DE WERKEN

VAN

J. VAN DEN VONDEL

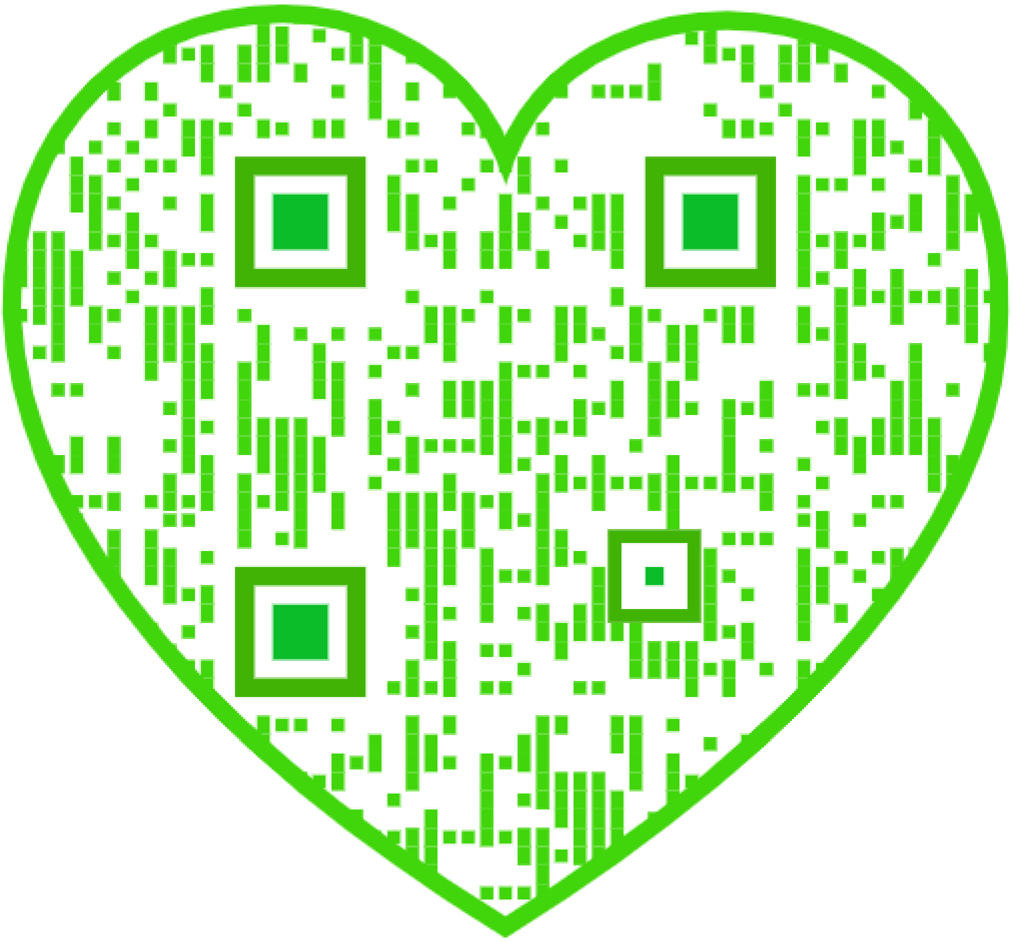

IOOST VANDE VONDEL.

I. Sandrart
Delineavit

Sandrart heeft VONDEL dus naer 't aenzicht uitgedruckt
Niet zijn gedachten; want die waren wech-geruckt,
Verslingert op d'aeloude en bloende treurtooneelen.
Om ernstigh af te zien, wat rol d'uitheemschen spelen
Vint niemants brein in bloet noch gal noch tranen smaeck
Hy leeft in treurdicht. ay, vergun hem dat vermaeck.

Theod. Matham Sculp. C. Dankertz exc.

DE WERKEN

VAN

J. VAN DEN VONDEL

UITGEGEVEN DOOR

M^R. J. VAN LENNEP

Herzien en bijgewerkt door J. H. W. UNGER

1645—1646

Altaergeheimenissen —

Publius Virgilius Maroos Wercken *

LEIDEN - A. W. SIJTHOFF

ANTWERPEN. – DE NEDERLANDSCHE BOEKHANDEL.

INHOUD.

Bladz.

Lyckzangk over Herman vander Pol (Juli 1645) . . . 1
Grafschrift (Juli 1645) 3
Eeuwgety der Heilige Stede (1645). 4
Kenteken des afvals (1645) 9
Schilt des geloofs (1645) 11
Bevestiginge door den Magistraet van Amsterdam (1645) 12
Altaergeheimenisen (1645) 13
Inleiding. 15
Op de tittelprint van d'Altaergeheimenissen . . 19
Koorzang 21
Het eerste boeck. Offerspyze. 23
Het tweede boeck. Offereere. 79
Het derde boeck. Offerhande. 146
Danckoffer aen Jakob, Aertsbisschop van Mechelen (1645) 202
Geluck aen Louyze Marie (December 1645). 205
Bijschriften op d'afbeeldinge van de Koningklijcke Bruit van Polen (December 1645). 210
Op Uladislaus (December 1645) 212
Aen de Heeren Gezanten van Polen (December 1645) . 213
Aen Jakob Heiblock (Augustus 1645) 215
De Druckkunst. Aen Balth. Moerentorf (1645?) . . . 216
Bijlagen.
Antwoordt op het Fabelachtigh eeuwgety der heylige stede t' Amsterdam (1645) 223

Bladz.
Het ware kenteken des afvals (1645) 226
Tot de na-krabbelaers der vermaerde Poëten (1645) . . 228
Na-krabbelaers antwoort (1645) 230
Toe-gift aen de nae-krabbelaer (1645) 232
Ne sutor ultra crepitam (1645) 232
Schilt des waren geloofs (1645) 234
Kracht des geloofs (1645) 236

REPRODUCTIES

VAN

PRENTEN EN HANDSCHRIFTEN.

Bladz.

Portret van Vondel, omstreeks 1640. Kopergravure van Theod. Matham, naar de teekening van J. Sandrart . . . . Tegenover den titel

Wapen van Herman van der Pol. Houtsnede 1

Titelvignet der *Altaergeheimenissen*. Kopergravure . . . 13

Titelprent der *Altaergeheimenissen*. Kopergravure . . . 18

Portret van Jakob Boonen. Kopergravure 202

Portret van Louise Marie. Kopergravure 210

Portret van Uladislaus, Koning van Polen. Kopergravure 212

Portret van Jakob Heiblock. (Anno 1673. Aet. 50). Zwartekunst van W. Vaillant 215

Aen Jakob Heiblock. Handschrift 216

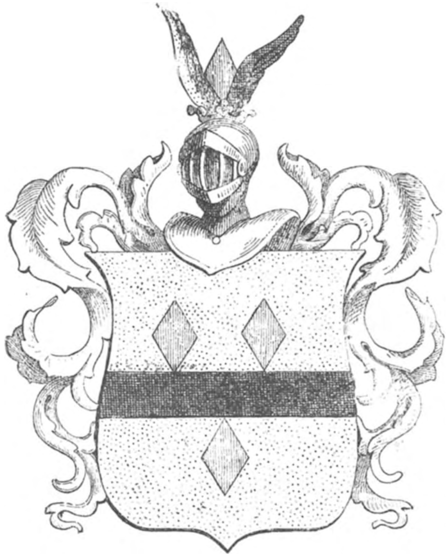

L Y C K Z A N G K

OVER

H E R M A N V A N D E R P O L,

Raet en Out Schepen t'Amsterdam.

INTEGER VITÆ SCELERISQUE PURUS.

Nu stort een van ons Zesendartigh
Pylaren, die, trouwhartigh

Lyckzangk over Herman vander Pol. Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave in plano (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 418).

Herman Gijsbertsz. van de Poll werd 6 Oct. 1559 te Amsterdam geboren, bekleedde gedurende een lange reeks van jaren allerlei waardigheden in het bestuur zijner vaderstad en stierf aldaar 10 Juli 1645.

Uitvoerige bijzonderheden over zijn leven zijn in het deeltje 1637—1639 van deze uitgave op bl. 10 noot bij vs. 14 medegedeeld.

En Aemstels Burgery zoo nut,
Het oude Raethuis stut
En 't Vaderlandt, wel vijftigh jaeren:
In lief en leet ervaeren,
Ten burgerlijcken spiegel van
Elck een, die oogen kan
Op zulck een onbesproken voorbeelt;
Van Maurits waert geoordeelt
Te staen by d' uitgezifte Wet,
Van ontrouw noit besmet;
By Graven, Vlamingen en Bennen,
En andren, die hem kennen
In eere en deught, die staten stijft,
En entlijck boven drijft.
Dees Helt durf Wraek haer' eisch ontzeggen,
Schoon zijn vervolgers leggen
Voor zijne voeten: 's mans gedult
Verschoont noch 's vyants schult.
De mensch hoor' wint en water ruissen
Tot dat hy vier paer kruissen
En noch zes jaer in 't voorhooft ploegh',
Eer 't leven hem vernoegh';
Men maeit geen' roem van 't lange leven,
Dat vruchtloos heengedreven,
Gelijck een waterlooze wolck,
Onnut is voor het volck.
Laet andren ruim hun voordeel meten
By 't kreuken van 't geweten;

Integer vitæ scelerisque purus: d. i.: rechtschapen van levenswandel en vrij van schelmerij. De regel komt voor bij HORATIUS, *Carm.* Lib. I. Od. XXII, vs. 1.

4 *Stut* had volgens den zin *stutte* moeten zijn.

10,11 De uitzetting door Prins Maurits wordt natuurlijk den afgestorvene hier als een eer toegerekend.

11 *D'uitgezifte Wet: wet* staat hier voor „Vroedschap," als toen gebruikelijk was. Zoo zeide men van de verkiezingen van nieuwe Raadsleden op Vrouwendag: „het veranderen" of „verstellen der *Wet.*" Het *uitziften der wet* beteekent alzoo: het verwijderen uit de Vroedschap van sommige harer leden.

13 *Bennen:* Ysbrandt Ben wordt genoemd onder de Leden van den Raad van Amsterdam, die in 1618 van hun ambt verlaten werden. Vondel schijnt zijn naam hier gebruikt te hebben ter wille van het rijm.

Het grootste voordeel spruit uit deught,
De bron van lof en vreught.
Wie volght dees baer onopgelezen?
In rouw gekleede weezen
En weduwen, en arm en rijck,
Uit liefde tot dit lijck,
Dat elck oneindelijck verplichte,
En zijn genooten stichte.
Zoo sta dees leste staetsi vol,
Ten roem van vader *Pol.*

33 *Onopgelezen:* Men weet, dat, vroeger, bij begrafenissen, de namen van hen, die uitgenoodigd waren om aan de plechtigheid deel te nemen, naar de rij afgelezen werden, opdat zij hun plaats in de lijkstaatsie zouden nemen. Zij dus, die *onopgelezen* volgden, deden het niet als genoodigden, maar uit belangstelling of verknochtheid.

34, 35 Van de Poll was van 1608–1610, van 1617–1619, van 1625–1627 en van 1634–1638 Weesmeester geweest; waarop ook regel 5 van 't *Grafschrift* doelt.

GRAFSCHRIFT.

Hier sluit de zerck den mont,
Die voor de vryheit dong,
En veilde noit zijn tong,
Toen 't weiflen veiligh stont.
De Raet, het Weesboeck, 't Recht
Elck tuight hoe *Pol* zich droegh
Gemeenzaem en oprecht.
Hy storf dus out te vroegh.

Grafschrift. Volgens den tekst der afzonderlijke uitgave van den *Lyckzangk.*

4 *Toen 't weiflen veiligh stont:* toen het veiliger was, niet te rondborstig zijn meening te zeggen.

EEUWGETY

DER

HEILIGE STEDE,

T' AMSTERDAM.

AEN D' OUDE BURGERY.

Nu 't Eeuwgety van 't vierenswaerdigh wonder
Zijn' derden ringk op heden toesluit, ronder

Eeuwgety der Heilige Stede, t'Amsterdam. Volgens den tekst in *Altaergeheimenissen,* 1645. (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 410).

De aanleiding tot het dichten van dit *Eeuwgety* gaf de hieronder medegedeelde legende. Het gedicht vond hevige tegenkanting; spoedig verschenen er verschillende gedichten tegen, die in de Bijlagen zijn opgenomen. Ook bij Hooft zette dit gedicht kwaad bloed, gelijk men uit de Inleiding van de hierachter volgende *Altaergeheimenissen* kan zien.

De legende is als volgt:

In 't jaar 1345, 's Dinsdags voor Palmzondag, zijnde de 16 Maart, had zeker ziek mensch, kort na vespertijd, het Sacrament ontvangen, doch dit, lang na zonsondergang, weder uitgebraakt. Eene der vrouwen, die den zieke oppasten, had het in een zuiver vat ontvangen en met de rest in een groot vuur geworpen. Den volgenden dag gebeurde het, dat dezelfde of een andere waakster, omtrent Priemtijd, bij 't vuur, 't welk den geheelen nacht door gebrand had, ging zitten en toen, midden in de vlammen, de hostie, zoo wit als zij die ooit in 's Priesters hand gezien had, blinken zag. Zij stak de hand in 't vuur, greep de hostie, haalde die, zonder zich te branden, uit het vuur, en lei ze van de eene hand in de andere. Vervolgens werd de hostie, die intusschen een vurige of verbrande gedaante had aangenomen, aan een andere vrouw gegeven, die ze in een schoonen doek lei en in haar kist sloot. De man dezer vrouw, t' huis gekomen en van het voorgevallene onderricht zijnde, nam de hostie uit de kist en werd gewaar, dat zij zich in zijn hand beweegde, evenals het hart van een snoek, die geopend ware; terwijl de hostie, op de plaats, waar de man haar had aangeraakt, een vlek bekwam, die haar nog honderd of meer jaren na dien tijd bijbleef. De Priester werd er bijgehaald, nam de hostie uit de kist en deed ze in de ciborie; doch de ciborie werd naderhand ledig, en de hostie weder in de kist bevonden. Dit gebeurde, naar sommigen verhalen, tot twee of drie reizen toe, zelfs nadat de hostie reeds in de Oude Kerk overgebracht was geworden. Toen

Dan goude pen of passer ronden sluit;
Zoo breeck, als bloessem, uit,
In Lentemaent, met haer verquickte loten;
O *Burgery*, uit Gysbrechts erf gesproten,
En noit veraert van uwen ouden struick,
In 't wettigh kerckgebruick.
Men vlechte, om strijt, nu lovers in laurieren
En duurzaem loof, om 't wonderfeest te cieren:
Men spann' tapijt, schakeere zangk met snaer,
Bewieroock' 't hooge altaer,
En eere alom *De Heiligheit der Stede;*
Daer d' yver plaght, met barrevoetsen trede,
t' Aenbidden, als de Godtstolck, op dat lant
Daer, midden uit den brant
Der doorne haegh, de Godt der twalef Stammen
Hem riep, en 't bosch niet zwichte voor de vlammen:
Die zelve Godt verscheen uwe oudren hier,
In 't weêrlicht van hun vier,
Tot tweewerf toe; versterckte Kristensche eeuwen

begreep de Priester, dat de hostie met plechtige ceremoniën moest afgehaald en overgebracht worden, 't geen dan ook geschiedde. Een kind van de echtelieden, die de hostie gehad hadden, en dat met de vallende ziekte behept was, werd genezen, nadat de ouders en bloedvrienden het Sacrament in de Oude Kerk bezocht en eerbiedig aldaar hun offeranden gedaan hadden. De echtheid van het gebeurde werd bevestigd door „Floris van Bouchorst, „Ridder, Balliu des Mogenden Princes des Heren Graefs van Hollant in den „Lande van Amstel ende in Waterlant, Scout, Scepen ende Rade der Stede „van Amstelredam, ende om dese miraculen allen kersten menscen te con„digen, sine segelen hieran gehangen in 't jaer ons Heren MCCCXLV des „Donredaechs in der Octaven van Paeschen." Sedert werd, ter plaatse waar het mirakel was gebeurd, een kapel gesticht, in welke de wonderdadige hostie eerlang geplaatst werd en die onder den naam van de kapel der Heilige Stede groote vermaardheid verwierf.

Wie begeerig is omtrent de legende meer te weten, dien verwijs ik naar de uitvoerige Verhandeling van Leonardus Marius, ten titel voerende: *Amstelredams eer ende opcomen door de denckwaerdige miraklen aldaer geschied aen ende door het H. Sacrament des Altaers. Anno* 1345, — te Antwerpen bij Hendrik Aertsens 1639 door Boëtius à Bolswert — en voorts naar Wagenaar, *Beschr. v. Amsterd.,* VII, bl. 399 volgg.

7 *Veraert:* van aard, van natuur veranderd.
11 *Schakeere:* wissel.
15 *De Godtstolck:* Moses. — *Kantteekening der oude uitgave.*
21 *Kristensche eeuwen:* min gebruikelijk en ook minder goed dan *Christen eeuwen.*

Door wonderheên, en klopte zijn Hebreeuwen
Op hunnen mont; en trat voor *Jesus* schaer,
In dezen vierpylaer:
Waer van dees kerck en achtien Stommen tuigen,
Haer pylers, die om gunst noch afgunst buigen,
Noch weifelen, maer dragen 't Godtsgebouw,
Als Reuzen, sterck en trouw.
Uw jonge stadt, die tweemael plofte in d' asschen,
Is tweewerf weêr, uit roock, in top gewassen;
Gelijck of Godt zijn gunst en maght, door vlam,
Ontvouwde t' Amsterdam;
Dat, uit moerasch en water opgetogen,
Nu watren kroont, met hoogh gewelfde bogen;
En 's Keizers kroon, van gout en diamant,
Op alle kusten spant.
Augustus, die u kroonde, heeft Godts zegen
Door bedevaert genadigh hier verkregen:
De Faem trompet hoe Maximiliaen
Gezont is opgestaen;
Na dat hy hier de Kristgeheimenissen
Aenbiddende, eer zijn' staf en kroon wou missen,
Dan 's Heilants troost, gevoelt in lijf en ziel,
Daer hy ten outer viel;
En neêrgeknielt de zelve kracht most loven,
Die, aen d'Eufraet, in 't onweêr van den oven,
Zijn Drietal, ongezengt aen kleet en hair,
Verloste uit doots gevaer:
Die *'t Heilighdom*, de vrucht der Maeght, ook louter,

29 *Die tweemael plofte in d' asschen:* waarschijnlijk doelt Vondel hier, vooreerst op den brand van 23 April 1421, toen een derde der Stad, en daaronder het Raadhuis, de Nieuwe Kerk, het Gasthuis en het Begijnenhof, tot asch verteerde, en op den brand van 21 Mei 1452, die echter minder fel was.

37 *Augustus:* hier Maximiliaan. Men weet, dat de Keizers van Duitschland den titel voerden van *Semper Augustus.*

39—44 De Aartshertog Maximiliaan, in den jare 1484 in Den Haag krank liggende, deed een gelofte, om het Sacrament te Amsterdam in bedevaart te gaan bezoeken, indien hij zijn gezondheid terugkreeg. Zijn herstelling volgde, waarop hij zich werkelijk naar die stad begaf, en een kelk en kolossale waskaars in de Kapel der Heilige Stede offerde. Zie WAGENAAR, *Amst.* op gemeld jaar.

47 *Zijn Drietal:* de drie jongelingen, op last van Nebukadnezar in den vurigen oven geworpen.

By uwen stroom, behoede, op 't gloeiende outer,
En in den haert; twee troonen van Godts Zoon,
Herkruist door offerhoon
Van blinden, die 't al scheppend Woort mistrouwen,
En niet het licht der Wonderen aenschouwen,
Dat, jaer op jaer, ja eeuwen achter een,
Den Aemstel overscheen:
Het zy dit straelde, uit koorgewelf en tenten,
Hem toegewijt, die over d' elementen
Den scepter voert, en spaert dien Offerschat,
Ons Manne, in 't gouden vat:
Het zy 't Geheim, op zijn gezette dagen
En jaergety, wert stichtigh omgedragen;
Gelijck van outs 't Orakel van Godts mont,
De Heilkist van 't Verbont.
Hoe zagh men 't volck, gewont van helsche slangen,
Dan vloeien, als rivieren, uit verlangen
Naer gene slang van koper, die den Doot
Haer kopre tanden boodt;
Maer naer het Lam, des Talmuds vloeck, gehangen
Aen 't heilzaem hout, en nu onthaelt met zangen;
Als artseny des lijfs, en zielespijs
Van 't hemelsch paradijs.
Wat kerckbelofte en gaef en pelgrimaedje,
Doorgalmden niet dees nette timmeraedje,
Met lof en danck, gestort van klein en groot,
Na 'et nijpen van den noot;
Zoo dra men frisch, behouden 's lijfs, en stercker,
Verlost van kruck, en boey, en bangen kercker,
En blinden stock, en schipbreuck, en van 't bedt,
Zich vont door Godt geredt.
Nu zing ick niet, hoe 't eeuwigh vier van Veste
Den brant ontsloop, daer Troje lagh op 't leste;

50 *Op 't gloeiende outer:* bij den brand van 1452 zou het Sacrament onbeschadigd zijn gebleven midden in de vlammen. Zie MARIUS, *Amst. Eer* enz. bl. 64.

65 *Gewont van helsche slangen:* staat hier — ofschoon met een toespeling op *Num.* XXI — eenvoudig voor „lijdende aan krankten."

81, 82 Toespeling op VERG. *Aen.* II, vs. 296, 297.

Et manibus vittas, Vestamque *potentem,*
Aeternumque *adytis effert penetralibus* ignem.

Noch van de vlam, die spoockende om het kint,
Zijn hairlock niet verslint;
Noch van den gloet, die 's Konings dochter raeckte,
En hare kroon noch blonde vlechten blaeckte;
Of wonderspoock, en droom, en nachtgezicht,
Uit Heidensch brein gedicht:
Maer toom den Nijt, door zegels, brieven, blijcken
Van Sticht en stadt, en keuren en kronijcken.
Is 't valsch? betight de myters, uw steêhuis,
En brantmerck 't witte kruis:
Betight gewaet en bladen van Messias,
's Apostels riem, den mantel van Elias,
Oock Arons roede, en Elizeüs lijck,
Ja schaduw, min dan slijck.
Hier mangelt niets dat redelijcken wenschen,
Getuighenis van Godt en vrome menschen:
Wy mommen hier met geenen Antikrist,
Die grijns van staetentwist.
Almogentheit, betuight door d' Offerlammers,
Van tijt tot tijt; geley toch d' Amsterdammers
Uw heirbaen op, in 't eeuwigh schijnend licht,
En kroon mijn Eeuwgedicht.

Thronus ejus flammæ ignis. Dan. VII.
M CCC XLV.

83 *Het kint:* Askaen. — *Kantt. der oude uitgave.*

83, 84 Vergelijk *Aen.* II. vs. 682, *seq.*
Ecce levis summo de vertice visus Iüli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia *mollis*
Lambere flamma comas, *et circum tempora pasci.*

85 *'s Konings dochter:* Lavinie. — *Kantt. der oude uitgave.*

85, 86 Vergelijk *Aen.* VII, vs. 71, *seq.*
Praeterea, castis adolet dum altaria taedis
Et juxta genitorem adstat, Lavinia virgo,
Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari.

97 *Hier mangelt niets dat redelijcken wenschen:* hier ontbreekt geen bewijs, dat redelijke lieden kunnen vorderen.

99, 100 De uitgaven hebben: *staet en twist.* De verbeterde lezing is van Dr. J. van Vloten.

KENTEKEN DES AFVALS.

HEBR. VII.

Het Priesterdom verandert zijnde, zoo is het noodigh dat de veranderinge der Wet geschiede.

IRENEUS, leerling van POLYKARP, 's Apostels leerling.

Hy leerde een Nieuwe Offerhande des Nieuwen Testaments.

Waer zagh oit zon geregelt Rijck
Godtsdiensteloos, in 's weerelts ronde?
En waer den Godtsdienst, zonder blijck
Van Offerhande, voor de zonde?
Natuur, en Moses strenge Wet,
En Evangeli 't Offer wijdden;
Het zy bebloet, of zonder smet
Van bloet; als, in de leste tijden,
d' Aertspriester offerde, op Godts disch,
Zijn vleesch en bloet, in schijn van koren,
En druifs en wijns gestaltenis,
Ten zoen van Godts gerechten toren:
Een zuiver Offer, lang beduit
Door Offers, en van Malachias
Ons klaer gespelt, zoo lang vooruit,
Voor 't bloedige Offer van Messias;
Die na 'et onbloedigh offer quam
Ter slaghtbanck, nedrigh en geduldigh,
En hing aen 't hout, gelijck een lam,
Geoffert bloedigh en onschuldigh.
De Heilant zelf verzagh zijn Kerck.
Van middelen, om dees genade
Haer toe te dienen, in dit perck
Des strijts; het zy hy zielen bade
Met water, in de kracht van 't bloet,
Zijn zichtbaer bloet, aen 't Kruis vergoten;
Het zy hy die verzoent, en voedt,

Kenteken des afvals. Volgens den tekst achter *Altaer-geheimenissen* 1645 (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 410).
Een gedicht daartegen is opgenomen in de Bijlagen achter dit deeltje.

Door Offerhande en spijs, genoten
En opgeoffert op 't altaer,
Door wettigheit van Stedehouders.
Dees gront staet vast: dit licht is klaer:
Dees grontleer storf op 't kint van d' ouders.
Men vraegh' den Martelaer Justijn,
Die schier d' Apostels had gesproken,
Eer nauwelix de zonneschijn
Der eerste heileeuw was gedoken:
Men vraegh het Ireneus, scherp
In 't luistren, om Godts wil te hooren,
Als een scholier van Polykarp,
Zijn' meester, door Sint Jan herboren:
Men vraegh' de Vaders, op een ry,
Wat Malachias profeteerde
Van 't zuivere offer: kent hier by
Den tuimelgeest, die 't volck verkeerde,
En zoo vermetel vloeckt en schelt
Voor een vervloeckte afgoderye
Den dienst, van *Jesus* ingestelt.
O tastelijcke razernye!
Hoe sloeght ghy voort, gelijck vergift,
En smette stroomen en landouwen,
Met uw vernuft, en schijn van Schrift,
Om d' offerloosheit op te bouwen!
Een laster, die zoo luide schreit
Tot Godt: o heilooze opperschennis,
Die Godt zijn wettigh Recht ontzeit,
En blint noch roemt van Kristus kennis!
Wie Kristus eeuwigh Offer stuit,
Die bluscht de zon des Godtsdiensts uit.

1. Koning. 2. *Waerom stoot ghy mijn offerhande met voeten?*

30 *Door wettigheit van Stedehouders.* Versta: offerande en spijs, door wettig geordende Priesters genoten en opgeofferd aan 't altaar.

46 *Vervloeckte afgoderye:* de woorden, in den Catechismus der Nederlandsche Gereformeerds Kerk voorkomende, XXX Zondag: „*Ende alsoo en is de Misse in den gront anders niet, dan een verloocheninge der eeniger offerhande ende lijdens Jesu Christi, ende een* vervloeckte afgoderye."

51 *Schijn van Schrift:* schijnbaar u op schriftuurteksten grondende.

SCHILT DES GELOOFS,

TOT VERDADIGINGE

VAN

GODS WONDERWERCK,

IN DE HEYLIGE STEDE T' AMSTERDAM.

TYDREKENINGE.

In 't saCraMent Is ChrIstVs VLeIIs en bLoet,
En tot beVVIIs heeft hII 't In 't VVVr behoet.

MCCCXLV.

Schilt des geloofs. Volgens den tekst in *Der Poëten Vegtschool,* 1645, bl. 26, (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 830).

Een „Schilt des waren geloofs" tegen het hier afgedrukte vindt men in de Bijlagen.

Tydrekeninge: deze komt volkomen uit, als hieronder blijkt:

I	1		1203		1315
C	100	V	5	VV	10
M	1000	V	5	II	2
I	1	L	50	II	2
C	100	II	2	I	1
I	1	L	50	VVV	15
	1203		1315	't jaartal	1345.

TYDREKENINGE of „Tijdvers" is een zoodanig vers, dat meteen in Romeinsche cijfers het jaartal aangeeft van de herdachte gebeurtenis. Het droeg den naam van *Incarnatie,* omdat de Christelijke tijdrekening met de incarnatie, d. i. „de vleeschwording van den tweeden persoon der drieëenheid", begint.

BEVESTIGINGE

DOOR DEN

MAGISTRAET VAN AMSTERDAM.

Die Gods macht, als onalmachtigh,
Die 't Gerecht, als onwaerachtich,
  En der vroomen Eedt bestrijt,
Kan die klaerder Waerheyd wenschen?
Neen: maer zulke blinde menschen
  Zijn Geloof en Reden quijt.

OVERTUIGINGE.

1 Cor. XIII.

Want wy vermogen niet tegen de Waerheyd, maer voor de Waerheyd.

Bevestiginge. Volgens den tekst in *Der Poëten Vegtschool,* 1645, bl. 26, (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 830).

ALTAER-GEHEIMENISSEN.

ONTVOUWEN IN DRIE BOECKEN.

1645.

KEUR VAN HET NAVOLGENDE WERCK.

Dit navolgende Rhijmwerck van het Heiligh en Hooghwaerdigh Sacrament des Altaers, verdeelt in drie boecken, doch begrepen onder eenen naem ALTAERGEHEIMENISSEN, is vol Katholijcke en deughdelijcke leeringen, waerdigh daerom, tot gemeene leeringe, stichtinge en heiligh gebruik, gedruckt te worden.

Gegeven te Keulen, den thienden van Wijnmaent, 1645.

HENRICUS FRANCKEN SEIRSTORPFFIUS, *Doctoor in de Godtheit, en by zijn Keurvorstelijcke Doorluchtigheit van Keulen ingestelt Keurmeester van boecken.*

INLEIDING.

De gedichten, die Vondel, na zijne bekeering tot den Roomsch-Katholieken godsdienst, in het licht gaf, vonden bij velen een weinig gunstig onthaal.

Geeraerd Brandt verhaalt ons daarvan in zijn *Leven van Vondel*[1]) het volgende: „Om zynen yver tot bevordering van 't Roomsch geloof te meer te toonen, stelde (Vondel) zyn pen ook te werk aan een lierdicht op 't *Eeuwgety der Heilige Stede t' Amsterdam:* slaande op het wonderwerk, dat de Roomschgezinden beweeren aldaar, driehondert jaaren geleeden, geschiedt te zyn. Dit quam in den jaare MDCXLV te voorschyn; maar verwekte hem veel haats, en maakte een' heelen hoop van Onroomsche Rymers gaande, die hem, met lamme steekeldichten en krabbelingen, elk om strydt, te keer gingen, nergens toe dienende, dan om 't graau tegens hem te verbitteren. De Drossaart Hooft toonde ook eenig misnoegen over dat Eeuwgety, schryvende aan den Professor Barlæus: *Vondel heeft een vaars gemaakt op 't wonder, waar af de Heilige Steê haaren naam draaght: en laat het openbaarlyk voor de boekwinkels ten toon hangen, gelyk de voorvechters de messen in de luifen steeken, om de oogen der voorbygangeren te tergen, als met zeggen, wie 't hart heeft pluike. My deert des mans, die geenes dings eerder moede schynt te worden dan der ruste. 'T schynt dat hy noch driehonderdt guldens in kasse moet hebben, die hem dreigen de keel af te byten. Noch weet ik niet of het hem niet wel dierder moghte koomen te staan; ende d' een oft andre heetharsen by ontyde de handen aan hem schenden, denkende dat 'er niet een haan naa kraajen zoude. Dit spel, immers, maakt*

[1]) Uitgave van 1682, bl. 49.

zulk een brabbeling in de wacht, dat 'er alle daaghs nieuwe krabbeling uit ryst. By dat Eeuwgety voegde de Poëet het *Kenteken des afvals*, 't welk met fel uitvaaren noch meer aanstoots gaf, hoewel 'er min tegens gedaan wierdt, hebbende de Nakrabbelaars hunnen aêm ten einde geloopen.

Doch deeze twee gedichten waaren maar voorloopers van grooter werk, daar de Dichter lang aan hadt gearbeidt; te weeten d' *Altaargeheimenissen*, die hy in 't naajaar te voorschyn braght. Dit werk, ontvouwende de Misse, was verdeelt in drie boeken. Het eerste handelde van d' Offerspyze, het tweede van d' Offereere, en 't derde van d' Offerhande. Hy hadt zich gedient van den raadt en hulpe der allergeleerdtsten en spitsvondighsten der Roomsche kerke, die hy t' Amsterdam kon vinden, en volgens hunne aanleiding, en op hunne gronden, was 't geleerdt en kunstig uitgevoert: Inzonderheit was men verwondert dat hy de duistere woorden van Thomas Aquinas, en andere Paapsche Schoolleeraaren, ontrent deeze stof bedacht, zoo gelukkig in 't Hollandtsch wist uit te drukken. Maar wat de zaake zelve aanging, die bleef niet onbestreden. Jakob Westerbaan, door zyn huwlyk Heere van Brandtwyk, scherpte zyn pen tegens onzen Dichter, en gaf een Geschrift aan den dagh met den tytel van *Kracht des Geloofs van den voortreffelyken en vermaarden Poëet Joost van den Vondel, te speuren in zyn Altaargeheimenissen.* Dit gedicht was 't aardighste van al Brandtwyks rymen: hy prees Vondels kunst, maar beschimpte zyn ongestaadigheit in 't stuk van Godtsdienst, en wederley zyn groot werk der Misse met weinig vaarsen; zich dienende van zoo bondige bewysredenen, dat men zyne kennis in de godtgeleerdtheit klaar genoeg kon merken; ook was hy in zyn jeught een Leerling van Episcopius, dien vermaarden Godtgeleerde, geweest, en zyner lessen noch gedachtig. Vondel deeze wederlegging ziende, vondt zich verlegen, en deedt 'er, 't geen hy nooit gewoon was, voor ditmaal 't zwygen toe. Behalven dat hy alleen acht regels schreef *op het ontheiligen van het Sacrament des*

Altaars door den Arminiaanschen Sociniaan: daar hy Westerbaan door meende, dien hy met Socinianery belastte, zonder op zyne redenen een enkel woordt te antwoorden. Dan de wrangheit van dat tegenspreeken zyner Altaargeheimenissen, werdt verzoet door een' dankbrief en schildery, hem van den Heer Jacob, Aartsbisschop van Mechele, dien het boek toegeëigent was, t'huis gezonden. Doch hy vondt zich met deeze schilderye, een altaarstuk, zeer bedroogen. Eerst was hy met de gift, door onkunde, meenende dat het een kunstig stuk werks was, vermaakt, en beantwoordde die ingebeelde weldaadt met een heerlyk dankdicht: maar toen het de kunstkenners zaagen, en zeiden, dat het een slechte kopy was, stondt hem 't geschenk zoo teegen, dat hy 't zyne zuster Katharina van den Vondel, die te Hooren woonde, vereerde en toezondt; niet willende die haatelyke gedachtenis der armelyke vergeldinge langer onder zyn oogen zien."

Voor den hier volgenden herdruk is gevolgd de eerste uitgave der *Altaergeheimenissen*, in 1645 „te Keulen in de Nieuwe Druckerye" verschenen (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 410). Dit uitgeversadres is natuurlijk opzettelijk gefingeerd, daar het uit innerlijke kenmerken bijna zeker te bewijzen is, dat dit boek bij Vondels gewonen uitgever Abraham de Wees het licht zag.

Gedichten, tegen de *Altaergeheimenissen*, vindt men in de Bijlagen achter dit deeltje.

ALTAER-
GEHEIMENISSEN

OP DE TITTELPRINT

VAN

D' ALTAERGEHEIMENISSEN.

De schoone Tittelprint den geest vermaeckt en sticht,
Daer 't Katholijck Geloof, omstraelt van hemelsch licht,
Ten offer aenmaent vijf gezusters, de Vijf Zinnen,
Die noch aen 't aertsch gehecht, zy Gode pooght te winnen.
'T Geloof is kennelijck door 't oude en nieuwe boeck,
By 't Kruis, des Ketters haet en der Rabbijnen vloeck.
Haer blijde rustigheyt schijnt door een leerzaem wezen
De Zusters met den mont der Waerheit te belezen,
Te wijzen met der hant d' *Altaergeheimenis*,
Van Engelen ontdeckt. De Vijf staen ongewis,
Vertwijfelt en verbaest, terwijl die hemelduiven,
Drie vliegers hoogh in top, d' altaergordijn verschuiven;
Dies 't goddelijcke licht van 't Roomsche Heilighdom
Zijn stralen in 't gewelf der Kercke worpt rontom,
En flickert door kristal in gout en diamanten
Des toonstucks, rijck gewrocht en schoon aen alle kanten.
Het heiligh outer draeght het toonstuck, hoogh van prijs,
En dier om kunst en stof, noch dierder om dees spijs,
Het rechte Manna, dat de schaduwen beloofden.

4 *Die noch aen 't aertsch gehecht:* lees: (hoezeer zij) nog aan 't aardsch gehecht (zijn).

5 *'t Oude en nieuwe boeck:* 't oude en nieuwe Testament.

11 *Die hemelduiven: die* slaat op de *Engelen,* die de Altaargeheimenissen ontdekten. Zie vs. 10.

16 *Des toonstucks: toonstuk* is een vertaling van 't Lat. *monstrans* of *ostensorium,* welke namen men geeft aan het gouden of zilveren kerksieraad, waarin de hostie ter aanbidding wordt *ten toon* gesteld.

19 *De schaduwen:* de personen, of zaken, waardoor, volgens de typische leer, Christus vooraf geschaduwd werd, als b. v.: Jozef, toen hij verkocht werd; Jozua, toen hij de stammen in 't Beloofde Land bracht; de Koperen Slang in de Woestijn; het roode snoer aan het huis van Rahab, enz.

Het goude toonstuck rust op Cherubinnehoofden.
De gloende Serafijn aenbidt, by 't eeuwigh Ront.
De Pellikaen, uit liefde, om hoogh zijn' boezem wont,
Om met zijn hartebloet zijn eigen vleesch te laven.
Twee Hooftapostels staen, ter eere van Godts gaven,
Met sleutelen en zwaert, en glinstren op den trans,
Verlicht van fackelen, doch meer van *Jesus* glans.
De wijngert schijnt beneên te krunckelen, te groenen,
En ciert het reine altaer met edele festoenen,
Gevlochten van zijn vrucht en hartverquickend loof,
Met kunst en geest gehuwt aen eene korenschoof,
Zoo levende, als een hant die kunstigh weet te strengelen.
Men ziet, by deze schoof, een drietal dienstbaere Engelen
Vast bezigh, eer de vrucht en 't vrolijck loof verwelck'.
Dit wichtje perst de druif: het tweede houdt den kelck:
Het derde draeght den tors, en andren planten wijnen,
Of binden rancken op, daerze om 't altaer verdwijnen.
De Vijf Gezusters op zich zelve blijven staen.
Het grof Gevoelen, met haer' stouten valck vooraen,
Begeert, als Thomas, dees Geheimnis eerst te tasten.
De Smaeck, met druif en air, wil proeven, als de gasten
Van Kapernäum, hoe de tong dit vonnis veldt.
De Reuck wort by den neus vast omgeleit, en stelt
De bloem en druif op prijs, naer waerde van de geuren.
't Gezicht betrouwt haer oogh, dat vangt alleen de kleuren,
Gelijck haer spiegel doet; 't nieusgierige Gehoor
Verlochent Kristus hier, en luistert naer het oor.
Het yverigh Geloof, om 't vijftal vast verlegen,
Houdt aen, tot dat zich elck ten leste laet bewegen,
Zoo ras als Sint Aquijns Orakel door haer spreeckt:
't Geloof alleen voltreck' wat uw Verstandt ontbreeckt.

35 *Wijnen* voor: wijngaarden of druiveboomen.
38 *Gevoelen:* gevoel.
50 Deze regel is een vertaling van een vers uit den lofzang *Pange lingua*, dat aldus luidt:
Praestet fides supplementum sensuum defectui —
welke lofzang door St.-Thomas van Aquinum is vervaardigd.

KOORZANG.

Verlichte ziel! het wonderheyligdom
Verspreit alsins zijn heldre stralen
En nodigt u: versuim niet, stil en stom,
Uw heil eerbiedelijk t' onthalen
Aen 't hoogh Altaer; daer God zijn waerdste pant
U schenkt tot een verzoenende Offerhant,
En Offerspijs; het zalig tegengift
Van 't doodlijk ooft en errefzonde,
En prikkel van ongoddelijke drift.
Die artzeny geneest de wonde
Die 't helsch Serpent u beet in dees woestijn,
Daer 't leven hangt aen sulk een medecijn.
De hemel, die u hier met Manne voedt,
En uyt de waere rots komt laven,
Verquikt en sterkt 't gewillige gemoet,
Dat naer 't beloofde lant, de haven
Der zaligheit, door strijt en kommer spoeit,
En by die bron des levens groeit en bloeit.
Laet smaek van tarwebloem noch geur van wijn
Uw' God, de Waerheit zelf, niet laken.
De rechte wijsheit acht geen slechte schijn.
't Geloof ziet op onzichtb're zaken,
En boven d' elementen opgevoert,
Onfeilbaer alle stoute tongen snoert.
Wel op, en gort uw lijf in 't witte kleet,
En doe den brand der liefde schijnen:
Braveer nu Michol, daer gy speelt en treet
In 't midden van de Cherubijnen,
Die 't Manne, in d' Ark bedekt, zijn eere biên,

4 *Onthalen:* weghalen. De zin is: aan 't hoogaltaar datgene te gaan wegnemen (of „ontvangen") wat u tot heil verstrekken moet.

10—17 De beelden zijn hier ontleend aan die gebeurtenissen tijdens de omwandeling der kinderen Israëls in de woestijn, welke men als typen van de verlossing door Christus pleegt te beschouwen.

27 *Braveer nu Michol:* schimp nu Michol.

En 't Lam op Godes troon verheven zien;
Alwaer zijn uitgestorte dierbaer bloet
Rantzoen is voor zijn ledematen,
Dat hun gebrek altijt vervullen moet,
En noch ten offer nagelaten,
Ootmoedig wert met lof en dank erkent,
Om 't lijden, dat u vrijt van alle elend.
Hier derft Melchisedech zijn offerspijs,
En Kristus komt zijn ampt bekleden.
Jerusalems altaer verleert zijn wijs:
't Heel aertrijk door wort aengebeden
Dit zuiver Offer, welcks geheimenis
't Oprechte merk van waren Godsdienst is.
Waer bergh ik u dan best in ballingschap?
Zit in de schaduw des beminden
Te Bethel, daer voor Israël de trap
Tot God, vol Englen, is te vinden,
En gy, vermoeit den swaren weg te gaen,
Emanuel, uw troost en hulp, ziet staen.

Piè [1]).

43 *U:* de ziel, tot welke vs. 1 het woord gericht werd.
45 *De trap:* de Jakobs-ladder.

---

[1]) Wie onder dien pseudoniem schreef, is tot heden nog niet met zekerheid opgehelderd. Misschien was Vondel het zelf wel. Zie *Oud-Holland* I bl. 26 en 27.

ALTAERGEHEIMENISSEN.

HET EERSTE BOECK.

OFFERSPYZE.

Ick zing van Godts Altaergeheimenissen;
Van d' Offerspijs der heilige offerdisschen;
Van Offereere, en eeuwige Offerhant.
Wat Serafijn, wat Goddelijck trouwant
Zal, daer de Kerck gevult met zoom en slippen
Van Godts gewaet, nu mijn besmette lippen
Toch zuiveren met vier van 't hoogh Altaer?
Waer voor ick my met nederigh gebaer
Ter aerde worp, al siddrende en verlegen
Om 't stercke licht: geen arent magh hier tegen.
De troonwacht zelf bedeckt haer aengezicht
En voeten, voor dit onverdraeghzaem licht;

1 Voorstel des Dichters, die hulp daer boven zoeckt. *Kantteekening der oude uitgave.*

5 *Gevult:* versta *is.*

5—10 De plaats is ontleend aan *Jesaia* VI vs 1. *Soo sagh ick den Heere ende zijne zoomen vervullende den Tempel.* 5. *Doe seyde ick, wee my, want ick verga, dewijle ick een man van onreyne lippen ben, ende ick woone in 't midden eenes volcks, dat onreyn van lippen is; want mijne oogen hebben den Koningh, den Heere der heyrscharen gesien.* 6. *Maer een van de Seraphim vloogh tot my ende hadde een gloeyende kole in syne hant* [*die*] *hy met de tange van 't altaer genomen hadde.* 7. *Ende hy roerde mynen mont daermede aen, ende seyde: siet dese heeft uwe lippen aengeroert, alsoo is uwe misdaet geweken, ende uwe sonde versoent.* De dichter bedoelt, dat hij, die de Altaargeheimenissen bezingen wil, rein van lippen moet zijn, evenals de priester, die 't altaar genaakt. Vergel. LE BRUN. *Uitlegging van de Gebeden en Plegtigheden der H. Misse* enz. Amst. 1790.

12 *Onverdraeghzaem licht:* licht, dat niet te verdragen is.

En rollende den galm van driemael heiligh
Elckandren toe, staet naulix vast en veiligh.
De pijler beeft: de muren beven oock,
Gelijck verbaest: 't gewelfsel hanght vol roock.
Hoe durf een worm dan 't Offerweb beginnen?
Wat zegh ick? kan een zyworm zydraet spinnen:
Bestelt een visch ons purper: en bekleên
De worm en visch gekroonde mogentheên:
Wat schroomte kan my dienen tot verschooning;
Indien ick nu den Bethlehemschen Koning
En zijne kribbe ontzegh mijn' offerplicht;
Het arm geschenck van een Altaergedicht?
Borduursels, die van gout en zilver kraecken,
En diamant en purper en scharlaken
Vercieren wel het Offerheilighdom;
Maer gaven zijn, naer 't hart is, wellekom:
't Gewilligh hart heeft eerst Godts wit getroffen.
De hemel neem' mijn werck aen om de stoffen.
Want al wat hier ontbreke aen 's Dichters maght,
[Die niet's vermagh, en smekende verwacht
De heldre vlaegh van eenen Pinxterzegen]
Dat kan de stof, te zwaer in 't overwegen,
Voltrecken; en voltrecken niet alleen,
Maer hemelhoogh verheffen, en van 't kleen
Ja van een Niet onendelijck vergrooten.
Zoo wort het slot gekust om 't ingesloten.
Zoo vat metael den edelsten robijn.
Zoo blinckt de zon in 't brosse kristalijn.
Mijn boezem gaet van eene Godtheit zwanger,
Verheffende den toon van haren zanger.

19 *Bestelt een visch ons purper: bestelt* staat hier voor „bezorgt." De visch, hier bedoeld, is de purpervisch of purperslak, die, in de Middellandsche Zee door de Pheniciërs gevischt, bij uitsluiting de purper-verfstof opleverde.

21 *Schroomte:* schroom, beschroomdheid.

22–23 Zinspeling op *Lukas* II.

23 *Ontzegh:* onthoude.

34, 35 De zin is: de alles overwegende (d. i. overtreffende) stof kan het gebrekkige van den vorm vergoeden. *Te zwaer* staat hier wederom voor zeer zwaar, overzwaar.

41 *Mijn boezem gaet van eene Godtheit zwanger:* 't Lat. *est deus in nobis.*

O *Jakob*, die de Nijdigheit ten doel,
Te Mechele, van uwen hoogen stoel,
Gansch Nederlant met mijter staf en wetten
Bestraelt en weit; gewaerdigh mijn trompetten
Te hooren, is dien klanck aenhoorens waert:
Want uwe drift en gloeiende yver paert
Godtvruchtigheit en Godtgeleertheit t'zamen;
Twee perlen, die Aertsbisschoppen betamen.
Zoo zulck een Licht mijn smetten merck' van veer;
Dat streckt my niet tot schande, maer tot eer.
Geen wisser toets dan uw eerwaerdighste oordeel.
Wie leerzaem is, trecke uit bestraffing voordeel.
Toen d'Engel sloot het weeligh Paradijs,
Kost Adam, by vergangkelijcke spijs,
Zijn leven wel een ry van eeuwen recken;
Doch most in 't endt den Doot ten aze strecken;
Naerdien hy noit moght plucken 't hemelsch ooft,
Dat lijf en ziele onsterflijckheit belooft.
Zoo quam de Doot al zijn geslacht braveeren.
Hy zagh allengs 't natuurlijck vier verteeren
Zijn mergh en sap; niet langer onderstut
Van 's levens vrucht. Wat was 't dien balling nut
Te leven, en al etende te sterven?
Een appelbeet kost lijf en ziel bederven:
Een dolle lust bekomt den mensch zoo zuur.
Helaes! wat raet? De steenende Natuur,
Verzwackt, geknackt, gebiet in alle hoecken
Naer artseny, voor lijf en ziel, te zoecken:

43 Toe-eigeninge aen den Aertsbisschop van Mechelen. *Kantt. der oude uitgave.*

55 Inleidinge, geschept uit 's menschen nootdruftigheit, gesproten uit het verbodt van den boom des levens en den vrucht der onsterflijckheit. *Kantteekening der oude uitgave.*

67 Weshalve de mensch, na den val, heil en hulp zoeckende, onderwezen en getroost wort, door Beelden, Profecyen en Beloften. *Kantteekening der oude uitgave.*

43 *O Jakob:* Jacob Boonen, Aartsbisschop van Mechelen, over wien later meer.

60, 61 Vergel. *Gen.* V:3 en *Rom.* V:12, 15.

66 *Kost:* kon.

70 *Artsenij, voor lijf en ziel:* evenals de mensch, uit het Paradijs verbannen en aan kwalen en ontberingen blootgesteld, voor het kranke lichaam artsenij behoefde, zoo behoefde hij die, sedert zijn afval van God, evenzeer voor de kranke ziel.

Te vragen, van 't begin ten einde toe,
Naer tegenspijs, die eeuwigh stercke en voe;
En ga te slaen, waer langs de handen wijzen
De rechte vrucht, die werelden kan spijzen.
Dus uit den staet der eerste onnozelheit
Gedreven, en van vrouw Natuur geleit
En hare wet, langs scherpe doornewegen,
Komt my, na meer dan tien paer eeuwen, tegen
Melchisedech, gelijck gestiert van Godt
Den helt te moet. Hy zegent hem en Loth,
En offert wijn en weite aen zoo veel knechten,
En Abraham, den veltheer; na het vechten
En d'overhant tot danckbaerheit gereet:
Doch Abraham erkaeuwt het geen hy eet,
Met rijp verstant; en ziet, ten troost der vromen,
Van verre een' Vorst en hooger Priester komen;
Een heiligh hooft, dat hen met offer toeft.
Aertsvader, die met uwe tonge proeft,
Uit slechter korst, een eedler artsenye,
En suickerkruim; wat spreeckt die schilderye,
't Gedootverft beelt van dien Melchisedech?
Hy belght het zich, en gaet misnoegend wech,
En weigert ons 't bedietsel van dit voorbeelt,
Tot op een tijt, van Godt bequaem geoordeelt,
Voor zulck een les en overrijcke stof.
De harssens zijn in d' eerste school te grof.

79 Melchisedech, een voorbeelt in den staet der nature. *Kantteekening der oude uitgave.*

72—74 *De tegenspijs* en *rechte vrucht,* hier bedoeld, zijn, volgens de bedoeling des dichters, de *offerspijze,* d. i. het „lichaam en bloed van Christus," naar de Roomsch-Katholieke leer, in wezenlijkheid aangeboden, en het eenige geneesmiddel ter reiniging der ziel.

75 *Onnozelheit:* onschuld.

80 *Te moet:* te gemoet.

83 *D'overhant:* d' overwinning.

87 *Toeft:* onthaalt.

90 *Suickerkruim:* het binnenste, het beste van 't brood, hier tegenovergesteld aan de „slechter korst" van vs. 89.

92 *Misnoegend:* misnoegd.

93 *'t Bedietsel:* de beteekenis.

Laet Moses, Godts vertolcker, dan eerst slijpen
Het stomp vernuft, te langsaem in 't begrijpen.
Hy toont my 't feest, dat zeven dagen duurt,
En leeft by broot, doch zoet en ongezuurt.
Hy draeght Godt op zijn air, van 't velt gesneden,
En d' eerste bloem van 't meel, dat zich liet kneden.
Wat zeggen broot en garf en bloem van graen.
Ick smaeck vergeefs, en kan noch niet verstaen
Wat 's hemels tolck den stammen in wil luisteren.
Of heeft hy lust zijn ooghmerck te verduisteren?
Hy wijst my naer Godts hut, daer Levijs hant
Tapijten voor Aärons zonen spant.
Hoe schittert hier de schacht der Cherubijnen!
Ick zie om hoogh een' hemel nederschijnen;
Ick zie hier loof en bloemen geschakeert,
Zoo kunstigh, dat de kunst natuur braveert.
De kandelaer met zeven tacken, louter
Van gout, beschijnt den gulden wierroock-outer
En disch, met korst van terwebloem gelaên.
Ghy Priesters, zeght: wie zet zijn mont hier aen?
Zy roepen: wacht, ay, wacht u t' overschrijden

97 Moses eerstelingen en brooden wijzen op wat beters. *Kantteekening der oude uitgave.*

99 *'t Feest, dat zeven dagen duurt:* het feest der ongezuurde brooden, dat zeven dagen duurde, gedurende welke Israël geen ander dan ongezuurd brood mocht eten. Zie *Exod.* XII:14; XXIII:15.

101, 102 Hier wordt gezinspeeld op het feest der eerstelingen en van den oogst. Zie *Exod.* XXIII:15, elders — *Exod.* XXXIV:22 — het Hoogtijd der Weken, en, bij de Grieken, de vijftigste dag genoemd, dewijl het vijftig dagen na het Paaschfeest gevierd werd, en op welk feest in den tempel eenige brooden aan den Heer tot dankzegging voor de genoten weldaden werden opgedragen, uit de eerstelingen van het gewas, sedert het Paaschfeest gewonnen. Zie *Levit.* XXIII:27.

104 *Smaeck:* proef.

107 *Godts hut:* tabernakel. — *Levijs hant:* de handen der Levieten.

109 *De schacht der Cherubijnen:* de Cherubijnen zelven, die de bondkist versierden.

115 *Korst van terwebloem:* de toonbrooden. Zie *Exod.* XXV, XXVII, XXXI en XXXVIII.

116 *Wie zet zijn 'mont hier aen?* Zinspeling op *Exod.* XXIV:32, waarbij het eten der toonbrooden aan Aäron en zijne, hem in het Hoogepriesterschap opvolgende zonen werd toegestaan.

Dien drempel, noit betreên van ongewijden,
Maer van den zool des Priesterdoms, gekleet
In zuiver sneeuw. De Priester nut en eet,
Op zijne beurt, van d'eene weeck tot d'ander,
Dees toonkorst, dus gestapelt op malkander:
Doch niemant durf aen dezen spijsdisch gaen,
Ten zy hy zich van wijn en vrouwen spaen'
En heikruit; oock de handen zuiver wassche,
Waer me hy slaght, en d'offers leit in d'assche.
Indien dees disch ons noodight aen een' disch,
Die verder reickt dan 't Oost van 't Westen is;
Wat zuiverheit, wat temlust wil hem voegen,
Die daer gebeên, zich zelven zal vernoegen?
Wanneer hy nut geen uitgeleze terw,
Maer voetsel, dun bestreken met haer verw;
En van wiens deught en kracht wy zouden roemen,

119—120 *Gekleet in zuiver sneeuw:* zinspeling op het witte gewaad, zonder hetwelk de Priesters den Tabernakel niet mochten binnentreden noch het altaar naderen. Zie *Levit.* XVI:4. De vergelijking der witheid van een gewaad met sneeuw is echt Bijbelsch. Zie *Matth.* XVIII:2 en XXVIII:3.

120 *Nut:* gebruikt.

122 Er waren twaalf toonbrooden, zes en zes tegenover elkander, op de daartoe bestemde tafel geplaatst, die elken Sabbatdag ververscht moesten worden. Zie *Levit.* XXIV:5, 6, 8, 9.

124 De dichter heeft hier het oog op *Levit.* X:9, althans wat betreft de onthouding van wijn en *al wat dronken kan maken,* welke de Hebreeuwsche Priester, die in den tempel gaan en tot het altaar moest naderen, verplicht was, in acht te nemen; terwijl, met betrekking tot de onthouding van vrouwen, voor zooverre die bij de Mozaïsche wetgeving gevorderd werd, Vondel waarschijnlijk doelt op *Exod.* XIX:22, alwaar de Heer tot Mozes zegt: *dat de Priesters, die tot Hem naderen, zich moeten heiligen,* d. i., volgens sommigen, „zich van hunne vrouwen onthouden moeten." Zie MAR. BECANUS in *Manual. contr. Lib.* 1. *Cap.* 13, n°. 2 seq. — en werkelijk was tot die onthouding een goede oorzaak, dewijl zij, gedurende hun diensttijd, den Tabernakel niet verlaten mochten, noch eenige vrouw daarbinnen komen.

125 *En heikruit:* welk heikruid hier bedoeld wordt, is niet duidelijk; tenzij er „zuurdeessem" mede aangeduid wordt. Zie *Levit.* VI:16. V. Vl.

126 Vergel. *Exod.* XXX:18—20.

129 *Wat temlust wil hem voegen:* hoe zeer betaamt het hem, zijne driften in toom te houden.

132 *Voetsel, dun bestreken met haer verw:* de hostie, schijnbaar een dunne meelpap.

Zoo Moses, die noch stamelt, dit kost noemen.
Dus spreken zy, en duisternis betreckt
Het huttapijt, dat Levijs aenzicht deckt.
'k Hoor zucht op zucht, en nock op nock, in 't ende
Dit droef geluit van voorgespelde ellende:
Och toondisch! och! wy zien den tempelschat
En 't Heilighdom der Priesterlijcke stadt
Met u vervoert, door 't bloedigh puin der vesten,
Van eene beeck, naer eenen stroom; in 't westen;
Daer 's weerelts hof met zeven toppen rijst
Gelauweriert; en met den vinger wijst
Den Vorst, van witte eenhoornen voortgetogen,
Die, als een zon, bekoort veel duizent oogen,
Om ga te slaen; hoe hy zijn staetsi houdt
Met Arons rock en 't godtgeheilight gout.
Wy zien van veer noch toonkorst overbleven,
Na 'et kindervleesch; waer door de moeder 't leven
Moet bergen, voor het zwaert van hongers noot.
Misbruick dan vry Godts disch, en 't heiligh broot,
Ja trappel dol een hemelscher met voeten.
Te zijner tijt zult ghy met honger boeten
Uw dertelheit, die 's hemels deught verfoeit.
Aenschouw nu, hoe gebonden en geboeit,

135—141 Uitspanning, over het omvoeren der toonbrooden, in Vespasiaens triomf. *Kantteekening der oude uitgave.*

134 *Moses, die noch stamelt:* die van de hier bedoelde zaak nog geen, of nog maar een flauw begrip had.

140 *Der Priesterlijcke stadt:* van Jeruzalem.

141 *Door 't bloedigh puin der vesten:* door 't puin van 't verstoord Jeruzalem. De kantteekening der oude Uitgave vermeldt hier bij Vespasianus triomf over Jeruzalem, dat de jammerklacht, te dezer plaatse uitgestort, slaat op het omvoeren der toonbrooden.

142 *Van eene beeck, naer eenen stroom:* van de beke Kedrons naar den Tiber.

143 *'s Weerelts hof met zeven toppen:* Rome, op zeven heuvelen gelegen.

145 *Den Vorst:* Vespasianus, die met zijn zoon Titus over den zege, door dezen op de Joden behaald, triomfeerde, en bij die gelegenheid, behalve de staatsiekleederen der Priesteren enz., de schatten des Tempels en de Toonbrooden rondvoerde.

150, 151 Toespeling op het geval, dat een moeder, door honger gedreven, haren zuigeling verslond, door JOSEPHUS, *de Bibl. Jud.* L. VI. c. 2. 3.

Gevleugelt en in ketenen geslagen,
Zy hangends hoofts, voor dien ivoiren wagen
Der droncke Wraeck, ter poorte in, door een straet
Met volck geboort, erkauwen hunnen smaet
En naeckte schande; en hooren vast de leeuwen,
In 't diereperck, om Jootsche spieren schreeuwen;
Te vet gemest met spieren van het lam,
Zoo lang misbruickt op 't Paeschfeest; dat hen quam
Vermanen: hoe zy na langdurigh zuchten
Den wreeden Nijl en 't ysren juck ontvlughten;
Toen d' Engel 's nachts alle eerstgeboornen sloegh,
En Israël om Memfis dootbaer loegh.
  My zou alree 't onnozel blaten jammeren,
En jaerlijx bloên der uitgekeurde lammeren,
Die huis by huis bestrijcken met hun bloet,
Waer van ick voel een' voorschrick in 't gemoedt;
Had Godt niet zelf door zijnen Tolck bevolen
Dit offerfeest; waer onder schijnt gescholen
Het diep geheim van malsser offerspijs,
En 't Paeschbancket; dat op een nieuwe wijs,
Na 'et lang verloop der offerbloedige eeuwen,
Verdooven zou het Paeschmael der Hebreeuwen;
Wanneer al 't volck met kracht den hals ontruckt
Het juck, dat ruim zoo hardt de necken druckt,
Als Faroos boey haer overheerde vreemden.
Wat kudde is dat, die om veel schooner beemden,
Geschoeit, gestaeft, het duister Rijck vergeet,
En reisree, meer dan jaerlix 't Paeschlam eet?

169 Het voorbeelt van het Paeschlam. *Kantteekening der oude uitgave.*

157 *Gevleugelt:* gebonden.

160 *Met volck geboort:* aan weerszijden met volk bezet. — *Erkauwen hunnen smaet:* dit kan hier de beteekenis hebben van „hun smaad opkroppen," gelijk men in 't Fr. zou zeggen: *dévorent leur honte;* doch 't kan ook beteekenen: „overwegen al peinzende hun smaad, denken er over na:" — in welken zin 't woord *erkauwen* herhaaldelijk, en o. a. vs. 84 gebezigd wordt.

161, 162 De Joodsche jongelingen, die boven de zeventien jaar oud waren, werden over de Wingewesten verdeeld, en bewaard om, als Kampvechters, onderling of tegen de wilde dieren, te vechten.

170, 171 Zie *Exod.* XII: 3–7.

183 *Gestaeft:* met een reisstaf voorzien. Vergel. *Exod.* XXII: 11.

Men antwoort: spaer dees vraegh voor rijper jaren:
Genoegh u nu met bloesem, knop en blaren
Der wet, tot dat ghy, in gezonder lucht,
Op klaygront pluckt de waerheyt en haer vrucht,
Gelaeft met dauw, gekoockt door zonneschijnen
Van Godts gena. De dorheit der woestijnen,
Het grazelooze en noit geploeghde Sin
Belet den toght en roept den honger in:
Het dorre Sin, daer zes paer stammen lagen,
En hadden om d' Orakelhut geslagen
Hun leger, net en vierkant, in der haest,
Naer ieder oort, waer uit de hooftwint blaest.
Zy zien de hey verdroogen en verdorren,
En vallen voort den Leitsman aen met morren
En dreigen. Godt verdaeght, op dat gerucht
En Moses klaght, zijn Geesten in de lucht:
Daer zamelt strax een heir, om hoogh geboren,
Om 's Godtheits wil uit Gabriël te hooren.
Hy spreeckt aldus: mijn broeders, die een lot
En zelve deel ontfangen hebt van Godt,
En waeckt met my, ten dienst van 't uitverkoren
Geslacht, aen 't welck van boven wiert beschoren
D' erfzegening van 't melck-en-honighlant;
Ziet neder, wie zijn pauwelioenen spant,
Op zulck een' gront, onmaghtigh 't lijf te voeden.
De honger noopt de razende gemoeden,
Nu graen en meel en voorraet zijn verteert,
Tot wanhoop: gaet dan wacker toe, en keert
Dien storm; en voedt dees pelgrims, op Godts bane,
Tot datze treên op d' oevers der Jordane.
Op dat gebodt verdeelt zich 't vlugge heir
In twee: de helft om aen 't Arabisch meir
Een dicke wolck van quacklen op te jagen:

215 Van de Quackelen. *Kantteekening der oude uitgave.*

191 *Sin:* een woestijn tusschen Elim en Sinaï. Zie *Exod.* XVI: 1.
198 Zie *Exod.* XVI: 2, 3.
199 *Verdaeght:* roept op.
208 *Pauwelioenen:* tenten.
213 *Dees pelgrims:* reiziger. — *Op Godts bane:* op den weg, hun door God aangewezen.

En eer de zon de westkim raeckte, zagen
De pellegrims 't gewemel en gekriel
Der quackelschim, die op hun tenten viel.
Met eenen streeck de vlught met moede vlogels.
Men vangt, men pluckt, men braet en stooft de vogels,
En eet dit vleesch; waer door alreede straelt
Het vleesch van 't Woort, noch niet om laegh gedaelt.
Maer d' andre helft, wie Godt dien last betrouwde,
Blaest door de lucht met winterkille koude;
Terwijl om hoogh de tijm en roozeblaên
En lelien, van honighdauw gelaên
En met de roe van Gabriël geslagen,
Besprengkelen met versche druppelvlagen
De lucht om laegh; daer zy, als hagelsteen,
Gestremt, van 't heir der Englen, naer beneên,
Het leger, dat gedeelt leit in zijn orden,
Als in den mont en toegehagelt worden.
Allengskens brack de dagh in 't oosten aen:
De morgenstar was noch niet opgestaen:
De Leitsman met zijn' broeder hiel, in 't midden
Der Priesteren, vast aen met vierigh bidden;
Toen uit den schoot en hant en nuchtren mont
Der Engelen, een morgenlucht den gront,
(Terwijl de dagh verdoofde 's hemels lampen)
Quam zuiveren van ongezonde dampen,
En reinigen de lantstreeck hier ontrent.
Dat ruischen suisde al voort, van tent tot tent,
En scheen gelijck een troostbo voor hun allen.
Zy luisterden, tot datze hoorden vallen
Dien hagel, als kristal, van dack tot dack.
Al 't leger vloogh ter hutte uit: ieder sprack,
Of riep vast: wat is dit? dan d'een, dan d'ander.

225 Van het Manne. *Kantteekening der oude uitgave.*

220 *Der quackelschim:* der vlucht kwakkelen, die zoo aanzienlijk was, dat hun *schim* (of „schaduw") als die van een wolk den grond bedekte. Zie *Exod.* XVI: 13. *Num.* XI: 31.

221 *Vlogels: vleugels*, om 't rijm.

224 Zinspeling op *Joh.* I: 14.

225 Zie *Exod.* XVI: 13, 14.

237 *De Leitsman met zijn broeder:* Mozes en Aäron.

248—254 Vergel. *Exod.* XVI: 14, 15, 31.

Zy zagen 't velt, gelijck met koriander
En rijp, bestroit. Het lagh 'er kleen en ront,
En tusschen rijp en dauwdrop, en gezont,
En voedtzaem, juist van smaeck als bloem van terwe,
En honigh: noit droegh winter witter verwe.
  De Leitsman danckt den Vader, die in noot
Zijn kinders spijst, uit zijnen milden schoot.
Hy roept: waer zijn d'oproerigen gebleven?
De hemel schaft ons voetsel om te leven.
Daer gaet terstont een danckbaer veltgeschrey
Al t'effens op: men huppelt, rey aen rey,
En zingt van vreught: wie kan zijn vreught bestieren?
Zy grimmelen op 't velt, zoo zwart als mieren;
En zamelen dien gragen morgenbuit,
En hemel-oeghst. Al d' Englen kijcken uit
Het helder blaeuw, en zien, hoe alle staten
En sexe en oude, in 't hondert uitgelaten,
Vergaderen, in schotel, korf en kruick,
't Geen 's hemels gunst hun schonck tot nootgebruick.
  O vraeghbroot! met wat verf zal ick u malen,
Die met een maet van veertigh eierschalen
Den gulzigaert en matigen verzaet?
Wie gierigh raept, behoudt geen overmaet.
Wie luttel raept, bevint zijn maet gestreken.
Het smilt, als sneeuw, zoo dra de zon komt steken,
En is voor 't gloên des ovens niet versaeght.
Wat overschoot van gistren, wert geknaeght
Van zijnen worm, en rotte eer 't iemant nutte.
Behalve 't geen, in 't heilighste der hutte
En 't gouden vat, eerbiedigh lagh bewaert.
Oock wat men voor des rustdaghs mont vergaert.
Het lust de lucht hen daeghlix t'onderhouden
Met eenerley; zoo rijckelijck vergouden

269 *O vraeghbroot:* raadselachtig — gebeden — brood.

270, 302 *Een maet van veertigh eierschalen:* Vondel bezigt hier een rond getal om een Gomor uit te drukken, die omtrent 44 eierschalen inhield, en waarvan er dagelijks een voor ieder hoofd moest ingezameld worden.

272—280 Vergelijk *Exod.* XVI: 18, 20, 21, 23, 24, 33, 34.

282 *Vergouden:* vergolden. Vergelijk te dezer plaatse het *Boeck der Wijsheit* XVI: 21, waar men leest dat het manna aan ieder den smaak gaf, waar hij graag naar was en dien hij begeerde.

Door allerhande en overleckren smaeck,
Naer ieders mont. O ongeloofbre zaeck!
De zwangre vrouw, die naeu haer' zin kan uiten,
Vernoeght zich nu, en kan haer lusten stuiten,
Die buiten spoor van Reên, aen 't hollen slaen.
Een zelve disch schaft lammers en fasaen,
Viervoetigh wilt en edele patrijzen.
Zoo smaecken zy den rijckdom veler spijzen
Uit eene spijs, met eenen 's hemels gunst,
In een woestijn; daer d' Englen, naer de kunst,
Veel jaren lang, voor zon, de tafels decken.
  Gewis ick voel een lust mijn' geest verwecken,
Om datelijck te smaken uit dit Man
Wat zoeters dan een Jode smaken kan;
Daer hy dien rijp, dat blancke ront, ziet leggen,
Dat hemelgraen. Wat wil dit Manna zeggen?
Zijn eigen naem beveelt my dat ick vraegh.
Geen Jootsche tong was oit zoo proevens graegh,
Als mijn vernuft om 't brootgeheim te weten.
Terwijl zy 't vast met heele gomers meten,
Aen hooft voor hooft; en ick om klaer bescheit
Dus yver, komt een strenge statigheit,
Elias, my noch prickelen en nooden
Tot een geheim van oli, meel en brooden.
Hy roept: betrouw des Oppersten geboôn.
Ick was ter noot 't Samarisch hof ontvloôn,
En zat te Krith, als levendigh begraven:
Noch aesden my de roofgezinde raven,
Des morgens vroegh en in den avontstont:
Daer na de weeuw, die ick by Sidon vont.
Zy schafte, al wou de noot haer deught behinderen,
My olibroot, en voelde geen verminderen
In olikruick, noch meelvat, al dien tijt,

305 Het spijzen van Elias, en zijn wonderdaden. *Kantteekening der oude uitgave.*

288 *Fasaen:* fazant.
305—308 Zie 1 *Kon.* XVII: 3–6.
308 *Ter noot:* ternauwernood.
310 *Noch aesden my: azen* staat hier voor voeden, aas bezorgen.
312 Zie 1 *Kon.* XVII: 9 volgg.
313 *Behinderen:* hinderen.

Vol hongers noot, die steen in stucken bijt:
En toen ick flaeuw, mijn moede leden leide
Op 't velt, daer my geneverloof bespreide
Met schaduwen, broght d' Engel, my ten troost,
Een waterkruick en wegge, root geroost.
Ick sterckte 't lijf: en zagh, het was een wonder,
Wel veertighmael de daghtorts op en onder
De kimmen, eer mijn lichaem wier gespijst
Met kost en vaeck, daer Horebs spitse rijst.
Geen koren kan zoo voeden, als Godts zegen;
Die niet behoeft den zonneschijn, noch regen;
Noch altijt volght het veltspoor van Natuur;
Maer d'airen koockt, oock zonder zon en vuur.
Elisa heeft na my dit ondervonden;
Toen luttel garst verzade hondert monden.
d' Almogentheit, die was en blijft altoos,
Is, als haer aert, in wercking endeloos.
Zy kan de kracht der spijs verdubbeleeren,
Verduizenden: geen honger kan u deeren.
Doorzoeck niet naeu, hoe Godt zijn dienaars voedt:
Betrouw, en zie wat grooters te gemoet.
  Ick hoorde toe, en wenschte dit t'ontkleeden.
Maer strax, te rugge, op Samsons feest gebeden,
Bekoorde my zijn raetsel, diep van zin:
Al scheen het slecht, noch stack 'er wijsheit in.
Wat schrander brein zou lichtelijck bevroeien,

329 Elisaes wonderdaet. *Kantteekening der oude uitgave.*
338 Samsons raetsel. *Kantteekening der oude uitgave.*

320 *Wegge, root geroost:* een brood, op kolen geroost. Vondel volgt hier, gelijk overal in dit werk, nog de Nederlandsche overzetting, en niet de *Vulgata,* die te dezer plaatse, III *Regum* (d. i. 1 *Kon.*) XIX: 6, *subcinericius panis,* „een onder de asch gebakken brood" heeft.

324 *Vaeck:* slaap, rust.

329 *Elisa:* ook hier houdt zich Vondel aan den naam, zooals hij dien als kind heeft leeren uitspreken. De *Vulgata* heeft *Eliseüs.*

331 Uitdrukking aan *Openb.* I: 8 ontleend.

333 *Verdubbeleeren:* onbepaald vergrooten.

337 *Ontkleeden:* verklaren.

339, 340 Zie *Richteren* XIV: 14.

340 *Slecht:* eenvoudig.

341 *Bevroeien:* bevroeden.

Dat zoetigheit kan van den stercken vloeien?
Dat d'eter spijst? 't en waer hy zijn vriendin
Dit raetselslot ontsloot: want vrouwemin
Kost reis op reis 't verwijfde hart verheeren,
Ja zoo, dat hy zich entlijck af liet scheeren
In 's vleisters schoot, vol zorgelijck gemack,
De ruige lock, waer in zijn sterckheit stack.
De bruigom niet zoo ras zijn lief beliefde,
Als zy de glos den gasten overbriefde,
Die schreeuwden: wat is stercker dan de leeuw?
Wat zoeter kost dan honigh? dat geschreeuw
Verzekert hem, wie 't raetzel openbaerde
Van zijnen leeuw; die korts gevelt ter aerde,
Den byzwarm streckte een holle honighkorf,
Zijn zoete spijs. Dat vat ick wel, maer dorf
Niet vragen; wien dees honighleckernyen
In 't leeuwenaes tot zoeter kost gedyen.
Al heeft dees bruit dien raetseldop gekraeckt,
De schel moet af, eer men de kerne smaeckt.
  Geen Gedeon verstont den droom ten vollen;
Toen hy, by 't broot, dat onder 't heir quam rollen,
En 't pauweljoen des vyants ommesloegh,
Zagh afgebeelt den degen, dien hy droegh.
Wat grooters steeckt in sulcke garste kruimen,
Dan Madians kameelen te zien ruimen
't Vertrappelt velt. Ick vel en onderschep
Een wreeder hooft dan Oreb, ofte Seb.
  Wat grijs Profeet vooruitspelt Godts weldaden,
Door disch of spijs; het kan my niet verzaden.
Al recht men schoon, op Davids offerbergh,
Een maeltijt aen van spieren, vet en mergh,

361 Gedeons droom van het legerbroot. *Kantteekening der oude uitgave.*
369 De Profecyen. *Kantteekening der oude uitgave.*

345 *Kost:* kon. Zie *Richteren* XIV:8.
347 *Zorgelijck:* gevaarlijk, zorg- of vreesverwekkend, zeer *zorgelijk.*
350 *De glos:* de uitlegging.
364 *Zagh afgebeelt den degen, dien hy droegh:* De overeenkomst, welke tusschen het brood en Gideons zwaard bestaat, is deze, dat het Hebreeuwsche woord zoowel „oorlog" als „brood" beteekent.
371 *Davids offerbergh:* de berg Sion. *Deuteronomium* XXXIII:17.

En vloeiende van puickwijn, zonder droessem;
Ick zoeck 't genot der vruchten, niet den bloessem,
Die mijnen mont de vrucht te spa belooft.
O Offerbergh! hoe heerlijck zult ghy 't hooft
Opheffen aen de starren, door de wolcken,
Wanneer ghy dreunt van allerhande volcken,
Die hant aen hant op u ten reie gaen.
Dan zucht geen hart: dan schreit geen oogh een traen.
Die heerlijckheit zal alle smaet verzoeten,
Daer wy de Doot zien sterven voor ons voeten.
Mijn ziel verlangt, als in een' donkren nacht
Van schaduwen, naer 't hooghtijt, lang verwacht.
  Zoo sprack ick, als de schaduwen verdwenen,
En onvoorziens mijn voorhooft wiert beschenen
Van 't zilvren licht, dat als een mane hing
Recht boven 't hooft van eenen Jongeling,
My toegestiert, gelijck het scheen van verre.
Geen afgedwaelde ontfangt de morgenstarre
Met meerder vreught, dan ick dien dageraet,
Behangen met een purperen gewaet.
Geen Engel zou zijn kleeding beter slingeren.
Hy vatte een boeck met slincke duim en vingeren,
En had den rugh eens adelaers beschreên,
Die zeegh met hem, recht voor my, naer beneên.
'k Zagh 't simpel hart voor mijn begeerten open.
Dat gaf my moedt, om meer en meer te hopen
Op helderheit, na d'eerste schemering,
Waer door mijn geest gedurigh peinzen ging.
Ick groete hem eerbiedigh, en boogh neder.
Hy gaf mijn' mont te kussen zijne veder
En rechte hant, die op Godts adem dreef,
En van Godts geest getrocken, ons beschreef
d' Onfeilbre blaên der leste van vier pennen,
Die, elck om strijt, voor Christus wagen rennen.

385 Sint Jan d'Evangelist verschijnt, om de waerheit der beelden schaduwen profecyen en beloften t' ontvouwen. *Kantteekening der oude uitgave.*

397 *'t Simpel hart*: 't oprechte hart.

405, 406 De *vier pennen* zijn de „vier Evangelisten", die, elk om strijd, de daden van Christus beschrijven. De figuur is echter stout hyperbolisch.

Dees Heiligh, my in 't eerste niet bekent,
Gaf dus zijn' naem te kennen, in het endt:
  Ick d'allerjongste Evangelist, koom zweven
Van boven, uit den schoot van 't ander leven,
Alleen om u, die schijn en schaduw moe,
De waerheit zoeckt en 't lichaem zelf. Hoor toe,
En pas de les des leerlings t'overwegen,
Die aen de borst der Wijsheit heeft gelegen.
  De Godtheit, om te boeten Adams scha,
Besloot by zich met armen van gena
t' Omhelzen hem en zijn nakomelingen,
Door 't eenigh zaet: dat zou de Slang bespringen,
Haer' trotsen kop en kam te pletter treên;
En zelf gewont ter doot toe, voor 't gemeen,
Als met zijn tong, al 's weerelts wonden lecken;
Ja tegenspijs en artseny verstrecken,
Voor 't slangegift, dat zich door d' aders spreit.
Wat spijs is dit, die d' eerste onsterflijckheit
De ziel belooft, en sterfelijcke leden,
In 's hemels hof, noch lustiger dan Eden?
Aen welck een disch wort hier de mensch gezet?
O groot geheim! o wonderbaer bancket!
Ghy eischt veel tijts, veel werx, in 't voorbereiden.
  Men laet zich niet verdrieten lang te beiden,
Te zweeten, en te zwoegen, om het geen
Uitnemende is en dier en ongemeen.
Natuur om 't gout, 't volmaecktste der metalen,
Te baren, puurt het door de zonnestralen,
En hijght, en gaet zoo lang in arrebeit.
Dat mengsel van volkome zuiverheit;
Dat evenwight van zuivere elementen,
Aen een gegroeit, laet zich geen' schrick inprenten
Van tijt noch eeuw, noch siddert voor den tant

415 d'Evangelist voert Kristus in, de spijs der ziele, en sterckt met reden waerom Godt ons langzaem door d'onvolkomenheit van nature en wet tot de volkomenheit der genade: en door schaduwen, profecyen en beloften tot het licht van 't Evangeli leit. *Kantteekening der oude uitgave.*

414 *Wijsheit:* Zinspeling op *Joh.* XIII: 23.

416, 419 Zie *Genes.* III: 15. Wederom volgt hier Vondel de lezing der Nederlandsche vertalers en niet de *Vulgata.*

Van roest noch zout noch eeck: zijn taeie bant
Bezwijckt noch smilt in d' allergloenste hette:
't Behoudt zijn' aert: het weet van vleck noch smette,
En draeght het beelt van d' Eeuwigheit en Godt:
Nu raest het al om gout en 't goutgenot:
En schoon het leit zoo hellediep begraven,
Men acht het waert om zijn waerdy te slaven;
Te wroeten, nacht en dagh, en zonder maet,
Van aêr tot aêr, daer menigh 't leven laet:
Men laet om 't gout, min kostelijck dan 't leven,
Het lijf, van 't gout noit ymant weergegeven.
  Laet Godt dan toe, dat hy om 't heilzaem gout
Des hemels ['t welck de zielen onderhoudt,
En 't lichaem puurt van dootelijcke smetten]
Te vinden, zoo veel eeuwen langk, ga letten
Op middelen, waer door dees artseny
Wort toebereit. Men zet den Keizer by
Al wat 'er is, en moeite, tijt en schatten,
Om t'effens eens met eenen beet te vatten
Den smaeck van al het leckerst, dat zich spreit,
Van oost tot west, in die verscheidenheit
Van vrucht en plant en bloem en kruideryen.
Ontelbren gaen geboeit in slavernyen,
En alle sexe en slagh, en out en jong,
Verlegen, om te paeien eene tong,
Een' oogenblick, en die misschien zal laken
Dat mengelpuick van allerhande smaken:
Of 't breeckt hem op, zoo niet, hy walght 'er van.
't Is meer dan aertsch dat eeuwigh smaken kan,
En eeuwigh voên, en eeuwighlijck vernoegen.
De hemel zelf ontzagh zich niet te ploegen,
Te zaeien, van des werelts aenvang aen,
Om zulck een oegst van overheiligh graen.
  Godts Wijsheit, om des menschen brein te scherpen,
Ging, in het eerst, haer heilgeheim ontwerpen,
En schilderen; gelijck het puickpenseel

440 *Eeck:* edik, azijn.
450 Versta: het leven, dat niet met goud kan teruggekocht worden.
453 *'t Lichaem puurt:* 't lichaam zuivert, reinigt.
464 *Paeien:* tevreden stellen.

De Bruit vertoont, op doeck, of vlack panneel,
Dien Bruidegom, wiens trouw haer zal verplichten.
Godts Wijsheit gaet met orde voort in 't stichten:
Wie 't hooftgeheim des hemels wil verstaen,
Moet, trap voor trap, naer Godt ten koore gaen.
Een heldenzwaert moet zulck een' knoop ontwarren.
De tijt beschiet door hulp onzichtbre starren.
De bast en 't hout bewaren 't levend pit;
De dop de kern, voor 't krakende gebit.
Het raetsel, niet aen ieder te betrouwen,
Wort overbloemt, en dubbel ingevouwen,
Met woorden van een' twijfelbaren zin.
Men hoort den klanck; wat anders schuilt 'er in.
De moeite leert verborgentheden schatten
Op haer waerdy. Al wat men licht kan vatten
Wort minst geacht, en lichtst verreuckeloost.
't Aertsheilighdom, der sterfelijcken troost,
Most dan in 't loof der heilbeloften duicken.
Voorbeelden en godtsdienstige gebruicken,
Voorspelling, droom en raetsel mosten voor
Met staetsi treên, zoo menige eeuwen door;
Om dus allengs het ruwe volck te wennen
Dien wondren onwaerdeerbren schat te kennen;
En dan in 't leste eerbiedigh achteraen
Te kruipen, langs die voorgebaende baen,
Ten offerdisch, en naer d'altaerbancketten;
Daer Godts gena haer gasten aen zou zetten,
En toeven, op een zonderlinge wijs,
Met voorgebeelde en langbeloofde spijs
Van ons natuur; waer meê zich 't Woort most gorden;

481 *Een heldenzwaert moet zulck een' knoop ontwarren:* dit ziet op den Gordiaanschen knoop, door Alexander niet ontward, maar doorgehakt.

482 *Beschiet:* bereikt.

486 *Overbloemt:* verbloemd; met bloemen overtogen.

489 *De moeite leert verborgentheden schatten:* de moeite, welke men heeft aanwend om verborgen geheimen te ontdekken, doet ons verhoogden prijs op het ontdekte stellen.

503 *Toeven:* onthalen.

505 *Ons natuur; waer meê zich 't Woort most gorden:* de zin is: 't Woord, (d. i. Gods Zoon), moest de menschelijke natuur aangorden (aandoen), Zie *Joh.* 1:14.

Waerom het Woort van boven vleesch quam worden,
In eene Maeght; wie zulck een zaligh lot
Beschoren was, van dien alzienden Godt.
Wat menighten voor 't Kint op 't aenzicht vielen;
Men wist noch niet, hoe dit het broot der zielen
Verstrecken zou, op Godes offerdisch.
Men zagh noch niet in dees geheimenis.
Messias ving dan aen 't geheim te leren,
t' Ontsluiten: liet veel duizent magen teren,
Op luttel garst; en vulde, op 't dorre ruim,
Noch korven vol, met overschot van kruim:
En porde door dit wonder hen te streven
Naer spijs, die duurt in 't eeuwighdurend leven;
Van waer hy quam, uit 's Vaders rijcken schoot,
Gedaelt in 't vleesch; een kostelijcker broot
Dan Manne, dat door Moses beê verworven
De Vaders, die ellendigh henestorven;
Na 'et suckelen en trecken afgeslooft.
Van 't Manne klimt hy hooger, en belooft
Zijn eigen vleesch hun gunstigh voor te zetten.
Dat was 't gerecht, door 't voorspel der bancketten
Zoo lang beduit, eer 't Woort te voorschijn quam.
Dat zeiden u het Paeschbroot, Offerlam
En Salems kruim, en d'air en toondischbrooden,
Elias korst en 't Manne van de Joden,
Het raetsel van den honigh, en de droom
Van 't rollend broot, des vyandts schrick en schroom;
Het berghbancket, en alle die gerechten,
Ons opgedischt van Godts verziende knechten.

513 Kristus wijst, door het wonder der garste brooden, en zijn gespreck met de Joden, op een grooter wonder, en het waerachtige Manne, zijn eigen vleesch. *Kantteekening der oude uitgave.*

524 Kristus belooft uitdruckelijck, en staeft met hooge woorden te geven het geen zoo lang door schaduwen beduit wert; en hy voltreckt zijn belofte, 's nachts voor zijn lijden. *Kantteekening der oude uitgave.*

513 *Leren:* doen kennen, leeraren.

514—526 Zie *Joh.* VI:1—14.

529 *Salems kruim:* de brooden, door Melchisedek aan Abraham en de zijnen voorgezet, en waarvan hierboven, vs. 79, is gewag gemaakt.

533 *Het berghbancket:* het wonder der visschen en brooden.

534 *Godts verziende knechten:* lees *ver ziende.* Profeten worden hier bedoeld

Och, blinde baeck van 't Galileesche meer!
Ghy stont te hoogh, en vielt te laegh ter neêr:
Wat baten toch uw schatten en gebouwen,
Zoo lang ghy noch Godts lippen durft mistrouwen,
Ja zelf dien eedt van 't nimmerfalend Woort?
Het welck vergeefs quam kloppen aen uw poort;
Belovende zijn vleesch en bloet te schencken
Aen u, te zat om 't eeuwigh te bedencken.
  De zon voltrock nu ruim heur jarigh ront,
En omgangk, dat dees hooftbelofte stont;
Als *Jesus* ons dat toegezwore Wonder,
Zijn dierbaer bloet en lichaem, toereickte, onder
Gestalt van druif en air; een wonderspraeck
Voor aertsch vernuft, 't welck luistert naer den smaeck,
Of zwack gezicht, of riecken, ofte tasten:
Maer neen, Godts disch bekleedden wijzer gasten,
Die zich met reuck noch oogh noch mont noch hant
Berieden; maer het spits van hun verstant
Gewillighlijck en heiligh nederbogen
Voor lippen, die noit simpel kint bedrogen.
Zy steunden op dat donderwoort van hem,
Op wien de Duif en 's Vaders donderstem
Van boven daelde, en donderde in hun ooren
Den last van naer dien lieven Zoon te hooren.
Zy hielden dien van Godt bevolen voet,
En nuttighden Godts lichaem en Godts bloet.
Stont Emaüs, men moght dat vleck oock vragen,

535 *Blinde baeck van 't Galileesche meer:* Kapernaüm.
536 Zinspeling op *Matth.* XI: 23.
539 Zie *Joh.* VI: 33, 34.
540 Zie *Openb.* III: 20.
541 Zie *Joh.* VI: 52.
542 *Te zat:* van tijdelijke gaven.
543—547 De zin is: er verliep ruim een jaar, sedert Jezus ons plechtig beloofd had, zichzelven tot spijs en drank te geven, toen Hij zijn bloed en lichaam, onder de gedaante van wijn en brood, ons toereikte.
548 *Vernuft:* verstand.
552 *Berieden:* raadpleegden.
558 Verg. *Matth.* III: 16. *Luk.* III: 22.
560 De dichter heeft hier het oog op *Handel.* II: 42.
561—564 *Emateuticam coenam.... de Eucharistia plerique Patres interpretantur.* — *Expositien de la doctrine de Leibnitz sur la religion.* Paris 1819, pag. 244.

Wie 't lichaem des Gekruisten, na drie dagen,
Genoten, toen die eerst een pelgrim scheen.
Door korstbreuck zich ontdeckte, en strax verdween.
Dien avont, toen de nacht begost te vallen,
Verscheen hy weêr, in 't midden van ons allen,
Gelijck een zon, en schiep by nacht den dagh,
Waer in men klaer al d'oude letters zagh;
En 't aengezicht van Moses streeck zijn klaerheit,
Voor 't krachtigh licht der opgereze waerheit.
Nu kenden wy, in zijn volle kracht,
Den jongsten aêm des Heilants: 't is volbraght.
Nu staerden wy op koortapijt, noch verven,
In twee gescheurt, toen 't Lam zich gaf tot sterven:
Maer 't oogh drong door, in 't heilighdom der Joôn
En 't aertsgeheim, den Priestren zelfs verboôn:
Ja, 't Wetboeck sprack: de beelden kregen tongen:
De schaduw weeck: de dagh quam opgedrongen,
O morgenzon! rijs op, en vaer om hoogh.
Wat zagh ick al, maer door een ander oogh!
O, riep ick, dat nu ieder vry aenmercke,
Hoe 't Paradijs den roozengaert der Kercke
Afbeelde, en 't hout, dat recht in 't midden stont,
Ons wees op 't Kruis, daer Godt aen hing gewont;
Zoo kan hy zien, hoe Adam wiert gegeven
De voorsmaeck van 't gerecht, waer by wy leven
Met d' Engelen, om strijt, eeuw in eeuw uit;
Daer 't open hof geen parlepoorten sluit.
Hoe lust het my te plucken, en te passen
Op 't suickerooft, aen 's levens stam gewassen;
Waer op ick flux met al mijn krachten klim,
En Eva noode: ay, grootmoêr, zet de schim,

571 Toen bleeck de waerheit der wet en hare afbeeldingen, en de kracht van alle voorgaende schaduwen en profecyen. *Kantteekening der oude uitgave.*

566 Zie *Joh.* XX: 19.

572 Zie *Joh.* XIX: 30.

573 Zie *Luk.* XXIII: 45.

582 *Den roozengaert der Kercke:* de Kerk wordt in mystieken zin veelal bij een *rozegaard,* gelijk Jezus bij een *roos,* vergeleken.

589 *Te passen:* acht te geven.

592 *De schim:* de afschaduwing (type).

Om 't Wezen zelf, nu vry uit uw gedachten,
En leer het aertsch, om 't hemelsch, eens verachten.
Geen Cherubin keert hier met gloeiende steel
U uit den hof van dit wellustigh mael.
Hier nestelen geen slangen in de bladeren.
Dees appel voedt het leven in onze aderen,
En reckt den May der jongkheit, zonder endt.
Zijn rijpe schel, van rijp noch mist geschent,
Vermomt geen' worm, die u in 't hart zal bijten,
En zulck een ry van kinderen doen krijten.
  Toen kende ick eerst volmaeckt Melchisedech,
Die Kristus heet, en ons ontmoet, op wegh,
Met spijze van zijn eigen lijf, gegeven
Tot onderhoudt van 't nimmerstervend leven;
Terwijl het vleesch de werelt en 't gewelt
Des afgronts leit door 't Kruis ter neêr gevelt.
Men breng' hem vry wat meer dan tienden tegen,
Dat 's lijf en ziel; die hy met rijcker zegen
Kan zalven dan oit hooft van Salem deê.
O Koning van rechtvaerdigheit en vre!
Uw Offer sterck' de helden, die vast reizen
Naer 't vregezicht der eeuwige palaizen,
Gebouwt om hoogh, op eenen vaster gront
Dan bergh of rots, waer op de tempel stont.
  Toen bleeck het, hoe ons d'oude feesten nooden
Aen 's Heeren disch, op ongezuurde brooden
Van zuiverheit en waerheit; op het Lam
Dat al den last der werelt op zich nam,
En by het vier der liefde wiert gebraden,
Om met zijn vleesch de zielen te verzaden.
Wy streken toen ons harten, niet het huis,
Met Paeschbloet, dat aen 't outer van het Kruis

601 *Vermomt:* verbergt.
602 Voor: en zulk een reeks van nakomelingen doen schreien.
610 Vergelijk *Rom.* XII:1 volgg.
611 *Hooft van Salem:* de Priester-koning Melchisedek.
612 Zinspeling op *Hebr.* VII:2.
618, 619 Zie *Joh.* VI:32.
620 Zie *Joh.* I:29 en *Jesaia* LIII:7.
623 Zinspeling op het gebod, door den Heer aan Israël gegeven, om hun deurstijlen met het bloed des Paaschlams te bestrijken.

Verzoende al die met Godt in onvre zaten.
Aen d' Offerspijs des Paeschlams, dat wy aten,
Uit Kristus hant, heeft niemant deel noch nut,
Die slaef der wet, noch dient in Levijs hut;
Maer zy alleen, die vry van Arons banden,
Vast yveren om vetter korenlanden
En beemden, dan den Vadren wiert gelooft.
Het flaeuwe wort van stercker licht gedooft.
  Voor 't lichaem, dat wy uit Godts hant ontfingen,
Weeck d'eerste garf, en wat van d'eerstelingen
Der ackervrucht ten offer wiert gebraght.
De toondischkorst verloor terstont haer kracht,
Toen 't nieuwe mael vereischte waerder gasten,
Dan 't out Verbont, ja harten, die door vasten
En ware boete en tranen en 't gebedt
Geheilight en geloutert, zonder smet
En bevende, dit Heilighdom genaken;
Het welck begrijpt de wonderen der zaken,
Beduit door broot van Priester en Profeet;
Door 't legerbroot, dat tenten ommesmeet;
Door 't meel der weeuwe, in hongers noot verlegen.
Dees tafel schaft een' onuitputbren zegen,
En spijs, die voedt, en nimmermeer verteert;
Die over 't hooft des afgronts triomfeert;
Die 't lichaem niet versterckt voor veertigh dagen,
Maer langer dan de beenen 't lichaem dragen,
Ja maeckt het vlugh; zoo dat het in de lucht
Aen zijne ziel herknocht, den grave ontvlught,
En rein gevaeght, by Godt wort ingelaten
En d'Engelen, die 's werelts vuilnis haten.

626, 627 Zinspeling op de woorden van het Kerklied:

Cibum
Turbae suae duodenae
Se dat suis manibus.

d. i.: Hij biedt, met eigen handen, zichzelven aan het Twaalftal aan tot spijs.

638 Zie *Joël* II:12.

652 *Herknocht:* hereenigd, opnieuw verbonden.

653 *Gevaeght:* gezuiverd.

654 *'s Werelts vuilnis:* vergelijk *Philipp.* III:8.

Nu lagh het feest des berghs, die ieder noodt,
Van wijt en zijdt, voor ons gedachten bloot:
Want Kristus, 't hooft, ter tafel hier beneden,
Verstreckt bancket voor al zijn medeleden,
En schenckt den wijn zijns bloets, die Maeghden baert.
Dees leckerny had Godt op 't lest gespaert.
Wat weldaet kost de Vader meer bewijzen,
Dan zielen met zijn eenigh kint te spijsen,
Des Vaders hart? O dierbaer dischgenot!
Ay, smaeck, hoe zoet, hoe vriendelijck is Godt!
Dit was het feest, dat Davits geest verweckte,
Tot zangk en spel; toen Godt zijn tafel deckte,
En hem vereerde een boordevolle schael,
In 't aenzicht van zijn haters altemael.
Godt stelt, op dat geen profecye misse,
Zijn vrienden voor een feestgedachtenisse
Van wonderen, en spijst die hem ontzien,
En *Jesus* naem de schuldige eere biên.
Dit 's Assers oegst, der Vorsten leckernyen.
Ghy adelaers, die vast, aen alle zyen,
Uw aes bespiet, en met der zielen oogh
Recht tegens 't licht kunt staren hemelhoogh;
Verzamelt hier, en valt, o Kristbeminden,
Op 't leckerste aes, dat ergens was te vinden.
De hemel geeft u, onder schijn van korst,
Zijn vleesch en bloet, en doorgesteke borst.
Nu kost de Leeuw van Juda andren azen:
De stercke Leeuw, die voncken plagh te blazen
En schrick des doots, en brulde afgrijslijck luidt;

655 *Het feest des berghs:* zie *Psalm* XXII:26 volgg. en *Psalm* XLIII. De beteekenis vân deze regels is: „nu verstaan wij den zin der profecie."

659 Zinspeling op *Zach.* IX:17, waar de *Vulgata* spreekt van *vinum germinans virgines:* „wijn, die maagden baart."

664 Ontleend aan *Psalm* XXXIV:9. *Smaeck ende siet dat de Heer goet is.*

665, 666 Zie *Psalm* XXII:5.

669—671 Zie *Psalm* CXI:4.

672 *Schuldige:* verschuldigde.

673 *Assers oeghst:* Vondel zinspeelt op *Genes.* XLIX:20. *Van Aser,* sijn *broot sal vet zijn: ende hij sal konincklijcke leckernyen leveren.*

680 *En doorgesteke borst:* en het aan 't kruis doorboorde lijf.

681 *Azen:* voeden. Zie vs. 310.

Dees levert door zijn' dootsnick honigh uit,
En lieflijckheên, gezogen uit de velden
Van 't Paradijs der lichaemlooze helden.
Ghy Byen van der Kercken hooft, *Urbaen*,
Vlieght herwaert op deze outergeuren aen;
En pluckt geen' geur in al de Roomsche hoven,
Geen zoetigheên als deze, die van boven,
En dagh op dagh, u dauwen in den mont,
Uit *Jesus* hart, gepijnight en gewont.
Ay, zie toch eens die honighvliegers licken,
En drup en dauw al nuchtren inneslicken;
Den honighdauw, die nimmermeer verteert,
En altijt vloeit en altijt wort begeert,
En smaeckt naer meer, op onbedorve tongen;
Waer van 't gezangk des Vaders wort gezongen,
Die Vatikaen en al de stadt bewaeckt;
En voor 't altaer, gelijck een Godtheit, blaeckt
Van purper, gout en gloeiende robijnen,
Die om zijn hooft en feestgewaden schijnen.
  De zelve hant, die 't lichaem ommedeelt,
Vereerde ons nu al 't geen wiert afgebeelt
Door 't Jootsche Man; het welck, op alle wijze,
De waerde en deught en vrucht der Offerspijze
Te kennen gaf; hoewel in schemering
Van eene wolck, die over d' ouden hing,
En nu verstoof; daer Kristus niet verbloemde
Zijn Testament, maer 't broot zijn lichaem noemde,
Dat hy ons gaf, zoo ongeveinst en vroom;
Om niemant meer te houden in den droom
Der schaduwen, die lang dees waerheit decken:
Want anders kost hy zelf geen zon verstrecken,
Noch 't ware licht der duisteren; en ghy,
In eenen nacht vol duisternisse, als zy,

686 Dit slaet op de Byen, in het wapen van Zijne Heiligheit, Urbaen den Achtste. *Kantteekening der oude uitgave.*

687 *Urbaen VII* voerde „bijen" in zijn wapen. Het was deze Paus, die den Sacramentsdag instelde en door Thomas van Aquinen het „officie" deed vervaardigen, dat nog heden in gebruik is.

689 *En pluckt geen' geur:* men plukt geen geurige bloemen.

711 *Vroom:* onbewimpeld.

Die suckelden in dorre wildernissen,
Zoudt troostloos noch de vrucht der beelden missen.
Ja Moses dienst, gepast naer Godts bevel,
Waer ydelheit en enckel guighelspel:
En wie verkoos een graen van 't ackerkoren
Voor smaeckrijk Manne, uit lucht en dauw geboren.
  Maer dat men Manne en broot, 't welck ons verscheen,
Eens levendigh ga stellen tegens een;
Zoo zal men zien, van weerzyde, in wat deelen
Zy onderling gelijcken en verscheelen,
Naer eisch des beelts en d' afgebeelde zaeck:
Op dat men 't meest door 't minste heerlijck maeck'.
  Het leste is meer dan 't eerste een broot van wonder:
Het eene spijst de stammen in 't byzonder;
Het ander Jode en Heiden te gelijck:
Het een den Jood, die, buyten Faroos Rijck,
Door 't roode meir, de banden is ontvloden;
Het ander bey de Heidenen en Joden,
Die in Godts bloet door 't water zijn gebaedt.
Het eene gaf de blancke dageraet,
Gelijck de rijp: het ander quam met zegen,
(Gelijck een daeuw of lang verwachte regen)
Als uit een wolck, den schoot van Josefs Bruit,
Die 's middernachts, op 't hemelsche geluit
Des Englezangks, haer' eerstgeboren baerde,
Des hemels vreught, den Vredevorst der aerde,
In 't broothuis, 't welck de zielen sterckt en voedt;
Doch niet als Man, dat slechts den honger boet,
En 't lichaem spijst en voedt, voor veertigh jaren;
Maer zelf de ziel, genoodight te vergaren
In 't Paradijs, het rechte Kanaän;
Dat zwanger gaet van onbenevelt Man,

729 Vergelijckinge van 't Jootsche en Kristensche Manne, en 't onderscheit der zelve. *Kantteekening der oude uitgave.*

743 *'t Broothuis:* Bethlehem.

744—750 De zin is: maar zelfs de ziel spijst en voedt, genoodigd om hier boven in het Paradijs, het ware Kanaän, dat overvloeit van hemelsch manna, de spijze der Gode getrouwen te smaken.

748 *Onbenevelt Man:* het manna der woestijn was, naar de typische leer, een voorafschaduwing van het ware manna, 't welk alzoo, in tegenstelling met het eerstgemelde, het *onbenevelde* genoemd wordt.

Om hoogh de spijs der Godtgetrouwe Geesten,
Gevult met vreught, op onvermoeide feesten.
Het Manne viel ten beste voor 't gemeen;
En 't offerbroot genieten groot en kleen,
En arm en rijck, en Koningen en slaven:
Godts outer biedt een iegelijck Godts gaven.
Het Manne gunde een iegelijck zijn deel,
En ieder nut van 't Offer even veel.
Het Manne kost geen onvroom hart vernoegen;
En 't Offer geeft den boozen stof tot wroegen.
Uit Manne smaeckt d' oprechte zijnen wensch.
Het Offerbroot verruckt den Kristen mensch
Aen 's Hemels disch, by al de Cherubinnen;
En 't geen hy eet begrijpen geene zinnen,
Maer 't vast geloof; zoo dick de ziel geniet
Emanuël, den troost in aertsch verdriet;
Emanuël, wiens geest, alle oogenblicken,
De flaeuwe ziel kan stutten en verquicken.
Het Manne wert door d' Engelen bereit;
Maer *Jesus* schenckt, naer zijn almogentheit,
U 't ware Man door zijner Priestren handen,
Uitreickers der geheimspijsofferanden.
De Priesters zijn Godts Englen hier beneên,
Stadthouders, die 's Gezalfden ampt bekleên,
Zoo dick zijn Woort bestelt den mont der bidderen,
Uit graen, zijn lijf, u toegereickt met sidderen
Van vingeren den offer toegewijt.
Wat baet het Man, genooten voor een tijt;
Indien men toch in ballingschap moet sterven?
Wat baet het Man, dat rieckt en kan bederven,
En wormen teelt, of in de zonne smilt?
Dees Offerspijs, Godts lijf, wort niet gespilt?
Hoewel men 't nut, 't behoudt zijn aert en wezen.
Wie 't nuttight, hoeft voor 't rotten niet te vreezen

758 *Wroegen:* verwijten.
763 *Dick:* dikwijls.
766 *De flaeuwe ziel:* de afgematte ziel. Zie *Matth.* XI:28.
773, 774 De zin is: „zoo dikwijls Christus zijn lichaam in het brood aanbiedt tot spijze aan hen, die er om bidden."
780 *Wort niet gespilt:* er gaat niets van te loor.
781 Vergelijk *de Imit. Jes. Chr.* IV. c. II:5.

Noch 't nare graf. Dit onbederfzaem zaet
Bewaert het lijck, hoewel het lijck vergaet,
Voor eene wijl. Door kracht der Offerspijzen,
Een eeuwigh zaet, zal 't lichaem weêr verrijzen;
Niet kranck noch zwack, maer heerlijck, met den strael
Van licht omgort; geloutert altemael
Van sterflijckheit, van zieckte, ellende en smetten,
Die d' oogen Godt in 't licht te zien beletten.
Geen verwe zal der vromen oogen dan
Behinderen de Godtheit van dit Man
t' Aenschouwen, die met toeval hier behangen,
Zich schuilt, om 't hart te pricklen met verlangen
Naer 't geen men noit met gout of kunst beneep,
Noch door vernuft, hoe spits het was, begreep.
  Zoo sprack Sint Jan, en spijsde, niet mijn ooren,
Maer zelf mijn ziel, noch onverzaet van 't hooren
Dier wonderspraeck, een rechte hemelval.
Als ick vernam, van achter, een geschal
Van spoockery en spoock, aen alle zyen
Aenruischende, als verwatene Harpyen;
Van wien men droomt en dicht door bygeloof,
Dat zy verhit en zoet op tafelroof,
Den verschen kost met kromme klaeuwen pluckten,
En gulzighlijck dien blinden Vorst ontruckten
Het dischgerecht, dat haer zoo ydel aest;
Terwijl de maegh, van honger, eeuwigh raest;
De dunne buick vast vloeit en druipt, van weeckheit,
En 't aenzicht zit vol magerheit en bleeckheit.
Mijn hart verschrickte en beefde om dit gerucht,
Dat met dees stem dus uitborst in de lucht:
  Een lastergeest heeft eeuw aen eeuw betovert,
En, voor de hel, den Roomschen stoel verovert;

797 De dichter verneemt wedersprekers. *Kantteekening der oude uitgave.*
813 En de geest der Onroomschen vaert aldus uit met lasteren. *Kantteekening der oude uitgave.*

783 *Onbederfzaem:* onbederfelijk.
802—810 Vergel. VERG. *Æn.* III. 112.
802 *Verwatene:* vervloekte *Harpijen.*
803 *Dicht:* verdicht, vertelt.
812 *Dees stem.* Versta: die der Onroomschen.

Waer uit hy zoo hardtneckigh blaest en leert,
Dat broot en wijn in vleesch en bloet verkeert,
Als 's Priesters mont herhaelt het woort, gesproken
Met Waerheits mont, des daeghs daer na geloken.
O lastergraf! hoe moet de zonneschijn
Der waerheit zelf des logens voetsel zijn.
Hoe durf het Rijck des helschen nachts vertreden
't Gewijde bladt, de Vaders, en de Reden:
Zoo een van drie dit toestemm', hou die zy:
Nu wort dit klaer gelochent van dees dry:
Die, elck om strijt, den Tyber tegenspreken:
Want niemant nut dat lichaem, maer zijn teken,
En 't naeckte beelt van dien gekruisten Heer,
Op 's Vaders troon, gekroont met prijs en eer.

De Tyber, om dat beelt schoon uit te wissen,
En met bedrogh zijn' afgodt te vernissen,
Misduit Sint Jan; als of 't gezalfde hooft,
Daer 't, reis op reis, zijn vleesch en bloet belooft,
Van 't nachtfeest sprack en zijnen kelck, geschoncken
Op Paeschnacht, eer het wiert aen 't Kruis gekloncken:
Maer hy misbruickt der lettren klare stem,
Ja die trompet en klanck beoorlooght hem,
Die zijnen buick met spier en aêr wil mesten,
Zoo redenloos, als Kapernaums vesten,
Niet vattende des Heilants vlacken zin:
Daer schuilt geen doot, maer geest en leven in.

d' Insteller des Geheimwercks volght Hebreeuwen,
In hunne zede, en der Profeeten eeuwen,
In hare spraeck, en wijze, die niet vreemt
Het bloote beelt voor 't afgebeelde neemt,
Het simpel merck voor d' afgemerckte zaken.
Wie eenmael uit dien doolhof wil geraken,
Sla wacker hant aen dien onfaelbren draet

818 *Geloken:* gesloten.
826 d. i. de enkele teekenen van het lichaem en bloed des Heeren.
829—840 De zin is: de Roomsche Kerk, ten einde het denkbeeld, alsof men alleen aan teekenen had te denken, verwerpelijk te maken, en hare afgoderij op bedrieglijke wijze goed te maken, verdraait de woorden van Johannes en doet het voorkomen, alsof de rede, door Jezus te Kapernaüm gehouden, op de instelling des Avondmaals gedoeld hadde.
837 *Aêr:* bloed.

Der Wijsheit, en volgh 't kluwen van heur' raet,
Ten beste voor die helder heillicht zoecken,
Dat elck verschijnt in noit bekladde boecken.
Wien kerckkronijck en Vaders zijn bewust,
Telt op een ry vijf eeuwen, na August,
Waer in doorgaens zoo veel godtvruchtige ouden,
Op dezen gront, 't gevaert der Kercke bouwden,
In Libyen en Asie en Europ.
Latijn en Grieck, getroost, gesterckt door hoop
Op dit kompas, gaen t' zeil naer 't langste leven,
En toonen 't spoor, waer langs u staet te streven.
Nu suf voor storm, noch voor gekorven mast:
Wat dwaelstar dwael', hier staet mijn hemel vast.
En geen Sofist kan Reden overwinnen;
Die in dit hol gebruickt de torts der zinnen,
En voert allengs den twijfelenden mensch,
Daer d' ope lucht geschept wort, en de grens
Van Waerheits dagh verschuift de twijfelingen,
Die voor zijn oogh, als dicke vliezen, hingen.
De Reden scheit den mensch van 't domme vee:
Zy oordeelt niet, of heeft getuigen ree,
De zinnen, die haer zekerheit bestellen
Van 't stuck, waer van het vonnis staet te vellen.
De Reden streckt de houvast van 't gesticht
Des Godtsdienst, die voor geen gebulder zwicht.
z' Ontkent al 't geen ontkent wort door zijn teken;
Oock gronden, die zich zelven tegenspreken.
Zy geeft het lijf, op eenen zelven tijt,
Een plaets alleen; en oordeelt, dat het strijt
Met d' Almaght zelf, zoo harsseloos te stijven
De razerny van plaetselooze lijven;
De razerny, die woest den toeval scheit
Van zijnen gront, de zellefstandigheit.
Zy snoert den mont, die lasterlijck durf reppen,
Dat stof en stanck zijn' Schepper zelf kan scheppen;
Dat tant en keel en maegh hem knage, zwelgh'
En dan verteer'. Men zwijge, eer hy 't zich belgh'.
Zoo klonck de stem, die schier mijn' yver krenckte;

851 *Bewust:* bekend.
869 *Bestellen:* verschaffen.

Wanneer Sint Jan met zijne hant eens wenckte,
Waer van dit spoock met mist en stanck verdween
In zijn moerasch, en liet ons beide alleen.
De Heiligh sprack: men moet zoo licht niet schricken
Voor vogelen, die 't zaet des hemels picken
En slicken, waer 't gestroit leit by den wegh.
Zoo quam mijn ziel aen kracht en overlegh
Van 't geen hy dus met zijne tong ging uiten,
Om 't logenschut op Waerheits schilt te stuiten;
  Toen Simeon, die vege en bleecke ziel,
't Gezegent kint op bey zijn armen hiel,
En sidderde met al zijn grijze hairen,
(Vermits het bloet schier ijs was in zijn aeren,
Het mergh in 't hol der pijpen lang verteert)
Sprack hy in 't endt, met zijn gezicht gekeert
Naer 't zedigh oogh der maeghdelijcke Moeder:
O Maeght, dees wort gestelt tot een' Behoeder
En val des volx, het raecke oock wien het raeck';
Ja tot een merck van bitse wederspraeck:
Die profecy, veel hondert jaer geleden,
Behout haer kracht, noch op den dagh van heden.
Wat weerspraeck heeft 't Geheimmerck niet gehoort!
Oock tegens 't klaerste en zonnelichte Woort,

886 Sint Jan verdadight de Katholijcken. *Kantteekening der oude uitgave.*
895—905 Simeons profecy in het wederspreken van 't hooghwaerdige Sacrament mede vervult. *Kantteekening der oude uitgave.*

889—891 *Schricken voor vogelen, die 't zaet des hemels picken en slicken:* Vondel bezigt hier wat Huydecoper *Pr.* II. 27, een „staartrijm" noemt: wanneer namelijk de rijmklank twee van verzen in het begin van het derde of aanstonds volgende weder gehoord wordt, wat somtijds een deftigheid teweerbrengt, die tevens krachtig en aangenaam is. Zoo zingt Vondel in de *Heerl. der Kercke* B. III, vs. 973:

Den wilden aert getemt: eilanders, rijcken, steden,
Woestijnen, wildernis, geberghte en rotsen, zeden
En reden *ingeplant.*

Zoo in den berijmden Vergilius, *Æn.* B. II, vs. 245:

Het sloegh twee blicken op als kolen, gloende voncken.
Het zilte zweet brack uit: de speer en beucklaer bloncken
En kloncken.

894 *'t Logenschut:* 't geschut, het schutgevaarte, de wapens des logens.
904 *Een merck:* een mikpunt.

Dit is mijn lijf: Dit is mijn bloet. Wat lasteren
Bestonden niet Godts lippen te verbasteren!
Godts lippen, die zijn leerling roeren zagh,
Daer hy des nachts op 's meesters boezem lagh,
Die hem de Wet, d' Orakels der Profeten
En 's Vaders wil op 't breetste heeft uitgemeten;
Waer van zijn Kerck de blaên by een vergaert,
Die zy, gelijck een bruit haer' ringk, bewaert,
En eert en kust en kaeuwt en proeft de spreucken,
En slaetze ga voor kladden en voor kreucken.
Dees Huismoêr heeft dat zuiverste papier
Dus lang geberght, in waters noot en vier,
Tot hartewee van Heiden, Jode en Ketter;
Vervalscher of verstroier van Godts letter;
Wiens rechte zin haer nimmer mist noch faelt;
Daer, op haer hooft, de Duif van boven daelt,
En Pinxtertong, doorgloeit van 't vier des yvers,
Waer me zy spreeckt, gelijck d'onfeilbre schrijvers,
En Kristus: *Dit 's mijn lichaem: Dit 's mijn bloet.*
Een donder, die den afgront zwichten doet.
Godts woorden staen gespelt met letterstarren,
En klaer en vast. Wie kan Godts tael verwarren?
Wat Babel schaeckt u 't wezentlijcke pant,
En steeckt, voor 't lijf, u tekens in de hant,
En 't looze merck, in ste van bloet en spieren,
Waer mede u 't Lam zijn Paeschfeest leerde vieren?
Na 'et ommegaen van beelt en profecy
En toezegh, zoo veel eeuwen op een ry:
Altzamen betre en overmilder spijzers,
Zoo Kristus noch de zielen wijst aen wijzers,
Haer azende met lucht en wint en roock
Van schim en beelt en ydel beeldespoock.

927—944 De Katholijcke Kerck spreeckt Kristus spraeck, nuttight het betekende, en geen broot, slechter dan Paeschlam en Manne, gelijck Geneve nuttight. *Kantteekening der oude uitgave.*

909 *Wat lasteren:* wat lasteringen.
918 *En slaetze ga:* en behoedt ze.
983 *'t Looze merck:* niet dan de afbeelding.
935, 936 Nadat er afschaduwingen, voorstellingen en beloften waren voorafgegaan.
938 *Wijzers:* beelden, die iets aanwijzen, voorteekens.

Wat baet het toch aen schijn te blijven hangen?
Wat baet belofte, en niet dan wint t'ontfangen?
Naer Sion toe; daer schaft men milt en ruim,
De lammerspier en Man, noch meer dan kruim.
Men leer' my niet, hoe mijne letter luide.
Ick ken de stadt, die haer zoo blint misduide,
Als eer de muur aen 't Galileesche meer,
Die hemelhoogh viel hellediep ter neêr.
Men wensch', dat niet de vloeckster overkome
Al 't geen zy vloeckt de Moederkerck van Rome.
D' oprechtste tong, die nimmer veinzen kan,
Beloofde een gaef veel edeler dan Man,
Of gerst; zoo stont 't verbetren niet te rekenen
Door broot, dat slechts Godts lichaem zou betekenen,
En slechter viel dan Manne of gerstenbroot,
Nu zegenrijck gedeelt in hongers noot:
Ja Man had oock dien spijzer aengewezen,
Op wien zy vast betrouwen, die het lezen.
Nu eischt de schaer een merck en wonderdaet,
En stoft op Man, dat d' ouders had verzaet,
En uit den schoot der wolcken quam geregent:
Waer op Godts mont, in eeuwigheit gezegent,
Door 't ware broot des hemels haer vertroost;
Geen tekenkruim, in 's ovens gloet geroost,
En slechts gekaeuwt met hope en vast betrouwen;
Zoo kost de Jode oock Kristus komste aenschouwen,
Wiens mont belooft 't geen Moses zelf ontbrack.
Nu 't Manne, dat door zijn afbeelding sprack
Van Kristus vleesch, had Moses lang gegeten.
Wie rept dan hier van een geschildert eten?
Wie scheit dan hier belofte en daet van een,
Die niet, van schaemt, verkeert in marmersteen?

951—973 Kristus veinsde niet, beloofde den Joden wat beters dan Moses, en zochtze niet te bedriegen. *Kantteekening der oude uitgave.*

943, 944 De zin is: zoo er alleen brood is, dan liever naar de Joden, die ten minste vleesch en manna opdisschen.

945 *Men leer' my niet, hoe mijne letter luide:* men leere mij de beteekenis der woorden, in mijn eigen Evangelie te boek gesteld, niet verstaan; men vertelle mij niet, wat de woorden: *dit is mijn lichaam* beteekenen.

946 *De stadt:* Genève. *Kantteekening der oude uitgave.*

947 *De muur aen 't Galileesche meer:* Kapernaüm.

De meester, vry van dubbelheit en liegen,
Hing netten uit, om harten te bedriegen,
Indien hy niet zoo dickmael sprack recht-uit,
Gelijck zijn klanck en mijne boeckstaef luidt;
Dewijl die school, zoo traegh, zoo hardt in 't hooren,
Zijn reden niet kost zwelgen door haer ooren,
En even stijf bleef hangen, op dat pas,
Aen zieloos vleesch, waer in geen leven was.
En waer toe toch den twijflende, in 't byzonder,
d' Almogentheit bevestight door het wonder
Der hemelvaert, waer na 'et min mooghlijck scheen
Hem met zijn lijf te voeden hier beneên?
Zy stemmen zelfs met Synagoogsgezinden,
Die gruwelen in Godts belofte vinden,
In zoeten troost van levendige spijs,
Hun opgedischt, doch geestelijcker wijs.
Laet varen dan de lege schilderdissen,
En ydel aes van lijfgelijckenissen;
En hou u aen waerachtigh vleesch en bloet,
Het welck de ziel waerachtigh laeft en voedt.
d'Insteller des Geheimmercks straelt van klaerheit,
By nacht, en spreeckt een onverbloemde waerheit;
Gelijck dat voeght zijn goddelijck Verbont,
En jongsten Wil, beschreven uyt zijn' mont,
En door zijn doot, aen 't kruis, met bloet bezegelt.
Waer spreeckt Profeet zoo wilt, zoo ongeregelt
Van droom, gezicht, of door gelijckenis,
Daer hy niet melt, wat Godts geheimspraeck is?
Daer hy niet melt gelijckenis, gezichten
En droomen, om den blinden toe te lichten?
Men druckt geen wet met duistre woorden uit:
De zaeck wort klaer en helder aengeduit.
Sla wetboeck op, verbonden, leste willen

985 d' Onroomschen slaghten de Kapernaummers. *Kantteekening der oude uitgave.*
993 Verbonden, Wetten en Testamenten worden klaer, niet dubbelzinnigh ingestelt. *Kantteekening der oude uitgave.*

974 Lees hier: „*Zou* netten uitgehangen *hebben*, indien" enz.
977 *Die school:* die te Kapernaüm. Zie *Joh.* VI: 60.
982—985 Zie *Joh.* VI: 62, 63.
985, 986 Het was den Joden verboden, bloed te eten. Zie *Levit.* XVII: 12.

Der Vaderen, en toon my, waer geschillen
Gerezen zijn uit dubbelzinnigheit;
Waer zaeck of erf niet klaer voor oogen leit,
Door simpelheit van stijl en spraeck en reden.
Waer noemt Hebreeu zoo dwaes Veelstrijdigheden
Een zelve zaeck, 't en zy de zaeck het meld'
Of hy zijn zin ontvouw'. Zoo dit niet gelt,
Zal 't bloet der Wet geen testamentbloet strecken,
En 't heilboeck slechts verwarringen verwecken,
Waer Babilon verrijst met veel geschreeuws.
Geen leerkint leer nu Sint Jeroen Hebreeus,
Noch ouden stijl, noch oock Hebreeusche zeden:
Hy is te kort ons heileeuw nagetreden,
Als een geraemt, en ley zijn wakende oor
Godtvruchtighlijck op 't Apostolisch spoor.
't Vermeten brein, dat Godts gewyde bladers
Misduiden durf, misduit oock d' eerste Vaders,
En kerckkronijck, naer zijn' verkeerden aert;

1016 d' Onroomschen moeten Sint Jeroen geen Hebreeus leeren. *Kantteekening der oude uitgave.*

1021 Die de H. Schrift misduiden, misduiden ter noot oock de H. Outvaders, om quansuis aen 't oude schip noch te reeden. *Kantteekening der oude uitgave.*

1010 *Veelstrijdigheden:* Disparata. *Kantteekening der oude uitgave.*

1010—1012 De zin is: een Hebreeuwsche schrijver noemt de dingen bij hun naam en, wanneer hij zich van zinnebeelden bedient, dan blijkt zulks uit het verband.

1016 Wat Vondel met dezen regel wil zeggen is mij niet duidelijk: immers kan het niet beteekenen, „dat de Protestanten 't niet beter moeten willen weten dan de Kerkvader Hiëronymus, en dat deze de Roomsche opvatting van het mis-offer reeds had verdedigd"; want ongelukkig is juist het eenige werk van Hiëronymus, waarin over de zaak gesproken wordt, zijn *Commentarius in Lucam*, voor de gezegde opvatting min gunstig: zoodat zelfs Bellarminus en andere schrijvers het voor onecht houden. Mij komt het alzoo voor, dat de bedoeling van Vondel eenvoudig deze is: „Hiëronymus, die den Bijbel uit het Hebreeuwsch in het Latijn vertaalde, van welke vertaling zich alsnog de Roomsche Kerk bedient, verstond die taal te goed en leefde te kort na de Apostolische eeuw, om niet in dat werk den zin en de ware beteekenis der woorden te behouden." — Maar ook dan nog treft de uitval van Vondel eigenlijk niemand; want er bestaat op dit punt geen twist over de *woorden* der Vulgata, die, ten opzichte van 't behandelde vraagstuk, even zoo luiden als in alle andere vertalingen; maar over den *zin*, die aan deze woorden gehecht moet worden: en juist dien *zin* laat Hiëronymus in het midden.

Terwijl het zoo gevaerlijck henevaert,
En kiest, voor 't licht van 's hemels goude lampen,
Zijn' eigen zin en vuile ontsteke dampen;
Al razende genoemt zijn vaste star:
Waer op het los zich t' zee begeven dar,
Als of het volghde in 't zeezogh der aelouden,
Die, wijt van hier, heel andre streken houden,
En peilende al de gronden dezer zee,
U waerschuwen, van d' een aen d' ander ree.
Gelijck een wint door 't orgel komt gedrongen,
Zoo zweeft een geest op zoo verscheide tongen,
En stemt gelijck, en houdt een zelve maet;
Waer op de Kerck met Godt ten reie gaet,
En d' Engelen, van starrelichte transsen
Zoo laegh gedaelt, om 's Heeren Lichaem danssen,
En 't hoogh altaer, waer op het Offer rust,
En Kerckbancket, der ouden aes en lust;
Die noit zoo hoogh met lof waer uitgeborsten,
Had Godt hen slechts genoot op kruim en korsten;
Vergeefs een beelt door beelden afgebeelt;
Zijn lijf belooft, en schaduw omgedeelt.
Wie rept dan hier van Latium en Griecken?
Wie schrijft zoo valsch met pennen, uit hun wiecken
Geruckt? wat geest vermomt zich met hun pluim,
Om hemelsch gout te mengen met dat schuim
Van aertsch vernuft? wie dwingt die fenixschachten
Te spreken 't geen noit schoot in haer gedachten?
Doch als de Waen haer onmaght voelt in 't endt,
Dan schoptze 't oude; en grijpt het parkement
Van Pauwels en de vier Evangelisten,
Om met een' glimp dien laster te betwisten.

1033 Eendraghtigheit der Katholijcke leere in dit hooftstuck. *Kantteekening der oude uitgave.*

1028 *Dar:* durft.

1045—1050 Keurig uitgedrukte beeldspraak, waarmede de dichter zeggen wil: wie durft dan hier deze of gene plaats uit te schriften der Latijnsche of Grieksche Kerkvaders uit haar verband rukken, hun gouden spreuken in zijn dwaalredenen mengen, en hen dingen doen zeggen, die hun nooit in de gedachten kwamen?

1052—1054 Dan verwerpt zij de getuigenis der oudheid en neemt de Evangeliën en de brieven van Paulus bij de hand, om daaruit te redeneeren.

Een ieder woort zy, als een schroef, verdraeit,
Dan hoogh dan laegh, tot datze d'onrust paeit.
Maer wacht u, als de Waen door schijn van reden,
Van top tot teen, zich laet in 't yzer smeden
En 't harrenas van reêngebruick, om fier
Een reedlijck mensch te schijnen, en geen dier.
Nu sidderen van veer de zeven toppen,
En Engleburgh, met al zijn roode koppen.
Wat raet, *Urbaen?* Dit gruwzaem stormgevaert
Geeft vier op u, en vreest noch kruis, noch zwaert,
Noch sleutels, die de poort des hemels sluiten
En openen: wie kan dien stormram stuiten?
Ay, dommekracht, laet glijden uwen roof.
't Is reden, dat de mensch Godt zelf geloof,
By zijnen eedt, zoo menighmael gezworen.
Die reden leeft en zweeft in Godts herboren,
En schrickt voor schimp van Heiden, Turck noch Joodt,
Die zich zoo blint aen dezen hoecksteen stoot.
Godts reden druckt der zinnen trotsheit onder,
Daer 't hem belieft te wercken zulck een wonder,
Waer voor Natuur verbaest staet en bezwijckt,
En willigh voor haer Vaders almaght wijckt.
Godts reden klimt veel steiler, en veel radder
Dan 's menschen reên, een al te korte ladder:
Want schoon men rieckt, en smaeckt, en tast, en ziet,
Noch strijt Godts reên met 's menschen reden niet.
Wie dit begrijpt, mistrouwt zijn stompe zinnen,
Daer 't Godt belieft een Wonder te beginnen,
Op duizentmael zoo groot niet, noch zoo vremt,
Als 't geen men licht in Godts geboort bestemt;

1057—1076 d'Onroomschen wapenen zich met waenreden, die tegens Godts reden niet opmagh, nochte tegens Godts almogenheit. *Kantteekening der oude uitgave.*

1084 Kristus menschwording is hondertduizentmael grooter wonder dan dit. *Kantteekening der oude uitgave.*

1061 *De zeven toppen:* Rome. Zie vs. 143.

1062 *Engleburgh, met al zijn roode koppen:* het kasteel St.-Angelo. Wat met die *roode koppen* bedoeld wordt, is mij niet duidelijk. Men zou hier kunnen denken aan de kardinalen, met hun *roode* hoeden; doch die vergaderden op 't Vaticaan.

1072 Toespeling op 1 *Corinth.* I:23.

Wanneer de Maeght baert Godt en mensch te gader,
Emanuel, der eeuwigheden Vader,
En Davids zoon, een dubbele natuur,
Gezielde klay, verknocht met eeuwigh vuur:
In 't Heidensch oogh wanschepsels en gedroghten;
Veel eeuwen lang, van spits vernuft bevochten,
Hoewel vergeefs. Godts reden staet te vast,
En steurt zich niet, hoe vreeslijck d' afgront bast.
Zy keert zich hier aen schijn, noch waelbaer teken.
z'Ontkent dat dit zich zelf gaet wederspreken.
Zy zet Godts lijf, op eenen zelven tijt,
In oost en west; en vint niet, dat het strijt
Met d'Almaght, zoo Godtvruchtighlijck te stijven
De mooghlijckheit van plaetselooze lijven;
d'Almogenheit, die licht den toeval scheit
Van zijnen gront, de zellefstandigheit.
Zy overtuight die 't krachtigh Woort beletten,
Waer 't Godt belieft, zijn lijf en bloet te zetten,
Ter stede, daer men 't Hooghgeloofde zwelgh',
Doch niet verteer': men spreecke, eer 't God zich belgh'.
  Ay, belghzieck brein, bedaer, hou op van knagen
Met uw gebit: versterck uw zwacke magen
Door zielartsny: ghy belght u 's Paeschnachts licht,
En 's Kersnachts traegh; als 't ongeboren wicht
Uw Heer, uw Godt, uw Schepper, zonder luister,
In 't ingewant der Maeght, benaeuwt en duister,
Veel maenden leit gekerkert; daer de zon,
Zijn werckstuck, noit haer stralen schieten kon;
Terwijlze reedt op haer' robijnen wagen,
En zagh een' klomp van klay de Godtheit dragen,
En endelijck Godt baren, root van schaemt.
Nu vraegh u zelf, wat Godt, wat mensch betaemt.

1091 Godts reden zwicht voor geene wederspraeck, en bevestight de grontleer der Roomschen. *Kantteekening der oude uitgave.*
1105 De menschwordinge wederspreeckt party. *Kantteekening der oude uitgave.*

1086, 1087 Zie *Jesaia* IX:5 en *Matth.* I:1.
1093 *Waelbaer:* veranderlijk.
1099 *Den toeval:* het bijkomende.
1108 *Traegh.* De zin is: gij trekt zonder bedenken tegen den Paaschnacht te velde en tegen den Kerstnacht weet gij niets in te brengen.

Een Maeght gevoelt haer' Godt, haer vrucht, in 't midden,
En 't geen vast groeit, begint zy aen te bidden.
Zy knielt, en eert haer eigen vleesch en been,
In hare vrucht, eer die haer oogh verscheen,
Met vel en vleesch en adren overtogen,
En zwack en arm, en met twee weenende oogen.
Ay, belghzieck brein, gedoogh dat ick u vergh
Met my te gaen, om op den Dootshooftbergh
Uw' Godt te zien, dien aertworm, dien gekruisten,
Geverft in zweet van bloet, beschimpt, met vuisten
In 't aengezicht geslagen, en den glans
Van 't hooft bedroeft met eenen doornekrans:
Dat gansche lijf met taeie roên geschonden,
En een quetsuur van zijn ontelbre wonden:
Dien dooden mont verquickt met gal en eeck:
Zijn hart, Godts hart, gepriemt met eenen steeck:
De zenuwen gereckt en uitgespannen:
Ja Godt gepijnt, ten wellust der tirannen.
Ay, belghzieck brein, 't wil tijt zijn, dat ghy vliet:
De Majesteyt der Godtheit lijt dit niet:
Nu omgezien naer een onlijbre Godtheit.
Dees Godtsdienst baert schandael, en schijnt maer zotheit,
In 's wijzen oogh. Waer badt oit reedlijck man
Een Godtheit aen, of Godt die sterven kan?
  Godts reden dient het plomp vernuft te scherpen,
Dat schichtigh is in kiezen en verwerpen
Van eene zaeck; en naulix zich verstaet,
En wraeckt, eer 't rieckt, hoe veer dat wraecken gaet.
Men zet een stuck, om andren voor te jagen,
En voelt zich door zijn eigen stuck geslagen.
Wie schaeckt, en niet verstaet wat spel beduit,
Verliest het velt, en raeckt ten schaeckbert uit.
Wie slechts met stanck zijn stercker wil verbazen,

1123 Christus lijden verstomt party. *Kantteekening der oude uitgave.*

1124 *Dootshooftbergh:* Golgotha.
1125 *Dien aertworm:* zie Psalm XXI: 7.
1128 *Bedroeft:* ontluisterd.
1130 *Een quetsuur:* zie *Jesaia* LIII: 5.
1137 *Onlijbre:* voor lijden onvatbare.
1138 Zie 2 *Corinth.* I: 18—23.

Ontbeert bewijs, en stelt zijn kracht in 't blazen.
Een Goliath, om 't brootgenot vooraen,
Vermomt zijn' zin, zoo wort hy minst verstaen.
  Hy scheit doortrapt het lichaem van het teken,
Zoo wijt als d' aerde en opperhemelstreken
Gescheiden zijn door 't schricklijck middenperck:
Dan hecht hy weêr het lichaem aen het merck:
Dan 't vleeschgenot beschermen, dan bevechten:
Dan vat hy niet, hoe 't merck aen 't lijf kan hechten:
Dan vloeit 'er, door den geest, als door een buis,
Een kracht des lijfs om laegh, van 't starlicht huis:
Dan kan 't geloof de kracht des lichaems eten,
Dat aen de zy des vaders is gezeten:
Dan nut d' onvrome een teken zonder bloet;
En dan betuight het dischbereit gemoet,
Dat Kristus door 't geloof al zy genoten.
Wat aertsgeheim leit nu hier ingesloten,
Gelijck hy stoft, met zulck een hol geluit?
Wat munt hier nu in deze Godtsgave uit,
Terwijl hy roemt van dadelijck waerachtigh
Genot des lijfs, zoo levendigh en krachtigh?
Als na dien roem, zijn' brootgast anders niet
Dan 't bloote merck des lichaems overschiet?
En wie behoeft naer tekens te verlangen,
Zoo Kristus voor d' uitreicking wort ontfangen?
  Hoe lochent men met zulck een onbescheit
't Veranderen der zellefstandigheit?
't Veranderen van d' eene stof in d' ander?
Dat weite in vleesch, dat wijn in bloet verander',
Dat weite en wijn het bloet en lichaem voên,
Blijckt dagelix. Natuur behoeft saizoen
En haer gewest, om vruchten op te zetten.
d' Almogenheit verbint zich aen geen wetten

1153 Kalvijn verschalckte menigh duizent zielen in de fuick zijner moetwillige dubbelzinnigheit. *Kantteekening der oude uitgave.*

1175 Natuur bevestight dagelijcks de wesentlijcke veranderingen der dingen van d' eene stof in d' ander. *Kantteekening der oude uitgave.*

1151 *Een Goliath:* Kalvijn. *Kantteekening der oude uitgave.*

1171 *Na dien roem:* na dat roemen.

1179 *Weite:* brood.

Van tijt of plaets, maer werckt alle oogenblick:
't Alwerckend Woort houdt alles in zijn' schick.
De hemel daelt op d' aerde, in eenen regen,
Wiens druppels flux verkeeren in een' zegen
Van vrucht of blat of bloem, die helder blinckt,
Zoo ras zy 't vocht door haren wortel drinckt.
Hoe zou Godts kracht dan hier haar kracht ontbeeren.
Die water eens in puickwijn kost verkeeren,
Verkeert zeer licht den wijn in dierbaer bloet;
Al derft het schijn van bloet, om 't zwack gemoet
Der menschen door geen verf van bloet t'ontstellen.
De zooghbre vrouw ziet haren boezem zwellen
Van weeligh zogh, terwijlze drinckt en eet,
Het geen zy aen zich zelve wel besteet,
Daer na aen 't kint; 't welck hangende aen de tippen
Van moeders borst, zoo gratigh met zijn lippen
Haer, onder 't hart, de melck van 't harte treckt,
Uit deze bron, die altijt springt en leckt:
En is het zogh geen bloet, om 's menschen kranckheit
Ontaert van verf? en met een zuivre blanckheit
Vermomt? aldus behaeght dit voetsel elck:
De vrucht drinckt bloet, dat voert den naem van melck:
En kan Natuur, voor 't lijf, dit wonder wercken,
Zou Godts gena dan niet de zielen stercken,
Door wonderdaên, waer van zy overvloeit?
Heeft Arons roede op eenen nacht gebloeit,
En bloessem en amandelen gedragen;
Zagh Memfis eer genaken 's hemels plagen;
Des leitsmans staf zich krincklen, als een slang;
Den stroom en put in bloet verkeert, door dwang
Des Woorts; de beeck de groene vorsschen vormen;
Het stof gezielt, en grimmelen van wormen;
Heeft Godt uit klay zijn schoonste beelt gebouwt:
Zagh Loth zijn vrouw veranderen in zout:

1208 De wonderen des ouden Testaments bevestigen deze veranderingen *Kantteekening der oude uitgave.*

1184 *In zijn' schick:* in zijn bepaalde orde.
1211 *Des leitsmans:* van Mozes.
1214 *Wormen:* luizen.

Vergun my dan, dat Godt zelfstandigheden
Verkeere, en deck' met ongewoone kleeden
Van toeval, die belommert 's Godtheits licht:
Betrouw hier 't Woort, geensins uw zwack gezicht;
't Alwerckend Woort, dat zoo veel wondren baerde,
In zee en lucht, in hemel en op aerde;
Dat zelve Woort behout de zelve kracht,
Ter zaligheit van 't Kristensche geslacht.
Oock strijt het niet met 's hemels alvermogen,
Dat toeval, wien zijn grontslagh wort onttogen,
Door d'almaght blijve in wezen: want gelijck
d' Almogenheit, oneindigh werreckrijck,
De wercken der tweede oirzaecke uit kan voeren,
Oock zonder die tweede oirzaeck eens te roeren;
Dewijl Godts kracht de dingen schiep uit niet:
Alzoo kan 't Woort, en onbepaelt gebiet,
De wercken der tweede oirzaecke ondersteunen,
Oock zonder datze op die tweede oirzaeck leunen.
Rust toeval op zelfstandigheit zoo vast;
Hy rust op Godt met minder noot en last.
Kan 's menschen reên die reden achterhalen;
Wat breinvat durf Godts almaght dan bepalen?
En Moses zelf, ten eersten dage, sticht
Op zulck een' gront het nieuwgeboren licht,
Drie dagen eer de zon, op haren wagen,
De fackel quam rontom den aertkloot dragen:
Drie dagen blonck die heldre vlam, en riep
Den dageraet, eer Godt de daghtorts schiep,
En door het Woort ontstack, om 't jaer te meten,
Ten dienst en nut van 's weerelts ingezeten.
Alle Engelen aenschouwden dezen glans,
Die afscheen van den zonneloozen trans
Der hemelen, noch zonder blakende oogen.
Dat schijnsel hing alleen aen 't alvermogen
Des Vaders der gehoorzame Natuur.

1225 De reden bevestight deze verandering, en het bestaen des Toevals, zonder zelfstandigheit. *Kantteekening der oude uitgave.*

1239 De scheppinge des lichts bevestight het bestaen des Toevals zonder zelfstandigheit. *Kantteekening der oude uitgave.*

1236 *Noot:* dwang.

Hy hoefde, om licht t'ontsteken, lamp, noch vuur,
En onderhiel die klaerheit zonder zetel:
Wie anders sluit, bepaelt zijn maght vermetel.
O wondre kracht van 't Woort vol majesteit,
Dat noit zoo ras de zellefstandigheit
Der druive en air veranderde alle beide,
En van zijn' steun den toeval ruckte en scheide,
En onderhiel in wezen; of de mensch,
Een aertworm, kreegh al kruipende zijn' wensch,
Het vleesch en bloet des Godts, die hem verloste.
Wie vont oit schat die zulck een bloetschat koste?
'T Geloof omhelst die wonderen, als stof
Van meer verdienste, en zingt den Herder lof,
Die, onder schijn van vruchten, zoo verscheiden,
Zijn lammers zelf komt met zich zelven weiden;
Geheel en al verborgen onder elck,
Zoo kruimgestalte, als vochten offerkelck.
Dat vleesch, dat bloet, hoewelze in mercken schelen,
Zijn 't zelve, en niet te scheiden, noch te deelen.
Al breekt men 't merck, noch breekt het lichaem niet;

1267—1333 Kristus lichaem is geheel en het zelve onder verscheide tekens, en op vele plaetsen t' effens; gelijck een zelve zon zich in vele stroomen en spiegelen vertoont, gelijck de ziel in 't geheele lichaem en elck lidt geheel is, oock naer de stellinge der Onroomschen: gelijck Godt overal en oock in Salomons tempel was, en overal middelpunt en ommeloop t' effens is: gelijck het eenigh godtlijck Wezen de drie personen gemeen is; gelijck een persoon de beide naturen en Gode en mensche gemeen is. *Kantteekening der oude uitgave.*

1253 *Die klaerheit zonder zetel:* die lamp, dat licht (de zon), zonder steun in 't uitspansel hangende.

1254 *Wie anders sluit:* wie hier een ander besluit, een andere gevolgtrekking uit opmaakt.

1268 *Vochten:* vochtige.

1271 Deze regel schijnt ontleend aan de navolgende plaats uit het Kerkgezang:

Nulla rei fit scissura:
Signi tantum fit fractura,
Qua nec status nec statura
Signati minuitur.

d. i.:

Niet de zaak, alleen het teeken
Laat zich breken,
En 't beteekende ondergaat
Mindering van vorm noch staat.

Gelijck de kelck gestort geen bloet vergiet.
Een eenigh nut zoo veel als duizent monden:
Want Kristus wort in drup en kruim gevonden
Geheel en al, en oock op elck altaer.
d' Ontelbaerheit der plaetsen, hier en daer,
Vermeert geensins deze eenheit van Godts leden
En lijf, gestelt op hondertduizent steden,
In eenen blick. Zoo komt de gansche zon
Zich spiegelen in ieder beeck en bron:
Die zelve weet haer aenschijn gansch te drucken
In 't heele glas, en gansch in alle stucken
Van 't zelve glas, indien 't gebroken wort.
't Rechtvaerdigh licht noch groot noch kleen verkort.
Zoo gaet een ziel door al het lichaem waeren,
Door mergh en bloet, door zenuwen en aren,
Van top tot teen; en vult het al; en zit
Geheel in 't kleenste en allergrootste lit.
Ontleedt den mensch, ghy kunt geen ziel ontleden:
z' Is enckel geest: geen geest wort doorgesneden.
't Onsterflijck deel, waer in Godts aenschijn blinckt,
Wert noit geknot, gereten, noch verminckt.
Zoo vint het brein des Konings, scherp geslepen,
Het Wezen zelf der Godtheit onbegrepen
Van d'opperkreits der hemelen, veel min
Daer 't ruim gespan bedeckt de Cherubin,
En blancke wolck, vol Godtheit en genade;
Waer mede 't hooft der Priestren gingk te rade.
Een Godt en Geest bezielt dit groot Heelal,
Zoo hoogh, zoo diep, op wight en maet en tal,
Om 't rijckst gewelft, en onderling gebonden;
Waer buiten niet dan Godtheit wort gevonden:
d' Oneindigheit, die aen haer eint begint,
En aen 't begin haer uiterste einde bint:
Haer middelpunt is overal, wiens stralen
En ommeloop geen brein kan achterhalen.
Zoo veer reickt Godt met d'een en d'ander hant:
Noch waert hy heel in elcke bloem en plant,

1278 *Steden:* plaatsen.
1293—1295 Zie 1 *Kon.* VIII:27.
1297, 1298 Zie *Exod.* XL:32—38.

En 't minste zaet, en endelooze steden.
Dit overschrijt het peil van 's menschen reden.
  Zoo blijft een Godt, 't eenvoudighste eenigh Een,
Het Drietal der Drievuldigheit gemeen;
Een Wezen Drie zelfstandige persoonen;
Ge-eert in top van zoo veel hemeltroonen;
Aenschouwende, 't geen zich de waenwijs belght,
Hoe een natuur en Een de Drie verzwelght:
Hoe Een aen Drie zijn Wezen mededeelende;
Hoe Vader, Zoon' en Geest, van een verschelende;
Gelijcken licht en zonnestrael en zon;
Gelijcken beeck en wateraêr en bron;
En tack en stam en wortel; hier beneden
Afbeeldende Een en Drie zelfstandigheden.
Uit zon en strael het licht te voorschijn koomt.
Uit bron en aêr de beeck langs d' oevers stroomt.
De tack uit stam en wortel wort geboren.
Zoo wort hier Drie in 't eenigh Een verloren,
En Een in Drie gevonden: het bewijs
Hoe 't zelve lijf veel zielen dient tot spijs:
Hoe 't zelve bloet op tallooze offersteden
Al t'effens wort genut en aengebeden.
  Zoo leert u d'aertsgeheimenis van 't Woort,
En zijn verbaesde en andere geboort,
Hoe een persoon, verknocht aen twee naturen,
Gansch ongelijck, als eeuwigheit en uuren;
Als Godt en mensch; gemeenschap houden kan
Met alle beide, o wonderlijck gespan!
En by zich zelf bestaen; gelijck voorhenen,
Eer van den Geest de Maeght wiert overschenen;
Bestaen, gelijck hy was met Godt verknocht,
Eer Gabriël de Maeght de bootschap broght,
En mondelingh bezegelde uit den hoogen,
Dat alle woort bestont in 't alvermogen
Des hemelvooghts, die zoo verscheiden aert,
Als element en ziel, met Godtheit paert,
In een persoon; oock zonder te verwarren
Den aert om hoogh, en dien beneên de starren:
En zonder eens te deelen den persoon,
Den tweede in drie, oock Godts en Davids Zoon.

Aldus bezielt een vier ontelbare airen,
Op eenen tijt, en koestert alle altaren.
Hier wordt Vernuft de dienstmaeght van 't Geloof.
By zulck een zon zijn alle starren doof.
Hier leer' de mont der hooghste scholen zwijgen:
Haer veder strijck': zy kan zoo hoogh niet stijgen.
  Men wyte (waer 't geloof zoo langhzaem rijp')
Dees schult het brein, dat met zijn trots begrijp,
Te kort een maet, d'oneindigheit wil meten,
En grof en plomp gevoelt van 't lichaem-eten;
Als of men 't lijf hier kaeude met den mont,
In zulck een' schijn, als Kristus gingk en stont,
Of hing aen 't kruis: dies steeckt het op met blaffen:
Hoe kan ons dees zijn eige spieren schaffen?
Hoe kan ons dees verquicken met zijn bloet?
Dan deist het kort, en treckt verschrickt den voet
Van Godt te rug, noch schichtiger en radder
Dan een, die treet op een vergiftige adder,
By duister nacht: zoo stoof voor *Jesus* stem
Het schuim der schole onwetende van hem;
En schuddende haer grove, onleerzame ooren,
Riep luide: 't valt te hardt dat woort te hooren.
Sint Peter stont, en hiel zich aen het hooft,
't Welck zalight elck wie slecht en recht gelooft.
Wie niet gelooft, kan 't wonderwoort niet vatten:
Wie anders bouwt, moet zijn gebouw zien spatten,
  't Hooghwaerdigh lijf, den zone toebereit,
Door 's Vaders wil, en menige eeuw verbeit,
Verandert zich, naer 's Heilants wil en wenschen,
Tot 's hemels eere, en dienst en heil der menschen,
Zoo menighwerf de tijt verandring eischt.

1355 Kapernaums grof misverstant houdt noch menigh mensch in ongeloof. *Kantteekening der oude uitgave.*

1375 Kristus veranderde zijn lichaem op velerhande wijzen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1349, 1350 De zin is: aldus verandert Gods almacht ontelbare brooden in 's Heeren lichaam.

1356 *Begrijp:* begrip, verstand.

1361 *Dies steeckt het op met blaffen:* dus gaat het scheldende heen.

1365 *Schichtiger:* sneller.

1372 *Wie slecht en recht gelooft:* alwie eenvoudig en oprecht gelooft.

Dit licht hem toe, die 't ernstigh overpeist,
En met den nacht van twijfelinge omtogen,
Dien nevel wenscht te schuiven van zijn oogen.
'T Was geestgewijs, toen, eens met ziel en Godt,
Het straelde en drong door 't Maeghdelijcke slot
Der kuischte Maeght, d' Ezechielsche poorte,
Die vast in slot, gewijt wert ter geboorte
Der Godtheit zelf, genegen, in 't saizoen
Der zaligheit, haer intre hier te doen.
'T Was geestgewijs, toen uit doots slaep geschoten,
Het schichtigh borst door 't graf, zoo dicht gesloten,
En dreef de wacht, met heldren blick op blick,
De muren in, verbaest en dootsch van schrick.
'T Was geestgewijs, toen door geslote deuren,
Oock zonder eick of yzerwerck te scheuren,
Het in den ringk der ellef Jongren stont,
En nutte spijs en dranck met zijnen mont;
Op dat zy 't brein, zoo lijdigh zwaer te buigen,
Met oogh en oor en handen overtuigen.
'T Was luchtigh, toen het op de baren trat:
Oock toen het voer, van wolcken opgevat,
Door kreits op kreits, om d' eerste kroon te dragen.
'T Was lijdelijck, toen met de vuist geslagen,
En taeie roên, beschimpt, bespuwt, gehoont,
Het hing aen 't hout, met doornen wreet gekroont.
Dat zelve lijf, noch niet ten toon gehangen,
Onlijdelijck, onzichtbaer wert ontfangen,
Doch onder schijn van koren, aen den disch,
Geheilight door dit Paeschgeheimenis.

1383 *Geestgewijs:* op geestelijke wijze.

1385 *d' Ezechielsche poorte:* de Oosterpoort van het Heiligdom, dat aan den Profeet Ezechiël vertoond werd, en die altijd moest gesloten blijven. Zie *Ezech.* XLIV : 2. Door deze poort wordt, volgens sommige uitleggers, de Maagd aangeduid.

1395 *Joh.* XX : 29–35.

1396 *Nutte:* gebruikte. Zie *Luk.* XXIV : 41–43.

1397 *Lijdigh:* moeilijk.

1399 *Matth.* XIV : 25

1401 *Handel.* I : 9.

1404 *Matth.* XXVII.

1408 *Matth.* XXVII.

Onzichtbaer was 't, wanneer 't den bergh ontglipte,
En in de kerck de steene buy ontslipte.
Het blonck, gelijck de zon op Tabor scheen.
Het toonde zijn litteekens: het verdween,
Gelijck een geest, eer 't opwaert was gevaren.
Het quam zich, als een blixem, openbaren
Den Cilicer, en sloegh hem d' oogen blint,
Op dat hy zaegh zijn ydel moortbewint.
Dit leere u dan, verstandigh en godtvruchtigh,
Hoe 't zelve lijf was geestgewijs en luchtigh,
En lijdelijck en tastbaer, op zijn uur:
Onlijlijck en onzichtbaer van natuur:
Of heerlijck of verworpen door het teken
Der nagelen en speere, in 't hart gesteken:
Of sterflijck en onsterflijck voor zijn doot:
Of zwack en kranck en sidderende in noot;
Uitperssende zijn stem, zoo droef en klachtigh:
Of schrickelijck, vervaerlijck en almachtigh:
Oock t'effens in zijn hemelsch vaderlant
En in de lucht en in 's Apostels hant;
In zijn gedaente, om hoogh; op 't aertrijck, onder
Den schijn van graen, dat aengebaste Wonder.
't Gevleeschte Woort verandert dus zijn lijf,
Om 's menschen wil: de mensch blijft even stijf,
Verandert noch zijn schubben, noch zijn zinnen.
Godt zoeckt den mensch, geen mensch zoeckt Godt te [winnen.
De hemel biet zich zelven tot een spijs:
Maer d' aerde steeckt de walgh van 't Paradijs;
Van 't heerlijck ooft der onbedorve luchten,
En 's levens boom, met altijt rijpe vruchten;

1410 *Joh.* VIII:59.
1411 *Matth.* XVII:2.
1413 *Joh.* XXI:27.
1415 *Den Cilicer:* Paulus, te Tarsen in Cilicië geboren. *Handel.* XXII:3.
1416 *Zijn ydel moortbewint:* met *moordbewind* worden hier bedoeld de vervolgingen tegen de eerste Christenen, waartoe Nero bevel gaf.
1419 *Op zijn uur:* op zijn tijd, naar gelang der omstandigheden.
1430 *Dat aengebaste Wonder:* dat wonder, met zooveel hevigheid aangevallen.
1432 *Stijf:* stijfzinnig, onvatbaar voor overtuiging.
1433 *Schubben:* huid. Wellicht zinspeelt hier de dichter op *Jerem.* XIII:23.
1435 *De hemel:* de Heer des hemels.

Van maent tot maent, door al het gansche jaer,
Ja dagh op dagh te plucken op 't altaer.
O heilgenot! verzuimt men u zoo schendigh?
Wat werckt ghy niet, wat werckt ghy al inwendigh!
  Zoo menighmael de mensch, in 't hart gewont
Van *Jesus* strael, ontfanght in zijnen mont
Godts Lam (wel waert dat men 't eerbiedigh noeme;
Hoewel het hier, in toeval van de bloeme
Der ackervrucht, noch weidt geheimniswijs)
Zoo menighmael vermaent hem d'Offerspijs,
Uit danckbaerheit, aendachtigh t'overwegen
Zoo groot een deught en liefde en schat en zegen,
Te kost geleit aen 't reuckeloos geslacht;
Terwijl het Godt noch zijn' verzoener acht.
De hemel wist, hoe 's aertrijcks ingezeten
Voorboghtigh was in weldaên te vergeten;
Waerom van outs hy, onder ander merck,
Oock 't hemelsch Man ten toon zette in de Kerck
Van 't out Verbont; op dat de Jood bevroedde
Met welck een zorgh de lucht zijn ouders voedde:
Gelijck hem oock 't gerecht van 't jaerlijx lam
Getuighde, hoe het bloet van Abraham
Des Engels slagh door 't bloet der lammerkudde
Ontweeck, en 't juck der slavernye afschudde:
Doch ieder van dees weldaên was gering;
Dewijl 'er slechts een tijtlijck heil aen hing,
Afbeeldende wat hoogers dan dit leven:
Maer toen Godt zelf zijn eigen hart quam geven,
Zijn eenigh kint, ten aze van een doot,
Die zulck een' vloeck en smert in zich besloot,

1443—1583 Het nuttigen van Kristus lichaem vernieuwt u de gedachtenis van zijn bitter lijden: eigent u zijne verdiensten: versterckt uwe zwackheden; stijft den bant der onderlinge gemeenschap en des vredes: voedt de ziel tot onsterflickheit, zuivert haer smetten: en verstreckt een zaet der onbederflijckheit in den lichame, hier door der heerlijcke verrijssenisse deelachtigh. *Kantteekening der oude uitgave.*

1441 *Schendigh:* schandelijk.
1443, 1444 *Gewont van Jesus strael:* getroffen door de Goddelijke genade.
1454 *Voorboghtigh:* dit woord heeft hier de beteekenis van: van nature geneigd.
1468 Zie 2 *Corinth.* V :21.

Was 't billijck, dat de volheit der Genade,
Het lichaem zelf des Heilants, u verzade.
En eeuwighlijck errinnerde, even versch,
Dat bloedigh treên van zijn benaeude pers:
Het drincken van dien kruiskelck, bang te zwelgen,
Zoo bang, dat zich zijn menscheit scheen te belgen
Der bitterheit, en wederstreefde 't lot,
Zoo menige eeuw hem toegeleit van Godt.
De voorsmaeck van dien bittersten der koppen
Verkeert zijn zweet in rooden daeuw en droppen,
Van top tot teen. Hy keert zich west en oost;
En die met troost de gansche weerelt troost,
Die Samson, zoo vermaert door wonderwercken,
Ziet uit om troost, ja d'Engel moet hem stercken,
Eer noch de strijt en worsteling begint:
Noch buight hy zich gehoorzaem, als een kint,
Voor 's vaders wil, ten uiterste geduldigh.
O mensch! o worm! wat zijt ghy *Jesus* schuldigh,
Die, als een worm, voor u langs d' aerde kruipt,
Daer, in den hof, zijn bloet van 't aenschijn druipt,
En flaeuw en traegh de jongers met hem waken.
O ziel! ghy nut zijn lichaem, om te smaken
Dien kelck des doots. Bezoeck 's Aertspriesters hof,
En 't Roomsch Gerecht; en kruip in 't bloedigh stof,
Tot aen den bergh, en tel d' ontelbre wonden.
Bezie 't albast zijns lichaems wreet geschonden.
Bezie die roên gesleten op zijn vel,
En vleesch en been. Aenhoor dat guighelspel,
Dat schuifelen, dat spuwen, dat beschimpen.
Bezie eens, hoe zijn ingewanden krimpen,
Van pijn op pijn: hoe 't lichaem nagelvast
Aen 't hout, verwelcke, en door zijn' eigen last

1469 Zie *Ephes.* I:23. *Coloss.* I:19; II:9.
1472 Vergel. *Jesaia* LXIII:3.
1475—1479 Zie *Lukas* XXII:44.
1477 *Koppen:* bekers.
1489 *De jongers:* de jongeren, de Discipelen, die nog jonge lieden waren ten tijde van Jezus' lijden.
1492 *'t Roomsch Gerecht:* het rechthuis van Pilatus.
1496 *Dat guighelspel:* die bespotting.
1497 *Schuifelen:* staat hier voor „uitfluiten, uitjouwen."

De zenuw spanne, en leer' de wonden gapen;
Die beecken bloets, zoo schoon als 't is geschapen,
U leveren, tot zuivring van uw vlack.
Hy geeft den geest: de weerelt geeft een' krack:
De steenrots scheurt: alle elementen, zwanger
Van zulck een wee, verschieten, bleecker banger
Dan oit, hun verf, en huilen wijt en breet,
Op 't moortgeschrey der Godtheit, en dien kreet,
Waerme de ziel drie dagen wert gescheien
Van 't heiligh lijck, om 't welck de starren schreien.
Zoo menighmael den Kristen Offerspijs
Wort toegereickt, geniet zijn ziel den prijs
Van zoo veel heils, als Kristus, uit den hoogen
Verschijnende, en van 't Kruis om hoogh getogen,
Om laegh verdiende, en noch om hoogh verbidt,
Daer hy gekroont aen 's vaders zijde zit.
Laet hongeren, verydelen en wroegen
Wien 't lust; dees disch kan lijf en ziel vernoegen.
Zoo menighmael de Kristen uit de vont
Herboren, krenckt het nieuwe heilverbont,
En missende de kracht der ziele en leden,
Aen 't struicklen raecke, in spraeck, gepeins en zeden;
Te lichtelijck verydelt en besmet:
Het zy gewoont haer ploien hebb' gezet;
't Zy Adams aert, van langer hant t' ontwennen,
Hem aenhange, en door middel zich laet mennen:
Zoo menighmael vereischt het teer gemoedt
Een spijs en kracht, die daeghlix sterckt en voedt:
De bluts en buil eischt daeghlixe artsenye,
Die wonden heele, of lijf en ziel bevrye,
Voor dootelijck vergif van overtret
Der nieuwgestelde en liefelijcker Wet.
Wat hart nu quyne, of voor het struicklen vreeze;
Hier vint het hulp en raet, die 't quaet geneze.
Zoo Eva zich vertaste aen d' eedle vrucht

1504, 1505 Zie *Matth.* XXVII:52. *Luk.* XXXIII:44, 45.
1516 Zinspeling op *Ps.* CXI.
1517 *Verydelen:* verwaarloozen. — *Wroegen:* smaden.
1529 *Bluts:* deuk.
1531 *Overtret:* overtreding.
1535 *Zich vertaste:* zich vergreep.

Des eersten hofs, geplant in Edens lucht;
Het wort geboet door kostelijcker eten.
De spijs bedroeft: de spijs helpt leet vergeten.
De spijs bederft: de spijs herstelt het al.
Verbode spijs veroorzaeckt 's werelts val:
Gebode spijs veroirzaeckt 's weerelts leven.
De mensch wort daer vernedert, hier verheven.
  Zoo menighmael de Kristen 't Offer nut
Wert door 's altaers gemeenschap onderstut
Al wat 'er scheen bouwvalligh aen den vrede
En eendraght, der oprechten wensch en bede.
Het graen tot meel gemalen, onder een
Beslagen, schrael en vet, en groot en kleen,
Gekneet tot deegh, en door het vier gesloten
In eene korst; vermaent de spijsgenoten
Tot eenigheit, gelijckheit, liefde en wat
Voor lessen meer dit spijsgeheim bevat,
En uitdruckt, recht als of de zaden spreken:
Wy velen zijn vereent door 't zelve teken.
Zoo menige air verkeerde in 't zelve vleisch:
Een hooft bestiert zoo menigh lidt, door peis
Aen een verknocht, gezint tot 's lichaems beste;
Altzamen nut, van 't eerste tot het leste.
Zoo was de Kerck, die zich te Sion hiel,
En groeide in tal, een hart, een zin en ziel;
Zy hiel zich dicht gesloten aen malkander,
En d' een bezat geen have meer dan d' ander.
  Zoo menighmael de Kristen, ten altaer
Aenknielende, Godt nadert, wort hem daer,
Tot onderpant der zaligheit, geschoncken
Dat loutre lijf, dat vier, die hemelvoncken,
Verteerende al wat aertsch en zwaer en grof,
De ziel belet te steigeren naer 't hof
Der Eeuwigheit, van wie zy afgestegen,
In 't lijf een smet van 't lichaem had gekregen;
Gelijck de roest zijn' tant zet in metael,

1541 Zinspeling op *Joh.* VI: 53.
1554 Zinspeling op 1 *Corinth.* X: 17.
1559 *Hiel:* onthield, bevond. Zie *Handel.* II: 44—47.
1570 De dichter doelt hier op de voortplanting van den erfsmet.

En dooft allengs zijn' luister en zijn' strael.
Nu leit de grove en logge klomp der aerde,
Veredelt en gezuivert, zijn onwaerde
En aertscheit af; vermits hy Godtgemeen,
Door 't nuttigen zijns lichaems, hier beneên,
Heeft, als de ziel, een' zelven treck verworven;
Om, moede en mat en flaeuw en afgezworven,
Onscheitbaer zich te paeren met die vlam,
Waer van zijn ga haer' eersten oirsprongk nam.
De geest verlangt naer zijn geboortestede;
Het lichaem roept eenstemmigh: ick wil mede.
De zon brengt zoo, na 's winters gure vlaegh,
Geen groey en geest en levendige vaegh
In al wat dor en doot lagh en begraven;
Noch vult zoo 't jaer den boezem op, met gaven
Van bloem en ooft en weligh veltgewas
En heilzaem kruit, en wat men maeide, of las,
In elck saisoen; als d' Offerzom wil teelen,
Door hare kracht, een' oegst van beckeneelen
En schenckelen en ribben, lang vergaen
In lucht en aerde en vier en Oceaen.
Zy zal 't geraemt met vel en vleesch herkleeden;
En aemende de zielen in haer leden,
Dan klaer kristal, ontvouwen t' onderscheit
Der honighby (aen onbederflijckheit
Deelachtigh, door den balsem, afgevloten
Van voedtzaem vleesch, voor 't hoogh altaer genoten)
En 't onderscheit der spin, die overtuight
Door 't woort des Woorts, vergift en moortsap zuight
Uit eene bloeme, een rooze, een outerleli;
Waer uit mijn By, in 't bloeiende Evangeli,
Haer' honigh zoogh, en onversterfbren geur,
Die zich verspreide al Kristus eeuwen deur,
En om den kloot gesneden aen vier deelen;
Die wijt in tael, in geen gemeenschap schelen;

1575 *Godtgemeen:* aan God deelachtig, met God vereenigd.
1580 *Zijn ga:* de ziel.
1584 *Vaegh:* frischheid, groeikracht.
1595 *Dan:* als dan.
1605 Lees: over al de vier werelddeelen.

Gemeenschap aen een lichaem, aen 't genot
Der zielartsnye, uitpurende al wat rot.
Hy laet zich dan, wie dootlijck quijn', genezen.
Uit vleesch en bloet bestaet des menschen Wezen.
d' Aertspriester recht zijn vleesch aen hooghgewijt,
En voedt u uit die stof, waer uit ghy zijt.
Gelijckheit kan gelijckheit onderhouden.
Zoo wort de sleet des lichaems best vergouden.
Wie twijffelt aen den middel, aen den vont
Der Wijsheit zelf, die hier 't vernuft aen bondt?
Zy, die den mensch, dat wonderwerck, kost baren,
Weet hoeze best haer werckstuck kan bewaren.
Gehoorzaemheit van 't Godtbetrouwen neem'
Gevangen wat na'et eigenzinnigh zweem'.
Wie *Jesus* school leergierigh wil hanteeren,
Laet zijn vernuft van 's meesters lippen leeren.
Wie in dit Rijck zich drage als onderdaen,
Moet onder 't woort der hooghste vierschaer staen.
De Vader eert den Zoon, uit hem geboren:
De Zoon gebiet u naer zijn Bruit te hooren:
Nu spreecken Zoon en Bruit uit eenen mont.
Zy voert zijn woort, en staet op hem gegront,
Belovende zijn' geest en kracht en klaerheit
Aen zijne Kerck, den Hooftpijlaer der Waerheit.
Op dit geloof zijn d' outers omgedraeit;
Schoon d' eerste Kerck zoo helsch wiert uitgekraeit
(Terwijl de last van 't kruis alom vermeerde)
Een' gruwel, die op kindermoorden teerde,

1609 Reden waerom Kristus u met Zijn eigen lichaem voedt, en men in de gehoorzaemheit van dit geloof behoort te rusten: gelijck d'eerste Kristenen, hierom oock beschimpt en gelastert. *Kantteekening der oude uitgave.*

1608 *Uitpurende:* zuiverende, louterende.
1611 Lees: Christus, als Hoogepriester, discht zijn hooggewijd vleesch op.
1614 Lees: zoo wordt den mensch het gestadig afnemen van zijn vleesch rijkelijk vergoed.
1619, 1620 Zinspeling op 2 *Cor.* X: 4, 5.
1621 *School — hanteeren:* onderwijs genieten.
1626 Zinspeling op *Luk.* X: 16.
1630 Zinspeling op 1 *Timoth.* III: 15.
1634 Het was inzonderheid in de tweede eeuw, dat de Christenen door de

At menschevleesch, en slorpte bloet, als wijn,
In 't heimelijck, en schuw van zonneschijn.
Zy leet dien schimp geduldigh van den Heiden;
Een' schimp, waerom zich zom van Kristus scheiden:
Doch zy hiel stant; betrouwende in haer' noot,
Dat hier de mensch alleen niet leeft by broot,
Maer by dit woort met *Jesus* mont gesproken;
Waer door de ziel noit voetsel heeft ontbroken.
O Godt, uw woort is een volkomen werck:
Uw heilwoort spijst uw hongerige Kerck:
Uw woort is geest en enckel ziel en leven.
Wat bant bezwijck', dees zal haer niet begeven.
Dat Berengaer en Kapernaum dan
Vry morre en knorre, en walgh' van 't hemelsch Man,
En tergh' de roede in 's dolings wildernisse:
Volhardt ghy slechts, en reinigh uw gewisse,
Om waerdighlijck t'ontfangen 't kostelijck pant
Der zaligheit, als uit 's Verlossers hant:
Dat schildere u voor oogen 't bitter sterven,
Gemaelt op 't Kruis, met levendige verven:
't Vereenige u met Gode en zijnen Zoon:
't Verknoope u in gemeenschap, met den troon
Der Engelen, en al de medeleden

1647 Besluit van Sint Jan, en den Dichter. *Kantteekening der oude uitgave.*

Heidenen beschuldigd werden, in hun geheime samenkomsten, een kind te dooden, het te bestrooien met meel, er het vleesch van te eten en het bloed van te drinken.

1638 *Zom:* sommigen.

1640 Zie *Matth.* IV : 4.

1645 Zie *Joh.* VI : 6.

1647 *Berengaer:* Berengarius, Aartsdiaken van Angers, leerde, in de elfde eeuw, dat het lichaem des Zaligmakers niet dan figuurlijk in de offerspijze tegenwoordig was. Zijn leer vond echter heftige wederspraak, werd door onderscheidene Kerkvergaderingen veroordeeld en door hem herroepen. — *Kapernaum:* onder deze zinnebeeldige benaming worden de Protestanten aangeduid.

1649 *En tergh' de roede:* de bedoeling is: dat Berengarius en de Protestanten vrij van den toorn des Hemels tergen, evenals de Israëlieten in de woestijn de roede van Mozes getergd hebben.

1656—1658 De zin is: het doe u deelnemen aan de gemeenschap der Engelen en van hen, die, den goeden strijd op aarde strijdende, of reeds gestreden hebbende, Christus deelachtig zijn.

Des lijfs, in strijt of reede doorgestreden:
't Beziel' uw ziel, op datze groeie en bloey',
In alle deught, en haer geen last vermoey',
Geen zielgift smette, of geen bekoring tsage;
Maer 's afgronts heir in 't hart te velde uitjage;
Byzonder als 't u reiskost strecke op reis;
Terwijl ghy zucht naer 't opperste palais;
Om noch by Godt 't verborgen Man te smaken,
Daer zijn gezicht alle oogen zal vermaken.
Zoo sprack Sint Jan, en d' arent, snel en vlugh
Van slaghveêr, droegh zijn meester op den rugh,
Van waer hy quam: de zon verzonck, en daelde:
Ick sleet den nacht met dencken aen 't verhaelde.

1661 *Tsage:* versage, ontzette.

1663 *Op reis:* in 't stervensuur. In 't woord *viaticum,* 't geen de Roomschen bezigen om het sacrament aan te duiden, dat den stervende verstrekt wordt, ligt hetzelfde denkbeeld opgesloten.

1665 *'t Verborgen man:* zie *Openb.* II:17.

1666 Zie 1 *Corinth.* XIII:12.

ALTAERGEHEIMENISSEN.

HET TWEEDE BOECK.

OFFEREERE.

Zoo ras de zon, op 't vlughten van de schim
En schemering, haer hooft uit 's aertrijcks kim
Verhief, gehult met puick van vier en stralen;
Plagh Persen, om dien zichtbren glans t'onthalen,
Gelijck verbaest, te schieten uit den droom;
En brullende van yver, zonder toom,
Te dringen in zijn kercken, naer d' altaren;
Om d' ydele eer van Mithras te bewaren,
Met gout, albast, gesteenten, offerpracht
En wieroockgeur, een ieder in zijn kracht.
Zy vatten 't recht, doch schoncken 't onrechtvaerdigh:
Het allergrootste is d'opperste eere waerdigh.
Ging dit in zwangk by zulck een tempelsmet;
Wat offereer wil mijn Altaerbancket
Mijn Zonne der rechtvaerdigheit dan voegen?
Wat glori zal 't waerachtigh Licht vernoegen?
Geen staetsi is genoegh voor zoo een zaeck.
Wie leert my, hoe ick 't Heilighdom genaeck'?

1—13 Inleidinge, geschept uit der Persianen Heidensche eerbiedigheit neffens de Zon, Mithras by hen genoemt; in wiens plaets nu de Katholijcke Kristenen Kristus, de zon der rechtvaerdigheit, in het Hooghwaerdige Sakrament aenbidden. *Kantteekening der oude uitgave.*

4 *Persen:* Perzië.
8 *Mithras:* de zon.
11 *Vatten:* hier 't imperf. voor *vatteden.*
15 Zie *Maleachi* IV : 2.
16 Zie *Job* I : 9.

Die zon, omringt van zes Geheimnismercken,
Wiens glans vergult zoo menigh duizent kercken,
Van outs gesticht, zoo verre al 't woest gedruis
Des afgronts zwicht voor 't Kristgezegent Kruis.
Dus sprack ick vast, en zagh den nacht verdwijnen;
Wanneer my quam met zijnen glans beschijnen
Een Jongelingk, die statigh 't lange kleet
Naslepende in het stof, langs d' aerde sleet,
En 't wieroockvat den dagh in 't aenschijn zwaeide;
Terwijl de haen het licht ten bedde uitkraeide.
'k Zagh lieflijckheit en wijze majesteit
In zijn gezicht: en 't was Godtvruchtigheit,
d' Aertsengel, die genegen my te leeren,
Zich quam zoo laegh, in 's weerelts damp, verneêren.
'k Ontfingk hem heel eerbiedigh, daer hy stont,
En storte in 't endt dees rede uit zijnen mont:
Hoe dronck ick die met mijne inwendige ooren,
Bekommert, dat geen druppel gingk verloren!
Mijn voesterkint, dat op den boezem lagh
Van Godt, het Woort, en in zijn Godtheit zagh,
Ontsloot u klaer de grootheit en de waerde
Van 't Kerckbancket, waer op de hemel d' aerde
Genadigh noodt. Wat toestel nu den gast,
Genoot op 't feest ten heilbanckette, past;
Hoe Godts Geheim met recht wort aengebeden,
Gedient met pracht; wat glans van wonderheden
't Hooftheilighdom verheerlijckt en verciert;
Hoe heilzaem 't wort gespaert, gebruickt, geviert,
Uit Godtsdrift, door geen' lasterbeer te stuiten;
Dit zal mijn mont voor uw gehoor ontsluiten;

24—41 De Godtvruchtigheit, een Aertsengel, verschijnt den Dichter. en voert hem in d' Offerspijze onderwezen, over, in d' Offereere, en het geen hier aen vast is. *Kantteekening der oude uitgave.*

19 *Zes Geheimnismercken:* de zes overige sacramenten.

26 *Sleet:* sleurde.

37 *Mijn voesterkint:* de Apostel Johannes.

41, 42 De zin is: wat voorbereiding hem betaamt, die aan den heiligen maaltijd deel wil nemen.

47 *Lasterbeer: beer* is de „gemetselde wal, dienende om den slag van 't water af te keeren." *Lasterbeer* heeft dus hier de beteekenis van: lasterlijken tegenstand, dwaling.

Athenen dreef met reden, niet onwis,
Dat d'oirzaeck werckt naer dees gesteltenis
En aert der stof, die zy gemoet in 't wercken.
Dit blijckt door proef en dagelijcksche mercken.
Een zelve zon, zich nimmer ongelijck,
Smilt sneeuw en was, verhardt de klay en 't slijck:
Waer hof en poel den zonnestrael gevoelen;
Daer rieckt de hof; daer stincken alle poelen.
Den gast bekomt genoten droogh of nat,
Naer 't ongestelde of welgestelde vat
Der maegh, waer uit de leveraders trecken
Haer zogh, dat heil of kortsen zal verwecken.
Aldus gedijt het allerheilzaemst dy
Tot moortvergift, of heilzame artzeny.
Wat baet het dat een Godtheit u bejegen'?
Aen 't recht gebruick of misbruick hangt de zegen
Of vloeck. Wie in dees zuivre Godtsbron kijckt,
Bejegent staêgh den schijn, die hem gelijckt.
Joannes kome, of Judas koom' haer nader;
Zy onderscheit de liefde en Godtsverrader:
Zy oordeelt flux, wie Godt bemint, of haet,
En licht de grijns der ziel, die mommen gaet.
Geen toetsteen melt zoo zeker en rechtvaerdigh
't Oprechte en valsch, het waerdigh en onwaerdigh,
Als 't eeuwigh Woort, in 't rechte en valsch genot.
Wie Godt onteert, verliest zijn eer by Godt.
Het Man, een beelt van 't Manne, lest genoten,
Lagh in het vat, van louter gout gegoten.
Des morgens, eer het Manne in 't leger viel,
Wert velt en lucht gevaeght, als met een ziel

49—102 d' Aertsengel begint van de voorbereidinge, tot het nuttigen van dit Heelheilige vereischt: deze voorbereidinge wort ons door het Manne geleert, oock door de waerdigheit des genots: zoo bereit zich de Bruit, haren Bruidegom ter eere: zoo bereit zich Koningin Hester Koningk Asueer ter eere: zoo bereit David de Bruit of de Kerck, Messias haren Koningk ter eere. *Kantteekening der oude uitgave.*

49 *Athenen:* voor de Grieksche School der wijsbegeerte aldaar.

60 *Dat heil of kortsen zal verwecken:* voor dat gezondheid, of ziekte, zal aanbrengen.

70 *De grijns:* het masker. — *Die mommen gaet:* die zich vermomt.

75, 76 Zie *Exod.* XVI: 33, 34.

En adem, van Godts Geesten uitgeblazen;
Om zonder smet het heir te komen azen,
Met hemelsch aes: hoe zal een Kristen dan
Dit lichaem zelf, verbeelt door Arons Man,
Met minder zorge en zuiverheit genaecken:
Dit lichaem, van geene Engelen te raecken,
Dan sidderende, eerbiedigh en beducht.
Zal Godes Geest niet door een hemellucht
Des harten beemt van alle smetten klaren.
De leli, net en kiesch op heure blaren,
Verdient het eelst te drincken, dat 'er stort
Van boven, eer de zon haer' steel verdort.
Is 't nutten van Godts lijf den Bruigom kussen
Met lip en mont? om zoo den gloet te blussen
En yver, die het hart van 's Konings Bruit
Te vierigh blaeckt; zy zie te voren uit
Naer zuyveringe en cieraet, die haer passen:
Zy toy' zich op, en koom' niet ongewassen,
Op 't hooghtijt van dien grooten Assueer:
Zy werp' zich net voor 's Konings voeten neêr.
Is zy belust 't gekruiste hart te winnen;
Zy cier' zich min van buiten, meest van binnen.
Van binnen was des Konings dochter schoon,
Door Davids snaer, by des gezalfden troon,
Ter rechte hant, te prijck gestelt, in 't midden
Der joffren, en bereit hem aen te bidden:
Haer schoone ziel, van 't alziende oogh beschouwt,
Beschaemde rijck borduursel, parle en gout:
't Vergeten van haer' stam en vaders hoven,
Ging 's lichaems pracht en rijckdom wijt te boven,
En blaeckte 't hart des Bruigoms, onverzaet
Staroogende op dat binnenste cieraet.
Die 't Paeschlam zoude eerbiedighlijck genaken,

111 Paeschlam, offerhanden en toonbrooden eischten voorbereiding. *Kantteekening der oude uitgave.*

87 *Klaren:* zuiveren.
93 *'s Konings Bruit:* hier de ziel.
94 *Te vierigh:* overvierig.
97 Zie *Esther* I:3–8.
101–110 Navolging van *Psalm* XLV.
111, 112 Zie *Exod.* XII:15; XIII:7. *Deuter.* XVI:4.

Moght in een weeck geensins het zuurdeech raken.
Het lichaem, dat besmet was, of melaetsch,
Vont, aen den disch des Paeschlams, nergens plaets.
De kopre zee, van runderen gedragen,
Most Aron zelf en al zijn zonen vagen,
Eer zy 't altaer genaeckten, op hun beurt.
De toondisch hielt zijn zuiverheit besmeurt
Van 's Priesters mont, die ongespeent van vrouwen
En wijn, zich durfde in 't heilighdom betrouwen;
Of raken 't broot met ongewasschen hant.
De Bontkist huwde de bont, als met een' bant,
De steene Wet en 't vat vol Manne t' zamen.
Zoo d'ouders zich, in schemering, dus schamen
Te handelen onzuiver al het geen
Het hoogh bevel afscheide van 't gemeen
Gebruick, en paste alleen op een byzonder;
Zoo Moses Wet van steen by 't broot van wonder,
Alleen een beelt van 't vleeschgeworden broot,
Te wonder voeght; wat zuivringe is te groot,
By helder dagh, voor 't Kristensche geweten,
Eer 't Kristus vint ten Paeschdisch aengezeten?
Daer Godt altaer, en *Jesus* Paeschlam streckt;
Daer Godt den disch met hemelsch voetsel deckt;
Daer 't Manne, vol van Godtheit en genade
En zegen, schuilt, gelijck in 's toevals lade.

122 De Wet paste by de Bontkist. *Kantteekening der oude uitgave.*
124 Het waerachtige wezen des lichaems eischt dan wat meer dan de schaduwen. *Kantteekening der oude uitgave.*

114 Zie *Levit.* XXII:4.
115 Zie 1 *Kon.* VII:23—26, in verband met *Exod.* XXX:18—20.
116 *Vagen:* zuiveren.
118 Lees: de toondisch was verontreinigd.
121 Zie *Exod.* XXX:18—20.
122—123 Zie *Exod.* XVI:33, 34, en XXV:20, 21.
124 *D'ouders:* hier de Israëlieten. — *In schemering:* ten opzichte der voorschaduwingen en zinnebeelden onder de oude wet.
125 *Handelen:* behandelen.
127 *En paste alleen op een byzonder.* Versta: en dat het hoog bevel alleen tot een bijzonder gebruik bestemde.
130 *Te wonder:* op zeer verwonderingswaardige wijze.
136 *'s Toevals lade:* onder het bekleedsel der gedaante, zegt H. 't Laatste is niet veel duidelijker dan 't eerste. *Lade* is eenvoudig berg- of bewaar-

Al 't sprengkelen met water en met bloet;
Al 't zuiveren der Wet, in bron en vloet;
d' Afzondering, d' inwyding, 't voorbereiden,
Was 't voorspel, dat u langkzaem zocht te leiden
Ten Offerdisch, in 't reinste pauweljoen,
Daer 't onrein hart besmet dien loutren zoen.
En Kristus zelf, afspoelende de vlecken
Der jongeren, voor 't nieuw geheim, in 't becken,
En droogende, zoo dienstbaer en gereet,
Hun voeten, vuil van stof en klam van zweet;
Betoont, hoe klaer zijn hant de ziel moet wisschen,
Eer zy ontfang' zijn dischgeheimenissen.
Sint Pauwels zet Korinthen op de proef,
Eer 't volck, ten disch, door misbruick Godt bedroef',
Ja lade, in steê van onuitspreeckbaer voordeel,
Zich op den hals dat zwaer rechtvaerdigh oordeel,
En plaegh op plaegh; terwijl de gulzigheit
Dat dierbaer vleesch van broot niet onderscheit.
Om dan te gaen naar Godt, langs outertrappen,
Zoo laet Geloof gerust voorhene stappen,

143 Dat leert ons Kristus in het vootwasschen, en Sint Pauwels de Korinters in zijnen brief. *Kantteekening der oude uitgave.*

155—442 Het Geloof trede dan vooruit, de Boete volge, met Ootmoedigheit, en Liefde, de ziel des Geloofs: dan de Godtheit en het Hooghwaerdighste aengebeden: gelijck goddelijcke Droom, Voorbeelt, Profecy en het aeloude Gebruick leeren: eerst Josefs droom van de korenschoven, vol schoone geheimenissen: daer na het ontzagh de Bontkist, bewaerster van het Manne, toegedragen, om Godts tegenwoordigheit: oock Davids profecy van d' aengebede spijze; ongetwijfelt wat kostelijckers dan de wijndruif van het beloofde lant, het Toonbroot, Manne, en Zoenoffer der Wet. *Kantteekening der oude uitgave.*

plaats, *capsa*, en *toeval*, een woord uit de scholastieke theologie, dat ons later in Vondels „Bespiegelingen" nog wel honderdmaal zal voorkomen, is *accesforium;* wat niet tot het wezen behoort. De geheele zin schijnt alzoo te moeten verstaan worden: daar 't manne ('s Heeren lichaem) in verborgen is, als in een op zichzelve toevallige, niet tot het wezen behoorende bewaarplaats.

141 *Pauweljoen:* tent.

142 De zin is: terwijl een onreine, een onvoorbereide gemoedstoestand de verzoeningsmiddelen nutteloos maakt of tot nadeel doet gedijen.

143—146 Zie *Joh.* XIII: 4—5.

156 *Voorhene:* vooruit.

Niet steunende op al 't geen Vernuft u zeit,
Maer op den staf van 's Woorts almogentheit;
Breetweidender, in wercken aen te grijpen,
Dan 't beckeneel, dat eng is, kan benijpen.
Het vast Geloof dringt diamantsteen door:
De Reden staet verbaest, en zwicht 'er voor.
't Geloof versuft voor verf noch schijn noch teicken:
Uw Reden kan dien hemel niet bereicken:
Zy schiet te kort naer die bestarrende as,
En hoeft een leêr, als Jakobs ladder was:
Zoo kanze zich met hemellieden mengelen,
En worstlen, om dien palmtack, tegens Engelen,
Te Bethel; daer de Godt van Abram woont
En rust, en zich, als in den droom, vertoont.
  Dan volge stracks het loutren van 't gewisse,
Door 't gloeiend vier der Schultbelijdenisse,
En Boete, die zich in haer tranen wascht,
Het lichaem toomt, terwijlze bidt en vast,
Door temlust, en besnoeit de dertelheden
Van 't weeligh vleesch, weerbarstigh tegens reden.
't Gewisse, dat aendachtigh ziet om hoogh,
Gedooght geen vleck, ja min dan 't kreeftenoogh,
In 's menschen oogh; daer 't bezigh is met zoecken,
En rolt 'er uit, wanneer het alle hoecken
Hebb' rein gevaeght. Noit stemden vuil en rein:
D' onreinigheit heeft niets met Godt gemein.
  Ootmoedigheit, bekennende haer snootheit,
En onverdienste, en d' onbepaelde grootheit
Des grooten Godts, kruipt schaemroot ten altaer.
Men kent heur strax aen 't nederigh gebaer,

157 *Vernuft:* verstand.
159 *Breetweidender:* uitvoeriger.
160 Lees: dan 't beperkt verstand kan vatten.
163 *Teicken:* de uiterlijke gedaante.
165 *Bestarrende as:* de sterrenhemel.
166—170 Zie *Genes.* XXVIII: 12 volgg.
175 *Temlust:* zelfbedwang.
178 *'t Kreeftenoogh:* de dichter bedoelt hier de kalkachtige steenen, zooals in 't voorjaar ten tijde der vervelling twee in de maag der rivierkreeften gevonden worden en waarvan men zich bedient om vuilnis uit het oog te halen.

En kloppen voor haer' boezem, zoo boetvaerdigh.
Zy zucht en steent: o Heer, ick ben niet waerdigh
Uw aengezicht t' ontmoeten, en ick schroom
En schrick uw kleet te raken by den zoom,
Om uw gena van achter t' achterhalen:
Die zielendauw bevochtight lage dalen,
Gezoncken vry wat lager dan mijn ziel:
't Was onverdient wat druppel op haer viel.
De Liefde sluit het viertal, voor den drempel.
Hoe brant haer hart! hoe haecktze naer den tempel!
Daer Godt zijn liefde, op 't allerhooghst, bewijst;
Als hy de ziel met zijnen Zone spijst;
Het Lam, door 't vier der liefde, aen 't kruis gebraden.
Nu kanze haer begeerte niet verzaden.
En roept: o Godt, dat my geen schepsel schey'
Van uwe liefde; of 't zichtbre my verley'
Van 't noit geziene in glorie eens t' aenschouwen;
Daer ghy uw gunst volkomen zult ontvouwen,
Voor d' oogen van uw uitverkoren volck;
Het welck ghy hier slechts aenspreeckt, door de wolck
Van Rondigheit en lelizuivre blanckheit;
Naerdien uw glans te sterck is, voor de kranckheit
Van 't sterflijck oogh. Wat menschelijck gezicht,
Wat oogh kost oit verdragen 't godlijck licht!
Ootmoedigheit, Geloof, Belijdenisse
En Liefde u dus geleidende ten dissche,
Zoo worp u neêr, en bidt de Godtheit aen,
Die, onder vleesch en toeval van het graen,
Zich houdt bedeckt, als onder dubble kleeden.

188—191 Toespeling op *Matth.* IX : 20—22.

192—193 De zin is: gij bewijst genade aan nog grootere zondaren dan ik ben.

193 Hier schijnt een regel uit de dankzegging van den hoogmoedigen Farizeeuw bij toeval verdwaald geraakt in het gebed van den ootmoedigen Tollenaar. De uitdrukking luidt althans niet christelijk kleingevoelende.

201, 202 Zinspeling op *Rom.* VIII : 35—39.

202 *Verley'*: afleiden.

206, 207 „Het denkbeeld," zegt de Bred. uitgever, „schijnt ontleend aan *Exod.* XL : 33—38." 't Moge ontleend zijn waaraan men wil, ik kan er anders niet van maken dan een poëtische zwierige omschrijving van „een ronden, witten ouwel."

214 *Toeval:* Zie vs. 136.

d' Altaerspijs wort, voor 't eten, aengebeden.
Wie 't Offer eert en aenbidt, eert gewis
Den Heilant zelf, die hier verborgen is,
Ja Vader, Zoon en Geest, een Godtheit t' zamen;
Een eenigh Godt, betekent door drie namen.
Wel zaligh, die dees Godtheit eere biedt,
En meer betrouwt, dan 't oogh bereickt en ziet.
'k Zal evenwel, om 't zwack gezicht te stercken,
Als met een' bril, door Droom en Voorbeelt wercken,
En Profecy en overout Gebruick.
't Is billijck, dat de nacht der doling duick'
Voor zulck een' dagh, die eeuwen aen quam breken,
En knielde voor 't Altaergeheimnisteken,
Voor d' Offerspijze en Maeghdelijcke vrucht,
Gelijck een dauw, gevallen uit de lucht.
'k Zal Josef eerst op Jakobs acker stellen.
Men hoor wat hy zijn' broedren durf vertellen:
Wat of mijn droom, mijn nachtgezicht, my spelt?
Ick bondt met u vast schoven op het velt.
Mijn schoof begost te rijzen voor mijn oogen;
Die zagen, hoe uw schoven nederbogen
Voor mijne schoof, die recht in 't midden stont.
De blinde nijt der broederen bevont
De kracht des drooms, toen zy met dootsche zielen,
In Faroos hof, dien Vorst te voete vielen;
Aenbaden voor een' zienelijcken Godt,
En Godtheit, dien zy hoonden met veel spot;
In eenen put te Dothan nederlieten;
Verkochten aen Arabers, en verstieten
Hun aller bloet, der broedren guighelspel,
Voor eigen slaef, ten dienst van Ismaël.
Wat broeder droomde, in 't laeghst van 's kints verneeren,
Dat dit noch eens Egypten zou regeeren,

227 *Die eeuwen aen quam breken:* die over een reeks van eeuwen opging.
235—238 Zie *Genes.* XXXVII:5—7.
239 *Met dootsche zielen:* van doodschen schrik bevangen.
241 *Aenbaden:* eere bewezen.
245 *Guighelspel:* bespotting als boven vs. 1496.
246 Zie *Genes.* XXXVIII:24—28.
247 *In 't laeghst van 's kints verneeren:* toen Jozef, als knaap, door hen mishandeld en vernederd werd.

En spijzen zelf, in bittren hongersnoot,
Zijn haters zelfs, uit zijnen korenschoot.
Nu sprongk het slot der oude droomen open:
Nu bleeck al 't geen eerst dwaesheit scheen te hopen:
Nu zagh men flux die starren, zon en maen
Om Josefs troon, als om een Godtheit, staen,
En doover glans voor klaerder stralen strijcken,
En 't glinstrend hooft van heele koningkrijcken:
De mensch bepael', wat beuren kan of niet;
Wat Godt begeert en toestemt, dat geschiet.
Om nu het licht te scheppen uit de schimmen,
En dagh uit nacht; zoo laet ons hooger klimmen
Naer *Jesus* zelf, in Josef uitgebeelt;
Gelijck de zon in eenen spiegel speelt.
Messias gingk zijn voorbeelts eige gangen:
Hy wert gehaet, verkocht, gesleurt, gevangen
En onderdruckt: maer berstende uit het graf,
En stijgende by Godt; verworf den staf,
Die wetten stelt den hemel, helle en aerde:
Nu reickt hy uit den voorraet, dien Godt spaerde,
Van eeuwigheit, voor 't menschelijck geslacht:
Die flus geboeit, gevloeckt zat, en veracht,
Wort aengebeên van Heidenen en Joden,
En Cherubijn en Serafijn, zijn boden:
En wonder is 't: wie kost dit flus verstaen?
Men bidt een' Godt, in schijn van koren aen:
Men eert dees garf, die zielen kan verzaden:
Een droom wort waer: men durf niet langer raden.
't Gezaeide graen lijt onder d' aerde last,
En boven d' aerde, en worstelt, daer het wast,
Met regen, zon en vorst en schrale vlagen:
't Wort dickwils van een hagelbuy geslagen;
Terwijl het bloeit, of in zijn airen schiet

250 *Uit zijnen korenschoot:* uit zijn overvloed van koren.

251, 252 Nu werden de droomen, vroeger door Jozef gedroomd, vervuld, en wat een dwaze hoop scheen, werd waarheid.

261 *Uitgebeelt:* afgeschaduwd.

263 De zin is: hetzelfde, wat Jozef, als type van den Messias, overkwam, vond later met dezen plaats.

276 *Men durft:* men hoeft.

En zwelt: het lijt van mist en lucht verdriet:
En schoon de zein het maeide op 't velt ter neder,
Noch worstelt het met wisseling van weder
En winden, eer het op den dorschvloer raeckt:
Daer gaet het op een beucken, dat het kraeckt;
De vlegel spaert dan halm, noch kaf, noch koren:
De korenair wort tot verdriet geboren.
Vier tijden gaen in arbeit van dees vrucht:
De herfst ontfanght het zaet; de winterlucht
De teere spruit; de lent de groene stelen:
De zomerzon begint den halm te gelen,
En kroont de vrucht, die 't leven onderhout,
Om 't blonde hooft, met eene kroon van gout,
Met strael op strael; noch moetze in 't einde lijden,
Dat 's maeiers vuist haer koom' met zeissens snijden;
Dat d' ackerman haer binde en slepe en torss';
De vlegel haer op 's huismans dorschvloer dorsch';
De wan haer wann'; de molensteen haer breke;
De voet haer knede, en 's ovens gloet haer stoke
Op 't hooft, en sluit' de kruim in eene korst.
Zoo decktze op 't lest de tafel van den Vorst,
En spijst en voedt de Koningklijcke monden:
Zy stont op 't velt; nu wortze op 't hof gevonden:
Flus deckte haer de schuur en grove zack;
Nu deckt haer 't hofgewelf en gouden dack.
O edele air! laet treffen, wat kan treffen;
Ghy neight uw hooft, om 't hooft om hoogh te heffen:
Laet hagelen, laet maeien, dorschen, slaen;
Ghy valt, om eens op 's Konings disch te staen:
't Vernederen schijnt vruchteloos en deerlijck;
Doch geeft in 't eindt meer luisters aen het heerlijck.
d' Onnozelheit begost in Edens lucht

313—326 De zin is: zoo werd in het Paradijs van Eden de Boom des Levens geplant, om aan de eerste menschen, in den staat der onschuld, een leven zonder einde te schenken. In de offergave van Melchisedek toonde zich de groeizaamheid dier vrucht nog beter. Door de bepalingen, bij de wet voorgeschreven, werden haar eigenschappen nog meer ontwikkeld, en werd zij, onder 's Heeren bestuur, voorbereid, tot dien trap van volmaaktheid, welken zij, na veel onderdrukking, zou verkrijgen.

Zoo 't nieuwe zaet te worpen van Godts vrucht,
Door 't krachtigh ooft, aen 't eerste paer gegeven,
Tot steunsel van geen eindtbereikend leven:
Natuur holp voort haer groeizaemheit op wegh,
In d' offergaef van Vorst Melchisedech;
De pen der Wet haer eigenschap afbeelde,
En trock haer op, tot aen het peil van weelde:
Zoo dra 't saizoen der puickgenade quam,
En eene Maeght der zonnen zon vernam;
Ontfing de vrucht, van langer hant gezwollen,
Haer rijpheit, pit en voedtzaemheit, ten vollen;
En neigende het hooft ter aerde, ontzagh
Noch stael, noch strick, noch vlegelslagh op slagh
Van haters en geharnaste soldaten,
Maer stont den wil des Scheppers gansch gelaten;
Die haer, door smaet en ramp en smart en noot,
Bereide tot een levende outerbroot.
  Zoo groot een eer bestraelt de stralende airen,
Wanneerze op 't vlack der zegenrijcke altaren,
Door wil en kracht van 't aldoordringend Woort,
Veranderen [wie tsiddert niet die 't hoort?]
In Kristus lijf; waer voor gekroonde zielen
Van Keizeren in stof eerbiedigh knielen;
Waer voor de wolck, vol Engelen, bevreest
Te rugge drijft; en over 't welck de Geest
Der Duive hangt met schitterende wiecken,
Die uitgespreit naer Paradijsdauw riecken,
En stercken 't hart des flaeuwen in 't geloof:
Dan breeckt de glans der Godtheit door de schoof,
En troost de deught, en overtuight de boozen.
Geen Konstantijns, geen purpre Theodosen
Ontzien zich hier rijxappel, staf en kroon
En zwaert en schat dien hoogen outertroon
Te heiligen: o aller wondren wonder!

335, 336 *Gekroonde zielen van Keizeren* voor „gekroonde Keizers," of, zoo het de bedoeling is, dat hier de zielen zelve knielende werden voorgesteld, dan misschien voor „zielen van gekroonde Keizeren." Het epitheton *gekroond* bij *zielen* te bewaren, zou het denkbeeld van ootmoed, dat hier gevoed wordt, wegnemen.

344 *Geen purpre Theodosen:* geene in 't purper gedoste Theodosussen.

Zy zien de garf, en *Jesus* schuilt 'er onder;
Emmanuël; wiens overstreepte borst
Met roeden wiert gegeesselt en gedorscht:
De met de vuist, des nachts, geslage kaken:
Dat aenschijn, om wiens schoonheit hemels blaken
En flickeren; dat hooft, gestelt ten toon,
Omvlochten met een scherpe doornekroon:
Dat bloedigh lijf, geprickt, gekneet, gemalen:
Die borst, geweeckt in hartewaterstralen,
En bronnen, root van onwaerdeerbaer bloet:
Dat vleesch, ons broot, geroost voor zulck een' gloet
Van liefde, uit liefde, om 't hongrigh hart te spijzen.
Wie zou dien Godt geen godlijcke eer bewijzen!
Godt zelf ontbeert zijn' wellust, en zijn wensch;
Verliest zich zelf, ten beste van den mensch;
Wort vleesch, wort niet, en, als het graen, begraven;
Verrijst, tot vrucht der ziele, in d'offergaven:
Verrijst, als uit Arimatyes graf,
Op 't outerplat, en leit al 't sterflijck af.
De vyanden, die zulck een droom belachen,
Genaken nu, om zielbancket te prachen,
En sidderende, uit dootschrick, zonder toom,
Aenbidden zelf dien uitgelachen droom.
En roepen luit: wy geven ons gevangen.
't Vernuft en Godt gaen ongelijcke gangen.

Al 't stamhuis droegh een wonderlijck ontzagh

348 *De garf:* hier voor 't brood.

349 *Overstreepte borst:* de met geeselstriemen bedekte borst.

356 *Hartewaterstralen:* de Bredasche uitgever noemt dit woord: „een van die ongepaste en gedwongene uitdrukkingen, waarvan Vondels schriften overvloeien(!)" Dit is geheel onjuist; in de hier bedoelde uitdrukking is niets ongepasts of gedwongens. Wel, zoo men die met Vondels berisper vertolkt met: „menigte van water"; — maar niet, wanneer men bedenkt, dat *hartewater* synoniem is met „tranen," en dus *hartewaterstralen* met „stroomen van tranen."

361, 362 Lees: God geeft zijn Zoon, d. i., zichzelven (als eenwezens met den Zoon), voor den mensch ten beste.

363 *Wort vleesch, wort niet:* zinspeling op *Philipp.* II:7.

366 *Outerplat:* vlak des altaars.

368 *Prachen:* bedelen.

372 *'t Vernuft:* hier: „de menschelijke reden, het menschelijk begrip." De dichter kan hier gezinspeeld hebben op *Jes.* LX:8.

De Bontkist toe, waer in het Manne lagh;
Afbeelding van 't bancket der Kriste monden.
Dees Voetschabel, waer op Godts voeten stonden,
Wert sidderende in Sion aengebeên:
d' Aertspriester trat, maer eenmael 's jaers, alleen
In 't hooghste koor, en storte zijn gebeden
Voor 's Godtheits kist; haer eerverzuimers leden
Geen lichte straf: dat tuigh' de Bethsamijt,
En Filistijn, en hy, die ongewijt
Ten Priesterdomme, om beters wil, durf raken
De Heilkist, slechts van verre te genaken;
d' Orakelkist van onbederfzaem hout,
Alsins vergult, bekorst met louter gout:
d' Orakelkist, betrouwt aen 's burgers wooning,
In 't eindt de rotse en tempel van den Koning.
Het bergen van dees Heilkist trouw en kuisch,
Zijn' zegen giet in Obededoms huis:
Maer Michol, uit haer venster, Davids danssen,
Voor 's Heilighdoms aenbedelijcke glanssen,
Beschimpende, verdort, blijft kinderloos,
En voelt de kracht van 's Godtheits gloridoos;
Bewaerster van het beelt, waer van u 't Wezen,
Zoo hemelhoogh en noit genoegh volprezen,
Gegunt wort, tot een' vryburgh, eer de Doot
Zich openbare, en zien laet', bleeck en bloot,
Gelijckze spoockt met vleeschelooze kaken,
En aenstapt, dat haer dorre schenkels kraken.

375 *Al 't stamhuis:* heel Israël.
376 *Dees Voetschabel:* Zie *Esra* XXVIII:2. De verbondkist wordt hier bedoeld.
379, 380 Zie *Hebr.* IX:7.
380 1 *Sam.* V en 1 *Kon.* VI:19.
381—383 Zie *Num.* IV;15, 1 *Sam.* VI:6, 7. 1 *Esdr.* XIII:9, 10.
385 De verbondkist was van onverderfelijk hout gemaakt. Zie *Exod.* XXV: 10, 11. — *Alsins:* geheel.
387 Zie 2 *Sam.* VI:10.
389 Zie 2 *Sam.* VI:11.
393 *Verdort:* wordt onvruchtbaar. Zie 2 *Sam.* VI:16—22.
394 *'s Godtheits gloridoos:* de bondkist, welke de glorie des Hemels omzweefde.
395 *Het beelt:* het manna.

Wel záligh, die, in 't hygende verdriet,
Naer dezen troost en vasten vryburgh vliet:
Wanneer u maght van vyanden ontzeggen,
Is 't veiligh in Godts schaduw stil te leggen:
Geen Cherubijn den vromen wisser deckt
Dan Kristus zelf, wiens vleugel wijder streckt:
De klockhen deckt haer ongepluimde kiecken,
Maar Godt zijn kint met dees genadewiecken.
O zielen, die belast zijt en belaên,
Hier rust uw heil, aenbidt dit hemelgraen.
Des Konings harp kan dees geheimnis raden,
Wanneerze speelt: *Zy aten en aenbaden:*
Iet vremts, gebeurt, of namaels te geschien:
Doch 't beurde noit: zoo kon 't zijn snaer voorzien,
Veel eeuwen, eer d' aenbidding van dit koren,
In Godt en vleesch verandert, wiert geboren;
Veel eeuwen, eer de Godtheit, onder schijn
Van muskadel en uitgepersten wijn,
Wiert aengebeên, van hoogen en van lagen,
Die door 't kristal van wijn of wijndruif zagen
In 't aertsgeheim, ontsloten voor de Bruit
Des Bruidegoms; die hof noch kelder sluit
Voor haren lust en mont, zoo rijck in 't roemen;
Daer hy haer laeft met appelen, met bloemen
Het hart verquickt, en met zijn vrucht vermaeckt,
Die door de keel haer, tot de ziel toe, smaeckt.
Dan roept zy: o mijn lief, o hooft der Vorsten!
Ghy hangt, als myrrhe, in 't midden op mijn borsten.
Ghy zijt mijn druif, en drenckt my met een' stroom
Van wellust, vreught en blyschap, zonder toom.
De wijndruif, aen de druifbeeck afgesneden,
Beloofde 't heir een lant, zoo schoon als Eden;

403 *Ontzeggen:* den oorlog verklaren.
409 Zie *Matth.* XI:28.
412 Zie *Psalm* XXII:30.
414 *'t Beurde noit: zoo kon 't zijn snaer voorzien:* doch daar zulks nog geen plaats had gehad.
418 *Muskadel:* druif.
423 Zie *Hoogl.* II:4, 5.
428 Zie *Hoogl.* I:12, 13.
431 *De druifbeeck:* Zie *Num.* XIII:24.

Dewijl die tors in grootheit overwoegh,
En boogh den stock en schouder, die hem droegh,
Tot een bewijs, wat weelige landouwen
Den stammen staen te winnen en te bouwen.
Het Toonbroot lagh, in Moses hutte, op gout,
Voor 's Priesters mont: het Manne wert betrouwt
Aen 't gouden vat, daer kunstige Englen glommen
In 't koor, om 't jaer, van Aron eens beklommen:
Geen slechte roem, voor 't Jootsch woestijnbancket:
Het Paeschlam, vry van opspraeck, vleck en smet,
Wert wel de bron der gaven opgedragen,
Die 't heir verloste, en Memfis trof met plagen:
Zoenoffer wert van niemants hant geroert,
Dan die het merck der Godtgewijden voert;
Van niemant dan van Levijs mont gegeten,
In 't Heilighdom ter tafel aengezeten:
Maer Toonkorst, Man, Zoenoffer, Druif noch Lam
Ontfingen oit, van Priesterlijcken stam,
Eerbiedigheit, die van een Godtheit tuighde,
Waer voor men zich, als voor een Godtheit, buighde:
Want dranck of spijs, die slechts het lichaem sterckt,
En voor een tijt, in grove harssens, merckt
Een weldaet, eer gebeurt aen Godts geslachten,
En 't groot geheim, noch staende te verwachten;
Versmaên deze eere, als snoode afgodery:
Geen' offergast van Aron stont oit vry

433 *Tors:* bij letterkeer voor *tros.*

439 Zie *Exod.* XXV:18.

440 De Hoogepriester betrad het Heiligdom niet meer dan eenmaal in 't jaar. Zie de Lev. Wetten en *Hebr.* IX:7.

441 *'t Jootsch woestijnbancket:* het manna.

442 Zie *Exod.* XII:5.

443 *De bron der gaven:* aan God. Zie *Jacob.* I:17.

451 *Die van een Godtheit tuighde:* die getuigde, dat men een Godheid erkende, die daarbinnen school.

452 *Buighde:* ik herinner mij niet, dezen gelijkvl. vorm van 't imperf. van *buigen* elders bij Vondel te hebben aangetroffen. Hij laat zich al zoo goed verdedigen als die van *vraagde, jaagde, schendde,* enz.

454—456 Lees: die voor een tijd, aan een nog onbeschaafd volk, tot gedenkteeken moest verstrekken eener ontvangen weldaad of eener toekomstige geheimenis.

458 *Geen offergast van Aron:* geen Priester naar de ordeninge Aärons.

t' Aenbidden spijs der Wet, of merckgerechten,
Als Godt: men moet aen Godt de Godtseer hechten,
Geensins aen stof, noch noit met Godt vereent:
Zong David dit, zoo had hy Godt verkleent;
Wiens eere en lof zijn schelle harp ontvouwde:
De Godtsspijs dan, die hy zoo vroegh aenschoude
En aenbadt, was 't betekende Offerlam,
't Waerachtigh vleesch; waer in de Godtheit quam,
Ter goeder tijt, te voorschijn, om de zielen,
Die bevende voor haer op 't aenzicht vielen,
Te zegenen, op een verhole wijs,
Met zich de rechte en aengebede spijs.
Nu zingt de Kerck met vreught, uit 's Konings bladen,
Ter goeder uur: *Zy aten en aenbaden.*
  Noch liet de Harp u na dit hooftbevel,
En erfgebodt: *Aenbidt zijn voetschabel,*
Naerdien zy heiligh is: en Esaias
Riep overluit, voor d'aenkomst van Messias,
In 's hemels naem: *De hemel is mijn troon,*
Mijn voetbanck d'aerde. Indien ghy nu den toon
En galm van bey dees vierige Profeten
Te gader huwt; hoe quijt ghy uw geweten?
Aenbidt en eert ghy d' aerde, een element;
De donder dreight, het vier des blixems schent
Vermetelen, die zich zoo dol vergapen,
En eeren niet den Schepper, maer 't geschapen;
Dien loggen klomp, zoo woest en ongevormt,
En om wiens korst het water bruist en stormt:
Die Geest heeft noit afgodery geboden,

465 Dees offerspijs was dan Kristus lichaem, het leven der ziele. *Kantteekening der oude uitgave.*

473—529 Dit wort gevat uit het vergelijcken van Davids en Esaias spreucken, aldus vereenight, door Sint Augustijn, dle, tegens Donaet en Arrius gekant, met de zalige Outvaderen, Ambroos en Jeroen, overeenstemt. *Kantteekening der oude uitgave.*

459 *Merckgerechten:* gerechten, afgezonderd tot een gewijd gebruik.

474, 475 Zie *Psalm* XCIX: 5.

477, 478 Zie *Jes.* LXVI: 1.

480 *Hoe quijt ghy uw geweten:* hoe legt gij het aan, om uw geweten niet te bezwaren.

Noch zijnen roem vereert aen valsche Goden.
Verwaerloos liefst 't geen u wort opgeleit,
Te Godtloos. Neen, 't waer ongehoorzaemheit
Te stoppen 't oor, voor aengebede lippen.
Hier drijft uw ziel, als midden door twee klippen,
By nacht. Wat raet? Zoeck Kristus, 't ware licht,
Dat schijnt u toe, en opent uw gezicht:
Dat wijst u, hoe ghy veiligh, door het midden
Der barning heen, de klayaerde aen kunt bidden,
Oock zonder schant voor afgodt te begaen.
Hoe dat? Hy nam van aerde klayaerde aen;
Naerdien zijn vleesch van aerde is voortgekomen,
En *Jesus*, Godt en mensch, heeft aengenomen
Zijn vleesch en bloet, van 't vleesch der Moedermaeght,
Maria zelf, wiens ootmoet Godt behaeght:
En mits hy hier zijn dagen heeft gesleten
In 't vleesch, en gaf zijn dischgenooten t'eten
Zijn eigen vleesch, tot heil, zijn opperste eisch;
Zoo eten nu geen gasten van dit vleisch,
Voor dat zy 't eerst aenbidden, in hun zielen.
Nu blijckt, hoe ghy voor Godts Schabel kunt knielen,
En storten voor zijn Voetbanck uw gebeên:
Een dienst, die niet de Godtheit terght, o neen;
Maer eer verwerft haer zalige genade.
Wie dit verzuimt, vervalt in schult en schade.
  Zoo leerden wy eer kraecken Davids galm
En goude noot, om 't pit van zijnen psalm,
't Gemijtert hooft des zetels, te Hippone,
Sint Augustijn, verdadiger der kroone
Van Kristus; 't zy zijn glori wiert bestreên
Van Heidensch brein, of dolle Manicheen,

488 *Roem:* lofgezang, verheerlijking.
497 *Schant voor afgodt te begaen:* zich schandelijk voor een afgod te buigen.
511 *Eer:* veeleer, integendeel.
513 *Kraecken:* beteekent hier: „recht begrijpen, de kern van iets vatten." 't Woord slaat op 't daarop volgende *noot,* 't welk hier in zijn dubbele beteekenis wordt opgenomen.
515 *Te Hippone:* Augustinus was Bisschop van Hippo in Afrika.
518 *Manicheen:* deze werden aldus genoemd naar Manes, die de leer voorstond, dat er twee beginselen zijn, een, oorsprong van het goede, en een, bron van alle kwaad; voorts, dat alle dingen lichamelijk zijn en niets

Of Donatist, in yver ongebonden,
Of van den Draeck, die bruist, met zeven monden
Des Nijls, daer hy zijn adems gift ontdeckt,
En met den staert den hemel ommetreckt,
En na zich sleept een nacht van donkre starren,
Die elck haers weeghs verstroien en verwarren:
Sint Augustijn, mijn voesterkint, mijn helt,
Heeft zoo gevat, 't geen 's Konings vinger spelt,
En aengebeên Godts banck in d' outerspijzen,
Waer op doorgaens al d' outste vingers wijzen,
't Milaensche Licht en d' overlichte cel
Van Sint Jeroen zien, door Godts Voetschabel,
Des Heilants vleesch en lijf, van outs, als heden,
In Latium en Griecken aengebeden.
  Had Kristus mont alleen zijn' offergast
Het nuttigen van vleesch en bloet belast;
't Waer schijnbaer, dat hy d'offereer wou missen,
By 't nuttigen der Dischgeheimenissen:
Maer nu zijn school op 't hooghtijt wort genoot,

533—543 Kristus doot by het nuttigen gedacht en ge-eert, naer het voorbeelt der kopere slange, en met eenen lofzangk van zijne jongeren geprezen. *Kantteekening der oude uitgave.*

geestelijk; dat hij de *parakleet* was, door Christus beloofd; dat vleesch en wijn in zichzelven onrein zijn en niet gebruikt mogen worden; dat de zielen der afgestorvenen in anderen verhuizen, enz. — Augustinus had, vóór zijn bekeering, tot die sekte behoord.

519 *Of Donatist:* Donatus, Bisschop van Numidië, was het hoofd en de stichter van de sekte der Donatisten. Hij leerde, dat de doop, niet door een zijner aanhangers toegediend, onwettig was; dat de Kerk enkel uit rechtvaardigen — natuurlijk uit hen, die 't met hem eens waren — bestond, en dat de Heer hem gesteld had om den godsdienst van alle dwalingen te zuiveren.

520—524 Door *den Draeck* wordt Arius bedoeld, die leerde, dat de zoon Gods een geschapen wezen zou zijn, niet eenswezens noch gelijk met den Vader, enz. De allegorie is ontleend aan *Openb.* XII: 3, 4.

528 Voor: waarop de aloude Profeeten in hunne voorzeggingen plegen te doelen.

529 *'t Milaensche Licht:* Ambrosius, Bisschop van Milaan.

529, 530 *d' Overlichte cel van Sint Jeroen:* Hiëronymus had zich in godvruchtige afzondering een juist begrip gevormd van den zin der H. Schrift.

532 *Latium en Griecken:* de Latijnsche en Grieksche Kerk.

533 *Zijn' offergast:* hem, die aan 't Avondmaal deelneemt.

537 *Zijn school:* zijn leerlingen.

Om etende t' erkauwen zulck een doot,
Waer door de ziel verworf dat lachend leven;
Om drinckende rontom het Kruis te zweven,
En aen te zien dien lijder, dootsch en bang;
Die, voor elcx oogh gehange, kopre Slang,
Genezende d'aenbidders, onder 't eten,
Van 't moortvergift der helsche slangebeten;
Zoo blijckt het, hoe d'alwijze Majesteit
U voedende, zich zelve voedt en weit,
In zulck een dienst van Godtseer, haer geschoncken:
Gelijck de Twaelve in *Jesus* lof ontvoncken,
Met ope keel, na'et heiligh nachtbancket;
Besluitende al de feesten van de Wet;
Als 't leckerste, gespaert voor kiesche tongen,
Die Kristus eere in zijn versmaetheit zongen.
  Geniet de ziel hier 't vleeschgeworden Woort;
Wie twijfelt, dat den Zone toebehoort
Een eer, zoo groot als d'eere van den Vader?
Wie eenen eert, vereertze bey te gader.
Wie een' onteert, onteertze te gelijck.
De Vader zalft den Zoon tot hooft van 't Rijck,
En zet den Zoon tot rechter aller Heeren,
Op datze hem, gelijck den Vader, eeren:
Want overmits des Vaders en des Zoons
Eenwezicheit een' zelven glans des troons
Hem toeschiet, die het merck zoeckt van Godts stappen,
Zoo rijst hun eer met evenhooge trappen.
  De Vader schept in d'eer des Zoons vermaeck,
Al deckt de Zoon zich hier met verwe en smaeck
En geur, voor 't licht van zijn aenbidders oogen;
Of anders had Sint Jan zich zelf bedrogen;

553 Kristus komt d' aenbiddinge toe, gelijck den Vader. *Kantteekening der oude uitgave.*

568 Sint Jan, d' ongebore morgenstar, aenbadt Kristus, de zon, noch in het maeghdelijcke lichaem besloten. *Kantteekening der oude uitgave.*

538 *T' erkauwen:* te bepeinzen.

542—544 Zie *Joh.* III:14, 15. *Num.* XXI:9.

549 Zie *Matth.* XXVI:30.

558 Toespeling op *Psalm* II:6—9.

563 *Toeschiet:* tegenstraalt. — *Die het merck zoeckt van Godts stappen:* die de Godheid tracht op te sporen.

Dees Morgenstar, die [eerze boete riep,
En rees voor 't licht der weerelt, noch zo diep
Beneên de kim van 's moeders lijf gedompelt]
Van Kristus wiert verrascht en overrompelt;
Daer d' eene nicht haer andre nicht begroet,
En schichtigh merckt, met haren zwangren voet,
Ter goeder uur, de Priesterlijcke drempels.
Dit hupplend wicht aenbadt den Godt des tempels
Van 't kuische lijf, 't bezielde altaer van Godt.
Elizabeth, verblijt om 't zaligh lot,
Haer lieve nicht, Godts Moeder, toebeschoren,
Aenbidt de vrucht der Maeght, en 't ongeboren;
z' Aenbidt die vrucht door d'ongebore vrucht,
Die in haer lijf nu opspringt en verzucht,
En wenscht dien Heer zijn heirbaen te bereiden,
Waer langs hem 't volck naer Sion magh geleiden.
Elizabeth, nu zwanger van haer spruit
En 's hemels Geest, berst blijde en vrolijck uit:
O Heilant! o der sterfelijcken Hoeder!
Wat lot was dit, dat zich uw eige Moeder
Zoo laegh verneêrde, en door mijn huisdeur drong?
Want op haer groete en heilzame intre, sprong
En huppelde het kint in mijnen lijve.
O simple duif, *Marie!* aen u beklijve
Die zegen, u van Gabriel belooft.
O welck een zon van heil bestraelt uw hooft;
Beschijnt uw hair: 't believe u hier te beiden,
Drie maenden langk, te kort voor 't bitter scheiden.
Marie zelf, met al haer ingewant,

578 Elizabeth aenbadt den ongeboren Messias. *Kantteekening der oude uitgave.*
597 Marie, de gezegende boven alle vrouwen, en vol genade, aenbadt haer ongebore vrucht. *Kantteekening der oude uitgave.*

569 *Dees Morgenstar:* Johannes de Dooper. — *Eerze boete riep.* zie *Luk.* III:8.
573 *D' eene nicht haer andre nicht:* Marie en Elisabeth.
574, 575 De zin is: terwijl zij, in zwangerschap, den drempel van Zacharias betreedt.
576 Zie *Luk.* II:41.
583 Zie *Luk.* I:23.
586 Zie *Luk.* I: 41.
590 Zie *Luk.* I:43.

Springt op, aenbidt en eert dit godtlijck pant,
't Beloofde zaet, dat in haer lijf besloten,
Noch nauwelix zijn' wortel heeft geschoten:
z' Aenbidt haer bloet, in 't bloet de majesteit
Van haren Godt, zoo menige eeuw voorzeit.
Drie Koningen, die voor de kribbe lagen,
Aenbaden 't Kint; hoewelze nergens zagen
Iet goddelijx, in Davids armen stal,
Verkleumt van kou, verdruckt van ongeval.
O sterck Geloof van 't Oosten! dat loopt zoecken,
Met eene star, de zon, bekleet met doecken,
En offren myrrhe en wieroockgeur en gout.
De vrucht der Maeght, dien ouden stock betrouwt:
Het laet zich van 't vernuft niet ommezwindelen,
Noch ongeloof; maer starooght door de windelen,
Door vel, door vleesch, op d'afgestege vlam
En zon, bewolckt met vleesch van Jesses stam.
De Moorder, die den dootkreet ving van 't leven;
Mijn Godt, mijn Godt, hoe hebt ghy my begeven?
En 's hemels tong zagh proeven gal en eeck;
Daer Godt geen' mensch, maer eenen worm geleeck;
Zagh door 't geloof, als door een verrekijcker,
Godts Zoon, Godt zelf, gehangen aen den spijcker,
En drijven op drie yzers, naeckt en bloot,
Die d'assen draeit van 's hemels ronden kloot,

603 Drie Koningen aenbaden den Jootschen Koningk, in zijne kribbe. *Kantteekening der oude uitgave.*

615 De Moordenaer aen het kruis aenbadt den Gekruisten Godt. *Kantteekening der oude uitgave.*

598 Zie *Luk.* I:56.
599 Zie *Psalm* CII:1.
605 *In Davids armen stal:* in den armoedigen stal van Bethlehem, Davids stad.
609 Zie *Matth.* II:11.
610 *Dien ouden stock:* Jozef, die, evenals de Apostelen, op de prenten altijd als een oud man, met een langen baard, wordt voorgesteld.
611 *Omzwindelen:* omdraaien.
612 *Windelen, wendelen* en *windselen* zijn synoniem.
614 D. i.: de *zon* der Gerechtigheid, uit den stam van Jesse. Zie *Mal.* IV:2; *Matth.* I:6; *Luk.* III:52.
617 Zie *Matth.* XXVII:48.
618 Zinspeling op *Psalm* XXI:7.

En 't Paradijs, zijn Noortstar, zijn verlangen.
Hy badt om in dien arm te zijn ontfangen,
Die aen het hout gereckt hing en gehecht.
Dat heet aen Godt gelooven, slecht en recht;
Verzoecken heil aen een' gekruisten Koning,
Die zelf gestraft, met d' opperste belooning
Zijn' dienaer troost, in 't bitterste der pijn.
Het punt van scherp geloof dringt door den schijn.
De Hooftman zelf, met zijne Kristverachters
En moordenaers, by 't Kruis gestelt tot wachters,
Aenschouwende 't bezwijmen van het licht
Der middaghzonne; en 't breken van 't gezicht
Der alziende ooge; en hoorende de woorden
Van 't stervend hart, die hem zijn hart doorboorden;
En voelende het rijten van de rots,
En 't sidderen der aerde, riep: 't is Godts,
Waerachtelijck dit is Godts uitverkoren,
De rechte spruit uit 's Godtheits stam geboren;
Een zwaer betight doch gansch rechtvaerdigh mensch.
Het jammert hun dat zulck een bloem verslens':
Zy sidderen: de moedt is hun ontzoncken,
Die 't lam noch strax met stale vuisten kloncken
Aen 't schendigh hout: de dienaers van het Rijck
Der weerelt staen en sterven onder 't lijck:
z' Aenbidden 't lijck, van ziel en geest versteken,
Maer niet van Godt, betuight door menigh teken.
Wie weigert dan t' aenbidden 't levend vleesch
Des zelven Zoons, die opvoer en verrees?
De Kristeer stont gehecht aen plaets noch tijden,
Zoo wel voorhene, als na zijn bloedigh lijden.

631 De Hooftman en Romainsche soldaten aenbaden den Gekruiste onder het kruis, oock na zijn doot. *Kantteekening der oude uitgave.*

651 De Kristeere staet aen plaets noch tijt gebonden. *Kantteeking der oude uitgave.*

627 *Verzoecken — aen:* zoeken — bij.

631 *Kristverachters:* verachters van Christus.

633, 635 Zie *Matth.* XXVII:45.

637 *Matth.* XXVII:51.

639—641 *Matth.* XXVII:54; *Mark.* XV:39; *Luk.* XVIII:47.

Op straet en wegh en velt, in stal en huis,
By kribbe en disch en graf en onder 't kruis
Aenbadt men hem (van sterflijckheit omtogen,
Of lijdenloos) met hart en hooft gebogen:
Zijn Godtheit straelde in der aenbiddren ziel,
Die, door dien glans verbaest, ter aerde viel:
Zijn Godtheit was de stof en rechte reden,
Waerom hy wiert gedient en aengebeden.
Waert 't lichaem is, daer volght de Godtheit me:
Zoo hangt die dienst verknocht aen tijt noch ste.
't Geheimmerck deckt zijn lijf en Godtheit t' zamen:
Zoo hoeft ghy u dien Godtsdienst niet te schamen;
Klaer uitgedruckt, door 't heerlijck hooftgebodt:
Aenbidt en Dien alleen uw' Heer en Godt.
Al wort die naem den Vader toegeschreven,
Sint Thomas noemde oock zoo 't verrezen leven:
Waerom de Kerck, die voor de Godtheit vecht
Van 't Woort, het eert, uit kracht van 't godlijck Recht:
Gelijck de Harp die schoone Bruit, in 't midden
Van 't hof, haer' Heer en Koning aen leert bidden;
Den schoonsten mensch van 't menschelijck geslacht;
Dien mont bedauwt met zegen in zijn kracht;
Dien helt, voor wiens geweer de haters storten;
Dien Godt, wiens troon den tijt zijn wieck zal korten;
Dien Godt, van Godt gezalft op hooft en kleet,
Als noit geen' Vorst, noch Priester, noch Profeet:

683—700 Het kleet des Toevals van het Godtgeheilighde behindert d'aenbiddinge niet; hoe godtloos dit oock beschimpt wort, van Herodes en Pilatus, die andersins vyanden, hier in overeenstemmen. *Kantteekening der oude uitgave.*

653—654 *Matth.* IX:20—22; XXI:8, 9. *Luk.* II:17. *Matth.* II:11; XXVI:7—14; XXVII:54—61.

659 *De stof:* de oorzaak, de aanleiding.

663 *'t Geheimmerck deckt zijn lijf en Godtheit t' zamen:* in het Sacrament is het lichaam en bloed tevens met de ziel en Godheid van den Heer aanwezig.

666 Zie *Deuter.* VI:13.

670 *'t Woort:* Christus.

674 Zie *Joh.* XX:18.

675—680 Zinspeling op *Psalm* XLV:3—8.

De Koninckliicke en kuische Maeghden haecken
Zich, in zijn' geur van eere, te vermaecken;
En hy, wiens staf d' onbillijckheit verdelght,
Zich dezer eere, en billijck, geensins belght.
Ontziet men zich dien noit genoegh geprezen
t' Aenbidden, in de schaduw van het Wezen
Des toevals; zoo veel onvolmaeckter dan
Zelfstandigheit, zijn bron, naest Godt, waer van
Zelfstandigheits en toevals Wezen sproten;
Gewis m' ontziet 't geen Godt noit heeft verdroten;
Toen hy verscheen, in schijn van vier en of vlam;
Of, als een duif, van boven dalen quam;
Of in geruisch des wints, dan hardt dan zachter.
De Godtheit schat den toeval voor noch achter
Zelfstandigheit, gelijck uw laegh vernuft;
't Welck stamerende, in 's hemels zaken suft,
En twijffelt; niet of 't moet de Godtheit eeren,
Maer in wat verwe, en onder welcke kleeren.
Dan braeckt de hel haer zwarte gal op 't wit;
Als of dees rock den Kersten Godt miszit;
Die zoo met schimp en smaet te rugh gezonden,
Herodes en Pilatus, die flus stonden
In vyantschap, vereenight met een' glimp
Van blijden pais, geboren uit Godts schimp;
Waer na zy bey, verstooten van Godts erven,
En over zee, ten schimp der menschen, sterven,
In 't rouwgewaet, in 't zwart, vol ongenoeght;
Want zwart de hel, als wit den hemel, voeght.

691 Zinspeling op *Exod.* III:2; *Handel.* VII:30.

693 Zie 1 *Kon.* XIX:11, 12.

799, 700 De zin is: en 't met zichzelve oneens is; niet of, maar hoe men de Godheid moet eeren.

697 *Op 't wit:* op de witte kleur der hostie.

698 Lees: alsof deze bedekking den God der Christenen kwalijk voegde.

704 *En over zee.... sterven:* Herodes, beschuldigd, in Judea opstand verwekt te hebben, en zich bij Calligula niet kunnende verantwoorden, werd naar Lugdunum (Lyon) gebannen, en Pilatus, door denzelfden Keizer, naar Vienne in Dauphiné, waar hij, volgens de overlevering, zelfmoord pleegde.

705 *In 't rouwgewaet, in 't zwart:* deze uitdrukking staat alleen als tegenstelling met het *wit*, waarvan vs. 697 gesproken is.

De Godtheit quam den Stammen eer gemoeten,
Op klaer safier; dat onder hare voeten
Zoo zuiver blaeuwde, en scheen in 't oogh, van veer,
Als d' ope lucht, by helder zomerweêr:
Of zy ontsloot haer heerlijckheit den volcke,
In eene goude of in een zilvre wolcke;
Of in een' glans van licht of regenboogh,
Gespannen van gemengelt kleur, om hoogh.
Mijn arentsboogh, dat in Godts boezem boorde,
Mijn Arent, die Godts Moeder onderschoorde,
In 't barnen van zoo veelerley misbaers;
Zagh haren Zoon, omringht van kandelaers,
In 't lang gewaet, bedecken al zijn leden;
Het gout zijn borst, het sneeuw zijn kruin bekleeden;
D' ooghappels van zich branden met een strael;
Zijn voeten gloên, als brandende metael:
Zijn scepter was een zevenstar; zijn rede
Een schittrend zwaert, van weerzy scherp van snede:
Het aenschijn blonck, in Pathmos bruinen nacht,
Gelijck de zon des middaghs, in haer kracht:
Zoo quam Sint Jan de groote Heilant tegen,
Voor wien hy zweem, en neêrviel, gansch verslegen.
Sint Pauwels zagh en hoorde Godt in 't licht,
Dat hem verscheen, en blixemde in 't gezicht.
Geen wet verbint de Godtheit van den Zone,
Dat zy zich juist naer iemants zin vertoone.
De hemel maeckt zijn heerlijckheit bekent,
In schijn van 't een of 't ander element;

707 Godt verscheen eertijts in veelerhande gedaanten, oock aen Joannes. *Kantteekening der oude uitgave.*

707—709 Zinspeling op *Exod.* XVI:10.

711, 712 Zie *Exod.* XL:32.

713, 714 Zie *Openb.* IV:3.

715 *Mijn arentsboogh:* dat van Johannes namelijk. — *Dat in Godts boezem boorde:* dat de bedoelingen, in het gemoed van Christus gekweekt, zoo wel wist te raden.

716 *Mijn Arent:* altijd Johannes.

717 Lees: terwijl zij met zooveel lijden had te kampen.

718—726 Beschrijving, aan *Openb.* I:12—14 ontleend.

728 *Openb.* I:17.

729, 730 *Handel.* IX:3, 4, 8.

Of in geruisch van wint of lucht of veder;
Of by het schoon of by onstuimigh weder.
Dees Majesteit bedeckt zich in den schoot
Van hemelsch blaeuw of van karbonkelroot;
Of zat ten toon voor tweemael twalef zielen,
Op een smaragd, zijn' stoel, waer voor zy vielen
Op 't aengezicht, en smeten elck haer kroon
Voor zijn gezicht, als sardis, en zoo schoon,
Als puick van jasp; waer van zich 't oogh verwondert:
De zetel braeckt vast vier en vlam, en dondert:
Vier dieren, rijck van oogen, zingen lof
En eere toe den Vorst van 't eeuwigh hof:
Hoe voeght dat wit die vierentwintigh grijzen!
Terwijl zy 't Lam, den Zoon, den Schepper, prijzen:
De schael vol reux, en harpen eeren hem,
Die eeuwigh leeft in 't nieuw Jerusalem.
  En waerom 't Wit belachen, als een zotheit;
Dewijl het is de rechte draght der Godtheit,
En Godts lievrey, waer Geest of Heiligh zwiert,
En feest of dienst ter zaligheit verciert.
d' Orakelhut verciert zich met tapijten,
Gestickt met wit. De wijding der Levijten
Noch Arons riem en rock en tullebant
Versmaên geen wit, gelijck een merck van schant:
Ja Aron zelf versmaet zijn opperkleeders,
Wanneer hy, voor de wolcke en Engleveders
Van 's Godtheits Kist, eens 's jaers, in enckel wit
Verschijnende, voor twalef stammen bidt.
d' Olijfbergh kan der Englen draght getuigen,

751 De witte draght is Gode en Kristus en zijne Engelen en Priesteren eigen. *Kantteekening der oude uitgave.*

735 *Veder:* wellicht een zinspeling op *Psalm* XVIII: 11.
736 1 *Kon.* XIX:11, 12.
738 Zie *Exod.* XII:21.
739—750 Zie *Openb.* IV:2—10. V:8.
755, 756 *Tapijten, gestickt met wit:* de tien overdeksels van witte zijde, waarmede de tabernakel omhangen was. Zie *Exod.* XXVI:1—56; XXXVI:37.
756—758 De zin is: dat de Levieten in 't wit gekleed gingen. Zie *Exod.* XXIX:8. *Levit.* VIII:13; XVI:4.
759—762 Zie *Levit.* XVI:4.
763 Zie *Handel.* I:10.

Gelijck het Graf, waer voor Aertsenglen buigen:
En Thabor zagh weleer 't gezalfde hooft,
Der Englen zon, in 't wit, dat sneeuw verdooft:
Sint Peters hart begost van lust te blaken,
Hy riep: ay, laet ons hier drie tenten maecken.
De Vader borst ter wolcke uit met dees stem:
Dit is mijn Zoon, mijn hart, dies hoort naer hem,
Die op mijn' bergh verandert voor uw oogen,
En met dat sneeuw en krijt wort overtogen.
  Dat Josef hier noch eens te voorschijn koom',
Die [spellende, uit den Koningklijcken droom
Van koeien en van dorre en weelige airen,
De zeven vette en zeven magre jaren]
Tot Rijxvooght en Geheimraet wort gewijt,
Met 's Konings ringk en keten ommerijt,
In witte zijde, op Faroos eigen wagen;
Die 't blancke beelt van *Jesus* heeft gedragen;
Van *Jesus*, die onnozelijck gehaet,
Wort aengebeên in 't hagelwit gewaet
Der offerspijs; het voetsel aller scharen,
Aendringende in zijn kercken, voor d' altaren.
  De Koningin der Mooren, die haer zon
[Om 't aenschijn van den grooten Salomon
t' Aenschouwen] met kameelen rijck geladen,
Den rugge boodt, en gaf dien Vorst te raden,
t' Ontvouwen 't geen zoo diep gedompelt lagh;

773—778 Josef, Kristus voorbeelt, in zijn vernederinge en verheffinge, reedt in witte zijde, op Faroos wagen. *Kantteekening der oude uitgave.*

785—821 De Koningin uit den Zuiden verwonderde zich over Salomon, min heerlijck als een lelie op het velt; ongelijck min heerlijck als deze lelie op het altaer; van Keizerin Helene en alle Keizeren aengebeden, en naer wien zoo veele ouden vergeefs verlangden. *Kantteekening der oude uitgave.*

764 Zie *Matth.* XXVIII:3.

766 Zie *Matth.* XVII:2.

774—776 Zie *Genes.* XLI:25, 31.

778 *Ommerijt:* omkranst. Zie *Genes.* XLI:40, 43.

780 *Die:* dit ziet op Jozef, als 't beeld van Christus.

785 *De Koningin der Mooren:* de Koningin van 't Zuiden.

785—788 *Die haer zon — den rugge boodt:* die uit de heete, onder den Meridiaan gelegene, naar een meer gematigde luchtstreek reisde.

789 Zie 1 *Kon.* X:1, 2.

Verbaesde zich, toen zy den tempel zagh,
En 't elpen hof: de pracht en stoet van knechten,
Brantofferhande en spijs en dischgerechten:
En staende eerst stom, voor dien ontsloten mont,
Borst uit: ick peil een wijsheit, zonder gront:
'k Beschiet een' top, van geenen Reus te treffen.
De Faem, gewoon haer roemstof te verheffen,
Tot walgens toe, verzweegh my 't halve deel:
Al 't geen ick zie en hoor, is eens zoo veel.
Geluckigh, ja geluckigh zijn deze ooren,
Die om uw' troon en disch, uw wijsheit hooren:
Gelooft zy Godt, die 't hooft van zoo veel raets
Dees kroon opzette en zalfde in 's vaders plaets.
Aenvaert dit gout, dit wierroock, dit gesteente,
En heersch met Godt, tot heil van zijn gemeente.
Maer Salomon, met al zijn majesteit,
Verdoofde noit, in zulck een heerlickheit,
't Natuurlijck kleet van een verwelckbre leli;
Veel min de bloem en kracht van 't Evangeli;
De blancke bloem van Kristus, op het velt
Van 't hoogh altaer, zijn jongren voorgestelt,
Tot eenen geur der ziele, voor de ziecken,
Die deze lucht, ter goeder ure, riecken.
Helene komt, met al haer Keisren, zien
Door 't lelibladt, op neêrgeboge knien,
Den Koning zelf, dien Davids zoon afbeelde,
In 't kittelenste en bloeienst zijner weelde.
Zy staet verbaest, daer 't Kerckorakel scheit
Het wit van 't zwart; en Godts verholentheit,
Niet langer wil verbloemen noch bewimpelen;
Maer zulck een' glans ontsluiten voor den simpelen.
Wat Koning, wat Profeet verlangde niet
t' Aenschouwen en t' aenhooren 't geen zy ziet

791 *'t Elpen hof:* 1 *Kon.* X:4.

802 Zie 1 *Kon.* X:1–11.

805–808 Zie *Matth.* VI:28.

813 *Helene:* de moeder van Constantijn den Groote. – *Met al haer Keisren:* met al haar nazaten.

817, 818 *Daer 't Kerckorakel scheit het wit van 't zwart:* terwijl de Godspraak der Kerk de blanke waarheid uit de duisternis doet te voorschijn treden.

821–824 Zinspeling op *Matth.* XIII:17 en *Luk.* X:24.

En hoort van Godt, bedeckt van 't licht der kleuren;
Doch 't moght hun, voor hun' sterfdagh, noit gebeuren.
Breng wierroock, gout, gesteente, en strijck uw' roem,
Ter eere van deze outerlelibloem.
Wat eere kan te hoogh ten hemel steigeren,
Zoo Englen zelfs 't altaer geen wierroock weigeren?
Wy Engelen aenbidden voor Godts troon,
En zingen lof den Vader en den Zoon,
't Onschuldigh Lam, het welck uw schult most boeten,
En nu om hoogh de starren treet met voeten.
d' Aenbidding van dien heimelijcken schat
Niet duister oock uit tekens wort gevat,
Van stap tot stap der yverighste tijden,
Ontlast van kruis, of steenende onder 't lijden.
Sint Pauwels straft 's Korinthers onbescheit;
Vermits het niet Godts lichaem onderscheit
Van andre spijze, en terght zijn taeie roeden,
Die 't kranckbedt slaen en d' aders leeren bloeden.
Mijn Pius straft, by uitgedruckte wet,
Den reuckeloos, die *Jesus* disch besmet
Met heiligh bloet; en leert den wrevlen schricken,
Ja met zijn tong dat diere altaerbloet licken.
Tertulliaen draeght zorgh voor kelck en kruim;

828 Godts Engelen bewieroocken dit sneeuwitte Lam. *Kantteekening der oude uitgave.*

833—855 d' Aenbiddinge van Kristus in het H. Sacrament wort gesterckt door alle eeuwen; door S. Pauwels dreigementen, door de Wet van Pius, Sint Peters nazaet, door Tertulliaen, door de Kerckscholieren, voor een wijl het gezicht van 't altaergeheimenis geweigert, oock met smaet der Kercke. *Kantteekening der oude uitgave.*

828 Zinspeling op *Openb.* VIII: 3, 4.

829—831 Zie *Openb.* VI: 11, 12.

836 De zin is: zoo in tijden van verdrukking als in tijden van bloei.

837—840 Zinspeling op 1 *Korinth.* XI: 27, 30.

841 *Mijn Pius:* in den Romeinschen brevier staat op den 11 Juli „feest van S. Pius 1. Paus en Martelaar," het navolgende: *Pius Aquileiensis.... poenam statuit in sacerdotem, cuius negligentia de sanguine Domini aliquid stillaverit:* Pius van Aquileja heeft een straf bepaald tegen den geestelijke, door wiens achteloosheid iets van 's Heeren bloed gespild werd.

845—854 Deze verzen zijn een vertaling van hetgeen men bij Tertullianus vindt *Lib. de Idololatria,* c. 7. *Tota die ad hanc partem zelus fidei perorabit, ingemens Christianum.... attollere ad Deum Patrum manus matres*

En beeft, indien men 't Heilighdom verzuim',
Of iet vertrede of plenge en storte op d' aerde:
Zijn yver schat dit lijf op zulck een waerde,
Dat hy vervloeckt, indien de kunstenaer,
Die Afgoôn snijt, het offere op 't altaer
Met zijne hant; geleken by de vuisten
Der wreede Joôn, die Godt in 't lichaem kruisten:
Hy acht die hant eer waerdigh afgezet,
Dan datze zich aen 't Heilighdom besmett'.
Geen Kerckscholier moght met zijn ooge aenschouwen
Dit Kerckgeheim, geen leerkint te betrouwen.
Een reden die het Kerstendom ten spot
Gedijde; als of het zijn' verborgen Godt
En Godtheit eerde in 't heimlijck en gestolen.
De schat en pracht vereerende 't verholen
Geheim en noit volprezen zieljuweel,
Van overouts, betuigen u geheel
Wat anders, dan men schafte op Arons disschen:
Waerom met recht d' Altaergeheimenissen
Zich legerden en bloncken overal
In zilver, gout, gesteente en berghkristal.
Geen rijckdom kan 's Geheimmercks eer bepalen:
Al schittert het in 't middelpunt der stralen
Van eene zon, of heldre halve maen,
Met kunst volwrocht: al bidt de Kerck dit aen
In 't zilvren licht van eenen tilbren toren:
Al berght een duif van gout dit hemelkoren,
Dat zielen kracht en zaligh voetsel geeft:
Of zoo een lam schier knickebeent en beeft;

864 De kostelijckheit, waer mede men het Hooghwaerdige eerde, bevestight dit oock. *Kantteekening der oude uitgave.*

idolorum.... eas manus admovere corpori Domini, quae daemoniis corpora conferunt.... Proh scelus! Semel Judaei Christo manus intulerunt: isti quotidie corpus eius lacessunt. O manus praecidendae!

859 *Gestolen:* steelsgewijs.

871, 872 De naam van *toren* werd vanouds gegeven aan de zilveren of gouden vaten, waar de hostie in besloten was en die de gedaante hadden van een *duif.*

874 De dichter zinspeelt hier op de afbeelding van een zoogenaamd „Lam Gods," hetwelk een neergeknield Lam voorstelt, een kruis dragende.

Terwijl het deckt met dierbaer vlies en vlocken,
Het Kruislam, voor Pilatus stoel getrocken:
Of zoo het schuilt, in d' opgepickte borst
Des pellikaens, die kunstrijck vast den dorst
En honger van zijn jongen pooght te stillen,
Met hartebloet en aderen, aen 't lillen
Van bittre pijn. Ick heb door mijn beleit
't Altaergeheim, met kunst en kostelijckheit
Vereert; geensins om onwaerdeerbren zegen
Met Ofir en gansch Oosten op te wegen,
Als in een schael: al goot men eenen klomp
Van al het gout des aerdboôms, 't waer te plomp,
Zoo mijn godtwaerde en grijze godtverlichten,
Die d' oude Kerck door maght van schatten stichtten,
Door schatten slechts beooghden hunnen zoen.
Zy zochten zoo den yver aen te voên;
Op dat het hart door zulck een' glans bewogen,
Te zuiverder voor 's Hartekenners oogen
Verschijnen moght, en nimmer onbereit
Genaken 't licht der Offermajesteit.
Wat wulpscheit durf 't Geheimmerck dan onthouden
d' Aenbiddinge, op den voorgangk der aelouden;
Besteênde aen Godt hun wierroock, purper, gout,
Kristal, gesteente en marmer, trots gebouwt
Tot aen de lucht? wat koorzangk, welcke altaren
Beval ick d' eer des godtsdiensts te bewaren!
Met reden, meer door dier metael ge-eert
Dan Moses Wet, in steenen gegraveert,
Of Arons staf en wonderlijcke roede,
Of 't Manne, een beelt van 't broot, dat zielen voedde.
En Kristus zelf vermaeckt zich met deze eer;

890 De gewijde kostelijckheit diende om de harten des volcks in yver en eerbiedigheit t' ontvoncken. *Kantteekening der oude uitgave.*

905—942 Kristus zelf noch sterflijck, versmaet geene kostelijckheit van albast en nardus: door twee schijnheiligen, Judas en den Fariseus, in Marie en Magdalene bestraft: verdadight door d' allerhooghste Voorspraek, en gekroont met de belofte van hare gedachtenisse, door de Katholijcke Kerck getrompet van het Oosten tot het Westen. *Kantteekening der oude uitgave.*

877, 878 *In d' opgepickte borst des pellikaens:* men weet, dat de pelikaan vanouds tot een zinnebeeld des Verlossers heeft gestrekt.

884 *Ofir:* het goud van Ophir.

Hoewel hij d'eer van Vorst en tijtlijck Heer
En tittelen zich belght en pooght te vlieden.
Sint Magdaleen, genegen eer te bieden
Haer' Heer, haer' Godt, aen Simons disch te gast
Gebeden; breeckt dat kostelijcke albast,
En giet dien geur op 't hair, van Godt begoten
Met meer gena dan al zijn lotgenooten:
Noch schaemtze zich t' ontmoeten zijn gezicht
Van vore, en volght van achter haren plicht;
Als quaemze 't lijck zijn leste staetsi manen.
Zy zalft, zy wascht zijn voeten met haer tranen:
Zy kust en drooght zijn voeten met heur hair.
Iskarioth en d' ander huichelaer
Bestaen dien dienst van eere te bedillen:
d' Een schat dien geur te spreien, schatten spillen;
Veel nutter aen 't nootdruftigh hart besteet:
En d' ander acht dien heiligen Profeet
Besmet, naerdien dees smet zijn lijf durf roeren:
Haer Voorspraeck vangt dan aen het pleit te voeren,
Tot voorstant van 't verneêrt, gekneusde hart;
En looft haer daet, die bey dees wrijters smert:
Ghy Simon, brusk in 't goede te versmaden,
Verzuimde zelf met water my te baden:
Zy wascht mijn' voet met haer gesmolten oogh,
En wischt mijn been met pracht van vlechten droogh.
Ghy huisvooght zuimde uw' tafelgast te groeten
Met eenen kus; zy kust en lickt mijn voeten.
Ghy goot noch zalf noch oly op mijn hooft;
Zy zalft mijn' voet met balssem, my belooft:

908 *Sint Magdaleen:* de Roomsche Kerk geeft dezen naam aan de vrouw, die de alabasterflessche over Jezus' voeten uitgoot. Zie *Matth.* XXVI:7.

912 Zinspeling op *Psalm* XLV:8.

918 *d' Ander huichelaer:* Simon de Farizeeër.

919 Zie *Matth.* XXVI:8. *Luk.* VII:39.

923 *Dees smet:* deze besmette vrouw, deze zondares.

925 Lees: ter verdediging van de daad, door de boetvaardige vrouw verricht.

926 *Bey dees wrijters:* beide deze bedillers, Judas en Simon.

927 *Brusk in 't goede te versmaden:* die zoo haastig zijt in het berispen eener goede daad.

928 Voor: hebt mij zelfs geen water aangeboden.

929 *Met haer gesmolten oogh:* dichterlijk voor „met haar tranen."

Zy toont aen my haer liefde, waert vergouden:
Haer wort een boeck vol dootschult quijtgeschouden:
Zy rijs' getroost, en schrick voor straf noch roe.
Zoo keert hy 't hooft dien Kristverrader toe:
Wat zorght ghy om den nootdruft te begaven?
Dees zalft mijn lijck, mijn lichaem, voor 't begraven.
De lieve geur van haer godtvruchtigh werck
Zal, Oost en West, zich spreien door mijn Kerck
En 't blaeuw gewelf, van mijnen duim gemeten:
Ja tijt noch eeuw zal Magdaleen vergeten.
Iskarioth, die haren godtsdienst haet,
Staet op, en worght zijn ziel door 't Godtsverraet.
Dat geene ziel haer heil dan zoo vergisse,
Noch, onder kruims en druifs gestaltenisse,
Verwaerloos' nu t'aenbidden 't zelve hooft,
Den zelven voet, en 't lichaem, haer belooft
Op 't godtsaltaer, in schijn van montgerechten.
Aenbidt, onthaelt zijn Godtheit met uw vlechten:
't Altaer verstrecke een voet, daer Godt op rust:
Brengt nardus: zalft, bewieroockt, wasch en kust:
Verbezight hier albast en geur en schatten:
't Geen Kristverraer noch huichelaer kan vatten,
Dat bidt vry aen, in huis, in kerck en hol:
Het Kristcieraet zy prachtigh en sta vol,
Tot roem des Godts, die Magdaleen verdadight,
En hare boete en Kristplicht begenadight.
En niemant schricke, als of dees Kristdienst zy

961—992 Dat dees Kristdienst geen brootdienst zy, betuight ons de bekeeringe der Heidenen door den yver der Roomsche leeraers, die met hun licht den nacht der afgoden verdreven; gelijck Sint Willebrort, in deze landen door wonderdaden vermaert, niet door duivelery, gelijck godtslasteraers roepen, maer door Godts almaght en het gezegende Kruis. *Kantteekening der oude uitgave.*

939 *Begaven:* met een gave voorzien.
941, 942 Zie *Matth.* XXVI.
943 Zie *Jes.* XL: 12.
946 *Matth.* XXVI: 14, 15,
947 *Vergisse:* voor verkeerdelijk opvatte.
947 De zin is: buigt u voor zijn Godheid; volgt Magdalena's voorbeeld.
955 *Verbezight:* verspilt.
958 *Sta vol:* zij volledig.

Een brootdienst, en gevloeckte afgodery;
Naerdien het broot, door 't vier des Woorts verslonden,
Niet wort gedient, noch spijst godtvruchte monden,
Daer 't lochenend zijn zellefstandigheit
Zijn' toeval laet, die 't heiligh Lam bespreit:
Waer van wy schier geen tuigen meer behoeven
Dan d' ouden, die d' afgodery begroeven
En 't Heidendom verdelghden, door het pit
Van vast bewijs: of broghten tot hun wit
Door wonderdaên, gedondert door de landen
En steden, daerze als heldre fackels brandden,
En schenen wech des afgronts duistren nacht;
Ten spigel van 't afgodische geslacht;
Waer onder hier, door menigh wonderteken,
Sint Willebrort de harten heeft ontsteken;
Die, daetlijck schuw van Wodan, zon en maen,
Dien Regenboogh der Kercke baden aen.
En twijfelt ghy? Sla open 's lants kronijcken,
Daer zal de trouw van deze waerheit blijcken.
De Wrevel schreeuwt, hoewel dit luttel sluit:
d' Een Afgodt dreef den andren Afgodt uit.
Is 't waer? zoo heeft de hel de hel bestreden,
En krijgh gevoert met hare medeleden;
Zoo moet het Rijck des afgronts onder gaen;
Dat in zijn kracht, tot Kristus komst, zal staen,
En nimmer scheurt in hatelijcke deelen;
Terwijl het stoockt zoo bloedige krackeelen,
Door kettery of zucht tot baet en staet,

962 *Een gevloeckte afgodery:* de woorden uit den Catechismus.

963 *Het broot, door 't vier des Woorts verslonden:* het brood, dat, ten gevolge der wijding, zijn zelfstandigheid verloren heeft en in het lichaam van Christus veranderd is.

966 *Zijn' toeval laet:* alleen de schijn of de gedaante van brood blijft behouden.

971 *Gedondert door de landen:* waarvan de roem de landen doorklonk.

975 *Hier.* in deze landen.

976 *Sint Willebrort:* de bekende Geloofsprediker en eerste bisschop van Utrecht.

978 *Dien Regenboogh der Kercke:* Willebrord kwam namelijk, na den stortvloed der Heidensche afgoderij, als een schitterende regenboog, genade en verlossing verkondigen.

981 *De Wrevel:* hier: het Protestantisme.

982 Lees: de eene afgoderij verving de andere.

Waer van zijn stoel op d'aerde zwanger gaet.
Geen Afgodt heeft dan Afgoôn uitgedreven:
Maer *Jesus* zy dese eere toegeschreven.
Waer hy verschijnt met zijn gezegent Kruis,
En Naem vol krachts, ruimt Belial het huis.
Hier lust het my, door eene proef van wonderen,
Beknopt in 't oor des lasteraers te donderen,
Ter eere van 't Geheimmerck, geschoffeert,
Door 't zaet, dat geen Afgodendom bekeert,
En 't Kristendom verkeert, zoo eigenzinnigh,
Zich quetsende aen Godts prickel, al te vinnigh,
Door lasteren van 't geen het niet verstaet.
Of wil verstaen, uit schrick voor schade of haet.
'tGeheimmerck schuift het vlies van 't oogh der jongeren,
In Emaus, daer zy naer Kristus hongeren:
't Verkeert in steen in 's misbruicks valschen mont:
Het sart tot wraeck den Libyaenschen hont,
Verscheurende den schender en verwaten:
't Heelt kranckheên, lang van kunst en kruit verlaten:

997—1031 Dat dit geen brootdienst maer godsdienst zy, betuigen de wonderdaden, waer van hier eenige beknopt voorgestelt worden: oock de wonderen t' Amsterdam ter Heilige Stede gebleken, en elders in eenen byekorf, daer de byen een wasse Kerck om het Hooghwaerdige stichtten. *Kantteekening der oude uitgave.*

994 *Belial:* eigenlijk deugniet; maar Paulus bezigt het woord (2 *Kor.* VI: 15) voor „den deugniet bij uitnemendheid, den Satan."

1000 *Zich quetsende aen Godts prickel:* zich Gods tuchtiging op den hals halende.

1001 Vergelijk *Juda* 10.

1005 *'t Verkeert in steen:* dit ziet op een legende, door Sozomenus, *Hist. Eccl. Lib.* VIII. c. 5. verhaald, van een vrouw, die het Sacrament des onwaardig ontving, en in wier mond het in steen veranderde.

1006 *Den Libyaenschen hont:* de Donatisten, in de eeuw sterker geworden zijnde dan hun tegenstanders, plunderden de kerken van deze laatsten en wierpen het Sacrament den honden voor; doch deze — en dit is het mirakel — verre van het aan te raken, vielen de heiligschenners aan en verscheurden ze. Het gebeurde wordt verhaald door Optatus, *Lib* II, *de schism. Donatist.* N°. 19.

1008 *'t Heelt kranckheên:* dit ziet vermoedelijk op de genezing van Gorgonia zuster van Gregorius van Nazianza, over wie nader zal gesproken worden. De dichter kan hier echter ook gedacht hebben aan de herstelling van Maximiliaan.

't Vertoont een kint, terwijl 't geoffert wort:
't Ontgort het lijf, van spokery omgort:
Het vaeght het huis, van spokery bezeten:
Het overtuight het wroegende geweten:
Het bloedt, indien 't de Jootsche poenjaert prickt:
't Ontsteeckt een vlam, die 's Priesters hairen lickt:
Het wort verlicht van Englen op d'altaren.
Wat element moet niet zijn Godtheit sparen?

1009 *'t Vertoont een kint:* Vondel kan hier het oog hebben gehad op een mirakel, waarvan melding wordt gemaakt in zeker oud werk, getiteld *de Vitis Patrum,* Lib. V, c. 18, en hetwelk hierop nederkomt: — Een kluizenaar, die lang in de woestijn van Scete zijn verblijf had gehouden, was tot het begrip gekomen, dat het gewijde brood enkel het zinnebeeld van het lichaam van Christus, niet dat lichaam zelf was. Vruchteloos hadden twee andere kluizenaars pogingen in 't werk gesteld, om hem tot andere gedachten te brengen; toen op hun gebed de Heer een mirakel wrocht, en de oude man, zoowel als zij, den volgenden Zondag, in plaats van het brood, een kind op het altaar zagen liggen.

1410 *'t Ontgort het lijf:* een bezetene vrouw zou, volgens de legende, genezen zijn geweest door de aanraking eener gewijde hostie, door Sint-Bernardus op het hoofd gelegd. Vergel. ROSWEIDUS, RIBADINEIRA, *Generale Legende der Heylighen,* I Deel, bl. 64: FLORIMONDUS REMONDUS, *de l'origine des Hérésies.* Tom. I, c. 12.

1011 *Het vaeght het huis:* AUGUSTINUS verhaalt, in zijn werk *de Civit. Dei.* Lib. XXII, dat de Booze Geest, uit het huis van zekeren Hesperischen hoofdman, door het lezen der Mis verdreven werd: en NICEPH. CALLIST. Lib. XVI, c. 36 vertelt, hoe het Sacrament den Satan uit zeker kasteel deed vluchten.

1012 *Het overtuight:* CYPRIANUS vertelt in zijn werk *de Lapsis*, pag 94, Edit. 1703, ooggetuige te zijn geweest, hoe een vrouw, die aan afgoderij deelgenomen en er niet voor geboet, noch het zelfs gebiecht had, trillende ter aarde stortte.

1013 *Het bloedt:* deze regel ziet op het zoogenaamde Groote Mirakel van Brussel, 't welk aldaar in den jare 1369 zou zijn voorgevallen: het vloeien namelijk van bloed uit de hostie, toen deze door eenige Joden doorstoken werd. Wie er meer van weten wil, leze P. GRIFFET, *Histoire des Hosties miraculeuses*, of ga de fraaie *Gobelins* in de Hoofd- of Goedela Kerk te Brussel zien, waarop de historie is afgebeeld.

1014 *'t Ontsteekt een vlam:* zie SULPITIUS SEVERUS, over den H. Martinus Turonensis, en den *Breviar. Roman, in 11 Novembr. Resp. ad Lect. 4.*

1015 *Het wort verlicht van Englen:* ik twijfel, of hier wel op eenige bepaalde legende gezinspeeld wordt, en ben eer geneigd te gelooven, dat onzen dichter, bij 't schrijven van dezen regel, de afbeeldingen voor den geest zweefden uit het werk van Marius op 't Amsterdamsch mirakel, in 't welk de hostie altijd met twee knielende engeltjes als *tenants* wordt voorgesteld.

Hoe sidderen, voor 't Heilighdom beducht,
Het vier en d'aerde en 't water en de lucht!

1018 *Het vier en d' aerde en 't water:* evenals Vondel hier bij de vermelding van *'t vier* zeker gedacht heeft aan 't Amsterdamsch mirakel, waar de hostie uit het *vuur* gespaard bleef, zoo heeft hij bij de vermelding van *'t water* kunnen denken aan een ander mirakel, dat evenzeer hier te lande zou gebeurd zijn en waarbij zij ongeschonden uit het *water* terugkwam. Bij de overige verhalen aangaande dergelijke bijzondere bewaringen van het misbrood, dient het hier bedoelde vooral niet onvermeld te blijven. Het zou dan namelijk gebeurd zijn — wanneer heb ik niet kunnen vinden — dat uit de kerk te Solwerd in Groningerland, de zilveren kast, die de hostie bevatte, gestolen werd. Het was den dieven te doen om 't zilver en niet om de hostie, welke zij dan ook op eenigen afstand van de kerk in een gracht smeten. Eenige dagen daarna werd de hostie ongeschonden in het water gevonden. De mare van dat wonder verspreidde zich wijd en zijd door het land en gaf aanleiding tot menigvuldige bedevaarten. Uit de opbrengst der aanzienlijke giften, te Solwerd geofferd, werd aldaar een kapel gebouwd, die de *Capelle des werdighen hilligen Sacraments* en ook *ten hiligen grave* (d. i.: „heilige gracht") werd genoemd. In die kapel was nu een waterput, uitmakende een gedeelte der gracht, waarin de Ouwel was teruggevonden, aan het water van welken put men een bijzondere genezende kracht toeschreef, en die daarom door vele kranken vlijtig bezocht werd. Zoo belangrijk waren de inkomsten, welke de kerk te Solwerd hieruit trok, dat er de nijd der Appingedammers en Groningers door opgewekt werd, en er langdurige geschillen ontstonden, die, in 1525, door Paus Clemens VII en bij een compromissale uitspraak van 1526, gestild werden. In 1668 zochten de Hervormde Predikanten, aan wie de put ergernis gaf, den Collator van Solwerd en Marssem te bewegen, de verwoeste kerk te verplaatsen en de wonderdoende bron te dempen, en zulks, *quocunque modo,* dadelijk in 't werk te stellen. Hieraan werd echter niet voldaan, en eerst in 1682 werd de put door den Predikant Ollershemius op hoog gezag gedempt, waardoor de bedevaarten vanzelf ophielden. In stede der Kapel, door ouderdom geheel vervallen, is in 1783 een nieuwe kerk gesticht. Bij de inwijding daarvan, hield op 19 Juni van dat jaar, A. H. Swaan, Predikant te Tjamsweer, een leerrede, welke naderhand te Groningen in druk uitkwam, met belangrijke aanteekeningen voorzien, en met afschriften van de bul van Paus Clemens VII en van de uitspraak van Rudolphus Myssche in 1526. De weg, die langs de kapel liep, en vroeger de *weg ten hilligen grave* heette, wordt thans nog „de heilige weg" genoemd. Hij loopt ten oosten van Appingedam uit den kunstweg, die naar Delfzijl geleidt, noordwaarts op, en gaat daar over in den kunstweg, die naar Holwierda loopt, en verbindt zoo die twee kunstwegen. De weg is ongeveer tien minuten gaans lang en vrij smal, zoodat twee rijtuigen er elkander niet dan met moeite kunnen voorbijgaan. Van den kunstweg naar Delfzijl uit, en noordwaarts gaande, loopt de weg onmiddellijk ten westen langs Solwerd, en langs het punt, waar de Heilige Kapel

Het vratigh vier trompette, o Amsterdammers!
Den Aemstel toe, hoe Godt in d' Outerlammers
Wort aengebeên, daer 't vinnighste element
't Aertsheilighdom der Kercke zengt noch schent;
Het zy men 't laet de kolck des haerts bevolen;
Het zy de vlam uw koopstadt leit in kolen,
Met Godts kappel en 't heiligh pauweljoen;
Daer zelf de gloet der zercken noch den schoen
Der burgeren blaeckt: waerom zy 't Wonder groeten
Eerbiedighlijck, met ongeschoeide voeten,
Als Amrams zoon de heiligheit der ste,
Daer 't vier in 't bosch het loof geen hinder deê.
De Byen, die *Urbaen* zijn' schilt vercieren,
d'Eerwaerdigheit van dees Geheimnis vieren,
En vlechten door Godts aendrift, om Godts Merck
In haren korf, een kleine wasse kerck,
Met venstren, koor, altaer en galeryen.
Het is dan reên, dat mijn vernufte Byen,
Vast zwarmende om den Bykorf van *Urbaen*,
Om 't Heilighdom geen wasse muren slaen;

gestaan heeft bij de wierde, op welke de Kerk van Solwerd gebouwd is. In gemelde kapel werd sedert 1536 — toen gedurende den krijg tusschen de Groningers en Gelderschen de oude kerk met de daarnevens staande huizen eene prooi der vlammen werd — tot op het jaar 1681, volgens anderen tot in 1783, de openbare godsdienst verricht. De *hillige gracht* bestaat nog in de gedaante eener gewone sloot. Ongeveer bij het midden daarvan wijst een verhevenheid, met puin doormengd, de plaats aan, waar de wonderdadige put geweest is. Zie *Tegenw. Staat van Stad en Lande* bij W. A. Bachiene in zijn *Beschrijving der Vereenigde Nederlanden*, Deel III, bl. 215, 216; Brucherus, *Gedenkb. van Stad en Lande* blz. 66, 77; W. H. Brucherus, *Geschied. van de opk. der Kerkherv. in de Prov. Gron.* bl. 60 in de noot; Bachiene *Kerkel. Geographie;* R. Feith, *Register van het Archief te Groningen*, I, 311, n°. 6; 312, n°. 13; 316, n°. 10; 321, n°. 15; 348, n°. 20; 360, n°. 10 en 11, en 370, n°. 19. De meeste bijzonderheden, hierboven vermeld, ben ik echter verschuldigd aan de nasporingen van mijn geleerden vriend Dr. Westerhoff.

1020 *d' Outerlammers:* Christus wordt voorgesteld als een *lam*, de hostie derhalve als een *outerlam*. In deze regels wordt gedoeld op het Amsterdamsch mirakel, waarvan bereids gesproken is.

1029 Zie *Exod.* III: 5.

1034 *Een klein wasse kerck:* dat bijen in een bijenkorf om een daarin gelegde hostie een kleine wassen kerk zouden gebouwd hebben, wordt o. a. door Caesarius *Ill. mirac. et hist.* Lib. IX, c. 8, verteld.

Maer diamant, karbonckels en metalen,
Waer op de zon zich blint ziet met haer stralen.
't Was billijck, dat zijn Byzwarm, spade en vroegh,
Ten Kruisbergh vloogh, van waer hy met zich droegh
Het hemelsch puick van kruisdauw, sap en geuren,
Geschept uit rooze en outerlelikleuren;
Al stof tot wasch en honigh, voor den korf
Der ziele, om wie Godts bloem verwelckte en storf.
  Om, door een klaer, aelout, roemwaerdigh wonder,
U, in dien dienst en Godtseere, in 't byzonder
Te stichten, lust my noch te rugh te treên
Vele eeuwen, naer Gregoor Nazianzeen,
Dat Oostersch licht, 't welck, onder zijn scholieren,
Telt Sint Jeroen en andren, waert te vieren.
Nu luister toch, wat die doorluchte Helt
Der Kercke u van Gorgonia vertelt,
Zijn zuster zelf; de spiegel aller vrouwen,
Die trouwende oock de hant des Heilants trouwen.
Zy rijght een snoer van deughden om haer' hals:
Haer godtsdienst, rein en louter, wraeckt het valsch:
Zy yvert slechts den Opperste ten prijze.
De broeder roemt haer daet, op deze wijze:
  De felheit van haer kranckheit, buiten 't spoor
Der koortsen, sloegh al 't lichaem door en door,
En koockte 't bloet, dat stremmende in zijn aren,
De leên verstijfde, als ofze marmer waren;
En holp het brein aen 't hollen; niet een poos,
Maer deze quael hielt aen, als endeloos;
En baerde een meer dan menschelijcke ellende,
Die d'artsen tarte en kunst noch kruiden kende.
Der ouderen godtvruchte tranen, eer
Om hoogh verhoort, vermoghten nu niet meer.

1047 Dat dit geen brootdienst maer godtsdienst zy, betuight Nazianzeen, met het voorbeelt van zijn eige zuster Gorgonie. *Kantteekening der oude uitgave.*

1056 *Die trouwende oock de hant des Heilants trouwen:* waarschijnlijk meent Vondel hiermede: „die ook na hun huwelijk in kuischheid voortleven."

1060 Het verhaal is te vinden bij GREGORIUS van NAZIANZE, in zijn *Orat.* XI, pag. 187.

De kerckgebeên des ganschen volx in rouwe,
Als om zich zelf, gestort voor zoo een vrouwe,
Die al de stadt te bedd' holp van verdriet;
Al wat men zocht of aengreep was om niet.
Wat doet dees ziel, nu ieder zit verlegen?
Aen welck een arts verzoecktze troost en zegen?
Ay, luister toe: hier leit dit wonder t' huis.
Toen ieder een nu wanhoopte aen haer kruis,
En niet vermoght met bidden, schreien, wenschen,
Ging zy den arts, den toevlught aller menschen,
By duister nacht opkloppen, op een stont,
Waer in zy juist een drop verquickings vont.
Zy worpt zich vlack, met een gerust betrouwen,
Voor 't outer neêr, met hant en knie gevouwen,
En roept luits keels, ootmoedigh en verneêrt,
Hem aen, die hier op 't outer wort ge-eert,
En van hun' last de harten kan ontladen.
Zy maelt hem voor de ry der wonderdaden,
Ten troost zijns volx gebleken, van 't begin
Der weerelt aen, alle eeuwen uit en in;
Naerdienze 't schrift der oude en nieuwe schachten
Des heilboecks druckte, in 't blat van haer gedachten.
Dus yverende, en meer en meer beroert,
Wortze, uit de streeck der schaemte, als wechgevoert;
Doch prijsselijck en deughtzaem en godtvruchtigh,
Naeryvertze de hant, die zoo Kristzuchtigh,
Aenroerende den zoom van 't Kristgewaet,
De bloetwel stopt, door zulck een toeverlaet.
Nu neigh uw oor naer zusters daet te stouter.
De krancke, met den hoofde tegens 't outer
Vast leunende, berst uit met luit gesteen,
En smelt in druck; als eertijts Magdaleen
In tranen, van Godts voeten opgegolpen.
Zy zucht, zy steent, en zweert niet ongeholpen,
Niet ongeredt te scheiden van 't altaer.
Zoo overstrijcktze al 't lichaem, hier en daer,
Met artseny van tranen, dieze sprengde

1079 *Niet:* niets.
1096—1098 Zinspeling op het verhaalde bij *Mark.* V:25—35.

In hare hant; waer onder zy iet mengde
Van 't Heilighdom des dierbren lijfs of bloets,
In hare hant verborgen: zoo vol moedts,
Vol hoops, gevoeltze, o wonder noit volprezen!
Zich, op een' sprongk, van alle wee genezen.
Zy springht van vreught, en scheit een vrolijck mensch;
Die nu te loon ontfingk, naer heuren wensch,
Het geen zy wenschte, en Godt hadde afgebeden:
Haer sterck gemoedt verworf die kracht der leden.
  Zoo zet de broêr zijn zusters daet ten toon,
Na dat haer asch te rust ging by de doôn.
Hy melde 't noit gedurende haer leven:
Maer sedert, sterck van zielschrick aengedreven,
Bazuint hy 't uit, op dat dit wonder klinck',
In ieders oor, en *Jesus* eere blinck'.
Men magh 't geheim der Koningen niet mellen;
Maer onbeschroomt Godts wercken elck vertellen.
  En of de Nijt van spijt haer hart opeet';
't Gaet zeker, dat geraemt van een Profeet
't Gestorven lijck slechts rakende op kan wecken;
Ja 's lichaems schim voor artseny kan strecken.
't Gaet zekerder, dat levende outervleesch,
Of bloet van Godt 't wanhopend lijf genees',
Met een de ziel, die worstelende in 't midden

1125 Kan een doot lichaem, veel eer kan een levendigh lichaem wonderen baeren. *Kantteekening der oude uitgave.*

1108 *Waer onder zy iet mengde:* dat *mengseltje* heeft Vondel zelf onder het verhaal *gemengd*, daar Gregorius er geen gewag van maakt. Zooals deze de zaak dan ook voordraagt, kan zij bij ieder, die maar eenigszins bekend is met den overwichtigen invloed, welken een vaste zielsovertuiging op een lichaamstoestand uitwerkt, gereedelijk geloof vinden, zonder dat genezing aan eenige bovennatuurlijke oorzaak behoeve te worden toegeschreven. Die bijmenging van het *iets van 't heilighdom* en nog wel *in haer hant verborgen*, bederft den eenvoud van 't verhaal en geeft er een kwakzalverachtige tint aan, waarmede de vrome Kerkvader het niet bedoelde te kleuren.

1113 *En scheit een vrolijck mensch:* en scheidt als een vroolijk mensch.

1123 *Mellen:* melden.

1126, 1127 Zinspeling op 1 *Kon.* XIII:21.

1128 Zinspeling op *Handel.* V:15, 16.

1129 *Dat levende outervleesch:* 't lichaam van Christus.

Der jammeren, niet weigert aen te bidden
Den zelven Godt, dien Abram hadt te vrient,
En in zijn zaet op 't outer wort gedient.
Zoo Kristus zoom oit sloot de bloedende aren,
En schoof een schot voor 't leet van twalef jaren;
Indien Godts rock oit runde een' rooden vloet
Des bloets; wat kracht ontbeert Godts eigen bloet
En outervleesch, het kleet van Kristus Godtheit,
Wiens wijsheit schijnt in 't oogh der weerelt zotheit?
In zwackheit schuilt d' aenbiddelijcke kracht,
Die blijckende, te grooter wort geacht.
  Gelijck het Man, der stammen hongertemmer,
Lagh door Godts last in Arons gouden emmer
Bewaert, ten roem van Godt, by den Hebreeu;
Op dat men moght erkauwen, eeuw aen eeuw,
Van spruit tot spruit, dees weldaet, eer genoten;
Zoo heeft de Kerck, van outs her, opgesloten
En naeu bewaert 's Geheimmercks rijcken schat,
Of in een slecht of kostelijcker vat,
Naer 's tijts beloop, ten oorbaer van den Kristen,
Tot Kristus roem, ten trots van zoo veel listen
En lagen en afgrijsselijck gewelt,
Van 's afgronts heir alsins te werck gestelt,
Om dit juweel des outers te verpletteren,
Door haet van Jode of Heiden of Aertsketteren.
't Niceensch Besluit bezorght, op hare reis,
De vege ziel naer 't hemelsche pallais.
't Geheimmerck 't oogh van overouts bejegent,

1135 Kan de zoom van Kristus kleet een bloetwel stoppen, veel meer vermagh dit Kristus lichaem zelf. *Kantteekening der oude uitgave.*

1143–1149 Het Manne wert Gode ten roem bewaert; met grooter recht magh de Kerck Kristus lichaem bewaren en opsluiten, hem ter eere, zich ten oirbaer. *Kantteekening der oude uitgave.*

1157 Zoo bewaerde men het H. Sakrament, ten troost der krancken, en tot nut en nootgebruick. *Kantteekening der oude uitgave.*

1133 Zinspeling op *Jacob.* II:23.

1137 *Runde:* stolde.

1140 Zie 1 *Kor.* I:18 volgg.

1150 *Kostelijcker:* kostbaarder.

1157 *'t Niceensch Besluit:* de Kerkvergadering van Nicea, in 325 gehouden.

En van 't altaer de zameningen zegent,
En streckt, ter noot, een toevlught onder 't kruis,
In bosch en hol, op zee en binnen 's huis,
Of langs den wegh, ter sluick en zonder kennis,
Daer 't wort gedreight met misgebruick en schennis.
Toen Decius bebloede Kristus bron,
Die zielen bade, ontfing Serapion
In 't uiterste, van stervens noot gedrongen,
Zijn kerckgerecht, by nacht, door eenen jongen,
Gezonden van den Priester, nu te bedt
Gestort van flaeuwte en in zijn ampt belet.
Noch grijzer eeuw getuight het pleghtigh zenden
Des zielgerechts aen 't kranckbedt, vol ellenden.
Toen Steven, d' eerste op Peters stoel gewijt,
Zijn sleutels droegh, in dien benepen tijt,

1165 Dit betuigt Serapion in Decius benaeuden tijt: Justijn de Martelaer onder Antonijn. *Kantteekening der oude uitgave.*

1160 *Zameningen:* bijeenkomsten.

1161—1163 De Kerkvader Ambrosius getuigt in zijn werk *de obitu fratris,* dat, in zijn tijd, t. w. in de vierde eeuw, velen, die een gevaarlijke reis ondernamen, zich van een gewijde hostie voorzagen, als van een voorbehoedmiddel tegen alle ongeval, en die spijze nuttigden als zij in levensgevaar verkeerden. Dat dit gebruik nog in zwang was in de zesde eeuw, bewijst hetgeen Gregorius Magnus, III. *Dialog.* 1, c. 86, van Maximianus, Bisschop van Syracuse, verhaalt.

1165 *Decius:* de Romeinsche keizer en christenvervolger.

1166 *Serapion:* het hier bedoelde voorval wordt vermeld door Dionysius van Alexandrië, in een brief aan Fabius van Antiochië, te vinden bij Eusebius, *Hist. Eccles.* Lib. VI, c. 441, en komt hier op neder: — Zekere Serapion, die, tegen de vervolging niet bestand, van 't geloof afgeweken, doch later teruggekeerd was en boete gedaan had, zond in zijn laatste ziekte zijn kleinzoon naar een Priester, ten einde deze hem het Sacrament zou komen toedienen. De Priester, zelf ongesteld zijnde, en geen helper hebbende, brak een gedeelte der hostie af en gaf het aan den knaap mede, die het aan zijn grootvader bracht en het hem nuttigen liet, waarna deze den geest gaf. Vondel wil hiermede bewijzen, dat de kerkgerechten, ook zelfs wanneer zij niet door een geestelijke bediend worden, hun kracht niet verliezen.

1171, 1172 *Het pleghtigh zenden.... aen 't kranckbedt:* Justinus, *Apol.* 2. maakte, in de tweede eeuw, aan de Heidenen bekend, dat de Diakenen belast waren, het Sacrament te brengen aan hen, die door ziekte of anderszins belet waren, de godsdienstoefening bij te wonen.

1174 *In dien benepen tijt:* de vervolging der Christenen onder Keizer Valerianus.

Gemoete op wegh een drom van hofsoldaten
Tharsijt, wiens trouw zy woest en uitgelaten
Afeischen, wat hy heimlijck by zich draeght:
De jongelingk noch angstigh noch versaeght
Besloot, al zoudt hun gramschaps vinnen scherpen,
Dit Heilighste geen honden voor te werpen;
Dit Heilighste, dat in het linnen lagh
Wel zuiverlijck gewonden, uit ontzagh.
Hier over slaen en stooten die verwoeden
Den trouwen helt met steenen en met roeden,
Tot dat hy stort, en giet met bloet zijn' geest
Ten adren uit; om op het hemelsch feest,
Met eene kroon, van goude roên en steenen
Gewrocht, te treên, van schooner dagh beschenen.
  En Sater, Sint Ambroos zijn volle broêr,
Noch kerckscholier [toen hy de zee bevoer
En schipbreuck leedt, op berrenende klippen]

1174—1189 Tharsijt, gemartelt toen Steven d' eerste op den stoel zat, en Sint Ambroos, door zijn eerwaerdigste pen, van Sater sijnen broeder. *Kantteekening der oude uitgave.*

1176 *Tharsijt:* omtrent dezen vermeldt het *Martyrol. Rom.* pag. 215, ed. 1746. het volgende: „Tharsicius was Akoliet. De Heidenen, bespeurende, dat hij het Sacrament bij zich droeg, begonnen hem te onderzoeken, doch hij, dit onbetamelijk achtende, stelde zich te weer, en werd door hen met stokslagen en steenen zoodanig mishandeld, dat hij den geest gaf." Wat er van 't Sacrament werd — waar het juist op aan kwam — meldt de vertelling niet.

1181 Het Sacrament werd doorgaans in een linnen doek gewonden en door de Akolieten om den hals gedragen.

1187 *Roên en steenen:* stralen en edelgesteenten. Misschien moet men hier *raên* (*rayen, radiën*) voor *roên* lezen.

1189 *Sater:* Ambrosius geeft in zijn werk, *de obitu Satyri*, n°. 43, 44, ongeveer het navolgende verslag van het gebeurde: „Satyrus, nog niet gedoopt, doch alreede vol geloof zijnde, werd eens, daar hij zich op zee bevond, door een onweer overvallen, hetwelk hem schipbreuk deed lijden. Terwijl elk ander naar een plank of ander reddingsmiddel uitzag, stelde Satyrus zijn vertrouwen alleen op God den Heer en gaf daarvan een schitterend bewijs. Nog niet gedoopt zijnde, mocht hij het Sacrament nog niet aanschouwen, veel min bij zich dragen. Doch dewijl er gedoopten aan boord waren, verzocht hij dezen, een gedeelte van een hostie in een doek te winden en hem dit af te staan. Dien doek om zijn hals gebonden hebbende, sprong hij in zee, en kwam, zwemmende, voor al zijn tochtgenooten aan land; waarop hij zich haastte, God, in de naastbijgelegen kerk, voor zijn redding te danken.

Niet schrickende voor 't water op de lippen,
Noch 't schuimbecken der bulderende Doot;
Nam rustigh voor, in 't nijpen van den noot,
Niet onvoorzien van 't Kristgeheimenisse,
Te vliên naer Godt, ten troost van zijn gewisse.
Hy eischte dan het godtlijck Outermerck
Van andren, ree gekerstent in de kerck.
Hy eischte 't niet om zijn nieuwsgierige oogen
Hier me te voên; maer om zijn onvermogen
Te vestigen door dees verholenheit
Van zijn geloof. 't Gevaer dan overleit,
Liet hy 't Geheim in eene bebus binden;
Die om zijn' hals gehangen, alle winden
En watren tarte, als hy zich gaf op 't vlack.
En zocht, om 't lijf te bergen, mast noch wrack;
Naerdien dees schilt der Godtheit hem bedeckte,
En in den noot alleen een noothulp streckte.
Zijn dapperheit, daer 't schip te gronde ging,
Aen mast noch wrack, maer 't vast betrouwen hing:
En deze hoop bezweeck hem niet. In 't ende
Hy eerst van al gelandt, na deze ellende,
Behouden 's lijfs, begroete, mont aen mont,
Den Overste, tot wiens gebodt hy stont:
En bergende zijn knapen uit de zorgen
Der zee: of ziende een deel alree geborgen;
Vloogh, zonder eens naer kist of schat te zien,
Ten tempel in, om Godt zijn eer te biên;
Voor zulck een heil te loven met gebeden
Zijn eeuwige geloofsverholentheden;
Te melden voor des Godtheits aengezicht,
Dat danckbaerheit zy d' aengenaemste plicht.
Ambroos beluit aldus den kuischen Sater,
Die zich, getroost op 't Kristmerck, gaf te water.
Ambroos, die dus zijn broeders uitvaert houdt,
Wijst aen wat kracht hy 't Heilighdom betrouwt;
Het zelve lijf, dat tredende op de baren,

1203 *Een bebus:* een bedebus, of *orarium,* waarin het Sacrament gedragen wordt.
1223 *Den kuischen Sater:* 't woord *kuisch* wordt hier opzettelijk door Vondel als appositie gebezigd, omdat de aard des Saters anders geil is.
1227 Zinspeling op *Matth.* XIV: 25.

Zijn broeders lijf in 't zeeschuim kost bewaren.
Hy straft veel min dat dees afgodisch ruickt,
Die 't Kristmerck eert, zoo mevoert, zoo gebruickt.
Aen 't voedzaem Lam, om Saters hals gehangen,
Was meer dan aen het gulden Vlies gevangen.
Wat element een ander dreight en plaeght;
Hy zwicht niet eens, die zulck een' halsbergh draeght.
  Nu staet ons noch 't hooghwaerdigh feest te vieren,
Met pleghtige en godtvruchtige manieren;
Zoo dra de zon den zomer open sluit;
Dies luister toe, waer uit dees hooghtijt spruit.
  Het Godtsmerck, om zijn Godtheit aengebeden,
Wert overdwers of voor de vuist bestreden
En aengerant, na d' eerste hondert jaer:
Eerst overdwers, van een verwate schaer,
Die Davids Zoon, wiens glorie eeuwigh dure,
Berooft van d'eene of d' andere nature;
Zoo dick de nacht haer blinde pezen slaeckt,
En, by gevolgh alleen, Godts lichaem raeckt.
De zevenste eeuw, verhit op 't beeldestormen,
Durf voor de vuist dees outerzon hervormen
En smilten in haer ydel harssenvat;

1235—1266 Nu volght het feest van het H. Sakrament, en d' ommegang met het zelve Heilighdom: eerst overdwers en slechts by gevolgh bestreden, van Ketteren, die of Kristus Godtheit of menscheit verlochenden: sedert voor de vuist bevochten van Beeltstormers, Schot, Bertraem, Berengaer, Bruis, Albigensen, en andere kerckschenderen, die altaren en beelden d' eene kerckdeur uitvagen, en door d' andere een beelt van Kristus lichaem invoeren en opdisschen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1231, 1232 Versta: Sater, die het „godslam" verwierf, deed een betere winst dan Jazon, toen deze 't gulden Vlies ving.

1234 *Halsbergh:* ijzeren halskraag.

1237 De H. Sacramentsdag valt in omtrent de zomermaand.

1245, 1246 Versta: zoo dikwijls de hel uit het duister haar pijlen afschiet, en, op de eene of andere wijze, Gods eere aanrandt.

1247 *De zevenste eeuw:* hier moet gelezen worden: de *achtste* eeuw: immers het was in deze laatste, dat de Ikonoklasten of Beeldbestrijders zich deden gelden.

1248, 1249 De Ikonoklasten bestreden wel de wezenlijke tegenwoordigheid niet; doch wraakten alle afbeeldingen van Christus, betoogende dat de Zaligmaker zelf, bij het laatste avondmaal, een gedaante of afdruksel van zijn menschwording had ingesteld, en men derhalve geen ander afdruksel of beeld van zijn heilig lichaam mocht vervaardigen.

Dat eeuw op eeuw zoo menigh boeck bekladt;
't Zy Schot, Bertraem of Berengaer of Bruizen
Of Albigois 't Aertsheilighdom verguizen,
Met roock en galm van woorden, zonder pit,
En stom, zoo dra de Kerck te rechte zit,
En wet haer' stijl en dondert naer beneden
Op 't Nimrots rot, verbijstert van Godts reden.
Men rockent wel, maer spint zoo ras geen werck:
Men stormt met kracht het kruisbeelt uit de kerck;
En onvernoeght aen 't plondren des Gekruisten,

1251 *Schot:* Johannes Scotus, bijgenaamd Erigena, was een Schot, geboortig van Ayr, en een gunsteling van Keizer Karel den Kale, gelijk later van Koning Alfred van Engeland, die hem naar Oxford beriep en tot Hoogleeraar in de land-, meet- en sterrenkunde aanstelde. Ten gevolge van een ontstanen twist aan die school, vertrok hij naar Malmesbury, waar hij door een zijner leerlingen, die over zijn te groote strengheid verstoord scheen, met een pennemes gewond werd en in 883 of 884 overleed. Zijn verhandeling tegen Paschasius Radbertus, over de Eucharistie, werd, na zijn dood, op drie Kerkvergaderingen, te Parijs, te Vercelli en te Rome, veroordeeld. Bij de laatste, in den jare 1089 gehouden onder Nicolaas II, moest Berengarius het geschrift van *Scotus*, waarop hij zich beroepen had, met eigen handen in het vuur werpen. — *Bertraem:* deze, wiens ware naam Ratramnus schijnt geweest te zijn, was een Priester en monnik in de abdij van Corbië ten tijde van Karel den Kale, en om zijn geleerdheid zeer beroemd. Men schrijft hem een werk toe „over het lichaem en het bloed des Heeren," 't welk door het Concilie van Trier onder de verboden boeken gesteld, en ook door Paus .Clemens VIII als kettersch verworpen is. - *Bruizen:* Peter de Bruy, of Bruzius, was in de twaalfde eeuw een kanonnik te Lucca in Italië. Hij werd van vele dwalingen beschuldigd, als: het verwerpen van den kinderdoop, de kerken, de kruisvereering, het misoffer, de gebeden voor de afgestorvenen, enz. Zijn leer breidde zich overal uit, voornamelijk in het zuiden van Frankrijk, doch werd in 1119 op het Concilie van Toulouse veroordeeld, en in 1126 op het tweede Concilie van Latran. In 1147 werd hij te St.-Gilles (*St.-Aegidii villa*) door de de orthoxen verbrand.

1252 *Albigois:* de Albigenzen, dus genoemd naar het gewest Albi in Languedoc, kleefden in de 12e en de beide volgende eeuwen, ongeveer dezelfde gevoelens aan als later door de Protestanten werden omhelsd, en stonden deswege aan gruwzame vervolgingen bloot.

1256 *Nimrots rot: Babel* wordt in de H. Schrift veelal voorgesteld als synoniem met „ongeloof en ketterij:" en zoo ook hier het *rot van Nimrot*, dat zijn „de Babyloniërs."

1257 *Men rockent wel:* men begint het werk wel. *Rokkenen* is: „vlas of wol om een spinrok winden," wat alleen een voorbereiding is tot het spinnen.

Drijft Kristus zelf, met des kerckschenders vuisten,
In 't aengezicht, en rant zijn lichaem aen
In 't Heilighdom: daer 't lichaem heeft gestaen,
Bestaet men 't beelt zijns lichaems op te disschen.
Zoo bluscht men 't licht, uit lust tot duisternissen:
Zoo gaet de schim des Heeren voor den Heer:
Men wraeckt een beelt, en haelt een ander weêr:
Men wisselt zijde en purperverf aen sletten:
Men pooght fijn gout voor koper om te zetten.
Zoo grijpt de hont de vleeschschim in het nat,
En mist den buit van 't vleesch, alree gevat.
'tGelijcken van de waerheit en de logen,
En zaeck en schijn, heeft menigh oogh bedrogen.
  Urbaen, de Vierde, een voorzaet en genan
Van mijn' *Urbaen,* die nu in 't wijt gespan
Van Vatikaen en zijn gewelfde bogen,
Al 't volck bestraelt en zalight met zijn oogen;
De Vierde Urbaen, begoten met Godts zalf,
En uit zijn' stoel, vijf eeuwen en een half,
Te rugge ziende, en zoo veel hooftgedroghten,
Waer van doorgaens Godts lichaem wiert bevochten;
Vereerde het met eenen blijden dagh;
Den droefsten, dien oit d' afgront rijzen zagh
Met schooner vier, om 't Hooft der Heilighdommen,
In zijn triomf, te zien met glori brommen,
Op 't jaerlix feest; geviert met danckbre vreught,
Voor 't heilgenot der onvergeltbre deught
En weldaet, elck zoo zegenrijck verworven,
Door Godts Gezalfde, aen 't heilzaem hout gestorven;
Om stervende eens te trappen onversaeght,
Op 't hart des Doots, in 't kruisperck uitgedaeght.
O feestdagh! rijs met ongewoone klaerheit.
Zoo paste het, dat d' onverwinbre Waerheit
Aertskettery en logen, dootsch en bang,

1273 Urbaen de Vierde stelde het feest van het H. Sakrament in. *Kantteekening der oude uitgave.*

1267 *Sletten: slet* is 't zelfde als *sleet* en beteekent: lap, gesleten kleed, enz.
1269 *Vleischschim:* weerschijn.
1273 *Genan:* naamgenoot.
1290 Vergelijk *Hebr.* II:14.

Eens ommevoerde in haren ommegang;
Om met dien glans en goddelijcken luister
De zwarte grijns te lichten van het duister
En doncker oogh; op dat het trane en zwicht',
En schaemroot, zich laet' dienen van dit licht.
Sta op, o Godt, en help den Haet verstroien:
Gelijck het vier de fackel kan ontdoien.
En smilten; zoo verga, verteere en quijn'
Al wat de strael uws Heilighdoms beschijn'.
Dat heden ons geen lasteraers gemoeten:
Sint Peters kerck en kooren krijgen voeten.
  Wanneer *Urbaen* met d'Aertsgeheimenis
Der feestelijcke in top gezonge Mis,
Op 't grafaltaer, het koor hebb' begenadight,
En al de kerck gezuivert en verzadight
Met Offerspijs; dan stapt hy, op 't gebrom,
Het grof gebrom der domklocke, uit den Dom
Van 't om end om befaemde en roemrijck Rome;
Wiens hooft het past, dat oost en west betoome
Door Kristdienst, noch veel verder dan 't gewelt
Van Cesars zwaert de weerelt wetten stelt.
  Het morgenroot verrees met schooner wangen
En vrolijcker om zulck een eer t'ontfangen.

1305 Rome viert dezen feestdagh zoo heerlijck als godtvruchtigh, met ommegangk en omdraght van het Hooghwaerdige. *Kantteekening der oude uitgave.*

1297 *Trane:* tranen storte.

1299 Zinspeling op *Psalm* LXVII:1.

1306 *In top gezonge mis* voor „mis, die met alle mogelijke plechtigheid en praal gevierd is."

1307 *'t Grafaltaer:* het altaar boven het graf, waarin men beweert dat de overblijfselen der Apostelen Petrus en Paulus zouden bewaard worden. Volgens de overlevering namelijk zouden die door Anacletus, den tweeden Bisschop van Rome na Petrus, in een onderaardsch gewelf verborgen zijn geweest, doch onder Paus Sylvester in een prachtig graf gelegd en daarover een kapel gebouwd, boven welke een altaar werd opgericht. De bouwmeester Bernini verving dit door een ander, 't welk nog bestaat.

1309—1311 Beroemde regels, die als voorbeeld kunnen strekken van klanknabootsende poëzie, en als zoodanig o. a. worden aangehaald door Schrant in zijne *Redevoering over het beoefenenswaardige der Nederlandsche Tale. Gent* 1818: bl. 81 in de aant.

De burgery en grooten treden voor
't Gewijde heir, gepaert op 't jaerlix spoor;
Eerst Ordens, door banieren onderscheien,
En draght en kleur en eige lievereien;
Dan Amptenaers der Kercke, naer hun' staet;
Bekent door staf en teken en gewaet.
De minder houdt den voortredt: andren stappen
Van minder op, en rijzen, als by trappen:
Gelijck het ampt dan min of meerder glimt,
En ongelijck in tittel, rijst en klimt;
Al effent Godt de minsten en de meesten.
Na henlien weckt een puickrey alle geesten
Met zangk en spel, om tijdiger bereit
De naeckende en opgaende majesteit
Van 't Heilighdom, ja 't hooft der Heilighdommen
Eerbiedigh en geknielt te wellekommen.
In 't eindt genaeckt zijn Heiligheit *Urbaen,*
En voert dees Zon: dan ziet men onder gaen
Al 't flickeren van zoo veel wasse lichten,
Als 't hooghste feest ontstack, om 't oogh te stichten:
Dan schijnt Godts licht gesteente en parlen doof,
En overtuight het knagende ongeloof.
Een hemel, rijck gewelft en klaer van stralen,
En onderstut van d'eer der Kardinalen,
Bedeckt het Hooft der Kercke, wit en grijs,
Nu torssende het toonstuck, zwaer van prijs;
Waer van de kunst en stof elckander wegen;
Doch wat 's aen stof en menschewerck gelegen;
'k Verfoey vernuft en gout en diamant,
En wat de kroon der kostelijckheden spant:
Een eedler schat bekoort hier arentsoogen,
En raeckt het hart; het welck alree bewogen
En sidderende, ootmoedigh en verbaest,
Den gloet gevoelt, die zoo veel zielen aest,
En levens queeckt; gevoelt, o zaligh teken!
De Godtheit zelf ter ronde wolcke uitbreken.
Met zulck een kracht, die merckt en velt en straet,

1320 *Lievereien:* hier voor ordekleed.
1350 *Aest*: voedt.
1352 *Ter ronde wolcke:* uit het ronde omkleedsel.

Verbloemt met geur, zachtzinnigh strijckt en slaet,
Van ry tot ry, zoo veer de huizen vieren,
En elck om strijt de dierbre staetsi cieren
Met schilderkunst, tapijtwerck, bloemprieel,
Altaer en boogh en stichtigh straettooneel.
De hofsleep volght, en scharen en karrossen
Aenbidden Godt, die Rome quam verlossen.
  Maer Sauls kroost, dat in de trali leit,
Beschimpt terwijl Godts eere en heerlijckheit,
In 't heimelijck; doch kan zoo loos niet veinzen,
Of 't mompelen beschrijft ons zijn gepeinzen.
  Wat guighelspel, wat schouwspel ziet men hier?
Een Heidensche, geen Kristensche manier:
Een' rey om 't kalf, van louter gout gegoten:
Onnutte pracht van Baäls feestgenoten:
Gesteente en gout en zilver, zonder maet
Van hovaerdye en ydele overdaet;
Godtvruchtiger uit hartelijck ontfarmen
Besteet ten steun der krancke en zijgende armen.
De Priesters treên als minnaers opgepronckt:
De Jongkvrouw schijnt een boel, die 't hart ontvonckt:
'k Zie vanen, loof en straettooneelen pralen:
'k Hoor snarespel en fluiten en cymbalen:
Ick zie noch hoor hier niet dan razerny,
En 't allerminst dat Kristus waerdigh zy,

1361—1425 Onroomschen, by Michol, Sauls dochter geleken, beschimpen en lasteren de Godtsdraght der Roomschen: doch de Godtvruchtigheit verdadight der Katolijcken staetsi, uit de benaminge en het gebruick der Ommegangen in 't algemeen, en zeer verscheide, niet zonder reden; en bekrachtight door goddelijck of menschelijck gebodt, naer het voorbeelt van Joden en Kristenen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1354 *Verbloemt:* met bloemen tooit.

1359 *Karossen:* hen, die er in gezeten zijn.

1361 *Sauls kroost:* Vondel vergelijkt hier, als bereids in den *Koorzang*, bl. 21, vs. 27, op vernuftige wijze, de Protestanten bij Michol, Davids echtgenoot, die hem bespotte, bij gelegenheid dat hij, in een plechtigen omgang, voor de Ark danste en speelde. Zie 2 *Sam.* VI:16. — *Dat in de trali leit:* dat uit het venster kijkt.

1365 *Wat guighelspel:* wat bespottelijke vertooning. 't Is Michol, die hier sprekend wordt ingevoerd.

1367, 1368 Zinspeling op den Kalverdienst. Zie *Exod.* XXXII en *Hozea* II:8.

1371, 1372 Toespeling op *Matth.* XXVI:8, 9.

Of zijne twaelve eenvoudige Herouten,
En hunnen stijl, in nedrigheit gezouten.
Zoo d'outste Kerck de jongste is voorgegaen,
Op zulck een spoor; men wijze ons 't voorbeelt aen;
Zoo niet, men schuw' dien Brootgodt na te treden,
Met torts, geloey en huichelaers gebeden.
  Dat wulpsche brein, in 't schimpen veel te rijp,
Velt vonnis, eer het recht de zaeck begrijp':
Noemt afgodiste en lasterlijcke vonden,
't Geen steunt op vaste en diamante gronden
Zoo wel van 't een als 't ander Testament,
En 't grijs gebruick der Kercke, alom bekent:
Gelijck my lust wat breeder u t'ontvouwen
Den gront, waer op dees staetsi plaght te bouwen.
  't Woort Ommegangk begrijpt, in 't algemeen,
Naer 't Griex gebruick, lofzangen of gebeên,
In 't openbaer gestort van Kerckgenooten;
Die, stichtelijck en schickelijck gesloten,
In orden treên, gelijck men is gewent,
Van plaets in plaets, tot een godtvruchtigh endt;
Dat veelerley van aert, geen eenerleie
Manier vereischt; maer dat menze onderscheie,
Oock schick' naer eisch van tijt en plaets en wijck
En volck, in maght en middel ongelijck:
Oock passe op zekre of op onzekre tijden;
Bequaem om iet te zeegnen, of te wijden;
Of in het brein te drucken eenigh merck
Van danck, voor deught, of zege, of wonderwerck,
Gewrocht van Godt en Kristus, of zijn Heiligen;
Of om een stadt of een landouw te veiligen
Van springvloet, dierte, aertbevinge, ooreloogh
En pest; en zoo den ree gespannen boogh
Van 's hemels wraeck t' ontspannen, onder 't micken
Des donderkloots, waer voor de rotsen schricken:
Of om met glimp te zetten in zijn eer
Een hoffelijck of eenigh kercklijck Heer;

1384 *Geloey:* beschimpende benaming voor: kerkgezang.
1396 *Schickelijck gesloten:* in een gesloten rij.
1410, 1411 Vergel. *Psalm* LXXVII: 18, 19.
1413 *Met glimp:* met uiterlijken schijn, hier echter in goeden zin genomen.

Het zy hy leve, of d'oogen hebb' geloken.
Of om een stadt of heirkracht te bestoken,
Of Kettery: wat wit men dan beschiet,
Naer dat de noot of oirbaer dit gebiet;
't Gelaet gepast op 't luiden der gezangen;
De glans in 't oogh, of water op de wangen:
Eenstemmigheit bestiert den leeck en klerck,
En hun gebaer, 't zy in of uit de kerck.
Zoo baert een lucht, een geest in vele pijpen,
Iet godtlijx, van geen ooren te begrijpen.
Dees staetsi treet dan in den naem van Godt,
Op menschelijck of goddelijck gebodt:
Van ieder slagh bestellen u Hebreeuwen
Afbeeldingen, gevolght van Kristensche eeuwen.

Toen Moses eer, aen d'overzy van 't meir,
Het flus zoo trots nu versch verdroncken heir
Van Memfis zagh aenwentelen en stranden;
Hief hy en 't volck het hart met bey de handen
Om hoogh, en stack een keel op overluit,
Wiens klanck en zangk en galm 't gestarrent stuit.
Maria zelf de Profetin, zijn zuster,
Door zulck een zege en 's broeders zangk beluster,
Aenvaert de trom, en zingt, op 's Leitsmans spoor,
Den vrouwenrey en zoo veel trommels voor:
Hier houden beurt de mannen en de vrouwen,
Die keel en trom als aen malkander trouwen.

De Bontkist, een bewaerster van de spijs
Der Engelen en 't broot van 't Paradijs,
Wert omgevoert met Priesterlijck geleide,
Door stroom en kil, langs velt, woestijn en heide,
Tot 's vyants vloeck, tot zegen van Godts volck;
Aenbiddende Godts voeten, met een wolck

1433 Zoo vierde Moses over Faroos neerlaegh. *Kantteekening der oude uitgave.*

1441—1466 Zoo wert de Bontkist met staetsi omgevoert, door woestijn en stroom; en rontom Jericho: oock in het leger, en te Gabaä, en in Obededoms huis, en binnen Jerusalem; daer Koninck David, met den witten lijfrock aen, voordanst, in welck eenen dans hy heerlijcker triomfeert dan in alle zijne oorlogen, zoo de H. en groote Gregoor getuight. *Kantteekening der oude uitgave.*

1423 *Pijpen:* orgelpijpen.

Bedeckt; naerdien der sterfelijcken oogen
Geen Godtheit noch haer' glans verdragen mogen.
Op 't ommegaen van 't heir en 's Priesters maet,
Zagh d'eerste na den zesten dageraet
Dien Koningsmuur van Godts bazuin getroffen,
Op 't veltgeschrey ter aerde nederploffen.
Men voerde zelf, uit Siloos trouwe hut,
Dit Heilighdom in 't leger, tot een stut
Des wancklen volx. De Reien der Profeten,
Te Gabaä, daer d'Opperste is gezeten,
Op zijnen troon, gemoeten 't Heilighdom
Met snarespel, schalmeie, pijp en bom;
Opweckende d'erfhaters, die hier waken
En schroomen zelf het Heilige aen te raken:
En wonder is 't wat Davids hart beroert;
Het zy hy dit naer Obededom voert;
Het zy hy dit, 't welck Dagon kost verduren,
Beveelt den ringk der Koningklijcke muren,
Met duizenden, die voor en achter gaen.
Hy zelf schiet ras den witten ephod aen,
En danssende, slaet voor de Cherubimmen
Zijn gulde harp, in 't aenzien en begrimmen
Van Michols oogh; het welck niet eens beseft,
Hoe 's Konings dans zijn oorlogh overtreft:
Want oorloogh kan des vyants kracht beklemmen;
Die Godtsdans zelf zijn eige trotsheit temmen.
Zoo vatte dit mijn wijze Helt Gregoor,
Met David lang ten reie in 't zaligh koor.
Op 's Vaders wensch, na 'et leggen van Godts drempel,
Broght Salomon 't Orakel in den tempel,
Op 't heerelijckst, voor ieders ooge en oor.
De Koning trat met zijne stammen voor

1478 Salomon voerde, de Bontkist met noch ongelijck heerlijcker staetsi om. *Kantteekening der oude uitgave.*

1454 Zie *Jozua* VI:20.
1455 Zie *Jozua* XVIII:1.
1457—1460 Zie 2 *Sam.* VI.
1458 *Bom:* trom, tamboerijn.
1462 Zie 2 *Sam.* VI:6, 7.
1464—1467 Zie 1 *Sam.* V:1–4; 2 *Sam.* VI:12.
1468 Zie 2 *Sam.* VI:14.

Het Heilighdom, gedragen van Levijten
En Priesteren, die 't puick der kudden slijten,
Door vier en stael, in 't kroonen van dien dagh,
Die Liban eerst met cedren decken zagh
Godts Kist, gewoon ten oorlogh op te trecken;
En die de kroone een reisgenoot kost strecken,
In 't bangst der vlught, voor Absolon den zoon
Te reuckeloos in 't staen naer 's vaders kroon.
Jerusalem, dat aen d'Eufraet most weenen
Zoo menigh jaer, om zijn verstroide steenen;
Had nauwelix herbouwt den nieuwen muur,
Of Levijs hart, doorgloeit van danckbaer vuur,
Ving aen de vest, in 't oogh van die 't benijdden,
Met ommegangk en offer in te wijden
En zegegalm, gemengt van out en jongk,
Die over bergh en heuvel heneklonck.
't Onzaligh hol, noit arm van booze listen,
Misbruickte dit, en droegh door Afgodisten
Zijn Goden om, van outs, in 't west en oost;
En zalfde een pest met zulck een' valschen troost:
Het roofde d'eer, den hemel toegemeten

1487 Het herbouwde Jerusalem wert met ommegangk en staetsi ingewijdt. *Kantteekening der oude uitgave.*

1495–1550 Het Heidendom bootste het Jodendom na, zijne Afgoden ter eere: Kristus niettemin stelde zijnen ommegangk en Palmfeest in, ten spiegel zijner Kercke, die onder het kruis zich stil hielt, tot datze het hooft opstekende, zeven dagen te Rome onder Konstantijn triomfeerde; die namaels Konstantinopel met triomfe Gode toewijde, in den naem der H. Maeght Marie: op Kristus voorgangk, die te Jerusalem de wijdinge der herbouwde stede en Kercke holp vieren. *Kantteekening der oude uitgave.*

1478 Zie 1 *Kon.* VIII.

1480 *Slijten:* verslijten, offeren.

1483 Vergel. *Num.* X:9; 1 *Sam.* IV:3–7; XIV:18; 2 *Sam.* XI:11.

1484, 1485 De zin is: toen voor 't eerst de Ark haar plaats bekwam in een tempel, met cederhout uit den Libanon gedekt en beschoten. Zie 1 *Kon.* V:8; VI:9–20.

1484, 1485 Zie 2 *Sam.* XV:24.

1487 Vergel. *Psalm* CXXXVII.

1495–1498 De zin is: de altijd listige hel deed het Heidendom, ter eere zijner afgoden, de Joden nabootsen en vereerde een hoogst verderfelijke zaak met zulk een bewijs van vertrouwen.

Met volle maet, door d'uitspraeck der Profeten
En Koningen en Vadren, of door hem,
Die Horeb schudt met zijne donderstem.
Geen' dienst ontfangt de rechte hant der vromen,
Of hy wort slinx van boozen aengenomen.
  Onaengezien wat misbruick broght in zwangk,
Ging Kristus noch zijn' grooten ommegangk,
Van David lang gespelt en Zacharias,
Inheiligen, als Koningk en Messias,
Langs straten, groen bestroit met loof en palm,
En kleet by kleet: des feestdaghs zegegalm
Geleide hem, van achter en van voren:
Gezegent zy den Koningk, uitgekoren
In Davids plaets, en die, hem ongelijck
In mogentheit, nu optreckt in zijn Rijck.
Hosanne, vrede en onvergangklijcke eere
Den opperste, wiens Rijck en maght vermeere,
Eeuw in eeuw uit. Zoo reedt hy Sion in,
Op zijn bespreide ootmoedige ezelin.
Zijn jongers, die ter zijde en om hem traden,
Bazuinden vast hun Konings wonderdaden.
Jerusalem, gepropt, gepackt van liên,
Liep overendt, om Godts triomf te zien.
Den Wetgeleerde en Offraer, die dit hoorden
Met hartewee, verstomde hy met woorden
Des voorzaets, die op dees blijde inkomst slaen,
Waermede Godt zijn Kercke is voorgegaen;
Die in een' storm, drie eeuwen langk verbolgen,
Gerolt, gesolt, belet wert hem te volgen
In 't openbaer, met staetsi, spel en feest,
Voor 't grimmigh zwaert des Heidendoms bevreest.
  Maer naulix had Maxent den stroom gezopen,
Of Konstantijn sloot Godt zijn poorten open,
En treckende, wel zeven dagen langk,
Eens daeghs rontom, zong zijn' Verlosser danck,
In 't aengezicht der zeven morgenzonnen,

1531 Volgg. De zin is: maar nauwelijks was Maxentius in den oorlog, dien hij tegen Constantijn den Groote voerde, van de Milvische brug, over welke hij naar Rome wilde vluchten, in den Tiber gedrongen en verdronken.

Voor zulck een zege, in 't Heiligh Kruis gewonnen:
Al 't Kristendom, geslaeckt van schrick en schroom,
Borst t'effens uit van blyschap, zonder toom:
De graven zelfs en lang verfoeide zercken,
Veranderden in outers, koor en kercken,
Voor ieders oogh geheilight en geciert,
En om 't gebeent des Martelaers geviert.
De zelve Vorst, in d'Arriaensche tijden,
Beval den Raet der Vadren in te wijden
Byzantium, met grooter eere en faem
Vergroot; hernoemt naer haren bouwers naem.
Zy wijdden dan de zuiverste *Marye*
De muren toe, op dat haer gunst bevrye
Het Nieuwe Rome en 's Kristen Keizers troon.
Dees stichter bouwde op 't voorbeelt van Godts Zoon,
't Onfaelbre licht der blintgebore blinden;
Dat vierigh zich liet binnen Sion vinden,
Op 't jaergety der Kercke en steê, herbouwt
En rein gevaeght twee loopende eeuwen out.
Des Godtsdiensts zon te water uitgeklommen,
Zagh, in de ry en rey der Priesterdommen,
De Cesars treên op 't Konstantijnsche spoor,
Met licht en pracht, alle achterste eeuwen door;
Het feest gepast naer zaeck en plaets en stonden:
De Kruisbanier had d'Adelaers verslonden,
En Rome Draeck en standerden gezwicht
Voor Kristus merck en Naem, met helder licht

1555—1593 Konstantijns nazaten hielden in ommegangen en feesten zijn Godtvruchtigh spoor; in 't aenzien der Onroomschen, die de Godtsdraght lasteren: het welck hier verdadight wort, eerst met het toezenden van 's Heeren lichaem aen de krancken ten tijde van Justijn, den Martelaer: en aen de Bisschoppen van Asie, die te Rome quamen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1539, 1540 De zin is: boven de vroeger verachte graven der martelaren rezen tempels op en altaren.

1558 *Achterste:* volgende.

1562 *Kristus merck en Naem:* de kruisbanier bestond, volgens Eusebius, *de vita Constant.* Lib. 1. cap. 27—29, in een lange vergulde piek, op zekere hoogte gekruist met een dwarsstuk, om welks top een krans as van goud en edelgesteenten, in wiens midden de Grieksche letters *X* en *P*.,

Van schittrent gout in 't purpren velt geschreven;
Gelijck het hing van Engelen geweven
In 't luchtigh velt van d'overschene wolck.
De Priesterschap en maght van oorloghsvolck
Treên moediger, op 't Kruis en zijnen zegen,
Den vyanden van Godt en Kristus tegen.
Het schantmerck, dat verfoeit wiert op Kalvaer,
Voert Reien van en aen het hoogh altaer.
Wie schaemt zich 't Kruis te zwaeien en t'ontvouwen,
't Geen zalight al die op zijn kracht betrouwen,
En 't heiligh bloet, dat duizenden verlost?
't Verdoemde heir staet stom voor dezen post,
En allerstomst voor 't voedtzame Outerteken,
Begint den beck des lasteraers op te breken,
En gilt op 't lest: schaf af dees wulpsche wijs:
Dit wert u slechts geschoncken tot een spijs,
En niet om langs de straten om te dragen;
Oubolligheit, die noit aeloutsten zagen.
De Martelaer Justijn [een Filosoof,
Die 't kermend Kruis beschermde, en 't Kristgeloof
Der twaelve, hem by monde schier gegeven,
Heeft met de penne en inck zijns bloets beschreven]
Betuight u, hoe men 't Godtgeheilight zont
Den Kristen, dien men niet ter stede vondt,
Daer 't volck ontfingk, naer d'Apostolische orden,
Het vleesch en bloet der Godtheit, mensch geworden.
Eusebius en Nicefoors papier
Verzekren u, uit Polykarps scholier,

als de aanvangletters van het woord *Χριστος*, geplaatst waren. Van de dwarsarmen van het kruis hing een purper kleed af, met goud en gesteenten, dat met het dwarsstuk een gelijkzijdig vierkant uitmaakte.

1574 *'t Verdoemde heir:* de helsche machten.

1580 *Oubolligheit:* onzinnigheid. — *Aeloutsten:* eerste Christenen.

1581 *De Martelaer Justijn:* Justinus, — die 't onderwijs in de geloofsleer ontvangen had van Polycarpus, Bisschop van Smyrna, welke laatste wederom Johannes zelven gekend had — schrijver eener apologie des Christendoms.

1589 *Eusebius:* de schrijver der Kerkgeschiedenissen. — *Nicefoors papier:* Nicephorus Calistus schreef Kerkgeschiedenissen, loopende tot in het jaar 610.

1590 *Polykarps scholier:* Ireneus, een leerling van Polycarpus.

Den nagebuur der heileeuw, dat de Hoofden
Des Roomschen stoels [die met hun adren doofden
't Afgodisch vier van Numaes zwart altaer]
Den Bisschoppen van Asie [als zy daer
Te Rome, om iet gewightighs quamen varen]
Bejegenden door Kercklijcke Amptenaren
Met Heilighdom der Danckspijze; als een merck
En pant van vrede en liefde, in d'eerste Kerck.
Zy zonden dit den Asiaenschen tegen,
Gelijck een groete en wellekomen zegen.
Ick melde u, hoe Serapion by nacht
Het Godtsmerck op zijn kranckbedt wiert gebraght:
Hoe 't by Tharsijt in linnen lagh gewonden:
Hoe 't Sater droegh door golven zonder gronden:
Hoe 't, als artsny gebezight, quam te sta
De stenende heldin Gorgonia:
En schenck u tot een toemaet, eisch niet verder,
Hoe Exupeer, de Tholozaensche Herder,
Het eigen bloet en lijf, dat heil verworf
Aen 't kruishout, droegh by straet in glas en korf;
Dies Sint Jeroen hem noemt den overrijcken,
Om zulck een' schat, waer voor al 't gout moet wijcken.
Wie weigert dan dat dier Geheimnismerck
Den overtret des drempels van de Kerck?
Of 't nut gebruick, zóo heilzaem buiten 't nutten?

1601 De gemelde voorbeelden van Serapion, Tharsijt, Sater en Gorgonie betuigen het verscheide gebruick van 't Hoogwaerdige, 't welk Exupeer oock betuight, en wert van Sint Jeroen geprezen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1593 *Zwart altaer:* heidensch altaar. Zie over de *zwarte* kleur het aangemerkte hierboven, vs. 705.

1597 *Heilighdom der Danckspijze: Eucharistie* beteekent: goede gratie, dankzegging.

1601—1606 *Serapion, Tharsijt, Sater, Gorgonia:* zie hierboven, vs. 1166—1190.

1608 *Exupeer:* Exuperus, Bisschop van Toulouse, had, bij gelegenheid van een grooten hongersnood, al wat hij bezat ter lafenis der armen uitgedeeld, en zelfs te hunnen dienste het gouden en zilveren vaatwerk doen verkoopen, zoodat hij verplicht was het Sacrament in een glazen kelk en teenen korf rond te dragen.

1611 *Sint Jeroen:* zie HIERONYMUS, Lib. IV *Rust.*

1613, 1614 De zin is: wie beweert dan nog, dat het Sacrament niet buiten de kerk zou mogen worden rondgedragen.

Naerdien wy dit met Wondren onderstutten
En ouderdom, die prijst, veel min bestraft
Deze erfgewoont, te spa nu aengeblaft
Met ongeverfde en onscharlake troni.
Doch d'outheit viert met pracht noch ceremoni
Haer Godtsdraght niet, als nu in 't openbaer,
Zeit Michol, die vast grenickt; en 't is waer,
Indien men ooge op d'aengevochte tijden;
Waer in het Kruis gedurigh schimp most lijden,
En even pal in zeven stormen staen,
Drie eeuwen langk; zoo schuw van zon en maen
En starrelicht, in graven en speloncken,
In kerckeren en kluisteren gekloncken;
Der Griecken en Hebreeuwen guighelspel
En aenstoot: maer de Kerck op hare stel
Geraeckt, hief aen met stemmige ommegangen
Van 't heilrijck Kruis. De Godtsdraght lang ontfangen
Met korter sleep, voor 't Godtsfeest van Urbaen,
Quam spader: 't viel oock spade eer Jesses vaen
Leviten voerde; als zy de Bontkist hieven,
Met zulck een pracht, op 't Koningklijck believen,
In top van eere, om heerlijck ingewijt,
Te schitteren in Davids berghtapijt,
Op 't hooghste koor, van Salomon getimmert,
Daer zoo veel gouts der gouteeu blaeckt en schimmert.
Wie blijft zoo dom, die langkzaem onderscheit,
De Kerck in druck, of in haer majesteit?
De Jode zal zijn Bontkist zoo vereeren,

1621 Noch beschimpen d' Onroomschen de Godtsdraght, in 't eerst niet openbaer geviert, doch de benaeude tijt verboodt dit: gelijck sedert bleeck. *Kantteekening der oude uitgave.*

1643 De Kristen viert zijn onverganklijck Manne met grooter reden dan de Jode het verganckelijck. *Kantteekening der oude uitgave.*

1623 *Aengevochte:* benarde.

1625 *Zeven stormen:* de vervolgingen onder Nero, Domitianus, Trajanus Marcus Aurelius, Severus, Maximus en Decius.

1629 *Guighelspel:* zinspeling op 1 *Corinth.* I: 23.

1630, 1631 *De Kerck op hare stel geraeckt:* toen de Kerk tot rust gekomen was.

1633 *Godtsfeest van Urbaen:* de Heilige Sacramentsdag, door Urbanus IV ingesteld.

1640 *Schimmert:* blinkt, schittert.

En 't Manne, een schim, een beelt van 't lijf des Heeren
En Nieuw Verbont; de Kristen, koel en kout,
Zal zijnen Godt ontzeggen geur en gout;
't Geen Kristus zelf, in Bethlehemsche stallen,
Ontfingk van 't Oost, zoo vroegh te voet gevallen,
Zijn arme kribbe. O schrandre suffery!
Hoe stoft ghy noch, dat dit hervormen zy
En louteren; die cierende uwen drempel,
Met gout en toets, de Godtheit van den tempel
Haer eere ontzeght? die zelf een stinckend lijck
Zijn staetsi gunt; en Godt van 't hemelrijck
Zijn feest berooft en plondert zijn gewelven;
Om dat te kost te hangen aen u zelven?
Met staetsi draeght men 't rottend lijf naer 't graf;
't Verrezen lijf, dat dooden leven gaf,
Het levend vleesch, ja Godt en mensch te zamen,
Ontzeit men wasch: is 't recht? zoo magh zich schamen
De Bosforus, die zijnen Guldemont,
Nu van de Doot geloken, tegenzont
Dien klaren dagh van fackelen en stralen;
Om statighlijck den balling in te halen,
Door duizenden van zielen, out en jong,
Noch hangende aen de keten zijner tong.
Ick ga voorby den balssem van Marye,
En jongsten plicht van Heer Arimathye,
Met Nikodeem, zoo milt, om zielloos vleesch

1650 d' Onroomschen dragen een doot lijck met staetsi om, en weigeren het levendige lichaem, der zielen voetsel, deze eere. *Kantteekening der oude uitgave.*

1661 Sint Jan Guldemonts lijck wert wel met fackelen geleit en ingehaelt. *Kantteekening der oude uitgave.*

1667 De Maryen en Arimatye en Nikodeem balssemden en eerden Kristus lijck wel. *Kantteekening der oude uitgave.*

1648 *Van 't Oost:* van de Oostersche wijzen.

1652 *Toets:* toetssteen, die bij Vondel meermalen als een steen bij uitnemendheid wordt aangemerkt.

1661 *Guldemont:* Johannes Chrysostomus, ter bijwoning van wiens begrafenis een groote menigte Christenen uit Azië en de landen aan de Zwarte Zee naar Konstantinopel was overgekomen.

1668 *Heer Arimathye:* dat *Heer* staat hier alleen om de maat vol te maken.

Zijn eer te biên, in 't midden van de vrees.
Geen arent schuwt om 't Godtrijck aes te wemelen,
Dat uit het graf zich zette in top der hemelen.
Alle eere ontvonckt den Heilant; 't zy die valt
Of in zijn eige of onder broots gestalt:
Het zelve lijf behout de zelve waerde,
In 't Paradijs om hoogh, om laegh op d' aerde.
d' Onroomscheit zelf, noit tegenwrijtens moe,
Staet overtuight, de Kristeer willigh toe,
Zoo 't vleesch des Lams zy tegenwoordigh onder
En in het graen: Doch of men schoon dit wonder
Verlochende, en alleen gezegent broot
Of Manne ontfing; zoo kan noch Grieck noch Joodt
Hen lasteren, die 's hemels gaven sparen,
En op hun spoor, geleiden naer d' altaren.
En schoon men hier slechts 't moederlijck gebodt
Der Kercke hoorde en eerde; noch wort Godt
Aldus gedient in d' eere van Messias:
Gelijck 't gevolgh der lesse uit Jeremias
U derwaert voert van eenen lager trap;
Als Rechabs neef zijn' vader Jonadab
Gehoorzaem blijft, en weigert wijn te proeven,
En wijngerden en ackerlant en hoeven
En huis en schuur te bouwen; en bewoont
Zijn arme hut, met zulck een' troost gekroont,
Dat Jonadab zal bloeien in zijn telgen,

1677 Zommige Onroomschen bestemmen zelfs deze Kristleere, zoo Kristus in het H. Sakrament tegenwoordigh zy. *Kantteekening der oude uitgave.*

1685—1690 Oock verplicht het Kerckgebodt de Kristenen, zoo wel als Jonadabs bevel de Rechabiten, zijn nakomelingen, zoo waert by Godt. *Kantteekening der oude uitgave.*

1671 De beide Maria's, Jozef van Arimathea en Nicodemus, worden hier vergeleken bij arenden, die niet bevreesd zijn, zich om het doode lichaam des Heeren te vereenigen.

1673, 1674 De zin is: de Heiland schept welbehagen in alle eer, Hem, 't zij in zijn eigen, 't zij in de aangenomen gestalte van brood, bewezen.

1677—1680 Dit slaat voornamelijk op Calvijn, die verklaard had, dat, zoo Christus werkelijk en lichamelijk in het Misoffer aanwezig was, men Hem dan ook daarin de aanbidding niet mocht weigeren.

1680 *Schoon:* ofschoon.

1690, 1691 Zie *Jerem.* XXXV:6—8.

Al quaem d'Eufraet de Cederbeeck verdelgen.
Hoe zou men nu afmalen dit geslacht,
Gelijck of 't wijn en arbeit onrein acht,
En ydel zich betrouwde op menschenwetten!
Het is dan nut op Kerckgeboôn te letten,
En 's moeders last; gelijck dit trouwe zaet
Zijn vaders les en wet ter harte gaet,
En schuwen leert dit gift der slangekelen;
Dat godtsdienst rust alleen op schriftbevelen;
Dewijl Godts schrift op 't ongeschreven wijst,
Gehoorzaemheit en Kerckgewoonten prijst;
Geheughnis houdt van tempels in te wijden,
En Hester viert en Judiths jaergetijden.
  Al draeght de Kerck aldus haer Godtheit om,
Noch smolt zy noit afgodisch Heidendom
Of Jodendom in Kristgewijde dagen.
Zy weet wel kiesch dat zuurdeech uit te vagen:
Zy lijdt niet, dat de merckpael wort verzet,
Die Kristdienst scheit van 't Heidensch en Godts Wet;
Van Isis en vrouw Ceres blinde bende,
Die vierende, beooghde een Godtloos ende;
Van Talmudist, die 't kermend kint besnijt
En merckt, waer van u 't eenigh Kint bevrijt.
Hadt Zonnestadt gewoonte en tempelzeden,
Bestemmende, uit heur aert, nature en reden,
Die 't wit verworpt, dat Godt zijn eere ontzeit;
Men spaer' 't gezonde, en snoeie 't onbescheit.
Hadt Sion iet van 't aenstaende afgetekent,
Het geen men lang aen 't Kruis voltrocken rekent,

1707 De Hebreen vierden Hesters en Judits gedachtenis, zonder bevel van Godt. *Kantteekening der oude uitgave.*

1715 De Roomsche Kerck eert geenen Afgodt: besnijt oock geene kinders. *Kantteekening der oude uitgave.*

1723 Zy offert geen bloedige offerhande; maer behoudt middelbare ceremoniën. *Kantteekening der oude uitgave.*

1696 Voor: al kwamen de Babyloniërs Jeruzalem verwoesten.

1704 Voor: dat de geloofs- en godsdienstleer in den Bijbel alleen te vinden is.

1717 *Talmudist:* Jood.

1718 *Waer van u 't eenigh Kint bevrijt:* vergel. *Coloss.* II en III.

1719 *Zonnestadt:* Heliopolis.

En wort vernieuwt op zielstraf en gevaer;
Men wraeck' 't verboôn, en houde 't middelbaer.
De goutsmit scheit zoo 't valsche van het louter.
De Heiden heeft zijn offerhande en outer;
De Kristen oock zijn offer en altaer.
Zy vieren bey hun omdraght, jaer op jaer;
Doch in hun wit verschillenze, in der waerheit,
Gelijck de nacht en middaghheldre klaerheit.
Het Paeschfeest wert geviert van stam tot stam,
Zoo root geverft door 't bloedigh offerlam;
De Kristen viert het Paeschfeest op zijn wijze,
Door 't bloeloos Lam, der zielen offerspijze:
Waerom? Godts lam, aen 't heiligh Kruis gehaeckt,
Heeft eens voor al dien bloenden dienst gestaeckt;
En nu een lam te kelen en te slaghten,
Waer Kristus bloet vertreên en onrein achten.
Zoo bouwt de Kerck op geenen weecken gront;
Hoe luidt men kraey', van menschelijcken vont,
Van droom en klucht en kinderspel en grollen;
Om simpel brein te helpen aen het hollen.
Wie dwaesheit noemt, wat eertijts zy geschiet,
Die buigh' geen knie; verheff' zijn handen niet,
Noch vier' geen feest: Waerom? het blijft verboden,
Dewijl het zweemt naer 't kerckgebaer der Joden
En Heidenen. Waer loopt die kintsheit heen,
Vermits zy walght van moeders borst en speen,
En schimpt op 't feest der Godtsdraght, zoo vermeten!
Schoon menigh kint Emanuël, gezeten
Op d' ezelin, met juichen tegenging;
Als David zong van Sions zuigeling,
Noch teêr van mont, zich mengende onder grover

1741—1774 Zy bouwt dan op vaste gronden, acht geen ydele lasteringen, en vaert danckbaer voort met hare triomfen en ommegangen, den Gekruiste ter eere; den lasterlijcken afgront en altaerschenderen ter schande. *Kantteekening der oude uitgave.*

1726 *'t Middelbaer:* dat als middel dienen kan, het bruikbare.
1727, 1728 Vergel. *Coloss.* II: 14, in verband met *Hebr.* IX: 11 en 1 *Petr.* I: 16—19.
1738—1740 Zie *Hebr.* X: 29.
1754 *Sions zuigeling:* toespeling op *Psalm* IX: 3.

Geluit, op 't feest, bestroit met tack en lover,
Vijf dagen voor Godts bittren ommegang;
Beginnende met bloetzweet, root en bang,
Van hof en beeck, waer langs d'olyven ruischen,
En eindigende aen 't middenkruis der kruissen,
Na zoo veel smaet en smerten, met een' snick,
Die 't al ontroerde, op eenen oogenblick.
  Nu treckt de Kerck uit alle vier de hoecken
Der weerelt aen, en zegent al dat vloecken,
En bidt dat lijf, dat bloet, die wonden aen,
En eert zijn Kruis, met haer gekruiste vaen,
En bouwt met vreught triomfen op zijn lijden,
Uit danckbaerheit, in deze ondanckbre tijden.
Zy triomfeert met pracht van wit en root,
De verf van schimp, voor des Gekruisten doot.
Al 't kruistuigh, bits op knellen, quetsen, steken,
En prickelen, gedijt ten zegeteken
Voor 't bloeiend heir, dat in zijn orden treet;
Braveerende met klock en keel den kreet
Des lastermuils; met wieroock, zulck een aessem
Der lasterkeele, een graf vol stanck en waessem.
De blijde Bruit vertoont 't heelheiligh pant
Haers Bruidegoms, van gout en diamant
En 't flickeren des hemels, rijck van steenen,
Zoo heerlijck, als godtvruchtighlijck, beschenen.
Zy looft hem, die met eere en majesteit
Opvarende, zijn tegenwoordigheit,
Hoewel bewolckt, haer liefde noit beroofde;
Gelijck zijn mont op 't uiterste beloofde.
z' Ontgrendelt bly, voor d'opperste gena,
De poort, op dat hy uit en innega,
Wiens tittel blinckt aldus op heup en kleeren:
Der Vorsten Vorst, de Heer van alle Heeren.
Die grootste schijnt hier kleen voor elx gezicht.
Die bron des lichts benevelt hier haer licht.
d' Almogentheit bedeckt haer alvermogen.

1770 *De verf van schimp:* de purpere mantel, Jezus omgehangen. *Joh.* XIX: 2, 3.
1776 *Een graf vol stanck en waessem:* toespeling op *Matth.* XXIII: 27.
1785, 1786 Toespeling op *Psalm* XXIV: 7.
1788 Zie *Openb.* XIX: 16.

't Geloof alleen aenschouwt met opene oogen
Zijn grootheit, glans en licht en maght en kracht
En d'Engelen, zijn Ridderschap en wacht,
Hem bygevoeght, om onder Godts banieren
En Priesterdom zijn lichaems feest te vieren.
  d'Aertsengel sloot aldus zijn rede, en vloogh
Noch sneller dan een blixemstrael om hoogh.
De zon verzonck, en scheen allengskens dover:
Ick broght den nacht met overpeinzen over.

1797 Besluit des Dichters. *Kantteekening der oude uitgave.*

1797 *d' Aertsengel:* de Godvruchtigheid, die in 't begin van dezen Zang is voorgesteld als tot 's dichters onderwijzing verschenen.

ALTAERGEHEIMENISSEN.

HET DERDE BOECK.

OFFERHANDE.

Als 't martelfeest van 't zaligh paer genaeckt,
Dat over Rome en zijn palaizen waeckt,
Verschijnt het beelt der Arragonsche Kroonen,
[Die 't eêl bezit der Siciljaensche troonen
Ontleenen van zijn Heiligheit, *Urbaen*]
In 't rijck gewelf, gewijt op Vatikaen,
En biedt, bestuwt van Koningklijck geleie,
Zijn' leenheer een sneeuwitte hackeneie;
Het jaerlix merck der schultbekentenis:
Gelijck met recht de leenman schuldigh is
Den eigenaer het eigen op te dragen,
Te kennen en te dienen al zijn dagen.
  Zoo dier verbint een tijdelijck genot
Hier mensch aen mensch, Stathouder van zijn' Godt:

1—13 Inleidinge, geschept uit het leenverheergewaden van Napels en Sicilie, door den Spaenschen Gezant te Rome: als een voorbeelt van 's menschen opdraght en offerhande aen Godt, aller dingen Schepper en eigenaer. *Kantteekening der oude uitgave.*

1 *'t Zaligh paer:* Petrus en Paulus.

3—12 Vondel zinspeelt hier op de plechtigheid, die, voorheen, jaarlijks, op genoemden feestdag, te Rome plaats vond; — wanneer namelijk de Spaansche Gezant bij den Heiligen Stoel (hier het *beelt der Arragonsche Kroonen* genoemd) den Paus, als Leenheer van Napels en Sicilië, met een witte hakenei, benevens een beurs met zesduizend dukaten, het leen verheergewaadde.

11 *Het eigen:* het schuldige, het verplichte.

Met grooter recht moet zich de mensch verkleenen,
En voor 't bezit van kostelijcker leenen
Zijn' Schepper, dien geen tong voldancken magh,
Toe-eigenen, uit ootmoet en ontzagh,
Kentekens der al t'onwaerdeerbre panden
Van 's hemels liefde en gunst, die eeuwigh branden
En blaken, om te stieren al wat leeft
Naer 't heil, waerom het Godt geschapen heeft
En na den val genadighlijck verloste;
't Welck zijn Gezalfde aen 't Kruis den dootsnick koste.
O rijckdom van genade! o milde troon!
Die wat ghy hebt, ons schonckt met uwen Zoon;
Wat kunnen wy aertwormen, in dit leven,
Den Vader, Zone en Geest toch wedergeven?
Wat Heiligh licht my toe met zijnen strael,
En leert my, hoe ick best mijn schult betael',
Ten minste naer het uiterste vermogen?
Ondanckbaerheit mishaeght de zuiverste oogen.
  Dit docht ick by my zelven, en vernam
Sint Pauwels, die van boven nederquam,
Om, zoo het scheen, mijn leerzucht te gerieven.
Zijn hantgebaer was eene rol met brieven:
d' Eerwaerdigheit van aengezicht en baert
En opzicht, zoo diepzinnigh, als bedaert,
Bewogen my dat groote licht te groeten,
't Welck staen bleef, daar ick neêrboogh, voor zijn voeten
En 't lange kleet, dat op de hielen hing.
  Hy sprack aldus: de lust, die u beving,
[Om eenmael van ondanckbaerheit ontslagen,

33—127 Sint Pauwels verschijnt den Dichter, om hem te leeren hoe de Kristen aen d' offerhande verplicht zy, door de Wet der nature, uit wiens kracht Abel offerde, en Noah, na 's weerelts springvloet, oock d' Aertsvaders onder de besnijdenisse, en d' onbesnede Heiligen, volgens 't Recht der volcken, en de wet der nature, en naderhant door Moses wet in 't byzonder bevestight, en endelijck bezegelt door Kristus onbloedige en bloedige offerhande. *Kantteekening der oude uitgave.*

36 *Zijn hantgebaer:* wat hij *baarde* (d. i.: „beurde, droeg") in zijn hand.
38 *Opzicht:* de opslag der oogen.
40 *Daer:* terwijl.
41 *En 't lange kleet:* versta: en *over* 't lange kleed.

Alleen aen Godt, den Schepper, op te dragen
Zijn eigendom en hooftgerechtigheit,
Waer door men paeit zoo hoogh een Majesteit]
Verruckt my, uit den schoot der zaligheden,
Door zoo veel luchts en kreitsen, naer beneden.
Nu luister toe, en leer uit mijn bericht
Den dienst, waer aen de Kristen blijft verplicht.
  Hoewel geen tijdt 't bederf kost overgapen,
Noch bleef den mensch, van aenvang, ingeschapen,
Dat hy den hals most buigen onder Godt;
Wiens miltheit hem beleende met genot
En heerschappy en maght der zichtbre dingen,
Die 't Wezen van d'Almogentheit ontfingen:
En zeker, wat kon 't reedlijck schepsel min,
Dan wederom met al zijn hart en zin
Dien Schepper, zoo ten schepsele genegen,
Te schencken iet van dien ontfangen zegen;
't Zy vee, of vrucht; getuigende onvermoeit
Van 't goet, dat uit dees bron der goetheit vloeit;
Die eeuwigh rijck, niet hoeft de veltgeschencken
Der menschen, maer gedient wort, datze dencken
Met danckbaerheit, hoe aller dingen Heer
Het alles schiep en voortbroght tot zijn eer:
Gelijck ghy wel bevroede deze reden,
Den mensche, als van Nature, in 't hart gesneden,
Of dus in 't oor geluistert: mensch, ga heen,
En breng, en bie den Grooten Godt alleen,
Tot teken van uwe armoede en uw snootheit;
Tot klaer bewijs van zijn onmeetbre grootheit;
Uw vee, of vrucht: en heiligh en verniel
Uw offergaef, gezielt, of zonder ziel.
Godt, d' oirsprongk zelf van 't wezen en het leven,
Eischt heel en al 't geen hy u heeft gegeven.
  Zoo gaf men vroegh het eerstgeworpen lam
En d' ackervrucht ten besten aen de vlam
En 't vier, gestoockt om naer de lucht te varen,

47 *Verruckt my:* trekt, lokt mij.
51 *Overgapen:* wegnemen.
63 *Niet hoeft:* geen behoefte heeft aan.
71 *Snootheit:* berooidheid, onaanzienlijkheid.

Van twee gebroêrs, zoo ras 'er broeders waren.
Zoo ving dees dienst, die nimmer zal vergaen,
In 's werelts wiegh, van d'Offerhanden aen:
Niet uitgebroet, door Bygeloofs verblintheit,
Maer ingevoert van wijze Godtgezintheit,
Van Abel zelf, den eersten martelaer;
Wiens heiligh bloet besprengde 't veltaltaer,
En van 't gewelt des wreeden Kains klaeghde,
Die hem versloegh, vermits hy Godt behaeghde
Door 't offerlam, dat op het branthout lagh,
En, als een beelt, op 't afgebeelde zagh.
Zoo d' oirsprongk van een werck het werck leert prijzen
Of laecken, kan geen hant u hooger wijzen.
De weerelt, 't hooft opstekende uit de zee,
Die haer begroef, roock 't outer weêr van vee
En vogelen, door Noah aengesteken,
Voor zulck een gunst des hemels, hem gebleken.
Die reuck geviel zoo wel der watren Heer,
Dat hy besloot, den aertboôm nimmermeer
Te vloecken, noch d' inwooners te bederven.
Kon d' Offerhande een' grooter lof verwerven,
Dan uit den mont van Godt, die zelf verklaert,
Dat hy, om haer, de gansche weerelt spaert.
d' Aertsvaders, die den zelven Godt belijden,
Noch niet vernoeght, dat zy hun zoons besnijden,
En voeren 't merck van 't opgerecht verbont,
Bezegelt door den noit besmetten mont;
Gaen evenwel ten outer, met hun gaven;
Oock d' onbesneên; wier namen onbegraven
Zich mengelen in 't heilige geslacht,
Om offerhande en giften, Godt gebraght.
Doch 't geen Natuur en d' outste vromen zetten
Ten regel, door hun onbeschreve wetten,

80 Kaïn en Abel. Zie *Genes.* IV:3, 4.
84 Zie *Hebr.* XI:4.
96 Zie *Genes.* VIII:20.
97 Zie *Psalm* XXIX:5 en CIV:3.
99 Zie *Genes.* VIII:21, 22.
107 Zie *Genes.* XII:7, 8; XXVI:25; XXVIII:22; XXXIII:20.
108 *Onbegraven:* in herinnering gebleven.

Wert door Godts wil, van Moses, zijnen tolck,
Te boeck gestelt, in 't wetboeck, voor het volck,
Dat hy verkoos om zijnen naem te trouwen,
En aen de lucht Godts glori op te bouwen,
Door zeden en gebruicken, rijck van tal;
Waer onder blonck het Offer, boven al
Zoo dier belast aen Aron en de zijnen,
Die voor de hutte en 't heilighdom verschijnen,
Als Priesters, om d' altaren ga te slaen
En 't offerampt; waer by de wet moet staen,
En d' offereere ontzeggende allen Goden
Der Heidenen, naer 't licht van zijn geboden,
Den eenen Godt, bekent by Abraham,
Door gaven dient en viert met Offervlam.
Ten leste komt, na 'et afgepijnt verlangen
Der vaderen, Godts Zoon zijn zegel hangen
Aen d' Offerhande, op tweederhande wijs.
Hy offert zich ten offerdranck en spijs,
In schijn van weite en wijnstock; eerst onbloedigh,
Daer na bebloet, en lijdzaem en langkmoedigh,
En tastelijck en zichtbaer aen 't altaer
Van 't Heidensch Kruis, met zuchten en misbaer.
Dit Offer nam een einde met zijn leven;
Maer 't ander slagh van offren is gebleven
Eeuw in, eeuw uit, na zijn verrijssenis;
En duurt, zoo lang hy zelf Aertspriester is,
En offert door Stadthouders op der aerde
Zijn lijf en bloet, van onwaerdeerbre waerde.
Natuur en wet veranderden haer' plicht
Van offeren, toen Kristus 't offerlicht
Des nachts ontstack, en dreef de duistre naerheit
Der schimmen voor zijn afgebeelde waerheit.
Het offren Jode en Onjode eerst gemeen,
Verkeerde en weeck voor dezen dienst alleen.
Wanneer de zon, dat wondre hemelwonder,

115 *Om zijnen naem te trouwen:* om den naam van Gods *volk* te verkrijgen.
116 *Aen de lucht: tot* aan] de lucht.
131 *Weite en wijnstock:* brood en wijn.
142, 143 *Toen Kristus 't offerlicht des nachts ontstack:* toen Hij 't Avondmaal instelde.

Haer' glans ontvouwt, gaen alle starren onder,
En luicken strax haer oogen voor 't gezicht
Van 't weergalooze en alles doovend licht.
Maer eer men noch den Zoon der Maeght *Marye*
In 't eeuwigh ampt ten Opperpriester wije;
Het eenigh wit, waer naer ick vast verlang;
Zoo troost u eerst te zien den ommegang
En grijze ry van beelden en Profeeten,
Die hunnen tijt in zulck een voorspel sleten;
Op dat, zoo dra de rechte Aertspriester quam,
d' Ontruste ziel hem tot haer' zoenheer nam,
En plotseling aen 't outer zijner voeten,
Zich worpende, haer misdaet zocht te boeten.
Melchisedech, die Vorstlijcke Offeraer,
Quam Kristus, lang voor zijn geboortejaer,
Niet slechts in 't wilt ontworpen en verbloemen;
[Want Aron zelf had stof zich des te roemen]
Maer beelde oock uit door zijn geheilight beelt
Hoe Kristus dienst van Arons dienst verscheelt:
Hoe Kristus zich in 't offerampt zou quijten:
Niet op de leest der smoockende Levijten
En Aron; maer gelijck hy was gewoon,
Die 't leger boodt zijn' offerwijn en broôn.
Melchisedech vertoonde wijze en orden
Van 't ampt, waer in Godts Zoon gewijt zou worden.
Wat heeft dit paer te gader niet gemeen?
Hoe stemmen beelt en waerheit overeen!
In eigenschap, persoon en ampt en namen:
Wie eenen ziet, aenschouwtze bey te zamen.
Wort d' een genoemt de Koningk van den vre
En 't billijck Recht; met reden d' ander me.
Komt d' een, als uit de lucht en hemel, dalen;

153 Voorgaende beelden en profecyen hebben d' offerhande der Kristenen aengewezen. *Kantteekening der oude uitgave.*

161—177 Melchisedech beelde niet alleen Kristus persoon en Koninklijck maer oock zijn Priesterlijk ampt levendigh uit: gelijck blijckt uit de tegenstellinge dezer beide Koningklijcke Priesteren. *Kantteekening der oude uitgave.*

163 *Ontworpen:* ontwerpen.

Zoo daelde 't Woort met heimelijcke stralen
In Jesses spruit. Wort nergens eens gedacht
Melchisedechs voorvaderlijck geslacht;
Hy stemt geheel met aller zielen Hoeder,
Die Godt en mensch, van vader noch van moeder
Iet weet; hoewel met billijck onderscheit:
Zijn Godtheit, groot en rijck van majesteit,
Is moederloos: zijn menscheit nam d'ellende
Der menschen aen in haer, die niemant kende
Voor haren man, dan 's hemels zuivren Geest:
Zoo is haer vrucht hier vaderloos geweest.
Melchisedechs geboortdagh blijft verholen;
Zijn leven als aen d' eeuwigheit bevolen;
En niemant kent het eint van 't eintloos Woort,
Noch aenvangk van zijn wondere geboort.
Melchisedech ontfangt het tiende, en zegent
Den vader, oock het heir van hem bejegent;
En *Jesus* breit zijn' zegen wijder uit
Dan 's hemels kreits, dan 't licht de schaduw stuit:
En duizenden, die tot den Heilant neigen,
Vereeren lijf en ziel en schat, als eigen,
Van zelf aen hem, der Godtvertrouden vrient;
Veel beter met den heelen mensch gedient,
Dan met een gaef van tienden, in zijn leven,
Van Abraham aen 's Priesters hant gegeven;
Die 't Priesterdom bedienende, op dien tijt,
Zagh in 't verschiet Godts zoon, van Godt gewijt,
Om 't priesterampt, verknocht aen d' eeuwigheden,
Naer 's voorbeelts stijl oneindigh te bekleden:
Zoo luide oock d' eedt des monts, die noit bedroogh;
Dat bleef bestemt in 's hemels Raet, om hoogh.
  Dit Priesterdom zal ruim zoo helder blijcken,
Indien wy eerst Melchisedech gelijcken

211—311 Kristus Priesterdom naer Melchisedechs voorbeelt blijckt door tegenstelling van zijn en Arons Priesterdom te klaerder: oock uit het wit en d' eindelijcke oirzaeck van het Priesterampt zelf. *Kantteekening der oude uitgave.*

208 *Naer 's voorbeelts stijl:* naar de ordeninge Melchisedeks, die Hem vooruit afbeeldde.

209 Zie *Hebr.* VIII : 21.

By Aron, en hen stellen tegens een.
Zy hebben beide een zelve wit gemeen,
En poogen 't Lam ter offerplaets te leiden;
Maer d' offers zijn door mercken onderscheiden.
Melchisedech brengt druif en airen voort,
En schildert ons het lijf en bloet van 't Woort
Doch bloedeloos door broot en wijn voor oogen:
Maer Aron komt 's Gekruisten doot vertoogen,
En voert vermomt den Heilant op Kalvaer,
Zoo lang vooruit, door 't verwen van altaer
En mes en bijl met reutelende dieren,
En bockenbloet en neêrgelade stieren.
Houdt Kristus nu Melchisedechs manier
In 't offeren; hy stoock' geen offervier,
Noch offre bloet en vleesch van ram of geite,
Maer van zich zelf, bedeckt met druif en weite:
Gelijck de druif en weit was offerstof
Der Priesterschap, verknocht aen Salems hof.
Zoo d' Offermans elckandere gelijcken,
Moet Kristus niet van dezen regel wijcken.
Het offer spreeckt, al waer de letter stom:
Een offerstof, een zelve Priesterdom,
Een zelve stof, ten offer uitgelezen,
Voorheen van 't beelt, en na van 't ware Wezen.
Melchisedech laet niemant voor zich gaen,
Noch leit, na zich, geen' nazaet achteraen;
Om, in zijn plaets, te wijden wijn en kruimen:
Maer Aron sterft, om d' offerplaets te ruimen
En 't bloedende ampt voor zijnen erfgenaem;
Het bloedende ampt, te zwack en onbequaem,
Om 's misdaets slijm van zielen af te vagen;
Waerom het dien te wisslen, naer 't behagen
Des wijzen Godts, in 't ampt, dat eenen past,

216 *Mercken:* teekenen, raken.

217 Letterlijk de uitdrukking onzer Bijbelvertalers, *Gen.* XIV : 18: *Melchisedeck bracht voort* broot ende wijn.

220 *Vertoogen:* vertoonen.

224 *Neêrgelade:* geslachte.

236 *Na:* daarna.

242, 243 Zinspeling op *Hebr.* X : 4.

Die door zijn bloet de vlecken beter wascht;
Niet eens alleen, en niet alleen uitwendigh,
Maer zelf de ziel, en eeuwigh en onendigh.
Zoo wiesch Godts bloet de zielen, toen het riep:
Het is voltoit; en gaf den geest, en sliep,
En liet het hooft, der Engelen verlangen,
Op zijne borst, van bloet gepurpert, hangen.
Die lange scheur van 't koorkleet, voor het koor,
Zeide Aron aen, in 't wrevelmoedigh oor,
Dat hy vergeefs nu vee en vogel brande;
Naerdien de geur der eenige Offerhande
Veel zoeter roock dan kissende ossenbloet,
Of rundervet, en wat den outer voedt;
't Zy wierroockreuck, of zout, of meel, of gerven.
Een offer leert ontelbare offers derven.
Melchisedechs geduurzaemheit in 't werck
Hem toebetrouwt, ontzeit dan 't offerperck
Den offeraer der Wet, die aen zijne erven
Den dienst beveelt, en 't ampt, dat strax moet sterven,
Of wort gebluscht ten leste in Kristus doot,
Waer op het wees. Staet Kristus dienst nu bloot
En stil, naerdien hy eens aen 't hout most kleven;
Waer is Godts eedt, waer 't Priesterdom gebleven,
Dat nimmer slaept; zoo lang de zon en maen
Haer' ouden gangk, rontom den hemel, gaen?
Met reden duur' dan Salems offerwijze,
In Kristus Kerck, door offerdranck en spijze;
En *Jesus*, hoogh verheven op een wolck,
Ga door zijn knechts ten offer, voor het volck;
En toef zijn schaer noch beter, dan die beide.
Natuur en Wet bestellen schrale weide.
Want zoo men 't wicke, en ernstigh overlegh;
Noch Arons plicht, noch oock Melchisedech;
Afbeeldingen, die op volmaeckheit oogen,

246 Zie *Hebr.* IX: 12.

257 *Veel zoeter roock:* zie *Ephes.* V: 2. — *Kissende:* sissende. *Kissen* is een klanknabootsend woord en 't zelfde met *kussen.* ('t Eng. *to kiss*).

265 Lees: of gaat met den dood des Verlossers te niet.

275 *Toef:* onthaal.

278—220 *Noch.... noch.... noit:* dubbele negatie.

Vermoghten noit, vermits hun onvermogen,
De ziel en geest te heiligen, door broot
En wijn, of bloet van dieren, versch gedoot:
Maer 't lichaem zelf, uit eene Maeght geboren,
Verzoende alleen den goddelijcken toren:
Dat lichaem most voor elck geoffert zijn;
Doch eens aen 't Kruis, en eeuwighlijck in schijn
Van graen en druif: waerom d' Aertspriester wijdde
Tot Priesters hen, die zittende aen zijn zijde,
En om den disch, ontfingen danckbaer elck,
Uit 's meesters hant, dien zegenrijcken kelck,
En 't hemelsch broot, verandert alle beide
In bloet en vleesch, door 't Woort, 't welck krachtigh
Des broots en wijns zelfstandigh Wezen, van [scheide
Al 't geen men met vier zinnen vatten kan;
En liet alleen den blooten toeval strecken
Voor eene wolck, om 't Heilighdom te decken;
Te bergen voor de zwackheit van 't gemoedt
Des menschen, die van menschevleesch en bloet
Een' afkeer heeft: en zoo hier most ontbreken
Des toevals kleet, 't was geen Geheimnisteken.
Nu ziet ghy noch, naer uiterlijcken schijn,
Melchisedech opdragen broot en wijn
Voor 't strijtbre heir: en midlerwijl genieten
Zy 't afgebeelde, om niet te kort te schieten:
Want zonder dit, wat baet het? wat verscheelt
Het afgebeelde en 't wezenlooze beelt?
't Beloofde is vry wat anders dan 't beloven.
Al hangt de wolck voor 't kranck gezicht geschoven;
Al deckt het vlies den appel van het oogh;
Noch blijft de zon in hare kracht om hoogh.
  Elck Priester wort gezet, in mijne schriften,
Om t'offeren zijn offerhande, en giften:
Zal Kristus dan oneindigh, in der daet,
Iet offren, waer zijn volck ten outer gaet;

287 *Graen en druif:* wijn en brood.
295 *Den blooten toeval:* de uiterlijke gedaante.
296 *Voor eene wolck:* tot een zichtbaar omkleedsel van 't Sacrament.
311 *In mijne schriften:* men herinnere zich steeds, dat het Paulus is, die spreekt.

Zoo hoeft hy stof, die nimmer zy vergangbaer,
En door haer waerde in 't opperkoor ontfangbaer.
Nu kunnen wijn en broot, die flus vergaen,
En in waerdy te slecht zijn, niet bestaen
Voor d' offerstof, die 't voorbeelt zal verdooven.
Dat krachtigh woort des lieven Zoons, daer boven
Verheerlijckt, moet verteerende de vrucht
Des ackers [als de blixem uit de lucht
Op d' outers plagh het offer te verteeren]
Den Vader noch vernoegen en vereeren,
Met vleesch en bloet, zijn duurzame offerstof,
En aengenaem in 't onbesmette hof.
  Dat Kristus en Melchisedech verschelen
In 's offers waerde, en 't geen zy ommedeelen;
Brengt juist het beelt en waerheit overeen;
En 't grootste steeckt zoo beter af, by 't kleen:
De wijze is slechts in 't uiterlijck gelegen:
Die staet gelijck. De tienden zaet noch zegen
Noch erfampts Recht noch zalving strecken hier
Geen Priesters merck; maer simpel de manier
Van offeren blijft dezen Offraer eigen,
En 't offerhooft, waer voor alle Englen neigen.
  Men zagh voltoit 's Gezalfden bloedigh ampt
Of Priesterdom, zoo dra hy had gekampt,
Voor Davids muur, en 's doots gewelt verwonnen;
En stijgende op in 't Godtskoor, rijck van zonnen,
Daer 's vaders hof hem zegenrijck gemoet;
Verworf elx zoen, door 't overdierbaer bloet
Der aderen, van top tot teen ontsloten,
Ja uit zijn hart met water uitgegoten.

327 Het onderscheit tusschen Melchisedechs en Kristus offerhande vereenight beelt en waerheit. *Kantteekening der oude uitgave.*

329 De zin is: maakt juist de overeenkomst tusschen de afbeeldende en de afgebeelde personen volkomen.

332 *De tienden zaet:* het recht op de tienden van het koren.

332—336 De zin is: het zijn niet de tienden, welke hij van Abraham ontving, noch dat hij hem zegende, noch zijn Koning- en Priesterschap, in 't afgetrokkene, die Melchisedek gelijk maken met den Hoogepriester des Nieuwen Verbonds, maar alleen de wijze van offeren.

344 Zie *Joh.* XIX:34.

Nu zat hy, die de kroon der heemlen spant,
Zoo diep in 't licht, aen 's Vaders rechte hant;
Gedijde een zoen en zetel der genade,
En quam zijn Kerck door voorbé noch te stade:
Doch voorbé, noch vertooning van zijn kruis
En borstquetsuur, in 't overengelt huis,
Vermoghten niet zijn Priesterdom te recken
In eeuwigheit, en 's vollex smet te decken,
Met dat van vlam geweven koorgewaet,
't Welck Arons rock in glans te boven gaet:
Hy, 't heiligh hooft van al zijn medeleden,
Most, door zijn leên en dienaers, hier beneden,
Noch offeren, voor 't menschelijck geslacht,
Om 't Priesterdom te houden in zijn kracht.
Geen voorbé, daer alle Englen zich verblijden,
Hem eigentlijck tot eeuwigh Priester wijden;
Wel Hoeder en Behouder van zijn schaer,
Die hier om laegh noch worstelt met gevaer.
 't Wort tijt dat wy Melchisedech verlaten,
Nu 't Paeschlam komt, met zijn onnozel blaten,
Bazuinen 't feest van 't eenigh Offerlam;
Het welck, van zelf en mack, te slaghtbanck quam,
Zoo onbesmet, gelijck het in de plassen
En watren der Jordane zich liet wasschen
En dompelen van Zacharias zoon;
Zijn afgezant, nu d' eerste in 's hemels troon,
Van allen die uit vrouwen zijn geboren.
Dees Engel had zijn' boetscholier, te voren,
Met mont en hant gewezen, zoo getrouw,
Op 't Lam, dat al den aertkloot dragen zou,

349 Kristus voorbede in den hemel, zonder offerhande op aerde, wijdt hem eigentlijck geen eeuwigh Priester. *Kantteekening der oude uitgave.*

363 Het Jootsche Paeschlam beelde d' offerhande der Kristenen uit. *Kantteekening der oude uitgave.*

346 Zie 1 *Timoth.* VI:16.

364 *Onnozel:* onschuldig.

365—371 Zie *Jes.* LIII; *Joh.* I:29. *Matth.* XI:1.

372 Zie *Matth.* XI:10.

374 Johannes de Dooper noemde Christus: *het Lam Godts, dat de sonden der werelt wechneemt;* (*Joh.* I:29).

375 *Vlock:* wol, vacht.

En met het sneeuw van zijne vlock de vlecken
En sprengkelen der werelden bedecken.
Korinthen leerde uit mijne pen genoegh,
Hoe 't Paeschlam net op 't heiligh Kruislam sloegh;
Het Paeschlam, lang verteert met zoete brooden,
My porrende d' Achaiers uit te nooden,
Op simpelheit en waerheit, vry en leegh
Van ergh en list, en boosheits oude deech.
  Het heught ons noch, zoo versch, als of wy 't zagen,
Hoe, d'eerste dagh des rustdaeghs, juist vijf dagen
Voor Paesschen, 't volck eens 's jaers te poorte uitviel,
Niet anders of Jerusalem een ziel
En blyschap wiert van boven ingeblazen;
Waer door terstont de quynende genazen.
De vader van een ieder huisgezin
Teegh veldewaert, en haelde 't Paeschlam in,
Omcingelt van zijn kinderen, met palmen
En geele olijf; beluit met zegegalmen,
Vernieuwende elck, hoe Jakobs kudde 't hof
Des Nijls ontweeck door eene wolck van stof.
De burgery, gemengt met vreemdelingen,
Ter feest genoot, geleideze met zingen
En huppelen en juichen, naer de stadt;
Daer, op den muur, het volck, als mieren, zat,
Krioelde en wenckte een' Oceaen van vachten,
Nu hagelwit gewasschen om te slaghten,
En, een voor een, uit duizenden gepickt.
Onschuldigh bloet, hoe haest ghy zoo? hy schrickt,
Die tienmaelvijfentwintigh duizent rekent;
Noch schrikt hy meer voor 't Lam, door u betekent:
Zoo menigh lam most sneuvelen, om een
Te tekenen, zoo menige eeuw voorheen.

383 Uitspanninge van 't inhalen der Paeschlammeren te Jerusalem. *Kantteekening der oude uitgave.*

377 Toespeling op 1 *Cor.* V:7, 8.
379 *Zoete brooden: zoete* wordt hier zeker synoniem geacht met „ongezuurde."
380 *d' Achaires:* die van Korinthe, hoofdstad van Achaje.
393 *Vernieuwende:* nogmaals vertoonende, in herinnering brengende.
399 *Vachten:* lammeren.
401 *Gepickt:* verkoren.

Terwijl de Joôn de hooghtijt toebereien,
Wort al de stat doorgalmt van druckigh schreien
Der lammeren; vijf dagen, jaer op jaer,
Om 't ware Lam te voeren op Kalvaer.
Wat baet het, zich van langer hant te wennen,
Om zekerlijck 't beloofde heil te kennen
Door offeren; indien men d'oogen sluit,
Voor 't Offerlam, door duizenden beduit?
  Om nu met vrucht te kennen 't een door 't ander;
Aenschouw het beelt en Wezen, by malkander.
Zy spoên gelijck, op 's vollex schelle stem,
De poorten in van 't bly Jerusalem.
Geen lam is toch onnoosler dan Messias;
Zoo stom ter doot geleit door Esaïas.
Geen Paeschlam is zoo zuiver, naer de Wet,
Als Kristus, vry van laster, vry van smet.
Een ieder lam verlicht die beide onvrye
Van 't juck der aertsche of helsche slavernye.
Het Jootsche lam streckt reiskost voor den mont
Des pelgrims, zoet op dien beloofden gront.
Het Kristensch Lam streckt kost voor alle vreemden,
Alreede op wegh naer d' onverwelckbre beemden.
Het een is den besnedeling belooft;
Het ander lam aen 't ingedompelt hooft.
Men hoort geen been van 't een en 't ander breken.
De kruispael root met bloet van 't een bestreken,
Met 's anders bloet de posten van het huis;

415 De Paeschlammers van Joden en Kristenen by een geleken. *Kantteekening der oude uitgave.*

420 De zin is: door Jesaia voorgesteld als zich ten dood latende leiden zonder klachten.

426 *Des pelgrims:* des reizigers.

431 Geen been van het Paaschlam mocht gebroken worden. Zie *Exod.* XII: 46; *Num.* IX:12. En evenzeer werden de beenderen van den Verlosser niet gebroken. Zie *Joh.* XIX: 36.

432—436 De zin is: gelijk de Israëlieten door den bovendrempel en de stijlen hunner huisdeuren met bloed van het Paaschlam te bestrijken van den verderfengel vrij bleven (Zie *Exod.* XII: 28), zoo kunnen wij ook Gods straffende hand niet ontgaan dan door de besprenging met het bloed van Christus.

Zoo vreezen post noch 't wapen van het kruis
Voor 's Engels vuist, noch vlamment zwaert des stercken,
Die zwichten moet, voor zulcke lammermercken,
En lammers, bey den hemel toegewijt;
Geoffert beide, op eenen zelven tijt,
Doch 't rechte lam wel tweewerf, Godt ten prijze
En zoen; des nachts geheimenisserwijze,
En bloedeloos; des daeghs, van top tot teen
Geverft, in bloet, dat afdroop langs zijn leên.
Het voorbeelt liep ten eint, na 'et lange toeven,
Toen 't levend Lam zich liet van zielen proeven,
Na 'et offeren en heilgen, aen Godts disch.
Wie 't offeren van 't eten scheit, schiet mis,
En buiten 't wit der waerheit, en haer bladen,
Met der Hebreen gewoonten noch geladen;
Daer wort het lam geoffert en geslaght.
Ontbeert die zaeck haer' eisch, z'ontbeert haer kracht.
Achaje kent mijn spraeck en mijn manieren,
En hoe ick daer dit offerfeest holp vieren.

'T Waerachtigh Lam, gehoorzaem aen den eisch
Der Wet en Godt, gaf zijn geheilight vleisch
De Twaelve tot een levende offereten;
Zoo ras 't gebruick des Paeschlams was versleten:
Hy hechte 't nieuw aen 't overout gebruick,
Op dat het een voor 't ander wijcke en duick'.
Al kan de disch slechts korst en wijndruif smaken;
Verscheide smaeck bedeckt de zelve zaken,
Het eigen vleesch en bloet van 't hemelsch vlies.
Dit offer boodt zijn' gast dan geen verlies.
Zy nutten 't lam: wat schade 't met wat vlocken
En verf de spier en aêr wert overtrocken.

443 *Het voorbeelt liep ten eint:* alle voorbeduidingen en afschaduwingen hadden gedaan.

446 De zin is: de offerhande is dan alleen volkomen, wanneer het offer genuttigd is,

448 *Der Hebreen gewoonten:* de Hebreeërs aten het hoofd met de schenkels en de ingewanden van het Paaschlam. *Exod.* XII:9.

451 *Achaje:* de Korinthiërs. Zie vs. 377.

459, 460 De zin is: al proeft men alleen brood en wijn, zoo neemt dit niet weg, dat aan dezelfde zaak verscheiden smaak gegeven wordt.

461 *Vlies:* schaap, lam.

Oock at geen Jood zijn Paeschlam zonder broot;
Het welck in zich dit aertsgeheim besloot,
Hoe broot en vleesch genut wort, met malkander,
Doch schijn van 't een, en 't wezen van het ander.
  En vraeght men noch, of dit een offer zy;
Naerdien het lam geslaght wiert, op een ry,
Van huis tot huis, door 't hooft van ieder drempel,
En niet door 't mes des offraers, in den tempel?
Natuur had lang, van 's werelts aenbegin,
Den vader, 't hooft van 't huis en 't huisgezin,
Met eenen oock den manlijcke eerstgeboren,
Tot dit gezagh der Priesterschap verkoren.
Oock offerden d' Aertsvaders, door een drift
Der hemelen, den hemel hunne gift.
Men offerde oock het Paeschlam al', ten tijde,
Eer noch de wet den zoon van Amram wijdde
In 't offerampt, aen Levijs telgen vast;
Gelijck de tolck des Hooghsten had belast.
Elck huisheer dan, als Priester, 't Paeschfeest vierde;
Het zy Natuur hem door haer aêm bestierde;
't Zy zonderling bevel zijn' yver dreef;
Op dat geen lam Gode ongeoffert bleef,
Die geenen stam, daer Horebs spitse dondert,
Had van dit slagh des offers afgezondert.
  Daer ossebloet besprengt het Jootsch verbont,

489—499 Het bloedigh bezegelen des Ouden Testaments beelde de bezegelinge des Nieuwen Testaments uit: gelijck blijckt uit de tegenstellinge der beide offerhanden, en het bezegelen der beide Testamenten. *Kantteekening der oude uitgave.*

465—469 De zin is: de verplichting der Joden om het Paaschlam met ongezuurde brooden te eten, was mede een voorbeduiding: immers, gelijk zij brood en vleesch te zamen nuttigden, wordt, op het Paaschmaal des Christens, het wezen van vleesch onder de gedaante van brood genoten.

483 Eens in het jaar was de huisvader zelf Priester, en slachtte en offerde hij op het Paaschfeest zelf.

487, 488 De zin is: die bij het bevel, onder 't geloei des donders van Horeb: spits gegeven, geen stam van Israël had uitgezonderd van het algemeen recht om op het Paaschfeest zelf het Priesterambt te bekleeden.

489—534 Tot beter verstand dezer plaats, waarin betoogd wordt dat het bloedig bezegelen des Ouden Testaments de bezegeling des Nieuwen uitbeeldde, herinnere men zich, dat Mozes, na de wetten voor de Kinderen

Beelt Moses uit den Kersten outergront,
Geleit in kalck van vleesch, met bloet beslagen;
Waer door wy meer het opperste oogh behagen
Dan door het bloet van 't redelooze vee.
Men zet maer eens de hoofden dezer twee
Wetgeveren te zamen; zoo zal blijcken
Voor 't oogh, of beelt en Wezen niet gelijcken;
Of Sinaes top en Sion allebey
Niet gaen geciert met d'offerlieverey.
Het wetaltaer heeft tweemael zes pilaren,
En Kristus disch telt oock drie dubble paren,
Als pijlers, aen 't altaer der betre wet,
Op Sion, niet op Sinai, ingezet.
d' Een offert danck, terwijl zijn ossen branden;
En d' ander danckt, en reickt met zijne handen
Het twaleftal zijn lichaem en zijn bloet,
Dat, eer dan bloet van vee, de misdaet boet.
't Hebreeusch verbont krijght kracht door statigh plengen,
En smoock van 't bloet des offers, en door sprengen
Van 't bloet des kelx, 't welck eedler bloet verbloemt,
Als Moses mont het testamentbloet noemt:
En Kristus, eer hem speer of spijker griefde,
Beschrijvende de nieuwe wet der liefde,
Zijn' bloetkelck noemt het bloedigh Testament,
En spreeckt een spraeck, als Moses was gewent.
Zy stemmen beide, in woorden en in wercken;
Want ieder pooght zijn Testament te stercken
Door offerbloet, voor 't volck, hun toebetrouwt.

Israëls, op Sinaï, te hebben ontvangen, aan den voet van dien berg een altaar, en daarover heen twaalf kolommen of gedenkstukken oprichtte, kalveren deed slachten, een gedeelte van hun bloed op het altaar plengde, en met een ander gedeelte de Wet en het Volk besprengde, zeggende: *dit is het bloed des Verbonds, dat de Heere met u gemaakt heeft:* alzoo als middelaar of tusschenpersoon dat verbond bekrachtigende en door het besprengen van altaar en volk plechtig bezegelende. Zie *Exod.* XXIV; *Hebr.* IX. Evenzoo bezigde Christus bij de instelling van het Avondmaal (of misoffer) dezelfde woorden als Mozes, zeggende: *dit is het bloed des Nieuwen Verbonds.* Hij stelde zich alzoo tot middelaar van het Nieuwe, gelijk Mozes van het Oude Verbond was geweest, en bezegelde dat Verbond met zijn bloed. Evenals vroeger de twaalf kolommen, waren nu de twaalf Apostelen tegenwoordig", enz.

506 *Boet:* verzoent.

De leste sterckt het nieuw, en d'eerste 't out
Verbont. Het bloet bezegelt bey de bladers:
Daer bloet Godts os; hier bloeden *Jesus* aders,
Doch zonder bloet te storten, in de zael;
Gelijck daer na, aen dien gevloeckten pael.
Hy zeit [laet u geen offerbloet berooven]
Dit is mijn bloet: zoo moet ghy hem gelooven,
Die offeraer en offerhande streckt,
Daer 't jongste mael zijn offertafel deckt,
Met vleesch en bloet, gewijt in hant en beker.
Hiet bloet geen bloet, dit offer ging onzeker;
Dit Testament der opperzaligheit
Lagh zegelloos; en d'afgront won het pleit
Van al wat dong naer 't erf van 't beste leven.
De misdaet wort door offerbloet vergeven,
Geoffert 's nachts, toen Godt zijn scheimael hiel,
Des daeghs noch eens, zoo schoon en root als 't viel.
   Der beelden stof nu eenmael afgesleten,
Zoo slaen wy op d' Orakels der Profeten,
Die voor den dagh des Heilants henegaen,
En juist op 't licht der offerhanden slaen.
Gamaliël, wat staet u niet te boeten,
Die dickwils my, gezeten aen uw voeten,
Hiet lasteren den offerglans, op wien
d' Onfeilbaerheên der profecyen zien?
Ghy wacht de zon, die neerstraelt uit den hoogen,
Helaes! vergeefs, voor uw benevelde oogen.
   Het Priesterdom van Eleazar ging
By Eli t' huis, die een nakomeling
Van Itamar, het broght aen zijne zonen:
Maer dees bestaen het volck en Godt te hoonen,
Door gierigheit en geilheit en gewelt;

535 De profecyen wijzen op dees offerhande. *Kantteekening der oude uitgave.*
545 Het verstooten van Ely, en de belofte van een ander Priesterdom en Priester wijzen hier op. *Kantteekening der oude uitgave.*

520 *Os:* offerstier.
532 Zinspeling op *Hebr.* IX:22.
533 *Scheimael:* afscheidsmaal.
537 *Die voor den dagh des Heilants henegaen. die* slaat hier op *d' Orakels.* — *Henegaen:* vooruitloopen.

Waer tegens zich de grijze vader stelt,
Hoewel te koel; dies dreight de tolck van boven,
Dat Godt zijn huis den lijfrock zou berooven
En 't offerlot, dat op zijn vaders viel;
En wecken een', bezint van 's Godtheits ziel,
Die ree besloot een vast gebouw te stichten,
Voor zijn' gezalfde, om heilighlijck te lichten
In 't Priesterdom, alle eeuwen in en uit:
Daer ziet men klaer 't nieuw offerampt beduit.
  De simpelheit der Duive, in 't Evangeli,
Ontkent geensins, dat Samuël na Eli
Dit ampt bekleede, en Sadok, als een star
Des offers, lichte op 't spoor van Abjathar,
En deze bey ten deel dees profecye
Bezegelden; maer als in schilderye
Heeft Sadok, met den yvraer Samuël,
U voorgespelt, hoe 't opperste bevel
In Eli hadde al Arons smoock verdreven;
In Samuël en Sadok 't ampt begeven
Aen Kristus Kerck: want 't Godtsbladt melt, hoe ree,
Toen Moses 't heir geleide droogh door zee,
Godt zelf den stam van Eli had verkoren:
Zoo was zijn ampt in Aron dan geboren;
Wiens dienst hy weêr verworpt, in Elijs bloet,
En kiest een hooft, dat eeuwigh offren moet.
  Daer Davids harp u opschuift de vertooning
Van 's nazaets Rijck; en zet dien zoon, als Koning,
Aen 's Vaders zijde, op 't vaderlijck bevel,
Tot dat de haet verstrecke een voetschabel
Des Godts, voor 't licht der morgenstar geboren;
Daer wort hem, van den Vader, toegezworen,
Met eenen eedt, die onherroepbaer is,

575 David spelde des toekomenden Melchisedechs eeuwighdurende Priesterdom. *Kantteekening der oude uitgave.*

557, 558 De bedoeling dezer regels is, dat de voorspelling, aan Eli gedaan, op het Hoogepriesterschap van Christus duidde.

560, 561 Hier heeft een kleine vergissing plaats. Samuel is Eli wel als Richter over Israël, maar nooit als Hoogepriester opgevolgd, welke waardigheid hij ook, als niet uit Levies stam zijnde, niet bekleeden kon.

575 *Davids harp:* zie *Psalm* CX. — *Opschuift:* openschuift.

Dit Priesterdom; niet naer gelijkenis
Van Aron, maer Melchisedech, voor dezen
U uitgebeelt, met een natuurlijck wezen
Der waerheit zelf, verdovende den schijn.
Zoo lang de Kerck dan opdraegh broot en wijn,
En offert vleesch en bloet, voor Godts getrouwen,
Blijft d' eedt in kracht, die nimmer magh berouwen;
Het welck gebeurt, indien men 't offren staeck'
En schorte, en zoo Godts mont meineedigh maeck';
Die aen zijn' eedt noch hecht een staert van plagen
En jammeren en droeve nederlagen.
Ghy Koningen en volcken, ziet wel toe:
Uit Sion dreight de Vorst u, met zijn roe;
Wiens offerampt, dat duurt aen 't eindt der eeuwen,
Ick met een' blick vertoonde aen mijn Hebreeuwen,
Naer hun begrijp noch traegh, en luttel sneegh;
Waerom mijn pen 't altaergeheim verzweegh;
Geheim te diep voor hun onleerzame ooren.
Het was genoegh hem eerst te laten hooren,
Hoe Aron weeck voor *Jesus* majesteit,
Des zegens bron, de strael der eeuwigheit.
  Doch 'k gaf hun noch t'erkaeuwen, onder andere,
Hoe Priesterdom en Wet dus aen elckandere
Verknocht zijn, dat waer 't heiligh Priesterdom
Verandert wort, daer keert de Wet oock om.
Dit huwelijck, dit paer magh niemant scheiden:
Des eenen hant moet d' andre medeleiden,
En ieders aert gelijckt zijn wederga.
Nu is de wet der strengheit in gena
Verkeert; gelijck 't altaerampt der Levijten
In 't Priesterdom, dat niet bestaet in slijten
Van runderen, en stam noch afkomst kent,

603 De veranderinge van Priesterdom en Wet hangen onscheitbaer aen elckander verknocht. *Kantteekening der oude uitgave.*

595—598 De zin is: over wiens eeuwigdurend Priesterschap ik (Paulus) de Hebreeën slechts terloops onderhield: terwijl zij nog traag in 't begrijpen en niet bijzonder scherpzinnig waren." Zie *Hebr.* V:11.

603 *t'Erkaeuwen:* te overdenken.

605, 606 Zie *Hebr.* VII:12.

612 *Slijten:* wegdoen, offeren.

Oock duren moet tot aen der eeuwen endt.
Is Arons dienst vervallen met zijn muren;
Moet d' offerhant, gelijck de Godtsdienst, duren,
En nieuwe Wet: wie schuift dan Kristus wech,
Die Aron niet, maer wel Melchisedech
In 't offren volght, met zoo veel grooter klaerheit,
Gelijck het beelt gevolght wort van de waerheit.
De nieuwe Wet hout eeuwighlijck haer steê:
Zoo duurt de dienst des nieuwen Priesters meê,
Tot dat hy koom' den tijt zijn vleugels korten.
Wie 't offren schort, moet Kristus wet oock schorten:
Maer 't schorten van zijn wet waer tegens recht,
Gelijck zijn dienst, aen *Jesus* wet gehecht,
Ja zelf een wet, van niemant t' overtreden,
Noch weiniger dan Arons offerzeden;
Dewijl het vier zijn offerlam verteert;
Ons Kristaltaer geen Offerlam ontbeert.
Een eenigh Lam op endelooze altaren
Vernoeght de Kerck, en keert zich aen geen jaren.
Dit offer duurt, en d' offerdranck en spijs:
Dees wet is nieuw, zoo is oock d'offerwijs.
  't Verheught mijn' geest, die vast voor 's offers prijs pleit,
Nu Salomon, of zijn gekroonde wijsheit,
Godts wijsheit stelt zoo yverigh te werck
Aen haer gebouw en pijlers, vast en sterck.
Haer offerhande en wijn en broot en disschen
En 't noôn te feest, zijn al geheimenissen
Van 't Heilwoort, menschgeworden in de Maeght
Van 't Priesterampt, daer Salem 't beelt af draeght;
Wiens Priester u naer 't puick der offren leide,
Eer d'Almaght noch het lijf des Zoons bereide,
Die vleesch en bloet op d' offermaeltijt braght,
In ste van vee, door Levy versch geslaght;
Wiens offren streeck voor aller offren kroone,
Zoo hoogh gewijt door 't kercklicht van Hippone,

636 Salomon spelde dees nieuwe offerhande. *Kantteekening der oude uitgave.*

624, 625 *Schorten:* staat hier voor: opheffen, afschaffen.
628 *Weiniger:* minder.
636 Zie 1 *Kon.* VIII.
648 *Zoo hoogh gewijt:* zoo luisterrijk gehandhaafd.

Sint Augustijn: noit vocht August zoo zeer
Voor Rome, als hy voor *Jesus* offereer.
Dit offer blijckt in Esayas schriften,
Daer Faroos volck, met offerhande en giften,
Den Heilandt eert en aenbidt te gelijck,
Voor 't nieuwe altaer, in 't midden van het Rijck
Des breeden Nijls en zijn bevloeide randen:
Want overmits geen erf voor offerhanden
Of outer wiert gevonden buiten 't slot
Van Davids muur; zoo twijfel niet, of Godt
Voorspelt hier d' eer des offers, opgedragen
In *Jesus* naem, waer door wy hem behagen.
Voor 't spellend bladt staen lastermonden stom,
Zoo dick het zalft 't verlichte Heidendom
En Heidensch bloet tot Priesters, en Levijten,
Die eeuwigh zich in offerdiensten quijten.
Leit Arons vier in offerasch gedooft,
Zoo rust die last op Kristus, 't opperhooft
Der Priesteren, die onder zachter wetten
Hem dienende, zich met geen bloet besmetten.
Zoo d'Antikrist 't gedurigh offer staeckt,
En al den dienst der vadren; wie verzaeckt
Dan 't nieuwe altaer, dat d' eeuwen moet verduren,
Oock na den smoock der omgeramde muren,
Door Titus en Antiochus gevelt,
Daer Levi treurt en in zijn tranen smelt?
Het is nu tijt mijn Offer in te wijen,
Op 't hoogh altaer, door 't puick der profecyen,
Het welck op 't puick der offerhanden wijst;

651—675 Esaias spelde dees nieuwe offerhande, oock andere profecyen staen hier op: oock Daniël, en Malachias, doorgaens van d' outste Outvaderen uitgeleit. *Kantteekening der oude uitgave.*

649 *August:* Augustus wordt hier te pas gebracht om den dichter gelegenheid te geven, volgens zijn oude liefhebberij, met namen te spelen.
651 *Esayas schriften:* toespeling op *Jes.* XIX.
655 *Bevloeide:* overstroomde.
661 *'t Spellend bladt:* de Profetische schriften.
662 *Dick:* vaak.
662, 663 Zie *Jerem.* XXIII:18.
669 *d' Antikrist:* toespeling op *Daniël* XII:11.
676 *'t Puick der profecyen:* *Mal.* I:10, 11.

Daer Godt den dienst van Levijs hant misprijst,
Zijn lamme blinde en quijnende offerdieren,
Beschimmelt broot en huichelaers manieren,
Op zoo een wijs: ghy Priesters, houdt u stil.
Ghy offert vast, doch my ten wederwil,
Die geene gift van uwe hant aenvaerde:
Want van het oost, daer 't licht de lijst der aerde
Vergulden komt, tot daer het nederdaelt,
Zal 't Heidensch volck, met geenen stroom bepaelt,
Mijn' grooten naem vereeren met zijn bede;
En onverplicht aen Sions offerstede,
My overal een zuivere Offerhant
Toeheiligen en offren, zonder schant.
De glans mijns naems zal schijnen tot aen d' enden
Der weerelden, die noit mijn diensten kenden.
  Toen 't koorkleet reet sloot Arons dienst zijn' mont,
En gaf den geest in Kristus doot, en stont,
Gelijck een lijck, gebalsemt boven aerde;
Tot dat de roe van Rome quam, te paerde,
Al 't heilighdom, dat reede ontheilight was,
En kerck en koor begraven in zijn asch,
En puin en stof en roock en smoock en voncken.
Het overschot van Levi, nu gekloncken
In ketens, en gevloeckt, gehoont, gehaet,
Most jammerlijck, in zijn gescheurt gewaet,
En hangends hoofts, geschupt uit Abrams erven
En drempelen, den aertboôm ommezwerven:
Zijn offerkleet lagh in den brant vergaen:
Geen outervier stack vee of vogel aen:
En 't bleeck, hoe Godt aldus, door Malachias,
Den dienst der wet verfoeide, en op Messias,
En zijnen dienst en eenigh offer wees:
Niet op den bergh, waer onder 't licht verrees;

693 Arons dienst eindight met Kristus leven. *Kantteekening der oude uitgave.*

679, 680 Toespeling op *Mal.* I:7, 8.
682 *My ten wederwil:* tegen mijn uitgedrukten wil.
688 *Onverplicht:* niet gebonden.
693—695 Lees: toen de Voorhang des Tempels, bij 's Heilands sterven, scheurde, ging het Priesterschap van Aäron te niet en werd, daar de Geest er uit geweken was, gelijk aan een gebalsemd lijk, dat boven aarde staat.

Waer op het hing, ten schimp der lasteraren.
Een kruis, een hout, geen ongetelde altaren,
Noch overal, behoefde 't bloedend Lam;
Dat zich maer eens most offren aen den stam,
In zijn gedaente, onnozel en zachtmoedigh.
Zoo spelt dan hier Godts veder van geen bloedigh
Kruisoffer, noch van Arons loeiend vee;
Maer van den dienst, geweigert van geen ste,
Gewest, noch tijt, noch volcken, die zich houden
Aen 't nieuw verbont, bedient van Godts vertrouden;
Aen 't offerampt, dat, van 't Levijtsch geslacht,
Op Juda storf, wiens offer Godt verzacht:
Want *Jesus* is uit Judaes stam geboren,
En heeft voor zich een Priesterdom verkoren,
Uit Jode en Grieck en Noorman en Barbaer;
En keert geen volck van zijn gehéimaltaer
En reinen disch en zuivere offerspijze;
Daer hy zich zelf, geheimenisserwijze,
Ten beste geeft, zoo rein, zoo onbesmet,
Gelijck hy op Godts drempel wiert gezet.
Geen hagel valt zoo zuiver hier beneden;
Geen Man liet zich zoo rein en zuiver kneden,
Van Engelen, als ons deze offervrucht
In 't Maeghdevat komt storten uit de lucht;
Daer Gabriël der maeghden bloem bejegent
En haer, met een de vrucht haers lichaems, zegent.
Natuur en Wet en 't Maeghdelijck juweel
Besteedden elck aen d' outervrucht haer deel:
Natuur gaf d' air, de Wet haer dorschte en maelde:
De Maeght, na dat de Geest haer lijf bestraelde,

721 Het offerrecht van Levi storf op Juda en allerhande geslachten. *Kantteekening der oude uitgave.*

727 Kristus offer is het allerzuiverste. *Kantteekening der oude uitgave.*

716—719 De bedoeling van Vondel is te betoogen, dat de hier aangehaalde profecie van Maleachi niet kan gezien hebben op het bloedige kruisoffer, 't welk maar één kruis en ééne bepaalde plaats vorderde, maar op het onbloedige offer, op ontelbare altaren en allerwegen opgebracht.

721, 722 *Dat, van 't Levijtsch geslacht, op Juda storf:* dat van den stam van Levi in dien van Juda — waar Christus toe behoorde — overging.

730 Kan beteekenen: Gelijk hij, als kind, in den tempel werd opgedragen en voorgesteld.

Met 's Godtheits gloet, bestelde ons uit haer' schoot
't Altaerbancket, 't heelheiligh Offerbroot,
't Gezegent vleesch van mensch en Godt: met reden
Geviert, gedient, bewierroockt, aengebeden
Van arm en rijck, en om zijn zuiverheit
Van elck gewilt, het zwijnsch gemoedt ontzeit;
Bewaert met angst, van Godtgewijde duimen.
't Gelichaemt broot is t'edel om te *kruimen.
Hy zie vry om, die 't graen der zielen spilt.
Godt heeft noch gaef noch offer zoo gewilt,
Als 't lichaem zelf, het welck de Geest bereide,
Toen hy het Woort op 's weerelts drempel leide,
Naer Arons plaets, uit eene Maeghdecel.
Stroy leliblaên, noch blancker dan haer vel.
Breng zilver, zyde en purper uit uw koffer,
En spreize voor de voeten van Godts Offer:
Besprey den vloer, waer 't Lam zijn voeten zet:
Bewaer zijn wol; dit sneeuw gedooght geen smet.
  Daer Levi schenckt aen Priesterlijcke vlammen
Spierwitten os, of hagelwitte rammen,
Of blancke koe, of kalf, voor 't mes beducht,
Of wolligh schaep; daer reutelt, steent en zucht
De bloende strot des offervees; wiens sprengkel
Altaer en want bespat, en tot den enkel
Den Priester zet in 't roockend bloet: hy verft
Zijn handen root: het offer, dat 'er sterft,
Schijnt door zijn bloet den hemel toe te klagen
Den moort, waer door deze offerslaghters vagen

759 Levijs offerhanden waren besmettelijck ten opzicht van Kristus reine offerhande. *Kantteekening der oude uitgave.*

746 *Het zwijnsch gemoedt ontzeit:* toespeling op *Matth.* VII:6, en op het Kerkgezang:

Vere cibus filiorum
Non mittendus canibus.

Ontzeit: uitgezonderd.

747 *Van Godtgewijde duimen:* de handen van hen, die de priesterwijding ontvangen, worden door den Bisschop gezalfd, waarna deze met zijnen, in de gewijde olie gedoopten duim, over hun saamgevouwen handen twee lijnen trekt, namelijk, van den duim der rechter- tot aan den wijsvinger der linkerhand en van den duim der linker- tot aan den wijsvinger der rechterhand, onder het uitspreken van een toepasselijk gebed.

En reinigen, geen vlacken van 't gemoedt,
Maer slechts het lijf: 't gepleng van zoo veel bloet
Staet schrickelijck, voor 't stremmen, na het stremmen:
De tempel schijnt in 't roode meir te zwemmen.
Wat ziet hier niet bemorscht, besprengt, bespat?
O morssery! wat reinigen is dat?
Dit schijnt by Godt geen offereer, maer schande.
Ghy Priesters, staeckt deze onreine offerhande:
De hemel eischt een zuivere offerboet,
En vleesch en bloet, doch zonder plas van bloet:
Hy eischt het bloet, als in geslotene aders.
Begrijpt ghy 't niet, zoo vraegh het d'eerste Vaders:
Vraegh Abraham, dien trouwsten Offeraer,
En zijnen zoon, gevordert ten altaer.
   Het grijs vernuft zagh niet dien knoop t' ontwarren,
Hoe hier zijn zaet zou wemelen, als starren
Daer boven; schoon het lagh gebluscht, gesmoort
In 't eenigh bloet. Dit schijnt een donderwoort,
Een donderslagh: belofte en waerheit strijden.
Godt eischt een' moort: Natuur krijght medelijden
Met hare vrucht, en 't kinderslaghtigh lot.
Vijf zinnen gaen te velde tegens Godt,
En worstelen, drie nachten en drie dagen,
Terwijl hy klimt op 's hemels streng behagen
Ten offerbergh; de Zoon gelaên met hout
Op zijnen rugh; de Vader, stram en out,
Met vier en zwaert, tot opening van ader
En strot des kints, zijn hart; dat zeit: mijn Vader,
[O bitter woort! bezweeck de vader niet,
Toen hem die naem van vader 't hart doorstiet?]
Mijn vader, hier zijn vier en hout en banden;
Waer blijft het schaep, om op 't altaer te branden?
De Vader schiet als uit een' bangen slaep,
En droom: mijn zoon, Godt zal het outerschaep

783–821 Uitspanninge van Abrahams offerhande, die Kristus onbloedige en bloedige offerhande uitbeelde: gelijck blijckt uit gelijckheit en ongelijckheit tusschen Isak en Kristus. *Kantteekening der oude uitgave.*

769 Zinspeling op *Hebr.* X: 4.
777 *Offerboet:* offerzoen, voldoening.

Bestellen: en hy valt, vol strijts, aen 't bouwen
Van 't berghaltaer; en leit het hout, gehouwen
Ter offerhande, op 't outerplat; en 't kint,
Het welck hy eerst de handen kruiswijs bint,
Op 't offerhout; en grijpt, met zoo veel krachten
Als 't hart noch heeft, het mes, om 't kint te slaghten;
En ziende omher geen uitkomst, troost zich dan,
Dat Godt zijn bloet uit assche wecken kan.
Natuur aldus verweldight, moet het geven:
't Betrouwen had de vuist al opgeheven,
En afgeknipt den draet der liefste ziel,
't En waer de stem het slaghtmes tegenhiel;
Waer op hy 't hooft naer 't Engelsch aenschijn draeide,
En met een' ram den eisch des hemels paeide.
  d' Aertsvader, dus geredt op 't ongezienst,
Zagh afgebeelt den dubblen outerdienst,
De bloedige en onbloedige offerhande
Des Heilants, die in liefde t' onswaert brande.
Zet Isak hier, daer Kristus tegens een:
Zy hebben iet byzonder, iet gemeen.
De boôn, gestiert uit 's hemels hooge poorte,
Voorspellen elcx naemhaftige geboorte;
Waer voor Natuur te rugh springt uit haer' stant.
Een ieder is zijn vaders eenigh pant,
En erfgenaam van zoo veel rijckdoms t' zamen.
Zy dragen bey geen ongewilde namen,
Belovende behoudenis, of vreught.
Zy stemmen in gehoorzaemheit, een deught,
Die offerhande en gaven gaet te boven.
Zy klimmen beide om eenen Godt te loven,
En zijnen naem t' aenbidden, zonder ergh;

810 Zinspeling op *Hebr.* XI:17–19.
817 *Op 't ongezienst:* op 't onvoorzienst.
823–838 De geboorte van Izaäk en die van Jezus werden door Engelen aangekondigd: beider geboorte had plaats onder omstandigheden, niet met den gewonen loop der natuur overeenkomstig: Izaäk was de eeniggeboren zoon van Abraham (uit Sara), Jezus de eenige zoon des Vaders: Izaäk droeg het offerhout, Christus het kruishout den berg op; waar elk van beiden ten offer bestemd was enz. HOOGVLIET heeft in zijn *Abraham den Aartsvader*, IX. Boek, dezelfde vergelijking op verdienstelijke wijze uiteengezet.

En torssen 't hout op eenen offerbergh.
Zy laten bey zich knevlen en gezeggen,
En op het hout geoffert nederleggen.
Zy wachten bey den slagh en steeck van 't stael.
Zoo wegen zy elckander in een schael;
Tot dat de ram de strot wort afgesteken;
Het bloet beginn' ten outer af te leken,
Te schilderen den rooden offerzoen
Des Zoons, die zoo den eischer most voldoen:
Maer Isak, die den Doot zagh onder oogen,
En lagh gedoemt, en voor het zwaert gebogen,
Behoudt zijn bloet, en plengt niet eenen strael;
Op dat hy u den reinen dienst afmael',
Die eeuw op eeuw gespelt van Malachias,
Des Paeschnachts nam zijn' oirsprong in Messias,
Den eenigen, die willigh zich alree
Geheilight had aen 't hout, op d'offerste.
Heeft Isax hals geen' druppel bloets vergoten;
Ons leven lagh in eedler bloet besloten;
Dat zonder zaet gesproten sprong voor elck;
Doch eens aen 't Kruis, oneindigh in den kelck
En overal. Nu kunt ghy licht bevroeden,
Waerom de ram, niet Isax hals, most bloeden.
  Zoo beelde Godt door Abrams offer uit
Den netten dienst, die Arons diensten stuit,
En 't bloetgepleng van ossen, koeien, stieren.
Een offerzon verdooft alle offervieren,
In netheit en in klaerheit: want Godts Lam
Vermengt zich niet met smoock, als Moses vlam,
Alleen gevoedt van 't aertsche en stof der aerde:
't Ontleent oock geen waerdy van 's Priesters waerde,
Maer is van zelf zoo rein uit zijn natuur:
Is d'offraer snoo, dees offerhande is puur.

852 *Ons leven lagh in eedler bloet besloten:* onze behoudenis vorderde edeler bloed.

854, 855 De zin is: het bloed van Christus werd maar eenmaal aan 't kruis geplengd, doch wordt in den offerkelk voortdurend en ter aller plaatse aangeboden.

858 *Den netten dienst:* den volkomen dienst, waarmede het offerwerk van Aäron een einde neemt. *Net* heeft hier de beteekenis, welke het nog doorgaans in 't Fransch heeft en ook bij ons in de uitdrukking: *klaar en net,* voor „duidelijk en waar niets aan hapert."

d' Aertsherder, noit bezweken in zijn trouwe,
Trof d' ooren der Samaritaensche Vrouwe,
Op Garizim, als met een' donderslagh;
Toen zy hem 't woort gelijck te monde uit zagh,
Daer hy voorzey de ree genakende uren
Des Godtsdiensts, die niet meer aen Davids muren
Noch Sichems bergh en rots gebonden stont,
Maer op den geest en waerheit vast gegront.
Indien men badt tot Godt in alle landen,
Zoo slaet zijn rede op d' eer der offerhanden,
Die Sion holp in twist met Garizim;
Zoo looft hy hier de waerheit meer dan schim;
En 't offer, dat de nieuwe Kerck zou cieren,
Veel meer dan vleesch en bloet van ram of stieren;
Geringer dan den zoen van 't offerfeest,
Dat broot in vleesch verandert door Godts Geest
En kracht des Woorts, u voênde met de spijze
Van 't zuiver Lam; nu geestelijcker wijze,
Doch in der daet, geoffert op 't altaer,
Al 't aertrijck door, voor Godts getrouwe schaer.
Om uit de zee der outheit dan te landen,
Daer *Jesus* schuift een schot voor d' offerhanden
Des ouden tijts, op Paeschnacht, in de zael,
Des daeghs bereit voor 't heiligh offermael;
Zoo laet ons naer den Opperpriester luisteren,
Die al 't gestarnte en maenlicht komt verduisteren
Van Profecy, Nature en Horebs Wet,
En 't beeldewerck, dus lang ten toon gezet,
Eer hy verscheen, om 't Offer in te wijden,
By nacht, zoo dicht in 't aenzicht van zijn lijden,
En 't loos verraet, gestemt met overlegh.
Eerst offert hy, meer dan Melchisedech,

867 Kristus gespreck met de Samaritaensche vrouwe ontvouwt genoeghzaem Malachias profecy van d' offerhande, niet langer aen een eenige plaets gebonden. *Kantteekening der oude uitgave.*

887 Kristus instellinge bevestight alle beelden en profecyen van de nieuwe offerhande. *Kantteekening der oude uitgave.*

867 *d' Aertsherder:* Christus.

873 *Sichems bergh:* de berg Garizim, aan den voet waarvan Sichem gelegen is.

894 *'t Beeldewerck:* de zinnebeelden.

Zich zelf, in schijn van broot en wijn, den Vader;
En draeght hem op zijn eige spier en ader.
Zoo veel vermagh de zegening van 't Woort,
Dat alles schiep, en broght de weerelt voort,
Ja zonder stof. Wat zou dan Godt beletten
Hier ackervrucht en wijnranck om te zetten?
Wat zeit hy? *Dit 's mijn lichaem: dit 's mijn bloet.*
Een spraeck, waer aen geen leerling twijflen moet,
Die zijn vernuft met Kristus bant laet gorden.
Hy zeit: *dat voor u zal gelevert worden.*
Dit is de kelck, het nieuwe Testament,
In mijnen bloede [o goetheit zonder endt]
De kelck voor u vergoten, tot der zonden
Vergiffenisse. O woorden, pijlen, wonden
In 't steenen harte. O mensch, dit lichaem, nu
Gebroken, laet zich leveren voor u.
Dit is de kelck, 't Verbont, op nieuw gesloten
In bloet, *voor u, voor velen uitgegoten.*
Tot 's misdaets boete, en tot vergiffenis
By Godt; geensins, op datze, hier ten disch,
Wat spijs en dranck slechts nuttighden en droncken;
Maer Godt ten zoen en offer toegeschoncken,
Voor dit getal der jongren, hier ontrent,
En duizenden, by 't alziende oogh bekent.
Dit vleesch, dit bloet wort hier dan opgedragen
De Godtheit, om te zoenen haer mishagen,
Door zulck een' zoen en offer, voor 't getal
Der jongeren, en wat Godt eeren zal.
Godt zeit (op dat geen eeuw zijn bloet uitwisse)
Tot hen: *dit doet tot mijn gedachtenisse.*
Zoo nut de disch der zielen offerspijs
En offerdranck, en zingt den hemel prijs.
  Most Kristus een Melchisedech verstrecken,
Het Paeschlam zelf voltoien en voltrecken,
En zegelen met heiligh bloet in 't endt
Het nieuw Verbondt en beter Testament;
Zoo staet het vast gegront in eeuwigheden,
Dat Kristus hier zijn eigen lijf en leden

900 *En draeght hem op:* en draagt hem òp.

Toeheilighde met danckbaerheit aen Godt,
Die hem verzagh met zulck een offerlot.
Dit leert u een van seventigh scholieren,
Mijn reisgenoot, mijn Lukas, wiens papieren
Getuigen van 't Apostelsche gebruick,
Den Offerdienst, die eeuwigh dure en ruick'.
Hy toont u, hoe d' Apostels in die tijden
Met vasten en opoffren innewijden,
In 't heiligh ampt, zoo my, als Barnabas,
Door drift des Geests, die hun Orakel was.
Schoon iemant mijn of Lukas pen versnye;
Zy druckt u door het Grieckschе Liturgye
Dien Offerdienst zoo klaer en helder uit,
Dat al 't gewoel des afgronts op haer stuit.
Zoo leverde ick den Godtsdienst aen d'Achaiers,
Uit Kristus mont, tot smaet des zielverleiers
En afgodts; en tot weering van 't misbruick;
Dat min de ziel bezorghde, dan den buick;
Den dooven buick, die graegh en gulzigh weidde;
Te traegh het lijf des Heilants onderscheidde;
En schuldigh aen 't gekruiste bloet en vleesch,
Godts oordeel at en inzwolgh, zonder vrees:
Behalve dat, by 's afgodts schaer gezeten,
Hy reuckloos dorst des afgodts offer eten,
En 't vleesch, gewijt aen zoo een helsch altaer.
Korinthen liep alree geen klein gevaer
Van, op de rots der afgoôn, dus te stranden:

939—962 Sint Lukas bevestight de Nieuwe Offerhande, en Sint Pauwels, door het woort Liturgye, aen de Hebreen, oock in zijnen brief aen de Korinthers, en steltze tegens de Jootsche en Heidensche offerhanden. *Kantteekening der oude uitgave.*

939 *Een van seventigh scholieren:* Lukas wordt door sommigen gehouden voor een van de twee-en-zeventig, van wier uitzending hij alleen gewag maakt (zie *Luk.* X.) Dat hier bij *zeventig* het woord *de* niet had mogen gemist worden, blijkt daaruit, dat, zooals er nu staat, men uit den zin zou moeten opmaken, dat alle zeventig scholieren hetzelfde als Lukas geleerd hadden.

947—950 Hij wil zeggen: hoe men ook het Grieksche woord λατουργέιν in mijn (Paulus') brief (aan de *Hebreeën* X: 4) gebezigd, vertale, het zal altoos op een offerdienst slaan.

951, 952 Toespeling op 1 *Kor.* XI: 28—30, in verband met 1 *Kor.* X: 20.

Want Belials en Kristus offerhanden
Verdragen zich, gelijck de nacht en dagh.
Het was dan tijt, dat ick 'er in verzagh
En waerschuwde elck afgodery te vlieden;
Gelijck het past zoo Godtverlichte lieden.
Ick stelde flux twee disschen tegens een;
Hier, Kristus, daer, de Heidens en Hebreen;
Hier, 't lijf met danck geoffert, Godt ten prijze,
En daer, 's Hebreeus en Heidens offerspijze.
Hier d'eter in gemeenschap met Godts Zoon,
Door 't nuttigen zijns lichaems, hem geboôn;
Daer, 's afgodists gemeenschap, door het brassen
Met valsche Goôn, op wien dees buicken passen.
Men zagh dan hier 't gelijck en ongelijck
Des offerdiensts, in Godts en 's afgronts Rijck
Vereenigen, en tegens een verschelen;
Godt eeren, Godt zijn wettige eere ontstelen;
Gemeenschap met den afgront, of het licht;
Het spijsaltaer tot ieders eer gesticht;
Het offer elck zijn Godtheit opgedragen,
En d'eters Gode of 's ongodts geest behagen:
Gelijck ghy schept uit mijn Korinters brief;
Dies twijfel niet Godt heeft den offer lief,
Zijn opperste eer. Hoe kan het hun gelucken,
Die Godts altaer door 't lochnen onderdrucken?
De Godtsdienst rust, daer 't offren wort gestaeckt.
Wie 't offer quetst, heeft Godt in 't oogh geraeckt.
Zoo iemant zich misgrijpe aen zijns gelijcke,
Men zoent die schult, daer 't Recht het oordeel strijcke:
Maer zoo een mensch de Godtheit koom te na;
Wat offerhand, wiens voorbé boet die scha?
  De vruchtbre schoot der vaderlijcke schriften
Gaet zwanger van altaren, offergiften

995 d'Overleveringe der Outvaderen en Concilien bevestight dit. *Kantteekening der oude uitgave.*

969 Zie de aangeh. plaats 1 *Kor.* X:20.
976 *Passen:* letten.
989 De zin is: de Eeredienst staat stil, waar geen offerande meer wordt opgedragen.

En offerhande en offerzoengebeên
En Offeraers en Priesters, voor 't gemeen.
De breede Raet der Kercke hangt zijn zegels
Aen Kristus dienst, bevestight door de regels
Der Bisschoppen, Godtvruchtighlijck verzaemt,
Van daer de zon den bruinen nacht beschaemt,
Tot daerze zinckt, om andre toe te lichten.
d' Altaren zelfs en kercken, hun gestichten,
Getuigen klaer van *Jesus* Priesterdom,
Dat eeuwigh spreeckt, en maeckt den afgront stom;
Die al te spade aen 't kladden en aen 't kreucken,
Verdonkren durf ontelbre gulde spreucken
Der Vaderen, op 't voorhooft van Godts Kerck
Gesneên, tot roem van dit Godtsdienstigh werck.
  Het oudt Verbont ontstack veel offervieren,
En geen vergeefs; doch vierderley manieren
Van offeren vertoonen zich hier in,
Waer uit men schept des offraers wit en zin:
Het zy hy poogh' den Hooghste te behagen,
Met hem zijn eer door brantwerck op te dragen;
Of voor misdrijf te zoenen door het bloet;
Of voor genot van aertsch eu tijtlijck goet,
Tot danckbaerheit zich zelven op te wecken;
Of uit gebreck van heil, zijn gunst te trecken.
Het eerste voer geheel in roock naer Godt:
Het tweede gunde oock Levy zijn genot:
Van d'andre twee genoot hy 't offer mede,
Om wien men roockte en smoockte op d'offerstede.
Het nieuw Verbont begrijpt, in 't algemeen,

1011—1025 Men offerde in het oude Testament verscheide slagh van offerhanden; in het nieuwe Testament wort een eenige offerhande ge-eischt. *Kantteekening der oude uitgave.*

1012, 1013 *Vierderley manieren van offeren:* brandoffers, dankoffers, smeekoffers en zoenoffers.

1021 Versta: het brandoffer werd, Gode ter eere, geheel verbrand.

1022 Versta: van het zoenoffer was het den Priesteren vergund, het hunne te nuttigen.

1023, 1024 Versta: van de dank- en smeekoffers mochten ook zij eten, voor wie die werden opgedragen. Zie *Exod.* LX; *Levit.* I, VIII.

Zoo menigh slagh van Offer kort in een
Onbloedigh; 't welck in prijs kan achterhalen
De dierbaerheit des offers, dat met stralen
Van bloet het Kruis bevochtighde op Kalvaer:
't Onbloedigh, vry wat meer dan spier en aêr
En vlam en roock der bloedige Levijten;
Die zulck een maght van offerkudden slijten,
En weide en stal verarmen van hun vee.
  Hoe steigert nu de kam van mijn Hebree,
By wien dees dienst, dit offer, wort verschoven;
Daer 't vier der lucht geslingert komt van boven,
En 't offervee van Salomon verslint;
Terwijl de galm van zangk en spel voor windt
Ten hemel vaert; en hondertduizent vachten
En 't vijfde deel hier toe zich laten slaghten,
Met duizenden van ossen, op een tijt
En zelve feest, dat zeven dagen wijdt
Die Koningskerck, gevult met heldre wolcken,
Vol majesteits; voor wie een drang van volcken
Aenbidden, met hun aenzicht in het stof,
De Godtheit zelf verschijnende uit haer hof,
Belooft haer volx gebeden te verhooren,
Op deze plaets, ten offer uitgekoren.
  Judea had, 'k beken het, zijn altaer,
Zijn Priesterdom, zijn kerck en Offeraer;
Doch aen geslacht aen plaets en tijt gebonden;
Tot dat de Zoon uit 's Vaders schoot gezonden,
Voltoien quam den Godtsdienst, naer de wet
Door Engelen bestelt en ingezet.
Dees Salomon, gekroont in 't Evangeli,

1034—1049 Der Joden ydele roem op hun offerhanden, wort hier wederleit en verdooft door eenen ongelijck heerlijcker godtsdienst. *Kantteekening der oude uitgave.*

1031 *Bloedige Levijten:* het bloed van offerdieren vergietende Priesters.

1034 *Hoe steigert nu de kam van mijn Hebree:* hoe verhoovaardigt zich mijn Hebreeër.

1055—1060 Versta: deze Zoon van God, die de pracht van zijn type Salomon nog minder dan een lelie stelt, verdooft, door de majesteit zijner offeranden al den luister van den Mozaïschen tempeldienst.

['t Welck al de pracht des voorbeelts by geen leli
Gelijcken durf] verdooft door majesteit
Van eenen dienst den glans en heerlijckheit
Des tempels, root van 't bloên der vette rammen
En rundren; en den reuck der wieroockvlammen.
Een Offer, zoo onschatbaer van waerdy,
Streeft al de pracht der offeren voorby.
Geen een geslacht bedient nu d'offerhanden;
Maer Moor en Noor en aert van alle landen
Bewaren 't ampt, dat beter Godt behaeght
Dan Levijs dienst. Geen eene steenrots draeght
Een cedren kerck en haer geslepe drempels;
Maer boogh op boogh, gewelft tot rijcke tempels,
Beschieten 't licht met gouden kruis en spits.
Veel outers staen in hunnen vollen krits,
In ste van een, uit root metael gegoten.
De Godtsdienst, eer zoo naeu en eng besloten,
Gaet weiden, als de zeerijcke Oceaen;
En kent geen kust, daer niet zijn outers staen.
Oock duurt nu 't feest, niet eenmael zeven dagen,
Maer 't gansche jaer, en volght den zonnewagen
In *Jesus* naem; die, galmende overal,
De lucht beweeght te zeegnen bergh en dal
En zee en stroom, van waer geboden steigeren
Naer Godt; te rijck, te milt, om nu te weigeren
't Beloofde heil, op des aenbidders stem.
Al 't aertrijck door is nu Jerusalem;
Wiens offer van geen Engel wort volprezen.
Het bloote beelt gaet schuil voor 't ware Wezen;
De schaduw voor Godts eigen lijf en bloet;
Beloftenis voor 't lang beloofde goet;
Het naeckte merck en teken voor 't betekende;
De nacht voor 't licht: het hemelsch vier, ontstekende
Verteerende 't altaervee, versch geslacht,

1066, 1067 *Geen eene steenrots draeght een cedren kerck:* het is niet meer Moryah alleen, dat een tempel draagt ter eere Gods.

1069 *Beschieten 't licht:* reiken met hun torenspitsen en kruisen tot aan de lucht: *sublimi ferunt fidera vertice.*

1070 *Krits:* kreits, kring.

1071 *Een, uit root metael gegoten:* het koperen outer, waarvan 1 *Kon.* XIII : 64.

Voor 't werkend Woort; 't welck zegenrijck van kracht,
De weite en wijn verslint, op 's Priesters bede,
Door 't woort des Woorts; u leverende, in stede
Van ackervrucht en wijngaert, spier en aêr,
En Godt en mensch, Emanuël; voorwaer
Wat anders dan dat blaten, bulcken, loeien
En reutelen en bloên van schapen, koeien
En kalveren, ten offer vet gemest
En uitgepickt; of musch, of tortelnest;
Of wieroocklucht, of oli, wijn en bloemen
Van meel, en al wat Moses pen kan noemen;
Wiens offeren dit eenigh wezen aen,
Het welck verduurt den tempel, lang vergaen,
In puin en stof, gelijck zijn outerslaven.
Een offergift beschaemt alle offergaven:
Een offerlam al 't vee, dat loeit en blaet;
Een offerkelck al 't plengen, zonder maet,
Van wijn en bloet; een air zoo wel gewassen.
Nu klaeght geen oogh van roock en smoock en asschen.
Stoffeert geen wolck, vol glans, het diep gewelf
Met majesteit; ghy hebt 't onmeetbre zelf
In 's toevals wolck, veel kleener, veel geringer,
Besloten van den Godtgewijden vinger
En duim; of van kristal en louter gout,
Waer aen die schat der Godtheit wort betrouwt;
Dat lijf, gekroont in top van alle hemelen;
Dat bloet, om 't welck veel duizent Geesten wemelen;
Bedeckende met vleuglen aengezicht
En voeten, voor dat onverdraeghzaem licht.
Hier rolt een rey den galm der offervaerssen
Van boogh tot boogh: de maeghdewasse kaerssen
Bewegen zich in hun onzichtbre vuist:
Daer wieroockt een voor 't Paeschlam, eens gekruist:
Een ander weckt de tragen met cymbalen:

1090—1093 De zin is: door het woord, hetwelk door zijn zegenrijk vermogen, op het gebed des Priesters, de zelfstandigheden van het brood en den wijn doet ophouden te bestaan, en, in de plaats daarvan, het vleesch en bloed van den Godmensch levert.

1109 Zie 1 *Kon.* VIII:10.

1118 *Onverdraeghzaem:* onverdraaglijk.

Een ander kroont Godts Heilighdom met stralen.
Te Bethlehem rees 's nachts geen schooner dagh
Van Cherubijns; daer in de kribbe lagh
Dat naeckte Kint, bestort met zulck een' zegen:
Maer 't zelve lijf, dat toenmael heeft gelegen
In d'arme krib, streckt hier op 't rijck altaer
Een zoen, een troost en zegen, voor de schaer
Der levenden en ree verhuisde zielen.
Het zelve Kint, waer voor de Wijzen knielen
En offeren hun wieroock, myrre en gout,
Wort aengebeên, op outers, rijck gebouwt
Van marmersteen en toets, of onder struicken,
In hol en rots; daer d'Offerzon moet duicken
Voor duisternisse en maght van kettery,
Of Heidendom en afgodts heerschappy.
My dunckt, ick zie een Duif dit offer kussen.
Onnoosle Duif, wie kan uw liefde blussen?
Hoe decktze met haer wiecken 't Heiligh Ront,
En nat des Kelx; gelijck in 't out Verbont
De Cherubijn de gulde bontkist deckte;
Waer in het Man, zoo vroegh, de schaduw streckte
Van 't offerbroot voor leckrer mont gespaert;
In 't zuiver vat der Maeght voor u bewaert;
Van Gabriel Godts afgezant gezegent,
En toegejuicht van 't Kint, dat Godt bejegent,
In 's moeders lijf; en als een morgenstar,
Voor 't offerlicht, de heirbaen baent van verr.
Geen offer kan de wolcken zoo doordringen
Dan dit alleen; 't welck alle zegeningen
Verdient, en zoo beknopt in zich bevat
Meer waerdigheit en deught en kracht en schat
Dan Arons dienst en d'offers zijner zonen.

1135 *Toets:* kostbare steen.

1135, 1136 *Onder struicken, in hol en rots.* Versta: in verborgen holen en spelonken, waar de eerste Christenen scholen ten tijde der vervolging.

1141 *'t Heiligh Ront:* de cirkelvormige gedaante van het brood.

1145 *Voor leckrer mont:* voor hen, die kiescher van smaak, die op meer verheven spijze belust zijn.

1148 *'t Kint:* Johannes de Dooper.

1149 *Een morgenstar:* Johannes de Dooper.

Een offer komt alle offerhanden kroonen.
De gansche Wet en Godts Profeten zien
Op eenen dienst, die Levi quam verbiên
Zijn ampt, zoo lang in 't Heilighdom betreden.
't Volmaeckte deckt al d' onvolkomenheden.
Het levend vleesch verfoeit het doode vee;
Gezielde wijn de druif, van d' eerste sne,
In Kanaän, getreên met natte zolen.
Messias bint nu ezelin en volen
Aen d'offerranck des outers, milt en zoet,
En wascht zijn kleet in wijngertsap en bloet.
't Is tijt dat, voor deze offerleckernye,
Belofte wijcke en beelt en profecye.
  Zoo goot allengs Godts uitverkoren vat
Dien balsem uit en goddelijcken schat
Des offergeurs, als Elys zoons verrezen,
Uit eenen damp en klove, hun gewezen,
Tot steurnis van Godts Offer, en de schaer,
Die Christus diende aen zijn geheimaltaer.
Zy scheelden wel in zin en spraeck; doch stemden
Uit nijt, om elck van 't offren te vervremden;
En hieven aen, met zoo een schalck geluit:
  Verdriet u 't licht, steeck beide u oogen uit,
Voor 't helder Woort, Godts boeck, voor elck ontsloten;
En val te voet dien Godt, in gout gegoten;

1171 Aertslasteraers van den waerachtigen godsdienst en d'eeuwige offerhande bersten aldus uit tegens d' allerheilighste offerhande der Kristenen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1164, 1165 Deze plaats is ontleend aan *Gen.* XLIX : 11. Vermoedelijk wordt door de *Ezelin* het aan den dienst der wet verknochte Israël, door het *volen* het Heidendom, dat den last der wet nog niet getorscht had, en door den *offerranck des outers* Messias zelf — naar *Joh.* XV : 1 — verstaan.

1169 *Godts uitverkoren vat:* Paulus. Zie *Handel.* IX : 15.

1172 *Hun gewezen:* tot welken zij waren verwezen.

1175 *Zij scheelden wel in zin en spraeck:* door *Elys zoons* (vs. 1171) worden wederom de „Protestanten" voorgesteld, *in zin en spraeck,* d. i.: „in bijzondere geloofspunten", wel onderling verschillende, doch hierin overeenstemmende, dat zij de offerplechtigheden der Roomsche Kerk veroordeelen.

1177 *Schalck:* hier in zijn oorspronkelijke beteekenis van: „loos, bedrieglijk."

Dien Mahuzim; het slot en aertsgewelt
Des Antikrist; die zijn betrouwen stelt
Op zulck een pest en toverdranck, geschonken
Den Koningen en Vorsten, dol en droncken,
En tuimelende om 't sap der goude schael,
Vol zoet vergift: waer door zy altemael
Het heiligh en onheiligh t'zamenroeren,
En razend wreet, een heiloos oorloogh voeren,
Ter liefde van der zielen snootste boel:
Die van haer bedde, of elpenbeenen stoel,
Vast aenziet, hoe haer ridders zich verhitten,
En met den klaeuw van stael de Waerheit zitten
Zoo bits in 't hair; als waer de hemel doof
En blint. De Mis is louter kerreckroof
En lastering en blinde afgoderye
En guighelspel en dolle razernye;
Een kakelbont gewaet, by een geraept
Van menigh stuck; waer aen zich 't volck vergaept;
Het welck, zoo dick men opheff kelck en ouwel,
Zich buight voor 't hooft van aller grouwlen grouwel;
Dat stormgevaert, 't welck, steigerende uit slijck
En stof, bestormt het eeuwighdurend Rijck
Van Kristus zelf, door 't schuim der domste Reuzen,
Die 't beckeneel op dezen hoecksteen kneuzen;
Terwijl het Godt verlastert door de Mis;

1181 *Dien Mahuzim: Mahuzim* is een Hebr. woord en beteekent letterlijk: „sterke rotsen." Als naam, en in den zin van „God der sterkten", is het gegeven aan een Syrische Godheid, welke Antiochus Epiphanes den Joden zocht op te dringen. Vondel zinspeelt hier blijkbaar op de woorden bij Daniel XI:38. *Ende hy sal den godt* Maözzim *in syne standplaatse eeren: naemlick den Godt welcken syne Vaders niet gekent en hebben, sal hy eeren met gout ende met silver, ende met kostelicke gesteente, ende met gewenschte dingen.* Sommige schrijvers hebben niet alleen in Antiochus Epiphanes den „Antikrist", maar ook in den God *Mahuzim* of *Maözzim* de *mis* willen zien. Wanneer zij, en Luther zelf, 't woord *mis* van *Mahuzim* of eenig ander Hebr. woord willen afleiden, moet men daar, naar ik meen, niets anders in zien dan een vernuftspeling. 't Is, als men weet, herkomstig van de slotformule: *Ite,* missa *est.*

1181—1184 Ontleend aan *Openb.* XVII in verband met XVIII.

1203 *'t Schuim der domste Reuzen:* toespeling op de Reuzen of Titans, die den Olymp bestormden.

1205 *Verlastert* is 't zelfde als *lastert,* doch versterkt door het voorvoegsel *ver.*

Zijn Kruis begraeft; zijn doots gedachtenis
Gansch uitwischt; al de vrucht van 't bitter sterven
Schoon afknaeght aen den Kruisboom; en de verven
Van 't heiligh bloet verduistert; en Godts Kerck
Berooft den troost van haer Geheimnismerck.
Schudt Baäl uit en 't juck van zijn geboden;
Dien offerdienst van Heidendom en Joden
Door een gemengt. Vloeck Judas, die zijn' Godt
En Heilant zelf dus opveilt om 't genot;
En zet zijn lijf en ziel hier op te pande,
Dat hy u schencke een zoenende Offerhande.
Mijn hart geleeck een sidderende blat,
In 't ruischend bosch, van dwarrelwint gevat.
Sint Pauwels graeuwt en dreight de dootsche spoken,
Zoo datze strax verbaest ter klove indoken;
Die sluitende haer' opgesparden mont,
't Verwaten paer naer zijnen kercker zont.
Het hemelsch licht verdrijft dien helschen waessem,
Voor mijn gezicht: zoo schep ick weder aessem,
En luistre naer den klanck der Kercktrompet,
Die Numaes stijl te Rome heeft verzet;
Zijn afgoôn van altaer en dienst versteken;
En 't aertrijck door den Kristdienst zelf gaen queecken
En offerhant, die nimmer zal vergaen.
Godts afgezant hief op een nieuw dus aen:
Beëlzebub, om 't volck van Godt te leiden,
Verdraeit Godts dienst, en voert den simplen Heiden,
Die noch naer d'onbenevelde natuur
De Godtheit eert, zoo heldiep, dat hy 't vuur
Des offers stoockt en toewijt zijne ongodtheit,
Vermomt als Godt; o tastelijcke zotheit!

1217–1231 Dit lasteren verbluft den onkundigen: doch Sint Pauwels verantwoort de Katholijcke Waerheit. *Kantteekening der oude uitgave.*

1209, 1210 *Godts Kerck berooft den troost:* een vorm, dien wij bij Vondel vaak aantreffen, en zeker zuiverder dan het thans gebruikelijke: „iemand *van* iets berooven." Zie ook hierachter vs. 1524.

1220 *Verbaest:* verschrikt, ontzet.

1226 *Numaes stijl:* de wetten — en alzoo mede: de godsdienstige instellingen — van Numa.

1231 *Beëlzebub:* de booze geest in 't algemeen.

De blintheit geeft den Schepper zelf de schop,
En draeght voortaen den stommen afgodt op
Eerst vee, daer na oock menschen, ja de loten,
Uit 's vaders zade en bloede voortgesproten:
Zoo diep verdwaelt de ziel, die 't licht verlaet.
Maer na dien nacht verschijnt Godts dageraet
En heldre zon, die dooft deze offervoncken,
Gestarnten, die aen 's afgronts hemel bloncken.
't Beroockte hof ziet toe, en met een veegh
Zijn tempels naeckt van afgoôn; d' outers leêgh
Van wieroock, myrrhe en gout en rijcke gaven;
En Lucifer met al zijn eer begraven.
Een offer van 't gezegent Kerstendom
Alle offers bluscht, en maeckt d' orakels stom;
Ter tijt dat Godt tot straf geterght, uit toren
De Hel ontboeide, om zijnen dienst te storen,
Door reetschap tot haer gruwzaemheên bequaem,
En reedt zijn proef te doen in 's afgronts naem.
Men ving dan aen den offer te verbasteren,
Te lochenen, te schenden, te verlasteren.
Noit sloegh de pest zoo voort, van huis tot huis,
Als d'offervloeck der vyanden van 't Kruis:
Niet opgehitst, gelijckze zelfs vertellen,
Van 's hemels Geest, maer van den Geest der hellen;
Met reden, want die haet met al zijn maght
Dit offer, 't welck Godts eer zet in haer kracht.
De Hemel smeet al 's afgronts offers neder,
De Hel te spijt; nu speelt zy 't Gode weder;
En brult en bruist met al haer ongediert,
Zoo verre haer de breidel wort geviert
Tot zulck een' vloeck en watze voort te zamen
Van onder haelt en oplaedt, zonder schamen;
Terwijlze 't brein door 't offerschelden scherpt,
Op datze 't volck slechts stof in d' oogen werpt;
Om niet ontdeckt te worden tot haer' navel,
Zoo menige eeuw gepijnt met vlam en zwavel.

1245 *'t Beroockte hof:* de hel.
1253 *Reetschap:* gereedschap.
1254 *Reedt:* gereed.

Dit nachtspoock schiet noch aen een kleet van licht,
En leit Godts boeck quansuis voor uw gezicht;
Om, onder schijn van elck d' afgoderyen
t' Ontraên, u tot zijn dischgast in te wyen,
Op 't grof geluit der offerlasterklock;
Daer zich de buick vernoeght met teugh, en brock.
Wat zeit de buick, ten brootdisch aengezeten?
De Bijbel deckt een' disch, waer van wy eten,
En geen altaer. Hy zet geen offerwijs,
Noch priesters, maer uitreickers van zijn spijs;
Dies laet 't gezagh der krancke menschen varen,
En 't oudt gebruick, gewortelt door de jaren.
Legh af, legh af die stoutheit van 't Vernuft.
O ydel brein, ghy raeskalt reede, of suft,
Maer noch te vroegh en voor uw grijze hairen.
Liet ghy Vernuft, uw stoute leitsvrouw, varen;
Noit waeghde zich uw ziel in 't worstelperck;
Maer neighde 't hooft den schoot toe van Godts Kerck,
En 't grijs gebruick, van hant tot hant ontfangen.
Uw spinneweb kan niet dan muggen vangen;
Geen' vogel, die wat vaers heeft in zijn vlught,
Of schrijft zijn spoor wat hooger door de lucht.
Indien u lust om woortstrijt slechts te twisten;
Betoon, waer een der vier Evangelisten,
Breetweidender in 't lijden van hun Godt,
Eens reppe van zijn duurzaem Priesters-lot
Of Priesters-ampt, van boven hem beschoren;
Van d' offerhant, ten zoen van 's hemels toren;
Of van altaer, besprengt met offerbloet.
Sla op die vier: bezie, waer u ontmoet
Van offerhande of Priester stip of letter.
Gaet Pauwels nu voor afgodist, of ketter,
Die Arons ampt verdooft, van stap tot stap,
Door Kristus bloet en bloedigh Priesterschap?

1279—1286 Ongerijmtheit der Onroomschen, die hier verdadight wort. *Kantteekening der oude uitgave.*

1273 Het beeld, hier gebruikt, is ontleend aan 2 *Kor.* XI : 14.
1280, 1281 Zie 1 *Kor.* XI : 20—22.
1281—1282 Zie 1 *Kor.* IV : 1.

Op dat wy nu van 't bloelooze ampt niet reppen:
Naerdien ghy durft Melchisedech misscheppen,
En 't eeuwigh ampt des offerbroots en wijns,
Hem toegestaen door d' outheit des Rabbijns;
Zoo straelt dit licht door 't vlies in 't oogh der Joden,
Die Kristus, niet het eintloos offer, dooden.
Doch ghy, die 't al naer uwen zin verbast,
Leght hier de Kerck de Jootschap oock te last.
  Maer zy vermengt door 't offeren geen Jootschap
Noch Heidendom met d' allerblijste bootschap
En haren dienst, noch smet het leste boeck
Geensins door 't eerste, en terght zoo 's hemels vloeck.
Haer brein te klaer van Godt verlicht, en schrander
In 't hemelsch Recht, schift snedigh van elckander
Al 't geen Godt scheit, en aen zijn Bruit betrouwt;
Die kiest het nieuw, en wraeckt 't verboden oudt,
Vooral den reuck van Moses offerhande.
By 't middelbaer lijt Kristus scha noch schande;
Als schildery, gewaet, gebaer, muzijck,
En licht en kruis van wederzy gelijck,
Ja zelf bestemt van offerloosgezinden,
Nu tegens een aen 't buldren, als vier winden,
En met een laegh van schriftschut zy aen zy,
Om 't voeren van de vlagh der Kettery,
Die razende quansuis op Babels boelen,
Licht geestelijck en weerlijck uit hun stoelen.
Zy giet een' Godt in hare harssenpan,
En eert dit Kalf te Bethel en te Dan;
Doch niet om 't kalf, maer om Godts Rijck te rijten,

1315 Geen Jootschap bleef de Katholijcke Kerck in 't offeren aenhangen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1313 *Verbast:* verschimpt.
1328 *Tegens een:* tegen elkander.
1329 *Schriftschut:* geschut van Bijbelteksten.
1331 *Op Babels boelen:* op de Roomsche Kerk, naar de Protestantsche voorstelling.
1332 *Weerlijck:* wereldlijk.
1333—1334 De zin is: vormt zich een God naar haar eigen maaksel en stelt den hoofdzetel der Kerk, niet op éénе plaats, gelijk de Pausgezinden, maar overal.

Door ongewijde oproerige Levijten.
Zy noemt de Mis, den Kristdienst, kerreckroof;
Haer' kerckroof het gezuiverde geloof.
Zy jammert om den Kelck, quansuis verdonkert,
En steelt Godts kelck, die in haer oogen flonkert:
Zy steelt al 't geen haer brein eischt afgeschaft,
En hangt dan op de wet, die 't stelen straft,
In 't leegh gewelf, een romp schoon uitgeplondert:
Dan luide op Bel en Antikrist gedondert;
Den Antikrist, haer reedtste stormgevaert,
Van waer zy kracht op 's weerelts Hooftstadt baert.
  Maer Rome spant een keten, rijck van schakels,
Een keten van der Vaderen orakels;
Zoo menighmael men haer ten storm ontzegg':
Want d'outheit roemt doorgaens Melchisedech
En 't offer, klaer gespelt by Malachias,
Weghwijzer door alle eeuwen, na Messias:
Dit ziet de Nijt, tot schultbeken te groots,
En overtuight, noemt d' outheit al te Joodtsch;
Of om met kracht den Offer Godt t'ontwringen,
Verziert een' vondt om zylings uit te springen,
En reckt den naem van Offer wijder uit
Dan 't offer reickt; en gront dit los besluit
Op zulck een zant, dat regenplas noch vlagen
Noch 't bulderen des stormwints kan verdragen.
Men schreeuwt: dit woort zet hier geen zeker merck:
Want offer heet, of Godtsgift, of elck werck
Van deught, gewrocht den Opperste ten prijze.

1355—1367 Ongerijmtheit der Onroomschen, die hier wederleit wort. *Kantteekening der oude uitgave.*

1340—1343 De zin is: de Protestanten, na de Kerkgebouwen der Katholieken ingenomen en zich meester te hebben gemaakt van het aldaar aanwezige gouden en zilveren vaatwerk en verdere kostbaarheden, hangen in de ledige romp de tafels der Wet op, waarop te lezen staat: *gij zult niet stelen.*

1345 *Haer reedtste stormgevaert:* het scheldwoord, waarmede zij altijd — tegen den Paus en de Roomschgezinden — voor den dag komen.

1349 *Ten storm ontzegg':* den oorlog verklare.

1353 *Schultbeken:* schuldbekentenis.

1356 *Verziert:* verdicht.

Zoo offren wy, slechts geestelijcker wijze,
Als Priesters in 't gemeen daer toe gezet,
Hem lijf en ziel, naer een voltoider wet.
'k Beken, dat woort is by d'aelouden gangbaer,
In breeder zin; by 't godtsbladt oock ontfangbaer,
Voor Godtsgift, of voor 't hart, naer Godt gerecht,
Of met een woort en bynaem aengehecht,
Als offerhant van lof of kalf der lippen.
Noch kan hy door deze uitvlught niet ontglippen:
Noch worght hy, in zijn stricken achterhaelt:
Want Offer wort oock eigentlijck bepaelt
En in zijn' ringk, als elcke deught, gesloten;
Of anders zou 't verstant gedurigh vloten
En dobberen in twijfel, op en neêr:
't Gebroken hart, gehoorzaemheit en meer
Godtdienstigheits most stip voor offer strecken;
Daer geen Profeet die deughden zoo leert recken;
Maer onderscheit het offer onverwart
En Godtsgaef stip van deught en dienst in 't hart.
By alle volck is 't offer een byzonder
Godsdienstigh werck; waer door de mensch zich onder
De Godtheit stelt, en d' oppermaght betuight
Des eigenaers, voor wien het alles buight.
Dees lastergeest, die uit den nacht komt draven,
Om *Jesus* Kruis en tittel te begraven
En met den Jode aen 't schelmstuck hantgemeen,
Schuift nu zijn schult te Mis toe; daer Heleen
Of d' offerziel van yver wort verslonden,

1366 *Voltoider:* volmaakter.

1368 *By 't godtsbladt:* de hier bedoelde plaatsen uit de Schrift zijn o. a. *Psalm* LI:20; *Psalm* XIX:14; *Psalm* CXVI:17.

1373 *Noch worght hy:* nog wordt hij geworgd.

1376—1382 De zin is: het verstand zou gedurig door twijfelingen geslingerd worden, indien alleen een gebroken hart, een godvruchtige zin, tot offer mochten strekken; terwijl toch geen der Profeten de kracht der deugden zoo verre uitstrekt, dat in deze alleen het offer zou bestaan, maar zij, integendeel, steeds den offerdienst van de deugdsbetrachting onderscheiden.

1389 *Hantgemeen:* medeplichtig.

1390 *Schuift nu zijn schult te Mis toe:* wrijft der Misse aan waar hijzelf aan schuldig is. — *Heleen:* de moeder van Konstantijn den Groote.

En juicht; als hadze in 't offren 't Kruis gevonden,
Dat op 't altaer, als Arons roede, bloeit;
Naerdien de kracht van 't bloelooze offer vloeit
Uit *Jesus* borst en eens geopende ader:
Die daeghlix noch de gramschap van den Vader
Verzoent op 't reine en onbespatte altaer;
Toedienende Godts offerende schaer
Dien waertsten prijs van 't bloet des eens Gekruisten,
Met der Hebreen en der Latijnen vuisten.
Het middel om u t' eigenen dien prijs
Van Kristus bloet, door d'onbesmette wijs
Van offren, noit door tijtsverloop verbastert;
Is dat een dienst, die Kristus ampt verlastert?
Zijn offerhande ontheilige en verstoot'?
Of afknaegh' vrucht en bloessem van zijn doot,
Schoon uitgewischt in elcks gedachtenisse?
Is 't waer? ga heen, vervloeck, verdelgh de Misse:
Ga, geessel met een scorpione zweep
Ten tempel uit dit hooft, dat oit begreep
Een gruwelstuck, te snoot om aen te peinzen:
Maer kan dees plaegh zich zelve een' Engel veinzen;
Zoo zeer begaen voor Kristus ampt en eer,
Terwijlze 't merck des godtsdiensts rucke om veer;
Zoo licht de grijns van 't oogh des offerschenners,
Gevloeckt van Godt; en wordt oprechte kenners
Der valsche munte, in schemerlicht besteet
By 't slechte brein, dat naulix beter weet;
Of by een' valck, gedient door 't lasterwapen,
Om uit de Kerck te grabbelen, te rapen
Een' mijter, staf en Bisschoplijck gewaet
En tiende en wat geen' havixklaeuw verzaet.
Dees Judas eischt geen dartigh zilverlingen,
Maer dreight een' sprongk, als Lucifer, te springen;
Verraet Godts eer door zoo veel offersmaets;
Om zich met kracht te zetten in Godts plaets

1409 *Een scorpione zweep:* als waar Rehabeam mee dreigde. Zie 1 *Kon.* XII:11.

1410—1412 De zin is: of bij hen, wien het bestrijden van 't leerstuk der Mis niet dan een wapen is, waarvan zij zich bedienen om uit de Kerk de voorrechten en inkomsten der Geestelijkheid, en wat verder van hun gading is, weg te voeren.

Door Englen, die belust om roof te maeien,
Hun onkruit 's nachts in 't offerkoren zaeien;
Dit onkruit, 't welck u levert eenen oegst
Van zoo veel ramps en oorlooghs, wilt en woest.
  Noch Godts Jordaen, noch geene vonteplassen,
Het middel om de zielen wit te wasschen,
In Fenixbloet, ontluistren geensins 't bloet,
Gevloten uit zijn borst en hant en voet,
Tot zuivering der werelt, versch herboren,
Uit bron en geest, en blancker dan te voren.
Het element des waters op die wijs
Geheilight, brengt geen' afslagh in den prijs
Des waters, dat met bloet gemengt, Godts harte
Ontborrelde, na 's doots gelede smarte:
Neen zeker, maer het flaeuwer waschbadt haelt
Uit stercker badt zijn kracht, die eeuwigh straelt
Van 't Kruis, en mengt zijn root met slechter beken:
't Betekent bloet beklaeght zich van geen teken,
Tot 's Heilants eer: die loopt noch min gevaer
Door tweederley oneven zoenaltaer;
Door tweederley zoenoffer [slechts oneven
In wijze, niet in waerde] aen Godt gegeven,
Door eenen en den zelven Offeraer;
Door eenen en den zelven Middelaer.
Een zelve lijf moet alle vlecken vaegen,
Doch 't bloedeloos door 't bloedigh Godt behagen:

1431 De doop maeckt Kristus bloet niet krachteloos, veel weiniger vernietight d' onbloedige offerhande, Kristus bloedige offerhande, ons door d' onbloedige toegeeigent. *Kantteekening der oude uitgave.*

1427, 1428 De zin is: door booze verleiders, die, belust op roof, op duistere wijze hun verderfelijke stellingen nopens het Misoffer verspreidden. Zie *Matth.* XIII:25.

1431 *Vonteplassen:* het water, dat de doopvonten vult.

1431—1445 Het betoog strekt om aan te toonen, dat zoo weinig als de doop het bloed van Christus van kracht berooft, evenmin de onbloedige offerande het Kruisoffer te niet doet.

1435, 1436 *Herboren, uit bron en geest:* woorden, ontleend aan *Joh.* III:5.

1444 De zin is: het kan niet als onteerend voor 't heilig bloed des Heeren beschouwd worden, dat men het water des doops als een teeken daarvan aanmerkt.

1446 *Oneven:* ongelijk.

Het middel zoent, maer zonder d' oirzaeck niet.
De zoen van 't een altijt op 't ander ziet.
Op een altaer ontelbare outers oogen.
Alle offraers zijn het wercktuigh van dien hoogen
Aertspriester, die gestadigh zoen verwerft
Door zijnen dienst op aerde, en nimmer sterft.
d' Ontelbaerheit der Priestren, op de trappen
Des outers, daer zy na elckandren stappen,
Vermeert geenssins 't eenvouwigh Priesterdom,
Dat eenigh blijft; gelijck deze Offerblom.
Godts lichaem, noit van smette recht beschuldight,
Een lichaem blijft en (onvermenighvuldight
Door 't offren, dagh op dagh en overal
En eindeloos) niet aengroeit in 't getal.
Natuur noch Wet besprengden oit met schande
Door offerbeelt d' eens aenstaende offerhande
Van Kristus, na geoffert op den bergh;
Gelijck een lam, onnozel, zonder ergh:
Ja 't voorspel gaf 't hooghwaerdighste offer luister:
Als 't morgenroot vereert by schemerduister
Het rijzend licht, noch lager dan de kim;
Verschuivende de nevels en de schim,
Tot dat al 't lant allengs door 't voorspel wacker,
In stede, op bergh en stroom, op velt en acker,
Het allerschoonste onthaele en vrolijck groet';
Gelijck het volck zijn' Koningk vlieght te moet.
Wat Priester schelt men nu Godts zoenverachter,
Zoo dickwils hy, op Kristus spoor, van achter
In 't offren volght dat uitgedruckt gebodt

1467 Zoo weinigh als d' offerhande der oude Wet Kristus Kruisoffer vernietighde, zoo weinigh wort het door d' offerhande der nieuwe Wet ja min vernietight. *Kantteekening der oude uitgave.*

1459—1461 De zin is: de ontelbare menigte van Priesters belet niet, dat er maar een enkel Priesterdom blijve bestaan.

1463 *Recht:* te recht.

1467, 1468 De dichter wil zeggen: noch de Natuurwet, noch de Mozaïsche wetgeving hebben ooit eenigen smaad aangedaan aan de offerande van Christus.

1469 *Na:* naderhand.

1471 *'t Voorspel:* het voorspelende, de voorloopige afschaduwing of typische voorstelling.

Van zijn door hem offerenden Godt?
In 't offren volght den driewerf hooghgewijden?
In 't offren u vertoont zijn bitter lijden?
In 't offeren u toedient zelf de vrucht
Van *Jesus* snick en allerjongsten zucht?
Vaert immer voort, ghy offertoebetrouden,
En past dit vier op 't outer t' onderhouden.
  Stont geen altaer der Wet het Kruis in 't licht;
Noch min 't altaer, Godts Kruis ten roem gesticht.
Is 't wetaltaer het Kruis te moet getreden;
Dit outer wijst te rugge naer 't verleden.
Of weckt het woort altaer dien lasterkreet?
Wat is altaer? een disch, rontom bekleet.
Men luistre naer d'orakels der Profeten,
Die in 't Hebreeusch 't altaer oock Godtsdisch heeten?
Niet ongegront, een ieder op zijn wijs:
Het outer zoent: de tafel schaft u spijs:
Een zelve lijf des zoons reickt hier te gader
Uw ziel haer aes, en offer Godt den Vader:
d' Altaerspijs voedt en d'offerhande paeit;
Daer Godt zijn eer, de ziel haer nootdruft maeit.
Wie steurt zich nu aen 't woort van disch of outer?
De Kristen draeft op 't onderzoeck te stouter.
Wat outer steeckt 't Geheimmerck naer zijn kroon,
Indien het klaer 't Geheimmerck stell' ten toon,

1509 De Wet der nature en het Recht der volcken verdadight d' offerhande der Katholijcke Kristenen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1487 *Ghy offertoebetrouden:* min juiste samenstelling om uit te drukken: gij wien 't offer is toebetrouwd, die met de waarneming van dezen dienst belast zijt.

1488 *Dit vier op 't outer t' onderhouden:* zinnebeeldige voorstelling, aan den dienst van Vesta ontleend, en eenvoudig te kennen gevende: verzuimt niet in uwen dienst.

1489, 1490 De zin is: verhinderde den altaardienst der wet het kruisoffer niet, nog minder doet zulks de offerande des nieuwen Verbonds.

1495, 1496 Als b. v. *Jes.* LXV:11; *Ezech.* XL:39—43; XLI:22; XLIV:15; *Dan.* XIV:12, 17, 24; *Mal.* I:7, 12.

1504 *Draeft op 't onderzoek te stouter:* wordt door het onderzoeken nog in zijn dienstijver versterkt.

1505—1507 De zin is: hoe zou onze outerdienst het kruisoffer te kort doen, naardien hij niet enkel tot gedachtenisviering strekt van dat offer, maar ook dat offer zelf, op onbloedige wijze, doet voortduren.

Voor ieder? schoon de blintheit, zoo vermeten,
Dien Godtsdienst durf vervloekten brootdienst heeten.
Al zweegh de pen en 't voortgereickt bescheit,
Van Adams dagh tot nu; voor 't offer pleit
't Natuurlijck licht, het Recht van alle volcken,
Wier offerwolck om hoogh treckt naer de wolcken.
Geen Heiden doolde in 't offren zelf, o neen,
Dan by geval; wanneer, in plaets van een'
Onzichtbren Godt, hy door die diensten eerde
Veel valsche Goôn en godtheên; en verkeerde
Godts heerlijckheit in vogel, of in dier,
Of andersins, naer lants en tijts manier.
Waer streeck oit kiel haer vleugels moegevaren,
Daer 't ledigh stont van offers en altaren?
Dat dan de Zoon, die zijnen Vader eert
Op 't hooghst, Godts eer, het offer, hebb' geweert
Uit zijne Kerck, zal niemant nu gelooven,
Dan die met een zich Kristus laet berooven.
Sint Andries zelf, ontsteken van Godts vlam,
Gingk dagelix ten outer met Godts Lam;
Wiens vleesch, van 't volck godtvruchtighlijck gegeten,

1521 d' Offerhande uit de Kercke vagen, is den Godtsdienst uitroeien, en Godt naer d' oogen steecken. *Kantteekening der oude uitgave.*

1519, 1520 De zin is: waar is de kust, naar welke men ooit heenzeilde, en waar geen altaardienst bestond, geen offers werden aangeboden.

1525 *Sint Andries zelf:* volgens de overlevering bevond zich de Apostel Andreas te Patras, toen aldaar Egeus, Stadhouder van Achaje, kwam, die, bemerkende hoe er velen van het Heidendom waren afgevallen, die den Christelijken godsdienst hadden omhelsd, alle zachte en strenge middelen aanwendde, om hen tot de afgoden terug te brengen. De Apostel, zich tot hem begeven hebbende, poogde hem over te halen, den waren God alleen te dienen, en volhardde in zijn vermaningen, in weerwil van de bedreigingen des Stadhouders, dat hij hem aan datzelfde kruis, 't welk hij geprezen en geroemd had, zou doen nagelen, ten ware hij den Goden offerde. Andreas zou hierop geantwoord hebben, dat hij alle dagen Gode, als aan het eenige ware en almachtige wezen, offerande deed, maar in het offer van het onbevlekte Lam Gods. Zie La Cave, *Apostolische Oudheden* enz. Utrecht 1698, bl. 276. Volgens het *Breviar. Roman., in festo S. Andreae Apostoli,* luidden zijn woorden: *ego omnipotenti Deo, qui unus et verus est, immolo quotidie.... immaculatum agnum in altari cuius carnem posteaquam omnis populus manducaverit, Agnus, qui sacrificatus est, integer perseverat et vivus:* — en het zijn deze woorden, welke Vondel te dezer plaatse overneemt.

Noch bleef geheel en levend, na het eten.
Sint Polikarps scholier, uit 's meesters mont,
Noemt d' Offerhant van 't nieuw gestemt Verbont
Een' nieuwen dienst en Offer, om te planten
Al 't aertrijck door, uit last der Kristgezanten.
Sint Augustijn met d' outheit wijdt alom
Een Offer, een altaer in 't Kristendom,
Een' Offerdienst, waer voor alle offers weken,
Toen d' offerdagh van Sion aen quam breken;
Een Offerhandt, gewijt uit wijn en broot
Tot vleesch en bloet van 't Lam, voor elck gedoot.
  d' Aertsvyanden des Offers staen altaren
En offer toe een ry van duizent jaren;
Niet hier of daer, in een benaeude plaets,
Maer overal; van 't licht des dageraets
Tot 's avonts; van den middagh tot in 't Noorden,
En 's middernachts altijt bevrozene oorden.
Betrouw nu vast, dat, volgens hun besluit,
De Bruidegom des hemels zijne Bruit,
Aen hem verlooft, hebb' duizent jaer begeven,
En troosteloos gelaten in dit leven.
Betrouw nu, dat de Kerck, de Hooftpijlaer
En vastigheit der Waerheit, duizent jaer
Lagh omgeruckt; en zulck een afgodesse
Op 't outer heerschte en speelde de meestresse

1528—1545 Aeloutheit en algemeenheit verdadigen de nieuwe offerhande tegens de nieuwigheit, oock volgens haer eige belijdenis; of de Kerck is gevallen, tegens zoo veel heerlijcke beloften. *Kantteekening der oude uitgave.*

1529 *Sint Polikarps scholier:* Ireneus. Zie *Offereere*, vs. 1590. Vondel doelt hier op hetgeen die Kerkvader gezegd heeft *Lib.* IV. *cap.* 32. *Christus Novi Testamenti novam docuit oblationem, quam Ecclesia ab Apostolis accipiens, in universo mundo offert Deo.*

1533 *Sint Augustijn:* toespeling op de plaats van dien Kerkvader: *de Civitate Dei,* Lib. XVII, cap. 20: *Successit omnibus illis sacrificiis veteris Testamenti, quae immolabantur in umbra futuri.... pro illis omnibus sacrificiis et oblationibus corpus eius offertur et participantibus ministratur.*

1539, 1540 De zin is: ook de heftigste bestrijders van de Mis erkennen dat die offerdienst gedurende meer dan duizend jaar algemeen is in acht genomen.

1541 *Benaeude:* beperkte.

En doofde 't licht, in spijt van 's Bruigoms zorgh
Voor zijne Bruit; die van geen' helschen borgh,
Noch zijn gewelt verkracht zou kunnen worden.
Hoe schoon braveert nu Lucifers slaghorden
Al 't hemelsch heir en Rijck, zoo wijt bekent,
Van Gabriël gezet noch tijt noch endt?
Hoe schaemroot staet de ry der profecyen,
Afschaffende de blinde afgoderyen,
Na Kristus komste? ay zie, hoe schaemroot staen
Dees Heiligen, die, stadigh af en aen,
Zoo menige eeuw, door kracht van wonderdaden
Op 's afgronts neck en 's afgodts necken traden?
Hoe is de mont dier helden nu gesnoert?
Zy hebben slijm uitvagende, ingevoert
Een snooder smet en slimmer offerhande,
En lastering gestelt in plaets van schande.
Dit licht is nu den offerlooze ontdeckt,
Die met veel roocks hun helderheit betreckt:
Maer zoo veel roocks moet ook, als roock, verdwijnen,
Voor d'offerzon, te sterck voor hem in 't schijnen,
Die nederviel; gelijck een donkre mist,
Op 't Paradijs der Kercke, om helschen twist,
Oock uit den klanck van Misse alleen, te broeien,
Daer 's hemels oegst zoo heerlijck plagh te bloeien.
Wat hoort men, om dien naem, zoo veel geschreeus!
Het zy die nam zijn' oirsprongk uit Hebreeus,
Of uit Latijn; waer toe zich heesch gekreten?
Magh Nieuwigheit haer brootmael Nachtmael heeten,
En magh de Kerck niet spreecken zulck een spraeck,
Als haer behaeght? De reden weeght de zaeck,
Geensins den naem, en ydelheit van klancken:
Wie dit verzuimt, zal 't zelden zich bedancken.
  Zoo voert Kalvijn het pleit voor zijn party,
Om Arrius te leggen in de ly;
Dewijl men met geen boeckstaef kan betoonen
Drievuldigheit, Eenwezigheit, Persoonen.

1554, 1555 Zinspeling op *Matth.* XVI: 18.
1569 *Den offerlooze:* hij, die den offerdienst verwerpt.
1587, 1588 De zin is: dewijl men de woorden *Drievuldigheid, Eenswezenheid, Personen,* niet in den Bijbel genoemd vindt.

Al wie hem dan te naeuwe palen zet,
Die smeet een zware en onverdraeghbre wet:
Dan wil hy op geen Bybelletter bouwen;
Maer klaerder 't woort met zijne spraeck ontvouwen:
Dan mangelt hem geen voorbeelt, noch bescheit:
Dan eischt de noot die tael en nieuwigheit:
Dan stemt hy met aeloude leeraerstongen,
Die met dien toom de lasteraers bedwongen
En breidelden hun uitvlught, al te wuft.
Dit is de helt, die nimmer zwicht, noch suft:
Zijn veder schermt ten zuiden en ten noorden,
Houdt Rome kort, en bindt zich aen geen woorden.
'tMisverwen van de Misse neemt oock waer
Wat slijm het vissche uit woorden en gebaer;
Om simpel volck een' Moloch voor te schilderen,
Die maghtigh zy onnooslen te verwilderen:
Doch wie zijn oogh en eigen oor betrouwt,
Bevint hier niet dan zilver en root gout
En diamant: wel maghtigh te verdragen
Den gloet, die stroo en stoppel uit zal vagen.
Die gansche dienst, zoo gruwzaem uitgeschreit,
Hangt van de bloeme en 't pit der heiligheit
En loutere godtvruchtigheit te zamen:
Zoo luttel kan haer 't middaghlicht beschamen.
'k Zie Kristus in zijn' dienaer voor u staen,

1601 Verdadiging van de ceremonien der Misse. *Kantteekening der oude uitgave*

1590 Versta: hij schermt in 't wilde.

1591—1598 De zin is: dan eens verwerpt Kalvijn een leerstuk, omdat het niet met name in de Schrift genoemd is; dan weder beroept hij zich op het gezag der Kerkvaders, om aan te toonen, dat een leerstuk, al staat het niet in den Bijbel, toch geldig is.

1600 De zin is: wil aan de Roomsche Kerk verbieden, dit of dat woord te gebruiken, en maakt er zelf geen zwarigheid van, er nieuwe te smeden, wanneer zij in zijn kraam te pas komen.

1601 *'t Misverwen van de Misse:* woordspeling, beteekenende: het verkeerd voorstellen van het leerstuk der Misse.

1602 *Wat slijm het vissche:* spreekwijze, die denzelfden zin heeft, als: „wat venijn het zuige."

1603 Lees: om de Mis als een vervloekte afgoderij voor te stellen.

1608 *Die stroo en stoppel uit zal vagen:* toespeling op 1 *Kor.* III:11—13.

1609 *Uitgeschreit:* uitgekreten.

In 't wit beschimpt en met zijn purper aen.
Ick zie in 't licht het ware licht u lichten.
Ick zie het Kruis u onder 't kruissen stichten.
Ick zie de knien gebogen reis op reis
En 't oogh gestreckt naer 't hemelsche palleis.
Ick zie den mont des Offraers ondertusschen
Altaer en boeck zoo godteerbiedigh kussen.
Ick zie [ay zie, hoe dit de harten treft]
Hoe hy 't Hooghwaerde oock aenbidt en verheft.
Ick zie hier oogh en wangen nat van droppen.
Ick zie de Boete op haren boezem kloppen,
Aenbiddende geen' afgodt, maer den Godt,
Die, als een worm, getrapt wiert en bespot.
Dit tuight uw oogh: nu luister naer uw ooren,
Wat toverzangk, wat guichlery zy hooren.
O laster! vlie, bedeck uw' boozen stanck.
'k Hoor Gabriël u groeten: Englezangk
U streelende, tot aen de starren trecken,
En cymbelgalm den sluimerigen wecken.
Ick hoor, ontvonckt door heimelijcken brant,
Evangelist, Profeet en Kristgezant.
Daer wort verbeên, vertroost, gesterckt, gezegent:
't Is Godt en Geest wat ooge en oor bejegent.

Dat Elys kroost dan 't volck van 't outer ruck',
En tergh' Godt zelf, door 't onverzoenbre stuck
Van zonder vier Godts haert te laten leggen;
Van 't hoogh altaer, dat 's Godt, zijn Recht t' ontzeggen,
Zy u een les te luistren naer 't bevel
Van Kristus mont, noch meer dan Samuël;
Van Kristus, meer dan zijne altaergenooten
Aertspriesters en Profeten, overgoten
Op 't hooft, gemerckt met Duif en donderstem.
Hy heeft zijn Kerck, zijn nieuw Jerusalem,
Noch bloeiende, nu 't oude leit aen kolen,

1637–1697 Sint Pauwels besluit zijn rede, vermaent ons tot stantvastigheit in 't offeren, Gode en Kristus ter eere, en vaert ten hemel. *Kantteekening der oude uitgave.*

1642 *Nog meer dan Samuël:* nog meer opvolger van Eli, dan Samuel, die hem (Christus) alleen tot type strekte.

1643–1645 Toespeling op *Psalm* XLV : 8.

Dit reine altaer, dien reinen dienst bevolen,
Dees offerhande en onbevleckten disch.
Hy zelf bedient dat koorgeheimenis,
Zoo zegenrijck, verzoenende en vol levens,
Als Offeraer en Offerhande t'evens:
Een lieve geur voor 't hemelschblaeuw gewelf.
Wie schaemt zich nu des diensts, van Kristus zelf
Zoo dier belast tot zijn gedachtenisse,
Die niet gevoelt een brantmerck in 't gewisse?
Wie schaemt zich niet den schender van 't altaer
Te kroonen, als een heiligh Martelaer?
Wie schaemt zich niet het heiloos outerstormen
Te doopen met den naem van kerckhervormen?
Wie schaemt zich niet met zulck een dolle speer
Te wonden 't hart van dien gekruisten Heer,
En offerwijn met lastergal te mengen,
Tot smaet van Godt, die al zijn bloet zagh plengen?
Hier wort de tol van eere Godt betaelt;
Gezoent de straf op 's misdaets hals gehaelt;
Gedanckt voor 't goet door 't Kruis ons aengestorven;
En al de Kerck genade en heil verworven.
Wy Heiligen verheugen in Godts hof,
Zoo menighmael doorgalmt van onzen lof:
In 't offren u, des weerelts ingezeten,
Wort aen 't altaer Godts weldaet toegemeten:
's Gestorvens ziel door d' outerbe verkoelt,
Verquickt, verbeên, geen' kleinen troost gevoelt:
In 's hemels top, op d'aerde en onder d'aerde
Blijckt 's offerhants onschatbre dierte en waerde.
O Kersten hart! wat traegheit let u dan
Des morgens vroegh te rennen, daer dit Man,
Die zuivre dauw des offers, zoo gezegent
U in den mont en op de lippen regent,
Zoo blanck als sneeuw, van 't heilrijck Paradijs?
Wat hoop van staet, gebouwt op smeltende ijs,

1657, 1658 Versta: wien belgt het niet, hen, die wegens altaarschennis billijke straf geleden hebben, als vrome martelaren te zien vereeren.
1669 *Wy Heiligen verheugen:* verheugen ons.
1671, 1672 Lees hier: *in 't offren wordt u* enz.
1675 Zinspeling op *Philipp.* II:11.

Wat zucht tot gout, wat vleiery van pluimen
Betovren u dien zegen te verzuimen?
Dien outeroegst? dat offerooft? die vrucht,
Voor elck gequeeckt in Serafijnsche lucht?
De Heilant, eens gehecht aen 't heilzaem teiken,
Begint van hier zijn vrucht u toe te reiken.
Hier bloeit de boom des levens dagh aen dagh.
Hier rust de ziel van 't ydele bejagh.
Hier toomt de geest het vleesch zijn dartelheden.
Hier antwoort Godt op zuchten en gebeden.
Hier wischt hy af de tranen in der noot.
Hier leeft het hart in troost: hier sterft de doot.
Hier geeft u Godt den voorsmaeck van 't onsterflijck,
Oock van zich zelf, door 't offeren verwerflijck.
  Zoo roock de geur van 't uitgelezen vat,
Sint Pauwels, die om hoogh op 't hemelsch padt
Gevaren, my vermoeit van ydel dolen,
Gerust den schoot der Kercke liet bevolen.

1691 Lees: hier toomt de Geest de dartelheden van het vleesch.

DANCKOFFER

AEN

JAKOB, AERTSBISSCHOP VAN MECHELE;

toen het zyn Doorluchtigheit beliefde myne
Altaergeheimenissen te erkennen.

HAUD EQUIDEM TALI ME DIGNOR HONORE.

Zoo wyt d' Aertsbisschoplycke staet
Het keizerdom te boven gaet;

Danckoffer aen Jakob, aertsbisschop van Mechele. Volgens den tekst in *Hollantsche Parnas* 1660, bl. 375.

Jakob: Jacob Boonen was geboren te Antwerpen in 't jaar 1573. In 1617 werd hij benoemd tot Bisschop van Gent en vier jaren later tot Aarts-

Het koningspurper stryckt alom
Ter eere van 't Aertspriesterdom;
De hooge myter kan verdooven
Der kroonen luister in de hoven;
Zoo wyt verdooft, met haren glans,
Dees doornekroon den eiloofkrans
En 't loof, dat Flaccus hair bedeckt;
Nu *Jakob* myn Mecenas streckt,
En neêrdaelt met penseel en pennen,
Om myn Altaergedicht t' erkennen.
Hooghwaertste Vader, wat verbant
Verdient myn zangk van uwe hant
Noch meer t' ontfangen; naerdemael
Ghy zelf myn afkomst met den strael
Der Godtheit op het voorhooft merckte,
Haer zalfde, en in den stryt versterckte?
Had uw godtvruchtigheit myn dicht
En lagen styl op 't hooghst verplicht;
Hoe kon dan rym en ruwe kunst
Verdienen danckbrief, gaef, of gunst?
Doch Grooten, die de Godtheit eeren,
Aldus in ootmoedt triomfeeren.
Alreede ontvonckt uw vier myn mergh
En bloet, om naer den Dootshooftbergh,

bisschop van Mechelen. Zijne goedkeuring gehecht hebbende aan de beginselen van Jansenius, werd hij door den Paus gestreng berispt en in zijn bediening geschorst. Hij verzoende zich echter met den Roomschen Stoel, zwoer weder af wat de Paus voor dwaling had verklaard, en overleed den 30 Januari 1655 in twee-en-tachtigjarigen ouderdom.
Haud equidem caet., d. i. „Voorwaar, ik acht mij zulk een eer niet waardig." De plaats is ontleend aan VERG. *Aen.* I. 339.

8 *Dees doornekroon:* welke doornekroon? Vermoedelijk stelde de schilderij, welke de Aartsbisschop aan den dichter gezonden had, een lijdenden Christus voor: wat dan ook een zeer eigenaardig geschenk mocht geacht worden, ter vergelding van een gedicht over 's Heeren zoenoffer.

15–18 Uit deze regels leeren wij, dat een der kinderen van Vondel, en dan hoogst waarschijnlijk zijn dochter Anna, toen reeds van den Aartsbisschop het sacrament van het Vormsel ontvangen had, wat Vondel ook, ofschoon later, van hem ontving.

23, 24 De zin is: hooggeplaatste mannen, die godvreezende zijn, verheffen zich niet op de weldaden, welke zij hebben uitgedeeld, doch, in hun ootmoed meenende niet genoeg gedaan te hebben, voegen zij er nieuwe bij.

26 *Den Dootshooftbergh:* Golgotha.

Den onverzierden Helikon,
En d'allerlevendighste bron,
Te rennen, en met duizent klancken
Den Vader in den Zoon te dancken.
Daer gaen de hemel, aerde en zee
In arrebeit, van wee op wee:
De zon bedeckt haer aengezicht
Met rouw, om 't noit geschapen licht,
Wiens stralen, die zoo heiligh bloncken,
Nu dryven, in hun bloet verdroncken.
Al borst myn ader, als een sluis,
Om 't heiligh bitter van Godts Kruis,
Des Alverzoeners liefde en trouw,
Zyn zuchten, dootzweet, bloet, en rouw
Hun' volle verf en zwier te geven;
Onmooglyck waer 't hier door te streven.
Hier schieten verf en inckt te kort.
Het bloeiend Kruis, dat niet verdort,
En uw gehoor, zoo luisterscherp,
Vereischen David, en zyn harp:
In zulcke worstelpercken zweeten
Zoo veele orakels, en Profeeten.
O licht der Nederlanden, laet
(Nu myne Nederduitsche maet
Uw oor behaeght) my dan volstaen
Met dezen wensch, dat ick, voortaen
Gerekent by uw minste leden,
Geniet' de kracht van uw gebeden.

45 *Luisterscherp:* naar Vondels bedoeling drukt dit woord hier uit: „die met een kieskeurig oor, met een fijn proevend oordeel toeluistert."

48 *Zoo veele orakels, en Profeeten: orakels* moet hier genomen worden synoniem met het volgende woord *Profeeten:* immers: „een *zweetend Orakel*" (zie vs. 47) zou een ondenkbaar beeld opleveren.

53 *Uw minste leden.* de minste leden van uw diocees.

GELUCK

AEN

LOUYZE MARIE,

Koningin van Polen en Sweden, Hertogin van Mantua en Nevers.

Hoe kan mijn veder stille staen!
Nu my *Augustus* trotse Zwaen,
In Duitsch vertolleckt, leert de wijse,
Waer mede ick Koningin *Louyze,*
Die 's Mantuaners wieg bewaert,
En nu na *Uladislaus* vaert;
Geleide door een straet van zielen,
Die om haer Bruilofts-wagen krielen.
Geluck, o Koninglijcke Bruit!
Geluck, daer soo veel nijts op stuit.

Een lente volgse, nimmer moe,
Van haer Nevers tot Warssou toe:
In 't hartje van de winter-dagen
Bestroy geen sneeu, maer roose-vlagen
Het rijck gezegent bruilofts-padt;
En elcke roose blose, als 't bladt,

Geluck aen Louyze Marie. Volgens den tekst in *J. V. Vondels Poesy. Het tweede Deel.* Schiedam, 1647, bl. 117.

Uladislaus, Koning van Polen, in September van dit jaar zijn huwelijk hebbende doen sluiten met Maria de Gonzaga, dochter van den Hertog van Mantua en Nevers, deed zijn gemalin in 't laatst van November van Parijs afhalen door den Bisschop van Warmeland en den Graaf Opalinsky, die haar door Holland naar Polen geleidden. Zij kwam den 25 December des avonds te acht uren van Utrecht te Amsterdam aan, alwaar omtrent duizend man in de wapenen gebracht waren om haar in te halen en zij met honderd schoten van de wallen begroet werd. Prins Willem kwam haar uit naam van zijn vader verwelkomen. Na een paar dagen toevens hier ter stede, keerde zij naar Utrecht, en zette haar reis door Overijsel en Groningen voort.

2 *Augustus trotse Zwaen:* Vergilius, als uit vs. 5 blijkt.
3 *In Duitsch vertolleckt:* hij had, als weldra blijken zal, de proza-vertaling der werken van Vergilius voltooid.

Dat op haer minnelijcke wangen
Nu opluickt om den kus t' ontfangen
Des dappren zoons van *Zegemont*,
Wiens assche juycht om dit verbont.

De Bruigom, met de borst vol gloet,
Vol yver blaecktse te gemoet,
En wenscht dat hem dees zon beschijne;
Gelijck de leeuw in een woestijne,
Na syn afwesende leeuwin,
Zoo prickelt hem gekroonde Min,
Die syne pijlen wet op borsten
Van Helden en doorluchte Vorsten
En Koningen, hem onderdaen,
Waer zy syn boog ten doele staen.

Sy nadert dien befaemden staf:
Hy wischt, hy droogt haer tranen af,
Versacht de prickels van haer smarte,
En spreecktse moedt en troost in 't harte:
Hy kroontse met een dubble Kroon,
En wijdt haer in op 's Vaders troon;
Daer 't puick der Riddren haer, in 't midden
Van 't hof vol Adeldoms, aenbidden,
En dus bejegenen, gelijck
Haer deugt verdient aen 't Poolsche Rijck.

O Koningin, ontfang den kus
Van hem, die Tarter, Turck en Rus
Door wetten toomt, en drijft te rugge,
Langs velt, door stroom, en over brugge,
Bezoedelt van hun eigen bloet,
Waer syn geverfde sabel woet;
Waer hy vertrappelt met sijn paerden
En hoeven helmen, velt-standaerden,
En vaendelen; en streckt een wijck
Voor 't aengestormde Kristenrijck.

19 *Zegemont:* Sigismundus.
24 *De Leeuw:* zou *den Leeuw* behooren te zijn; 't behoort niet bij 't voorafgaande *wenscht;* maar hangt van 't later volgende *prickelt* af.

Dat tuyge u *Osman*, die het sag
Van 's torens toptrans, op dien dag
Toen ons *Karakas* quam bestryen,
Die op den gront van *Walachyen*
Den witten *Adelaer* soo fier
Zag zweven in ons rijcx-banier,
Noch hooger dan syn halve manen;
Waer mee zich *Machometh* wou banen
Door 't edel bloet van 't Kristensch heir
Een heirbaen, tot aen 't Baltisch meir.

Dat tuyg de nazaet *Amurath*,
Die Polen op de hielen zat,
Door sijn geharrenaste Bassen;
Terwijl de Poolsche benden passen
Smolensko van beleg t' ontslaen;
Daer *Fedrowicz* moet schaem-root staen,
En syn beleggers siet belegen,
Zoo vast, dat self *Sehin* den degen
Uit dwang voor 's Konings voeten leyt,
't Welck *Moskou* sulck een brant voorseyt.

51 *Osman:* deze, die op twaalfjarigen ouderdom Sultan werd, bracht in 1621 een leger van bijna 400,000 man tegen Polen te veld, 't welk door Ladislaus, aan 't hoofd van 60,000 man, in Wallachije ten eenenmale geslagen werd.

53 *Karakas:* Osmans veldheer.

56 *Ons:* Men bevroedt wel dat Vondel hiermede niet „ons land" maar „de Christenheid" bedoelt.

61 *De nazaet Amurath:* Sultan Amurath of Murad IV, Osmans broeder en opvolger, die in 1634 door Abazi-Pacha een inval in Podolië liet doen; doch later dien inval afkeurde en den Pacha wurgen liet.

65—67 De Russen, in Lithouwen gevallen, hadden Smolensko belegerd; doch Uladislaus sloot hen binnen hun eigen legerschansen in, en noodzaakte hen zich, ten gevolge van hongersnood, ziekten en andere rampen, aan hem over te geven.

66 *Fedrowicz:* Michael Federowitz, Grootvorst der Russen.

68 *Sehin:* Sehin Aga was door Amurath — toen met de Russen verbonden — aan Uladislaus gezonden, om zich wegens den inval van Abazi-Pacha te verschoonen.

70 Moskou was, onder Sigismund, door de Polen veroverd, en alstoen Uladislaus door de Russen tot Grootvorst aangenomen; doch in 1612 hun weder ontweldigd. In 1634 deed Uladislaus afstand van alle aanspraken op Moscovië.

Zoo dra *Smolensko* adem schept,
Het heir sich na *Ruslemburg* rept;
Daer hem de *Tracische* Gesanten
Bevredigen, van alle kanten,
Uit schrick voor 's Helts zeeghaftigheit.
Podolie, zoo heesch geschreit,
Verrijst met ingetrede necken,
En ziet *Murthazi* angstig trecken
Den *Nester* over, ruim soo ras
Sijn wraeckzucht aengetrocken was.

Dees *Mars* versmaet nu sijn helmet,
En wacht de *Schoonste* in 't sachte bedt,
Dat pas dien zegen kan verswelgen,
En bloeyen sal van Roomsche telgen,
Niet ongelijck dien grijsen stam,
Waer onder 't Rijck tot ruste quam,
En alle starren ons beloofden
Een zegen van bekranste Hoofden,
Zoo groen als Cæsars lauwerier,
Ten trots van al dat oorlogsvyer.

Uw Bloem in onse Koren-schoof
Verçiert het Katholijck Geloof,
Verbint Françoisen en Sarmaten;
De zuilen van de Kriste Staten.
O glori van *Gonzagaes* huis!
Wy Ridders, trouw aen God en 't Kruis,
Beloven u, tot 's adems ende,
Getrouwigheit, soo lang dees bende
De wapens voer, tot heil en eer
Van uwen noit verwonnen Heer.

72 *Ruslemburg:* of „Luwow," *Leopolis Russiae*, hoofdstad van Klein Russen in het Waiwodschap van Lemberg aan de rivier Petten gelegen, was in 1340 door Koning Casimier II van Polen veroverd. In 1638 werd het tevergeefs door de Kozakken belegerd.

73 *De Thracische Gezanten:* de Kozakken.

76 *Podolië:* zie de noot op vs. 61.

78 *Murthazi:* een Opperhoofd der Kozakken.

79 *Den Nester:* of *Dniester.*

91 *Uw Bloem is onse Koren-schoof:* namelijk „de lelie in het koren." Zie v. o. vs. 107.

Zoo groet haer, op den hoogsten trap,
De bloem der oude Ridderschap;
Terwijl de Wijssel, rijck van granen,
Voortaen den Aemstel voller kaenen
Belooft en toegiet, op dees trouw;
Waer d' ackerlieden in den bouw,
De Lelien in 't koren pluiken:
De Lelien, die geurig ruicken
Door hagel, winter-sneeuw en ys,
Nu Dantzigk feest houdt met Parijs.

BY-SCHRIFTEN OP D' AFBEELDINGE VAN

DE KONINGLIJCKE BRUIT

VAN

POLEN.

TE PARIJS GESCHILDERT, ALS EEN NYMF IN BOSSCHAEDJE, EN GOUDEN LAKEN, MET DIAMANTEN EN PAERLEN GEBOORT.

Geen diamantkool gloeit so schoon op gouden laken,
Als d' oogen in het hooft van vrou *Louize* blaecken;
Noch *Uladislaus* hof droeg oit soo leckre een kers,

By-schriften op d'afbeeldinge van de Koninglijcke Bruit van Polen. Volgens den tekst in *J. V. Vondels Poesy, Het tweede Deel.* Schiedam, 1647, bl. 121.

1 *Op gouden laken* voor „op een goud lakensch kleed."

3 *Zoo leckre een kers:* verkeerd. De eisch der taal wilde: „zoo *lekker* een kers." Men zegt niet: „zoo *schoone*, maar: „zoo *schoon* een vrouw," niet: „zoo *rijke*", maar: „zoo *rijk* een erfenis"; niet: „zoo *onverstandige*", maar: „zoo *onverstandig* een daad."

Gelijck dees roode mont, vol necktars van Nevers.
Aldus sag Venus self haer zoon in 't bosch verdolen.
Sy spant in 't Cypersch Rijck, maer dees de kroon in Polen.

6 *'t Cypersch Rijck:* Cyprus.

ANDERS.

Zoo kan *Louize* 't oog der Koningen behagen,
En heffen 't bloet van *Kleef*, *Neverssen* en *Gonzagen*
Tot aen de noorder as, met haer gewijde Kroon.
Het gout en purper blinckt aen sulk een schoonheydt schoon,
Noch schooner by haer deugt, wel waert dien prijs te winnen.
Een Koningin bezit soo veel als drie Godinnen.

2 *'t Bloet van Kleef:* Johannes I, Hertog van Kleef, was getrouwd met Elizabeth, dochter van Jan, Hertog van Bourgondië en Graaf van Nevers. Dit Graafschap verstierf op hun tweeden zoon Engelbrecht, die door Lodewijk XII tot Hertog van Nevers werd verheven.

ANDERS.

Zag *Maro* vrouw Natuur haer schoonsten schat besteden,
Om d' eere van *Nevers* en *Mantua* te kleeden,
Gelijckse aen scepters trout, op 't Koninglijcke feest;
Hy wischte Venus uit, herschiepse na de leest
Van dese Koningin *Louyze*, waert te baenen
De heirbaen van 't geluck der oude *Mantuanen*,
Verheerlijct door syn Wieg, en nu door hare kroon.
Men ley de Bruit te koore, op 's *Mantuaners* toon.

4 *Hij wischte Venus uit:* versta: „hij haalde de beschrijving door, welke hij (in zijn *Eneïs*) van Venus gegeven heeft."

ANDERS.

Een schoonheit, tegens kroon en scepter opgewassen,
Is zeldzaem: zulck een leest, die 's Konings voet sal passen,
Wort eens in hondert jaer gesneden, in een woudt
Aen godt Jupijn gewijdt, en een uit al dat hout.
Schep moed, o Kristenrijck! dees is de bant der Staten:
Louyze huwt aen een de *Gallen* en *Sarmaten*.

1—4 De gelijkenis der Bruid met een leest, die zoo bijzonder van aard is, dat men er uit al het hout van een aan Jupiter geheiligd bosch maar eene. en dat nog maar eens in de honderd jaar, kan snijden, is vrij zonderling: en 't zou mij niet verwonderen, dat Vondel al deze bijschriften uit het Latijn, althans uit een andere taal, had overgenomen.

OP ULADISLAUS,

Koning van Polen en Sweden.

Apelles, wilt gy meer dan Alexander malen,
Zie *Uladislaus* aen, maer wacht u voor sijn stralen,
  Die zeven heiren, elck van hondert duizent man,
  Al t' effens, op sijn zwaert vol schaerden, keeren kan.
Wie verf en oly soeck' tot zulck een schilderye,
Die menge stof met bloet, op 't velt van Walachye.

Op Uladislaus. Volgens den tekst in *J. V. Vondels Poesy. Het tweede Deel.* Schiedam, 1647, bl. 122.

6 *Op 't Velt van Walachye:* zie *Geluck aen Louyze Marie,* vs. 51.

AEN DE HEEREN
GEZANTEN VAN POLEN.

De groote Kantzler *Ossolijn*
Verscheen, in sulck een pracht en schijn,
Te Rome, voor den Achtste *Urbaen;*
Toen Mars van 't Noorden onderdaen
Zich boog voor 't heilige gebiet;
Gelijck men u verschijnen ziet
Lescinski, roem van Vrouwenborg,
En *Opalenski,* die uw zorg
Voor Pozen voegt by d' eer van Bnin,

Aen de Heeren Gezanten van Polen. Volgens den tekst in *J. V. Vondels Poesy. Het tweede Deel.* Schiedam, 1647, bl. 122.

1 *Ossolijn:* Georgius Ossolinski, derde zoon van Sbigneus Ossolinski, uit een Graaf- en Vorstelijk geslacht gesproten, maakte zich beroemd door het bekleeden van onderscheidene Gezantschappen, als naar Rome, Florence, Venetië, Londen, Weenen, enz. In den oorlog van 1635 had hij de waardigheid van Gouverneur van Pruisen bekleed: na den vrede werd hij Waiwode van Sandomir: nadat hij Uladislaus' eerste gemalin, Renata Cecilia, dochter van Keizer Ferdinand II, naar Polen geleid had, Kroons-Vicekanselier, later Grootkanselier. Paus Urbaan had hem met den Vorstelijken titel beschonken.

4, 5 De zin is: toen Polen, hoewel zegevierend in de wapenen, zich boog voor des Pausen oppermacht.

7 *Lescinski:* het geslacht der Heeren of Graven van Lesno of Lissa is in Polen zoo oud als de invoering aldaar van den Christelijken godsdienst, en heeft niet alleen een aantal beroemde mannen, maar ook aan Polen een Koning en aan Frankrijk een Koningin gegeven. De hier bedoelde is Wenceslaus Lescinsky, Bisschop van Warmeland, later Aartsbisschop van Gnesen, broeder van den vermaarden Johannes, die, nevens Ossolinsky, Commissaris en Gezant van Polen was bij het zoogenaamde *Colloquium caritativum*, of „liefdadige samenspraak" te Toren gehouden en waarbij Uladislaus vruchteloos een vereeniging tusschen de drie religies zocht te bewerken.

8 *Opalenski:* Christoffel Opalinsky, Waiwode van Posen en Generaal van Groot Polen, had op den 26 October 1645, te Parijs, de Prinses in naam van zijn meester getrouwd.

9 *Bnin:* de gewoonte van Vondel om vreemde woorden nu eens te vertalen, dan weder geheel anders te spellen dan ze in eenigen lexicon te vinden

Geleiders van u Koningin
Naer 's Konings stoel, haer toegewijdt,
Waer in Europe sich verblijt.
Zy heeft een veilich toeverlaet,
Die tusschen twee Orakels staet.

zijn, maakt dat noch van *Vrouwenborgh* noch van *Bnin* iets kan worden medegedeeld.

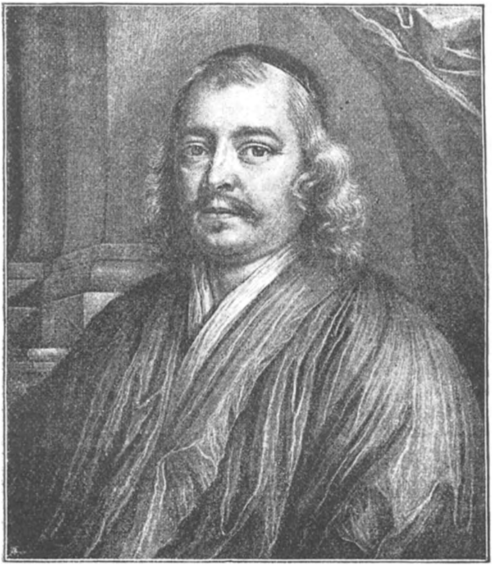

AEN JAKOB HEIBLOCK.

JUSTUS FIDE VIVIT.

Jakob, pryst ghy eeuwigh werck,
Bouw geen huis, veel min een kerck

Aen J. Heiblock. Volgens den tekst van het handschrift, dat geschreven is in het Album amicorum van J. Heiblock, in het bezit van de erven van wijlen Mr. J. Kneppelhout en waarvan eene reproductie hierbij is gevoegd.

Jacob Heiblock werd 19 Juni 1620 te Amsterdam geboren; hij was de zoon van Barend Jacobsz. Heyblock, pedel van de Illustre Schole, en van Elsje Gerrits. Nadat hij te Leiden gestudeerd had, werd hij benoemd tot praeceptor aan de Latijnsche school aan de Nieuwe Zijde op een traktement van 560 gld.

Den 7 October 1650 ondertrouwde hij met Marie de Lange. Zij stierf in Aug. 1683, waarna hij 12 Januari 1684 ondertrouwde met Debora Schoonhoven, weduwe van Sybrand Bolck.

1 *Pryst ghy:* stelt gij prijs op.

Op den veengront van elcks zin:
Want die gronden zacken in;
Schoon men hout noch *Heiblock* spaer,
Veengront dreight u met gvaer.
Bouw dan liever op een rots,
Hel en afgront zelf ten trots.
Bouw gerust op gront van steen,
Tytgemeen en plaetsgemeen.
't *Altyt* en het *Over-al*
Vreezen storm noch zwaeren val.

t' Amsterdam. 1645. den 3en van Oegstmaent.

Toen de beide Latijnsche scholen in 1678 vereenigd werden in één gebouw op den Singel, werd Heiblock benoemd tot Rector over de nieuwe school. In 1685 kwamen er echter klachten in over den verwaarloosden toestand, waarin de school geraakt was. Die klachten waren van zoo ernstigen aard, dat hij in October 1685 op zijn verzoek wegens ziekte werd ontslagen.

Hij overleed in September 1690 en werd den 28 van die maand in de Nieuwe kerk begraven.

Heiblock had reeds vroegtijdig een Album amicorum aangelegd, waarvoor de uitstekendste dichters en geleerden bijdragen, de beste schilders teekeningen leverden.

Zie over Heiblock mijne opstel, in *Oud-Holland* II, bl. 26.

7 *Op een rots:* toespeling op 't *super hanc petram*, II, etc.

10 *Tytgemeen en plaetsgemeen:* gelijk zulks door den volgenden regel nader verklaard wordt, die op alle tijden en plaatsen dezelfde is.

DE DRUCKKUNST.

AEN

BALTHASAR MOERENTORF.

Doorluchte en wijze *Balthasar*,
Die, als een blijde Morgenstar,

De Druckkunst. Aen B. Moerentorf. Volgens den tekst der afzonderlijke uitgave in plano (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 417).

1 *Doorluchte:* dit woord staat hier niet in de conventioneele beteekenis, waarin het gebezigd wordt wanneer het als *epitheton ornans* een vorst of hooge personage wordt toegevoegd, maar in zijn letterlijke beteekenis van „helder", te weten, van „verstand en kennis".

Iustus Fide Vivit.

IAKOB, eerst uw eeuwigh werck,
Bouw geen huis, veel min een kerck
Op den veengront kan verkeert zijn:
Want die gronden zacken in;
Schoon men hout noch HEIBLOCK spaer
Veengront dreight u met gevaer.
Bouw dan liever op den rots,
Hel en afgront zelf ten trots.
Bouw gerust op gront van steen,
Tegens Romen en zelaetsgemeen.
't ALTYT en GOT OVER-AL
Vreezen storm noch zwaeren val.

t'Amsterdam. 1645. J. V. Vondel
den 3en van Oogstmaent.

De werelt toelicht door den Druck,
En haer geheughnis met een kruck
Van zwarten stut, op witte bladen,
En vrolijck zit met Druck beladen;
Ick zing den Druckzangk, op uw' naem,
Zoo wijt gezongen, als de Faem
Uw' uitgebreiden lof trompet;
Daer 't licht, uit zijn welrieckend bedt,
Bestraelt den kruit-oeghst der Chinezen,
Die uw geleerde boecken lezen.
Zoo nutte en onvergeltbre een Kunst
Verdient met recht der volcken gunst;
Al is het geen twee eeuwen out,
Dat Haerlem, in zijn geestgroen Hout,
Gelagh van zulck een uitverkoren,
Uit zijne beuckeschors geboren:
Dat *Laurens Koster* (dien ik hier
Nu niet met Delfisch lauwerier
Maer met zijn eigen beuckloof krans)
In Hollant oploock met dien glans,
En d' eerste boeckstaef sneet uit boomen,

Mr. J. van Lennep stelt dit gedicht op het jaar 1625. Bij gelegenheid der Vondel-tentoonstelling kwam een plano-uitgave van het jaar 1645 voor den dag. Dit laatste jaartal schijnt mij inderdaad waarschijnlijk toe. Balthasar Moretus of Moerentorf, de kleinzoon van Christoffel Plantijn, stierf 8 Juli 1641 in den ouderdom van 67 jaar. Zijn zoon Balthasar Moretus II volgde hem in zijn zaken op. Deze werd 10 November 1615 geboren en huwde 23 Juli 1645 Anna Goos.

Misschien dankt Vondels gedicht zijn ontstaan aan dit laatste feit en wilde Vondel zijn voormaligen stadgenoot daarmede bij gelegenheid van zijn huwelijk hulde toebrengen.

Moretus stierf 29 Maart 1674.

6 *Vrolijck zit met Druck beladen:* woordspeling, aan de dubbele beteekenis van 't woord *druk* ontleend, die wel geen verklaring zal behoeven.

10, 11 De zin is: waar de zon in het van geuren doortrokken Oosten opstijgende, den specerij-oogst der Chineezen bestraalt.

12 *Die uw geleerde boecken lezen:* zelfs tot in China, waarheen de Jezuïeten toen ook Europeesche werken overbrachten, mochten de boeken, van Balthazars drukkerij afkomstig, lezers vinden.

16 *Geestgroen:* geestig of bevallig geschakeerd.

17 *Gelagh:* beviel, in het kraambed kwam.

20 *Delfisch lauwerier:* de laurieren van Apollo, den god der dichtkunst, wiens heiligdom te Delfi stond.

Die voor geen heilige eicken schroomen.
Al roemt zich Mentz van zulck een vont;
De Keurstadt kloppe op haren mont,
Als Haerlem spreeckt: de fiere Rijn
Geef d' eere aen 't Sparen, met dien schijn
Van Recht, en zwijgh van Vuist, den zetter,
En Gutenberghs geroofde letter.
Hier gelt bescheit, van hant tot hant,
Van stam tot stam, ons ingeplant:
Wy stutten hier den Druckroem meê,
Ten roem der wijtberoemde steê,
En haer vernuft, wel waert te wyen
Ten Heiligh aller druckeryen.
O Kunst! ick draef hier hoogh, en ren
Op uw gerief. De moede pen
Bedanckte u, toen ghy quaemt in 't licht,
Die den Parnas zoo dier verplicht.
O moeder van ontelbre kindren!
Wie kan uw vruchtbaerheit behindren?
Wie treckt dees Kunst haer slaghveêr uit,
Van plaets noch tijt noch nijt gestuit?
Wie keert haer snelheit, in de vlught,
Op zee, en stroom, en door de lucht?
Wat lettervyant schut dat zwieren

24 *Die voor geen heilige eicken schroomen:* die niet onderdoen voor de heilige eiken, aan Jupiter gewijd, die de stad Dodone in Epirus omringden en bij de oude dichters zeer vermaard waren.

25 *Mentz:* de Hollandsche naam van de stad Mainz.

26 *De Keurstadt:* de Keurvorstelijke stad, de zetel van den Keurvorst. — *Kloppe op haren mont:* hou den mond dicht, zwijge.

28 *Schijn:* blijk.

29 *Vuyst:* verhollandschte naam van Faust of Fast, die met Gutenberg de eerste regelmatige drukkerij te Mainz aanlegde, welke hij vervolgens met Schöffer verder uitbreidde.

30 *Gutenberghs geroofde letter.* Men weet, dat, volgens de legende, Gutenberg in dienst van Koster zou geweest zijn en hem de letters, door hem vervaardigd, ontroofd hebben.

42 *Behindren:* belemmeren.

43 *Wie treckt dees Kunst haer slaghveêr uit:* „de *slagveer* uittrekken" en „kortwieken" zijn uitdrukkingen van eenerlei beteekenis. Beiden staan gelijk met: „schade berokkenen, verkleinen, verminderen, enz."

47 *Schut:* stremt, weert.

Der alomzwevende papieren?
Dit yzer, koper, tin en loot
Der lettertonge is voor geen doot
Noch eenigh element vervaert:
De boeckspraeck zelf geen' afgront spaert,
Waerze onbewimpelt looft, of lastert
De deught, en wat van deught verbastert.
'k Verworp al wat naer boosheit ruick,
Doch niet de Kunst, om snoot misbruick,
Haer andre zustren oock gemeen.
Men moetze Godt ten dienst besteên,
Den mensch tot nut, tot niemants hinder:
Dit was het ooghmerck van haer Vinder.
Aldus hanteert haer *Moerentorf,*
Op wien zijn vaders erfdeught storf.
Hy groeit (terwijl een ander treurt)
In Druck, daer hy ten hemel beurt
Zijn hooft, zoo druckrijck als zijn vaders,
En zoo vermaert, gelijck hun bladers,
Hem volght Araber, en Chaldeeu,
En Syrisch ridder, en Hebreeu,
En Grieckscche voetknecht, en Latijn,
En die nu lang verbastert zijn,
Oock heel Germanje en wat rechtschapen
Bekent wort door zijn eigen wapen.
Hy stelt, in 't velt der druckery,
Zyn druckheir blanck, van ry tot ry.

50 *Lettertonge:* de drukletter, als 't ware de tong van de spraak der boeken. Het beeld blijft volgehouden in vs. 52.

62 *Storf:* verstierf. overging.

63, 64 *Hy groeit.... in Druck:* zie het aangeteekende op vs. 6.

65 *Zoo druckrijck als zijn vaders:* Plantijn en Jan Moerentorf.

67—70 Geestige beeldspraak, waarin hij den Drukker als een Veldoverste voorstelt, en de letters van onderscheidene soorten en talen, welke hij bezigt, als krijgsknechten van verschillende natiën.

69 *Latijn:* Latijner of Romein.

70 *Die nu lang verbastert zijn:* de Romanische talen, of basterdtelgen van 't Latijn, als de Italiaansche, Spaansche, Portugeesche en Fransche talen.

71 *Heel Germanje:* de Duitsche talen.

71, 72 *Wat rechtschapen bekent wort:* hetgeen als echt erkend wordt.

73, 74 *Hy stelt.... zyn druckheir blanck:* in 't blank geweer, in blinkende wapenrusting.

Hy treet, gelijck een veltheer, daer
In 't midden van zijn letterschaer,
Bereit ten slage, in haer vierkanten,
En weet zijn legers net te planten.
Hy monstert zijn verminckten uit,
En trage krijgslien, moe van buit
Te halen, met hun stomp geweer;
En vult de lege vaendels weêr
Met jongen, kloeck op hunne stucken,
En ficks om lustigh los te drucken.
Men treckt' er toe, al even versch
Van moedt, op 't kraecken van de pers.
Men schrickt' er voor geen druckgeschal,
Noch voor 't opgeven van den bal;
En 't harsverspreiende gedommel
Van bal op bal verstreckt een trommel.
Al sneuvelt zomtijts vaen by vaen,
Het komt' er op geen duizent aen:
De lettermoeders baeren vast,
En stijven 't leger, zonder last.
Zoo stuit Geleertheit, met dees scharen,
De woeste rotten der Barbaren.

77 *In haer vierkanten:* zinspeling op de vierkante slagorden, en tevens op de „vierkante drukramen".

79, 82 *Zijn verminckten* enz.: de afgesleten letters of typen, die niet meer deugen en dus door andere moeten vervangen worden. Onder *stomp geweer* verstaat hij „de snede van de letter, die mettertijd stomp wordt."

87 *Druckgeschal:* het gedruis der pers, bij krijgsgedruis vergeleken.

88 *'t Opgeven van den bal:* de elastiek-lederen bal, met drukinkt, waarmede de gezette drukvormen zwart gemaakt werden.

89 *'t Harsverspreiende gedommel:* de doffe geluiden, die de bal bij 't op- en neergaan maakt, waardoor de kleverige, trekkende (harsachtige) inkt gelijkmatig zoowel over de ballen zelven als naderhand over de vormen gebracht werd. Thans bezigt men, in plaats dier ballen, rollen, uit een mengsel van lijm en stroop gegoten.

91 *Al sneuvelt zomtyts vaen by vaen:* al gaan er zoo vele letters verloren.

93 *De lettermoeders:* de matrijzen.

BIJLAGEN.

ANTWOORDT

OP

HET FABELACHTIGH EEUWGETY DER HEYLIGE STEDE

T'AMSTERDAM.

Nu 't reut'lend breyn het eer verdichte wonder
Met lof-zangh viert, soo blijckt sijn dwaesheyt, ronder
Als oyt voorheen, terwijl hy niet en sluyt
Sijn Sotheyt, maer die uyt.

De Lente-maendt voedt dees versierde loten,
Uyt 't loghen breyn van Babels Volck ghesproten,
De rechte vrught van die vervloeckte struyck,
't Vervalste Kerckghebruyck.

Onnodigh hier de Lovers en Laurieren.
't Waer beter dat g' u rijmen quaemt te cieren
Met waerheyts glants, en stelde sangh en snaer,
Ten dienst van Godts Altaer!

Ten dienst, niet van de Heyligheyt der Stede,
Daer 't blinde Volck met bare-voetse trede,
Coralen telt. Maer die syn Heyligh-landt
Vrijdt midden in den brandt.

Ten dienst van Hem, die eer de twaelef-stammen
Geleyde op 't spoor van 's nachts ontsteke vlammen
Ten dienst van Hem, die door sijn goetheyt hier
Plant 't waer Apost'lijck Vier.

Dat Die ons gunt het heughelijck vereeuwe
Van suyvre dienst, ten trots van dees Hebreeuwe,
Vervolghers van de Christelijcke Schaer,
't Oogh van sijn Vier-pylaer.

Antwoort op het Fabelachtigh Eeuwgety. Volgens den tekst in *Der Poëten Vegtschool*, 1645, bl. 22 (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 830).

Die niet behoeft de Stomme tot ghetuyghen
Van Hout, of Steen, de Menschen, die hier buygen,
Die eeren Godt, in 't ware Godts ghebouw,
Na haer vermoghen trouw.

Ghy sadt met recht te treuren inder Asschen,
Wanneer ghy saeght het Spaens ghewelt ghewassen
In moord, en roof, en schendery, en vlam,
Ontrent ons Amsterdam.

Danckt dan die gheen, die ons heeft opgetogen
Uyt slijck en dreck, op hoog ghewelfde boghen,
Die Roem, en Vreught, en Goudt en Diamant
Om onse leden spant.

En aght dees gunst als een verdiende zeghen
Niet door ons doen, maer uyt ghenaed vercreghen,
Door Godes Soon, want Maximiliaen
Is sondigh opghestaen.

Let vry op dese Christ gheheymenissen.
't Is beter Goudt, jae goedt, en al te missen
Dan 's Heylants troost, die voor mijn boose Ziel
In boose handen viel.

En wiert versmaet van die hem souden loven
Die door den stanck van Plutoos heeten Oven
Met Doorne Croone, het Godt gesegent hair,
Met pijn en Doots ghevaer.

Wat lydt Godts Soon, om ons te maken louter
Voor 't Aenschijn Godts, en sijn geheyligt Outer.
Wat is den Mensch, dat selve Godes Soon
Verdraeght dien offerhoon.

Van 't boos gedrogt; 't geen Godes woort mistrouwen
En met vermaeck de duysternis aenschouwen
Jae damp en roock, 't geen Eeuwen achtereen
Den Tyber overscheen.

Onluckigh Volck, die in u vuyle Tenten
In sonde swemt, siet hoe de Elementen
U vonnis wijse, u valschen Offerschat
Compt uyt te bosen Vat.

Godt wil gheen Mensch gesette Heyl'ge daghen
Noch gheen Ciboor, door Priesters omgedragen,
't Is sonder last, en teghens Godes mont
Jae teghen 't nieuw verbondt.

't Sijn wonden van de Mensch verleyde Slanghen
Die sonder rust, u hopeloos verlanghen
Noch voeden, tusschen leven ende doodt,
Op 't boort van Charons boot.

Waer toe u Ziel aen 't Jodendom ghehanghen,
Waer toe veracht de Christelijcke Sanghen,
Die soete galm verwacht haer Ziele spijs
Uyt 't Hemels Paradijs.

Onnodigh is de Boefse Pelgrimagie,
Na Sant, Santin, of oude Timmeragie,
Want 't helpt voorwaer doch nimmer, kleen of groot,
Uyt pyn, uyt schaedt, uyt noot.

Of seght ghy 't maeckt ons inde deugden stercker.
Ick antwoort neen; want 't is de rechte Kercker
Van 't sondig Volck te sijn uyt 't sondigh bedt
Voor nimmermeer geredt.

't Waer beter sy haer Ziel op 't Manna veste,
Dat 't Hemels Broodt haer voede, tot het leste
En baden aen, het eenighe Godts kint
Dat Hy ons niet verslint.

En banden soo 't gheen overtolligh raeckte,
Om suyverlijck te minnen al wat blaeckte
In suyvren dienst, verachtend 't Naghtghesicht
Uyt Papen breyn gedicht.

Wie beuslen looft, behoeft Papier, noch blijcken,
Gantsch Roome is vol, jae al de Rooms Chronijcken
Daer tuyghen van Kapel en oock Steê-huys,
Ghemerckt met 't witte Cruys.

't Verdichten van een kraghteloos Messias,
Verachters van dien vroomen Man Elias,
En Arons Roed, jae Eliseus Lijck,
Sy aghten min dan slijck.

Waerom wilt ghy geen beter leven wenschen
En haten 't Vuyl, van Godt vergeeten Menschen?
Waerom heft ghy den waren Antichrist
En baert moetwilligh twist?

d'Almogentheyt veracht dees Offerlammers,
Die uyt genaê noch segent d'Amsterdammers,
Met 't Waere en Clare Evangely licht.
En spot met beusel dicht.

Ineptas autem et Aniles Fabulas devita.
1 Tit. 4. vers. 7.

Gedruckt in 't Jaer ons Heeren, Anno 1645.

HET WARE KENTEKEN DES AFVALS,

DER ROOMSCHE OFTE PAEPSE KERCKE.

JOAN 5: vers 39.

Ondersoeckt de Schriften: Want ghy meynt het Eeuwige leven daer in te hebben, ende de selve zijn 't die van my getuygen.

IRENEUS.

Alle de Prophetische en Evangelische Schriften zijn naeckt en klaer, sonder en buyten alle twijfelachtigheyt of dubbelsinnigheyt, en mogen van alle Menschen ghelijckelijck ghehoort werden.

Hoe duydtlijck heeft Godts Geest getuygt
De wisse komst des Antichristen,

Het Ware Kenteken des afvals. Volgens den tekst in *Der Poëten Vegtschool,* 1645, bl. 33 (*Bibliographie van Vondels werken,* nº. 830).

(De Hoer daer voor het Aerdtrijck buyght
Met al haer afgevallen Christen)
Wanneer hy seght hy stellet hem
Ver boven 't geen Godt of Godtdienste
Genaemt is. Klaerlijck treft dees stem
Den Roomschen stoel, die de gesienste
En Praghtighst is op 't Aerdse Rondt,
Die Godes ordre derf vermind'ren
En stellen elcke uur en stondt,
Een nieuw Gebodt den Menschen Kind'ren
En seght hy niet (O grouwel Woordt)
Godts Geest heeft niet genoegh geschreven,
Ghy moet by 't onbeschreven Woordt,
Soo wel als by 't geschreven leven,
Daer Godt seght ondersoeckt de Schrift,
Daer gaet het Pausdom nu gantsch tegen,
En neemt het Volck dees Rijcke gift.
Den oorspronck haerder Zielen zegen.
Daer Paulus wel uytdruck'lijck leert
Te leeren in bekende Talen
Heeft 't Pausdom nu gantsch omgekeert,
En doet haer dienst in vremde Talen.
Hoe wel Godt seght, maeckt u geen Beelt,
Noch eenige gelijckenissen;
Soo seght het Pausdom en beveelt
Te maecken Beeldt en Beeltenissen.
Hoe duydtlijck heeft Godt ingestelt
Zijn Heyligh Nachtmael in twee deelen
In 't Broodt en Wijn. In 't Pausdom gelt
Meer haer Conciel of 's Paus bevelen,
Die tegen Godes wil en Woort,
Den Wijn van 't Broodt in 't Nachtmael scheyden,
En geven 't Volck 'tgeen beyde hoort:
Maer Broodt alleen, o vals verleyden.
Hoe wel Gods Woort ons klaerlijck seydt
Een Bisschop eens Vrouws Man sal wesen.
Soo heeft den Paus dat omgedraeyt,
En wil den Priest'ren hem meer vreesen,
En leven buyten d'Echte bant.
De spijse die Godt heeft geschapen

Om met een danckbaerlijck verstant
Te nuttigen, verbiên de Papen
Het Arme Volk op seeck're tijt,
Al tekenen van goddeloosheyt.
Het blijckt ghy gantsch vervallen zijt
Van 't Waer Geloof tot eygen boosheyt,
Leest Malachi, leest Daniel,
Johannes in sijn Openbaringh,
Leest 't Nieuw Verbondt, herleest het wel,
En let wel op des Geests verklaringh.
't Geen van de Bergen wort geseyt,
Beduyt te recht het prachtigh Roomen,
Daer 't hoofdigh Dier de Hoer geleyt,
En spuwt Godts lasterlijcke stroomen,
Tot dat het Lam dit Godloos zaet
Verwint, en eeuwigh straffen laet.

APOCALIPSIS 17: vers 18.

Ende de Vrouwe die ghy gesien hebt, is de groote Stadt die het Koninckrijcke heeft over de Koninghen der Aerde.

TOT DE NA-KRABBELAERS
DER
VERMAERDE POËTEN.

Malle dichters, woordentelders,
Rijmelaers, en letterspelders,
Kladders, plomparts, morsebellen,
Kunje wel een rijm natellen,
Zegh toch eens verwaenden hoop?
Wilje dichten, wilje schrijven,
Wilje knorren, wilje kijven,
Wilje razen, wilje tieren,
Jonge domme schrift-scholieren,
Hangh u prullen vry te koop.

Tot de na-krabbelaers der vermaerde poëten. Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave in plano (*Bibliographie van Vondels werken*, nº. 834).

Wie heeft noch iet nieuws gevonden
Van dees jonge keffers honden,
Hoortze bassen met die woorden
Die een ander toebehoorden,
  Opgepronckte kraygebroet
Groote wijse schrift-verwerders,
Leeren dit u Leydse Herders,
Die Godts woort, en de Schrifture,
Keeren, wennen alle ure
  Naer een opgespitste Voet.

Het kalkhoentje hoogh gezeten
Op zijn leerstoel, is gebeten
Op de eenigheyt en vrede,
Op de rust van deze stede,
  En sweert by zijn breeden baert,
Jonge dienaers van de Kercken,
Toont een proefstuk door dees werken.
Grijpt vry Babel by de lurven
Babel heeft het toch verkurven
  Toont Kalvini yver-aert.

Babel moet het weer vergelden,
't Is gemackelijk te schelden
Als men niet en weet te preeken,
Liever dan te blyven steeken.
  Zegt van 't Pausdom alle quaet.
Roept en tiert en slaet de stoelen
Dat u vuyst en kneukels 't voelen,
Lastert, schelt van alle kanten,
't Zyn de beste Predikanten
  Die dus volgen mijnen raet.

Dit doen me dan deze wichten,
In hun kladden, in hun dichten,
In hun krabbelen en rijmen,
In hun babbelen en lijmen,
  In hun malle Poësy.
Jonge broertjens die noch lispen

Wilje een deftigh dicht berispen
Wilje hooge mannen raeken,
Leert eerst rechte dichten maeken,
Voeght wat van u eygen by.

Ne sutor ultra crepitam (sic).

NA-KRABBELAERS ANTWOORT.

AEN DEN ONVOORSIENIGHEN, INDISCREETEN, VALS-GELEERDEN, ONGEACHTEN, VERMAERDEN, WISPELTURIGEN, WAENWIJSEN POËT EN LASTER-DICHTER.

Ouwe geck, verwaende Schrijver,
Twist, en oproers Rotten stijver.
Die al voor lange jaren,
Speelden op die selfde snaren.
Schantvleck van het Nederlant.
Overgeven leugen Dichter.
Paepse ketteryen stichter.
Die met u vergalde schrijven,
Soeckt het Roomse zaet te stijven:
In vervloeckten yvers brant.

Rechte *Sotje vol van sonden*,
Hoe blyft ghy dus ongebonden.
Meynt ghy met u spottigh schrijven,
't Paeps gebroetsel aen te drijven,
Tot ontrustingh van dees staet.
Stichter van verraedse voncken;
Waer is u verstant gesoncken.
Waenwijs sotje vol gebreecken.
Leeraer van de Paepse leecken.
Slangh gebroedsel Adders zaet.

Na-krabbelaers antwoort. Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave in plano (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 834).

Wispeltuertje vol onrusten,
Speelt ghy noch den ongerusten.
Konnen u verwarde sinnen,
Nimmer rust of vreede minnen.
Hoe kan 't spottigh brein juyst raen,
Watter komt van jonge Gasten,
Soo sy in haer Tas eens tasten,
En oock Jan Ooms handen vulden,
Met eens driemael hondert gulden.
Soud' haer 't Rymen beter staen.

't Leeuwtjen is te goedertieren;
Dat hy de wreede stieren,
In zijn Boesem lust te queecken:
Die reeds als een Adder steecken.
'sDry gekruysten swaerste Kruys,
Is het schermen van dees Honden:
Die door haer Jesuytse vonden,
Trachten in den schijn van vreede,
Ons van macht en eer 't ontkleede.
Fy, wegh, wegh, met dit gespuys.

Schuymt dit schuymsel in het rijse,
Dat het niet besmet de spijse,
Die u achtbaerheyt doet grayen,
't Spruytjen is noch uyt te rayen,
Eer het vat een dieper gront.
Tyt gebreeckt dees stoute Fielen:
Om ons welvaert te vernielen.
Laet u sorgend' breyn niet slapen,
Noch aen 's werelts sigh vergapen.
Delght in tijdts den Paepsen Hont.

Prudenter.

Ghedruckt op Niekerckx Vondelbrugh, Anno 1645.

TOE-GIFT AEN DE NAE-KRABBELAER.

Ey mannen! sie 't galmvinnichst Ketter-Rot
Met dag'lijcx vuyl, 't Papier en ons bekladden,
Is 't schroef-loos breyn (lest in de kou versnot)
Aen 't loosen van sijn lang vergaarde Tadden?
Die schots gerijmelt, tot veel laster-dichten,
In eendracht poogen Burgher-brandt te stichten.

Gort segen u, soo! nies al schoontjes uit,
Of anders moght u ziel in 't slijm versuypen;
Doch nu de snot-pijp noch soo wacker sluyt,
Geraackt gy mooytjes vry van kinderstuypen:
Die toonen dat u Rijm-aêr niet soo goet is,
Als wel het hart vol vuur, en roock en roet is.

'k Wed, dat het nu noch in de Slach-tijt waer,
Apollo sou u 't hooft niet met Laurieren,
Maer om dat knor-gedicht en swijns gebaer,
Met krulle-krans van Varckens starten çieren;
Nu magh 't de Kuyper vast in hoepen buygen,
Of anders raackt de Rammel-bol in duygen.

Toe-gift aen de nae-krabbelaer. Volgens den tekst in *Der Poëten Vegtschool,* 1645, bl. 24 (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 830).

4 *Tadden* of *Todden,* als wij nog zeggen.
7 *Gort* voor *God.* Evenals *Gans sakkerloot, potverblomme,* enz. enz.

Ne sutor ultra crepitam.

DEN NA-KRABBELAERS

SCHOUDT,

DIE WILJE, ONDUYTSE RIJM-DICHTER

SEU,

POEET ALLEEN.

Die Calvinus niet beschuldicht,
Die het Reformeeren duldicht,
Is ghewis een groote Ketter,
En des Heylighdoms besmetter,
Uyl of Paep sal 't oordeel velle,
Raet; 't is Vrouw noch Man geselle,
Konckebijn aller Poëten.
Wien de Waen heeft op ghegeten.

Of doch Cayphas ons Heylandt scheldt,
't Is wel ghedaen hy lijdt gheweldt,
Omdat Christus de waerheyt zeyt,
Den booswicht men ter Cruyce leydt:
Soo en Guydt, Vorst of Prins ontsielt
En de Draeck d' onnosle vernielt,
't Is aen de Ketters wel gedaên:
Als Heyligh, Heyligh loon ontfaen.

Wat of 't kloecke Breyn wil maken,
Dichten na de Kunst en aers;
Sinlooswijs het al vervaert:
't Was het beter sulcx te staken,
Want daer komt een schrand're Baes,
Maeghre Luys en grapt naer Aes.

Ne sutor ultra crepitam (*sic*). Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke uitgave in plano (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 835).

Lieve Grim en buldert-Bast
  Siet eens wat wel op u past;
  Bastaert van u Paepsche Godt
Vaert eewigh wel; 't is u lodt,
  Int vaegvier, by lieve Jut.
  Steunt op hem, zy is u stut.

Omnes prae se contemnit
En; mirum vero; saltat pediculus,
Laus Ulululae tibi, fijn Man.

't Is, noch, 't sy oyt meer waert;
Roerende Dreck stanck-baert.

Tot Amsterdam, voor de gheen diet leest, Anno MDCXLV.

SCHILT DES WAREN GELOOFS

TEGEN HET GENAEMDE

SCHILT DES GELOOFS,

OFTE VERDADIGINGE VAN HET GEPRACTISEERT [1]

WONDER-WERCK DER HEYLIGE STEDE, T' AMSTERDAM.

Tydrekeninge.

Geen BrooDt Is goDt; VVant ChrIstI VLeIIs en BLoet
In 't VVaer GeLooVe ons SIIeLen SpIIst en Voet [2].

MCCCXLV.

[1] Voor: gefingeerd, verzonnen.
[2] De talletters geven ook 1345.

Bewys.

Het Sacrament geen Sacrament is,
Wanneer 't betekend' niet bekent is,

Schilt des waren Geloofs. Volgens den tekst in *Der Poëten Vegtschool,* 1645 bl. 27 (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 830).

Door 't teecken datmen voelt en ziet.
Soo 't Broot Godts Lichaem sal betek'nen,
Hoe kont ghy 't voor Godts Lichaem rek'nen?
't Betekend is het teken niet.

OVERTUYGINGE.

JOHANNES 6. vers 63.

Het is de Geest, die levendigh maeckt. Het Vleesch en is niet nut. De woorden die ick tot U L. spreke sijn Geest en leven.

EEN ANDER TYDREKENINGE.

't VaLs SakraMent heeft ChrIstI VoLCk VeraCht,
En tot ons troost het VVare In pLaets gebraCht.
MDLXXVIII [1]).

[1]) Het jaar der omwenteling te Amsterdam.

TOE-GIFT.

Die Godts maght kent voor Almaghtigh,
't Blinde Volck voor onwaerachtigh
In al 't geen met de waerheydt strijt,
Wat behoeft die Eedt te wenschen
Van een hoop verleyde Menschen?
't Recht Geloove zijt ghy quyt.

KRACHT DES GELOOFS

VAN DEN

VOORTREFFELIJCKEN ENDE VERMAERDEN NEDERDUYTSCHEN POËET,

JOOST VAN VONDELEN,

TE SPEUREN IN DE ALTAER-GEHEYMENISSEN, BY SIJNE E.
ONTVOUWEN IN DRIE BOECKEN &c.

PROVERB. XXIII. XXVI.

Septies cadet justus, et resurget.

Van Vondelen, een paerel der Poëten,
Van stercker geest als andere beseeten,
Des Amstels roem, een Hooft-man van het Gilde
Dat op Parnas sijn tijdt met droomen spilde,
Die 't heylig nat der henxste-Bronne stroomen
Met kroesen vol heeft gulsig ingenoomen;
De geesselaer der suyv're Predick-stoelen,
De ros-kam van de Vaders op den Doelen,
Daer 't recht geloof van t' kiesen en verstooten
Na wil en wensch eenparig wierd beslooten,
Dewijl partij de Rechter-stoel bekleede
Na oud' gebruyck en Kerckelijcke zeede;
De bijter van Godts uyt-verkoore schapen,
De lasteraer van recht hervormde Paepen,
Van 't Kercke-grauw, van yverige zielen,
Gekreeten uyt voor Gommers plonderfielen;
Den Heeckelaer der Leydsche School-doctoren
Voor Eselen gescholden en voor Dooren,
Om dat sy 't volck ontsloegen van haer Eeden
Gesworen aen haer Wettige Overheeden;
De voor-spraeck van geschopte Magistraten
Van Hollandts roer door Prins en vreemde Staten,
Van Pallameed', en van de Groote-Vader

Kracht des geloofs. Afgedrukt volgens den tekst der afzonderlijke „tot Schiedam, inde oude Druckerije" in 4° verschenen (*Bibliographie van Vondels werken*, n°. 841).

Die sey: *Ick sterf niet als een Landt-verrader,*
(Dat hy den tijdt van ses en veertig jaren
In Krijg en Vre'e had' soecken te bewaren)
Hoe wel gedoemt van vier-en-twintig Heeren
Om dat hy Staet en Godtsdienst om wou' keeren,
Waer uyt (helaes!) een bloedtbadt stont te vreesen;
Ja dien men noch wel lichtelijck had bewesen,
Dat hy sijn oog had na des Vyandts zijde
Indien sijn doodt had uyt-stel konnen lijden,
En soo men 't feyt by yder te vervloecken
Wat scherper maer had willen ondersoecken
En liever met sijn ouderdom verschoonen
Als door de pley dat schelmstuck klaer betoonen;
(O Hemel, hoe bermhertig zijn de Geusen!
Hoe lichtelijck is een Lammren hert te kneusen!)
Die schrandre geest, die soo beroemde *Vondel,*
By wien men vindt gelijck in eenen bondel
Wat schat van kunst by veelen is te soecken,
Bevond sich eerst by Mennoos slechte broecken,
Het sy door keur of voortganck sijner oud'ren,
Maer nader handt soo wierp hy van sijn' schoud'ren
Het neuswijs Juck der mugge-sifferyen,
En soog 't vergif der vuyle ketteryen
Uyt borsten van verworpe Arminiaenen
De bloedt-verwants der snoo Sociniaenen,
Die aen't verstandt wat ruymer vryheydt geven
Als Doopers doen, of 't Pausdom van Geneven
In punten, die geen saligheydt en raecken
Noch 't fondament doen waggelen of kraecken.
Hier klapten hy met ongebonde vleugels,
Sijn ijver wist van halster, toom, noch teugels,
Hy hilp haer Kerck aen 't veylig Amstel stichten,
En wijd' hem in met heylige gedichten;
Papiere-geld sloeg hy met staele stempels,
En quam te keer de suyv're Geuse-Tempels
Met *Blixemen,* met *Roskams*, met *Harpoenen*
Om Kerck en Staet te schrobben en te boenen:
En 't Heyligdom in't ingewant te raecken;
En liet niet af van gal en etter braecken
En spouwen op *Calvijns* Predestinacij

Voor reynst gekeurt op Dortsche Doele-stacij,
Al maeckt hy Godt van onse sonden oorsaeck,
Bezegelt met het bloedt van Hollandts voor-spraeck
En 't roode was gestelt uyt halssen-aeders.
O sael'g besluyt der Synodaele Vaders!
O troost, ô grondt van't suyvere Geloove!
Jacob was 't kindt, maer *Esau* wierd verschooven
Al eer den een of d' ander was gebooren,
D'een wierd verschopt, den ander wierd verkooren
D'een tot de doodt, den ander tot het leven
Al eer sy yets of goedts of quaedts bedreven,
Na 't vast besluyt van Godes welbehagen.
Dit kon hy in sijn herssens niet verdragen;
Ofschoon dit stuck den heyl'gen *Pauwels* toe-sting:
Ja schold het voor een *Gruwel der Verwoesting:*
Dat God een kindt ter borst af van sijn moeder
Geruckt (hoewel onnoosel als sijn broeder,
Hoewel als hy in't Doopsel af-gewasschen)
Werpt in de gloedt van helsche vlam en asschen;
Als of de kley gedolven uyt den acker
Te seggen had, O meester Pottebacker,
Wat hebt gy my tot dit of dat te maecken?
En 't vat vermocht des maeckers wil te wraecken.
  Doch deese man kon't daer niet eeuwig houwen,
Verliet de Kerck die hy had helpen bouwen,
En liet sich van de Roomsche weer bekooren
Voor Babels hoer gescholden van te vooren,
Die hy wel eer den Hemel schreef te tergen
En dreygde met den val van Seven-bergen.
De waerheydt schoof de breé gordijnen open,
Hier lag de Bruydt, niet achter dees bekroopen
Van helschen Boel, gelijck hy plach te karmen,
Maer vast omhelst in haerder Bruy'goms armen.
Nu kan hy, die het al met reden wickte
En eertijdts schier aen magre muggens stickte,
Door het geloof een Oliphant verschocken,
Hy vindt nu geen oneetelijcke brocken,
Nu kan sijn maeg gelijck een Struys, verdouwen
Gesoon, gebraen, gebacken en gebrouwen,
Wanneer het maer komt uyt een Roomsche keucken;

Al is 't maer stanck, hy roept, wat soeter reucken!
Nu vind hy smaeck in grollen, en Legenden
Eertijdts gedoemt na Portegael te senden,
Hy siet nu niet als door geverfde brillen,
Keurt groen voor geel, gelijck de glasen willen.
Die rappe geest geeft sich soo slecht gevangen
Aen Peters stoel, en blijft in 't spin-rach hangen
Van 't oudt gespan der Roomsche Moeder-kercke,
Gelijck een Vlieg met weereloose vlercken
Volgt, soo m' hem leydt, gelijck een macken buffel,
De neus geringt, en houdt van geen gesnuffel
Na waerheyts spoor, om blindlinx niet te missen
En sterft geheel in de *Geheymenissen*
Die hy nu mee weet in't *Altaer* te vinden
Na 't diep vernuft der fijnste Paus-gesinden,
Daer mannen selfs van Christus uyt-gesonden
In't heylig boeck soo weynig of vermonden,
Al waer van't broodt by Christenen gebroocken
Op and're wijs soo sober wert gesproocken.
  Dies riep *Apol* op Helicon geseeten
In 't midden een veel heylige Poeten:
Hoe komt het by dat *Vondel*, mijn verkooren,
Het recht gebruyck van sinnen heeft verlooren?
Hoe werdt van hem soo rijck van rijm en reden
Voor 't ongerijmst soo dapper nu gestreden,
Nadat hy was, vermoeyt van ydel doolen
Gerust de schoot des Roomsche Kercks bevolen?
Smaeckt nu die man aen Pauselijcke dissen
De vuylen dreck van 't praemen der gewissen?
Kan hy dien dwang aen Roome nu vergeven
Die hy te recht verdoemde te Geneven?
Is 't quaedt te Dort, en keurt hy 't goedt te Trenten?
Dat hy daer wraeckt, wil hy dat hier gaen venten
Voor fijne koeck, voor suyveren Triaeckel?
Is hier 't besluyt van menschen een Orakel?
  Wat maeckt hy roocks van een *Serveet* te branden!
Wat most *Calvijn* om 't sengen sijnder handen
Aen een *Michiel*, en't vlammen op sijn keeten
Een storm uyt-staen van Serpentine beeten!
En leckt hy nu het bloedt uyt Roomsche gooten,

Noch vreest hy niet voor 't branden sijnder pooten
Aen sulcken vyer dat millioenen moorde?
Hoe of hem dees' *Tisiphone* bekoorde?
Dorst hy de Kerck der alder-reynste Geusen
Van ziele-kracht, van het gemoedt te kneusen
Door tyranny op't vry autaer te stichten,
Van ketter-moort soo mannelijck betichten,
En wermt hy nu sijn' handen aen de koolen
Van duysenden, die na sijn meening doolen?
Aen koolen, die noch in haer assche smeulen
En roepen Godt tot wraecke sulcker beulen?
Vind hy nu goedt de mutsaert voor de ketters
Om misverstandt ontrent de heyl'ge Letters,
En is het vyer der hellige Inquisitij
Voor dwalingen een noodige Justitij?
Vindt hy nu smaeck in branden en in blaecken,
Verworgtmen noch den Christenen aen staecken,
En delftmen noch de ketters in der aerde,
En rechtmen den bekeerden met den swaerde,
Om puyr verschil ontrent Godts-dienstigheden,
En werdt dat by van *Vondelen* geleden?
  Of heeft sijn ziel aen die Verwoesting Grouwel,
Hoe neemt hy dan met sulcke luy den Ouwel?
Hoe laet hy niet voor 't outer neer te knielen
Geverft met bloedt van menig duysend zielen?
Hoe noemt hy dan den schuldige sijn broeder?
Hoe noem hy dan die Kerck sijn eygen moeder
Om in haer schoot met d' andere te schuylen,
Niet eens beschroomt voor 't spogh der etter-buylen?
Siet hy niet door de vliesen op sijn' oogen,
Dat sulcken aert uyt Tijgers is gesoogen?
Niet uyt de speen van Christi ware schaapen,
Niet uyt de leer van sijn oprechte knaapen?
Leydt hy soo diep in misverstandt bedolven?
Zijn hem ontkent de luymen van de wolven?
Leé niet de Kerck vervolging in haer kleynte?
Was 't kruys geen merck der suyvere Gemeynte?
Is niet het ampt der Christenen te strijden
Met 't swaerdt des woordts of met geduld te lijden?
Hoe kan dan daer de rechte schaaps-koy wesen

Daer selfs de Wolf de schaepen heeft te vresen?
Is niet het werck van sijn *Geheymenissen*
By hem gestelt op gronden die wel missen?
Op letter sin, die schoon hem toe-gegeven
Noyt uyt en bracht hetgeen daer werdt gedreven?
Een letter-sin, halsterrig op-genomen,
Vol swarigheen, by niemandt door te komen,
Vol mis-gestels van wangeschape leden
Hoe op-gepronckt met kostelijcke kleden,
Hoe op-gesmockt met cierelijcke boorden,
Hoe aengepreeckt met prael van schoone woorden.
Hy roept: Daer staet, Dit is mijn Lijf, geschreven.
Dit is mijn Bloedt. Het werdt hem toe-gegeven.
Is hier op al dees heyligdom gebouwen?
Is dit de grond van Offer-eer en 't vouwen
Van handt en knie voor 't Ouwel in de Missen
Soo uyt-gebreydt in sijn *Geheymenissen*?
Maer siet hy niet, dat alles valt daer heenen,
Soo hem begeeft de sterckte deeser beenen;
Of meynt hy dat dit harnas buyten raeck is;
En Christi Lijf en Christus eene saeck is?
Wie sal met my hier tegen niet getuygen?
Met deze slach is 't heele Vat in duygen.
Kan Lijf en Bloedt een heelen Christum geven,
Een mensch met lijf en ziel en Godt daer neven,
Hoedanig hy in't mis-broodt wert genooten
Na 't geen wel eer te Trenten is beslooten,
Daer hy alleen dees woorden heeft gesproocken,
Dit is mijn Lijf, dat voor u werdt gebroocken?
Is Christi Lijf en Christus dan verscheyden,
Hoe kan men dan op deese woorden weyden
Soo ruym, soo breedt in spijt van swaere reeden,
Om sulck een stuck soo gladt daer uyt te smeeden,
En stooten die tot in des af-grondts poelen
Die anders van dit heyligdom gevoelen?
Doch dit gestaeckt. Hoe sal hy maer beweeren,
Dat hier het Broodt in't Lichaem moet verkeeren?
Daer staet, seyt hy, *Dit is mijn Lijf,* te lesen.
Verlichaemt dit het een in s' anders wesen?
Geeft dit aen 't broodt des Lijfs selfstandigheeden

Daer reuck noch smaeck veranderinge leeden?
Volgt sulck een sin uyt sulcke woorden seecker,
Hoe maecktmen 't dan, als Christus seyd: *Dees Beecker*
Dees Kelck is 't nieuw Verbondt in mijnen Bloede?
Voelt *Vondel* hier geen slach van eygen roede?
Bleef niet de Kelck een Drinck-vat als voor desen
Al sey men hem een nieuw Verbondt te wesen?
Daer staet: *Ick ben de Wech, de ware Wingert.*
Maer wie is soo op by-geloof verslingert,
Die daer op sou' na letters in-houdt bouwen,
Dat Christus voor geen mensch doen was te houwen,
Maer in *een Wech* en *Wijn-stock* heel verandert?
Op wat een grondt plantmen den Zeege-standert!
  Heeft dan het woordt van dit en dat te wesen
d' Een sin in dit, en elders weerom desen,
Kan hier den een, daer d' ander zijn gegeven,
Waertoe soo pal op letters staen gebleven?
Gaet dit dan vast om yder een te trotsen?
Is dit een rots om herssens stomp te botsen?
Moet men Godts macht hierom tot by-standt kloppen
Om 't eeuwig wel van redenen te stoppen?
Waerom niet best een effen sin gekoosen,
Geen distelen, maer al gepluckte roosen?
Die Godes Woordt ter rechter sin wil duyden,
Neemt die niet staeg na dat de letters luyden,
Maer die, die vry van tegen-strijdigheden
Niet ongerijmts houd' staende tegen reden.
Wie sal de schrift voor sot niet hooren schelden
Soo daer alleen de doode letters gelden,
En soo men bandt oneygene manieren
Van spreecken uyt die heylige papieren?
Moet dan een mensch weer in sijn moeder varen,
Als Christus spreeckt van wederom te baaren,
En eer Natuer haer wet en regels strijcken
Als dat men sal van Letter-galmen wijcken?
Moet nu een Lijf zijn op verscheyden oorden,
Gelijck in 't Oost, in 't West, in 't Suyd, in 't Noorden,
Op eenen tijdt in hondert duysent steeden,
In Amsterdam, in Denemarck, in Sweeden,
Om hoog by Godt, ter rechterhandt geseten,

En blijven daer, en werden hier gegeten,
En na 't getal der plaetsen niet vermeeren,
En te gelijck na Roome gaen en keeren?
  Doe *Christus* had sijn Paesch-feest doen bereyden,
Was niet het Broodt en't Lichaem onderscheyden,
En maeckten die geen tal van twee te saemen,
En bleeft niet soo doen 't Broodt de Twaelif naemen?
En drijftmen nu met ongebloosde kaecken,
Dat een en een niet meer dan een en maecken?
Wat hoope tot soo slechte school-gesellen,
Die nu soo oudt geen twee noch kunnen tellen?
Doe Christus was ter Paes-disch neer geseten
En gaf sich selfs sijn Jongeren om te eten,
Voer hy gelijck in 't lichaem van sijn gasten,
En liet hy sich daer buyten sien en tasten?
Was hy geheel en te gelijck in sticken?
Hoe kan men dees *Theologij* verslicken?
En schrolt men noch op den Capernaijten,
Om 't grof gevoel van in het vleysch te bijten?
En werdt hier oock in 't Ouwel niet gebeten,
Werdt onder dat geen waerlijck vleysch gegeten?
Is vleysch geen vleysch. (hoe is dit om te stooten?)
Als 't onder schijn van mis-broodt werdt genooten
Soo wil, of 't had sijn eygen treck en swieren,
Soo wel, of 't was geschaft in eygen spieren?
  Wierdt 't Broodt in 't Lijf verkeert door Christi spreecken,
Hoe sey hy dan van 't geen hy quam te breecken,
Dit is mijn Lijf, Dat doe noch stondt te worden?
Wie sal ons oock van deesen bandt ontgorden?
Wie seyt van yet van wel gegronde sinnen,
Dits dit, *Dits dat*, dat noch eerst sal beginnen?
  Doch moet het al van ongerijmtheyt kraecken
En moet de mensch sich selven heel versaecken
Niet in sijn wil en tocht tot quade zeden,
Maer in't verstand en de gesontste reden,
En mach hy na sijn sinnen niet te werck gaen,
Noch op 't gesicht van al de wereldt sterck staen.
Hoe kunnen dan het wonderlijck verrijsen
Van haren Heer sijn Jongeren bewijsen,
Uyt het gesicht daer hy haer op beroepen?

Hangt dit soo niet in ongedreven hoepen?
En wat was al de Gods-dienst van een Christe,
Soo hem het punt van sijn Op-standing miste?
  Most *Didijmus* sijn sinnen dan gelooven,
Doe Christus sey, *hier,* Tomas, *sie mijn klooven,*
Kom, reyck uw' handt, steeck vingers in mijn zijde?
Hy sey: *Mijn Godt, mijn Heere,* sonder strijden.
Wat hulp is dan om Marcion te buygen
In het gesicht der heylige getuygen.
Waer op sy haer beroepen, en stout spreecken,
Die dit getuygt, die heeft het selfs gekeecken?
't Ging dan niet vast, dat Christus was gevangen
In eygen lijf, gegeesselt en gehangen,
Aen 't Kruys gehecht, gestorven en begraven,
Soo d' oogen selfs geen klem en waerde gaven,
Aen 't seggen van getuygen die haer saagen,
Soo stondt dit stuck al meé op losse schraegen.
Doe Christus was by Nicodeem geseeten
Sey hy doe niet, *Wy spreecken dat wy weeten,*
En dat ick sach, dat is 't dat wy getuygen?
Most niet voor 't oog de Schrift-geleertheyt buygen?
  Dit dunckt my vreemt, dat, die haer sinnen doemen,
Op haer geloof op 't alderhoochste roemen,
Daer 't ongeloof op niemandt beter paste,
Als die verdoemt hetgeen hy sach en taste.
Wie kan met vrucht den sulcken onderrechten,
Wie tegen haer met hoop van winste vechten,
Wie kan met lust den sulcken tegen woelen,
Die niet gelooft hetgeen sijn sinnen voelen?
Wat reden sal op, sulcke koppen raecken
Die d'aldernaeckst' van alle reden wraecken?
Kan waerheydt zijn in 't ongerijmst van allen
En soo geen stuck van Godts-dienst hoeft te vallen
Voor redenen, die yder een kan tasten,
By wien is dan 't geloof het aldervaste?
Hoe sal een Jood voor Christenen verflouwen,
Hoe sal 't een Turck voor d' Alcoran niet houwen;
Indien een mensch in Godts-dienst moet gelooven
Niet 't geen alleen de reden gaet te boven,
Maer 't geen hy siet te strijden tegen reden?

Wie van haer al sal werden over-streden?
Die dan met een in woorden komt te raecken
Die seyt: Ick siet, maer moet mijn oogen laecken,
Ick proef, ick voelt, maer moet het echter wraecken,
Mach die 't gepleyt niet wel met eeren staecken?
  Hier brack Apol den draet van vorder seggen.
Der Dichters Een, na rijplijck over-leggen,
Sprack uyt de naem van sijne met-gesellen:
Heer Overste, Wilt gy dijn Rijmers quellen
Met reeckenschap te geven van haer schriften
En't heyligdom na wijse reden siften,
Waer heen met ons? zijn 't niet de grootste baesen,
Die onder ons op't alderdolste raesen?
Die uyt dijn Bron op't aldervolste soopen,
En swolgen 't nat met roemeren van stoopen?
Verkort ons niet in ons' gerechtigheeden.
't Stondt altijdt wel wat dat Poëten deeden.
Is *Vondelen* wat ongeset van sinnen:
Het voegt ons wel wat kueren wy beginnen,
Is hy Mennist: soo sal hy ons niet smijten:
Is hy Armijns: soo laet hem Gommer bijten.
Bijt hy te hart: hy mach om by-standt schreeuwen,
De Schout kort wel den beck van sulcke spreeuwen.
Is hy Papist en kruypt hy om den Outer:
Daer is hy laeg, en by der aerde stouter
Loopt geen gevaer om van het hoog te vallen.
Lust hem noch voorts te doolen of te mallen,
En werdt hy *Joots:* dat's in sijn naem te spellen:
Men hoeft alleen de T, voor d'S te stellen.
Dan machmen hem den Tijber-Godt vereeren
Om voor een haen op't Engle-Slot te keeren,
En draijen daer voor *Innocent den Tiende*,
Want hy dan wel soo hoogen plaets bediende.

Getrocken uyt de Registers van de Besoignes by droomen ende in-beeldinge, voor-vallende op den Berg Helicon, fol. 0 ende gesonden aen den Uyt-gever van het Tweede Deel van *Vondels Poesy*, door last van de H. Vergadering.

VERONTSCHULDIGING

DES AUTEURS AEN DEN LESER.

Bescheyde Leser, die hoort spreecken als een Christen
Hier op den Helicon den Heydenschen *Apol*,
Als of hy sich verstondt op Evangelij-twisten,
En daerom dit gedicht mocht keuren voor een grol.

Weet, dat van alle tijdt de Schilders en Poëten
Besitten volle macht om alles te bestaen,
En dat *Apol* voor dees op Helicon geseten
Door *Vondel* diergelijck heeft over lang gedaen.

Doe de mildadigheydt der *Academyheeren*,
Wiens antwoordt alderbest op sijne vraegen was
Wou met een gifte van een Prince-Roemer eeren
Waerop de Veldt-heer stondt gesneden in het glas.

Die dan van achter volgt daer sulcken meester voor-gaet
Wiens voor-beeld yder een dient voor een staele wet,
En die sijn voeten stelt alwaer des anders spoor staet,
Dient die niet buyten reyck van lastering geset?

COPYE

VAN EENIGE VEERSEN BY DE E: HEER

JOOST VAN DEN VONDEL,

voor desen uyt-geven ende gebracht in een Gedicht dat hy gemaeckt heeft op de Doodt van Koning Henrick de Groote.

Hoe lange suldy noch den Hoogsten Rechter tergen,
Gy Babylonsche hoer? die inde wereldt saeyt
Het heyloos zaet, waervan men sulcke vruchten maeyt.
Maer een gewisse val genaeckt uw' Seven Bergen.

De waerheydt schuyft alsints de bre'e gordijnen open
Waer achter gy boeleert met dijnen helschen Boel.
Af-godisch knielt niet meer voor haren hoogen stoel;
Doet eens uw' oogen op, gy Vorsten van Europen:

Siet hoe sy hare schaemt met een onnut geweven
En ijdel spinne-web noch te bedecken tracht.
Wat gruw'len sy in't licht der sonnen heeft gebracht
En hoe haer beeldt na Christ gelijckt als doodt en leven.

Aenschouwt d'onvastigheydt van hare Kerck-pijlaren,
Die dreygen al van selfs te vallen onder voet,
Haer Evangelij is bezegelt met het bloet
Der moorders, die sy noemt haer heyl'ge Martelaren.

J. v. VONDELEN.

TOE-GIFT

AEN

Sr. JOOST VAN VONDEL,

op sijne E. spreucke, gestelt op den tijtel sijner Altaer-Geheymenissen.

Justus Fide Vivit:

In de welcke hy door het woort *Justus* sich selven schijnt
te verstaen, ende te willen seggen

JOOST LEEFT DOOR HET GELOOVE.

Soo een rechtveerdig mensch door het Geloove leeft,
Hoe seecker gaet gy dan, Heer *Vondel,* boven and'ren!
Gy hebt strax weer een nieuw, als u het out begeeft
De beesten dijen best die veel van wey verand'ren.

P.

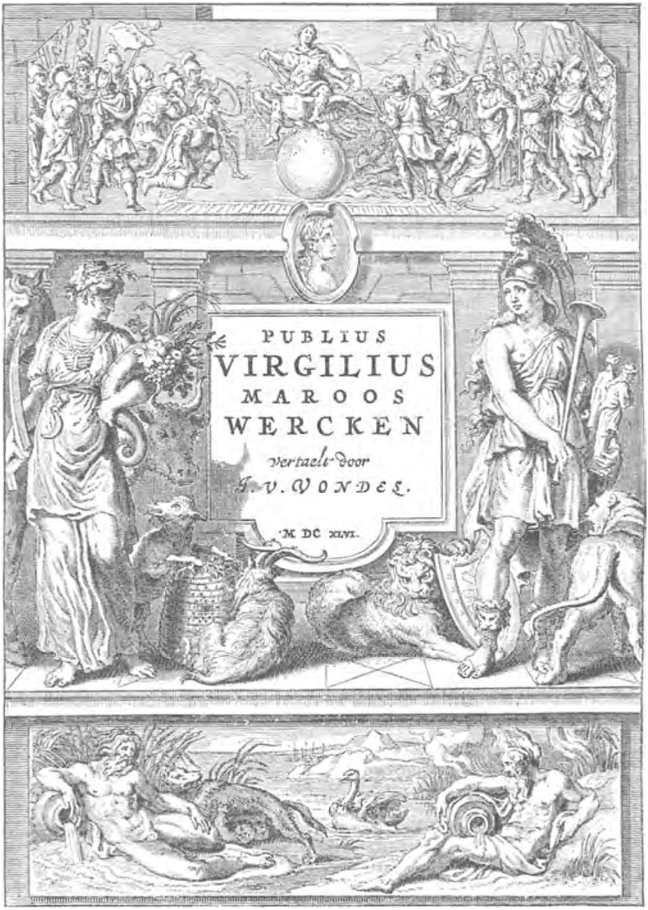

Titelprent der eerste uitgave.

PUBLIUS VIRGILIUS MAROOS WERCKEN

INHOUD.

Bladz.
Publius Virgilius Maroos Wercken 1
Extract uit het Privilegie 2
Inleiding 3
Op de Tytelprint van Maroos Wercken 13
Opdracht aen Konstantyn Huigens 16
Aen den Lezer 19
Keizer Augustus op Maroos Eneas 38
Op P. Virgilius Maro 40
Herderszangen 43
Tityr. Eerste herderskout 45
Alexis. Tweede herderskout 49
Palemon. Derde herderskout 52
Pollio. Vierde herderskout 58
Dafnis. Vijfde herderskout 61
Silenus. Zeste herderskout 66
Melibeus. Zevenste herderskout 71
Toveres. Achtste herderskout 75
Meris. Negende herderskout 80
Gallus. Tiende herderskout 84
Lantgedichten 87
Het eerste boeck. 89

Bladz.

Het tweede boeck 107
Het derde boeck 126
Het vierde boeck. 145
Eneas 163
Het eerste boeck. 165
Het tweede boeck 192
Het derde boeck 220

REPRODUCTIES

VAN

PRENTEN EN HANDSCHRIFTEN.

Bladz.

Titelprent van P. Virgilius Maroos Wercken. Kopergravure van T. Matham . . . . Tegenover den titel

Brief van Vondel aan C. Huygens. Handschrift van den dichter 4

Brief van Vondel aan Juffr. C. Zueria. Handschrift van den dichter 6

Brief van Vondel aan P. C. Hooft. Handschrift van den dichter 8

Eneas. Het tweede boeck. Kopergravure van C. van Caukercken, naar de teekening van Abr. van Diepenbeek. 191

Eneas. Het derde boeck. Kopergravure van P. de Jode, naar de teekening van Abr. van Diepenbeek 219

PUBLIUS VIRGILIUS MAROOS

WERCKEN.

EXTRACT UIT HET PRIVILEGIE.

De Ridderschap, Edelen en Steden van Hollant en Westvrieslant hebben geoctrojeert aen Abraham de Wees, Boeckverkooper t' Amsterdam, dat hy alleen zal mogen drucken en uitgeven, of doen drucken en uitgeven *Alle de Wercken van P. Virgilius Maro, vertaelt door I. V. Vondel,* en dat gedurende den tijt van vijftien eerstkomende jaren: interdicerende en verbiedende het voorsz. boeck in 't geheel oft deel, in 't groot oft kleine, en sulcks in eenigerley formaet, of op eenigerhande wijze te drucken, of uit te geven, te doen drucken of te doen uitgeven, of elders gedruckt zijnde, te verkoopen, of doen verkoopen, of in eenigerhande manieren te distribueren, venten, handelen, of verhandelen, op zoodanige merckelijcke penen, als hunne Grootmogenden goet vinden zullen daer toe te statueren, en op de verbeurte van de voorsz. gedruckte uitgegeve verkochte gedistribueerde of verhandelde boecken, en drie hondert guldens, gelijck alles breeder blijckt by de brieven van Octroy hier van verleent. In 's Gravenhage onder den grooten zegel, den veertienden van May, 1646.

Onder stont

J. CATZ. ut.

Noch lager

ter Ordonnantie van de Staten

BEAUMONT.

INLEIDING.

Geeraerdt Brandt deelt ons in zijn *Leven van Vondel* mede, dat deze omstreeks de jaren 1613 tot 1617 Latijn ging leeren, toen hij had ingezien, dat kennis der oude talen bepaald noodig was voor zijn ontwikkeling als dichter. „Eerst liet hy zich door een' Engelsman de beginsels van 't Latyn leeren. Daarna ging hy ten huize van eenen Abbama, een Vries, Leermeester in de Latynsche schoole aan d' oude zyde; die hem, ziende zynen grooten yver, vlytig en gaarne onderwees. Hy ruste niet, voor dat hy de taal taamelyk verstondt en door gestaadige oeffening meer en meer vorderende, begost met der tydt de Latynsche Poëten te leezen, te verstaan."

Een eerste gevolg hiervan was, dat hij „met hulpe van den Drost en Reaal" de *Troas* van Seneca vertaalde en in dichtmaat uitgaf onder den titel van *de Amsteldamsche Hecuba* (1625).

Zijne vertaling van de *Heroides* van Ovidius (1642) was het tweede blijk zijner werkzaamheid in deze richting, maar zij was niet voor de pers bestemd.

Spoedig waagde Vondel zich evenwel aan grooter werk. Brandt schrijft hierover [1]:

„In 't volgende jaar gaf hy dat groote werk, de vertaaling van Virgilius werken in prose, lang bearbeidt, in 't licht. Hier in hadt hy grooten vlyt besteedt, om de moederlyke taal met d' eigenschappen van 't Latyn zoo naa over een te brengen, den styl en de reede zoo vlak en effen te vlyen, en den eigent-

[1]) *Leven van Vondel* (achter de *Poëzy*, 1682) bl. 51.

lyken zin te treffen, als eenigsins doenlyk was. Hy beklaaghde zich, dat hy, na de doodt van eenige zyner Mecenaaten, of kunstqueekeren, zich hadt moeten behelpen, en met zyn eige riemen langksaamer voortroeyen. Want Reaal, Mostert, Victoryn, Jakob Baake, en Kornelis Gyselbert Plemp, waaren overleeden; en hy hadt nu niemant dan eenen Jakob Venkel, in beide taalen kundig, die hem somwyl met zyn oordeel en raadt, daar hy twyffelde, ten dienste stondt. Toen Barlæus, de Latynsche Poëet, dien Hugo de Groot *den doorluchtighsten der Poëten*, en de Drost *den Vorst der Dichteren* noemde, Vondels Virgilius was ter handt gekoomen, schreef hy aan den Heer van Zulichem: *Gy hebt Vondels Virgilius geleezen, of ten minste gezien, maar zonder leven, zonder mergh, en de lenden gebrooken. Indien hem Augustus las, hy zou deezen Maro niet van 't vier bevryden, ten zy dat gy, geleerde man, het anders verstaat.* Barlæus zagh buiten twyffel op de volmaakte kunst der Latynsche vaarzen, die in Neêrduitsche prose onnaavolghbaar zyn. Ook hadde Vondel, gelyk uit d' opdraght van 't werk blykt, al voorzien, *dat den Latynen deeze vertaalinge min zou behaagen dan den Nederduitschen, als ze zaagen hoe de Fenix daar vry wat van zyn blinkende vederen had gelaaten: want indien, gelyk zommigen dreeven, onder elk woordt, lettergreep en letter eenige geheimenis van zin of klank school; wat most 'er noodtzaakelyk door d' ongelykheit der beide taalen, en haaren ongelyken aardt en eigenschappen, en het verschil van naamen en woorden, die teekens der beteekende zaaken zyn, gespilt worden en verlooren gaan, ook zelf aan geuren en bloemen van welspreekenheit; behalve dat dicht en ondicht onderling verschilden gelyk trompetklank en bloote stem.* Maar die grondige kennis hadden van de Hollandtsche taale en haare eigenschappen, oordeelden, dat zyn taal in dit werk onverbeterlyk was; en dat men nergens, daar Duitsch gesprooken wordt, iemant vinden zou, die Hollandtsche woorden en spreekwyzen zou weeten te vinden, de kracht van Maroos Latyn zoo naa uitdrukkende, als hy doorgaans hadt gedaan."

Edele gestrenge Heere, mijn Heer Huighens,

Ick zende uwe Ed. den Virgilius u toegewijdt. Ick nam de vrymoe-
digheit dit werck met uwe Ed. naem op tytel te versieren, vertrouwende
my dorst dat het niet beter kon verricht worden dan met den naem van
een, wiens taelgodinnen altijt zoo angenaem waren. Ick hoope het
zal my niet quaelijck afgenomen worden, noch uwe Ed. in zijn staet
of ampt quetsen, al zou hetze geen zake uitgesondert worden, dewijl
my tegenwoordigh staet beviel, en Maro my eigentlijck als oo na 16.
Ick hoor mijn werck zal het minste nae behoorlijcke wetten en den
maten van dien maer zelf, die veel een behaeght. Mishaeght uwe Ed.
iets van het mijne, my zou zeer geschieden maer dat tijt ontbrack angewezen
hebt te zien, om het in den naesten druck te verbeteren. Heer varie my
toeziet my begaeft liefde en danckt liefhebbers. noch wel sommige misslagen.
gy. Sommige vertalingen zyn my afgesneden, in den Druck haest
het nu het druck onder zyn verbeteringh, anders kon my wederzijden worden
gebruickt, dat wel afwijckt. Mijn Heer zal mijn gen goedertieren
genegenheit en niet mijn onbesuimoghen aen. Ick vinde my an uwe
Ed. schuldigh, en vermeerder die is het stellen ende segen

Edele gestrenge Heer

t'Amsterdam 1646
den 21 van Hoymaent.

uwe Ed. dienstwilligen

J. v. Vondel

f

Edelen gestrengen heere
Mijn heere Constantijn Huijgens
Ridder heere van Zuijlichem
Raet en Secretaris van sijn Hoocheijt

Cito
Cito

[illegible]

met een [illegible].

Vondel zond, nadat zijn Virgilius was uitgekomen, het werk aan Huygens, en voegde, behalve de daarbij behoorende gedrukte opdracht, er den navolgenden brief bij, in facsimile hiernevens geplaatst.

Edele gestrenge Heer, myn Heer Huigens,

Ick zende uwe Ed. den Virgilius u toege-eigent. Ick nam de vrymoedigheit dit boeck met uwe Ed. naem en tytel te vercieren, overmits my docht dat het niet beter kon verciert worden dan met den naem van eenen, wien de Zanggodinnen altyt zoo aengenaem waren. Ick hope het zal my niet qualyck afgenomen worden, nochte uwe Ed. in zynen staet of ampt quetsen, alzoo [1]) hier geen zaken verhandelt worden, waerover men tegenwoordigh stryt voert, en Maro een iegelyck even na is. Ick hoop myn werck zal ten minste noch behaeghelyck vallen om den naem van den man zelf, die elck een behaeght. Mishaeght uwe Ed. iet van het myne, my zou eere geschieden met der tyt iet aengetekent te zien, om het in den naesten druck te verbeteren. Hoe naeu men toeziet, men begaet hier en daer lichtelyck noch al eenige misslagen. Zommige Mecenaten zyn my afgestorven; en de Drost heeft het nu te drock met zyn Historien: anders kon men verscheide oordeelen gebruicken, dat veel aenwint. Myn Heer zie myn goede genegenheit en niet myn onvermogen aen. Ick vinde my aen uwe Ed. beleeftheit verbonden, en wensche daer in te sterven en te blyven

Edele gestrenge Heer

't Amsterdam 1646 uwe Ed. dienstschuldige
den 21en van Hoymaent. J. V. Vondel.

---

[1]) Kennelijk wil Vondel hier zeggen: „gij kunt de opdracht aannemen, zonder u te compromitteeren; al komt het van een Pausgezinde, 't raakt Kerk noch Staat.”

Het adres luidde:

Edelen gestrengen Heere
Myn Heer Constantyn Huigens
Ridder Heere van Zuilichem
Raet en Secretaris van zyn Hoogheit.

Te

Cito
Cito
met een boeck.

Voor het geval dat Huygens afwezig mocht wezen, schreef Vondel tevens een briefje aan juffrouw Zueria [1]), die na den dood van Susanna van Baerle, de zorg voor Huygens' huishouding op zich genomen had, om haar te verzoeken het hem naar het leger op te zenden. Het *Dagboek van Huygens* leert ons, dat dit verzoek niet overbodig was, daar de heer van Zuilichem zich toen bij het leger in Staats-Vlaanderen bevond.

Dit briefje, dat hier eveneens in facsimile is bijgevoegd, luidde aldus:

Eerbare Joffrouwe

Iok sende hier den Heere Huigens een boeck namelyck Virgilius die hem toege-eigent is, en alsoo ick niet wete waer men het best bestellen soude, soo bidde dat uwe E. het gelieve terstont terstont [2])

---

[1]) Catharina Zuerius of Zueria, dochter van Catharina Hoefnagel en Jacob Suerius was van moeders zijde een volle nicht van Huygens (zoon van Christiaan Huygens en Susanne Hoefnagel). Uit zijn *Dagboek* blijkt, dat zij den 28 Mei 1637, ruim veertien dagen na den dood van Susanne van Baerle, bij Huygens in huis kwam wonen. Gedurende 31 jaren stond zij hem in het bestuur zijner goederen en de opvoeding zijner kinderen ter zijde. Den 29 October 1668 teekenden Huygens aan: „Discedit Bredam cogneta Catharina Zueria, post quam 31 annes mihi cohabilint." Den 10 October 1680 overleed zij aldaar in den ouderdom van ruim 80 jaren.

[2]) *Cito cito* zou men thans schrijven, zooals ook staat onder den brief aan Huygens zelven.

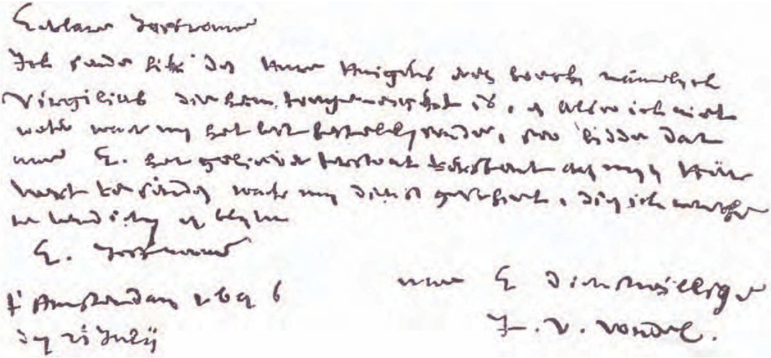
Edele Drossaert

Ick vinde [illegible] dat [illegible] Huighens [illegible] namelijck Virgilius [illegible] [illegible]

[illegible]

UE. Drossaert [illegible]

t'Amsterdam 1646 den 21 Julij

UE dienstwillige J. v. Vondel.

f

Te behandigen ten huize
van den Heer Constantijn
Huygens, Heer van
Zuilichem

In

's Gravenhage

met een zakboekje.

aen myn Heer voort te senden, waer my dienst geschiet, dien ick wensche te verdienen en blyve

E. Joffrouwe

t' Amsterdam 1646 den 21 Julij.

uwe E. dienstwillige
J. V. VONDEL.

Op het omslag stond:

Zy behandight ten huise
van den Heere Constantyn
Huigens, Heere van
Zuilichem
In
's Gravenhage.

met een packsken.

Ook aan Hooft zond Vondel, alvorens het werk in 't openbaar verkocht werd, een exemplaar met een brief ten geleide, merkwaardig om de daarin voorkomende bijzonderheden, merkwaardig ook omdat hij ons eenig licht geeft aangaande de verhouding, waarin de schrijver zich thans tegenover den Drosssaard geplaatst achtte, merkwaardig vooral om den toon, waarin hij is vervat:

Edele gestrenge Heer, myn Heer Hooft,

My gedenckt, dat ick eens eenen Jode, een' Musikant, myn Koningklycke Harp aenboodt, die hy weigerde 't ontfangen, dewyl het zyn sabbath was: nu wil ick evenwel niet hopen, dat de staetsabbath onzer onderlinge kunstbroederschap [1]) den toegangk van uw huis zal stoppen voor onzen Parnasheiligh, die uwe Ed. hier toegezonden wort, in een Nederduitsch pack gestoken. Mishaeght u iet van het myne, my zou lief zyn met der tyt iet aengetekent te zien; om het te verbeteren. Behaeght u iet van het myne, zoo laet het eens

[1]) *De Staetsabbath* enz.: versta: de rust, de stilstand in ons kunstbroederlijk verkeer, teweeggebracht door verschil in politieke en religieuze meeningen.

Sint Virgilius dagh zyn, en te zyner onsterflycke gedachtenisse den roomer eens omgaen, doch geenen zoo groot, als daer Foleus [1]) den Lapithen mede dreighde, maer een' berckemeier, die den mensch by zyn zinnen laet, en gelyck predikant Adamus met den romer op de hant quinckeleerde, Godt en den mensch verheught, als hy siet hoe uit een dor en onnut hout, waervan men niet eenen nagel kan maecken, zulck een kostelyck nat vloeit. Leefde onze vrolycke Mostert, ick weet dat hy het gaerne op die voorwaerde wachten zoude. Weinige maenden voor zyn overlyden noodighde hy den Joodschen Docter noch, om met hem te gaen by den patient met den grooten buick. Zy gingen hene, en vonden geenen waterzuchtigen maer het Rynsche wynvat [2]), en oordeelden stracks het laten geraden, om dien krancken van overtollige vochtigheit t' ontlasten. Onze Mecenaten smilten vast. Reael leit in de Westerkerck. Plemp, Baeck, Blaeuw, Victoryn en Mostert leggen in de Nieuwe kerck onder de zercken gekropen, een teken, dat wy volgen zullen: Godt geve ter zalige eere. Onze goede en wyze Grotius is oock al hene. Ick nam noch 's morgens afscheit van zyne Ed. aen stadts herbergh, daer men wat naer packaedje wachte, en seide hem van dese overzettinge. Zyn Ed. zeide my, hoe de Hartogh van Mantua syn hof met Maroos schilderyen verciert, 't welck ick noch in myn voorrede te passe breng. Salmasius [3]) kan dit gebeente

---

[1]) *Folus.* 't Was volgens het Twaalfde Boek der Herscheppingen niet Folus, die den Lapithen, maar Theseus, die den Centauren een berkemeier naar 't hoofd smeet.

[2]) *'t Rynsche wynvat:* ook wel „het Groote wijnvat" genoemd. Dit lag in een pakhuis op den Oude-Zijds-Achterburgwal. Volgens Melchior Fokkens, die 't een „Bacchus-school" noemt, kon het 112 okshoofden bevatten. „'t Wordt," zegt hij, „tot een kamer gebruykt, men kruypt onder een deur in, daar kan men dan wel eens lustig zijn" (wat de grap van Mostert ook bewijst). In 't midden van 't vat stond een tafel, met twee banken aan elke zijde. — Waar dat monstervat later gebleven is, heb ik niet kunnen ontdekken. 't Schijnt reeds voor Wagenaars tijd weggeraakt of „in duigen gespat."

[3]) Salmasius had de Groot na diens dood beschimpt. Vondel schreef hiertegen een gedicht: Aen den lasteraer van H. de Groot; zie het deeltje 1642—1645 bl. 199 dezer uitgave.

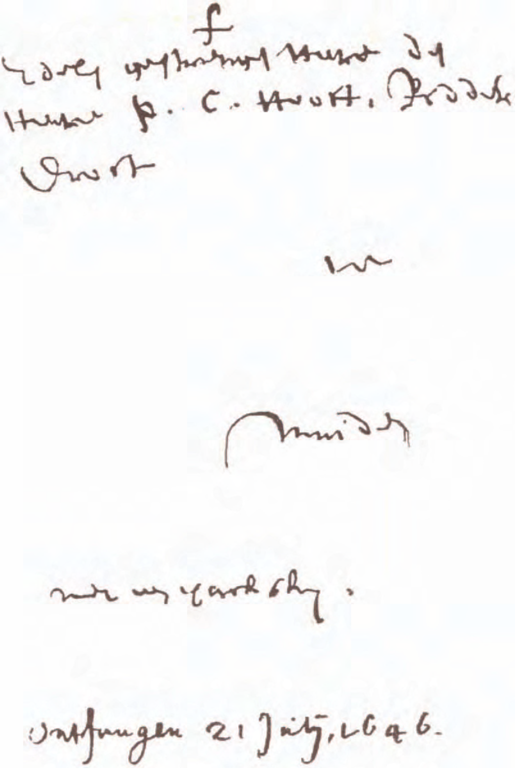

[illegible]

[illegible] P. C. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Entfangen 21 Julij, 1646.

Edele gestrenge Heer, mijn Heer Hooft,

Ik geloofde dat ick met mijn Joden, en' Musikant, myn Heilige
lycke Harpe aenbood, die gy weigerde t'ontfangen, dewyl het Uw
sabbath was: nu wil ick [illegible] met [illegible] dat de [illegible]
onze [illegible] kunstbroeders [illegible] des [illegible] van uw huis
zal [illegible] voor onzen Parnasgesigt, die uwe E. [illegible]
[illegible], in uw [illegible] geslagen. [illegible] ick van het
[illegible], [illegible] met de tyt [illegible] te [illegible] van het
[illegible]. [illegible] het [illegible], [illegible]
Virgilius [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] als [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] predikant Adam [illegible] [illegible]
Godt [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] in de [illegible]. Plemp, Baeck, Blaeuw, Vortsius,
[illegible] [illegible] in de [illegible]
[illegible] dat [illegible]: Godt geve [illegible] zalige [illegible]. Onze [illegible]
[illegible] [illegible]. Ick [illegible] [illegible] [illegible]
E.D. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] van de Hertogh van
Mantua [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] Salmasius [illegible]
[illegible] [illegible]. De [illegible] te Delft [illegible]
[illegible] [illegible]. Barlaeus [illegible] [illegible] Prins Willem,
[illegible] [illegible] Grotius [illegible]. [illegible] [illegible]
van de Transsubstantiatie: [illegible] al crambe repetita. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Mijn Heer, ick gebiede my in [illegible] [illegible] [illegible]
E. [illegible] [illegible] gegroet.

UE. dienstwillige
J. v. Vondel

Mijn Heer, ick [illegible] [illegible] de [illegible]
[illegible] Heer Huigens, [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
te [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ontfangen.
[illegible] E. [illegible] [illegible], dat ick [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] Hage [illegible] [illegible].
[illegible] dat [illegible] [illegible] E. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible].

Ontfangen den 21 Apl. 1646.

Daaronder, zoowel als onder 't post-scriptum van den brief, met de hand van Hooft:

„(Ontfangen 21 Julij, 1646.)"

Met welk een tact weet Vondel hier, na een inleiding, geschikt om de nieuwsgierigheid van Hooft te prikkelen, te zinspelen op de vroegere gemeenzaamheid, die tusschen hen beiden had geheerscht. Hoe blijkbaar straalt het ons, uit elke uitdrukking, zelfs van het naschrift, tegen, dat èn de toezending van het exemplaar èn de brief van geleide, naar Vondels bedoeling, moesten gelden niet alleen als een bewijs van achting voor den Drossaard, maar ook en voornamelijk als een bedekte stap, door hem gedaan, ter verzoening. De breuk was van de zijde van Hooft gekomen [1]), en het briefje, toen door Vondel geschreven, was meer geschikt om te verbitteren dan om toenadering te bewerken. Scherts was onder de toenmalige omstandigheden het slechtste middel om de vriendschap te herstellen: — en wellicht lag zulks te dier tijd ook niet in het oogmerk van den schrijver. Maar thans was hij weder een jaar ouder, en gewis gevoelde hij de behoefte om zich met zijn oudsten en eersten letterkundigen vriend, met den man, die, gelijk hij aan 't hoofd van 't *rijm*, aan 't hoofd stond van 't *rijmeloos*, weder te verzoenen. Daarom werkt hij op zijn herinneringen: daarom roept hij hem op ongezochte wijze de vroolijke dagen voor den geest, welke zij samen hadden doorgebracht, toen Mostert de *saus* was van het onderhoud. Daarom roept hij hem al de hem dierbare afgestorvenen, Reael, Plemp, Baeck, Blaeu, Vechters, de Groot, voor den geest terug. Gewis, waar Hooft op die wijze werd toegesproken, was er hoop, was er vooruitzicht, dat hij de hand, die hem over de graven hunner vrienden werd toegestoken, niet zou afwijzen, maar die aanvatten en met warmte in de zijne drukken. En echter, dit gebeurde niet.

---

[1]) Zie hiervan het *Leven van Vondel*, in deze uitgave.

noch niet laten rusten. De Borgonions [1]) hebben het altyt te Delft [2]) op levenden of dooden geladen. Balthasar Geraerts op Prins Willem, en dees op Grotius asschen. Nu komter weder een boeck uit van de Transubstantiatie: doch 't is al *crambe repetita.* Zy slachten d'eeckhorens, die vreesselyck zweeten, zonder wech te spoeden.

Myn Heer, ick gebiede my in uwe goede gunste en syt met uwe E. gemaelinne hertelyck gegroet.

uwe Ed. dienstwillige
J. V. VONDEL.

Myn Heer, ick sende nu eerst de weergade aen den Heer Huigens; alsoo gelieve dit noch wat by u te houden, onder de vertrouwsten, dewyl wy noch acht dagen sullen stil sitten met exemplaren te verkoopen en uit te geven, op dat het Huigens eerst ontfange. Ick heb het syn E. toege-eigent met die bescheidenheit, dat ick eerst het goetduncken van Brosterhuisen uit den Hage daerop gehoort hebbe: hope niet, dat het zyn E. in zyn staet of ampt quetsen zal. Het is Maro, en geen kerckgeschil.

Op 't adres stond:

Edelen gestrengen Heere den
Heere P. C. Hooft, Ridder,
Drost
te
Muiden.
met een packsken.

---

1) Voor „Bourgondiërs." Salmasius was van Dyon.

2) *Te Delft:* t. w. Willem I werd te Delft doorschoten, en de Groot was van Delft en werd er begraven.

Hooft antwoordde, maar gewis niet gelijk Vondel verwacht had. Wel nam hij de hem aangeboden hand aan; maar hij deed het met een beleefde buiging en vormelijke koelheid, en gaf van zijne zijde slechts een paar vingertoppen, niet de volle hand. Ook dat antwoord van Hooft is ons bewaard gebleven; het luidde als volgt:

„Monsr. [1]) Vondel,

My gedenkt, dat, als eens de H.H. Staaten van Hollandt, hoewel hun werks genoegh ooverschoot, zeer geneeghen scheenen tot schejden, om eenighe Hejlighe daaghen te vieren, de Heer van Oldenbarnevelt, z. g., prijzende hunnen yver, nochtans om hunne Edele Grootmo. tot blijven te beweegen, daer by voeghde: *Qui non cessat benè facere, non cessat orare.* Van geene wet, die zorghen, zoo wettigh, zoo wightigh, aan zeekeren tijdt van ruste bindt, en daarom van geenen Staatsabbath en weet jk dan; maar Uwer E. driedubblen dank: voor den arbejdt besteedt aan 't vertolken van Maroos werken, voor het toeëighenen van dien aan zoo getrouw een' beminner mijnes vaaderlands, en voor 't boek my vereert. Ik vertrouw dat het veelen te nutte zal dienen. UE vertrouwe te weezen

ten dienste van UE
P. C. Hooft.

Van den H. t Mujde den 27en
in Hoojmaandt des jaars 1646.

Men ziet het, dit briefje is een modelletje in zijn soort, een fijn staaltje van de kunst om het antwoord op een brief, die tot het hart sprak, zoo in te richten, dat hij die 't ontvangt zijn doel niet bereikt en toch geen schijnbare reden van beklag kan aantoonen. Evenals Vondel begint Hooft met een vertel-

---

[1]) Men sprak in die dagen, en nog tot in 't begin dezer eeuw, met den naam *Monsieur* doorgaans de zoodanigen aan, die boven 't *plebs* verheven waren, doch geen ambt of bediening bekleedden.

ling, waarin hij evenzeer iemand te pas brengt die bij beiden in hooge achting stond: ook hetgeen volgt is een beleefde wederslag op Vondels brief; — alleen van de oude herinneringen wordt niet gewaagd, en het geheel is zoo ingericht, dat het geen verdere briefwisseling kan uitlokken.

Het oordeel van Barlaeus over de waarde dezer vertaling werd niet door het koopgrage publiek gedeeld.

Behalve den eersten druk, in 1646 bij Abraham de Wees in 4^0. verschenen (*Bibliographie van Vondels werken*, n^0. 421) welke tot grondslag voor dezen herdruk heeft gestrekt, is er nog een tweede uitgave in hetzelfde formaat, die ook het jaartal 1646 op het titelblad draagt en een derde in kleiner formaat, eveneens in 1646 verschenen. Daarna werd dit werk herdrukt in 1652 („de tweede druck"), in 1659 (twee verschillende „vierde Drucken"), in 1714 („de Vijfde druck, met schoone kunstplaten"), waarvan sommige exemplaren het jaartal 1414 (*sic*) dragen, en in 1737 nogmaals in 4^0.

OP DE TYTELPRINT

VAN

MAROOS WERCKEN.

't Gebouw der Tytelprint wijst aen
Door beelden, die gehouwen staen
Uit marmersteen, al Maroos wercken;
Beknopt en kunstigh aen te mercken.
Het vrouwebeelt, ter rechte zy,
Beelt Lant-en-ackerbouwery,
Natuurlijck uit; dewijl de jaren,
Als vrouwen, vruchtbaer zijn door 't baren,
Oock milt in 't opvoên van haer vrucht.
Ghy ziet hoe arbeitzaem haer zucht
Den ploegh en 't kouter aen durf vatten,
Belust op Ceres korenschatten;
En hoe de slincke arm zoo stijf
Den horen houdt, met vette olijf
En druif en weeligh ooft geladen,
Om 's menschen nootdruft te verzaden.
De krans van goutgeele airen sluit
Om 't hooft. Zy ent of plant de spruit.
Het snoeimes, hangende aen den gordel,
Besnoeit den tack en ranck, om 't vordel.
De Biekorf aen haer voeten geeft
Haer wasch, dat aen de vingers kleeft,
En honighdauw, uit tijm en bloemen,
Waer op Hymet en Pindus roemen.

10 *Zucht:* lust, werklust.
20 *Vordel:* voor 't rijm, voor *voordeel.*

Zy vockt oock vee aen, kloeck van aert,
De koe vol melcks, en 't moedigh paert.
De geit en 't zoghlam scheert de heide
Geruster, onder haer geleide:
Dan weckt de veltfluit om den hals
Arkadie met veel geschals,
Dat huppelt, op haer Herderslieden,
Van Saters, daer de wolven vlieden.
Het strijtbre beelt, ter slincke hant,
Een Heldenzanggodin in stant
Gelijck, voorzien met helm en degen,
En krijghstrompet, ten krijgh genegen,
Begint alree geluit te slaen,
En noopt Eneas fiere Zwaen,
Wiens borst van yver voortgedreven,
Al bruisende door zee gaet streven,
Van Xanthus oever, in gevaer,
Terwijl de Grieckse vlam zijn hair
Verzengt, en drooght zijn waterplassen,
Daer Ilium noch roockt in d'assen.
De Heldenzwaen, van dwalen moe,
Begeeft zich naer den Tyber toe,
Om, zoo d' Orakels haer ontvouwen,
't Gevalle Pergamum te bouwen,
Ter stede, daer een wolvespeen
Zal zoogen twee, noch teêr en kleen,
Twee brave zoons, uit Mars geboren,
Wiens afkomst 't aertrijck is beschoren;
Wiens afkomst zelf ten outertroon
Zal voeren met haer stedekroon
Vrouw Cybele, en haer tamme dieren,
Daer Rome leert haer Godtheit vieren;
Daer 's weerelts Hooftstadt entlijck rust,
En afgeoorlooght, Godt *August*

31 *Herderslieden:* herdersliederen.
34 *Een Heldenzanggodin:* de muze van 't heldendicht. — *Stant:* houding, gestalte.
38 *Eneas fiere Zwaen:* met dien *Zwaen* wordt Virgilius zelf gemeend.
55 *Vrouw Cybele:* de derde sylbe in *Cybele* is lang en behoort niet met een volgenden klinker weg te smelten.

Begroet, met d' onderbroghte scharen,
Die hem ten hemel op zien varen.
O *Maro* 'k zie hier uwen schijn
In dezen schilt, en danck Ursijn
Den Kardinael, die ons naer 't leven
Ons noch uw troni heeft gegeven.

61 *Schijn:* afbeeldsel.

62, 63 *Ursijn den Kardinael:* een der Kardinalen uit het beroemde geslacht der Orsini, die aan het Vaticaan een onschatbare verzameling boeken naliet, en, gelijk men beweert, een beeltenis van Virgilius.

DEN EDELEN GESTRENGEN HEERE,

KONSTANTYN HUIGENS,

Ridder, Heere van Zuilichem, Monickelant en Zeelhem, Raet en Sekretaris van zijn Hoogheit.

Ick neem de vrymoedigheit om den Ridder, en in hem de rechte hant van zijn Hoogheit, wat outs en wat nieuws t' effens aen te bieden, dat is, den Poeet in het Nederduitsche kleet. Het spreeckwoort zeit, dat het kleet den man maeckt, maer hier zal de man het kleet maecken, door zijn volmaecktheit d'onvolmaecktheit des kleets te baet komen, en het een zekere aengenaemheit byzetten; want hoewel gewaet en cieraet oock een volschapen mensch vry veel luister en gunst verleenen; nochtans schijnt de schoonheit, bestaende in gelijckmatigheit der leden en hun verwen, en bevalligheit en voncken en zwieren en voeghelijcke bewegingen door het slechte en eenvouwige kleet hene: men merckt heimelijck dat onder de ruwe schorsse een edele natuur verholen leidt, en de schoone Apollo zelf, onder een herders py, naulix de stralen van zijn Godtheit verbergen kan. Tot noch toe heb ick des Dichters naem gezwegen: doch 't is onnoodigh hem met name te noemen, aengezien de naem van Poeet dit allergeluckighste vernuft door een zekere uitnementheit en hantvest toekomt, en alleen eigen is; gelijck men by de Stadt genoeghzaem Rome, de Hooftstadt der weerelt; by den Vorst, het hooft des Rijcks, Augustus plagh te verstaen [1]). De noot heeft eige namen ingevoert, om verwarringe te mijden, en gelijcke gedaenten, oock gemeene van enckele dingen t' onderscheiden: maer wat alleen en eenigh boven alle anderen uitsteeckt, dat behoeft geenen eigen naem, en blijft altijt het doorluchtighste, gelijck d' eenige vogel [2]), die eeuwen

---

1) *Augustus plagh te verstaen:* t. w. bij de Romeinen, of althans bij de Latijnsche schrijvers.

2) *d' Eenige vogel:* de Phenix. Zie eenige regels verder.

overlevende, als de zon, aller lichten bron en oirsprongk, noit weêrga zagh. D' overeenstemminge der treflijcksten heeft, door een gedurig gevolg der tijden, dezen Helt den naem van Poeet, als eenen tytel en tytelrecht, onder alle Latijnen, (ick durf met zommigen niet zeggen oock boven alle Griecken, ja Homeer zelf) opgedragen, zoo dat hy hemelhoog en verre boven den nijt gestegen, achter dezen scheutvryen en diamanten schilt veiligh zit, en van boven, als uit zijnen troon, aenziet hoe menige Latijnsche veder naer dit wit der volkomenheit mickt, terwijl het van niemant tot noch toe recht getroffen wert. Den Latijnen zal deze vertalinge min dan den Nederduitschen behagen, wanneerze zien, hoe de Fenix hier vry wat van zijne blinckende vederen gelaten hebbe: want indien, gelijck zommigen drijven, onder elck woort lettergreep en letter eenige geheimenis van zin of klanck schuilt [1]); wat moet 'er nootzaeckelijck door d'ongelijckheit der beide talen, en heuren ongelijcken aert en eigenschappen, en het verschil van namen en woorden, die tekens der betekende zaecken zijn, gespilt worden en verloren gaen, oock zelf aen bloemen en geuren van welsprekentheit; behalve dat dicht en ondicht, of vaers en onvaers onderling verschillen, gelijck trompetklanck en bloote stem, en het vaers een stem, door een drieboghtige trompet krachtigh uitgewrongen, gelijck is. Hierom moght de vertolcker liever Augustus Hofzwaen in rijm en op maet leeren opzingen: maer hoe veel meer had 'er de Mantuaen van zijn vederen moeten laten, indien men zijnen geest door benaeutheit van voeten en rijm bestont te prangen en te knijpen, en uit verlegenheit te rucken, te plucken, en ter noot doorgaens met geleende pluimen van rijmen-noodige stopwoorden te decken. Het vertaelde te rijmen, zonder afdoen of toedoen, is qualijck mogelijck, ja onmogelijck, en dwaelt meest al min of meer af van het vertaelde. Ick zagh hem dan niet nader nochte eigentlijcker dan door onvaerzen en onrijm uit te beelden, om den Nederlander te levendiger Maroos ziel in te boezemen, hem te beter te dienen, en met

---

[1]) *Of klanck schuilt:* deze dwaasheid werd inderdaad verkondigd, toen men, na de wedergeboorte der letteren, met de Grieksche en Latijnsche schrijvers een afgoderij pleegde, van welke men in Vondels dagen nog lang niet genezen was, en men als 't ware de mystiek zoowel als de Kabbala op hen had overgebracht. Later verviel men tot een ander uiterste en ging men den Phenix Horatius van twee derde zijner vederen, als van een niet eigenen tooi, berooven.

een den Latynist, wien het Latijn nu misschien smaeckelijcker wil vallen, wanneer hy d' eigenschappen der Roomsche met onze moederlijcke spraecke zoo na overeen gebroght, en den stijl en rede zoo vlack en effen gevlijt ziet, als my mogelijck was. Terwijl men bezigh is met onze tael te bouwen, het spoor der zelve naer te spooren, en op papier te leggen, vondt ick altijt baet met overlegh van taelkondigen iet te vertolcken. Verscheide oordeelen schieten verscheide stralen uit, en zien de dingen van alle kanten door en weder door, terwijl een eenig oordeel maer een' eenigen strael uitschiet, en arm by den rijckdom van velen is: doch naerdien zommige Mecenaten der Poëzye overleden, anderen elders bezigh zijn, most men zich aldus behelpen, en met zijn eige riemen wat te langkzamer voortroeien, tot dat dit werck by schrandere herssenen met der tijt rijper opgenomen (indien het die eere gebeure) allengs meer geslepen en gladder gepolijst werde. Dat is d' oirzaeck waerom het eerst verlangt en wenscht in Heer Huigens handen te vallen, en gekeurt te worden van een tong, die zoo keurigh op verscheide talen, de Zanggodinnen zoo toegedaen is, datze hem oock gewilligh tot in de schaduwe van zijn legertente, onder trommels en trompetten, en donders van kartouwen volgen, de pijnelijckheit en geestwonden des verbolgen oorlooghs met haer hemelsche muzijcke helpen verzachten en genezen, en verlangen den gezegenden vredezang allen Nederlanderen toe te zingen. Schept zijne Ed. eenigh vermaeck uit deze vertalinge, zy zal op dat bezadighde oordeel t' aengenamer zijn by hooge en lage staten van menschen, oock fraeie vernuften en spitsvondige geesten, wienze dienen kan, inzonderheit Dichteren, Redenaeren, Latijnsche Scholen, en voort allen die de schilder-en-tekenkunst hanteeren. Hier op dan dit werck het licht, onder het loof van Zuilichems doorluchtigen naem, betrouwende, wensch ick altijt te blijven,

Edele gestrenge Heer,

Uwe Ed. dienstschuldige en ootmoedige

J. V. VONDEL.

AEN DEN LEZER.

Toen Ocktaviaen August, Julius Cezars nazaet en erfgenaem, den burgerlijcken oorloogh [1]) geluckigh had beslecht, Janus tempel [2]) gesloten, en over Rome, het Roomsche volck, en zulck een weerelt gerust en vreedzaem den toom der heerschappye mende, was het dienstigh, dat 's Vorsten eere en gezagh, oock het aenzien van 't nieuwe Rijck en des zelfs voortreffelijckste en outste geslachten vermeert en bevestight werden, door eenigh heerlijck en uitstekende werck van Latijnsche Poëzye, niet min dan eenigh werckstuck van de Griecken, der Latijnen voorgangers en aenleiders, die, met zoo groot eenen lof en naemhaftigheit [3]), de doorluchtige daden der aeloude helden, hunne voorvaderen en lantslieden, over de wijde weerelt uitbreidden, en in top haelden; gelijck inzonderheit bleeck by de gedichten van den eersten zeetoght naer Kolchos, om het gulden Vlies, en die bloedige oorlogen, voor Thebe en Troje gevoert, welcker gedachtenis de weerelt en alle eeuwen beloofde t' overleven. Tot zulck een meesterstuck dan wert een vernuft ge-eischt naer mate van de grootheit en 't gewight der zaecke; en hier toe besloegh wonder wel [4]), dat (gelijck Fortuin Augustus bykans in alle dingen toeloegh, en zijn zijde hielt) ten dien tijde PUBLIUS VIRGILIUS MARO bloeide, en bekent en gewilt was, door eenige kostelijcke

---

[1]) *Den burgerlijcken oorloogh:* letterlijke overzetting van 't Lat. *bellum civile.* In 't Nederlandsch ware echter *burger-oorlog* verkieslijk geweest.

[2]) *Janus tempel:* een tempel, die in oorlogstijd openstond, doch bij een algemeenen vrede gesloten werd: wat maar driemalen plaats had gedurende het bestaan van het Romeinsche Rijk, onder Numa, na den Punischen oorlog en na den slag bij Actium.

[3]) *Naemhaftigheit:* vermaardheid.

[4]) *Hier toe besloegh wonder wel:* tot dat oogmerk trof het zeer gelukkig.

proefstucken, met verwonderinge [1]) ten hove opgenomen. Dees dichter, ter goeder ure, in het dorp Andes, by Mantua, geboren, en in het Grieeksch namaels, om zijn oprechtigheid, en bloode eerbaerheit, Parthenius [2]) genoemt, was te Kremone, Milaen, en Napels in Latijnsche en Griecksche taelkunde, en alle edele wetenschappen en kunsten, inzonderheit in artsenye, en wiskunst, opgetrocken: en te Rome komende, om zijn ackers te hereischen, die Augustus, neffens andere gebuurlanden, na den burgerkrijgh, onder zijn getrouwe soldaten uitdeelde, geraeckte alleen weder aen zijn erfgoet, door voorspraeck van Pollio [3]), Varus [4]), en Gallus [5]), om welcker wil hy, uit een danckbaer harte, zijne Herderszangen, in drie jaren tijts, volzong; gelijck oock sedert zijn Lantgedichten, in zeven jaren te Napels, Mecenas, zijnen beschutter [6]), ter eere; van welcke beide wercken het eerste Theokrijt [7]) niet toegaf; het ander Hesiodus [8]), en te gelijck de Faem van den grooten Julius, hier onder de Goden ingewijt, voorbystreefde [9]): en zijn gedichten werden, in 't openbaer door tooneelzangers, op het tooneel, menighmael loflijck opgezongen: want men zeit, dat hy 's morgens vroegh vele vaerzen dichtende, en die den geheelen dagh over vylende, en lickende, gelijck de beerin

---

1) *Met verwonderinge:* met goedkeurende verbazing,

2) *Parthenius:* de maagdelijke.

3) *Pollio:* C. Asinius Pollio. Zie HORATIUS *Carm.* II. *Od.* I.

4) *Varus:* L. Varus of wellicht Varius, die beiden onder de vrienden van Virgilius en Horatius behoord hebben, en over wie nog wel nader zal gesproken worden.

5) *Gallus:* Cornelius Gallus was een dichter uit de eeuw van Augustus, doch wiens werken evenals die van Pollio zijn verloren gegaan. Immers wat op zijn naam is uitgegeven schijnt aan zekeren Maximianus te moeten worden toegeschreven. Ook hij zal ons nog wel voorkomen.

6) *Beschutter:* beschermer.

7) *Theokrijt niet toegaf:* niet onderdeed voor de veld- of herderszangen van Theokritus, een Griekschen dichter, die zich beroemd maakte door zijn bevallige idyllen.

8) *Hesiodus:* een der oudsten, zoo niet de oudste onder de bekende Grieksche dichters. Zijn *Werken en dagen* (door Mr. D. J. Van Lennep in Nederlandsche verzen overgebracht), behandelen ongeveer 't zelfde onderwerp als de *Georgica* van Virgilius.

9) *En te gelijck.... voorbystreefde:* de schrijver wil zeggen, dat Vergilius zich door deze dichtwerken nog grooteren roem verwierf dan Julius Cæsar, al werd deze onder de Goden gesteld.

haer jong, menigte van regels op een klein getal, en tot zulck een volkomenheit broght, dat al de schouwburgh hem hier op toejuichte, met hantgeklap, en vrolijcken galm, en de zelve eerbiedigheit, die de Raet en het volck van Rome den Keizer toedroegen: en Burgemeester [1]) Cicero, vader der welsprekenheit, riep dezen jongen helt uit, voor d' Anderde [2]) of Tweede Hoop van Rome; gelijck de Dichter dezen tytel sedert onder de bloemen van zijnen Eneas vlocht en borduurde, en Askaen ter eere [3]), te passe broght: oock had Maro zelf Augustus (zegenrijck wederkeerende van den zeestrijt, tusschen Marck Antoni, Kleopatre en hem geslagen, en zich, in Kampanje, t' Atelle wat verquickende) vier dagen achtereen de Lantgedichten voorgelezen, daer, zoo dickwils zijn stem stuite, Mecenas hem verpoosde. De Poeet, die zich dickwils te Kampanje en in Sicilie onthielt, woonde naest de hoven van dezen Mecenas, een man van Koningklijcken stamme, en Ridder, die de Raetsheerlijcke achtbaerheit weigerde, en de treflijckste amptenaer, te Rome en in Italie, zeer gezien was by Augustus, die zulcks op Maro verslingerde, dat hy hem noit zijn verzoeck afsloegh, rijckelijck beschonck, gemeenzame brieven toeschreef [4]), onder zijn gemeenzaemste vrienden rekende, en zich van zijnen raet, niet alleen in kunst en wetenschappen, maer oock in gewightige rijckszaken niet zonder vrucht diende; gelijck de Ridder en Drost Hooft zijnen Parnasheiligh [5]) ter eere zingt [6]):

Was Maro niet gelijck
Een zuil van koper aen de puy van 't maghtigh Rijck?
Geen Raetsheer, daer August wel veiligh op moght slapen?
Wiens wijsheit hem te sta quam meer dan menighs wapen.

Maro zich wonder wel op het heelen der paerdegebreken verstaende, kreegh door 's Vorsten stalmeester eerst kennis

---

1) *Burgemeester:* consul.

2) *Anderde:* vertaling van 't Lat. *altera:* 't is 't zelfde als *andere;* doch hier als telwoord geschreven, evenals *tweede, derde.*

3) *Askaen ter eere:* VERG. *Aen.* XII. 168. *Magnae spes altera Romae.*

4) *Toeschreef:* tot hem richtte.

5) *Zijnen Parnasheiligh:* den dichter, dien hij boven alles eerde en vierde.

6) *Ter eere zingt:* de hier aangehaalde plaats komt voor in een gedicht van HOOFT, getiteld: „Brief aen Wessel van den Boetselaer", zie zijne *Gedichten* (ed. Leendertz), I bl. 152.

aen het hof, schoot om zijn zeventien jaren den mannelijcken tabbert aen, ten zelven dage, dat Lukretius de Poeet, wiens vaerzen hem mede geest en oordeel byzetten, dezer weerelt overleedt. De Mantuaen dan, die zijnen mont zoo lieflijck aen het dunne riet zette, en den nachtegaal door weeligheit en rijckdom van klancken overtreffende, in zijne Herderszangen den lagen [1]), in zijn Lantgedichten den middelbaren toon hielt, wert allerbequaemst geoordeelt, en uitgekozen en geheilight om den hoogen toon, gelijck Homeer, te blazen, de Keizerlijcke trompet [2]) te steecken, en zich van den Tiber tot aen den Eufraet en in Thule [3]), of noch verder te laten hooren; en Augustus leide hem op den arbeit van Eneas den Trojaen, uit wiens bloet en stamme de Romainen, volgens d' overeenstemminge van bykans alle schrijvers, gesproten, en de muren van 's weerelts hooftstadt, Rome, het grootste van alle dingen, gebouwt zijn. Aldus begost de zon der Latijnsche poëzye, op Augustus wenck, noch hooger te rijzen, en door twalef boecken, gelijck door een starlichte heirbaen van twalef hemeltekenen, haren glans en heerlijckheit noch breeder 't ontvouwen, leide in Sicilie en Kampanie hare twalefjarige moeite af, en liet de gansche weerelt stof haer eeuwigh te bedancken, voor het teelen der vier gezegende saizoenen van geleertheit, welsprekentheit, wijsheit en allerhande kunst en geestigheit, zoo verre het meer dan menschelijck verstant reicken kon. Nu zagh men dat de droom zijner moeder Maja niet ydel was, toenze van dit vernuft zwanger, droomde, hoeze eenen lauwertack voortbrengende, en in d' aerde plantende, dien schichtigh [4]) zagh opgroeien, tot eenen volwassen boom, met allerleien geurigen bloessem en schoone appelen geciert en geladen. Nu docht men om den tack, die, volgens 's lants gewoonte door de kraemvrouw op de geboorteplaets van hare vrucht gepoot, 's daeghs daer na zoo hoogh stont, als oude populieren, en voor

---

1) *Den lagen:* eenvoudigen.

2) *De Keizerlijcke trompet:* den hoogsten, meest verheven toon.

3) *In Thule:* wat voor de *ultima Thule* bij de Romeinen gehouden werd, is nog niet uitgemaakt. Sommigen verstaan er IJsland door: in elk geval schijnt er een eiland mede te zijn bedoeld, en wel een, dat meer westwaarts dan Britannië gelegen was.

4) *Schichtigh:* schielijk.

heiligh gehouden, naer het kint, Virgilius [1]) genoemt wert. Propertius [2]) had, zoo ras hy slechts eenige beginssels van dit werck zagh, alle Griecksche en Latijnsche schrijvers heeten ruimen, en met luider keele geroepen: ick weet niet wat hier grooter en treflijcker dan d' Ilias voor den dagh komt. Augustus op den toght naer Spanje belet, storf schier van verlangen naer dit wonderwerck, en stoffeerde zijn brieven aen Maro, uit genoeghte, met gebeden en dreigementen, om des Dichters eerste ontwerp, of eenigh stuck van den Eneas te zien; het welck Virgilius, in zijn antwoort, beleefdelijck en eerbiedighlijck weigerde, tot dat hy langen tijt hier na, toen het werck voltoit was, hem drie boecken, te weten het tweede, vierde, en zeste voorlas, inzonderheit dit zeste, 's Keizers zuster Octavie ten gevalle, die hoorende deze woorden van [3]) haren zone: ghy zult Marcel wezen; van moederlijcke beweeghenisse bezweem, en naulix wat verquickt, den Poeet voor elck vaers rijckelijck beschonck. Hy plaght oock velen anderen zijne vaerzen, en meest zulcke waer op eenigh bedencken viel, voor te lezen, om, gelijck Apelles zijn schilderyen, uit leerzucht, ten toon stelde, het verstant der menighte te hooren, de misslagen te beteren, zijn kunst van alle vlecken te zuiveren, en te brengen tot zulck een volkomenheit, waer mede het den nakomelingen, ter goeder tijt, overgereickt wert. Terwijl de Mantuaen met slijpen en polysten bezigh was, gingk het twee-en-vijftighste jaer zijner oude [4]) in, en hy nam voor naer Griecken en Asie te vertrecken, om daer zijn levens overschot alleen aen de wijsheit te hangen, gedurigh drie jaren achtereen al zijn werck te maken van den Eneas te cieren en op te toien, en niet eer

---

[1]) *Naer het kint, Virgilius:* werd niet veeleer het kind, naar dien stam of roede (*virga*), die de moeder had zien ontspruiten, *Virgilius* genoemd?

[2]) *Propertius had* enz. Dit slaat op hetgeen de Latijnsche dichter PROPERTIUS, *Lib.* II, *Eleg.* XXV, vs. 65, van de Æneïs sprekende, zingt:

Cedite Romani scriptores, cedite Graji.
Nescio quid maius nascitur Iliade.

d. i.:

Zwicht, Roomsche en Grieksche schrijvers, zwicht!
Daar komt ik weet niet wat aan 't licht,
Nog schooner dan Homeers gedicht.

[3]) *Van:* over.

[4]) *Oude:* ouderdom.

hier af te scheiden, voor dat dees zijn volle beslagh hadde, en de leste hant daer aen gehouden ware: maer op wegh t' Athenen gemoete hem Augustus Cezar, die uit den Oosten weder naer Rome quam; dies besloot hy met den Keizer weder te keeren; en gezint Megare, een stadt by Athenen, te bezichtigen, sloegh in een teeringe, die op de reis, alzoo men zonder ophouden voortzeilde, zoo aengroeide, dat de quijnende dagelix zwacker werdende, te Brundusium [1]), anderen zeggen te Tarentum [2]), belandde; en begeerigh, om Metapontum [3]) te bezoecken, door het heete weder, binnen weinige dagen, gedurende het Burgermeesterschap [4]) van Plautius en Lukretius overleedt. Het gebeente wert, op 's overledens begeerte, en 's Keizers last, te Napels, daer hy lang genoeghelijck den tijt overbroght, gevoert, by den wegh van Putzole [5]) begraven, en met zijn eigen grafdicht gekroont. Virgilius te vore vast smiltende, en zijnen sterfdagh te gemoet ziende, eischte menighmael en ernstigh zijne schriften, om den Eneas, als noch niet genoegh naer zijnen zin overzien, te verbranden; het welck hem geweigert [6]), zoo beval hy 't zelfde by uitersten wille: doch Augustus, door Tukka [7]) en Varus [8]), hier van afgemaent zijnde, belette die onwaerdeerbare schade; gelijck de Keizerlijcke vaerzen noch getuigen, en de nakomelingen hebben het Ocktaviaens voorzichtigheit te dancken, datze dien onschatbaren schat, hun door zijne handen zorghvuldigh overgelevert, noch bezitten. De Faem dezes onsterflijcken mans begost, na zijn overlijden, gelijck het gebeurt, eerst dapper aen te wassen, en tegens die van Homeer aenworstelende, en de geleerde weerelt in twee deelen scheu-

---

1) *Brundusium:* een stad van Calabrië, aan de Adriatische Zee gelegen, waar de Appiaansche heirbaan eindigt. Van daar geschiedde gemeenlijk de overtocht naar Griekenland.

2) *Tarentum:* mede een haven in Calabrië, toen zeer rijk en machtig.

3) *Metapontum:* een stad van Lucanië, niet verre van Tarentum gelegen.

4) *Burgermeesterschap:* consulaat.

5) *Putzole:* een stad in Campanië, tusschen Napels en Baja gelegen.

6) *Het welck hem geweigert:* toen hem dit geweigerd werd.

7) *Tukka:* een geleerde Romein, die met Varus, op bevel van Augustus, de Æneïs heeft nagezien.

8) *Varus:* ook hier kan wederom, 't zij L. Varus bedoeld worden, aan wien Vergilius zijn zesden Herderszang opdroeg, 't zij de treurspeldichter Varius, die met Tukka de Æneïs nazag. Beide personen worden meermalen met elkander verward.

rende, liet sedert gedurigh, en alle eeuwen door, geenen kleinen strijt onder d' uitstekenste oordeelen, die, gelijck de Goden om Troje, elck hun zijde kozen, en vast zwoeghden en zweetten, d' een om d' eere van Homeer, die zeker overtreflijck [1]) is, het hooft op te houden; d' ander om Maro, die niemant wijcken wil, in top te halen. De gansche weerelt was van overouts her ingenomen en droncken van Homeer, wiens gedichten ontrent zoo out, of noch ouder als Koningk Davids lofzangen gerekent, elck in den mont hadde, en gelijck Orakels der Goden eerde. Die grijze ouderdom zijner vaerzen, zoo heiligh en eerwaerdigh geacht, als eertijts oude eicken, door Heidensche Priesters Jupijn toegewijt, en het getuighenis der uitstekenste verstanden broghten hem geen kleine eerwaerdigheit toe, ja zulcks, dat de Homeristen [2]), voor Maroos tijt, op het spoor van het ingewortelde gevoelen, gestadigh dreven, en vast stelden, dezen man tot noch toe niet alleen geenen voorgaenden te wijcken, maer oock nimmermeer in volgende tijden zijne wederga te zullen gemoeten. De begunstelingen van Homeer, na Maroos tijt, steunden even vast op d' uitspraeck der eerste allerberoemste en volgende Wijzen. Sokrates, der Philosophen vader, en het voorbeelt van deught en wijsheit, had geheel en al, gelijck een scholier zijnen meester, Homeer aengehangen; de goddelijcke Plato hem met verscheide en heerlijcke tytelen beschoncken, en begroet, als den eersten leitsman van alle schoone en treurspelige dingen; zijnent halve [3]) de dichters geschat zonen kinders en Profeten der Goden; vaders en aenleiders tot de wijsheyt; hem genoemt den allerbesten en goddelijcksten der Poëten, wiens vaerzen niet betaemden gezongen te worden van zulcken, die zich niet de wijsheit toeheilighden [4]). Aristoteles hielt staende, dat Homeer, by hem overzien en verbetert, in treffelijcke zaecken, d' allerbeste en d' eenige Poeet was, en d' eenige van alle Poëten, die wist wat hem te doen stont, en met woorden en gedachten alle anderen overtrof: en die groote Filosoof, Alexanders leermeester, rekende het zich ten roem, in zes boecken, des zelven Dichters dubbelzinnige

---

[1]) *Overtreflijck:* voortreffelijk.
[2]) *Homeristen:* verklaarders van Homerus.
[3]) *Zijnent halve:* om den wille van Homerus.
[4]) *Toeheilighden:* wijdden.

geheimenissen t' ontvouwen; gelijck bykans alle oude Filosofen, waer van men wel seventigh zou kunnen oprekenen, en onder dit getal Krates, hierom Homerist geheeten, en Zeno, Heraklides van Pontus, Aratus de Sicyoner, Maximus de Tyrier, Porfier, Panetius, en Syriaen, ja zelfs beide de Ptolemeusen, doorluchtige Koningen van Egypten, waer van d' een, Aristons zoon, vijftigh boecken beschreef. Aristarchus, die befaemde en kiesche letterkunstenaer, was zoo zinnelijck [1]) op Homeer, dat hy alle regels wraeckte, daer zijnen adem niet over gingk. Demokrijt, de bekende naeryveraer der wijsheit [2]), gaf te kennen dat Homeer, met een goddelijcke nature begaeft, een cieraet van allerhande woorden bouwde, en zonder eenen goddelijcken en hemelschen aert onmagtigh was [3]) zulcke vaerzen te uiten. Athenen, Pallas toegewijt, en het Heilighdom der wijsheit toebetrouwt, stelde een wet, uit wiens kracht Homeers vaerzen alle vijf jaren in 't openbaer opgezongen werden, en dat uit danckbaerheit, dewijl de Poeet in zijn Ilias haren lof ophaelde, en haer burgers voor Troje monsterde; ja die stadt was gewoon zich te beroepen op het getuighenis van hem, die van Apolloos geest zonderling gedreven wert; en geheel Griecken hielt hem voor den uitnemensten aller Poeeten, en alleen waerdigh de Griecksche spraeck en letters en namen te verbeteren. Dion Guldemont [4]) had kennis dat des zelven gedichten by d' Indianen, in hun eige tale vertaelt, opgezongen werden, en zy, die vele van onze starren, gelijck de Beeren, nimmer zagen opgaen, bescheit wisten van Priaems jammer, het geklagh en geschrey van Andromache en Hekuba, en Achilles en Hektors moedt en manhaftigheit, en riep overluit: zoo veel vermagh een eenigen mans gezangk. Dionys Halikarnasser [5]) noemt dien Poeet den oppersten van allen, bron van alle wetenschap en welsprekentheit, en oordeelt zijn gezangk, tot in top toe, met een scherpe en gladde welsprekentheit gescha-

---

1) *Zinnelijck:* gesteld.
2) *Naeryveraer der wijsheit:* wijsgeer.
3) *Onmagtigh was: was* staat hier in den zin van: ware geweest.
4) *Dion Guldemont:* de Grieksche schrijver Dion Chrysostomus, die ten tijde van Augustus leefde.
5) *Dionys Halikarnasser.* de Grieksche geschiedschrijver, die in den zelfden tijd leefde.

keert te zijn. Plinius kroont hem met den tittel van bron der vernuften. Plutarchus, Keizer Trajaens onderwijzer, wiens geleertheit zoo groot een gezagh heeft by de geleerde weerelt, datze zich sterck maeckt, indien d' aeloude wijsheit en geleertheit verzonck, die weder uit zijn papieren op te visschen; dees, het niet de pijne [1]) waert achtende van Virgilius een woort te reppen, vergult en bezaeit zijne zedeschriften en doorluchtige mannen met Homeers vaerzen en fabelen; houdt het onmogelijck, zonder goddelijcke gunst, en Apolloos ingeven, zulck een hooge en voeghelijcke poëzy te kunnen voortbrengen: dat zijn fabelen, die meest berispt worden, een nutte bespiegelinge en overbloemde deftigheit omvatten; zijn Ilias de kracht des lichaems, gelijck Ulysses dolinge de kracht der ziele aenwijst; en hy, die de beginsels en het zaet der wijsheit zaeit, boven allen verwonderenswaerdigh zy: want, zeit de zelve, op een andere plaets, onder de byzonderheden, die van den Prins der Poeeten gezeit worden, is deze overwaerachtigh, dat Homeer d' eenige is, die noit iemant verzade, van wien de menschen noit walghden, en hy vertoont zich by de lezers altijt anders, en altijt bloeiende door een nieuwe bevalligheit. De reden waerom haelt de zelve Filosoof uit des zelven dichters gedicht aldus: want het geen men alreede klaer gezeit heeft, valt hatelijck, zoo men 't herhaelt: weshalve hy zijne toehoorders van d' eene vertellinge in d' andere voert, en door deze nieuwigheit d' ooren behindert [2]) mat en zat van toeluisteren te worden. Plutarchus schrijft het Alcibiades toe tot een voorteken van zijn toekomende verstant, dat hy uit zijn kintsheit gaende een' oorbant [3]) gaf aen den meester, die van hem naer Homeer gevraeght, zeide, dat boeck niet te hebben: en hy getuight hoe Alcibiades een ander, die bezigh was met Homeer te verbeteren, overhaelde [4]) met deze woorden: verbetert ghy Homeer, en blijft ghy een schoolmeester? ja by Plutarchus krijght Homeer den naem van goddelijcken geest en hemelschen Homeer, in de kunst der Zanggodinnen, en vergulder van den Trojaenschen oorloogh; en die Filosoof melt,

---

[1]) *De pijne:* de moeite, Fr. *peine*.
[2]) *Behindert:* hindert.
[3]) *Oorbant:* oorveeg, klap.
[4]) *Overhaelde:* doorhaalde, doorstreek.

hoe de Rechters (gestelt om vonnis te vellen, en een van beide de dichtkampioenen, namelijck Homeer of Hesiodus, den prijs toe te leggen) zeer verlegen zaten, naerdienze zich schaemden over twee zulcke groote personagien te oordeelen. Oock zwijght de gemelde niet, hoe Alexander de Groote d' Ilias, als zijn allerkostelijckste juweel, in Darius juweelkoffer opsloot, en onder zijn hooftkussen leide; op Achilles graf des Dichters lof bazuinde, en zoo vele steden krackeelden, om zich zijn geboorterecht toe te eigenen; gelijck Cicero, Archias den Poeet verdadigende, hier mede zijn zegel aenstack, met Ennius de Poëten heiligh achte, en gedacht hoe de Griecken Homeer een kerck toewijdden; als aen eenen, die zoo veel grooter eere verdiende dan de Treurdichters Eschylus, Euripides en Sofokles, wien men door last van den namaels vergoden Lykurgus metale pronckbeelden toekeurde; behalve dat het hem in Griecken aen geen graf nochte kopere beelden ontbrack; en het eilant Chios muntte Homeer op zijn penningen, tot een bewijs, dat hy des zelven inboorling was. De lierdichter Horatius speelt hem ter eere [1]: wat oirbaer wat onoirbaer is, zeit hy niet beter dan Krysip en Krantor? op een andere plaets [2]: Homeer toonde op wat mate ghy der Koningen en Vorsten daden en bloedige oorlogen beschrijven kunt. De rederijcke Quintiliaen zelf zeide [3]: gelijck Aratus acht, dat men van Jupijn moet beginnen, zoo schijnen wy recht [4]) van Homeer te beginnen: want dees (gelijck hy zelf zeit, dat vlieten en bronnen uit den Oceaen beginnen te vloeien) was voorbeelt en oirsprongk van allerhande slagh van welsprekentheit, en niemant overtrof dezen in groote zaken, door hooghdraventheit; in kleene, door eigentlijckheit [5]: hy gingk, in woorden en spreucken en schickinge van zijn geheel werck, de maet des menschelijcken vernufts te boven; en gelijck

---

1) *Speelt hem ter eere:* 1 *Epist.* II. vs. 4.
Quid utile, quid non,
Planius ac melius Chrysippo et Crantore dicit.

2) *Op een andere plaets:* in zijn *Ars poët.* vs. 73.
Res gestaeque regum ducumque et tristia bella
Quo scribi possent numero monstravit Homerus.

3) *Quintiliaen zelf zeide: Inst. Orat.* Lib. X.

4) *Recht:* te recht.

5) *Eigentlijckheit:* werkelijkheid, 't Lat. *proprietas.*

Homeer by de Griecken, zoo leide Virgilius by ons den gezegenden gront, en is ongetwijfelt onder alle Grieksche en onse Poeeten de naeste aen hem. Dit bevestight Quintiliaen uit den mont des Afrikaens Domitius, die, toen hy hem vraeghde, wie Homeer naest quam, antwoorde: Virgilius is de tweede, nochtans nader aen den eersten dan aen den derden. Om nu Xenofon, Strabo, Atheneus en anderen over te slaen, zoo laet ons hier aen hechten zommige Heilige Outvaders, die met hunne schriften d' ongetwijfelde waerheit tegens de lasteraers des Kristendoms ondersteunen; gelijck Justijn de Martelaer, en Klemens Alexandrijner niet schroomen aen te tekenen, hoe Homeer vele dingen, uit der Profeten schriften gezamelt, in zijne kunstige verzierselen gevlochten hebbe; namelijck de Scheppinge, in Achilles schilt geschildert; het Paradijs door Alcinous hof afgebeelt; en Lucifers val door Ate betekent. Sint Ambroos toont, hoe Ezaias en Jeremias, van de Sirenen sprekende, door d' oude fabelen des Griekschen Poeets elck waerschuwden voor de bekooringen der weerelt, en haer liefelijck gezangk, het welck de zielen der jongelingen, tusschen de klippen en het strant dezes levens, pooght te verschalcken. De groote Basilius roept: al Homeers Poëzy is een lof van de deught, waer in hy elck ding op zijn rechte tijt te pas gebroght heeft: en hoewel de zalige Gregoor Nazianzener, gelijck vele andere Outvaders, d' ydelheit der fabelen aenwijst, nochtans noemt hy hem den vermaerden Homeer, en zijne Poëzy wonderbaer. Dat men nu Eneas, een onvoltoit werck, van den eigenaer zelf ten viere verwezen, boven dat van Homeer, en den zoon boven den vader, den scholier boven den meester zette, was al t' onverdraeghzaem [1]); en de gansche Trojaen op den vorm van Ulysses dolinge en d' Ilias gegoten, en van Homeers draden geweven, ja dien Apollo dickwils van woorde te woorde nagezongen: het waren al geleende Fenixpluimen waer mede deze zwaen zich opproncktе. Wat vont men niet in Maro, dat niet alleen Aratus, Hesiodus, Theokritus, Pindaer, Partheen, Pizander, Apolloon, en inzonderheit Homeer, maer oock Ennius, Livius, Andronikus, Lukretius en velen anderen toebehoorde, zoo dat de Roomsche [2]) Zanggodin zich schaemde in het licht bezien te worden! Hoe menigh-

---

1) *Onverdraeghzaem:* onverdraaglijk.

2) *Roomsche:* Romeinsche.

mael kan hy zijn voorgangers luister noch niet bereicken, en op het gebaende padt met gelijcke schreden involgen[1])! Hoe menighwerf zoeckt hy zijn sluickery, kunstroovery en gestole vonden door herstelling van zaecken, wisseling van namen en woorden, of andersins te verbergen, die evenwel niet nalaten overal door te schijnen! Maen en starren en zulcke nachtlichten mosten zich wachten het geleende licht zich zelve toe te eigenen, en de zon, waer uit zy glans schepten, met haren glans uit te daegen. Het was noch niet vergeten, hoe Karbijl[2]), de letterkunstenaer, met zijnen Eneasvlegel, een boeck zoo geheeten, Maro bestont te beucken en te dorsschen, met dolingen en lasteren te bekladden, en hem zijn kunststroopery uit te drijven; Keizer Kaligula, hem van geest en geleertheit te plonderen, en te vervolgen, zoo dat het, gelijck Suetoon melt, luttel scheelde, of zijn gedichten werden uit alle boeckkameren gevaeght, zijne pronckbeelden gemorselt. Aldus sloot men endelijck, dat'er van outs nochte vermaert Grieck, noch Latynist gevonden wert, die Homeer niet schatte voor den grootsten Filosoof, doorluchtighsten Poeet, vader der welsprekentheit, vinder der dingen, natuur-en-zedekenner, bron der vernuften en geesten, leermeester des eerlijcken wandels, en goddelijck gezaghhebber over heilighdom en ceremonien, ja zonder wederga.

De Maronisten, voor geen klein gerucht vervaert, bejegenden de Homeristen doorgaens met geene mindere vierigheit[3]), en verdadighden Virgilius op deze wijze: Zy stelden voor vast, dat vroeger of spader in het licht te komen niemant eigentlijck tot roem of schande gedijt, en deshalve Homeer en Maro hier in gelijck stonden; hoe hoogh men oock hierom den eenen boven den anderen pooghde te verheffen. En bestont d' eerwaerdigheit juist hier in, zoo gingk Hesiodus, by zommigen ouder van jaren geschat, boven Homeer. Oock lochende Rome noit, dat Athene ouder was, en Latium in Griecken ter schole leggende, daer de borsten der wijsheit zoogh; gelijck Griecken,

---

[1]) *Involgen:* volgen.

[2]) *Karbijl:* in 't Leven van Vergilius door Donatus, XVI, 62, leest men: *est et adversus Aeneida liber Carvilii Pictoris, titulo Aeneidomastix* (Eneïs-geesel): doch wat het tegenschrift behelst wordt niet vermeld, en Heyne verklaart ook niets over dezen Carvilius Pictor gevonden te hebben.

[3]) *Vierigheit:* heftigheid.

en met name Homeer, in Egypten d'eerste lessen leerde; indien Homeer zelf geen Egyptenaer was; een geschil van overouts bepleit, en noch ongewezen [1]). De voorgaende Wijzen voor Maroos tijt Homeer zonder omzien lovende, konden niet oordeelen wat de nakomende tijt aen den dagh zoude brengen. Dat Homeer den naem van vinder en vader der heldenpoëzye droegh, sproot hier uit, dewijl men geen grijzer heldendichters van zoo groot een werck met name wist te noemen; doch twijfelde Aristoteles zelf niet datze'r geweest waren: gelijck oock de fabelen, in zijne wercken geweven, niet alle by hem verziert [2]), maer ten deele gerimpelde wijven, en boeren in Chios, en elders; ten deele den Egyptenaren ontleent werden, die niet luttel van starrekunst en andere natuurkennis eerst uit Chaldeen en Oosterlingen schepten. Alle wijsgierige volcken zochten licht by uitheemsche vernuften, en voeghden 'er het hunne by, zonder eenigh verwijt te schroomen. Al wat van Griecken en Latijnen, voor Maroos tijt, de pen voerde, schatte Homeer op zulck eenen dieren prijs, naerdien tot hunnen tijt toe niemant zich openbaerde, die in de renbaen der heldenpoëzye hem niet verre achter aen in zijne schaduwe volghde: en Maro al geboren zijnde, zoo was 'er noch tijt van noode, om recht en rijp zijn wercken t' overwegen, waer in zijn prijzers zeiden, dat niet alleen geen boeck, geene fabel, nochte vaers, maer oock geen woort, geen lettergreep, nochte letter vergeefs gevonden wert. Gelijck dan Homeers majesteit en grootheit niet terstont bleeck, zoo ras zijn gedicht uitquam, en zijn kunst en vernuft allengs, van tijt tot tijt, en eeuw tot eeuw, getoetst, bekent en voor uitnemende gekent werden; zoo eischte Virgilius oock tijt en jaren, zou men, gelijckerhant en uit eenen mont, van zijn waerdye oordeelen. Homeers gezagh en aenzien, uit d' algemeene overeenstemminge gesproten, verbluften, in den beginne en een goede wijl, vele schrandere oordeelen, zulcks datze in 't eerste naulix dorsten dencken Maro neffens Homeers zijde te stellen, voor dat achtbare stemmen, rijper geworden, en meer en meer aenwassende, moedt schepten, om den Latynist niet alleen neffens, maer oock boven den Grieck te stellen, uit geenen ydelen waen, maer ondervindinge van het gene 'r in

---

[1]) *Noch ongewezen:* nog niet uitgewezen.
[2]) *Verziert:* verdicht.

stack. Griecken[1]), stoffende van aert en opgeblazen om zijne oudtheit en grijze hairen, achtte dat 'er geen verbeuren aen was met Homeer hemelhoogh en zonder mate te prijzen; en dit velt des roems te winnen viel gemackelijck en licht, zoo lang 'er niemant verscheen, die het hooghhartige Athenen het hooft dorst bieden: doch de volkomenheit der Latijnsche Zwane aenstrevende[2]), zoo bleeck het wat de Latijnen, die zich zoo dapper en loflijck van hun nageburen en voorgangeren dienden, vermoghten, en met hoe doorzichtigh een oordeel zy de kunstige vonden, den Griecken ontleent, verbeterden, ja zelf den stijl van Museus[3]), by zommigen netter en cierlijcker dan die van Homeer geoordeelt: waerom Maro niet Homeer, maer Museus, in d' Elyzische velden, met den sneeuwwitten offerbant om het hooft, tot zangmeester, onder den rey van Febus Priesteren, inwijdde. Indien Plato, Aristoteles, en alle voorgaenden nu opzagen, en Virgilius in zijn eige spraeck verstonden, zy zouden, zonder twijfel, zich meer over hem dan Homeer verwonderen, en hun ontijdigh oordeel verworpen. Wat Quintiliaen belangde, die was eer het gevoelen van Domitius den Afrikaen dan zijn eigen gevolght, en had zoo vroegh het hart niet, om tegens het aenzien der outheit, alreede te diep ingewortelt, aen te gaen, gelijck Propertius, die rustiger zijn hart over Maroos proefstuck uitsprack. Plutarchus stilzwijgentheit, uit al te groot een zucht tot zijnen lantsman, om hem in zijnen staet te laten, verdoofde Maroos luister niet, die toen noch jongk was; en dees Filozoof, zelf geen geboren Latynist, wou liever voorzichtigh zwijgen, dan onvoorzichtigh van het Latijn oordeelen. Hy wist wel hoe hatelijck de gelijckenis van twee zulcke overvliegende verstanden was, en kon veiliger Homeer verheffen dan van Maro reppen. De Latijnen zelfs hadden het Latijn best verstaen, en het ontbrack hier aen geen aenzienelijcke oordeelaers en hanthavers van Maroos grootheit: en hoe vele doorluchtige pennen zweven zelfs hun eige doorluchtige lantsluiden voorby, zonder de namen eens te gedencken. Augustus

---

[1]) *Griecken:* Griekenland.

[2]) *Doch de volkomenheit der Latijnsche Zwane aenstrevende:* doch toen Vergilius kwam. — Vondel bezigt hier, op 't voorbeeld der Latijnen, een lossen ablativus (of nominativus).

[3]) *Museus:* een grammaticus, uit den aanvang der zesde eeuw, die een liefelijk gedicht schreef over Nero en Leander.

majesteit streeck de vlagh voor die van Alexander de Groote niet, en zoude het werck van den Eneas, dat hy Heiligh noemt, noode tegens d' Ilias verwisselen. Keizer Alexander Seveer vergaepte zich aen Maroos beelt, dat, gelijck een Godtheit, in zijne hofkapelle, onder andere Heilighdommen mede ten toon stont. Ciceroos uitspraeck weeck voor geenen Demostenes of eenige redenaers. Ovidius [1]), de geestighste aller Poeeten, noemde Maro by Augustus den geluckigen dichter van uwen Eneas, en den Eneas het doorluchtighste werck dat oit in Latium uitgingk. Statius [2]) durf dien goddelijcken Eneas niet bestaen na te stappen, en aenbidt die voetstappen slechts van verre. Silius [3]) begroet Mantua, Maroos geboortestadt, als het huis der Zanggodinnen, dat door het gezangk des Andyners ten hemel gevoert, het geluit van Smyrne naeryvert. Juvenael [4]) roept: men zal den dichter van d' Ilias loven, en de vaerzen van den luitklinckenden Maro, die Homeer naer zijn kroon steken: hy melt hoe Maro en Homeer, tegens elckandere geleken, en in de schale opgewogen worden. Maro, zoo wy Martiael [5]) gelooven, bemoeide zich met geene lierdichten, gelijck Flakkus, naerdien hy de maet van Pindaer overtrof; en stont niet naer den roem der tooneellaerzen, dewijl zijn stem den toon des treurspelers verdoofde. Hy noemt Virgilius, wiens trompet den oorlogh scheller dan iemant uitblaest, heiligh, en eeuwigh. Plinius [6]) zeit, dat Augustus Maroos vaerzen verboodt te verbranden, was een treflijcker getuighenis voor den dichter, dan

---

1) *Ovidius:* tegen Augustus zegt hij: II, *Trist.* 533
Ille tuae felix Aeneïdos auctor.
en III, *Art. Am.* 338, van de Æneïs sprekende:
Quo nullum Latii clarius exstat opus.

2) *Statius: Theb.* XII:
Nec tu divinam Aeneïda tenta
Sed longe sequere et vestigia semper adora.

3) *Silius*: t. w. Silius Italicus. *Punicor.* Lib. VIII, vs. 595.
Mantua Musarum domus atque ad sidera cantu
Evecta Aonio et Smyrnaeis aemula plectris.

4) *Juvenael: Sat.* VI. vs. 435.
Committit vates et comparat: inde Maronem
Atquo alia parte in trutina suspendat Homerum.

5) *Martiael. Lib.* VIII. *Ep.* XVIII. vs. 5, 6.
Sic Maro nec Calabri tentavit carmina Flacci
Pindaricos nosset cum superare modos.

6) *Plinius.* VII, 31.

of de Keizer die met zijn eige vaerzen vereerde. Hy getuight dat Silius, de Poeet, Virgilius beelt boven alle anderen plagh aen te bidden, zijnen geboortedagh eerbiediger dan zijnen eigen dagh te vieren, en te Napels, naer Maroos graf, als te kercke, te gaen: en noch heden viert de stadt Mantua hem, haren inboorling, gelijck heiligh, en eert zijne wiegh, en geboorteplaets, gelijck Parthenope zijn graf, en rustplaets: en de zelve stadt Mantua munt noch heden Maro in haere penningen, met geenen minderen roem dan Chios Homeer in zijne munte uitbeelde. De Hartogh van Mantua stoffeert de zalen van zijn hof met schilderyen uit Maroos Herderszangen, Lantgedichten, en Eneas boecken, door Julius Romain, des grooten Rafels grootsten leerling, geschildert. By Paterkulus [1]) wort Maro de Vorst der gedichten; by Lampridius [2]), de Plato der dichteren geheeten. Onder de heilige Outvaders zal, uit den naem van alle anderen, ons Sint Augustijn alleen vernoegen, die noemt hem den grootsten, besten en uitnemensten van allen; en belijt dat hy Didoos klaght niet zonder tranen kan lezen. Dit licht der godtvruchtigheit, en zoo vele godtgeleerden en weereltwijzen stoffeeren en vergulden hun godtvruchtige en geleerde bladen met Virgilius vaerzen en vonden, en de gansche weerelt gaet zwanger van zijnen lof. Virgilius heeft, in zijnen eenigen Eneas, de wetenschap des burgerlijcken wandels en krijghshandels, ja den geheelen Ulysses en d' Ilias beknopter en volkomener dan Homeer begrepen, en wat hy van hem ontfing natuurlijcker en rijcker opgezet, de misslagen ontweken, 't ontleende gebetert, d' overtolligheit besnoeit, en 't oneffen geslepen. Zijn stijl verandert en schickt zich naer de zaeck, en valt nu rijp en statigh, dan koeler, en langkzamer, dan weeliger, dan vieriger wacker en heftigh, dan eenvouwiger, en bloeiende, en allerhande; zoo dat tien Atheensche redenaers, bloeiende tijtgenooten, in eenen Maro te zamen gevonden worden, en hy is t' effens Redenaer en Poeet, en alles: en gelijck hy in alle deughden overwonderbaer is, zoo straelt in zijn werck boven al de hemelsche hooftdeught eenes gewijden Dichters, de Voeghelijckheit, uit, die nergens bezwijckt, wat persoon of gewaet hy aentreckt. Maro verwees zijn gedicht niet ten

---

1) *Paterkulus:* de Latijnsche geschiedschrijver Vellejus Paterculus.

2) *Lampridius:* een Latijnsche geschiedschrijver, die omstreeks 300 n. Chr. leefde.

viere, als of Homeer hem voorbystreefde, en hy zelf achtte, dat men Herkules eer zijne knods dan Homeer (die zoo Horatius zeit zomtijts sluimert) een vaers ontwringen zoude; maer om d' ontijdige doot, behinderende dien arbeit te volstippen [1]), en de leste hant daer aen te zetten. Wat van nabootsen, ontleenen, sluicken en stroopen, of andersins te zeggen viel, dit was nu boven al beantwoort, met den voorgangk van Homeer en zijne lantslieden, die oock elders hun stof by een zamelden en lessen haelden; zoo stont het niet te misprijzen, dat Maro zijne wijsheit en aertigheit, en 't alleredelste uit allen dichteren en Wijzen zoogh, gelijck de honighby haren nektar uit allerleie beemden, bloemen en kruiden treckt. Het streckte oock Homeer tot geen kleine eere, dat zulck een geest, gelijck dees, hem boven alle anderen naeryverde; aengezien hy niemant in heldenpoëzy waerdiger kende, waer tegens zijn yver om den palmtack moght worstelen. Eigen behagen, en niemants deughden te willen bekennen hadden menigh vernuft onder gehouden, terwijl Virgilius, van dit gebreck vry, dapper zijn voordeel dede, met elck op zijn waerde te schatten, en zoo wacker in te volgen, tot dat hy hen te boven geraeckte, en Koningk en meester van de renbaen bleef. Wou de Nijt Virgilius over de hekel halen; met grooter schijn van reden was Homeer gehekelt: dat hy het by den goddelijcken Maro niet meer dan een wijfke van gemeenen slagh by een joffer magh halen; dat hy de straetdeuntjes, die om mostert liepen [2]), slechts op andere voeten zette, aen een schakelde, en eenen anderen zwier gaf: dat vele gezonde harssens menighte van ongerijmde, beuzelachtige en kinderachtige dingen in hem aentekenden, en ons rieden te schuwen: dat zijn byvoeghelijcke namen dickwils kinderachtigh luiden, laf smaecken, en ter plaetse niet dienen. Dat Virgilius nimmermeer, Homeer menighmael de voeghelijckheit te buiten gaet, en wat voort zonder einde by Makrobius [3]) en anderen op hem te zeggen valt; het welck

---

[1]) *Volstippen:* betuttelen. *Mettre les points sur les i.*

[2]) *Straetdeuntjes, die om mostert liepen:* gemeene liedjes, die naar den mutserd riekten.

[3]) *Makrobius:* een schrijver uit de eeuw van Theodosius, die een werk schreef onder den titel van *Saturnalia,* in 't welk geleerde dischgenooten worden ingevoerd, die met elkander onderscheidene zaken betreffende de oudheidkunde en het recht verstand der oude schrijvers bespreken.

men liever wou zwijgen, kon Virgilius onberispt blijven, die om geen visschers raetsel sufte, noch van ongedult storf. Karbijl dorst Maro, Zoilus Homeer aenbassen, en hierom vermaert, behielt den toenaem van Homeersvlegel, en op dien koop kon iemant lichtelijck aen den tytel van Maroosvlegel geraecken. Virgilius lof bestont meest hier in, dat hy door niemants laster verminderde, door niemants lof vermeerde: gout bleef gout, men hiet[1]) het hoe men woude: groote verstanden ontwijcken die lasterpijlen met zich slechts eens te buigen en te verzetten. Maroos geduurzaemste, eerlijckste en levendighste pronckbeelt was geen ceder, metael, nochte marmer, maer zijn heerlijck werck, dat voor worm nochte roest nochte rottinge zwichte, en de tanden van den nijt en tijt gemackelijck verduren zou. Wie dit aenrande, schont zijn eige handen, of toonde zijn kranckzinnigheit, gelijck kranckzinnige Kay[2]) Kaligula, nutter geketent dan gelauriert; en zommige eeuwen na hem Karel Kranckhooft[3]), die by Mantua oorlogende, en de vyanden in 't zant leggende, zijner voorouderen gedachtenis en zijn eige daden zoo schendigh brantmerckte, toen hy des Mantuaens stockbeelt[4]), lang voorhene in die stede opgerecht, nedersmeet, om des onsterflijcken mans naem te verdelgen. Wat zaet van lasterlijcke leerstucken vont men toch in Eneas, doorgaens bezaeit met Stoische, Akademische en Peripatetische grontregelen van d' onsterflijckheit der ziele; van godtsdienst en Godtheit; van godtvruchtigheit neffens[5]) de Goden, het vaderlant, ouders, gemalin, en voester; van oorloge, vrede, en verbonden, straffe der schelmeryen, belooninge der vromen, en andere heilige en gezonde leeringen, die, gelijck de H. Augustijn[6]) zeit, de kinders van kintsbeen op in Maro lezen, om dit niet licht te vergeten. 't Is waer dat hem, die een wijl Chiloos leerlingk was, en zijn gedichten naer den leest der personaedjen paste, in zijne Herderszangen wel eenige

---

[1]) *Hiet:* heette.
[2]) *Kay:* dwaas, met klankspeling op Caligula's voornaam Cajus.
[3]) *Karel Kranckhooft:* Karel van Anjou.
[4]) *Stockbeelt:* standbeeld.
[5]) *Neffens:* jegens.
[6]) *De H. Augustijn: Virgilium,* zegt hij, *pueri legant, ut poeta magnus omnium* praeclarissimus atque optimus, teneris *imbibitur annis, non facile oblivione possit aboleri.*

afschrapsels van Epikuurs lessen en regelen ontvielen: doch wat half geleerde weet niet, dat het den dichteren geoorloft zy hunne vaerzen met de zetredenen [1]) der onderling gedeelde twistscholen en verwarde gezintheden op te flicken. Endelijck behielt dan dit vernuft, met bestemminge der kloeckste vernuften, de tytels van Onnavolghbaer, Onbestrafbaer, Meester der Zanggodinnen, onverbeterlijck, goddelijck, Zuil der Latijnsche spraecke, trompet en faem van de Stadt, het geslacht der Julien, en Roomsche volck, den Mantuaenschen Homeer, het eenige voorbeelt om na te volgen, en alleen waerdigh den naem van Poeet te dragen, Koning en Vorst der Poëten, den eenigen, den rechten Poeet, zonder wiens hulp men vergeefs aen de deur der Musen klopte: en de Latijnen stonden, met de Griecken, Homeer d' eerste plaets onder de Poeeten toe, indienze Maro uitzonderden, en boven aen zetten.

Wy hebben aldus d' onderling strijdende yveraers voor Homeer en Maro tegens elckandere gekant en opgezet, op dat, door tegenstellinge en vergelijckinge van beide, deze beide Helden te heerlijcker uitmunten. Homeer behoude zijn verdiende eere, en Virgilius de zijne. Het bepleiten van iegelijcks overtreflijckheit blijve den overvliegenden Wijzen en geleerden bevolen. Jupijn zelf zich ontziende ter vierschaere te treden, om over onsterflijcke schoonheden vonnis te strijcken, en de schoonste van drie den gouden appel toe te wijzen, beval dien bedenckelijcken last den sterflijcken rechter [2]), die zich hier mede dien vloeck op den hals haelde: veel min durven wy ons aenmeten [3]) over de grootste mannen der weerelt te zitten, maer ons liever over hun uitnementheit verwonderende [4]), wijzen den lezer tot de wercken zelfs, en naer den Parnas, daer Apollo met de Zanggodinnen de rechtbanck spannende [5]), dit geschil rechtvaerdighlijck beslecht, terwijl Maro voor eerst, buiten allen twijfel, onder alle Latijnsche Poeeten, d' eenige Fenix blijft, en eeuwigh blijven zal.

---

[1]) *Zetredenen:* leerstellingen.

[2]) *Den sterflijcken rechter:* Paris.

[3]) *Aenmeten:* aanmatigen.

[4]) *Verwonderende:* bewonderende.

[5]) *De rechtbanck spannende:* min gewone uitdrukking voor: de vierschaar spannende.

KEIZER AUGUSTUS

OP

MAROOS ENEAS.

Kon d' onbescheidenheidt in 't endt die woorden uiten,
En zulck een gruwelstuck belasten en besluiten?
Zal Maroos Zanggodin, zoo kunstgeleert, zoo groot,
Zoo schoon en milt van tael, te vier gaen, en ter doot?
O schendigh schellemstuck! zal 't vier met gloende tanden
Die rijcke boeckstaef dan verbrijslen en verbranden?
Kan iemant goedes moedts dat aenzien, zonder leet?
En zal de vlam zijn eer niet sparen? maer zoo wreet
Verslinden 't werck des Helts, die elck zijn verf kon geven,
En alles voeghelijck afschilderen naer 't leven.
Latijnsche Helikon, Apollo, wijze Godt,
Behindert zulck een scha: o Bacchus, schiet een schot
Voor zulck een zwaricheit, en ghy, o Ceres, mede:
Hy was toch uw soldaet in oorloge; en in vrede
Op d' ackers en het velt uw schrandere ackerman.
Hy leerde wat de lent opluicken dede, en dan
De vruchtbre zomer teelde, en wat de herrefstdagen
En wintertijt, het lest der vier saeizoenen, dragen;
Hy bouwde d' ackers, huwde oock olm en ranck te gaêr,
Bezorghde 't vee, en broght de honighbyen, daer
Zy onder hunnen Vorst het wassen leger bouwden:
Vereerde hy ons dit, dat wy 't verdelgen zouden?

Keizer Augustus: dit gedicht is naar een ouden, onbekenden dichter vertaald, o. a. te lezen in de *Scholastica in Virgilium*, welke voorkomen in de uitgave van Maroos werken door PANCRATIUS MASVICIUS bezorgd, *Leovardiae, Fr. Halma,* 1717.

6 *Die rijcke boeckstaef:* dien rijken letterschat.

11 *Latijnsche Helikon:* Latijnsche Zanggodinnen.

12 *Behindert:* hindert, verhindert.

14 *Uw soldaet:* handhaver van uw eer, van uw belangen.

Indien het vry sta zoo te spreken: maer de wet
Moet onderhouden zijn; en wat ons sterrefbedt
En leste wil gebiên, magh niemant wederspreken.
Laet eerwaerdy van wet en lesten wil eer breken,
Dan zoo veel arrebeits van zoo veel dagen langk
En zoo veel nachten zie dien snellen ondergangk:
De vader van dit werck hebbe eer dees jongste woorden
Gesproken in een' droom voor d'ooren, die dit hoorden:
Hy heeft misschien van pijn al stervende gedwaelt
Uit ongedult: misschien heeft hem 't verstant gefaelt,
Terwijl de tong dit sprack, niet willigh, maer benepen
Van weedom en quellaedje, en het langdurigh slepen
Van 't quijnende verdriet; misschien ontbrack het hem
Aen oordeel en begrijp. Zal Troje zijne stem
Herheffen met misbaer, en weêr zijn' val gevoelen?
De gloet des viers noch eens Elisaes minne koelen,
En haer gewonde borst verteeren gansch tot asch?
Zal zulck een eeuwigh werck verloren gaen, zoo ras?
Zal dan een oogenblick, een misverstant ontrouwelijck
Begraeven zoo veel krijghs in kolen, al te grouwelijck?
O Zanggodinnen, komt, brengt water by der hant,
Put stroomen, rept u, bluscht dien jammerlijcken brant,
Eer deze vlam verniel' 't gedicht van onzen Dichter.
Dat Maro leve, en strael', hoe langer, hoe verlichter,
De wijde weerelt door, oock tegens zijnen danck.
'k Verbie 't geen hy geboot met onrecht: zijn gezangk
Zy heiligh na zijn doot, en eeuwigh; en het klincke
En leve, zonder dat men eenigh lidt vermincke,
Door 't heiligh Roomsche Rijck, en glinstere onverdooft,
En groeie, en bloei', bemint, herlezen en gelooft.

26 *Eerwaerdy:* eerwaardigheid, heiligheid. De zin is: laat aan den eerbied, dien men, volgens de wet, aan den uitersten wil eens afgestorvenen betoonen moet, liever te kort gedaan worden, dan enz.

29, 30 De zin is: laten wij het er liever voor houden, dat Vergilius, toen hij, stervende, den last gaf, dat men zijn werk verbranden zou, niet recht wakker was.

36—39 De zin is: zal Troje, uit smart, nog eens een weeklacht aanheffen, en nogmaals zijn val gevoelen omdat het niet bezongen wordt? Zal Dido om dezelfde reden zich nogmaals verbranden? enz.

41 *Ontrouwelijck:* onvertrouwbaar, dubbelzinnig.

OP P. VIRGILIUS MARO.

Hier streeft de Zwaen, Augustus Hofzwaen, henen,
En strijckt de schoonste lauwerkroon:
Zijn brave zwier en hooge toon
Verrucken my. Moght ick zijn schachten leenen!

Is Scylle uit min haer Minos nagevlogen,
En in een leewerick veraert;
Zal zijn gezang zoo wijt vermaert
Niet meer op mijn' verliefden geest vermogen?

'K loop *Maro* in het weeligh groen bejegenen,
Zoo dra zijn fluit den weerklanck port,
En hy uit schrandre harssens stort
Een' vruchtbren dau, om d'ackers milt te zegenen.

't Verquickt mijn hart op zulck een beemt te weien,
Daer Tityr, zoo gerust en stil,
In schaduw speelt van Amaril,
De bloem van al de harderlijcke reien.

Heel Griecken wenscht om 's Mantuaners schoven,
Terwijl hy tijdigh ploeght en zaeit,
Het onkruit wiedt, en d' oeghsten maeit:
Zijn konst en vlijt geraeckten 't al te boven.

Hy leert my ooft en vette olijven planten.
Ick worde op't enten afgericht.
De schup en snoeimes doen hun plicht,
En Bacchus vloeit my toe van alle kanten.

Op Virgilius Maro. Afgedrukt volgens den tekst in de eerste 8°. uitgaaf, in 1646 te Amsterdam verschenen (*Bibliogaphie van Vondels werken*, n°. 423).

Het groeizaem vee verrijckt de volle stallen,
En spijst en kleet, met melck en vacht,
Den harder, die zijn ampt betracht,
De kudde weit, en vrijt van ongevallen.

Nu magh ick eerst uit tijm en goutsbloem zuigen
Den Nectar der Latijnsche Bie,
Als ick haer Rijcken stichten zie,
En Koningen in't heerschen overtuigen.

Zijn Zangheldin, als Pallas zelf, komt blincken
Met helm en schilt in't oorloghsvelt;
En laet, voor zwaert nocht schicht ontstelt,
De dappre stem der krijghstrompette klincken.

Dan zwemt hy in een zee van nederlaegen
Te Troje, dat tot asch verbrant,
Waer aen mijn Fenix zijn verstant
Ontsteeckt, en sluit al zingende zijn daegen.

Dees Cygnus blaeckt, van hemelsch vier ontsteecken,
Wanneer Eneas zonder rust
De golven kruist, van kust tot kust,
En hout zijn moet voor 't nootlot onbezweecken.

Sibyl, geraeckt van Febus razeryen,
Ontfanght dien Vader in haer hol,
En leest hem voor de monsterrol
Der helden, die voor 't maghtigh Rome stryen.

Daer heeft *August* zijn adelaer beschreden,
En triomfeert by Hemelgoon:
Terwijl de weerelt, voor zijn troon,
Opoffert al haer scepters, en gebeden.

Maer hoe veel sweets en bloets en Koningkrijcken
Spilt dulle min? Heleen bederft
Trojaen en Grieck: Elisa sterft:
Lavinia zaeit Latium vol lijcken.

D' ontembre lust tot heerschappye en eere
  Treckt tegens recht het harnas aen,
  Op datze alleen ten troon mach gaen,
En met ontzagh stoutmoedigh elck bravere.

Dus scherpt de toets der wijsheit mijne zinnen
  In overvloet van wetenschap
  En toont my op den hoopen trap
Der staetkunde al haer heilighdom van binnen.

Wat pronckt gy dan, O *Maro*, met laurieren
  Vereer den Grieck dien slechten krans,
  Dewijl Parnas uw hooft met glans,
Van zonnegout en stralen wil vercieren.

Prudenter.

P VIRGILIUS MAROOS

HERDERSZANGEN.

T I T Y R.

EERSTE HERDERSKOUT.

INHOUDT.

Virgilius, wiens persoon hier van Tityr, een' herder, bekleet wort, zijn lant, aen [1]) Kremone gelegen, quijt zijnde, quam te Rome, daer hy, naerdien zijn dichten hem by Mecenas, en door Mecenas by August, gunst verworven, zijn lant weder kreeg. Melibeus, een herder (waer onder oock d' andere Mantuaensche herders begrepen worden) acht dan Tityr den herder geluckigh, terwijl Melibeus van het oude krijghsvolck uit zijn lantschap gejaeght, zijn ellende beschreit: maer Tityr bekent, dat hy den schencker van zoo groot een weldaet altijt zal eeren en dienen.

Daer Tityr, onder 't loof, van Amaryllis speelt,
En veilighlijck gebruickt zijn have en vaders erven,
Klaeght Melibeus vast, die van 't geluck misdeelt,
Zijn weiden missen moet, en balling 's lants gaen zwerven.

MELIBEUS. TITYR.

Melibeus.

Tityr, ghy leght en duickt vast onder den breeden beuckeboom, en speelt een veltliet op een dun riet: wy moeten de grenzen onzes vaderlants en onze lieve ackers verlaten: wy moeten van ons vaderlant scheiden: Tityr magh op zijn gemack, in de schaduwe, van zijn schoone Amaryl zingen, dat 'er het bosch naer luistere, en op wedergalme.

Tityr.

O Melibeus, een Godt holp ons aen deze gerustheit: ick zal hem oock eeuwigh voor mijnen Godt houden, en menighmael met een jongk lam uit onze schaepskoien zijn altaer bespreng-

---

[1]) *Aen:* bij.

kelen: want hy laet my aldus, gelijck ghy ziet, mijn ossen weiden, en op de herderspijp spelen al wat my lust.

Melibeus.

Waerachtigh dat beny ick u niet, maer verwonder my eer hier over, naerdien al het lant dus in rep en roer is. O Tityr, zie eens, hoe kommerlijck ick mijne geiten, zoo verre van hier, voortdrijve, en dit dier ter nauwer noot voortkrijge: want het worp [1]) onlangs hier onder de dichte hazelaers een paer jongen, den zegen mijner kudde, en liet het, ocharm! daer op de bloote steenrots leggen. My gedenckt [hadden mijn zinnen niet averechts gestaen] dat d' eicken, van den donder geslagen, ons dickwils deze rampen speldden; een kraey, ter slincke zijde van den hollen eeckelboom, dickwils dit spelde. Evenwel Tityr, zegh ons: van wat Godt spreeckt ghy?

Tityr.

O Melibeus, ick slecht [2]) mensch meende dat de stadt Rome ons Mantua gelijck was, daer wy herders dickwils onze zoghlammers naer toe plaghten te drijven. Zoo geleeck ick wulpen by volwasse honden; bocken by de moeders; groote by kleene zaken. Maer deze stadt steeckt het hooft zoo hoogh uit boven andere steden, als de cypresseboomen boven het lage lijnenkruit [3]) uitkijcken.

Melibeus.

En wat beweeghde u zoo zeer om Rome te zien?

Tityr.

Mijn vryheit, hoewel ickze traegh en langkzaem verworf; toen mijn grijze baert geschoren wiert: ick verworfze nochtans ten lange leste, na dat Galatea ons afsloegh, Amaryl de kroon in 't harte spande: want recht uit gezeit, zoo lang Galatea in 't hart lagh, was 'er geen hoop om vryheit te verwerven,

---

1) *Worp:* wierp.

2) *Slecht:* eenvoudig.

3) *Lijnenkruit: viburna* staat er in 't Latijn. Over de rechte beteekenis van het woord zijn de schrijvers het oneens.

nochte ick bekommerde my met geene have: hoewel mijn koien menig offerlam uitleverden, en ick vette kaes voor de vrecke stadt perste, nochtans quam ick noit met de hant vol gelts t' huis.

Melibeus.

Ick verwonderde my, waerom ghy, o bedruckte Amaryl, de Goden aenriept: voor wien ghy uwe appels op den boom spaerde: Tityr was van huis: deze pijnboomen, deze boomgaerden, deze bronnen riepen al om Tityr.

Tityr.

Wat zoude ick doen? Het juck der slavernye kost ick niet afschudden, nocht elders zulcke genadige Goden vinden. O Melibeus, hier vondt ick eerst dien jongelingk, wien ter eere onze altaren jaerlijcks twalef dagen smoocken. Hier willighde hy eerst mijn bede met deze woorden in: knapen, gaet hene: weit uwe ossen; spant uwe stieren voor den ploegh, gelijck ghy gewoon zijt.

Melibeus.

O hoe geluckigh zijt ghy in uw oude dagen, die uw lant mooght behouden, dat u wel voeden kan, hoewel de weide tusschen barre steenrots en slijmigh moerasch, vol biezen, inleit. Het vee, dat jongen draeght, zal geen ongezont gras eten, nochte van 's nagebuurs kudde besmet werden. O hoe geluckigh zijt ghy in uw oude dagen, die u hier, aen uw eige beecken en gewijde bronnen, in koele schaduwe, mooght verquicken. Hier zal uw nagebuurs willigeboome heininge, wiens bloessem de byen van Hybla [1]) gedurigh uitzogen, u dickwils al brommende zacht in slaep sussen: hier zal de boomsnoeier u, onder een steile steenrots, toezingen, dat het klincke: en evenwel zullen de tortels op den luchtigen olm, en de heesche ringelduiven, uw tijtverdrijf, ondertusschen niet ophouden van korren.

Tityr.

Het snelle Hart zal eer in de lucht vliegen, de visch op het drooge lant weiden; de Persiaen en Duitsch, beide uit-

[1]) *De byen van Hybla:* de Hybla was een berg in Sicilië, rijk met tijm, begroeid, waar de bijen op aasden.

heemsch en balling 'slants, d'een den Arar[1]), d'ander den Tiger drincken, dan ick zijn minnelijcke bejegeninge uit mijnen zin zal stellen.

Melibeus.

En wy mogen een deel van hier naer Libye trecken, daer men van dorst versmacht; een deel in 't Noorden; zommigen naer den gezwinden Oaxes[2]), die het klay afspoelt; zommigen naer Britanje, dat zoo verre van al de werelt afleit. Och, zal ik wel immermeer, na zoo lang eenen tijt, de grenzen van mijn vaderlant, en na eenige jaren, het zodendack en mijn arme hut, daer ick als een heer leefde, met verwonderinge weder zien? Zal de godtlooze soldaet zulcke welgebouwde en nieuwe aengewonne landen bezitten? de baldadige vreemdeling dien schoonen oegst maeien? Ay, bezie eens, waer brengt tweedraght de schamele burgers toe? Ay, bezie eens, voor wien wy onze ackers bezaeiden? O Melibeus, ga, ent nu peeren: plant wijngert. Voort, voort, mijn geitjes, die eertijts zoo wel tierde. Ick, in een groen hol uitgestreckt, zal u hier na niet meer, van verre, aen de heggen van een steenklip zien hangen: ick zal geene vaerzen meer zingen; en ghy geitjes zult van my niet meer in groene klaver en bittere willigen gedreven werden.

Tityr.

Ghy mooght dezen nacht wel by my in het groen rusten: wy hebben rijpe appels, nieuwe kastanien, en stremmel[3]) genoegh. Oock roocken ginder om hoogh de boerehuizen alree, en d'avont valt met grooter schaduwe van de hooge bergen.

---

1) *Den Arar:* een stroom van Gallië, die in den Rhodanus vliet.

2) *Den gezwinden Oaxes:* een rivier van Creta.

3) *Stremmel:* gestremde melk. In een latere vertaling van deze zelfde ecloga noemt Vondel het: *stremsel.*

ALEXIS.

TWEEDE HERDERSKOUT.

INHOUDT.

Korydon, een herder, op Alexis verslingert, verzuimt geene middelen, die dienstigh zijn, om een teeder hart tot onderlinge minne te bewegen: maer ziende met klagen nochte smeecken nochte giften niets te winnen, komt eindelijck by zinnen, bekent zijn dwaesheit, en neemt voor zijn verwaerloosde huiszaecken waer te nemen, om door gestadigen arbeit zich van de moeielijckheit zijner ongeluckige minne (die meest uit ledigheit plaght te spruiten) t'ontslaen. Maer by Korydon (magh men Donaet[1]) gelooven) wort Virgilius, by Alexis Alexander, Pollioos[2]) knaep, verstaen, die hem naderhant geschoncken wert.

De herder Korydon, verblint door blinde Min,
Verhoopt met zijne klaghte Alexis om te zetten;
Doch al vergeefs, helaes; dies slaet hy 't uit den zin,
En wisselt van beraet, om op zijn nut te letten.

Korydon, een herder, was op schoonen Alexis, zijn meesters wellust, verslingert, en zagh niet op te doen. Hy quam slechts gedurigh, in d'eenzame schaduwe van dichte en hooge beuckeboomen, dit onbeslepen gezangk, uit yver, te vergeefs voor bergen en bosschen stroien: o Alexis, ghy wreedaert, acht mijne klaghten niet: ghy ontfarmt u niet, en zult my ten leste om hals brengen. Nu verquickt zich het vee zelf in koele schaduwe; nu beschaduwen doornehagen oock de groene haeghdissen, en Thestylis stampt knoploock en wilden tijm, welrieckende kruiden, voor de maeiers, die afgeslaeft, van hitte versmachten: maer terwijl ick uwe voetstappen, in het steecken van de

[1]) *Donaet:* Elius Donatus was een letterkundige der vierde eeuw, die de leermeester was van Hieronymus en verklaringen schreef van Vergilius en van Terentius.

[2]) *Pollio:* de Romeinsche veldoverste.

zon, naspore, zingen de heesche springkhanen uit heggen en struicken my na. Viel het my niet lichter Amaryls bitsheit en ongenade en haer hoovaerdy en spijt te verdragen? of Menalkas? hoewel hy bruin was, ghy blanck zijt. O schoone knaep, betrouw niet te zeer op uwe blanckheit: de witte wintbloem valt af; men leest de bruine beziën. O Alexis, ghy keert my den neck toe, zonder eens naer mijn gelegentheit te vragen, en hoe veel witte schapen ick weide en melcke. Ick heb duizent lammeren op de Siciliaensche bergen loopen, en winter en zomer altijt versche melck; en zing, gelijck de Thebaensche Amfion, aen zee, op den Aracynt [1]), plagh te zingen, wanneer hy zijn kudden lockte. Oock ben ick zoo leelijck niet; ick spiegelde my korts op den oever, toen 'er niet een windeken ruischte, en de zee heel stil lagh. Bedroogh my mijn schijn noit, ick zwichte voor Dafnis niet, al stont het aen uw oordeel. Och luste het u slechts met my, op het kladdige [2]) lant, in een boere stulp te woonen, harten te schieten, en een kudde bocken in groene maluwe te drijven: ghy zoudt met my in het bosch, gelijck Pan, zingen; Pan, die eerst [3]) vele rieten met wasch aen een leerde kleven; Pan, die voor schapen en schaepherders zorght: en laet het u niet berouwen uw mondeken op een riet te slijten: wat dede Amyntas niet, om dit te leeren? Ick heb een zevendubbele scherleifluit [4]) en ongelijck van lengde [5]) aen een gekleeft, my weleer van Dametas geschoncken, toen hy op zijn sterven leggende, zeide: ghy zijt nu de tweede eigenaer hier van. Zoo sprack Dametas: de zotte Amyntas benijde my dat. Behalve dit spaer ick noch voor u twee wit gespickelde geitjes, niet zonder mijn gevaer in een dal gegrepen: zy zuigen tweemael 's daeghs het schaep zijn uïers leegh. Thestylis meende al over een wijl my die af te pracchen; en zal 'er noch mede deurgaen, dewijl ghy mijn gaven verfoeit. O schoone knaep, koom herwaert: zie hoe de Nymfen u korven vol lelien vereeren: de blancke Nais pluckt bleecke

---

1) *Aracynt:* een berg van Acarnanië.
2) *Kladdig:* smerig, kleiachtig, *sordidus.*
3) *Eerst:* het eerste.
4) *Scherleifluit: schaerlei* (*horminum sativum*) is een plant, uit wier halmen de fluit was samengesteld. Zie PLINIUS XVIII, 10.
5) *Lengde:* lengte.

fiolen, mankop, en vlecht tyloozen en welrieckende dille; oock lavender met andere liefelijcke kruiden mengende, schakeert weecke blaeuwe beziën met goutbloemen. Ick zal u graeuwe en ruige queappels plucken, en kastanjen, daer mijn Amaryl op belust was; oock pruimen, zoo geel als wasch; een ooft, dat met u gedient is: oock zal ick, o lauwer en myrtetelgh, die naest den lauwer geëert wort, u mede plucken: dewijl ghy zoo byeen gevoeght, uwen liefelijcken reuck onder een mengt. Korydon, ghy zijt een boer: Alexis past op [1]) uwe gaven niet: en Iölas wijckt u niet, zoo het op gaven aenkomt. Wee my ellendige, wat bestont ick? Ick rampzaligh knecht zont den zuidewint in de bloemen, het zwijn in de bronnen. Och zinnelooze, voor wien vlught ghy? De Goden en Paris van Troje woonden wel in bosschen. Laet Pallas haer sloten bewoonen, dieze zelf stichtte: laet het ons met de bosschen houden. De norsse leeuwin volght den wolf, de wolf de geit, de dertele geit de groene klaver, en Korydon zijn Alexis. Elck wort van zijn eige zinnelijckheit bekoort. Let eens, hoe d' ossen, met den ploegh op de schraegh t'huis komen, en de zon aen het ondergaen, de wassende schaduwen verdubbelt: nochtans blaeckt my de minne: want hoe kan de minne zich matigen? Och, Korydon, Korydon, wat dolligheit komt u over? Uw wijngert hangt half gesnoeit aen den olm: vlecht liever wat anders, van teenen en zachte biezen, dat u te stade kome: ghy vint wel eenen anderen Alexis, zoo dees u den neck toekeert.

---

1) *Past op:* geeft om.

PALEMON.

DERDE HERDERSKOUT.

INHOUDT.

Menalkas en Dametas, beide herders, schimpen en krakeelen eerst onderling: Palemon ondertusschen op slagh komende, draeght zich als scheitsman, terwijlze by beurte om prijs zingen, daer het geen van beide wint, en Palemon elck even hoogh zet.

Terwijl Menalkas en Dametas in geschil,
Malkander met de fluit verbluffen, in de weide,
Gemoet Palemon hun, die met der buren wil,
Dit pijpgeschil beslecht, en looft hen alle beide.

MENALKAS. DAMETAS. PALEMON.

Menalkas.

Zeg my, Dametas, wiens vee is dit? behoort het Melibeus toe?

Dametas.

Neen, 't is Egons kudde: Egon bevalze my korts.

Menalkas.

Och altijt ongeluckige kudde, zoo lang hy Neëre vrijt, en ducht datze my boven hem stelle; want dees vreemde harder melckt de schapen tweemael in een uur; en tapt het vee zijn melk af, en onttreckt den lammeren het zogh.

Dametas.

Ghy most dat een' rechtschapen man evenwel zoo niet toeduwen: want wy weten wel wie u; toen de bocken zoo lelijck grimbeckten, en in wat kapelle: doch de Nymfen loegen, en belghden zich des niet.

Menalkas.

Zoo meen ick, toenze my met een krom snoeimes Mykons boomgaert en nieuwe wijngertrancken zagen snoeien.

Dametas.

Of toen ghy hier, by d' oude beuckeboomen, Dafnis boogh en pijlen in stucken braeckt, en dat u, o wrevelige Menalkas, zoo moeide, toen ghy zaeght datze den knaep gegeven waren: en waer hem dit leedt niet wedervaren, ghy had van spijt geborsten.

Menalkas.

Wat zullen Heerschappen niet aenrechten, naerdien dieven dit durven bestaen? Ghy schalck, zagh ick u niet Damons bock heimelijck wechslepen, terwijl Hontwolf zoo vreesselijck baste? En toen ick riep: waer versteeckt hy zich nu? Tityr, pas op uw kudde: zoo doockt ghy achter de liezen.

Dametas.

Behoorde hy, die den zangstrijt verloor, my niet de geit te leveren, die ick met mijne fluit won? Weet ghy het niet? het was mijn geit: en Damon zelf bekende het tegens my; doch dorstze niet leveren.

Menalkas.

Hebt ghy het hem met zingen afgewonnen? of uw leven wel een pijp gestelt? Plaght ghy, onbedreven mensch, met uwe valsche pijp niet menigen deun, op de driesprongen, jammerlijck den hals te breecken?

Dametas.

Lust het u dan, dat wy een proef nemen, en eens tegens elckander aengaen? ick zal dees jonge koe (op dat ghyze niet te kleen acht) die tweemael 's daegs gemolcken wort, en twee jongen zooght, tegen u opzetten: nu zeg op, wat zet ghy hier tegen?

Menalkas.

Ick zou niet een schaep van de kudde tegens u durven opzetten: want mijn vader en stiefmoeder, die boos genoegh

is, tellen beide, wanneer ick t' huis kome, tweemael 's daeghs het vee, d' een de schapen, d' ander de bocken. Doch naerdien ghy uw koe quijt wilt zijn, zoo zal ick een paer beucke kroezen, (die ghy zelf bekennen moet meer waerdigh te wezen) daer tegens zetten: kunstige Alcimedon sneet 'er een' taeien wijngert op, daer bleeck veil en beziën van eickloof zich met eenen luchtigen zwier omkrullen: in het midden staen twee beelden, 't een is Konon: en wie is d' ander [1]), die de gansche weerelt, ten dienst der menschen, met den graetboogh afmat; en in wat saizoen men zaeien en maeien moet? Ick hebb 'er noch noit mijnen mont aengezet, maer bewaerze in mijn kevi [2]).

Dametas.

Ick heb oock een paer kroezen, van dien zelven Alcimedon gesneden, met zacht beereklaeuw om d' ooren, en daer hy Orfeus, die bosschen na zich sleepte, in het midden zette. Ick hebb 'er noch noit mijnen mont aengezet, en bewaerze in mijn kevi: maer wat mogen kroezen by een koe halen?

Menalkas.

Ghy mooght deze reis niet af: wedt waerom ghy wilt; ick sta u vast. Laet het zeggen, wie slechts kome. Zie, daer is Palemon: ick wil maecken dat ghy voortaen niemant met zingen verguizen zult.

Dametas.

Begin slechts, kunt ghy wat: ick zal my niet t' zoek maecken, nochte van iemant laten verbluffen. Palemonbuur, luister slechts met al uw vijf zinnen toe; dit is bylo [3]) geen slecht wedtspel.

Palemon.

Zingt op: dewijl wy hier gemackelijck in 't gras zitten, en alle beemden en boomen en bosschen nu groeien en bloeien,

---

[1]) *Wie is d' ander:* die andere, wiens naam Menalkas verzwijgt, zou, volgens Servius, òf Aratus, òf Ptolomeus, òf Eudoxus zijn.

[2]) *Kevi:* kooi.

[3]) *Bylo:* voorwaar.

en het jaer te prijck[1]) zit. Dametas beginne: Menalkas volge. Zingt by beurte: Zanggodinnen zijn met beurtzangen beholpen[2]).

Dametas.

O Zanggoddinnen, laet ons van Jupijn beginnen: Jupijn vervult het al: hy onderhout de weerelt, en vermaeckt zich met mijnen zangk.

Menalkas.

Maer Febus bemint my: ick heb altijt gaven voor Febus, laurier en geurige maybloemen.

Dametas.

Galatea, dat dertele meiske, worpt my eenen appel naer het hooft, loopt in de willigen schuilen, en wou wel dat ick haer eerst zaege.

Menalkas.

Maer Amyntas, mijn stoockebrant[3]), komt my van zelf in den mont geloopen, eer dan de brack een lucht van Diane wech hebbe.

Dametas.

Ick weet nu wat ick mijn liefste schencken zal: want ick heb het nest gevonden, daer de ringelduiven zoo hoogh nestelen.

Menalkas.

Ick pluckte tien goutappels in 't bosch, dat 's al wat ick heb, om mijnen knaep te sturen; morgen zal ick hem meer appels sturen.

Dametas.

Och, hoe menighmael sprack my Galatea zoo minnelijck toe! o winden, luistert hier den Goden iet van in.

---

[1]) *Te prijck:* te pronk.
[2]) *Zijn met beurtzangen beholpen:* scheppen behagen in beurtzangen.
[3]) *Mijn stoockebrant:* die mij in liefde ontsteekt.

Menalkas.

Amyntas, wat baet het, dat ghy my in uw hart wel mooght lijden, indien ick, terwijl ghy wilde zwijnen jaeght, de netten moet bewaren?

Dametas.

Iölas, 't is heden mijn geboortedagh: zent Fyllis by my: koom zelf, wanneer ick een vaerze voor de vruchten offere.

Menalkas.

Fyllis bemin ick boven al: want toen ick van haer scheide, schreideze, en sprack: Iölas, leef lang, leef lang, mijn schoone.

Dametas.

De stal verschrickt voor den wolf, d' oeghst voor regen, de boomgaert voor wint, ick voor Amaryls ongenade.

Menalkas.

Het gewas verlangt naer regen, de gespeende bock naer haeghappels, het draghtbaere vee naer taeie willegeblaên, ick alleen naer Amyntas.

Dametas.

Pollio bemint onzen zangk, al luit die boersch. O Zanggodinnen, weit een vaerze voor uwen lezer.

Menalkas.

Pollio dicht zelf nieuwe vaerzen: weit eenen stier, die alree stoots is, en met zijne klaeuwen het zant in den wint schrabt.

Dametas.

O Pollio, dat hy, die u beminne, zich oock met u verblijde; van honigh overvloeie, en de Syrische roos op zijn doorne hage bloeie.

Menalkas.

Wie Bavius vermagh [1]), die bemint Mevius dichten, en magh wel vossen onder het juck spannen, en bocken melcken.

---

[1]) *Wie Bavius vermagh:* wie smaak vindt in de gedichten van Bavius, wie ze verduwen kan.

Dametas.

O knapen, die bloemen en aerdtbeziën leest, vlucht van hier; want de waterslang schuilt in het groene gras.

Menalkas.

Keert de schapen, datze niet verder gaen: d'oevers zijn gevaerlijck: nu drooght oock zelf de ram zijn vel.

Dametas.

Tityr, drijf al de geitjes, die langs den oever weiden, te rugge: ick zalze in de bron afspoelen, wanneer het tijt zy.

Menalkas.

Ghy knapen, drijft de schapen te koy: want de melck drooght op van hitte, zoo dat wy, gelijck lest, te vergeefs zullen melcken.

Dametas.

Och, hoe mager is mijn stier, in zulck een vette weide! vee en herder quijnen van een zelve minne.

Menalkas.

Zeker dit spruit niet uit minne: hy valt schier van de beenen: ick weet niet wie met zijn nijdige oogen mijn teere lammers betovert.

Dametas.

Zegh my in wat gewest (en ick zal u voor een' grooten waerzegger houden) de hemel pas drie ellen langk zy.

Menalkas.

Zegh my in wat gewest de Koningsbloemen wassen; en behou Fyllis alleen.

Palemon.

Ick ben niet wijs genoegh, om over dat zwaere geschil te zitten; ghy verdient de koe zoo wel als hy; en al wie voor zoete minne vreeze, of wienze bitter valle. Ghy knapen [1], stopt nu de beecken toe; de beemden zijn nat genoegh.

---

[1]) *Ghy knapen* enz.: d. i.: houdt nu maar op met zingen; ik heb er al wel van.

POLLIO.

VIERDE HERDERSKOUT.

INHOUDT.

Asinius Pollio, Veltheer van het Duitsche [1]) leger, na het veroveren van Salone, een stadt in Dalmatie, eerst den laurier, daer na oock het Burgemeesterschap verdienende; won in het zelve jaer eenen zoon, Salonius, naer de veroverde stadt, genoemt, wien Virgilius hier dit geboorteliet toezingt. Hier op draeit hy [2]) het geen de Sibylle van de toekomende goude eeuw gespelt hadde: nochtans mengt hy 'er middelerwijl oock den lof van vader Pollio en Augustus zelf onder; want dat hy zeit: *en de weerelt, door zijn vaders deughden bevredight, regeeren;* duiden zommigen op Augustus, die voor Julius Cesars zoon was aengenomen. Zommigen duiden dit op Salonius, en verstaen dat het begin van het groote jaer, door de Sibylle gespelt, met Pollioos Burgemeesterschap [3]) zijnen intre doet, waer onder dit kint geboren wort, zoo dat de groote maenden de maenden van dit groote jaar betekenen.

De Dichter groet den zoon van Roomsche Pollio
Met dit geboorteliet, voorzeit de goude tijden,
Uit der Sibyllen mont, en hoort van sterven noo,
Om noch met veltgezangk die heil-eeuw te verblijden.

Laet ons, o Siciliaensche Zanggodinnen, een' toon hooger gaen: want elck is niet met elst en lage tamarinden gedient. Indien wy van bosschen zingen; het opzicht over bosschaedje passe oock den Burgemeester. Nu is de leste eeuw, die ons de Kumaensche Sibylle spelde, voorhanden: nu komt 'er een lange ry van eeuwen weder op: nu komt de maeght Astrea [4]) en de gulde tijt ons weder by: nu wort ons een nieuwe

[1]) *Duitsche:* Germaansche.
[2]) *Hier op draeit hy:* hierop zinspeelt hij.
[3]) *Burgemeesterschap:* Consulaat.
[4]) *Astrea:* de Godin der Gerechtigheid, die gedurende de gouden eeuw op aarde gewoond, maar met het begin der ijzeren zich naar den hemel teruggetrokken had.

afkomst uit den hoogen hemel toegezonden. O kuische Lucijn [1]), begunstigh slechts de geboorte des kints, waer door eerst d' yzere eeuw zal ondergaen, en een goude eeuw over al de weerelt opstaen: uw Apollo regeert alreede. O Pollio, deze doorluchtige tijden en heerlijcke jaeren zullen onder uw Burgemeesterschap beginnen en ingaen. Indien 'er noch eenige voetstappen van onze boosheit staen, die zullen door uw beleit uitgewischt, en het aertrijck van langdurige vreeze ontslagen worden. Hy [2]) zal vergodet worden, de helden onder de Goden zien verkeeren, zelf onder hen verschijnen, en de weerelt, door zijn vaders deugden bevredight, regeeren. Maer o kint, d' aerde zal u slecht en recht d' eerste geschenckjes opofferen, klimop, hazelwortel en kallefskruit met lachende beereklaeuw, onder een gemengt. De geitjes zullen met volle uiers t'huis komen, en de kudden voor geene groote leeuwen verschricken: liefelijcke bloemen zullen uit uw wiegh opluicken: de slang zal quijnen, vergiftigh kruit verdwijnen, en d' Assyrische roos op alle velden wassen. Maer zoo ras ghy den lof der helden en uw vaders daden komt te lezen, en de deught begint te kennen, dan zullen de korenairen het velt allengs beginnen te vergulden, blaeuwe druiven aen d' ongesnoeide hagedorens hangen, en harde eicken honighdauw zweeten: niettemin zullen 'er noch zommige voetstappen van d' oude bedorvenheit onder loopen, die den gierigaert aenporren het zeegevaer te wagen, steden te bemuren, ackers te beploegen: dan wil 'er een tweede Tifys opstaen, om met een tweede Argo de bloem der helden aen te voeren: dan wil [3]) 'er noch een tweede Trojaensche oorlogh oprijzen, en een groote Achilles weder voor Troje gezonden worden. Wanneer ghy hier na uw mannelijcke jaren bereickt, dan zal de zeeman het varen staecken, geene kiel heur waeren vermangelen [4]), d' aerde overal alles teelen: men behoeft dan geen lant te eggen, geen wijngert te snoeien: d'arbeitzame ackerman zal de stieren uit den ploegh spannen, geene wol allerhande verf [5]) behoeven aen te nemen; maer de

---

[1]) *Lucijn:* Lucina, Schutsgodin der barende vrouwen.

[2]) *Hy:* te weten de zoon van Pollio.

[3]) *Wil:* zal.

[4]) *Geene kiel heur waeren vermangelen:* figuurlijk voor: met geen vaartuig zal koopmanschap gedreven worden. *Vermangelen* is verruilen.

[5]) *Verf:* kleur.

ram in den beemt zijnen rugh met een vacht van geurig en gloeiende purper en oranjeverf decken, en berghroot den lammeren, onder het grazen, van zelf zijn verwe geven. De Schickgodinnen, die eenstemmigh de bestendigheit van het goddelijcke nootlot bestemden, zeiden: o spillen, spint ons zulcke eeuwen. O lieve spruit der Goden, door wie Jupijns afkomst zoo machtigh zal aenwassen, aenvaert, het wort nu tijt, uw hooge tittels. Zie eens, hoe de wijde weerelt, het gewelf des hemels, en zee en lucht en aerde, onder hunnen last, bezwijcken. Zie eens, hoe alle dingen zich tegens d' aenstaende eeuw verheugen. Och, had ick noch zoo lang te leven, en geest genoegh om uwe daden te melden: de Tracische Orfeus, nochte Linus [1]) zouden my met geene lofzangen verdooven; al nam Orfeus zijne moeder Kallioop; Linus zijnen vader, den schoonen Apollo, te baet: al speelde oock Pan tegens my, voor de vierschaer van Arkadie; Pan most het my oock gewonnen geven, voor de vierschaer van Arkadie. O kleene knaep, begin uwe moeder met kennisse toe te lachen: uw moeder droegh u pijnelijck tien maenden onder haer hart. O kleene knaep, begin: wien d' ouders noit toeloegen, dien achtten Natuurgodt en Bedtgodin hun tafel en bedde onwaerdigh [2]).

---

[1]) *Orfeus, Linus:* van *Orfeus* is reeds meermalen gesproken. *Linus* was mede, volgens de fabel, een zoon van Apollo, en dus een zanger.

[2]) De dichter bedoelt hiermede: die de liefde zijner ouders niet verwerft, wordt ook door de goden niet begunstigd.

D A F N I S.

VIJFDE HERDERSKOUT.

INHOUDT.

Menalkas en Mopsus, beide herders, beklagen den doot van Dafnis, den Siciliaenschen herder, by Merkuur geteelt, door Pan in zangkunst onderwezen; en d'een zingt zijn grafschrift, d'ander zijn vergodinge. Men vint'er die by Dafnis Cesar, den Oppergezaghsman, meenen verstaen te worden, die onlangs eer de Poeet dit dichte, op het hof, met drieentwintigh wonden getaistert lagh. Zommigen duiden hem op Quintilius Varus, die in Duitschlant met drie keurbenden neergeleit [1]) wert. Zommigen nemen het liever op Flakkus Maro, Virgilius broeder, van [2]) wien noch dit paer wijdtbekende vaerzen, hoewel onzeker wieze dichtte, voorhanden zijn:

Ghy, die op Dafnis naem hier Flakkus lijck beschreit,
Verheft uw' broeder zelf tot aen d' onsterflijckheit.

Zommigen leggen het op Salonijn uit, wiens geboorteliet hy in den voorgaenden Herderskout zong; doch nu zingt hy de vergodinge van dien zelven overleden.

Menalck, met Mopsus, hier op Dafnis dootbaer weent:
Zy voeren hem om hoogh, in 't midden van de Goden,
En bidden, dat hy 't volck van daer zijn gunst verleent,
Voor offerwijn en melck, zijn Godtheit aengeboden.

MENALKAS. MOPSUS.

Menalkas.

Mopsus, dewijl wy, beide even konstigh, ghy meester op de fluit, ick in 't zingen, wel op malkander passen: waerom gaen wy hier niet nederzitten onder deze olmen en hazelaers, door een geplant?

---

[1]) *Neergeleit:* verslagen.
[2]) *Van:* over.

Mopsus.

Menalkas, ghy zijt ouder: 't is billijck dat ick u volge; het zy wy ons nederzetten in de schaduwe van het bevende loof, waer in de westen wint speelt, of liever in een hol: zie eens, hoe de wilde wijngert dat hol hier en daer met druiven belommert.

Menalkas.

Amyntas magh alleen u op ons bergen tarten [1].

Mopsus.

En of hy Febus zelf met zingen wou verdooven [1]?

Menalkas.

Nu Mopsus, hef eerst aen, het zy ghy zingen wilt van Fyllis vryaedje [2], of van schutter Alkons lof [3], met schieten ingeleit, of van Kodrus krackeel [4]: hef aen: Tityr zal ondertusschen de grazende bocken hoeden.

Mopsus.

Ick wil u liever deze vaerzen laten hooren, die ick korts op de groene schors van beuckeboomen schreef, en by beurte zong en tureluurde: zegh dan dat Amyntas tegens my zinge.

Menalkas.

Gelijck de taeje willegeboom voor den blonden olijf; gelijck de lage lavenderbloem voor den rooden roozelaer moet wijcken; zoo verre moet, mijns oordeels, Amyntas voor u wijcken.

---

[1]) *Amyntas* enz. *En of hy* enz. Deze twee regels zijn, 't zij met opzet, 't zij bij toeval, twee Alexandrijnen geworden. De tweede regel is bij de vertaling in rijm dan ook zoo gebleven.

[2]) *Fyllis vryaedje:* of hier eenvoudig een boerenmeisje, dan wel de beminde van Demofoön wordt bedoeld, is niet duidelijk.

[3]) *Alkons lof:* Alkon was een bekwaam boogschutter, die eens, zijn zoontje ziende van een slang omkronkeld, zoo behendig zijn pijl bestuurde, dat hij de slang doodde, zonder den knaap te beschadigen.

[4]) *Kodrus krackeel:* een Grieksche idylledichter, die te Rome geleefd schijnt te hebben, doch van wien niets gebleven is.

Mopsus.

Genoegh, mijn zoon, hou op: wy zijn alree by 't hol. De Veltgodinnen beweenden Dafnis, die zoo deerlijck om hals geraeckte: ghy hazelaers en vlieten kost dit van de Veltgodinnen getuigen, toen de moeder, op haer zoons droevigh lijck vallende, over d'ongenade der Goden en starren kermde. Och Dafnis, geene herders drenckten, toen ghy boven d'aerde stont, hun zatte ossen in den koelen stroom: het vee proefde niet eenen druppel nats, nochte zette zijnen mont eens aen het gras. O Dafnis, woeste bergen en bosschen weten te zeggen, hoe oock de Libyaensche leeuwen om uwe doot steenden. Dafnis leerde ons Armeniaensche tigers voor den wagen spannen: Dafnis leerde ons de reien, Bacchus ter eere, aenvoeren, en taeje wijngertstocken met zachte wijngertbladen bevlechten. Gelijck wijngert de boomen, en druiven den wijngert; gelijck stieren de kudden, en het gewas de vette ackers vercieren; zoo verciert ghy alleen uwe lantslieden. Sedert de doot ons van u beroofde, verliet zelf Pales [1]), zelf Apollo de weiden. Daer wy dickwils goet koren in de vore zaeiden, quam niet dan onkruit en stroo en stoppel op: en daer zachte fiolen en roode tyloozen stonden, wiessen niet dan scherpe distels en dorens. O Herders, bestroit den wech met loof: beschaduwt de bronnen met meien: Dafnis is wel zulck een staetsi waerdigh. Gaet, stelt hem een graf met dit grafschrift toe: Ick Dafnis hier in de bosschen, en ten hemel toe vermaert, was een herder van het schoone vee, en zelf schooner dan het vee [2]).

Menalkas.

O goddelijcke dichter, uw dicht bekomt ons zoo wel, gelijck de slaep in 't gras het afgeslaefde hart; gelijck een zoete en springende waterbeeck, by heeten zonneschijn, het dorstige hart verquickt: en ghy fluit niet alleen, maer zingt zoo wel als uw meester. Geluckige knaep, ghy zult nu neffens hem zitten. Evenwel willen wy u wederom loven, naer ons beste

---

[1]) *Pales:* een herdersgod, hoog in eer bij de Romeinen.

[2]) *Zelf schooner dan het vee:* men ziet hieruit, dat de boeren in de dagen van Vergilius volkomen zoo waren als nu, en, waar zij van iets gewagen moesten, dat bijzonder schoon was, geen beter vergelijkingspunt wisten dan hun vee.

vermogen, en uwen Dafnis tot aen den hemel verheffen: wy willen Dafnis tot aen den hemel toe loven: Dafnis beminde ons mede.

Mopsus.

Kunnen wy wel iet grooters dan zulck een gave verwerven? Oock was dees knaep al prijzens waerdigh, en Stimichon prees ons al overlang die dichten aen.

Menalkas.

De blancke Dafnis ziet (het geen hy ongewoon was) de poort des hemels met verwonderinge aen, en wolcken en starren onder zijn voeten drijven: weshalve bosschen en beemden, Herdersgoden en herders en Boschgodinnen lustigh en vrolijck zijn. De wolf beloert geen schaep, nochte men spant geene netten om harten te vangen: d'oprechte Dafnis is met vrede gedient. D'ongeschore kruinen der bergen juichen zelfs van blyschap, dat het aen den hemel klinckt: klippen en boomgaerden zelfs wedergalmen nu op dit gezangk: O Menalkas, hy is een Godt, ja een Godt. O Dafnis, begenadigh en zegen uw volck. Zie, daer staen vier altaren, twee voor u, en twee voor Febus. Ick zal u jaerlijcks twee kannen opdragen, die van versche melck schuimen, en twee bekers met vetten olijfoli: en eerst de gasten met eenen rustigen dronck wijns by den haert verheugen, zoo het winter is; des zomers, onder het groen. Ick zal Ariusischen wijn [1], als nieuwen nektar, in schalen schencken. Dametas en de Lyktische Egon [2] zullen voor my opzingen: Alfesibeus zal, gelijck de Saters, danssen. Aldus zullen wy u eeuwigh vieren, wanneer wy de Veltgodinnen onze beloften, naer de gewoonte, betalen, en d' ackers door offerhanden zuiveren. Zoo lang het wilde zwijn op 't geberghte, de visch in 't water zal leven, de honighbye den tijm, de springkhaen den dauw uitzuigen; zoo lang zal men van uwen naem en faem en lof gewagen. D'ackerman zal u jaerlijcks, gelijck aen Bacchus en Ceres, zijn beloften betalen; ghy hem oock aen zijn belofte verplichten.

---

[1]) *Ariusischen wijn:* wijn van Chios, welk eiland een voorgebergte had, *Ariusium* geheeten.

[2]) *De Lyktische Egon: Lyktus* was een stad van Creta.

Mopsus.

Wat, ay, wat zal ick u voor dat gezangk schencken? Want geen koelte uit den zuiden, geen strant, waer tegens de baren aenslaen, nochte geene beeck, die door dalen en steenrotsen heneruischt, verquicken mijn hart zoo zeer.

Menalkas.

Eerst zal ick u deze brosse scherleipijp schencken, die ons leerde: Korydon [1]) was op den schoonen Alexis verslingert: die zelve pijp leerde ons: wiens vee is dit [2])? behoort het Melibeus toe?

Mopsus.

En ghy Menalkas, aenvaert dezen herdersstaf, dien ick noit Antigenes overliet, hoe dickwils hy my badt, en al verdiende hy elcks gunst: de staf is schoon van koperen beslagh, en eenparigh van quasten.

---

1) *Korydon* enz.: zie hierboven, den *Tweeden Herderskout.*

2) *Wiens vee is dit:* zie den *Derden Herderskout.*

SILENUS.

ZESTE HERDERSKOUT.

INHOUDT.

In dezen Herderskout voert hy Silenus in, heel verzopen, gelijck Bacchus opvoeder betaemt, doch geleerdelijck, naer het gevoelen der Epikureen, van der dingen oirsprongk zingende, en dat Quintilius Varus [1] ten gevalle. Voorts dewijl dit met den lagen stijl des Herderszangs niet wel overeenkomt, zoo ontschuldight hy zich terstont in den beginne, en hier niet lang op malende zoo vaert hy terstont tot zijn vertellingen voort.

Sileen, des Wijngodts knaep, in zijne dronckenschap
En ronckende verrascht, en aengeperst tot zingen,
Verheft zijn schelle stem, en zet zijn zinnen schrap,
Ontvouwt hun 's weerelts wiegh, gemengt met vremde dingen.

Onze Thalye [2]) gewaerdighde zich d' eerste den toon des Syrakusers [3]) na te spelen, en schaemde zich niet in bosschen te woonen. Toen ick van krijgh en Koningen wou zingen, trock Apollo my by het oor, en sprack: Tityr, een rechtschapen herder moet zijn schapen hoeden, en een veltdeuntje tureluren. Dewijl het u, o Varus, nu niet wil ontbreecken aen andere dichters, die lustigh [4]) zijn om uwen lof op te halen, en bloedige oorlogen te trompetten; zoo zal ick nu op een dun riet een veltliet spelen, en Apollos last volgen: zoo iemant nochtans, zoo iemant oock belust zy dit te lezen, die zal hooren, hoe onze tamarinden en alle wouden van Varus lof gewaegen: Febus ziet oock geen bladt liever, dan daer hy Varus

---

[1]) *Quintilius Varus:* volgens sommigen *Lucius Varus*, de vriend van Augustus; doch zie HEYNE *Exc. II in Eclog.*

[2]) *Onze Thalye:* t. w. de Muze. Elders — in de voorrede der *Leeuwendalers* — spelt Vondel juister *Taelleie.*

[3]) *Des Syrakusers:* Theocritus.

[4]) *Lustigh:* belust.

naem op geschreven vint. Vaert dan voort, o Zanggodinnen.

Chromis en Mnasylus, twee jongers [1]), vonden Silenus in een hol leggen slapen, met zijn aderen noch vol wijns, dien hy 's daeghs te vore gepepen [2]) had, gelijck hy altijt vol [3]) is: ontrent zijn hooft lagen slechts eenige kranssen gevallen, en daer hing een groote wijnkan aen haer gesloten oor. Deze knapen (overmits de grijzert hen alle beide dickwils met belofte van zingen te leur stelde) treden toe, en knevelen hem wel vast met banden van kranssen. Egle quam op slagh, en de verlege maets te hulp; Egle, de schoonste van alle Veltgodinnen; en juist, toen hy zijn oogen opsloeg, beschilderdeze zijn troni en voorhooft met roode moerbezien. Hy, om dit bedrogh lachende, zeide: mijn kinders, waerom kneveltghe my? Laet my los: 't is genoegh, dat ghy my dus betrapt ziet: eischt maer wat liet ghy hooren wilt: u zal ick met een liet, haer met wat anders paejen: met hief hy aen. Daer had ghy de Saters en het wilt op maet mogen zien trippelen: daer begosten dicke eicken hun toppen te schudden: zoo dat Parnas min met Febus; Rodope en Ismarus [4]) min met Orfeus vermaeckt zijn: want hy zong, hoe in dit groote en ledige begrijp alle dingen uit den zade van water en vier en aerde en lucht te zamen runden: hoe alle dingen uit deze hooftstoffen sproten, en de weereltkloot eerst in zijnen vorm gegoten wiert. Toen begost zich de gront te zetten, het water te scheiden, en alles allengs zijn wezen te krijgen. Nu zagh het aertrijck met verwonderinge eerst de zon schijnen, en den regen uit d' ontslote wolcken vallen. De bosschen begosten eerst te wassen, en het gedierte liep hier en daer dolen op het geberghte, dat noch nieuw was. Hier na verhaelde hy, hoe Pyrra [5]) steenen zaeide; van Saturnus rijck [6]), Prometheus dieverye [7]), en zijnen Arent

---

[1]) *Jongers:* jongelieden.

[2]) *Gepepen:* geslurpt.

[3]) *Vol:* zat.

[4]) *Parnas, Rodope, Ismarus:* bergen in Griekenland en Thracië.

[5]) *Pyrra:* de vrouw van Deucalion, die, met hem uit den Zondvloed overgebleven, steenen zaaide, waaruit menschen voortkwamen.

[6]) *Saturnus rijck:* de gouden eeuw, toen Saturnus op aarde regeerde.

[7]) *Prometheus dieverye:* Prometheus ontstal het vuur aan den hemel en werd ter straffe daarvoor op last van Jupiter vastgebonden op den Kaukasus, waar een arend zijn lever kwam uitpikken.

op Kaukaes: oock van Hylas, en in welck een bron de mae troozen hem verloren, roepende: Hylas, Hylas [1]), dat 'er al het strant van gewaeghde: en hy vertrooste Pasifaë [2]), op den sneeuwitten stier verlieft: geluckigh waerze, hadde 'r noit vee geweest. Och, rampzalige maeght! wat dolheit gingk u over? Pretus kranckhoofdige dochters [3]) loeiden over al het velt; nochtans verliep geen van deze zich zoo schendigh met vee; hoewel elck op het effen voorhooft dickwils naer de horens voelde, en vreesde het ploeghjuck aen den hals te krijgen. Och, rampzalige maeght, ghy zwerft nu op de bergen; en hy leit met zijn spierwitten rugge op een zachte maybloem, en erkaeuwt vast het ingezwolgen gras, onder eenen bruinen eeckelboom [4]), of zoeckt een vryster onder al den hoop. Veltgodinnen, ay Kretenzer Veltgodinnen, sluit bosschen en beemden; misschien of wy by geval ergens het spoor van den dwalenden stier vonden: misschien of zommige koejen hem (die zich in het groene gras vergeet, of een drift ossen volghde) weder te Gortyne [5]) in den stal te recht broghten. Daer na zong hy van het maeghdeke, dat [6]) zich aen Hesperus appels vergaepte: oock hoe Faëtons zusters met mosch en een bittere schorsse overtrocken wierden, en reizigh als elzen, aen d' aerde gewor-

---

[1]) *Hylas:* Hylas was de zoon van Theodamas en werd weggeroofd door Hercules, dien hij op den tocht met de Argonauten vergezelde. Op de grenzen van Ionië verdronk hij in een put, waaruit hij drinken wilde, uit droefheid waarover Hercules zijn tochtgenooten verliet.

[2]) *Pasifaë:* de vrouw van Minos.

[3]) *Pretus kranckhoofdige dochters:* Pretus, Koning van Argos, had drie dochters, Lysippe, Isinoë en Iflanasse, die zeer schoon, doch op die schoonheid zoo hoovaardig waren, dat zij zich met Juno vergeleken. Tot straf hiervan joeg deze haar een ijlhoofdigheid aan waarbij zij zich waanden, koeien te zijn, en naakt in 't veld omdoolden. Melampus, een vermaarde arts, nam aan ze te genezen, mits Pretus hem een derde deel van zijn rijk tot belooning afstond. De Koning weigerde in den aanvang aan een zoo buitensporigen eisch te voldoen; doch ontwarende, dat zijn dochters al erger en erger werden, en de ziekte langzamerhand bij de vrouwen aanstekelijk, sloeg hij den koop toe. Melampus, de meisjes door middel van „nieskruid" genezen hebbende, ontving na volbrachte genezing, boven het bedongen loon, de hand van eene van haar.

[4]) *Eeckelboom:* eikelboom.

[5]) *Gortyne:* de hoofdstad van Creta.

[6]) *Het maeghdeke, dat* enz.: Atalante.

telt bleven: oock hoe Gallus [1]), aen Permessus [2]) oever omzwervende, van eene der negen zusteren [3]) op den berg Helikon geleit wiert, en Apolloos geheele rey hem daer eerbiedigh toeneegh: hoe Linus, een herder, met den krans van bittere eppe en bloemen om het hooft, hem met een goddelijck dicht dit toezong: de zanggodinnen vereeren u, (aenvaertze toch) deze pijpen, te vore den ouden Hesiodus van Askra [4]) eigen, en waer mede hy harde esschen ten bergh af plagh te locken: ghy zult hier op den oirsprongk van het Gryneesche bosch [5]) verhalen; zoo dat Apollo geen woudt hooger dan dit zal roemen. Wat wil ick meer vertellen? Van Nisus dochter [6]), Scille? die men zeit, dat beneden haeren blancken navel met bassende honden omgort, Ulysses schepen plaeghde, en de verbaesde maetroozen, helaes! door haere zeehonden in den diepen afgront verslont? Of hoe hy verhaelde Tereus gestaltwisseling [7])?

---

[1]) *Gallus:* Cornelius Gallus — van wien hierboven bl. 20 reeds gesproken is, was door de Driemannen gezonden om belastingen te innen van de landen over den Padus gelegen, en raakte waarschijnlijk reeds bij die gelegenheid met Vergilius bekend. Hij wordt hier ondersteld, op een wandeling door eene der Zanggodinnen naar de overige geleid en dientengevolge dichter geworden te zijn.

[2]) *Permessus:* een rivier van Beotië, uit den Helicon voortspruitende en den Zanggodinnen geheiligd.

[3]) *Negen zusteren:* de negen Muzen.

[4]) *Hesiodus van Askra:* de beroemde zanger der Theogonie, en — wat hier vooral in aanmerking komt — van den Landbouw.

[5]) *Het Gryneesche bosch:* dit was gelegen op de grenzen van Ionië in de nabijheid van de stad Grynia, van welke verhaald wordt dat zij te gelijk met Troje gesticht werd.

[6]) *Nisus dochter, Scille:* Nisus was Koning van Megara, en zijn dochter Scylla, verliefd geworden op Minos, die de stad belegerde, zond hem een purpere hoofdhaar van haar vader, dat zij dezen had uitgetrokken en waaraan het behoud van diens rijk was verbonden. Versmaad door Minos, wien deze onnatuurlijke daad ergerde, werd zij in een vogel veranderd. Deze fabel heeft aan onzen dichter Rotgans stof gegeven tot een indertijd zeer geprezen treurspel. — De dochter van Nisus wordt echter hier ter plaatse verward met een andere Scylla, dochter van Tyson en minnares van Glaucus. Deze nimf had den minnenijd opgewekt van Circe, welke tooverkol een bron, waar Scylla gewoon was zich in te baden, vergiftigde. Het arme meisje, daarin getreden, zag bij 't uitgaan haar onderlijf in honden veranderd, en sprong van schrik in zee, waar zij sedert een gevaarlijke zeeklip werd.

[7]) *Tereus gestaltwisseling:* Tereus werd, toen hij zijne vrouw Procne en zijne schoonzuster Philomela wilde dooden en zij zich door de vlucht redden, veranderd in een hoppe.

Wat gerecht, wat bancket Filomele hem opdischte? Hoeze de wildernisse in vlughte, en met welcke vlercken die rampzalige eerst over haer hof vloog? Hy zong al wat Febus eertijts by den geluckigen Eurotas zong, die zijn laurieren dit voortleerde: de dalen galmden hemelhoogh van zijnen zangk; tot dat d' avont [dien dagh te spijt] vallende, den herderen beval hunne schapen te tellen, en te koy te drijven.

MELIBEUS.

ZEVENSTE HERDERSKOUT.

INHOUDT.

De stof van dezen Herderskout is geschept uit Theokrijts Herderszangen [1]). De Poeet voert hier Melibeus den herder in, die het wedtspel tusschen Korydon en Thyrsis verhaelt, waer over hy, zijnen verdwaelden geitebock zoeckende, by geval op slagh quam, en van Dafnis tot zeghsman over het wedtspel geroepen wert, dat hy Korydon toewees, gelijck in 't einde des Herderskouts gezeit wort: *Ick heb 'er opgelet, en hoe Thyrsis, die 't verloor, vergeefs hier tegens aen zong.* Want men wil gelooven dat by Korydon Virgilius; by Thyrsis Theokrijt, of iemant anders betekent wort.

Toen Melibeus vast den bock der kudde zocht,
Riep Dafnis hem in 't groen, daer m' om den zangprijs twiste:
Hy sloot, dat Korydon ruim Thyrsis over moght,
Welck vonnis het geschil van 't zangers wedtspel sliste.

MELIBEUS. KORYDON. TYRSIS.

Melibeus.

Dafnis zat, by geval, onder een' ruischende eeckelboom, en Korydon en Tyrsis hadden hun vee by een gedreven; Tyrsis zijn schapen, Korydon zijn geitjes, van melck overladen: beide Arkaders, beide in hun bloejende jeught, even veel meesters in 't zingen, en bereit hun beurt te houden. Terwijl ick hier de jonge myrten voor de koude beschutte, verdwaelde mijn geit, zelf het manneke van de kudde; en ick zie Dafnis, die my oock zagh, en terstont toeriep: hou Melibeus, kom herwaert, uw geit en bocken zijn geborgen, en magh het u beuren, rust wat in deze lommer. Hier komen de runders door de beemden aen-

[1]) t. w. de 6e Idylle.

streven, om te drincken: hier boort Mincius [1]) den groenen oever met dunne rieboorden, en de byezwarm bromt op den gewijden eick. Wat zou ick doen? Ick had geenen Alcip, nochte Fyllis, die mijn gespeende lammers in de koy sloot: en tusschen Korydon en Tyrsis was een groot krackeel: nietemin liet ick, om hun spel, mijn werck drijven; dies hievenze beide om strijt hun gedicht aen, en wouden beide by beurte zingen het geen zy kosten. Korydon zong dit, Tyrsis dat, op zijne beurt.

Korydon.

O Libetronsche Veltgodinnen [2]), mijn vermaeck, laet my een liedt zingen, zoo schoon als mijn Kodrus [3]), de beste naest Febus, dichte: of zijn wy alle zoo veel meesters niet, laet ons de schelle fluit hier aen den pijnboom ophangen [4]).

Tyrsis.

Ghy Arkadische herders, bekranst uwen aenkomenden Poeet met veil, dat Kodrus hart van spijt berste: of zet hy my te hoogh, zoo bevlecht mijn hooft met hazelwortel, op dat zijn bitse tong den aenkomende dichter niet hindere.

Korydon.

O Diane, kleene Mykon offert u dien geborstelden zwijnskop, en deze getackte horens van een langklevende hart. Verwerf ick mijn bede, zoo zal men u een schoon marmerbeelt oprechten, met purpere laerzen aen de beenen.

Tyrsis.

O Priaep, ghy moet u jaerlijcks met een schotel melck en dezen koeck vrolijck maecken: want ghy zijt slechts een arm

---

[1]) *Mincius:* de Mincis, een rivier, die bij Mantua stroomt.

[2]) *Libetronsche Veltgodinnen:* Libethrus was een bron in Beotië gelegen, aan de Muzen gewijd en aldus genoemd naar Libethrus, die aldaar het eerst in de harmonie zou onderwezen hebben.

[3]) *Kodrus:* de idylledichter, van wien in den *Vierden Herderskout* gesproken is.

[4]) De pijnboom was aan Pan geheiligd. Oudtijds bestond de gewoonte dat de kunstenaar die zijner kunst vaarwel zeide, het werktuig, waarmede hij die uitoefende, der Godheid toewijdde onder wier bijzondere bescherming zij stond.

Tuinheiligh. Wy wijdden u naer den tijt een marmerbeelt toe: maer zoo ras de kudde draghtbaer wort, zal men u een beelt van louter gout gieten.

Korydon.

O Galatea, Nereus dochter, my aengenamer dan Siciliaensche tym, blancker dan een zwaen, schooner dan wit veil; draeght ghy noch een luttel zorgh voor uwen Korydon, zoo koom hem by, zoo dra de zatte stieren te stal zijn.

Tyrsis.

Ja, ick moet u bitterder schijnen dan Sardinisch kruit, scherper dan muisdoren [1]), ongeachter dan wier, aen strant gesmeten; zoo my dees dagh niet langer dan een geheel jaer valle. Ghy runders, is 'er schaemte, gaet hene, gaet hene zadt naer huis.

Korydon.

Bemoschte bronnen, kruiden, zachter dan de slaep, en ghy groene haeghappelboomen, die u met luttel schaduwe bedeckt, beschut het vee voor den brandenden Kreeft: de zomerzon begint al te steecken; de groene wijngert al te botten.

Tyrsis.

Hier is een warmen haert, en harshout genoech; hier wort altijt aengestoockt, en de posten zien altijt zwart van roet: hier passen wy zoo veel op den Noorden wint, als de wolf op de menighte, of stroomende vlieten op d'oevers.

Korydon.

Hier wassen oock geneverbezien, en ruige kastanjen: overal leggen d'appels onder de boomen: alles lacht ons nu toe: maer verlaet schoone Alexis deze bergen, zoo zult ghy de beecken zien uitdroogen.

Tyrsis.

Het velt verdort; het quijnende gras versmacht, naerdien de lucht bedorven is: Bacchus benijt den heuvelen de schaduwe

---

[1]) *Muisdoren.* steekpalmen.

der wijnrancken: maer komt onze Fyllis eens weder, zoo zullen alle bosschen bloejen, en Jupijn in eenen gewenschten regen neder dalen.

Korydon.

De populier behaeght Herkules boven al, de wijnstock Bacchus, de myrt de schoone Venus, de laurier Febus; maer Fyllis bemint den hazelaer: zoo lang Fyllis den hazelaer bemint, zal de myrt nochte Febus laurier den hazelaer verdoven.

Tyrsis.

D'esscheboom spant de kroon in het bosch, de pijnboom in den tuin, de populier aen den stroom, de denneboom op hooge bergen: maer zoo ghy, o schoone Lycidas, my dickwils begroet, zoo moet d'esscheboom in het bosch, de pijnboom in den hof, voor u wijcken.

Melibeus.

Ick heb 'er opgelet, en hoe Tyrsis, die 't verloor, vergeefs hier tegens aen zong: Korydon zal voortaen onder ons wel Korydon blijven.

TOVERES.

ACHTSTE HERDERSKOUT.

INHOUDT.

Dees Herderskout begrijpt twee deelen. De herder Damon op Nise, een meisken, verslingert, berst in het eerste deel, door ongeduldige minne, met veelerleie klaghten uit, aengezien Mopsus haer in 't harte lagh. Het ander deel is bykans altemael geschept uit Theokrijts Zangwijs, op den zelven tittel gestelt; waer in een zekere toveres de zinnen des mans, die haer afsloegh, door toverkruiden en bezweeringen, pooght tot haer minne te bewegen.

De droeve Damon klaeght, hoe Mopsus strijcken gaet
Met Nyse, zijn vriendin en oirzaeck van zijn sterven.
Alfesibeus zoeckt aen toverkunsten baet,
Om entlijck heul en troost by Dafnis te verwerven.

DAMON. ALFESIBEUS.

Ick zal Damons en Alfesibeus herdersliet verhalen, en hoe de vaerze, daerze in de wedt[1]) zongen, haer grazen vergat, en de bosschen over dien toon verbaest, de loopende beecken stil stonden. Ick zal Damons en Alfesibeus herdersliet verhalen. O begunstigh my, het zy ghy nu boven den befaemden Timavus[2]) en zijne rotsen henetreckt; of langs d'Illyrische kusten zeilt; och, zal ick wel dien dag beleven, dat my gebeure uwe oorlooghsdaden op te trompetten? Zal ick noch beleven, dat my gebeure uwen naem door gedichten, die alleen waerdigh zijn in Sofokles laerzen te treên, over de gansche weerelt uit te breiden. Ick begin van u, en eindige met u: ontfang mijne vaerzen, die ick op uw bevel aenhef, en gedoogh dat dit veil zich om uw hooft en zeeghaftigen lauwer kringkele.

---

[1]) *Wedt:* wedstrijd.

[2]) *Timavus:* de Timavus is een bron, en een rivier, bij welker water Padua gebouwd is.

Naulix verdween de koele schaduwe aen de lucht, wanneer de dauw op het velt het vee meest verquickt; of Damon, tegens eenen reizigen olijfboom leunende, hief aldus aen:

Damon.

O morgenstar, verrijs voor 't kriecken van den blijden dagh, terwijl ick, onder het vryen van Nise, mijn toekomende bruit, zoo schandelijck uitgestreecken [1]), vast kerme, en op mijn uiterste leggende, de Goden (hoewel het my niet baete, dat ickze tot getuigen mijner trouwe nam) noch voor het leste aenroepe.

Mijn fluit [2]), nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Menalus [3]) is altijt met een ruischende woudt en galmende pijnboomen voorzien: die bergh hoort de herders altijt van vryaedje zingen, en van Pan, die eerst fluiten van riet sneedt.

Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Mopsus trout Nise. Wat durven wy vryers niet hopen? Nu paren griffoens met paerden, en na onzen tijt zullen bloode dassen en honden te gader drincken. O Mopsus, sny nieuwe tortsen: de bruit komt u t'huis. O Bruidegom, stroy noten: d' avontstar gaet u ten gevalle in het westen onder.

Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. O ghy zijt nu fraey aen den man geraeckt, dewijl ghy alle vryers verachte, en op mijn fluit en mijn geitjes, en mijn borstelige winckbraeuwen, en langen baert schimpte: en niet eens geloofde, dat Godt zich met weereltsche zaecken bekommert.

Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Ick zagh u [toen ghy noch een klein meiske waert, met uwe moeder, op onze hoeve, daer ick u omleide] blozende appels plucken, en kost toen, in mijn dertiende jaer gaende, aen de jonge tacken reicken. Zoo ras ick u zagh, sloegh ick aen 't quijnen, en liet my vervoeren?

Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Nu weet ick eerst wat de Minnegodt is: Ismarus, of Rodope, of

---

[1]) *Uitgestreecken:* afgescheept.

[2]) *Mijn fluit* enz. Wederom een Alexandrijn, hier stellig met opzet geschreven, evenals iets verder *mijn tovervaerzen* enz. — en beiden ook overgebracht in de metrische vertaling.

[3]) *Menalus:* een berg in Arcadië.

de verregelege Garamanten[1]) baerden uit harde steenen dit kint, wiens aert en natuur ons geensins gelijckt.

Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. De wreede Minnegodt leerde de moeder[2]) haer handen met kindermoort bevlecken. Ghy waert oock een wreede moeder. Wie van beide was wreeder, de moeder of dat snoode kint? dat kint is snoot, en deze moeder oock wreet.

Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Laet nu den wolf van zelf voor het schaep vlieden: harde eicken blozende appels dragen: tyloozen op den els wassen: de schors van tamarissen[3]) vet amber zweeten: uilen tegens zwanen zingen: Tityr een Orfeus zijn, Orfeus in de bosschen, Arion onder Dolfijns.

Mijn fluit nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Laet al het lant vry bare zee worden: o bosschaedjen, het ga u wel. Ick zal van den oppersten top eenes berghs los in zee springen; ontfang dit tot een leste gave, voor mijne doot. Mijn fluit, nu staeck[4]), nu staeck 't Arkadisch veltliet vry.

Zoo zong Damon. Nu zeght ons, o Zanggodinnen, wat Alfesibeus antwoorde: Wy alle zijn niet op alles afgerecht.

Alfesibeus.

Breng belezen water, en bewint dit altaer met zachte offerbanden: brant vet yzerkruit en mannekens wieroock[5]): op dat ick door toveroffer bezoecke[6]) des mans minne om te zetten: hier mangelen slechts tovervaerzen.

Mijn tovervaerzen[7]) brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Tovervaerzen zijn maghtigh de maen van den hemel te locken.

---

[1]) *De verregelege Garamanten:* zwervende horden van Libyë, hier genoemd, omdat zij, zonder vrouwen hun leven slijtende, ongevoelig schenen voor de liefde.

[2]) *De moeder:* namel. Medea.

[3]) *Tamarissen:* men zegt thans meer algemeen *tamarinde,* en zeer juist, omdat het woord is samengesteld uit het Arabisch *Tamar* „vrucht" en *Indus,* het land van waar de plant herkomstig is.

[4]) *Mijn fluit, nu staeck* enz.: deze regel is in de berijmde overzetting veranderd.

[5]) *Mannekens wieroock:* kamperfoelie.

[6]) *Bezoecke:* beproeve.

[7]) *Mijn tovervaerzen* enz. Zie noot 2, bl. 76.

Circe veranderde Ulysses mackers door hare tovervaerzen de koude slang in 't velt berst door bezweeringen.

Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Voor 't eerste binde ick u met deze drie drommen [1]) van driederley kleur; en draegh uw beelt driemael om dit outer: oneven brengt geluck me.

Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. O Amaryl, knoop drie kleuren met drie knoopen: o Amaryl, knoop slechts, en zegh: ick knoop Venus banden.

Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Gelijck een zelve vier dit leemen beelt verhardt, dit wassen beelt versmilt; zoo moet Dafnis door minne te mywaert verharden en smilten. Stroy gezouten meel, en brant kraeckenden lauwer en zwavelveen. D'ongenadige Dafnis brant my, en ick dezen lauwer in Dafnis naem.

Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Zoo groot een liefde bevange Dafnis, gelijck een jonge toghtige koe, den stier door bosschen en hooge wouden zoeckende, by een waterbeeck, in het groene gras, van vermoeitheit nederstort, en spade in der nacht vergeet weder te keeren: zulck een liefde bevange Dafnis, op dat ick hem dan laete najancken.

Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Die trouwelooze liet my lest deze kleeders te pant, die ick nu onder dien drempel begraef: dit minnepant is my gehouden Dafnis te leveren.

Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Meris zelf gaf my deze kruiden, dit tovergift, datze my ten gevalle in Pontus las [2]), in het vergiftrijcke Pontus. Dickwils zagh ick Meris door kracht van dit kruit in eenen wolf veranderen, en zich in het woudt verbergen; dickwils geesten onder uit de graven wecken, en het betoverde koren elders vervoeren.

Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Amaryl, draegh d'assche buiten, en smackze zonder omzien

---

[1]) *Drommen: drom* is rijggaren.

[2]) *Datze my.... las:* Vondel maakt hier Meris tot een vrouw; maar dan had zij in een wolvin, en niet in een wolf moeten veranderen. Er staat bij Vergilius: *lupus,* en ook uit de volgende Ekloga blijkt dat Meris een mansnaam is.

over uw hooft in eenen waterstroom: hier mede wil ick Dafnis aenranden[1]: want hy past op Goden, nochte bezweeringen.

Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Zie daer, terwijl ick d' assche niet ras genoegh weghbreng, zoo begint het outer van zelf lichter lage[2]) te branden: het gaet wel: ick weet waerachtigh niet hoe het is: en Blaffer bast in de deur. Gelooven wy 't oock? of achten gelieven al hun droomen waer? Houdt op, houdt op met bezweeren; daer komt Dafnis al van ste.

---

1) *Aenranden:* aantasten.
2) *Lage*. gloed.

M E R I S.

NEGENDE HERDERSKOUT.

INHOUDT.

Meris, Maroos lantknecht, reist op zijn heerschaps gebodt, naar Mantua, om hopman Arrius, in Virgilius lantgoet gezeten, en op Maro gebeten, eenige bocken te vereeren, en te paeien. Lycidas, een herder, volght Meris, en vraeght naer d' oirzaeck van zijne reis: dies Meris by deze gelegentheit over d'ellende van dien tijt klaeght. Daer na gelijckerhant naer Mantua treckende, kortenze de moeielijckheit des weghs met hunnen zangk.

Men hoort hoe Meris zich, op wegh, by Lycidas
Beklaeght, om 't krijghsgewelt, waer voor het Recht moet vlieden:
Zy reizen nietemin, en (of 't hun' druck genas)
Verkorten tijt en reis met aengename lieden [1].

LYCIDAS. MERIS.

Lycidas.

Waer leit de gangk, Meris? of volght ghy den wegh, recht naer stadt toe?

Meris.

Och Lycidas, moeten wy dit beleven? dat een vreemdelingk (wie hoedde zich hier voor?) in ons armoedtje vallende, zeit: ghy oude huisluiden, vertrekt: dit 's mijn. Wy zoo deerlijck verdruckt (want Fortuin alles verandert) brengen hem (de plaegh hael den soldaet) deze bocken.

Lycidas.

Zeker, ick had al gehoort, dat uw Menalkas [2]) met zijn gezangk al zijn lant loste, van daer die heuvels beginnen te

---

[1]) *Lieden:* liederen.
[2]) *Menalkas:* met dezen wordt Vergilius zelf bedoeld.

rijzen, en weder allengs afloopen, tot daer die oude beuckeboom staet, van zijn tacken geknot.

Meris.

Ghy hebt recht gehoort, en dat gerucht liep 'er al: maer mijn goede Lycidas, ons gezang baet zoo veel onder soldaten, gelijck een Chaonische duif[1]), wanneer d' arent haer op het lijf valt: en had een kraey, ter slincke hant, op den vermolsemden eeckelboom, my niet by tijts geraden dit pleiten te staecken; Meris en Menalkas waren al lang om hals.

Lycidas.

Och, vint men noch zulcke baldadige menschen? Menalkas, zouden wy u en uw vermaeck zoo t'effens quijt zijn? Wie zou ons van Veltgodinnen zingen? wie het velt met groen bestroien? wie de bronnen met groene meien besteecken? of deuntjes zingen, die ick korteling u stilzwijgens ontnam, toen gy naer Amaryl, onze vriendin, waert? O Tityr, wey mijn geitjes, tot dat ick wederkome, de wegh is kort; en ga, drenck het zatte vee, en wacht[2]) het, onder het drijven, voor den bock, die stoots is.

Meris.

Of die ons liever het onvolwrochte liet zong, dat van Menalkas, Varus ter eere, gezongen wiert. O Varus, magh Mantua (Mantua dat helaes! het verdruckte Kremone al te na leit) onbeschadight blijven, de zwanen zullen met haren zangk uwen naem ten hemel toe verheffen.

Lycidas.

Daer op moeten uw byen d' ypen van Korsika schuwen: daer op moeten uw koeuiers, in klaverweide, van melck gespannen staen. Hef aen, kunt ghy wat: de Zanggodinnen wijdden my oock in tot haren dichter: ick kan oock dichten,

---

1) *Een Chaonische duif:* Chaonië was een bergachtige streek in Epirus. In een aldaar gelegen bosch onthielden zich wonder-duiven die de haar gedane vragen beantwoordden.

2) *Wacht:* bewaar.

en de herders houden my oock voor hunnen Poeet; doch ick laet dit niet aen my leunen [1]: want my dunckt niet dat ick met dichten by Varus [2] en Cinne [3] te pas kome; maer als een gans onder schelle zwanen quaecke.

Meris.

Daer ben ick, o Lycidas, vast over uit, en overdenck eerst by my zelven, of ick 'er op kan komen: 't is oock geen onaerdigh liet. O Galatea, kom herwaert: want wat vermaeck is 'er onder het water? Hier bloeit de lente; hier stroit het aertrijck allerleie bloemen langs het water; hier hangt de witte populier over het hol, en de taeie wijngert vlecht 'er schaduwen voor. Kom herwaert: laet de razende baren aen strant ruischen.

Lycidas.

Hoe? waerom zingt ghy niet het geen ick u, in uw eenigheit, by maneschijn hoorde zingen? Ick kan de wijze wel, had ick de woorden onthouden.

Meris.

Dafnis, waerom slaet ghy den loop der oude starren gade? zie, daer komt de star van Cesar, Venus afkomst, op; een star, die gewas en vruchten zegent, en de druif op de luchtige heuvels verft en rijp maeckt. Dafnis ent peeren: uwe nakomelingen zullen d' appels plucken. De tijt gaet met alle dingen strijcken, oock met onze gedachtenisse: my gedenckt, dat ick noch een kint zijnde, dickwils de zon te bedde zong: nu zijn my al die deuntjes vergeten: en oock is Meris het zingen al vergaen: Meris zagh den wolf eerst van achter [4]. Maer dat 's genoegh: Menalkas zalze u noch dickwils voor zingen.

---

[1] *Ick laet dit niet aen my leunen:* men zou thans zeggen: ik laat *mij* dit niet *aanleunen.*

[2] *Varus:* Lucius Varus. Zie boven bl. 20, noot 4.

[3] *Cinne:* Cinna was een geleerd dichter en tijdgenoot van Vergilius.

[4] *Meris zagh den wolf eerst van achter:* er staat in 't Latijn: *Lupi Moerin videre priores:* d. i.: „de wolven zagen Meris 't eerst." Die zin luidt anders en steunt op een algemeen bijgeloof, dat hij, die door een wolf gezien wordt voordat hij den wolf ziet, zijn stem kwijtraakt. Vandaar het oude gezegde: *lupus in fabula:* omdat iemand, die binnenkomt, wanneer men bezig is over hem te spreken, de sprekers zwijgen doet, en alzoo dezelfde uitwerking teweegbrengt, als een wolf bij de zooeven vermelde gelegenheid.

Lycidas.

Ghy laet met dit weigeren ons vast naer uwen zangk verlangen: daer de zee, zoo ghy ziet, u te geval stil en effen leit, en niet een windeken ruischt. Hier zijn wy ten halven wege; want men begint Bianors graf [1]) te zien. Meris, laet ons hier zingen, daer de huislieden de dicke tacken afsnijden: laet hier uw bocken gaen: wy zullen noch wel binnen geraken; of vreezen wy dat het tegens den avont regenen moght: laet ons al zingende henegaen, de wegh zal te korter vallen: om zingende hene te gaen, zal ick u van dit pack ontlasten.

Meris.

Lycidas, hou op van bidden: en doenwe het geen voor de hant is: wanneer Menalkas komt, zal het zingen beter aert hebben.

---

[1]) *Bianors graf:* Bianor, de zoon van Manto, die de dochter was van Tiresias, gaf, naar 't heet, zijn moeders naam aan de stad Mantua, welke hij stichtte.

GALLUS.

TIENDE HERDERSKOUT.

INHOUDT.

Kornelis Gallus was een uitnemende Dichter, en d' eerste Lantvooght over Egypten, die op Cythereis[1]), zijne boel, Volumnius vrygelate slavin, hier van den Dichter Lykoris genoemt, jammerlijck verslingerde: en dewijl zy hem geen wederliefde droegh, maer verachte, en Antonius in Gallien volghde. kost Gallus dit te leur zetten[2]), zoo men gelooft, qualijck verduwen. Hierom vertroost Virgilius hem in dezen Herderskout, doch zulcks dat hy van den herderlijcken staet en boersche gelijckenissen niet afwijckt: want bykans al deze stof is geschept uit Theokrijts Thyrsis, daer hy de zelve liefde van Dafnis uitwerckt.

De magre Gallus quijnt en raest om zijn vriendin,
Lykoris, die heeft lust op liever hart te passen:
Hy slaet van ongedult de wilde wouden in
En weder uit, en roept: wie is de Minne ontwassen?

O Arethuse[3]), begenadigh mijn leste werck. Ick zal mijnen Gallus ter eere een kort liedt zingen, doch zulcks dat Lykoris het vry lezen magh: wie kan Gallus een liedt weigeren? Daer op moet de zoute zee, terwijl ghy onder de Siciliaensche baren henevloeit, uw water niet bederven. Hef op: laet ons van Gallus minne en quellaedje zingen, terwijl de kamuize geitjes[4])

---

[1]) *Cythereis:* het kan zijn, dat de liefste van Gallus Cytheris of Cythereïs heette; doch Heyne bewijst in zijn Aanteekeningen op deze Ekloga, dat zij Antonius niet naar Gallië kan gevolgd zijn, en dat hieraan althans hare scheiding van Gallus niet kan worden toegeschreven.

[2]) *Te leur zetten:* te leur stellen.

[3]) *Arethuse:* zoo heette eene der Nereïden, die in Elis de gezellin was van Diana. Door den stroomgod Alfeus vervolgd, riep zij de hulp in dier Godin en werd door haar in een bron veranderd. Toen nu Alfeus zijn stroomnat met het hare wilde mengen, vluchtte zij, onder de aarde door, naar Sicilië, waar zij, nog voor de vervolging van Alfeus niet bevrijd, zich getroosten moest, hare wateren, met de zijne, in zee te gieten. Hierop zinspeelt hetgeen in den tekst volgt.

[4]) *De kamuize geitjes: kamuis* of *kamoes* is 't zelfde als 't Fr. *chamois,* „gems." 't Lat. heeft hier *simae capellae,* en, evenals *fimus* beteekent *kamuis* of *gems* in den grond 't zelfde als *camus,* d. i.: plat-neus.

de struicken afscheeren. Wy zingen voor geene dooven; want de weergalm der bosschen beantwoort onzen zangk. In welcke bosschen, in welcke wildernissen staecktghe toch, ghy Vlietgodinnen, ghy meiskens, toen Gallus zoo onnozel van minne quijnde? Want de bergh Parnas, nochte Pindus, nochte Aganippe [1]), d'Aonische bron, hielden u niet bezigh. De laurieren, de tamarissen weenden oock om hem: Menalus, met pijnbosch begroeit, en de steenrotsen van den kouden Liceus [2]) weenden oock om hem, die eenzaem onder de steenklip lagh. De schaepen staen oock rontom hem, en het rouwt hun niet: o goddelijcke Poëet, laet het u niet rouwen, dat ghy een veehoeder zijt; de schoone Adonis weide wel zijn schapen langs den stroom. De schaepherder quam 'er oock by; ten leste quamen d'ossedrijvers: Menalkas quam 'er, noch vet van wintereickelen. Zy vraeghden al te zamen: waer uit spruit deze minne? Apollo quam by u, en zeide: Gallus, wat helpt u 't hooft op hollen? Lykoris, uw liefste, loopt een ander, door hagel en sneeuw, door het gevaerlijcke leger, na. De Boschgodt quam 'er, met ruighte en loof bekranst, en droegh groene meien en groote lelien in zijn hant. Pan, de Godt van Arkadie, quam 'er: wy zagen hem root van menie en vlierbeziën glimmen. Hy zeide: wat zal het einde hier van wezen? De minne bekreunt zich des niet. Geen tranen kunnen d'ongenadige minne, geen beecken beemden, geen klaver byën, geen bladers de geiten verzadigen. Maer de droeve minnaer sprack noch: ghy Arkadische herders, ghy herders, alleen op zangk afgerecht, zult dit uwe bergen toezingen. Och, hoe zacht wil [3]) mijn gebeente rusten, zoo uwe fluit namaels mijn vryaedjen verhaele. Och, of ick een van uw gezellen waere geweest, het zy een veehoeder, of wijngaerdenier. Zeker had ick op Fyllis, of Amyntas, of wie het moght zijn, verslingert geweest (wat schaet het toch of Amyntas bruin is? Fiolen zijn bruin, blaeuwe bessen zijn bruin) hy zou by my, onder de willigen, in den wijngert slapen: Fyllis kranssen voor my plucken, Amyntas voor my zingen.

---

[1]) *Aganippe:* een bron in Beotië, in den Permessus vloeiende, en, evenals deze, aan de Zanggodinnen geheiligd.

[2]) *Liceus:* evenals de Menalus een berg in Arkadië en aan Jupiter geheiligd, gelijk de Menalus aan Pan.

[3]) *Wil:* zal.

O Lykoris, hier zijn koele bronnen; hier zijn zachte beemden; hier zijn bosschen; hier zou ick met u mijn leven verslijten. Nu houdt my de dolle minne midden onder geweer en wapens en vyanden: en ghy wreede gaet, helaes! verre van uw vaderlant (naulix kan ick het gelooven) alleen, en zonder my, slechts den sneeuw in d'Alpes en den bevrozen Rijn bezoecken. Och, dat ghy niet van koude verkleumt: och, dat het scherpe ys uw teere voetjes niet snijde. Nu wil ick henegaen, en Euforions vertaelde vaerzen [1]), op het riet des Siciliaenschen herders, spelen. Ick heb opgezet liever in bosschen, onder speloncken der dieren, kommer te lijden, en mijn minne op jonge boomen te snijden: die zullen opwassen: mijn minne zal met hun opwassen. Ondertusschen zal ick, midden onder de Berghgodinnen, Menalus bewandelen, of wilde zwijnen jagen: geen koude zal my behinderen de Partenische wildernissen [2]) met honden te bezetten. My dunckt alree, dat ick over klippen en door ruisschende wouden henestap: het lust my met eenen Persiaenschen boge Kretenser pijlen te schieten: gelijck of dit d'artseny onzer razende minne waere; of dat die Godt zich door d'ellende der menschen liet vermorwen. Nu vermaecken ons weder geen Boomgodinnen, nochte vaerzen zelfs: zelfs ghy bosschen hebt weder by ons uit: uwe jaght kan mijn zinnen niet verzetten; al droncken wy, in 't hartje van den winter, uit den Hebrus, en liepen 's winters in Thracie, door regen en sneeuw: al weidden wy de schapen der Mooren, onder den Kreeft, daer de bast van den hoogen olm verdort en uitdrooght. De minne temt al wat 'er is: en wy moeten voor de minne zwichten. O Godinnen, het zal genoegh zijn, dat uw Poeet dit zong, daer hy zat en vlocht van dunne maluwe eenen kaeskorf. O Zanggodinnen, ghy zult uwen Gallus dit liedt aenprijzen: Gallus, wiens liefde alle oogenblick zoo geweldigh in mijn hart groeit, gelijck de groene els in de lente. Laet ons opstaen: dees schaduw plaght den zanger te bezwaren: geneverschaduwe bezwaert den geest; en schaduwen beschadigen de vruchten. Gaet t'huis, gaet hene, ghy zatte geitjes, d'avont begint te vallen.

---

[1]) *Euforions vertaelde vaerzen:* Euforion was een dichter van Chalcis, wiens gedichten Gallus schijnt vertaald te hebben.

[2]) *De Partenische wildernissen:* de Parthenius was mede een berg in Arkadië.

P. VIRGILIUS MAROOS

LANTGEDICHTEN.

HET EERSTE BOECK.

INHOUDT.

Voorstellinge van het werck. Aenroepinge der Godtheden. Ackerbouw. Kennis des zelfs, die voor moet gaen; tijt van ploegen; aert en onderscheit van gronden; voordeel van braecklanden. Zaeitijt. Ackerplagen. Oirsprongk des ackerbouws. Ackergereetschap. Tijt van boerewerck, aen de kennis van den loop der starren vast. Weerwijsheit uit zon en maen. Voortekens, van Iulius Cesars moort gevolght, spelden den burgerlijcken oorlogh tusschen Augustus en Brutus en Kassius.

Wat d' ackers weeligh maeckt; wanneer de huisman best
Den acker bouwt en ploeght, en hoe hy zaet moet zaeien,
Dat leert hem Maro hier; op dat hy magh op 't lest
De vrucht en vruchtbren oegst des zuren arbeits maeien.

Nu zal ick, o Mecenas, voortaen [1]) beginnen te zingen wat de landen weeligh en vet maecke: 1) in wat saizoen men den ploegh door den acker moet drijven, en den wijnstock aen den olm huwen: hoe men op ossen moet passen; hoe men de kudde moet gadeslaen: en welck een ervaerenheit men onder de zuinige byen vint. O Bacchus en voedtzaeme Ceres, die door uwe klaerheit de weerelt verlicht, en, aen den hemel de ronde doende, ons de saizoenen afmeet; indien d' aerde de Chaonische eeckels [2]) door uwen zegen in vette airen veranderde, en water eerst met wijn leerde mengen: en ghy Boschgoden 2), beschutters der huislieden, en ghy Woutgoden en Boomgodinnen, komt te zamen herwaert mijn gedicht zegenen: ick loof uwe gaven en

1) Voorstellinge en verdeilinge van 't geheele werck, te weten, ackerbouwen en zijne tijden, planten en pooten, veehoeden en aenvocken, en byen en honigh. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Aenroepinge der ackergodtheên en van August. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Voortaen:* van hier af.

[2]) *De Chaonische eeckels:* de akers uit de heilige bosschen van Chaonië, een streek in Epirus.

weldaden: en ghy, o Neptuin, wien d' aerde, van uwen grooten drietant getroffen, eerst een brieschende paert opdroegh: en ghy Aristeus [1]), boschhoeder in Cea [2]), daer driehondert sneeuwitte runders uw vruchtbaere hagen snoeien: en ghy Pan, beschutter der schapen, verlaet uw vaderlijck bosch, en de wildernissen van Lyceus; en gaet Menalus u noch ter harte, zoo komt ons, o Tegeesche Godtheit, begunstigen: en ghy Minerve, die eerst den olijf plantte: en ghy jongelingk [3]), die eerst den krommen ploegh opbroght: en ghy Sylvaen [4]), met uwen dunnen cipressetack, uit den gront geruckt: en voort alle ghy Goden en Godinnen, die d' ackers beschermt, met nieuwe vruchten bezaeit, en het gewas met dauw en regen uit den hemel overvloedigh zegent: en ghy, o *Cesar* [5]), die met uw moeders myrt bekranst, en namaels in den Raet der Goden opgenomen, in bedencken neemt, of u de regeeringe der Stede, en de vooghdy des ganschen aertbodems, en over saizoenen en vruchten, sta t' aenvaerden; of over den grondeloozen Oceaen, daer de zeeman uwe Godtheit alleen eere, het verregelegen Thule u diene, en Tethys met alle haere wateren u ten schoonzoon aenzoecke: en die overweeght, of ghy u, als een nieuwe star, wilt zetten, daer de dagh op zijn langste zy, en u plaets tusschen de Maeght en het Scorpioen wort ingeruimt: het brandende Scorpioen treckt alreede zijn scheeren in, en laet u meer dan zijn halve streeck over. Wat gewest ghy kiest (want d' afgront [6]) ziet uw vooghdy niet te gemoet, en zulck een heilooze scepterzucht zy verre van u: schoon Griecken d' Elysiaensche lustbeemden boven aen zette, en de verbede Proserpijn [7]) geenen treck tot haer moeder hebbe) verleen ons

---

[1]) *Aristeus:* deze was de zoon van Apollo en Cyrene, en in de Libysche woestijn geboren, van waar hij in Griekenland gekomen, Cadmus dochter Autonoë trouwde. Volgens de fabel leerde hij 't eerst den bijenteelt, het kaas maken, het gebruik van de olie enz., waarom hem dan ook na zijn dood goddelijke eer werd toegekend.

[2]) *Cea:* een der eilanden bij Eubea.

[3]) *Ghy jongelingk:* Triptolemus, of, volgens anderen, Osiris.

[4]) *Sylvaen:* een boschgod.

[5]) *Cesar:* keizer Augustus.

[6]) *D' afgront:* de onderwereld.

[7]) *En de verbede Proserpijn* enz. Versta: schoon Proserpina, Pluto's gemalin, niet verlangt op aarde bij haar moeder, en ondanks de gebeden van deze, terug te keeren.

spoet, en begunstigh dit stoute bestaen: ontfarm u met my over de huislieden, die deze baen niet kennen, en begin en gewen alree, by uw leven, naer onze kerckbeloften te luisteren.

Zoo ras de koude sneeuw op 't geberghte met d'aenkomende lente beginne te smilten 1), en de murwe klay door den westen wint ontdoie en ontlaete, dan den stier voor den ploegh door het lant gedreven, dat hy hijge, en het gesleten ploeghyzer in de vore glimme. Het koren, dat tweemael de hitte, tweemael de koude gevoelde, zal endelijck den wensch des gierigen ackermans vergenoegen, en de schuren tot berstens toe overladen.

Doch eer wy het velt, wiens aert ons noch onbekent is, met yzer doorsnijden, zoo staet ons eerst op de verscheidenheit van wint en weder, en der ouderen gewoonte, en den aert en eisch der plaetsen te letten; en wat elck lantschap dragen en niet dragen wil 2). Hier wil het koren, daer de druif liever wassen; elders ooft en gras van zelf groeien. Ziet ghy niet hoe de saffraen ons van Tmolus [1]) toerieckt? OostIndiën [2]) ons yvoor, weeligh Arabië ons wieroock toezent? de naeckte Chalybes [3]) ons yzer leveren, Pontus heilzame beverijnen [4]), Epirus puik van merrien, ten renstrijt opgewassen? Natuur gaf terstont elcke plaets in 't byzonder haere wetten, waer aen zy zich eeuwigh verbondt, sedert Deukalion eerst steenen in d' onbewoonde weerelt zaeide; waer uit menschen, zoo hardt als steenen, sproten. Weshalve wacker in het voorjaer met stercke stieren den vetten gront omgekeert, op dat het steken der zomerzonne de klay koocke en opdrooge: doch indien d'acker schrael en mager valle, zoo zal 't genoegh zijn het lant in herfstmaent effen op te haelen 3); op dat de distel het

---

1) De lente, het eerste saizoen des ackerbouws. *Kantteekening der oude uitgave.*
2) Verscheiden aert van gronden. *Kantteekening der oude uitgave.*
3) De herfst, het andere saizoen des ackerbouws. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Tmolus:* de Tmolus was een berg van Lydië, waar de Pactolus zijn oorsprong uit nam.
[2]) *OostIndiën:* het oude Indië.
[3]) *De naeckte Chalybes:* volkeren van Klein-Azië, niet verre van Pontus levende, en bekend als mijndelvers.
[4]) *Beverijnen:* bevergeil, *Castorium.*

weelige gewas in 't vette lant niet versticke; op dat de dorre en zandige gront geen vochtigheit ontbeere.

Laet oock nieuwe boulanden vry om 't ander jaer braeck en ledigh leggen, en met een harde korst begroejen: of zaey 1), wanneer het jaer om is, goutgeel koren, ter stede daer ghy eerst vruchtbaere en rammelende boonen en onvruchtbaere vitsen [1]) en bittere hop, met haere dunne en ruischende halmen, pluckte en afsneet: want vlas, haver en mankop, dat slaep verweckt, verdroogen den acker. Evenwel teelen braecklanden gewilligh, zoo ghy u slechts niet ontziet magere gronden met slib te mesten, of uitgearbeide ackers met assche en vuilnis te bestroien 2).

Aldus verpoost men het lant oock door verandering van gewas, en ondertusschen komt d'aerde, zonder ploegen, tot zich zelve. Menighmael doet het dorre ackers deught, zoo menze in brant steecke, en stroo en stoppels in vlam zette, datze kraecken: het zy dàt dit den gront heimelijck een kracht en vettigheit byzette; het zy dat door het vier al het gebreck uitbrande, en d' onnutte vochtigheid uitzweete; of die hitte vele verstoppingen en verhole zweetgaten opene, waer door de jonge wortels het sap inzwelgen; of die gloet 's aertrijcks gapende aders meer verharde en toeschroeie tegens het natte weder, krachtige hitte der zonne, en doordringende koude des Noorden wints.

Hy verbetert den acker niet luttel, die eggen 3) en teene horden over het velt slepende, onnutte kluiten breeckt; en de blonde Ceres bestraelt, van den hoogen Olymp, dien bouwheer niet vruchteloos; oock die den rugh des velts, in de lengde [2]) geploeght, weder in de breede doorsnijde, menighmael den gront bouwe, en zich 'er meester van maecke. Ghy ackermans, bidt oock om natte zomers en drooge winters: een drooge

---

1) Nieuwe landen braeck te laten leggen, of by beurte met koren te bezaeien. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Men verbetertze met mesten en asch, en door verandering van gewas, en door het afbranden van stoppelen. *Kantteekening der oude uitgave.*

3) Eggen en ploegen verbetert het lant. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Vitsen:* wikken.

[2]) *Lengde — breede:* lengte — breedte.

winter verheught gewas en acker 1). Mesie stofte noit geweldiger dan op zulck een teelt, en Frygie verwonderde zich dan over zijnen oegst. Wat wil ick van hem vermanen [1]), die, stracks na het zaeien, zijn lant geen rust gunt, en met zandige klonte bestroit; dan met bronnen en beecken het gewas bevochtight 2); en wanneer het zaet op den verbranden acker van hitte quijne, het water van den top eenes heuvels laet springen, dat over de gladde klippen heneruischende, het dorstige velt met zijne sprongen laeft? Wat wil ick van hem vermanen, die, op dat de halm niet, onder de zwangere air, door geilheit van 't gewas, bezwijcke, de groeze [2]) door de kudden laet afweiden, wanneer het koren effen zoo hoogh als de vore is? Wat vermaen ick hoe nut het zy een staende water over het drooge zant te leiden? inzonderheit zoo, in de lente of herfsttijt, een watervloet het warme slib over al het velt spoele, dat greppels en slooten overal overloopen.

Hoewel een ervaren ackerman alle deze dingen weet, en wat arbeit aen den ackerbouw, voor menschen en ossen, vast zy 3); noch wort'er (schut [3]) men 't niet) schade geleden van gulzige ganzen, Strymonsche kranen [4]), schaduwe en cikorey, met haere bittere wortelen. Het beliefde den alderhoogsten Vader niet den ackerbouw lichter in te stellen, toen hy eerst den ploegh, als een kunst, in zwangk broght, om 's menschen herssens door moeielijckheên te wetten, en tot geen domme en logge slaepzucht te laten vervallen. Voor Jupijns tijt wisten de huisluiden van ploegen nochte zaeien; en het stont niemant vry het lant af te mercken, of te deelen: het goet was gemeen, en d'aerde broght van zelf alle dingen zonder arbeit voort. Hy wapende de slangen met zwart vergift; schon den wolf op roof aen;

---

1) Natte zomers en drooge winters te wenschen voor het gezaeide. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Verscheide middelen om het gewas te helpen. *Kantteekening der oude uitgave.*

3) Ackerschade geleden by vogels, schaduwen en kruiden: rampen met d'yzere eeuwe geboren, om 's menschen vernuft door noot te wetten. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Vermanen:* vertellen, gewagen.

[2]) *Groeze* of *groense* of grase: de onrijpe halmen.

[3]) *Schut:* belet.

[4]) *Strymonsche kranen:* kraanvogels, die zich aan de boorden van de rivier Strymon in Thracië onthielden.

liet de zee bezeilen; sloegh den honigh van de tacken; verborgh het vier, en veranderde de beecken, die overal van wijn vloeiden, in water; op dat de noot allengs veelerhande kunsten door oefening in zwangk broght, het korengewas in de vore zocht, en het vier, in d'aderen der rotsen verborgen, uit kaien klonck. Toen begosten de vlieten den uitgehoolden boom te voeren: toen tekende de zeeman de gestarrenten, en gafze elck hunnen naem, Zeilstarren [1]), Regenstarren [2]), en den kleinen Beer. Toen quamen stricken en lijmstangen op, om wilt te vangen, en vogels te bedriegen, en men ging de bosschen met jaghthonden bezetten; een ander worpt het net breedt over den vliet: een ander steeckt in zee, en smijt 'er het want uit. Toen quam het harde yzer en de krassende zaegh (want dus lang kloofde men het hout noch met de beitel) op de baen: toen geraeckten velerhande kunsten in zwangk. Gestadige arbeit noot en nijpende armoede redden zich overal door.

Ceres leerde de menschen eerst het lant met den yzeren ploegh omkeeren 1): toen het godtgewijde woudt langer geen eeckels nochte haeghappels gaf, en Dodone [3]) hun voetsel weigerde. Korts daer na sloegher meer zwaerigheits tot het korengewas; zoo dat een felle korenplaegh den halm verteerde 2), het velt onvruchtbaer en ruigh van distelen stont, die 't gewas verdruckten: een bosch van scherpe klissen en netelen en boos onkruit begost op te komen, en onder het schoone veltgewas te groeien, en ydel stroo en stoppel d'overhant te nemen: weshalve indien ghy niet gedurigh eght, de vogels met molocken en ratelende wintmolens [4]) verjaeght, tacken en schaduwen wechhouwt, en de Goden om regen bidt; zoo zult ghy helaes! te vergeefs een ander zijn garven rijckelijck zien op laden, en mooght wel in het woudt gaen eeckels afschudden, om uwen honger te boeten.

---

1) Ceres vont den ploegh. *Kantteekening der oude uitgave.*
2) Ackerplagen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Zeilstarren:* de Pleiaden, 't Zevengesternte.
[2]) *Regenstarren:* de Hyaden.
[3]) *Dodone:* het bosch van Dodone, dat geen akers genoeg meer opleverde.
[4]) *Ratelende wintmolens:* dat *geratel* is hier op zijn plaats; doch die *wint molens* zoekt men bij Vergilius tevergeefs.

Nu staet ons oock af te maelen des hardtvochtigen lantmans ackergereetschap, zonder het welck hy zaeien nochte maeien kan 1): voor eerst het kouter, den gebogen en zwaeren ploegh, moeder Eleusijns [1]) kraeckende mestwagen, den dorschwagen, sleden en groote en kleine eggen; behalve dit noch Celeus [2]) slecht gereetschap van teenen en tacken gevlochten; korven, horden en wannen, Bacchus toegewijt, en voort al wat te vore bedacht, by der hant diene te zijn, zoo ghy voor een rechtschapen ackerman wilt gaen, die den goddelijcken ackerbouw in eere houdt. Men moet by tijdts den olm in het bosch met kracht buigen, op dat 'er den krommen ploeghstaert en ploegh af gehouwen kunnen worden. De disselboom zy, van het juck tot het einde toe, acht voeten langk. Verzie het getande ploeghout met twee oogen, om het kouter hier aen vast te hechten. Houw oock eerst het juck uit licht linden, en het hantvatsel uit beucken hout, om den raploegh van achter te sturen, en laet het hout eerst wel hardt in den roock, over den haert, droogen.

Ick zoude u wel vele dingen, ons van de voorouderen aengeërft, leeren, zoo het u niet tegens 't hart stiet en verdrietigh viel, op slechte [3]) zaecken acht te slaen. Eerst moet ghy den dorschvloer omspitten, wel vast in taeie klay leggen, en met den zwaren rolsteen effen strijcken, en zoo dicht, dat 'er geen gras door henewasse.

Het lant heeft oock velerhande plagen 2): dickwils nestelt de muis onder d'aerde, en bouwt 'er haer schuren; of de blinde mol wroet 'er holen, en de padde leit 'er in haren kuil gekropen, en ander ongedierte, waer van 't aertrijck zwanger gaet: de kalander [4]) plondert eenen grooten hoop korens; oock de mier, voor armoede en den ouden dagh bekommert.

---

1) Beschrijvinge van het gereetschap des ackerbouws. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Ackerplagen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Moeder Eleusijns:* van moeder Ceres, aldus genoemd naar Eleusis, een plaats in Attika, alwaar hare geheimenissen werden gevierd.

[2]) *Celeus:* de koning van Eleusis, en vader van Triptolemus, aan wien Ceres de kunsten van den landbouw leerde, tot dien tijd onbekend. *Celeus gereedschap* was een spreekwoord voor „slecht gereedschap."

[3]) *Slechte:* eenvoudige.

[4]) *Kalander:* meelworm.

Sla oock gade, dat u (indien d'amandelboom heerlijck bloeje, meer bloesems dan bladers draege 1), de geurige tacken krom hangen, en het ooft hier op wel besla) eenen vruchtbaren oegst te verwachten sta [1]), en een vrolijcke dorschtijt met groote hitte hier op volgen wil: maer zoo de geilheit van het loof veel schaduwe geve, zoo zult ghy meer stroo dan koren dorschen.

Ick zagh oock menigh lantman, eer hy zaeide, zijn zaet helpen, en met berghzout en zwarte olimoer begieten 2), op dat het pluckgraen te beter gedyen moght, en hem geen schel voor pit in de hant steecken: en hoewel het met een klein vier tot krimpens toe gekoockt wiert, om te spoediger op te wassen; nochtans zagh men uitgelezen zaet, en waer aen geen moeite gespaert was, zijnen aert verliezen, indien d'ackerman niet jaerlijcks, naer zijn uiterste vermogen, het beste zaet uitpickte. Zoo verslimt en verergert alles uit zijnen aert: min nochte meer dan een schuit, naulix tegens stroom opgeroeit, recht voor stroom afdrijft, zoo ras de veerman het roeien staecke 3).

Daerenboven staet ons oock op het gestarrente 4), den Boer [2]), de Bockjes [3]) en glimmende Slang [4]), te letten, zoo wel als de zeeman, die door den ongestuimigen plas naer zijn vaderlant varende, zich in d' Euxijnsche zee en de straet van 't oesterrijcke Abydus waeght.

Wanneer de Weeghschael dagh en nacht even langk maecke, en den aertkloot even veel licht en schaduwe geve, dan wacker, als mannen, de stieren ingespannen; dan het velt met gerst bezaeit, tot dat het u de koude winter verbiede; zaey terwijl vlas en Ceres mankop, en drijf uwen ploegh, zoo lang het

---

1) Uitspanninge, van het voorweten der aenstaende vruchtbaerheit en onvruchtbaerheit. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Van het toebereiden des zaets. *Kantteekening der oude uitgave.*

3) Gelijckenis. *Kantteekening der oude uitgave.*

4) Nootzaeckelijckheit der Starrekunst, die den zaei- en ploeghtijt aenwijst. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Eenen vruchtbaren oeghst te verwachten sta:* Zie noot 1 op de vorige bladzijde.

[2]) *Den Boer:* Arcturus, of Boötes.

[3]) *De Bockjes:* sterren, in de nabijheid van Amalthea.

[4]) *Glimmende Slang:* er zijn drie sterrebeelden van dien naam, alle hier bedoeld.

noch droogh weder is, en de wolcken aen den hemel drijven.

In de lente 1), wanneer de witte Stier [1]) met zijn vergulde hoornen het heck van zijn saizoen opstoot, tot dat de Hont [2]) vertrecke, en voor het gestarrente, dat hem voorjaeght, onderga; dan moet men boonen zaeien, en kamerkruit [3]) en geers [4]) jaerlijcks de murwe vore bevelen: doch wilt ghy tarwe en zwaere spelte in d' aerde worpen, en alleen arbeiden om koren te maeien; laet d' oostersche Zevenstar eerst ondergaen, en Koningin Ariadnes glinsterende kroon beneden de kim daelen, eer ghy uw zaet de vore beveelt, en u verhaest de hoop van uwen oeghst t' ontijde den acker te betrouwen: want menigh zaeide voor het ondergaen der oostersche Zevenstarre; maer het gewas, dat men te gemoet zagh, stelde zijne hoop met doove airen te leur. Neemt ghy voor vitsen [5]), of slechte Roomsche boonen te zaeien, en zijn Egyptische linzen u die moeite waert; let op het zincken van den Boer: begin dan vry, en volhardt in 't zaeien tot den midwinter toe.

Hierom regeert de goude zon 2), door twalef hemeltekens, de weerelt, in zekere gewesten afgedeelt. De hemel wort van vijf riemen omgort; de middelste gloeit en brant altijt in het steecken der zonne; de twee uiterste, ter rechte en ter slincke hant, zien altijt blaeuw van koude, of nat beregent; beide de riemen, tusschen d' uiterste en den middenste, zijn den sterflijcken menschen van de Goden om te bewoonen gegeven: de middenste tusschen deze twee wort gekruist van den dwersriem, met tekenen geborduurt, waer door de zon haere ronde doet: en gelijck de weerelt hoogh en steil naer de Scythen en het Rifeesche gebergte [6]) oprijst; zoo laegh looptze

1) Van het zaeisel in de lente, boonen kamerkruit en geers: en het winterkoren in het najaer: en vitsen, Roomsche boonen en linzen. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Verscheidenheit der saizoenen spruit uit den loop der zonne aen den hemel, by d'aelouden in vijf riemen, gelijck den aertkloot, afgedeelt. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *De witte Stier:* het sterrenbeeld van dien naam.

[2]) *De Hont:* Sirius.

[3]) *Kamerkruit:* spurrie.

[4]) *Geers:* geerst, gierst.

[5]) *Vitsen:* witte.

[6]) *Het Rifeesche geberghte:* de Noordelijke gebergten van Scythië.

neder, en daelt ten Zuiden naer Libye. Hier staet de Noortas altijt steil boven ons hooft; gelijck de Zuidtas, beneden onze voeten, naer den zwarten hellevliet en de geesten des helschen afgronts zinckt. Hier glijt de groote Slang in lange krullen rontomheene, en schiet, gelijck een stroom, tusschen beide de Beeren door; de Beeren die noode in den Ozeaen zouden verdrencken. Men zeit dat het daer gedurigh nacht en stil, en met dicke duisternisse behangen is; of de dagh opgaat, wanneer die by ons onder gaet: en als het licht uit den oosten ons met zijn hijgende paerden aenwaessemt, dan steeckt de roode avont daer zijn kaerssen op.

Hier uit leert men weder en onweder aen den ongestadigen hemel te gemoet zien 1); kennen wanneer het zaeiens en maiens tijt, en geraden zy over het zorghelijcke marmer [1]) te roeien, en met uitgereede schepen zee te nemen, of tijdighst hout in de bosschen te houwen.

Men neemt oock niet vruchteloos het rijzen en daelen der gestarrenten waer 2), en het ronde jaer, dat net door vier saizoenen voortrolt. D' ackerman kan, terwijl het koudt en regenachtigh weder hem binnen 's huis belet, vele dingen op zijn gemack bestellen [2]), waer mede hy t' huis, by schoon weder, zich zou moeten verhaesten. De lantman klopt en wet dan den stompen tant van het kouter: hoolt schuiten uit boomen: merckt zijn vee, of tekent zijn korenhoopen: zommigen snijden vorcken met twee tanden, of houwen scherpe tuinstaecken, of bereiden Amerynsche teenen [3]), om den taien wijngert op te binden. Nu vlecht vry lichte korven van Rubische wissen [4]): nu drooght uwe vruchten by het vier: nu breecktze met den steen.

Het staet oock vry, zonder het Recht t' overtreden, zommigh werck op feestdagen te benaerstigen. De godtsdienst

---

1) Starrekunst maeckt acker- en zeeman weerwijs. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Het werck des lantmans, by regenachtigh weder, en op feestdagen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Het zorgelijcke marmer.* Versta: het zeevlak.

[2]) *Bestellen:* ordenen.

[3]) *Amerynsche teenen:* Amerinum was een stadje in Umbrië, in welks nabijheid veel biezen groeiden.

[4]) *Rubische wissen:* Rubea was een plaatsje in Apulië. *Wissen:* twijgen.

verbiet niemant het water te verleiden; een heining om zijn lant te vlechten; vogelen lagen te leggen; hagedorens af te branden; blatende kudden in eenen verschen stroom haer evel af te spoelen. Dickwils laedt hy den tragen ezel met olie, of eenen hoop appelen, en keert weder van de stadt, met den gebilden [1]) molensteen, of eenen klomp zwart peck.

De maen zette oock 1), naer heuren loop, zommige geluckige werckdagen in: hou uw rust den vijfden dagh, wanneer de maen uit haer huis, den Kreeft, datze vier dagen bewoonde, in den Leeuw vaere: want die dagh is de geboortedagh van den dootschen Orkus [2]) en de Razernyen: toen baerde d'Aerde dat heilooze gebroetsel, Ceus [3]), Iäpetus [4]) en den wreeden Tyfeus [5]), en d'andere gebroeders, die te zamen zwoeren den hemel te verdelgen: te weten, zy bestonden driewerf den Ossa op den Pelion; en den boschrijcken Olymp op den Ossa te wentelen: driewerf klonck [6]) vader Jupiter d'opgestapelde bergen met zijnen blixem van elckanderen. Ten zevende dage, na den tiende, magh men, ter goeder ure, wijngert planten, ossen inspannen, en het webbe opzetten: de negende dagh is den vluchtelingen gunstigh, den dieven ongunstigh.

Zommige dingen willen liever in den koelen nacht beschickt zijn 2), of in den morgenstont, wanneer de zon het bedauwde lant kome bestraelen: by nacht magh men best lichte stoppels en dorre beemden afmaeien: by nacht ontbeert het lant geenen dauw nochte vochtigheit. 's Winters kan men spade by de kaers arbeiden, en tortsen met het mes snijden; terwijl het wijf met zangk den langdurigen arbeit verzacht, en haer ruischende schietspoel door de scheering schiet, of zoeten most by het

---

1) Ongeluckige en geluckige werckdagen naer den loop der mane gerekent. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Nachtwerck. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Gebilden:* gehouwen.

[2]) *Orkus:* hier voor „Pluto," als God der onderwereld.

[3]) *Ceus:* een zoon van den hemel en de aarde en de vader van Latona.

[4]) *Iäpetus:* de vader van Atlas, Prometheus, enz. en de stamheer der Grieken, waarom hij door velen voor Japhet, den zoon van Noach, wordt gehouden.

[5]) *Tyfeus:* de honderdhoofdige zoon van de Aarde en den Tartarus.

[6]) *Klonck:* sloeg.

vier opziedt, en den heeten ketel met eenen tack schuimt.

Maer men moet, by daegh 1), in den zonneschijn, het goudtgeele koren snijden; by daegh, in den zonneschijn, het gedrooghde koren dorschen. Ploegh naeckt: zaei naeckt. De winter maeckt den lantman traegh: d'ackerluiden vaeren in den kouden winter wel, by het geen de zomer vergaerde; en vergasten malkanderen dan rustigh. De blyhartige winter noodight de menschen tot vermaeck 2), en zet alle bekommeringen uit den zin; gelijck de zeeluiden, wanneer de gelade schepen in de haven gelant, en van blyschap achter met kranssen behangen zijn. Evenwel eischt de tijt dan, dat men eickels, en lauwerbezien, en olyven en roode myrten afschudde: dan zet men stricken om kranen, spant netten om harten te vangen; dan jaeght men langoorige hazen; men treft dassen met de Balearische slinger [1]); terwijl het velt diep onder sneeuw leit; terwijl het ys voor stroom afdrijve.

Wat wil ick het onweder van den herfst en zijn gestarrente verhaelen 3), en waer op de huisman te letten sta, wanneer de dagh korter, de zomer koeler wert? of de regenachtige lente ten einde loope, wanneer het winterkoren beginne op te komen, en de zuigende air op den groenen halm te zwellen?

Ick zagh dickwils, wanneer d'ackerman den maeier met de sickel in het goutgeele koren zont, en het graen van zijnen wanckelbaren [2]) halm streeck, hoe de vier winden tegens malkanderen aenbulderden, en met het zwangere gewas, zoo verre men oogen [3]) kost, ten wortel toe uitgeruckt, strijcken gingen, en stroo en stoppels daer henevlogen; zulck een donckere winterbuy en dwarrelwint stack 'er op. Dickwils viel 'er een vreesselijcke stortregen uit de lucht, en de wolcken, om hoogh op een gepackt, borsten met bijster onweder en slaghregen

---

1) Daghwerck. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Wintervreught. *Kantteekening der oude uitgave.*

3) Onweder van herfst en lente. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *De Balearische slinger:* men wil, dat de slinger op de Balearische eilanden zou zijn uitgevonden en deze zelfs hun naam van 't werkwoord βάλλειν, dat „werpen" beteekent, zouden ontleend hebben. Uit de geschiedenis van David blijkt, dat de kunst al vroeg naar Azië is overgebracht.

[2]) *Wanckelbaren:* wiegelenden.

[3]) *Oogen:* zien.

afgrijsselijck uit, gelijck of de hemel viel; zoo dat het weeligh gewas en d'arbeit des ackermans van al het water wechspoelde, alle graften vol lagen, de diepe en ruischende stroomen wiessen, en het meir barrende en bruischte. Vader Jupijn zelf schoot met zijne schitterende vuist, midden in den nacht des donckeren plasregens, den blixemstrael naer beneden, dat 'er de gansche aertbodem af dreunde en daverde, het gedierte vlughte, en allen volcken het hart in den lijve van versaechtheit en ootmoedigheit kromp; terwijl hy Athos, of Rhodope, of het hoogh geberghte van Epirus met den donder de kruin insmeet, en stormwint en slaghregen verdubbelde, dat bosschen en stranden van 't gebulder der buien huilden.

Dewijl dan dit te vreezen sta 1), zoo neem de tijden en den loop des hemels waer: in wat huis [1]) de koude Saturnus stant houde: in wat gewest des hemels Merkuur, een dwaelstar, zijnen keer neeme. Boven al zult ghy de Goden eeren, en aen Ceres, die groote Godin, wanneer uw werck op den weeligen acker beschickt zy, jaerlijcks offeren, in 't afgaen van den winter, wanneer de vrolijcke lente opluicke: dan vallen de lammers allervetst, de wijnen molligh [2]): dan valt de slaep allerzoetst, de schaduw op 't geberghte allerdichtst. Laet dan al de boere jeught Ceres aenbidden; draegh haer melck en honigh en zoeten wijn op; en ley uw draghtbaere offerzeuge driewerf rontom den acker, met den geheelen rey en uwe juichende mackeren achteraen; en laetze den korenoegst met gezang in de schure wenschen: en dat niemant eer de zeissen in de rijpe airen sla, dan hy, met den eicken krans om het hooft gevlochten, Ceres, op zijn boersch, toegedanst en toegezongen hebbe.

Op dat wy uit zekere voortekenen 2) deze dingen, en hitte en koude en regen en wint moghten te gemoet zien, zoo wou vader Jupijn dat men waernaeme, wat de maen, die om de maent haren kreits voltreckt, ons spellen wil: by wat op of

---

1) De Dichter raet op de tijden te letten, en den Goden en Ceres te offeren. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Jupijn stelde voortekens van weder en onweder. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *In wat huis:* in welk hemelteeken. Het woord *huis* is niet aan Vergilius, maar aan de taal der Astrologen ontleend.

[2]) *Molligh:* zacht.

onder gaende gestarrente het waeien zal: wat weerwijze ackerluiden dickwils raet hun vee dicht ontrent den stal te weiden. Zoo ras de wint opsteeckt 1), beginnen de geroerde wateren der afgronden te zwellen, de hooge bergen te ruischen, en een schor geluit te slaen, de stranden van verre te klotsen, en de bosschen reis op reis te kraecken. Men kan het schip naulix besturen, wanneer de meeuwen haestigh, midden uit der zee, weder naer strant toe vliegen, en piepen; de koeten [1]) in het zant dobberen, en de reiger, zijn lieve poelen verlatende, om hoogh in de wolcken vlieght.

Wanneer de wint zich verheffen wil, zult ghy dickwils starren aen den hemel zien verschieten, en het vier, by duister nacht, een lange en witte streeck achter zich laten; dickwils het lichte kaf en dorre bladers herwaert en derwaert vliegen, of zeepluimen boven op het water drijven.

Maer zoo het uit den guren Noorden blixeme, en uit den oosten en westen dondere, dan zullen alle de landen vol waters staen 2), alle slooten overloopen, en de schippers op zee hun natte zeilen strijcken. Noit was iemant zoo dom, die schade by den regen leedt; of de hoogvliegende kranen zagen de buien uit haer lage dalen opkomen, en wistenze by tijts t' ontwijcken; of de jonge koey stack den kop in den wint, en had den snof al wegh; of de snaterende zwaluw [2]) vloogh rontom het meir, en de kickvorschen in de sloot zongen al borrekickende [3]) den ouden zangk: de mier, menighmael langs haer smal padt hene en weder loopende, broght d' eiers uit haer holen en nesten; de regenboogh slorpte geweldigh veel waters; de raven, by heele vlughten uit de weiden wederkeerende, sloegen de vleugels tegens een: alree besprengkelen allerhande zeevogels, en die ontrent d' Asiaensche weiden, in de liefelijcke meiren van Kayster [4]), hun aes zoecken, het lijf

---

1) Voortekens van wint. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Voortekens van regen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Koeten:* waterhoenders.

[2]) *Snaterende zwaluw:* snateren wordt gewoonlijk van de *eksters* gezegd. Hier schijnt Vondel het geraas te hebben willen uitdrukken, dat de zwaluwen maken, als zij bij naderenden regen rondvliegen.

[3]) *Borrekickende:* een klanknabootsend woord, niet zeer verschillende van het *Brekkekekex koax koax* van Aristophanes.

[4]) *Kayster:* een stroom, die in Lydië ontspruit en bij Ephese in zee loopt.

om strijt heel nat met water; nu dompelenze het hooft in 't water; nu loopenze naer het water, en zijn vergeefs vermaeckt [1]) met zich te wassen: dan schreeuwt de snoode kraey luitskeels om regen, en huppelt alleen op het drooge zant: oock kosten de maeghden, die by nacht haer rocken sponnen, de regenbuy zien komen, als zy d' olie in de brandende lamp zagen spercken [2]), en hoe het vier aen het lemmet [3]) hangen bleef.

Ghy keunt niet onzekerder, by regenachtigh, het schoone weder 1), en zonneschijn, uit zekere tekenen, voorzien: want dan zijn de starren niet bedompt; de maen, die het licht haren broeder ontleent, komt met geen stompe hoornen op; geen dunne nevelvlocken zweven door de lucht; geene zeelieve [4]) ysvogels baeckeren zich, met hun uitgespreide vleugelen, op het strant, in den warmen zonneschijn; geen vuile zwijnen wroeten dan met den muil het stroo in hun kot om: maer de mist valt neder, en zweeft langs het velt; de nachtuil, die op het ondergaen der zonne past, zingt dan te vergeefs, boven van het dack, spade in den nacht. Nisus laet zich dan heel hoogh in de lucht zien, en wreeckt zich aen Scylle [5]), om den diefstal van zijn purperen hair, waerze, met hare pennen de dunne lucht kloovende, voor hem henevlught. Zie, hoe Nisus, haer dootvyant, al snorrende daer achter her zit, en overal waer Nisus haer navlieght, daer vlughtze snel voor uit, en klooft de dunne lucht met haere pennen. Dan roepen de raven, drie of viermael met luider keele, kras kras, en dickwils ruischenze, ick weet niet met wat voor een genoeghte onderling vermaeckt, en boven haer gewoonte, om hoogh op het nest, in de bladeren, en het lust haer zoo ras de regen over is, het kleene gebroet en lief broeinest weder te bezoecken.

Doch ick geloof niet dat Natuur hun van boven met redelijck vernuft en voorwetenschap begaefde. Maer wanneer het doncker en regenachtigh weder aen den hemel over is, en de lucht, die

---

1) Voortekens van schoon weder. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Zijn — vermaeckt:* scheppen vermaak.
[2]) *Spercken:* spatten.
[3]) *Lemmet:* ijzer.
[4]) *Zeelieve.* Versta: aan de zee behaaglijk.
[5]) *Nisus-Scylle:* zie hiervoren bl. 69. De dichter schetst in deze regelen de jacht van den zeearend op den Ciris, een kleinen zeevogel.

flus van den Zuiden wint nat was, het dunne vergrove, en het grove verdunne; dan beginnen alle gedierten te leven, en hun wort eenen [1]) anderen geest ingeboezemt, dan toen de lucht betrocken was, en vol regens hing. Hier uit wort de wiltzangk op het velt geboren, het vee verquickt, en de krassende raven laten zich hooren.

Maer indien ghy op den snellen loop der zonne en maene 1), die geschicktelijck elck haer beurt waernemen, acht slaet; nimmermeer zult ghy u 's anderen daeghs bedrogen, nochte door de helderheit des starlichten nachts uitgestreecken [2]) vinden. Komt de nieuwe maen in 't eerste doncker op, en bedecktze haer horens met eenen zwarten nevel; zoo hangt den zee-en-ackerman een dichte slaghregen boven het hooft: maer bloost Febe in haer maeghdelijck aenschijn, zoo wil 'er wint opsteecken; een blozende maen betekent altijt windigh weder; gaetze ten vierden dage der maent, (want die dagh geeft het zekerste bewijs) klaer en helder, en zonder stompe horens, aen den hemel op; zoo zal het dien ganschen volgenden dagh, en die gansche maent nochte regenen, nochte waeien, en de zeeman, behouden gelant zijnde, zijn kerckbelofte aen Glaukus [3]), Panope [4]) en Melikert [5]), Inoos zoon, betalen.

Oock zal de zon, in 't op-en-ondergaen, u tekens geven: de zonnetekens gaen zeker en vast, zoo wel 's morgens vroegh, als 's avonts, wanneer de starren opkomen. Ziet ghy haer 's morgens rijzen met vlacken in 't aengezicht, en den zonnekloot half in een wolck verborgen, en half uitkijcken; wacht u dan voor regen: want de zuiden wint, zeer schadelijck voor boomen vee en veltgewas, dreight uit zijnen hoeck te blazen. Indienze in den morgenstont betrocken, haer stralen hier en daer tusschen de wolcken uitschiete; of rijst Aurore bleeck en bestorven uit de saffrane ledekant van haren Tithon; zoo zal de wijngertranck, helaes! haer tedere druiven zeer zwaerelijck voor het slaen van hagel en kraeckende hagelbuien beschermen.

---

1) Voortekens uit zon en maen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) Zie de noot op bl. 96.

[2]) *Uitgestreecken:* bedrogen, beetgenomen.

[3]) *Glaukus:* een vermaarde Zeegod.

[4]) *Panope:* een zeenimf.

[5]) *Melikert:* de zoon van Athamas en Ino, die tevens met zijn moeder in een zeegodheid veranderde en onder den naam van Palemon werd aangebeden

Het is oock noch dienstiger op de zon te letten, hoeze, haren wegh aen den hemel afgeleit hebbende, onder ga: want dan ziet men dickwils veel sproeten in haer aenzicht. Een blaeuwe zon spelt u regen; een roode den oosten wint: en indien de vlacken zich met een vierige rootheit beginnen te mengen, dan wil het t' effens regenen en waeien, gelijck of het weder uitgelaten waer: niemant porre my dan met dien avont het schip t'ontmaeren [1]), en in zee te loopen: maer voertze den dagh met blinckende raden aen, en met blinckende raden weder onder; zoo hoeft ghy voor geenen regen te duchten; want een heldere noortoosten wint wil [2]) in de bosschen ruischen: en in 't kort gezeit, de zon zal u de merckt zetten, en melden wat d' avont mebrenge; van waer de wint het heldere weder aenvoere; wat de vochtige zuiden wint in den zin hebbe. Wie durf dan noch staende houden, dat men uit de zon niet zekers spellen kan?

De zon waerschuwt ons menighmael, dat'er heimelijck oproer en lagen voorhanden zijn, en inheemsche oorlogen smeulen 1). Zy ontfarmde zich oock over Rome, toen Cesar vermoort lagh; en zy bedeckte haer blinckende aenschijn met eenen roestigen rouwsluier, toen men, om de bedurvenheit des tijts, voor eenen eeuwigen nacht vreesde: hoewel oock in dat jaer lant en zee en huilende honden en rampzalige vogels ons voortekens gaven. Hoe dickwils zagh men den bergh Ætna en de geborste schoorsteenen van den smitswinckel der Reuzen oproocken en smoocken, en vierklooten en gesmolte steenen in de lucht wentelen, en over d' ackers van Sicilie hene branden! Germanje hoorde harnassen en wapens over al de lucht knarssen: een ongewoone aerdbevinge schudde d' Alpes: men hoorde overal in de stomme wouden een byster naer geschrey: men vernam, by duister nacht, een schrickelijck dootsch gespoock: dieren begosten te spreecken; een ongehoorde zaeck: stroomen stonden stil: het aertrijck borst van een: ivoire en metale beelden schreiden bedruckt, en zweetten in de kercken: d' Eridaen, der stroomen Koningk, verwoet en uitgelaten, bosschen, stallen

---

1) Voortekens van Cesars doot en den burgerkrijgh. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *t' Ontmaeren:* los te maken.
[2]) *Wil:* zal.

en vee voortruckende, gingk 'er over al het vlacke velt mede strijcken: toen dreighde ons 't ingewant des offervees met vele zwarigheden: putten liepen zonder ophouden over van bloet: wolven liepen by midnacht door groote steden huilen: noit weerlichte het zoo dickwils by helder weder, nochte men zagh noit meer heilooze staertstarren blaecken.

Hier op zagh Filippen [1]) nog eens de Roomsche heirspitsen in 't velt, met een gelijcke mogentheit elckandere gewapent aenranden; nochte de Goden ontzagen zich niet Emathie en Hemus ruimen bodem tweewerf met ons bloet te mesten: te weten, de tijt zal komen, dat d' ackerman, in die gewesten den acker omploegende, schichten vinde, die ruw en van roest opgegeten zijn; of het zwaere egge op holle helmen stoote, en zich verwondere over het grof gebeente, uit de graven opgegraven.

O vaderlijcke vergode Goden, en Romulus, en moeder Vesta, die over de Roomsche sloten en den Tuskaenschen Tyber waeckt 1), behindert ten minste niet, dat dees Jongelingk [2]) onzen omgewroeten staet te recht brenge: wy boetten al overlang de meineedigheit van Laomedons Troje met onzen bloede: het hof des hemels benijdde, o Cesar, ons u al overlang; en beklaeght zich, dat ghy u met der menschen triomfen bekommert: te weten, ter stede daer Recht en onrecht overhoop leggen; zoo vele oorlogen, zoo menigerley slagh van schelmeryen, al de weerelt door, in zwangk gaen; de ploegh ongeacht, de landen woest en ongebouwt leggen, en scherpe zwaerden van kromme zeissens gesmeet worden. Hier treckt d' Eufraet, daer de Rijn tegens ons op. De naburige steden, onderling het verbont breeckende, schieten het harnas aen: de godtlooze krijgh raest al de weerelt door: gelijck vier paerden, die buiten spoor geronnen, het ruime velt invliegen; terwijl de wagenaer voortgeruckt, te vergeefs den teugel aentreckt, en de wagen aen 't hollen, naer toom nochte teugel luistert.

---

1) Slotbede des Dichters aen de Goden des Vaderlants, voor Augustus en het overhoopleggende Rijck. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Filippen:* een stad in Macedonië, beroemd wegens den veldslag, in de nabijheid geleverd, waarin Brutus en Cassius sneuvelden.

[2]) *Dees Jongelingk:* Augustus.

HET TWEEDE BOECK.

INHOUDT.

Manier om boomen aen te queecken; en die Natuurlijck is; van zelf, door kerne, wortel[1]): of Kunstigh; door afsnijden van telgen, planten van stammen, inleggen, verplanten, uit eenen stronck, enten en inzetten. Boomen zijn onvruchtbaer of vruchtbaer. Welcke gronden elck slagh vereischt. Italie boven andere landen geprezen. Hoe men den aert der gronden onderkenne. Wat moeite aen wijngaert en olyven vast zy. De lof van het huismans leven, by andere staeten geleken.

Hier wijst hy wacker, hoe men plant en oock verplant,
En inleit ent en poot zijn rancken, enten, boomen;
Oock op het naeuste kent den aert van ieder lant,
En wijngaert en olijf regeert en voort laet komen.

Dus lang zong ick van den ackerbouw, en het rechte saizoen van een ieder werck: nu wil ick, o Bacchus, van uwen wijngert en boomen en planten, en de vrucht des langkzaem wassenden olijfs met u zingen 1). O vader Liber[2]), kom nu herwaert; want hier drijft de herfst van wijn, uwe edele gave: hier bloeit de wijnbergh, die u ter eere, van leckere druiven zwanger is: de wijnkuip loopt van gepersten wijn over, dat het schuimt: o vader Liber 2), kom nu herwaert, treck uwe laerzen uit, en verf met my de naeckte beenen in nieuwen most.

Vooreerst teelt Natuur verscheide slagh van boomen 3); zommige wassen van zelf, zonder iemants hulp, op ruime velden, en langs boghtige vlieten hene: gelijck zacht geil,

1) Overgangk van den ackerbouw tot het boomplanten en wijngaerdenieren. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Aenroepinge van Bacchus. *Kantteekening der oude uitgave.*

3) Boomen wassen Natuurlijck van zelf, door kerne en wortel: of met kunst, door afsnijden van telgen, planten van stammen, inleggen, verplanten, uit eenen stronck, door enten en inzetten. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Door kerne, wortel* enz.: door (het in den grond brengen van het) zaad (of van den) wortel.

[2]) *Liber:* Bacchus.

taeie brem, populier en blaeuwe en witachtige willigen: zommigen worden gesteecken: gelijck de hooge kastanjelaer, en eeckelaer [1]), die de grootste van alle boomen, Jupijn ter eere opgroeit; en d'eick, by de Griecken voor een orakel gehouden: Zommigen spruiten dicht en loofrijck uit hunnen wortel; gelijck krieckelaer [2]), en olm; en de lauwer, Apollo toegewijt, wast op in de breede schaduwe van eenen grooten lauwerboom, zijn moeder.

Dees verscheide wijze van boomen aen te queecken nam eerst uit de natuur zelf haren oirsprongk, en allerhande slagh van groene struicken en bosschen en heilige wouden bestaen uit deze verscheidenheit. Ervarenheit en gebruick queeckten allengs noch ander slagh van geboomte aen: d'een sneet telgen van haren stam, en pooteze in d'aerde: d'ander plante stammen, oock palen, in vieren gesplist, en staecken, onder scherp gehouwen. D'olmen staen en verlangen om de jonge rancken en festoenen des ingeleiden wijnstocks te dragen, en loten, die best groeien in aerde, waer naer hun natuur treckt: andere boomen pootmen zonder wortel, en de hovenier ontziet zich niet de bovenste scheuten in d'aerde te zetten: ja, dat wonder is, d'olijf spruit uit eenen afgehouwen, en als uit eenen dorren stronck: en dickwils zien wy den tack van den eenen boom, zonder zijnen aert te verslimmen, in eenen anderen veranderen, en eenen peereboom inge-ente appels, de steenachtige kornoeljen blaeuwe pruimen dragen. Leert hierom, ghy ackerlieden, een ieders aert in 't byzonder kennen, en den wilden aert temmen, op dat geene landen onvruchtbaer leggen. Het lust my Ismarus [3]) met wijngert te beplanten, en den hoogen Taburnus [4]) met olyven te belommeren.

En ghy, o Mecenas 1), dien ick met recht de voorneemste oirzaeck van mijn eere en naemhaftigheit magh noemen, kom by der hant, help my dit aengevangen werck uitvoeren, en verleen my wint en spoet, terwijl ick in deze bare zee loop;

---

1) De Dichter zoeckt gunst by Mecenas. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Eeckelaer:* Vondel vertaalt gemeenlijk *aesculus* met: eeckelaer, en *quercus* met: eik.

[2]) *Krieckelaer:* de krieke- of kerseboom.

[3]) *Ismarus:* een berg van Thracië, om zijn wijngaarden beroemd.

[4]) *Taburnus:* een berg van Samnium, met olijfbosschen begroeid.

niet met eenen wensch van alles t'omvademen, dat onmogelijck waer, al had men hondert tongen, hondert monden, en een yzere stem: kom by der hant, en vaer met my dicht het strant langs, en hou onder lant: ick wil u hier met geen lange voorrede wijtluchtigheit en verzieringen ophouden.

Al wat van zelf in 't wilt opwast, is wel onvruchtbaer, doch het komt geil en vroom [1]) voor den dagh; want het treckt zijn natuur uit d' aerde 1): indien men nochtans vruchtbare enten en scheuten op wilde stammen ent, of die stammen in eenen bearbeiden gront plant, zoo zullenze hunnen wilden aert afleggen, en wort 'er geen moeite aen gespaert, gewilligh zulcke vruchten voortbrengen, als men zoeckt en wenscht: oock zal d'onvruchtbare tack, van zijnen wortel afgesneden, vruchten voortbrengen, indien men dien verplante, daer hy de ruimte van aerde en lucht geniet: want eerst van al te veel moederloof en tacken beschaduwt, zoo wert zijn wasdom verhindert, en zijne draght verstickt: doch een gesteke kerne wil langzaem opwassen, spade den nakomeling beschaduwen, en het vorige sap vergetende, haer appels verbasteren: en een slimme [2]) wijnstock geeft zijn druiven den vogelen ten beste: want men moet aen allerhande slagh arbeit te kost hangen, en de boomen op een ry in de vore planten, en kost nochte moeite sparen, om hunnen aert te temmen. Maer d'olijf op eenen stam ge-ent, zal best groeien: wijngert wil gaerne ingeleit zijn: Venus myrt wast gewilligh op een dicht eicken hout: de harde hazelaer, de hooge esch, de populier, waer van men kranssen Herkules ter eere vlecht, moet men planten, oock d'eickelboom des Chaonischen Vaders [3]), en de reizige dadelboom, en de denneboom, die tegens het gevaer der zee opwast: doch men ent de noot op den ruigen haeghappelaer: d'onvruchtbaere andorenboom [4]) draeght kloecke appels, de beuckeboom kastanjen, de wilde esch hangt wit van peerbloeisel, en het zwijn knapt eickels onder den olm.

---

1) Aert der natuurlijcke boomen, en hoe men die temmen moet. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Geil en vroom:* overdadig en krachtig.
[2]) *Slimme:* wilde.
[3]) *Des Chaonischen Vaders:* van Jupiter van Epirus.
[4]) *Andorenboom:* plataan.

Oock is de wijze van botten inzetten niet eenerley: want daer de knoppen midden in de schorsse uitbreecken, en uit den dunnen bast botten, daer snijt men den bast effen open: hier steeckt men de schel en knop van eenen anderen boom in, en lijftze in de vochtige schorsse: of men zaeght oock geknotte stammen boven af, om een vruchtbaere ente in de kloof te zetten; en de boom schiet eer lang geluckigh zijn tacken hemelhoogh in de lucht, en verwondert zich over het nieuwe loof, en vreemde ooft.

Daerenboven is elck slagh van boomen niet eenerley aert 1); gelijck de stercke olm, de willigeboom, de loot, en Kretenzer cypres: oock vallen de vette olijfboomen verscheiden van natuur; de ronde, de lange, en die bittere kernen hebben: desgelijcks zijn d'appelaers en Alcinöus ooftboomen [1]) verscheiden: oock verschillen Krustumijnsche [2]) en Syrische peeren, en die de hant vullen: en aen onze boomen hangt verscheiden aert van druiven: Lesbos pluckt niet eenerhande smaeck van torssen [3]), aen Methymnasche rancken [4]) gewassen: men vint Thasusche en witte Mareotische druiven [5]); d'eerste tieren best in vetten, deze in schralen gront. De Psythische druif is dienstiger om bastert uit te perssen: de Lagische wijn [6]) bevangt u stracks [7]), doet de voeten struickelen, de tong stameren: zoo doet oock de purpere en Precische druif: maer met welcke vaerzen zal ick, o Rhetischen wijn [8]), u loven?

---

1) Veelerhande aert van boomen en wijngerden. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Alcinöus ooftboomen:* Alcinoüs, koning van Thracië, was een groot voorstander van tuinbouw en kweekkunst.

[2]) *Krustumijnsche peeren:* peren van Crustumium, een stadje van de Sabynen.

[3]) *Torssen:* trossen.

[4]) *Methymnasche rancken:* Methymnus, een stad op 't eiland Lesbos, was beroemd om den wijn, dien het voortbracht.

[5]) *Thasusche en witte Mareotische druiven:* Thasus was een eiland in de Egeesche Zee; Mareotis een landstreek van Egypte.

[6]) *De Psythische druif — de Lagische wijn:* soorten, die voor zoo veel mij bekend is, niet meer voorkomen, evenmin als de iets verder genoemde *Precische.* Volgens de laatste uitleggers worden de Psythische druiven gedroogd om er een soort van rozijnenwijn van te bereiden; en de Lagische wijn was zeer vurig en koppig.

[7]) *Stracks:* terstond.

[8]) *Rhetische wijn:* Rhetië was de streek tusschen den Donau en de Alpen.

doch hierom moet ghy den Falernischen kelder [1]) niet braveeren. Amineesche wijn [2]) valt stercker, en spant de kroon boven dien van Tmolus [3]) en Chius, Koningk Faneus eilant. De wijnbezie van Argos valt kleener, doch wast overvloediger; en houdt zich beter dan alle andere wijnen. O Rhodische wijn, ick zal u, die op den offerdisch der Goden wellekom zijt, niet vergeten, nochte de muskadellen, zoo groot als koe-uiers: maer de verscheidenheit van wijnen en hun namen is ontelbaer, en het getal van geen belangk: dieze al wil noemen, magh ons tellen al het zant, dat van den westen wint, op het Libyaensche strant, verwaeit wort; of hoe vele baren op d'Ionische kusten breecken, wanneer d'oosten wint opsteeckende, in de zeilen valle.

Oock zijn alle gronden niet even bequaem om alles te draegen 1): willigen wassen gaerne by vlieten; elzen in drabbige poelen; onvruchtbaere esscheboomen op steenklippen: myrten tieren best langs het strant: Bacchus wijnranck bemint luchtige heuvels: Ypen zoecken koude en noortsche buien. Bezie de gewesten, die van uitheemsche huislieden gebouwt, onder ons juck gebroght zijn; en d'Arabiers in 't oosten, en de Gelonen [4]), met branttekenen geciert: elck lant brengt zijn boomen voort: Oostindiën [5]) draeght alleen zwart ebben hout: de wieroocktack groeit alleen by de Sabbeen [6]). Wat wil ick u vertellen van de welrieckende boomen, die balssem zweeten, en beziën van den altijt bloeiende akant? of van Moorenlantsche bosschen, wit van zachte wol? en hoe de Seres [7]) het dunne kattoen van de tacken kemmen? of welcke bosschen het uiterste gewest van Indien draege, daer het aen den

---

1) Verscheidenheit der boomen, eischt verscheidenheit van gronden en gewesten. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Den Falernischen kelder:* den kelder met Falernum.

[2]) *Amineesche wijn:* over deze plaats is door de commentatoren veel geharreward; de wijn, hier bedoeld, schijnt een Kampanische en een soort van Falernum geweest te zijn.

[3]) *Tmolus:* een berg in Sicilië.

[4]) *De Gelonen:* een Scytische volksstam, die zich het lichaam met figuren beprikte.

[5]) *Oostindiën:* zie het aangeteekende hierboven bl. 91.

[6]) *De Sabbeen:* beter: de Sabeen, Arabieren.

[7]) *De Seres:* de Tartaren of Mongolen.

Oceaen paelt? bosschen, wier toppen zoo hoogh in de lucht rijzen, datze met geene pijlen kunnen beschoten worden, van een volck, dat zoo wacker den boog weet te handelen. Meden [1]) brengt heilzaeme appels, bitter en wrang van smaeck, voort; een gereede artseny tegens dootlijcke kruiden vergift en bezweeringe van booze stiefmoederen: dees boom wast geweldigh hoogh, en gelijckt den lauwer; en verspreide hy zijnen geur zoo hoogh en verre niet in de lucht, men zou hem voor een lauwer aenzien: geene winden schudden zijn bladers noch bloessem af: de Meden verdrijven hier mede den stinckenden adem, en d'oude mannen genezen hun aemborstigheit met dit ooft.

Maer de bosschaedjen van Meden 1), dat rijcke lant, nochte de schoone Ganges, nochte Hermus [2]), die gout opwerpt, nochte de Baktren, nochte Indien, nochte geheel Arabie, dat vet en vruchtbaer van wieroock is, mogen [3]) met al hunnen roem Italie niet opwegen. De stieren [4]), die vier en vlam ten neuze uitsnorckten, ploeghden hier d'ackers niet, omze met vreesselijcke draecketanden te bezaeien: nochte hier quam geen scherp gewas van krijghslieden met helmen en speeren op; maer deze landouw broght eenen vruchtbaren oegst van olijven, koren en Kampanischen wijn voort, en leverde puick van vee uit. Hier draeft het strijtbaere paert moedigh in 't velt: hier werden, o Klitumnus [5]), dickwils sneeuwitte offerossen en groote stieren met uwen stroom gewijt, om de Roomsche zegestaetsi, naer de kercken der Goden te geleiden: hier is het altijt lente, en 's winters schier altijt zomer: het vee teelt tweemael jongen; de boom draeght tweemael vruchten: men vint 'er geen verslindende tigers, nochte brullende leeuwen: men pluckt 'er geen fenijnige kruiden: geen geschubde slang kruipt 'er met lange krullen [6]) en boghten een stuck weeghs langs d'aerde:

---

1) Uitspanninge tot lof van Italie, wiens landouw alle uitheemsche overtreft. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Meden* voor *Medië,* als elders *Persen* voor *Perzië.*
[2]) *Hermus:* een stroom van Klein-Azië.
[3]) *Mogen:* kunnen.
[4]) *De stieren* enz.: als in Colchis, toen Jason er het Gulden Vlies bemachtigde.
[5]) *Klitumnus:* een rivier bij de Faliskers.
[6]) *Krullen:* kringen.

zet [1]) hier zoo veel heerlijcke steden by, en kunstige wercken, en hooge vesten, van menschenhanden uit steenrots gehouwen en gebouwt; en stroomen, die onder d' oude muren henevloeien: of zal ick verhalen, hoe de zee hier van wederzijde aenslaet en aenbruischt? hoe groote meiren hier leggen? en van u, o Larius [2]), het grootste van allen? en van u, o Benakus [3]), die ongestuimigh, gelijck een zee, komt aenschuimen? of zal ick verhaelen de haven, daer de zeesluis [4]) de Tyrrheensche zee van Lukrijn scheit; het verbolgen zeewater zijn geweldige kracht gebroken wort; daer de baren in de haven van Julius zoo luide bruizen, en de Tyrrheensche golven in den poel van Avernus gelaten worden? Hier loopen koperäders en zilverbeecken door het lant, en het vloeit 'er van gout. Dit lant leverde rechtschape krijghsmans uit, de Marsen, de Sabellische jeught, en den Ligur, wel gewoon armoede te lijden; en Volscen, op steeckaden [5]) afgerecht. Dit lant won ons de Decien, de Mariusen, de dappere Kamillen, de Scipioos, rechte oorlooghsgasten, en u, o grootmachtighste Cesar, die nu in d'uiterste palen van Asie triomfeerende, den weerloozen [6]) Indiaen van de Roomsche vesten keert. Ick groete u, o Saturnus landouw, groote en vruchtbare moeder der vruchten, en niet min van krijghshelden, u ten dienst vang ick den ackerbouw aen, die by d'aelouden in zwangk en eere was: ick besta de heilige bronnen t'ontsluiten, en zing een Grieksch gedicht [7]), in Latijnsche steden.

---

[1]) *Zet:* reken.

[2]) *Larius:* een meer van Cisalpijnsch Gallië.

[3]) *Benakus:* een meer, uit hetwelk de Mincius in den Padus uitloopt

[4]) *De zeesluis* enz. In Campanië, tegenover Puteoli, bevinden zich twee meren, dat van Avernus en dat van Lucrinus, die vroeger wegens hun vischrijkheid veel opbrachten. Nadat echter de zee, herhaaldelijk inbrekende, er de visschen had uitgedreven, en de pachters hierdoor groote schade leden, trok Cesar, op uitnoodiging van den Senaat, derwaarts heen, liet twee dammen in de zee leggen, die het geweld van de golven braken en alleen genoegzamen doortocht aan het water overlieten, om den visschen gelegenheid te verschaffen, binnen te komen. Dit waterwerk werd, naar hem, de Julische zeewering genoemd.

[5]) *Steeckaden* voor 't eenvoudige „steken". t. w. met den degen. 't Woord is aan de schermschool ontleend en heeft daarom een Spaanschen uitgang.

[6]) *Weerloozen:* onkrijgszuchtigen.

[7]) *Een Grieksch gedicht:* dit is *niet* letterlijk vertaald, en bovendien onjuist. Vergilius heeft *Ascraeum carmen:* d. i.: een gedicht in den trant van Hesiodus, den zanger van Ascra.

Nu is het tijt den aert der landen t'ontdecken 1); wat elck vermagh; wat slagh van gronden men vint, en wat elck teelen kan. Voor eerst wil d'olijf, Pallas vrucht, die zich lang houden kan, best tieren in barre gronden 2), en op dorre heuvels, daer de klay mager valle, en keiachtigh met heggen begroeit legge: dit betuight u de wilde olijf, die overvloedigh in die streecken wast; oock zijn beien, die in het wilt langs het velt groeien. Maer waer de gront vet en geil van gedurige vochtigheit is, en het lant vruchtbaer en dicht met kruiden bewassen staet; gelijck wy dat menighmael, onder aen eenen bergh, in een gezoncken dal zagen; en waer beken, boven van de rotsen afvloeiende, een slib en vettigheit over het lant sleepten, en het velt, steil tegens het Zuiden aenleggende, varenkruit, van geenen ploegh te verdelgen, voortbroght; daer zal u de vruchtbare wijnstock en zijne druif namaels overvloet van stercken wijn bestellen, hoedanigh wy met offerschalen en goude kelcken plengen, wanneer de vette Hetrusch, voor den outer, op zijn yvoire pijp [1]) speele, en wy het roockende ingewant met groote schotelen opofferen.

Doch hebt ghy meer lust om groot vee, en kalvers, of schapen, of geiten, die 't gewas bederven, te weiden; zoo moet ghy bosschen zoecken, en de volle weiden van Tarentum, het uiterste van onzen bodem; en zulcke kampen [2]), als het ongeluckige Mantua verloor, daer het sneeuwitte zwanen langs den begraesden waterkant opqueeckt: hier ontbreeckt het uwe kudden aen gras nochte klaere bronnen, en de koele daeuw wint, in de korte nachten, zoo veel gras aen, als het vee in lange zomersche dagen kan afweiden.

Wy bevinden onder het bouwen, dat meest alle zwartachtige aerde, en die vet valt in het ploegen, en murwe gronden best granen dragen; en ghy zult arbeitzaeme ossen uit geene ackeren meer gelade wagens zien naer de schuur voeren: oock uit lant, dat eerst verwildert stont, en daer d'ackerman de boomen

1) De Dichter komt weder op de verscheidenheit der gronden. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Wat gront olijven draeght, wijngaert, gras, en graen. *Kantteekening der oude uitgave.*

1) *Pijp:* fluit.

2) *Kampen:* velden, akkers.

yverigh afhieuw, en het bosch, 't welck in menigh jaer geen vruchten gevende, en van outs een vogelnest was, tot den gront toe zoo kael uitroide, dat het gevogelte verhuizen most: maer aerde, die wit in het ploegen valt, is niet vruchtbaer; want schrale en steenachtige heuvels bestellen de byen naulix kanneelkruit en roozemarijn: en ruwe puimsteen en krijtgronden, van zwarte waterslangen uitgeknaeght, lochenen dat andere ackers den serpenten zulck een lieflijck voetsel en kromme holen verschaffen, als zy.

Een aerde, die dunnen waessem en vlugge dampen van zich geeft, het nat verzwelght, en als 't haer lust weder uitaessemt 1); en zich zelve altijt in het groen kleet, zonder het kouter met schorft en zout[1]) roest te knagen; die zal uwe olmen met geile wijnrancken bevlechten: die zal u veel olyven dragen: ghy zult in 't bouwen bevinden, datze gaerne geploeght, gaerne beweit wil zijn. Zulcke gronden bouwt het rijcke Kapua, en het volck, dat aen Vesevus[2]) paelt, en Klanius[3]), die Acerren[4]) dickwils van zijnen oegst berooft.

Nu zal ick u alle gronden leeren kennen 2). Vraeght ghy, of d'aerde boven maten grof of fijn is; naerdien d'een het graen, d'ander de druif begunstige; de grove aerde Ceres, alle fijne Bacchus diene; zoo staet u eerst op den gront te letten, en daer die vast en dicht is, eenen kuil te doen graven, weder met aerde toe te delven, en dan met de voeten vast en effen te treden. Indien 'er dan noch aerde gebreck is, zoo valtze fijn, en is dienstigh voor weide, en vrolijcken wijngert: maer schiet 'er aerde over, en kanze in den kuil niet; zoo valtze grof, klontigh, vet en zwaer, en hier mooght ghy uwe stercke ossen voor den ploegh drijven.

Maer is d'aerde brack of bitter, gelijck men zeit, van smaeck,

---

1) Besluit dat vochtige waterachtige grazige en zoete gront tot de vier boven gemelde bequaem zy. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Hoe men den grondt kennen zal; of die fijn valle, of grof, of brack, of vet, of vochtigh, of zwaer, of licht, of zwart, of koudt. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Zout:* bijtend.
[2]) *Vesevus:* de Vesuvius.
[3]) *Klanius:* een rivier van Campanië.
[4]) *Acerren:* een stad in hetzelfde gewest.

die is niet goed voor vruchten; want de ploegh verandert haer brackheit niet, nochte zy laet de druif en appelen hunnen aert en wezen behouden, en kan aldus gekent worden. Neem dicht gevlochte teene korven en teemzen [1]), waer in men kaes perst, die onder het dack beroockt leggen: vulze met bracke aerde, gietze vol zoet water, en tre d'aerde stijf met voeten, tot dat al het water uitgeperst, door de korven heenzijpe; zoo zal de bittere smaeck u op de tong walgen, en melden wat slagh van aerde het zy.

Vette aerde kan men aldus leeren kennen: wilt ghyze wechworpen, zy blijft u aen de vingers hangen, zoo taey als peck: vochtige aerde teelt kruiden van ongemeene grootte, en darteler [2]) dan het behoort: och, datze my niet al te dartel zy, en al te vroegh d'airen doe zwellen. Zwaere aerde kent men stilzwijgende aen haer eige zwaerwightigheit; de lichte aen haere lichtigheit; zwartachtige aerde gemackelijck by het oogh, en elck slagh uit zijn verwe: maer kommerlijck kan men koude aerde, die quaetaerdigh is, onderscheiden: ondertusschen melden slechts roo dennen, schadelijcke ypen en zwart veil wat koude gronden zijn.

Dit gageslagen, zoo pas d' aerde eerst lang te vore te koocken 1), greppels en graften door het berghachtige lant te graven, en de kluiten tegens het noorden bloot te laten leggen, eer ghy den vrolijcken wijnranck in d'aerde leght. Waer de gront murw is, daer valt het beste lant; en dit verrichten winden, koude rijp en de stercke delver, die het lant omwerpt. Maer huislieden, die geenen arbeit ontzien, zoecken eerst eenen gront, die de plaets gelijck is, daer de jonge spruit eerst stont, omze daer stracks te verplanten, op dat de loten niet terstont haer moeders aert afleggen; en zy mercken oock in de schors, in wat wint zy eerst stonden, het hooft in 't Zuiden en de warmte opstaecken, en den rugh tegens het Noorden keerden: zoo veel leit 'er aen, hoe men zich van jongs op gewenne.

Onderzoeck eerst of het beter zy den wijnstock op heuvels

---

1) Van den wijngaert, en wat werck hier aen vast is. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Teemzen:* zeven, Fr. *tamis.*

[2]) *Darteler:* weliger.

of op vlacke landen te planten 1). Wilt ghy op vlacke en vette ackers maeien; zoo zaei en plant dicht by een: de wijnstock dicht by een geplant, zal niet trager wassen: hebt ghy heuvelachtigh lant en heuvels, plant de rancken wijder van een: zet uwe stammen net op een ry, achter malkanderen: gelijck de keurbende in den oorloogh zomtijts hare geladen ontsluit, en op het vlacke velt zich in slaghorden zet, en al het lant overwijt grimmelt en flickert van 't geweer, eer de vreesselijcke slagh noch aenga, daer d'oorlooghskans, midden onder de wapens, in twijfel hange: plant zoo uwe ryen op een gelijcke maet; niet om uwe ydele zinnen door dit gezicht te vermeien: maer om dat d'aerde anders de rancken niet evenveel voetsel kan medeelen, nochte de wijngert zijn armen wijt genoegh uitbreiden.

Misschien zult ghy oock vragen, hoe diep men de putten graven moet 2). Ick zou den wijnstock wel in ondiepe voren durven betrouwen: maer boomen, en inzonderheit den eeckelaer moet men dieper planten, die zijn kruin zoo hoogh in de lucht opsteeckt, als hy zijn wortels in den afgront schiet; dies wort hy van winterbuy nochte regenvlaegh nedergesmackt: hy staet vast, en verduurt een menighte van jaren, menige eeuw en menigh mans leven: dan streckt hy zijn stercke armen, de tacken, wijdt en verre herwaert en derwaert uit, en staet midden in zijn breede schaduwe. Plant oock uwen wijnstock niet tegens het westen, nochte onder den hazelaer: nochte neem de toppen der hoogste rancken, of breeck de bovenste wijngertscheuten niet af (zoo veel vermagh de liefde des gronts), nochte sny de loten met geen stomp mes af: zaey oock geen wilde olijven onder wijngert: want dickwils verzuimt de reuckelooze [1]) herder zijn vier, dat eerst heimelijck onder de vette schorsse verborgen leit, den stam ontvonckt, en om hoogh in de tacken vlieght, dat het kraeckt, en den boom vermeesterende, boven in de kroon weiden gaet, het gantsche bosch in brant zet, en spreit een zwarte en dicke wolck van roock en

---

1) Gelijckenis van de keurbende, in slaghorde gestelt. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Hoe men wijngaert en boomen plant. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Reuckelooze:* roekelooze, onvoorzichtige.

smoock in de lucht; inzonderheit zoo een noortsche buy het geheele bosch aentaste, en de wint onder het vier speele. Zoo dit gebeure, kan de wijnstock niet weder groeien, en al houwt men hem tot beneden toe af, de wortel schiet niet meer zulcke rancken: en d'ongeluckige wilde olijf, die niet dan bitter loof geeft, schiet 'er slechts over.

Laet u oock van niemant, hoe wijs hy schijne, raden den acker 's winters om te delven 1): want het snippen van den vorst [1]) sluit dan het aertrijck, en gedooght niet dat het gezaeide zaet zijnen wortel in geslote aerde schiete. Wijngert wil liefst geplant zijn, wanneer de witte oyevaer, die de slangen verpickt [2]), met de blozende lente wederkome; of wanneer de zomer alree voorby, de koude herfst beginne te ruisschen, eer de zon met haer paerden korter omrijdende, den winter aenvoere. Zoo dienstigh is de lente voor boschloof 2), voor boomen: in de lente zwelt de landouw, en wacht naer het vruchtbaere zaet: dan daelt d'almaghtige vader vrolijck, met eenen gezegenden regen, uit de lucht, in den schoot der aerde, zijn vrolijcke gemalin, en d'alleropperste zich met dat groote lichaem vermengende, teelt allerhande vruchten: dan quinckeleert d'eenzame bosschaedje van schelle vogelen, en het groote vee groet Venus weder op zijn gezette tijden: de voedtzame acker teelt vast, en het velt opent zijnen boezem voor den laeuwen adem des westewints: het tedere vocht dringt dan in alle dingen door: het groen durf zich in den nieuwen zonneschijn veiligh betrouwen: de jonge wijnranck vreest niet, dat 'er buien uit den Zuiden zullen opkomen, nochte voor regenvlagen aen de lucht, of stormen uit den Noorden; maer zy bot en bloeit, en wint bladers aen.

Oock geloof ick niet dat de weerelt in eenigh ander saizoen geboren wert, of in den aenvangk eenen anderen toon hielt; het was toen lente: de groote weerelt quam met de lente te voorschijn, en d'oosten wint hielt zijnen kouden adem in, toen

---

1) De Lente is het rechte saizoen, om wijngert en boomen te planten. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Uitspanninge van d'aengenaemheid der lente. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Het snippen van den vorst: snippen* of *sneppen* is: hevig snijdende.

[2]) *Verpickt:* wegpikt.

de dieren eerst het licht zagen, en een yzeren slagh van menschen uit steenachtige aerde voor den dagh quam, en 't gedierte het wout, en 't gestarnte den hemel ingegeven wert; nochte de teere oude [1]) der weerelt zou dezen arbeit kunnen verdragen, quam 'er niet zoo groot een rust tusschen koude en hitte, en verpoosde 's hemels goetaerdigheit het aertrijck niet.

Voort wat ghy op den acker planten wilt, plant uwe plantsoenen diep in d'aerde 1); pas [2]) vet slib op het lant te brengen, en delf 'er dorstigh zant of vuile schelpen in: want het water zal 'er in trecken, de dunne dampen 'er onder spelen, en 't gewas doen opluicken; en men vint 'er, die d'aerde met steenen en groote scherven decken, om den wijnstock voor geweldigen plasregen, en de hitte der Hondtsdagen, waer van het dorstige lant splijt, te beschutten.

Boomen en wijngert op een ry geplant zijnde 2), zoo staet ons noch dickwils aerde aen den wortel te brengen, en de kluiten met een spade om te worpen, of de zwoegende ossen tusschen den wijngaert door te drijven, en den gront met het scherpe kouter te breken. Hier na zal men de wijnrancken opbinden en stutten met riet, geschelde [3]) teenen, essche stocken, en geklove vorcken, om hier op steunende, te leeren op geene winden te passen [4]), en langs den hoogen olm by de ryen der latten op te klauteren. Terwijl de jonge wijnstock vast opwast en nieuwe bladers krijght, moet men de teere rancken sparen: en de wijnranck, terwijlze geil in de lucht opsteigere, en met vryen toom opgroeie, noch niet besnoeien, maer zomtijts haer bladers met de hant afplucken en aftrecken. Wanneer nu de wijnstock dicker gewassen, den olm omhelze, en in top gestegen zy; dan stroop vry zijn bladers af, en scheer zijn armen: te vore vreesde hy voor het snoeimes:

---

1) Hoe men den gront helpt. *Kantteekening der oude uitgave.*
2) Hoe men den wijngaert, na het planten, handelt. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Oude:* leeftijd.
[2]) *Pas:* zorg.
[3]) *Geschelde:* geschilde.
[4]) *Op — passen:* om — geven.

handel[1]) hem eindelijck vry straffer, en besnoey de weeligheit der rancken.

Oock moet ghy hagen vlechten, om den wijngert voor het vee te beschutten; byzonder terwijl het loof noch teder en geen wederspoet gewoon is: en niet alleen van fellen vorst en het steken der zonne, maer oock gestadigh van woutossen en geiten gezocht en gequelt, en van schapen en hongerige runders geknabbelt wort: geen koude, nochte vorst, nochte rijp, of maghtige hitte, die op drooge klippen gloeit, beschadigen den wijngert zoo zeer, als de kudden met haer venijnige tanden, en het lidteken van haer gebit, in den stam gezet. Men slaght, om geen andere misdaet, de geit op alle altaren, Bacchus ter eere 1); en hierom gaen d'oude spelen ten tooneele: en d'Atheners zetten, rontom groote dorpen en op viersprongen, hun prijzen op, en vrolijck by den wijn, huppelden in groene beemden over bestreecke geiteflessen[2]) hene: en de Latijnsche huisluiden, een volck van Troje overgekomen, zingen onbeslepe lieden[3]), lachen datze schateren, met grijnzen[4]) van holle schorssen vermomt, en roepen Bacchus met vrolijcke gezangen, en hangen, hem ten roem, wasse poppen om hoogh in den pijnboom. Hierom groeit en bloeit de wijnbergh, en draeght overvloediger vruchten; en waer de Wijngodt zijn rustigh hooft opsteeckt, daer worden diepe dalen en hooge heuvels met wijn gezegent. Weshalve wy, Bacchus ter eere, godtsplichtigh[5]), als onze vaders, lofzangen zullen toezingen, schotels en koecken opdragen, den gewijden bock met den horen mack ten outer brengen, en vette offerharsten aen hazelaere speten braden.

Men moet oock noch eenen anderen arbeit, die oneindigh is, aen den wijngert te kost hangen 2): want alle jaer dient den gront drie of viermael omgespit, de kluit gestadigh met

---

1) Uitspanninge van schouwburgh-en-tooneelspelen, en offerfeesten, Bacchus ter eere. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Jaerlijcks wijngertwerck. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Handel:* behandel.

[2]) *Geiteflessen:* wijnzakken van geitevel.

[3]) *Lieden:* liederen.

[4]) *Grijnzen:* maskers.

[5]) *Godtsplichtigh:* godsdienstig.

de spade gebroken, en de wijnranck van alle haer bladeren ontlast. Het ackerwerck staet nimmer stil, en het jaer gaet altijt den zelven gangk.

Wanneer nu de herfst de wijngertbladers afschudt 1), en de koude noorden wint het bosch van zijn loof berooft, dan zorght de wackere boer weder tegens het volgende jaer, besnoeit met zijn krom snoeimes den wijnstock, en snijt d'onnutte rancken af: hy delft eerst den gront om, voert het rijs wech, verbrant het, en brengt de latten onder het dack: endelijck snijdt hy de druif. De wijnstock duickt tweemael in zijn schaduwe: tweemael begroeit hy met groene hagen: het valt lastigh die beide af te plucken en te scheeren: Hierom prijs groote, maer bouw kleene ackers. Hy snijt oock ruige wissen van muisdoren [1]) in het bosch, en rietboorden langs den oever, en willige tacken, die hem werck bereiden. Wanneer nu de wijngert opgebonden, de hagedoren besnoeit is, dan zingt d'afgearbeide wijngaerdenier, naerdien zijn werck op het einde loopt: evenwel moet men d'aerde opdelven, en alree toezien, dat quade lucht nochte onweder de rijpe druif bederve.

Daerentegen is aen d'olijfboomen geen werck vast 2), nochte men hoeft 'er krom snoeimes of getande egge aen te bezigen, na datze eens hunnen wortel in d'aerde schoten, de kruin in de lucht staeken. De gront met het scherpe kouter gebroken, bestelt hun vochtigheit en vruchtbaerheit en ooft genoegh. Aldus moet ghy den vetten en vreedzaemen olijf aenqueecken. Zoo ras d'appelaer oock maght in zijn tacken gevoelt en kracht krijght, wast hy terstont van zelf en zonder moeite op.

Ondertusschen hangen alle wouden niet weiniger met vruchten geladen, en d'eenzaeme wildernissen, vol wiltzangks, zien bloetroot van knoppen en beziën 3): men weit 'er de klaver af: het hooge bosch beschaft hartstortsen, en verziet ons van nachtkaerssen en lampen. Wat mogen de menschen dan noch zorgen, zaeien en planten! Wat zal ick u meer leeren? willigen en lage bramen bestellen het vee loof, den herder

1) Wijngertwerck in den herfst. *Kantteekening der oude uitgave.*
2) Van den olijf en andere boomen. *Kantteekening der oude uitgave.*
3) Nuttigheit van boomen en bosschen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Wissen van muisdoren:* twijgen van steekpalm.

schaduwe, het gewas heining, de honigby aes: en het lust my te zien, hoe de wint op den Cytorus [1]) in de boschboomen, en by Narycium [2]) in de peckboomen speele: het lust my wilde heiden te zien leggen, daer niemant eght nochte ploeght. D'onvruchtbare bosschaedjen op Kaukaes, die eeuwigh van den stercken oosten wint kraecken en knacken, geven verscheide vruchten: zy geven pijnhout, dienstigh om schepen; en cederen en cypressen, dienstigh om huizen te bouwen. D'ackerman draeit 'er speecken, maeckt 'er wagenhuiven, en houwt 'er lange kielen af. De willigen leveren ons teenen, d'olmen loof, de myrten stercke stangen, de kornoelien krijghsgeweer, d'ypen Itureesche bogen [3]): van lichte linden en boschboomen magh men met een scherp draeiyzer allerhande fatsoenen draeien. De lichte els komt voor stroom den Pauw [4]) afdrijven, en de byen brommen in de holle schorsse en den buick des vermolsemden eeckelbooms. Wat wil ick verhalen, hoe veel nuts Bacchus ons schonck 1)? Bacchus veroirzaeckte oock veel onheils: hy versloegh de dolle Centauren, Rhetus, Folus, en Hyleus [5]), die den Lapiten met den grooten berckemeier [6]) dreighde.

O al te geluckige huislieden 2), (kendenze slechts hun geluck) die buiten oorlooghskrackeel, in den schoot het voetsel ontfangen, dat de milde aerde hun rechtvaerdighlijck verleent. Hoewel geene aenhangelingen 's morgens vroegh eenen stroom van groetenissen, door de trotze poorte van 't hoogh gebouw, over de wijde zalen braecken; en zich vergapen aen stijlen met schoone schildtpadden ingeleit, en geborduurde kleeders,

---

1) Recht- en misgebruick des wijns. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Van het geluckige huismansleven; geleken by het leven der wyzen, dat zoo veel beter is, en staeten en ampten en gewinzucht schuwt. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Den Cytorus:* een berg in Galatië,

[2]) *Narycium:* een stad van Locrië, waaruit een volksplanting zich in Italië nederzette.

[3]) *Itureesche bogen:* Iturea was een landstreek in Palestina, welker inwoners volgens Strabo hoogst bekwame boogschutters waren.

[4]) *Den Pauw:* waarom Vondel hier ter plaatse *Padus* (Po) met *Pauw* vertaalt, is niet duidelijk. Hij kende de rivier toch genoeg.

[5]) *Rhetus, Folus, en Hyleus:* Centauren, die op de bruiloft van Pirithoüs door de Lapithen werden omgebracht.

[6]) *Berckemeier:* beker, bokaal.

die van gout kraecken, en Korintischen erts, en witte wol, in Assyrisch purper geverft, en Kassia, met klaren olijfoly gemengt; nochtans genietenze een veilige rust, en rijck door velerhande middelen, weten hun leven langk van loch [1]) nochte bedrogh; zitten gerust op hun ruime hofstede; vermeien zich in speloncken, en aen stroomende beecken, in koele dalen, daer men d'ossen hoort loeien; daer hen de zachte slaep onder eenen boom bevangt; daer bosschen en waeranden groenen, en de jongkheit tegens arbeit opmagh, en gewoon is zich kleen te behelpen: daer men den Goden offert, en de heilige Vaders woonen, en de Rechtvaerdigheit, die de weerelt verliet, haer leste voetstappen zette. Doch my behagen boven al de zoete Zanggodinnen, welcker heilighdommen ick, van een geweldige liefde getroffen, verbreide: ick wensch datze my haer onderwijs gewaerdigen, starreschieten leeren, en den loop des hemels, het verduisteren der zonne, het verduisteren der mane, en wat aerdtbevinge veroirzaeckt: hoe de springvloet bykome; waerom de zee dijcken en dammen omspoele, en weder afloope: hoe 's winters de dagen zoo kort, des zomers zoo langk vallen: doch is mijn bloet te grof, mijn vernuft te stomp, om dat gedeelte van de natuur te vatten; zoo scheppe ik mijn vermaeck in ackeren en bewaterde dalen: zoo bemin ick onvermaert stroomen en bosschaedjen. O wie zet my, daer de beemden leggen, en Sperchius [2]) vloeie, en Taygeta [3]) dreune van het rinckincken der Lakonische wijnpriesterinnen! o wie zet my in de koele dalen van Hemus [4]); en bedeckt mijn hooft met een breede schaduwe van tacken!

Geluckigh is hy die der dingen oirzaecken kent, en alle vrees en 't onverbiddelijcke nootlot en 't geruisch des gierigen jammerpoels te boven geraeckte: oock is hy geluckigh, die d'ackergoden, Pan en den ouden Boschgodt en de Veltgodinnen, zijn zusters, eert: zulck een staet niet naer staet, of Koningklijck purper, en weet van geene tweedraght, die trouwelooze broeders ophitst; of van den Daeck [5]), die langs den

---

[1]) *Loch:* logen.
[2]) *Sperchius:* een rivier van Thessalië.
[3]) *Taygeta:* een berg bij Sparta.
[4]) *Hemus:* de Balkan, die Thracië van Mesië scheidt.
[5]) *Den Daeck:* Daciër, die aan den Ister of Donau woonde.

weerspannigen Ister [1]) nederzackt; of van 't Romainsche gezagh, en instortende Rijcken: nochte bekommert zich uit medoogen met den nootdruftige, of benijt den rijcke. Hy pluckt de vruchten, die van zelf in zijnen boomgaert, van zelf op zijnen acker wassen, en zagh noit strenge wetten, of dolle vierschaer, of 's volcks pleitschriften. Anderen roeien over de wilde zee, loopen op het spits van 't geweer aen, en dringen in der Koningen hoven: dees zoeckt een stadt en arme burgers te bederven, om uit eenen gouden kop te drincken, en op Tyrisch purper te slapen: een ander begraeft zijn gelt en schat, en is 'er niet af te krijgen: dees wort op de puy van 't stehuis aengebeden: die zit statigh gedient met het hantgeklap, dat den Raet en het Roomsche [2]) volck ter eere, in 't gestoelte des schouwburghs wedergalmt: zy vermaecken zich, hoewelze de handen in hunner broederen bloet verfden; verlaten huis en hof, en zoecken een vaderlant, daer andere starren schijnen. D'ackerman drijft slechts zijnen ploegh door het lant 1), en onderhoudt zoo met zijnen arbeit, het gansche jaer door, zijn huisgezin en kleene kinders, zijn ossen en afgearbeide runders: en rust niet of het jaer beschaft hem overvloet van appelen, of jongk vee, of korengerven, en ackers, vol graen, en volle schuren. De winter komt, dan perst men de Sicyonische olijf: het zwijn komt zat van eeckelen [3]) t'huis: het bosch bestelt hem wilde appels, de herfst veelerhande vruchten, en de wijn wort, om hoogh in de klippen, van de zon gaer gekoockt. Ondertusschen hangen de lieve kinders al kussende om hun moeders hals: de kuische huisvrouw bewaert het huis: de koeien geven melck, en de vette bocken stooten, in 't groene gras, met hun hoornen op elckandere toe. Hy viert de feestdagen, en op het hoy om den haert leggende, brengt zijnen mackeren den vollen kroes toe, roept Bacchus aen, offert hem wijn, en hangt prijzen aen den olm voor de herders, die om prijs willen schieten, en naeckt in het boeren worstelperck treden. Zoo leefden eertijts d'oude Sabijnen, en Remus en Ro-

---

1) Besluit van 's huismans gerusten en genoeghelijcken wandel, het lantleven der Roomsche Voorvaderen gelijck. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Ister.* Donau.

[2]) *Roomsche:* Romeinsche.

[3]) *Eeckelen:* eikels.

mulus, de gebroeders: zoo is het maghtige Hetrurie opgewassen, en Rome in 't byzonder de heerlijckste en het hooft van alle steden geworden, en heeft alleen zijn zeven bergen met eenen muur omtrocken. De goude Saturnus bewoonde dit lant, eer Jupijn in Kreten regeerde, en de godlooze menschen ossevleesch aten: men hoorde noch geen trompetten steecken, nochte lemmers op harde aenbeelden smeden. Maer wy hebben eenen endeloozen wegh afgeleit, en het wort nu tijt de roockende [1]) rossen van hun juck t'ontlasten.

[1]) *Roockende:* zweetende.

HET DERDE BOECK.

INHOUDT.

Hy wijdt Augustus eenen tempel van eere, en een onsterflijcke gedachtenis toe. Wat paerden en koeien vereischen. Het gevecht der stieren. Hoe men merrien moet paren. Van schapen en geiten. Onderwijs van wolle en melck. Van honden aen te vocken, en slangen te verjagen. Van veezieckte. By deze gelegentheit valt hy op de sterfte, die d' Alpes en het gewest van Venetie plaeghde.

De dichter teelt nu paert en koey en kalvers aen,
En drijft, om wol en melck, zijn schaep en geit te weide;
Hy vockt oock honden op, en om zijn vee belaên,
Zoeckt raet voor slang en smet, eer 't evel zich verspreide.

O groote Pales [1]), en ghy vermaerde herder van Admetus [2]), en ghy Arkadische bosschen en beecken, wy zullen oock van u zingen 1): want alle andere dichten, ydele zinnepoppen, leven nu op allemans tong. Wie weet van den straffen Eurysteus [3]), of dien heiloozen Busiris [4]) en zijn altaren niet te spreken? Wie hoorde niet zingen 2) van Hylas [5]), Herkules knaep; van

1) Voorstellinge van het derde boeck, en die begrepen in het aenroepen der herderlijcke Godtheên. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) De Dichter verworpt de gemeene stof van andere dichteren, om wat ongemeens in Latijn te zingen, Mantua, zijn Vaderlant ter eere, en Augustus, hier, als een Godtheit, ingevoert, en met zijn oorlooghszege en geslacht verciert. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Pales:* deze was de Veegodin en werd bij de Romeinen in hooge eer gehouden.

[2]) *Herder van Admetus:* Apollo, die, wegens 't verslaen der Cyclopen, een tijdlang van zijn goddelijke waardigheid verstoken, het vee hoedde van Admetus, koning van Thessalië.

[3]) *Eurysteus:* een koning van Mycene, die door het toedoen van Juno gesteld was om over Hercules te heerschen, en op wiens last deze dan ook de werken, die zijn naam vereeuwigden, ondernam.

[4]) *Busiris:* een koning van Egypte, die zijn gasten om 't leven bracht en door Hercules werd gedood.

[5]) *Hylas:* een knaap, bij Hercules bemind.

Delos, Latonaes eilant; van Hippodamie, en Pelops, meester in den renstrijt, en doorluchtigh om zijn yvoire schouder? Ick wil een baen opstreven, waer langs ick oock uit de laeghte opstijge, en zeeghaftigh op de tong der menschen leve en zweve. Magh ick lang leven, zoo zal ick d'eerste zijn, die de Zanggodinnen, van den bergh Helikon, met my in mijn vaderlant brenge: d' eerste die u, o Mantua, den Idumeeschen palmtack vereere, en in het groene velt een marmere kerck [1]) stichte, by het water, daer de breede Mincius, om lange boghten dwaelende, d'oevers met dunne rietboorden boort. Ick wil *Cesar* midden in de kerck zetten, en tot mijn wit gekomen, in Tyrisch purper wel prachtigh voor hem verschijnen, en drijven hondert wagens, met vier paerden daer voor gespannen, naer den stroom. Geheel Griecken van den Alfeus [2]) en het Nemeesche woudt [3]) afgestegen, zal hier, my ter eere, om prijs rennen, en met harde osseleere wanten [4]) vechten. Ick wil, met den geschoren olijfkrans [5]) om het hooft, u mijne gaven opofferen: nu lust het my uw gewoone staetsi te kercke te geleiden, en de runders te zien slaghten: of hoe het tooneel omkeere, van aenzicht verandere, en de Britten, in tapijt geweven, de purpere tapijten oplichten. Op de kerckdeuren zal ick in gout en louter yvoir den oorloogh, tegens het volck aen den Gangus, en de wapens van den zeeghaftigen Augustus, Quirijns nazaet [6]), uitbeelden; en hoe hier de groote Nyl van den zeestrijt ruischt en bruist, en de kolommen, van het koper der overweldighde vlote gegoten, ten hemel rijzen: Ick wil 'er de steden, in Asie verovert, byzetten, en den voorgejaeghden Nifates [7]), en den Parth, die zijn zege in 't wijcken en in

---

[1]) *Kerck:* tempel.

[2]) *Van den Alfeus.... afgestegen:* min nauwkeurig uitgedrukt: de *Alfeus* was een rivier, die men wel „verlaten", of desnoods *afzakken* kon, maar waarvan men niet kon *afstijgen.*

[3]) *Het Nemeesche woudt:* een bosch bij Argos, binnen 't welk zich de leeuw onthield, dien Hercules doodde.

[4]) *Osseleere wanten:* de zoogenaamde *cestus*, waarvan zich de kampvechters bedienden.

[5]) *Den geschoren olijfkrans:* hierdoor wordt een krans verstaan, van welken men de bladeren heeft gedund of afgestroopt.

[6]) *Quirijns nazaet:* keizer Augustus.

[7]) *Nifates:* hiermede worden verstaan de volkeren, die nevens den Niphatus — een berg en stroom in Armenië — woonden.

achteruitgeschote pijlen stelt: en beide de zegetekens, twee verscheide vyanden met de vuist ontweldight, en het volck van beide de kusten, waer over men tweewerf triomfeerde. Daer zal Assarakus [1]) afkomst, en 't geslacht uit Jupijn gesproten, en Tros [2]), de vader, en Apollo, bouwmeester van Troje, in Parischen marmer [3]), naer het leven, uitgehouwen staen: de rampzalige Nijdigheit zal 'er zwichten voor de Razernyen, en den wreeden jammerpoel, en Ixions gekrolde slangen, en het geweldige radt [4]), en den onopwentelbaeren steen [5]).

Ondertusschen laet ons, o Mecenas, op uwen last, die my zwaer wil vallen, d' ongebaende bosschen en wouden der Boomgodinnen volgen 1): zonder u vangt mijn geest niet gewightighs aen: wel aen dan, toef nochte slof niet langer: Citheron roept my met luider keele, en de Lakonische hondt, en Epidaurus, te paerde afgerecht, en de weergalm der bosschen bestemt [6]) het al loeiende. Evenwel zal ick t'hans bestaen Cesars bloedige oorlogen te zingen, en zijnen naem, op de vleugels der Faeme, door zulck een ry van jaren henevoeren, als Cesars oude [7]) van Tithons jaeren verschilt.

Het zy iemant, te Pise naer den prijs des renstrijts staende, paerden aenvocke, of stercke ossen voor den ploegh spanne; die kies vooral de beste merrien uit 2). Een sture koe is de beste slagh, die een groot hooft en langen neck heeft, en de kossem van de kin op de schenen hangt, wiens lancken [8]) bijster langk vallen, oock al haer leden, en voeten; en die de ruige ooren onder de kromme horens opsteeckt: oock mis-

---

1) Hy heft eerst aen van de Lantgedichten, Mecenas toe-ge-eigent. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Het eerste deel van ossen en paerden: hoe men ossen en koejen aenteele. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Assarakus:* zoon van Tros en grootvader van Anchises.

[2]) *Tros:* koning van 't naar hem geheeten Troje en zoon van Erichtonius.

[3]) *In Parischen marmer:* hier mann. genomen, 't zij om den uitgang, 't zij als „steen".

[4]) *Het geweldige radt:* dat namelijk, waarop Ixion werd rondgedraaid.

[5]) *Den onopwentelbaeren steen:* den steen, welken Sisyphus veroordeeld was, een berg op te wentelen, en die altijd, als hij boven was, vanzelf weder naar beneden rolde.

[6]) *Bestemt:* beaamt.

[7]) *Oude:* leeftijd.

[8]) *Lancken:* flanken, lenden.

haeght my geen gegremelde [1]), of die noode onder het juck wil, zomtijts met hoornen stoot, eenen stier gelijckt, en hoogh en groot van stal, al ploegende den staert langs de vore nasleept. Laetze na heur vierde jaer rijden en kalven, voor het tiende jaer rusten; daer na is zy onbequaem om te vocken, en onmaghtigh om te ploegen. Ondertusschen terwijl haer bloeiende jeught draghtbaer en toghtigh is, laet den stier los, en den bul onder den hoop springen, en pas vee te winnen en aen te teelen. D'eerste jaren der ellendige schepselen zijn de beste, en loopen snel voorby; dan volgen zieckten en zwacke ouderdom en moeielijkheên, en d' ongena der felle doot rucktze wech. Altijt zult ghy mangel [2]) onder eenige koeien zien: zoeck deshalve altijt nieuwe aen te vocken: en verzie u, (op dat ghy u niet beklaeght, indienze u afsterven) by tijts, en pas dat u vee jaerlijcks aenteele.

Om paerden aen te vocken moet men oock de beste merrien uitkiezen 1), en voornamelijck al vroegh op de veulens beginnen te letten, wil men zich van brave springhengsten voorzien. Een veulen, van moedigen aert afgekomen, steeckt terstont den kop in de lucht, en is wacker te been: het loopt voor zijn moeder hene, en durf het eerste in het stroomende water loopen, en zich over een brugh begeven, daer het voorhene noit over liep: het is niet schichtigh, heeft eenen scherpen neck, kleinen kop, valt kort in 't lijf, plat van schoft, breet van borst, gladt en wel gehouwen: kastanje bruin en blaeuw schimmel is het beste, wit en vael het slimste hair. Een rechtschapen hengst, die van verre trompet en wapens hoort, hout zich vaerdigh, steeckt zijn ooren op, leeft over al zijn lijf, briescht, snorckt vier en vlam ten neusgaten uit, en schudt zijn dicke mane aen de rechte zijde. Het ruggebeen loopt dubbel over den rug; hy krabt het zant op, en schrabt met den hoef tegens den gront aen, dat het klinckt. Zoo schrabde Cyllarus [3]), toen Kastor het in Lakonie temde en bereedt 2):

---

1) Van paerden, hoe men die aenvocke, en welcke de beste zijn. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Gelijckenis van Cyllarus, Kastors ros, en Saturnus, in een paert verandert. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Gegremelde:* gevlakte.
[2]) *Mangel:* gebrek.
[3]) *Cyllarus:* het paard van Castor en Pollux.

en Mavors gespan, waer van de Grieckschе Homeer zong; en het paer, dat den wagen van den grooten Achilles voorttrock. Zoo liet de snelle Saturnus zelf, in een paert verandert, zijn mane over den neck waeien, en brieschte onder het rennen zoo luide, dat het over den ganschen Pelion klonck, toen zijn gemaelin hem betrappen wou. Wanneer zulck een paert door zieckte traegh wort, of met de jaren afneemt, dan zult ghy het opzetten, en ouderdoms halve, die toch gebreckelijck is, verschoonen. Een oudt hengst kan niet springen of arbeiden, en als het op vechten aenkomt, raest te vergeefs, gelijck een groot en krachteloos stoppelvier. Ghy moet deshalve inzonderheit op zijn oude en moedigheit letten: daer na op andere deughden en afkomst; oock hoe die zijn ooren laet hangen, wanneer hy onder leit; hoe hy den kop opsteeckt, wanneer hy den prijs wint. Ziet gy niet wanneer de raden buiten de lijn schietende, om strijt de renbaen in rennen; wanneer de hoop der jongelingen aengeprickelt wert, en hun het hart in den lijve van vreeze popelt; hoeze'r met de zweep achter geven, en den toom op den neck leggen? hoe de heete raders met kracht voortvliegen, en de wagenaers [1]) dan neergezete dan over-endt, om hoogh door de lucht, voor den wint, in de ruimte schijnen heen te zweven: zy jagen, zy drijven voort, dat het stof hun om d'ooren stuift: zy worden nat van schuim en den waessem der vlugge paerden. Zoo groot is de lust om eere in te leggen; zoo gaet hun de prijs ter harte.

Erichtonius [2]) bestont eerst vier paerden voor den wagen te spannen, en te wagen om prijs te rennen 1). De Lapithen in Thessalie opgezeten, betoomden en bereden eerst de paerden, en leerdenze met den gewapenden ruiter opsteigeren, en moedigh in het velt henedraven: Beide broghtenze een' nutten vondt op de baen. Een roskammer zoeckt te gelijck een jeughdigh, een moedigh en gezwint paert: en 't vernoeght hem niet, dat het menighmael den vyant voorjoegh; in Epirus en

---

1) Wie eerst paerden bereden en toomden. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Wagenaers:* wagenmenners.

[2]) *Erichtonius:* hier wordt niet de koning van Troje bedoeld, hiervoren bl. 128 vermeld, maar die van Athene. Deze, een zoon van Vulkaan, had de beenen als die van een draak, en om dit gebrek te bedekken, was hij gewoon zich niet anders dan in een wagen gezeten in 't openbaar te vertoonen.

het strijtbaere Peloponesus geworpen wert, en voortquam van den hengst zelf, die Neptuin met zijnen drietant uit der aerde te voorschijn broght.

Hier op dan lettende, zoo past tegens den springtijt den springhengst, voor de merriën uitgekozen 1), wel vet te mesten, met groene klaver en haver te voederen, en met versch water te drencken, op dat hy in het springen niet bezwijcke, en de zwacke veulens niet uitwijzen, dat het den vader aen voeder mangelde. Maer laet de merrien, wanneerze eerst beginnen hengstigh te worden, met voordacht afgaen van magerheit, en gebreck van voeder en water lijden; oock dikwils afrennen, wanneer de middaghzon steeckt, het koren op den dorschvloer onder den vlegel kraeckt, en het lichte kaf in den wint vlieght. Dit doet men, op dat haer vet dien vruchtbaren acker zijn weelicheit niet beneme, en de vore verslappe en verslijme, maer de gront te gratiger het zaet vatte, opsluite en bewaere.

Daerentegen draeghtmen langer geen zorgh voor hengsten, maer voor merrien, wanneerze dragen, en haest werpen zullen: men spanze dan onder geen juck voor den geladen wagen, nochte laetse steigeren by den wegh, nochte zich in het velt afjagen, of in eenen snellen stroom zwemmen: maer in ruime velden, langs volle vlieten, gaen grazen; daer d'oevers groen van mosch hangen, en speloncken en schaduwen van overhellende klippen haer bedecken en overlommeren.

Om de wouden van Silarus [1]) en den eeckelrijcken Alburnus vlieght en grimmelt de horsel, in Latijn Asilus, in Grieckseh Oistros genoemd: zy steeckt scherp en bromt zoo luitruchtigh, dat al het vee van verbaestheit door het bosch verstroit; lucht en bosch en oever van den droogen Tanager op dat gebrom wedergalmen. Toen Juno toeleide om Inachus dochter, in een vaerze verandert, te plagen, steldeze eertijts haer schrickelijcke wraeckgierigheit door dit ondier te werck. Ghy zult uw draghtbaer vee hier voor (want op den middagh steeckt het allerfelst) beschutten, en de merrien, als de zon 's morgens op, of tegen den avont onder ga, te weide drijven.

1) Hoe men merrien paert, en op de draghtbaere passen moet. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Silarus:* een stroom in Lucanië, gelijk *Alburnus* een berg, en *Tanager* een rivier, mede in dat gewest gelegen.

Wanneer de koe gekalft hebbe, zoo besteet al uwe zorgh aen de kalvers 1): brantze met een teken van hun geslacht [1]), en mercktze die ghy wilt laten springen, of ten heiligen outer bewaren, of in den ploegh spannen, om den klaigront te breken, en het woeste lant te bouwen. Andere koeien laet men in het groene gras weiden.

Nu staen u de kalvers, waer van ghy u op den acker dienen wilt, te gewennen, en te betemmen, terwijlze noch jongk en teer, leerzaam en gebooghzaem zijn. Vlecht eerst kranssen van dunne teenen om hunnen hals: daer na wanneer de vrye neck de dienstbaerheit gewoon is, dan koppel het paer met de kranssen aen malkander, en drijf de vaerzen neffens malkander voort, en laetze dickwils de ledige raden over het lant trecken, en een spoor over den acker slepen: daer na kraecke de beucke asse onder den zwaren last, en de koperen disselboom trecke de gepaerde raders voort. Ondertusschen ete uw ongetemt en aenkomende vee niet alleen geen gras nochte willige bladers of liezen; maer voeder het met koren: laet oock de koeien, die eerst kalfden (gelijck men weleer plaght) niet melcken, maer al haer uiers den kalveren gewilligh ten beste geven.

Doch streckt uw lust meer ten oorloge 2), en tot forsse oorloghsbenden, of om met raderen te Pise [2]) den Alfeus voorby te rennen, en den vliegenden wagen in Jupijns woudt te drijven; zoo laet het paert eerst de forsheit der gewapenden zien, de trompet hooren steecken, het kraeckende radt gewennen, en op stal naer het gerammel des tooms luisteren: daer na hoe langer hoe meer zich vermaecken, om het streelen van zijnen meester, die het op den neck klopt. Laet het dit hooren, zoo ras het van de melck gestooten [3]) is. Steeck het, terwijl het noch zwack en vervaert is, en siddert, en zich zelven niet kent, zomtijts den beck in den halster. Maer wan-

---

1) Hoe men kalvers merckt, uitkiest, en gewent. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Hoe men paerden ten oorloge en renstrijt afrecht. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Geslacht:* afkomst.

[2]) *Te Pise:* een stad in Elis, alwaar kampspelen gehouden werden.

[3]) *Gestooten:* gespeend.

neer drie jaren verloopen, het in zijn vierde jaer wandele [1]), begin het dan af te rechten, leer het draven, keeren en wenden, en gewen het te leeren harden: dan laet het met zijne vlught de winden tarten; en gelijck met vollen toom over het vlacke [2]) henevliegen, zonder met zijn voeten aerde te raecken. Hoedanig Boreas reis op reis uit den Noorden opsteeckende 1), het sneeuw van Scythie en waterlooze wolcken opeet [3]): dan gruwt het hooge koren en de golvende acker van het ongestuimigh gebulder, de toppen der bosschaedjen ruischen, en geweldige baren wentelen tegens het strant. Zoo vliege het ros voort, en vege t'effens over velt, over vlackte hene. Dit zal best zweeten en schuimbecken in de renbaen van Elis; of wel ter hant, de Belgische sleden [4]) trecken. Endelijck pas het zwaerlijvige en getemde paert met vette rogge te voederen: want eer ghy het betemt is het bijster fors, en vat ghy het aen, het zwicht voor geen slagen, nochte luistert naer den toom.

Maer geen ding zet het vee meer krachten by dan het spenen van Venus en haer heimelijcke minneprickelen 2): het zy men gezint zy koeien of paerden te bezigen: en hierom verzent men best de stieren, verre van der hant, in eenzaeme weiden, achter eenen bergh, en over eenen breeden stroom; of bewaertse op stal, daer vol op van voeder is; want hun gade tapt allengs de krachten af, en betovertze met haer gezicht, zoo datze om beemt noch weide dencken: oock hitstze dickwils door haer minnelijcke bekooringen de forsse vryers met de hoornen onderling tegens elckandere aen 3). De schoone vaerze gaet in het bosch weiden: terwijlze by beurten met al hun gewelt reis op reis toestooten, en in 't vleesch booren, dat het zwarte bloet by de huit nederloopt: zy zitten malkander met de hoornen in de huit, en loeien zoo vreesselijck,

---

1) Gelijckenis van de snelheit des wints. *Kantteekening der oude uitgave.*
2) Hoe men het vee van minne moet speenen. *Kantteekening der oude uitgave.*
3) Minnestrijt tusschen stieren. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Wandele:* komt.
[2]) *Het vlacke:* de vlakte.
[3]) *Opeet:* verdrijft.
[4]) *De Belgische sleden:* misschien wel de „narresleden," de eenige, die in de Nederlanden ooit gebezigd werden.

dat bosschen en bergen wedergalmen: deze hoorenstootigen dienen oock niet in eene weide: maer d' ander, die het velt ruimde, gaet in een onbekent geweste omzwerven, besteent luide den hoon, en de wonden, hem zoo trots in 't lijf gestooten, en het missen zijner gade, waer over hy zich niet wreecken kost; en de weide eens over dwers aenziende, verlaet zijn voorvaders erf. Hy oefent dan met alle vlijt zijn krachten, leit al den nacht op harde steenen, en den gront zonder stroo, en leeft by steeckelige bladeren en scherp rietgras, beproeft zijne kracht, en verbolgen het hooft tegens eenen stam aenzettende, terght met de hoornen zijn gramschap, slaet met de voeten achter uit in den wint, en het zant opkrabbende, dat het stuive, vangt het voorspel van 't gevecht aen: wanneer hy zich nu weder sterck en maghtigh genoegh kent; dan opgetrocken, en haestigh den zorgeloozen vyant opgekomen: gelijck wanneer het water midden in zee begint te schuimen, en zijnen boezem van verre uit den gront op te halen 1); en gelijck het tegens het strant aenwentelende, ysselijck op de steenrotsen bruist, en als een bergh voorover stort; van den gront met wielingen opborrelt, en het zwarte zant reis op reis om hoogh uitbraeckt: zoo byster blaeckt en brant allerhande slagh van menschen en dieren vee en visschen en vogelen, door razende minne: de liefde is in alle schepselen even krachtigh. De leeuwin haer jongen vergetende, brulde noit feller langs het velt dan wanneerze loops was: geen wanschapen beer, geen wreet everzwijn, geen booze tiger rechten in wildernissen meer moorts, meer bederfs aen, dan by die gelegentheit. Och dan is het gevaerlijck langs den eenzamen acker in Libye te reizen. Ziet ghy niet hoe de minnekoorts de hengsten door het lijf rijdt, zoo dra zy slechts de merri beruicken? Dan is niemant maghtigh hen met toom of zweep te temmen: nochte rots of holle klip of vliet, die tusschen beide gelegen, stucken van bergen met zijnen stroom voortsleept, kunnenze schutten. Zelf de Sabellische zeuge [1])

---

1) Gelijckenis van het opsteecken des onweders in zee. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *De Sabellijnsche zeuge:* de Sabijnsche. Vergilius bedoelt hier het „tamme" varken, in tegenstelling met de „wilde" dieren, van welke hij vroeger gesproken heeft.

wet dan haer tanden: zy woed en wroet en krabt met de voeten d' aerde op, wrijft haer zijde tegens eenen boom, en maeckt haer schoften van wederzijde eelt, tegens de wonden.

Wat recht de jongelingk niet aen, die van felle minne 1) tot in het mergh van 't gebeente zoo vierigh blaeckt? Hy zwemt spade by duister nacht door een ongestuimige zee, vol razende buijen, terwijl het uit de lucht schrickelijck boven hem dondert, de baren op de steenrotsen breecken, datze bruisen; daer zijn droeve ouders, nochte de maeght, die op het verdroncken lijck sterven zal, hem niet konnen te rugh roepen.

Wat rechten Bacchus gespickelde losschen en de wreede wolven en honden niet aen 2)? Hoe vechten de weerlooze harten niet? Noch gaet de dolle merrie het al te boven, en Venus zelf gafze dit in, toenze te Potnie [1]) Glaukus met haer tanden verscheurden. De Min doetze los over den top van Ida, in den bruizenden Askaen [2]) vallen: zy steigeren het geberghte op, en zwemmen de vlieten over. Zoo dra dit vier het geile mergh ontvonckt (meest in de lente, want in de lente komt de hitte in het gebeente) staenze op de hooge rotsen, en guwen [3]) met den beck naer den westen wint, en slocken die lucht in: en menighmael, zonder hengst, van den wint draghtbaer geworden (ick verhael wat wonders) rennenze over rotsen en klippen en door lage dalen, niet, o oostenwint, naer uw gewest, nochte der zonnen opgangk, maer naer Boreas en Kaurus, of derwaert, daer de donckere Zuidenwint opsteeckt, en den hemel met regenachtige koude betreckt. Hier uit groeit het geen de huismans met zijnen rechten naem Paertskrevel noemen, een lijmachtigh vergift, dat van d' eechenisse [4]) druipt: Paertskrevel, dat geile stiefmoeders dickwils afplucken, heiloos bezweeren, en onder toverkruiden mengen. Maer terwijl wy

---

1) Leanders razende minne om Hero. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Toghtigheit der merrien overtreft alle dieren. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Potnie:* een stad in Beotië, waar Glaucus, koning van Corinthe, zijn stoeterij hield. Venus, verstoord dat hij aan die arme dieren, om hen vlugger te maken, het minnespel onthield, joeg hun een dolheid aan, ten gevolge waarvan zij hem verscheurden.

[2]) *Askaen:* een rivier in Bithynië.

[3]) *Guwen:* klanknabootsend woord, oorspronkelijk hetzelfde als *geeuwen*, doch meer bepaaldelijk voor „inademen”, *anhelare*, gebezigd.

[4]) *D' eechenisse:* lies.

van minne bevangen, stuck voor stuck doorloopen, zoo loopt ondertusschen de tijt, d' onherhaelbare tijt, voorby.

Dit zy nu genoegh van het groote vee: nu schort ons noch het andere deel van dit werck, woldragende schapen en ruige geiten te hoeden 1). O kloecke huisluiden, dit 's uw werck: hier mede kunt ghy eer in leggen: en ick twijfel niet, dat het wat treflijcks zy, dit met woorden uit te beelden, en zulck een geringe stof te verheffen: doch een zoete lust verruckt my door de steile woestijnen van den Parnas: het lust my deze heuvels op te klimmen, en langs eenen ongebaenden wegh ongemackelijck naer de Kastalische bron op te stijgen.

Nu, o eerwaerdighste Pales, nu wil ick mijnen toon verheffen 2). Voor eerst ordineer ick, dat men de schapen in bestroide koien voedere, tot dat de groene zomer aenkome; en d' aerde met stroo en varenkruit bestroie; op dat dit weecke vee niet van koude verkleume, nochte van schurft of voetëvel gequelt werde. Voorts gebiede ick dat men de geiten bladers van haeghappelboomen beschaffe [1]), en met versch water drencke: en de koien 's winters van de winden af naer het Zuiden en de middaghzon keere; wanneer de Watergieter [2]) onderga, en het najaer begiete. Men moet zoo wel op geiten, als op schapen, passen: oock is hier geen minder voordeel aen vast, al verkoopt men Milesische vachten [3]), in Tyrisch purper geverft, tot hoogen prijs. Hier komen meer jongen, hier komt meer melck af. Hoe ghy de geit meer melckt, dat de melckëmmer schuimt, hoe d' uier meer melcks geeft. Ondertusschen scheert men oock baert en grijze kin en ruige lock des Cinysischen bocks [4]), tot gerief des krijgsmans, en decksel des armen zeemans. Zy weiden bosschen en bergen af, en ruige bramen en heggen, die gaerne [5]) op de hooghten wassen: zy komen van zelf te koy, en brengen haer jongen mede, en kunnen met den vollen uier qualijck over den drempel. Hierom zult

1) Het tweede deel van schapen en geiten. *Kantteekening der oude uitgave.*
2) Hoe menze 's winters gadeslaet en voedert. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Beschaffe:* verschaffe.
[2]) *De Watergieter:* de Waterman.
[3]) *Milesische vachten:* in Milesië werd de wol beter geverfd dan ergens anders.
[4]) *Des Cinysischen bocks:* des Afrikaanschen. Cinysus was een stad in Libië.
[5]) *Gaerne:* bij voorkeur.

ghyze, hoeze min haer nootdruftigheit kennen, des te meer met alle naerstigheit voor vorst en sneeuw beschutten, gewilligh voeder en bladers bestellen, en 's winters zomtijts met hoy voederen.

Maer wanneer de westen wint den genoeghelijcken zomer inlocke, drijf dan bocken en schapen in woudt en weide 1): laetze met het kriecken van den dagh, in de koelte, in het velt grazen, terwijl het noch vroegh is; terwijl de rijp op het gras leit, en de dauw, op het jonge gras, het vee verleckere. Daer na, wanneer de vierde uur, van hitte, dorst krijge, en springkhanen de boomgaerden in stucken zingen; laet dan de kudden in putten drencken, of met water, het welck door eicke buizen loopt: doch dat men 's middaghs, als de zon steecke, een beschaduwt dal zoecke: indien 'er Jupijns hooge eick en oude stam ergens zijn geweldige tacken uitspreie; of zoo 'er ergens een bruin en dicht eeckelbosch met zijn gewijde schaduwe overhange. Wanneer de zon beginne te dalen, de koele avont de hitte matige, de dauwende maen alree de bosschen verquicke, d'ysvogel zich aen strant, de distelvinck zich in de hage laet hooren; dan drijfze weder in de weide, en drenckze met klaer water. O ghy Libyaensche herders, wat zal ick u meer van het veehoeden [1]) zingen 2)? wat zal ick u dichten van uwe hutten en wooningen, die dun gezaeit zijn? Het vee gaet 'er menighmael, nacht en dagh, en een geheele maent langk, in wilde woestijnen weiden, zonder eens onder dack te rusten: zoo luttel stallen vint men hier: d' Afrikaensche veehoeder voert al zijnen schat met zich, zijn huis, zijnen haert, zijn geweer, den Lakonischen hont, en zijnen Kretenzer pijlkoker: eveneens gelijck wanneer de strijtbare Romain 3), in zijn vaders harnas, met een pack overladen, henetreckt, en onverhoeds den vyant in slaghorden opkomende, zijn leger plant.

Doch zoo gaet het niet by de Scythen en aen het Meotische

---

1) Hoe men de kudden in den zomer weide. *Kantteekening der oude uitgave.*
2) Van het veehoeden der Afrikanen. *Kantteekening der oude uitgave.*
3) Gelijckenis van den Roomschen soldaet. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Van het veehoeden:* deze woorden ontbreken in de eerste uitgave; zij komen eerst voor in de uitgave in 12° (*Bibliographie van Vondels werken,* n°. 423) ter meer juiste overbrenging van het oorspronkelijke.

meir 1), en daer de snelle Isterstroom het roode zant omroert, en Rhodope midden onder de Noorder asse toereickende [1]), wederkeert: daer houdenze het vee in den stal gesloten: alle velden staen 'er grazeloos; alle boomen bladeloos: het lant leit 'er woest, met bergen van sneeuwjaght bedeckt, en het ys wijdt en zijdt zeven vadem dick gevrozen: het wintert 'er eeuwigh; het ruischt 'er eeuwigh uit den noortwesten: de zon verdrijft 'er nimmermeer de bleecke schaduwen; het zyze met haere paerden ten hemel vaere, of met den steilen wagen zich in de roode zee afspoele. De stroomende vliet bevriest 'er haestigh met een korst, dat 'er een wagen met beslage wielen stracks over rijden magh: eerst voerde het water groote schepen, nu wagens: kopere kannen springen in stucken, en de kleeders staen stijf aen 't lijf bevrozen: zy houwen den bevrozen wijn met bylen in stucken: gansche poelen veranderen in louter ys: kille yskegels hangen aen d' ongekemde baerden gevrozen. Ondertusschen sneeuwt het wel dicht uit de lucht: het vee vriest 'er doot: de groote ossen staen met rijp overgoten: de harten staen by groote menighten verstijft, tot den hals toe, diep in het sneeuw, dat de horens effen uitkijcken: geene losgelate honden, geene netten, nochte roode pennen jaegense schrick op het lijf: vergeefs duwenze met hun borst tegens den sneeuwbergh aen: men duwtze, van dicht by, het yzer in de huit, datze al brullende neerstorten, en met een vrolijck geroep t'huis gebroght worden. De Russen [2]) leven gerust en ledigh, in diepe holen, onder d'aerde, en leggen een hoop eicken hout en gansche olmen aen den haert. Hier brengenze den nacht met tuischen [3]) over, en spoelen met bier en appeldranck, in stede van wijn, de zwarigheit van het hart. Dit woeste slagh van menschen houdt zich onder de koude Noortstar, daer d' Oosten wint uit het Rifeesche geberghte buldert, en het bekleet zich met rosse vellen.

Hebt ghy lust in wolwerck, wacht u voor bramen, klissen

---

1) Van het veehoeden der Scythen of Russen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Toereickende:* zich uitstrekkende.

[2]) *De Russen:* wel te verstaan, dat Vergilius van geen *Russen* spreekt, en zelfs den naam van den hier bedoelden volksstam niet eens vermeldt.

[3]) *Tuischen:* spelen.

en distelen 1): schuw weeldige weiden: kies witte en zachte schapen: wraeck den ram, die, hoewel hy wit is, een zwarte ader onder de tong heeft, op dat hy de jongen niet met zwarte vlacken spickele, en kies eenen anderen belhamel uit de kudde. Zoo bekoorde (maghmen 't gelooven) Pan [1]), Godt van Arkadie 2), met zijn sneeuwitte vacht [2]) de maen, die hy in de hooge bosschen aenriep, en zy sloegh zijn bede niet af.

Maer die melck begeert, smijte hun klaver, zeefgetykruit [3]) en zilte kruiden, in de krebben voor 3); dan drinckenze te meer, d' uiers spannen te stijver, en de melck behoudt hier van, buiten ons verstant, eenen zouten smaeck. Menigh herder om de bocken, als zy wat groot worden, van de moeder te stooten, muilbandde hun den beck met eenen bant vol yzere pennen. De huislieden perssen 's nachts kaes van de melck, dieze 's morgens vroegh of op den dagh melcken: watze 's avonts en in 't ondergaan van de zon molcken, dat brengenze 's morgens met den dagh, in korven naer de stadt, of zouten het een luttel, en bewaeren het tegens den winter.

Verzuim oock niet honden, snelle Spartanen en bitse Molossen, met vette huy aen te vocken 4). Zoo lang deze uwe koy bewaecken, zult ghy 's nachts voor geen dieven nochte aenloop van wolven vreezen, of schricken dat stroopende Spanjerts u heimelijck opkomen. Ghy zult oock dickwils achter bloode woudtezels her zitten, en hazen met hazewinden, en dassen met winthonden jagen. Ghy zult dickwils met hun gebas het wilde boschzwijn door den modder jagen, en het hart, met zijn getackte hoornen, op hooge bergen al roepende narennen, en in het net drijven.

---

1) Hoe men op de wol der kudde moet letten. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Gelijckenis van Pan, of liever van Endymion. *Kantteekening der oude uitgave.*

3) Hoe men de kudde voedert, en de jongen van de moeder stoot. *Kantteekening der oude uitgave.*

4) Hoe men honden opvockt, en het wilt jaeght. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Pan:* het hier bedoelde wordt gewoonlijk van Endymion verhaald.

[2]) *Vacht:* aldus naar de latere uitgaven in 8°. De eerste had *kudde,* wat hier geen zin vormde; daar Pan de Godin niet door zijne schapen, maar door zijn kostuum bekoorde.

[3]) *Zeefgetykruit:* zeven-getijde-kruid, lotus.

Leer oock den stal met cedren hout beroocken, en schadelijcke waterslangen met stanck van galbaen verdrijven 1). Dickwils schuilde een booze adder uit schrick in stallen, in langen tijt niet gevaeght, en zocht zich hier te verzekeren: of een huisslang, een zwaere veeplaegh, en die de kudde vergiftight, nestelde op het velt, in d'aerde. O huisman, neem steenen, neem stocken: verpletze, die haren gezwollen hals opsteeckende, vast piept, vast dreight. Zy verberght alreede uit blooheit haer hooft wel diep onder d'aerde, terwijlze het middellijf en de krullen van haren staert ontknoopt, en de kringkels van het achterlijf langkzaem na zich sleept. Oock is de Kalabrische boschslang een vinnigh dier, dat de borst opsteeckende, den geschubden rugh intreckt, en langs den buick hene met groote vlacken gespickelt is: dat, terwijl beecken uit bronnen springen, en de natte lente de landouw met regen uit den Zuiden bevochtight, zich in poelen houdt, en hier zijn verblijf op den oever nemende, zijnen zwarten en verslindende balgh met visschen en borrekickende vorschen opvult. Wanneer de poel uitdrooght, en de gront van hitte splijt, dan springt de waterslang op het drooge velt, en haer roode blicken opslaende, glipt verwoet van dorst, en razende van hitte, vervaerlijck over den acker hene: dan zou my niet lusten onder den blaeuwen hemel te slapen, nochte onder 't geboomte in den schoot van het gras te leggen; wanneerze d'oude huit afgestroopt hebbende, weder glimt en jeughdigh wort; of haer jongen en eiers in het nest latende, met haere driepuntige tonge tegens de zon aen leit en flickert.

Ick wil u oock d' oirzaecken en tekens der zieckten leeren kennen 2). De schapen worden met een leelijcke schorftheit geplaeght, wanneerze doornat en kout beregent, of 's winters wit en stijf van rijp, of na het scheeren niet van hun zweet afgewischt, en van scherpe doornen gesteken zijn: weshalve de harders al hun vee in zoet water wasschen, en den ram met zijn ruige vlocken in den vliet plompen, dat hy voor stroom henedrijft: of zy strijcken het geschoren schaep met dicke olimoer, en mengen 'er zeeschuim in, levende zwavel,

1) Hoe men slangen verdrijft. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Van d'oirzaeck en tekenen der veezieckten, en raet hier tegen. *Kantteekening der oude uitgave.*

teer van Ida, lijmachtigh wasch, zeeajuin, zwart lijm en nieskruit, dat een zwaere lucht heeft. Evenwel is de gereetste raet, in die zwaerigheit, de puisten boven met het scheermes op te snijden. Zoo lang de herder ontziet zijn handen aen het gebreck te slaen, en ledigh zittende, vast de Goden bidt, datze alles ten beste keeren, ergert [1]) het gebreck en groeit al heimelijck aen. Wanneer een drooge koorts het bloet ontsteecke, het quijnende lichaem pijnelijck uitteere, ja den schapen tot in het mergh van 't gebeente zitte, dan is het dienstigh haer hitte te breecken, en een ader onder in den klaeu te slaen; gelijck de Bisalten [2]) plaghten, en forsse Gelonen, die naer Rhodope en de Getische woestijnen optreckende, paerdebloet drincken, met melck onder een gemengt. Ziet ghy het schaep dickwils verre in koele schaduwe gaen, of al kieskauwende het gras boven af eten, en achter aen komen, of al leggende op de heide het groen kaeuwen, en spade by nacht alleen dwalen: stracks met aderlaten de zwaericheit voorgekomen, eer die booze smet onder al de kudde onverhoets voortkruipe. De stormwinden bulderen niet zoo dickwils op zee, als de plaegh het vee, en de kranckheit in den zomer, hier en daer niet een schaep, maer al t'effens lammers en schapen en geheele kudden en de gansche koy haestigh aentast. Dat zou hy gelooven [3]), die de hemelhooge Alpes en Norische berghkasteelen en de landen van den Iäpischen Timavus zage, daer nu, van over langen tijt, zoo vele schaepeweiden en bosschen wijdt en zijt woest en ledigh leggen.

Hier quam eertijts, uit een bedorve lucht, een deerlijck onweder op, en een zieckte ontstack in het heetste van den herfsttijt, en doodde allerhande slagh van vee en dieren 1), bedorf het water, en vergiftighde de weide: oock storvenze niet natuurlijck; maer na dat de versmachte dorst, al d'aders uitdroogende, de leden deerlijck dede krimpen, groeide d'overtolligheit van bedorven bloet aen, en broght al het gebeente

---

1) Voorbeelt van veezieckte, en haeren nasleep. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Ergert:* verergert.
[2]) *De Bisalten:* een Thracische volksstam, die in Macedonië woonde.
[3]) *Dat zou hy gelooven:* dat zou hij weten.

allengs door de zieckte aen 't quijnen. Het veege offerlam, terwijl het met den sneeuwitten en wollen offerbant, voor het altaer, bewonden stont, quam menighmael, midden onder het offeren, onder de handen der offermannen, te sneuvelen: of zoo de Priester het te vore met zijn mes keelde; het ingewant wou op het altaer niet branden, en den offervinder om raet gevraeght, wist niet te antwoorden: het mes, waer mede men het keelde, was naulix van bloet besmet, en het zant wert boven op slechts zwart van een weinigh vuil bloet. Hier af[1]) storven de kalvers overal in de groene weide, en scheidden aen de volle krebben van het lieve leven. Hier af[1]) slaen de streelende[2]) honden in een dollicheit, en de zeugen kuchen met een benaeude en gezwolle keel, van eenen aemborstigen hoest. Het ongeluckige paert vergeet den renstrijt, en zijn grazen, wil niet drincken, trappelt reis op reis op d'aerde, laet zijn ooren hangen: zijn koudt zweet, een veegh teicken, baert achterdocht; en zijn huit is zoor[3]) en hardt in het aentasten. Dit zijn d'eerste tekens van de doot. Indien de zieckte zich daerna verheffe, dan branden d'oogen, het haelt zijnen adem uit het diepste van zijn borst, zucht by wijlen zwaerlijck, hijght door het spannen van zijn darmen: het zwarte bloet loopt ten neus uit, en de drooge tong benaeut zijn enge kuwen[4]). Het plaght te helpen, zoo men 't met eenen horen wijn in de keel goot: dit scheen 't eenige middel voor de doot, en nu was het schadelijck: doch hier door wat verquickt zijnde, sloegenze aen het razen, en nu tot stervens toe kranck, zoo scheurdenze (de Goden gunnen den vromen wat beters, en zenden den vyant die plaegh over den hals) met bitse tanden hun eige leden in stucken.

De stier komt, daer hy al roockende den zwaren ploegh treckt, neder te storten, braeckt schuim en bloet ten mont uit, en geeft den lesten snick. De droeve ackerman spant de weerga uit, die om des broeders doot treurt, en dees laet, midden in 't werck, den ploegh steecken. Geen boschschaduwe,

---

1) *Hier af:* Daardoor.
2) *Streelende:* vriendelijke, gestadige.
3) *Zoor:* stug.
4) *Kuwen* of *kieuwen:* wat echter meer van een visch gezegd wordt. 't Woord is naar 't vl. dialect dat ook t. w. w. *kuwen* voor *kauwen* heeft.

geen vrolijcke beemt, geen stroom, doorluchtiger dan bernsteen, van de rotsen ten dale schietende, kunnen het vee [1]) verquicken: maer de lenden worden slap, d'oogen stijf, en de hals hangt, zoo zwaer als loot, naer d' aerde toe. Wat komt hun nu arbeit en gedienstigheit te stade? Wat baet het, datze den harden gront met het kouter braecken? Geen Massische wijn, nochte overdaet van spijze bedorven hen. Zy hielden slechts het lijf by gras en bladeren: droncken slechts klare bronnen en loopende beecken, en geen bekommeringe brack hunnen gezonden slaep. Men zeit, dat men noit dan toen, in die landouwen, ossen voor Junoos offerfeest liep zoecken, en ongelijck gepaerde woutossen den wagen naar den hoogen tempel trocken. Hierom bouwt men het lant met eggen, poot de vruchten met de handen, en treckt met uitgereckten halze zelf den kraeckenden wagen over het hoogh geberghte. Geen wolf beloert de schaepskoy, nochte bespiet by nacht de kudde: een heftiger bekommering betemt hem. Nu zwerven bloode dassen en schuwe harten onder de honden, en om de huizen. Nu worpt de wilde zee haer gebroetsel en allerhande slagh van visschen, gelijck drenckelingen, die schipbreuck leden, aen strant op: de zeekalvers vlieden, tegens hun gewoonte, naer de vlieten toe. D'adder zoeckt te vergeefs zich in haer kromme holen te bergen, en sterft 'er, en de waterslangen steecken vreesselijck haer schubben op. De lucht zelf vergiftight de vogels, die om hoogh uit de wolcken nederstortende, den geest geven. Ondertusschen baet het niet, dat men het vee verweit: alle artseny is krachteloos. De artsen, Chiron [2]), Fylliras afkomst, Melampus [3]), Amythaons zoon, moeten het opgeven. De dootsche Tisifone, uit den duisteren jammerpoel in de weerelt opdonderende, loopt razen, brengt zieckte en angst met zich, en steeckt den verslindenden kop dagelix trotser in de lucht. Vlieten, dorstige oevers en vlacke heuvels wedergalmen reis op reis, op 't geblaet der schapen, en 't ge-

---

[1]) *Het vee:* 't Lat. heeft *animum* en dit was door Vondel in de eerste uitgave vertaald met *'s menschen geest,* wat hier echter minder in den zin te pas kwam.

[2]) *Chiron:* de beroemdste onder de Centauren of Paardmenschen: hij was het, die Hercules, Esculaap, Achilles en anderen in de vrije kunsten onderwees.

[3]) *Melampus:* de beroemde geneesheer van Argos, over wien bl. 68, noot 3 gesproken is.

loey der runderen. Alree tijtze aen het nederhouwen, en hoopt zelf in den stal het doode vee op malkander, dat in zijn etterachtigh bloet gestickt leit: tot dat de noot hen leere dit in d'aerde te begraven en in kuilen te delven; want de huit tot geen leder nut was: en niemant kost het ingewant met water zuiveren, of door het vier vagen; of de vachten, van etter en vuiligheit opgegeten, scheeren; nochte de stinckende wol aenraecken. Indien oock iemant deze besmettende kleeders aenroerde, die kreegh vierige puisten aen zijn lichaem, het vuile en bange zweet brack hem uit, en het leedt niet lang, of de wolf at de bevleckte leden op.

HET VIERDE BOECK.

INHOUDT.

Van den Biehof, en zijn toestel. De stof en gestalte der bykorven. Der byen oproer en oorloogh. In het kort van het hovenieren, en de loflijcke gaeuwigheit [1]) van eenen ouden Tarenter. Der byen gemeen beste, haer aenwas, voedtsel, vaderlant, wetten, oorlooghs en vredeverbont, arbeit en rust. Haer voorzichtigheit, weerwijsheit, geslacht, oude, eerbiedigheit neffens haere Koningen, vernuftigheit, spitsvondigheit, en eenerhande voncken van reden. Het honighwerck, en zijn twee saizoenen, lente en herfst. Haer zieckten en raet hier tegens. Herteelinge der gestorve byen, uit eenen verrotten os; een vont, dien men Aristeus toeschrijft, aen wiens wedervaren hier de fabel van Orfeus gehecht wort. Slotrede van dit werck.

Hy stelt den Biehof toe, ontvouwt der Byen aert,
En 't Recht van vorst en volck, die naulix reden derven:
Hy toont ons 't honighwerck, en hoe men nekter gaêrt,
Oock nieuwe Byen wint, indienze ontijdigh sterven.

Ick zal voort achter een mijn werck met den hemelschen honigh voltoien, die ons met den dauw toevloeit 1): o Mecenas, begunstigh oock dit deel. Ick zal u van die kleene dieren wat wonders vertoonen; en de manhaftige Vorsten en volcken oock de manieren, oefeningen en oorlogen van al het geslacht der Byen vervolgens ontvouwen. Ick neem wel een gering werck voor, doch is 'er geen geringe eere aen vast, indien de Goden my niet ongunstigh zijn, en Apollo naer mijn gebedt luistere.

Voor eerst moet men voor de Byen een verblijf en legerplaets zoecken 2), die voor den wint beschut zy (want de wint beletze het aes t'huis te brengen) en daer schapen noch

---

1) Overgangk van het Vee tot Byen en honigh, het leste stuck, waertoe hy Mecenas en der Goden gunst verzoeckt. *Kantteekening der oude uitgave.*
2) Van den Biehof. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Gaeuwigheit:* schranderheid.

dertele bocken op de bloemen huppelen, of de vaerze den dauw des velts afstrijcke, en het piepende gras vertrede. Ly ontrent de volle korven geene gespickelde en glibberige haeghdissen, spechten en andere vogels, of Progne [1]), die noch de lidttekens van haer moordadige handen in de borst draeght: want zy bederven het alles wijdt en zijt; vangen de byen met den beck, in de vlught, om 'er hun wreede jongen leckerlijck mede te azen. Maer zet de korven ontrent klare bronnen en meeren, met groen mosch geboort; en daer een smalle beeck door de weiden vloeie, en de dadel of breede en wilde olijfboom den toegangk overschaduwe: op dat de nieuwe Koningen [2]), wanneerze in hun lente eerst met de zwarmen te velde trecken, en de jongen ten korf uitgelaten, zich gaen vermeiden, de naburige oever hen uit de hitte noodige, en de boom gereet sta, om hen onder zijn loof t'ontfangen. Het zy hier een staende of loopende water ontrent is, smack 'er willige tacken en groote steenen in, op dat, zooze by geval, daerze nederzaten, door een schichtige buy verstroit, of in het water gedompelt wierden, zy hier, gelijck op bruggen, mogen rusten, en met uitgespreide wiecken zich in den zomerschen zonneschijn baeckeren. Plant hier rontom groene kassie, welrieckende tym, en menighte van yzope, sterck van reuck, en laet'er een frissche bron over de fiolen vloeien.

Het zy ghy holle bykorven van schorssen naeit 1), of van taeie teenen vlecht; maeck enge deuren: want de koude stremt, de hitte smilt den honigh; en dewijl de byen van deze beide last lijden, zoo klevense en stoppen niet te vergeefs d'enge spleten en naden van haer huizen vlijtigh met wasch toe en meirgras en bloemen; en vergaderen hierom lijmachtig slijm, dat vaster kleeft dan lijm en Frygiaensch peck, dat op Ida valt.

Oock groevenze menighmael (is anders het zeggen waerachtigh) putten onder d'aerde 2), om daer te schuilen, en werden diep in uitgehoolden puimsteen en vermolsemde boomen

---

1) Van de Biekorven. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Byen nestelen oock in d'aerde en holle boomen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Progne:* de zwaluw.

[2]) *De nieuwe Koningen:* thans Koninginnen.

gevonden. Ghy zult niettemin haer hutten dun met slijm bestrijcken en rontom dicht houden, en dunne bladers daer op leggen. Laet hier geen ypen bystaen, nochte bra hier geen roode kreeften 1): schuw diepe poelen, en vuilen stanck van mesthoopen, of holle steenrotsen, daer de weergalm der stemme op afstuit.

Voorts wanneer de goude zon den winter onder d'aerde gejaeght 2), en met haer zomerlicht den hemel ontsloten hebbe, dan gaenze zich terstont in bosschen en beemden vermeien, maeien purpere bloemen, en licken luchtigh de lippen der beecken: hier na koesterenze blijdelijck (ick weet naulix met hoe groot eene lieflijckheit) haer gebroetsel, in het nest: hier na bouwenze kunstigh de raten van nieuw wasch, en storten klevenden honigh uit. Hier na, wanneer ghy, in den helderen zomer, den zwarm ten korf uit, naer den gestarrenden hemel ziet vliegen, en u verwondert, hoe de wint deze duistere wolck voortdrijve; slaze dan gade: Zy zoecken altijt zoet water, en dicht loof. Stroy hier sap van gestooten melissenkruit en cerinte, dat in het wilt opwast; en klinck op een becken: sla hier ontrent geluit met vrouw Cybeles cymbalen. Zy zullen op die heilzame rustplaets strijcken, en zich, naer heure wijze, in het binnenste van de kribben verbergen.

Maer indienze oorloogh in 't hooft hebben 3) (want menighmael steeckt 'er een bijster onweder van tweedraght om twee Koningen op) zoo kan men terstont de gemoederen en harten der gemeente, die van wraecklust sidderen, lang te vore ontstelt zien: dan hitst de schorre krijghsklaroen de tragen aen, en men hoort een geklanck, gelijck of men de trompet stack: dan zettenze zich met een ontsteltenisse in 't gelidt, schitteren met de vleugelen, wetten den angel met den beck, stellen zich schrap, vergaderen dicht by een, rontom den Koningk en zijne tent, en braveeren den vyant met luider keele. Wanneer de lente helder opluickt, en de lucht klaer is, dan berstenze te poorte uit, en horten tegens een, dat 'er al de lucht af bromt: zy mengen zich in eenen dicken drom onder een, en tuimelen haestigh van boven neder, zoo dicht, gelijck een hagelbuy uit

---

1) Wat men in den biehof mijden moet. *Kantteekening der oude uitgave.*
2) Van het Biewerck in den zomer. *Kantteekening der oude uitgave.*
3) Van den burgerkrijgh der byen. *Kantteekening der oude uitgave.*

de lucht valt, of d'eeckels uit den geschudden eickelboom 1). Deze soldaten, met hunne vleugelen midden onder de slaghordens uitmuntende, toonen hoe groot een hart in dat kleine lichaem steeckt; en op malkanderen aendringende, weten van geen wijcken, tot dat d'overwinner te maghtigh, een van beide persse den rugh te bieden. Deze felle beroerte en dit vervaerlijcke gevecht kan men stillen met een hant vol zants onder den hoop te worpen 2).

Maer wanneer ghy beide de Veltoversten uit den slagh hebt geruckt, zoo sla den slimste [1]) doot, op dat zijn quistige aert u niet hindere, en laet den beste het verdadighde hof regeeren. D'een glinstert met zijn goude spickelen 3): (want men vint tweederhande slagh) dees is de beste, en munt met zijn hooft en roode en blinckende schubben uit: d'ander is schrickelijck luy, en sleept slaphartigh het breede achterlijf na. Beide d'onderdanen zien er eveneens uit [2]), gelijck hun Koningen: want d'eene troep ziet vreesselijck morssigh; gelijck een reizend gast 4), die droogh en dick bestoven aenkomende, met zijnen droogen mont op d'aerde spuwt: d'ander glinstert en flickert met eenen gouden glans, en het lijf is eenparigh gespickelt. Dees aert is de beste: hier uit zult ghy, in het rechte saizoen, zoeten honigh perssen; en niet zoo zeer zoeten als zuiveren honigh, bequaem om zuren wijn te verzoeten.

Doch wanneerze te wilt vliegen en de zwarmen zich in de lucht vermeien, de raten versloffen, en in de cellen hun werck verzuimen; dan zult ghy hun ydele wufte en speelziecke zinnen intoomen, en het kost kleene moeite dit te beletten 5): treck den Koningen de vleugels uit: als deze inblijven, zal niemant hoogh durven vliegen, of met den standert uit den leger trecken. Laet bedden met geurige goutbloemen hen aen-

---

1) Gelijckenis van hagel en geschudde eeckels. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Hoe die krijgh beslecht wort. *Kantteekening der oude uitgave.*

3) Tekens om de Koningen en hun onderdanen te kennen. *Kantteekening der oude uitgave.*

4) Gelijckenis van een reizend gast. *Kantteekening der oude uitgave.*

5) Hoe de bieman zijn byen intoomt en aenlockt. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Slimste:* minste.

[2]) De eerste uitgave had: *zijn zoo van leest.*

locken, en de Bithynische Priaep [1]), een moloch [2]) voor dieven en vogelen, hen met zijn willige [3]) snoeimes beschutten. Oock moet een byhouder thijm en pijnboomen op de hooge bergen halen, en rontom de korven planten, dat hy van arbeitzaemheit eeltige handen krijge: hy moet vruchtbare meien in d'aerde zetten, en die lieflijck begieten.

En nu zoude ick, mijn reis ten einde, het zeil strijcken, en den steven naer lant toewenden, ten waer my te zingen stont [4]), hoe men de vruchtbaere hoven bouwen, en Lukanische roozengaerden, die tweemael 's jaers dragen, vercieren moet 1); hoe d'endyvi liefst aen vochtige beecken, en groene petercelie langs den oever wast, en de kromme komkommer zoo dick onder het gras groeit: oock wil ick de tydeloozen, die spade bykomen, niet verzwijgen, nochte gekringkelt beereklaeuw, groen veil en myrten, die den waterkant zoecken: want my gedenckt, dat ick, onder de hooge torens van Tarentum, daer de zwarte Galezus het goutgeele gewas bewatert, eenen Cilicischen ouden man zagh, die een weinigh lants erfde, dat men niet beploegen, nochte beweiden, nochte met wijn beplanten moght. Dees evenwel hier, onder distels en dorens, een luttel warmoes, witte lelien, yzerkruit en eetbaer mankop pluckende, was in zijnen zin zoo rijck, als een Koningk: en 's avonts spade t'huis komende, deckte zijn tafel met ongekochte spijze. Hy pluckte roozen vroegh in de lente, en appels in den herfst: wanneer 's winters de rotsen van koude borsten, en het water in den stroom bevroos, dan sneedt hy zacht beereklaeuw, en bestrafte den zomer en westen wint, die te traegh en langkzaem

---

1) Uitspanninge van het hovenieren: en de wackerheit des Tarentschen tuinmans en byhouders. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *De Bithynische Priaep:* Priapus, de tuingod, was uit Bacchus en Venus geboren te Lampsacus aan den oever van den Hellespont. Uit „liefde" en „wijn" kan wel niets matigs voortspruiten, en zoo was dan Priapus in alle lichaamsdeelen onmatig groot geschapen, zoo zelfs, dat zijn moeder er bij zijn geboorte van schrikte en hem terstond verliet.

[2]) *Moloch:* elders schrijft Vondel doorgaans, met de meesten, *molik* of *moolik.* Hier geeft hij aan den „vogelverschrikker" zijn oorspronkelijken bijnaam.

[3]) *Willige:* wilgenhout.

[4]) In de latere editiën luidt de aanhef van den volzin aldus: „En zeker, ten waer ick, mijn reis ten einde, het zeil streeck, en den boegh naer lant toe zette, veellicht zou ick zingen."

aenquamen. Hierom had dees vroegh overvloet van jonge byen en zwarmen, en perste den eersten honigh uit de raten, dat het schuimde. Hy had veel lindeboomen en pijnboomen: en zoo menigh boom, als 'er in de lente bloessem droegh, zoo menigh stont 'er in den herfst met ooft geladen. Hy stelde de grootste olmen op een ry, en den harden peerelaer [1]), en den doren, die nu pruimen voortbrengt, en den andorenboom, die het gelagh beschaduwt [2]): doch ick, binnen enger palen besloten, ga dit voorby, en laet anderen na my hier van zingen.

Nu welaen, ick wil u beknopt verhalen welck eenen aert Jupijn de Byen tot een vergeldinge gaf 1), naerdienze het schel geluit der Kureten [3]) en hun klinckende cimbalen volgende, den Koningk des hemels [4]) in het Kreetsche hol opvoedden. Zy alleen hebben gemeenschap van kinderen, en een gemeene stadt, brengen haer leven onder bestendige wetten over, en kennen alleen haer vaderlant, en eigen huis: en ziende den winter te gemoet, arbeiden in den zomer, en leggen voorraet op, tot het gemeen beste: want zommigen passen kost te halen, en vliegen om aes uit; zommigen leggen, binnen den korf, den eersten gront van de raten, met Narcissetranen, en taey boomlijm; daer na hangenze 'r het klevende wasch aen: zommigen voeden d'aenkomende jongen, de hoop van haer geslacht, op: zommigen stuwen den klaren honigh, en vullen de kamers met louteren nektar: zommigen viel de schiltwacht aen de poorte by lotinge toe, en letten by beurte op wint en weder; of nemen anderen, in het inkomen, den last af; of keeren, in eenen troep, de bommels, dat vuigh gedierte, van de korven af: men is 'er vierigh in 't werck, en de geurige honigh rieckt naer tijm: en gelijck, wanneer de Reuzen zich haesten, om van gesmijdige kluften [5]) den blixem te smeden 2); zommigen dan het vier opblazen: zommigen het kissende koper in den koelback koelen; d'aenbeelden in

1) Van den aert der Byen, en het biewerck. *Kantteekening der oude uitgave*
2) Gelijckenis van Vulkanus smitswinckel. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Peerelaer:* pereboom.
[2]) *Die het gelagh beschaduwt:* onder wiens lommer men aanzit.
[3]) *Kureten:* ook Korybanten genoemd.
[4]) *Koningk des hemels:* Jupiter.
[5]) *Kluften:* brokken.

Etna vast klincken en rammelen; de smeden onderling uit alle hun kracht slagh houden, en het yzer met de tang· om en wederom keeren: niet anders drijft d'aengebore gewinzucht (magh men kleene by groote zaecken gelijcken) d'Attische Byen, elck in haer werck, voort. D'outsten bewaren de muren, vestigen de raten, en bouwen kunstige huizen: maer de zwacke jongen keeren 's avonts spade weder, met veel tijms aen de beenen; zoecken gestadigh haer aes op haeghappelboomen, graeuwe willigen, kassie, root saffraen, vette linden en bruine Maybloemen. Zy rusten te gelijck: zy vallen te gelijck aen het werck: 's morgens vroegh tyenze de poort uit: nergens zittenze ledigh. Wanneer d'avont haer endelijck weder vermaent uit velt en weide te scheiden, dan keerenze naer huis, dan sterckenze 't lijf. Men hoortze dan rontom de korven brommen en morren. Wanneerze zich in haere slaepkamer vlyen, dan zwijgenze al den nacht, en de slaep streelt de vermoeide leden. Zy zullen, indien het regenen wil, niet verre uit haer hol vliegen, nochte zoo 'er wint opsteecke, zich in de lucht begeven; maer dicht onder haer stevesten veiligh haer water zoecken, en niet verre van honck vliegen 1): oock dickwils, gelijck hobbelende schuiten, by ongestuimigh weder, ballast innemen, kaikens [1]) aenvatten, en zich hier mede in d'ydele lucht ophouden.

Ghy zoudt u verwonderen over de manier der Byen, die geen vermaeck scheppen in het paren, nochte zich door traegheit tot geilheit overgeven, of jongen baren, maer die met den mont uit loof en geurige kruiden teelen 2). Zy bestellen zelfs eenen Koningk en kleene burgers, en stichten hoven en een wassen Rijck. In het omvliegen quetzenze dickwils de vleugels in [2]) scherpe rotsen, en geven den geest onder haren last: zoo byster zijnze op bloemen verleckert, en zulck eenen roem stellenze in honigh voort te brengen. Hoewel haer leven eng bepaelt is (want het duurt niet langer dan zeven zomers) nochtans sterft het geslacht niet uit: 't geluck des stams

1) Gelijckenis. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Van het aenteelen der Byen, en hare nature, oude eigenschappen en eerbiedigheit tegens haren Koningk. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Kaikens:* keisteentjes.

[2]) *In:* op.

houdt vele jaren stant, en berekent het vijfde gelidt. Daerenboven dragen Egypten, nochte het groote Lydie, nochte Perssen, en Meden hunnen Koningk, zulck een eerbiedigheit toe. Zoo lang de Koningk behouden is, blijvenze eensgezint; hem missende, zoo leit het verbont in stucken: dan roovenze den vergaderden honigh, en vernielen de raten. Hy heeft het beleit over haren arbeit: al te zamen aenbiddenze, omringenze en bestuwen hem dicht al brommende; dragen hem dickwils op de schouders; stellen haer lijf in noot en oorloghsgevaer, en staen naer quetzuren en een heerlijcke doot. Zommigen op den aert der Byen staroogende, die tot eenen leerzamen spiegel streckt, zeiden, datze met een goddelijck vernuft en hemelschen geest begaeft zijn: want de Godtheit gaet overal waeren door hemel, aerde en zee: hier uit scheppen menschen en vee en allerhande dieren, elck voor zich, hun levens oirsprongk: en de bant des lichaems bezwijckende, zoo keerenze en gaen al te zamen weder derwaert; want het deel, dat hemelsch is, sterft niet, maer vlieght levendigh weder naer de starren, en neemt om hoogh den hemel in.

Wanneer ghy het heerlijcke hof en den opgeleiden honigh met zijne schatten opent 1), zoo besproey eerst de lucht met eenen mont vol waters, en beroockze met een test. Tweemael gevenze honigh: tweemael is het honigh-oeghst; zoo dra Taygete [1]), een Zeilstar, de weerelt haer schoon aenschijn toont, en de golven des Oceaens verachtelijck met den voet stoot: of de zelve star voor het waterzuchtigh gestarrente der Visschen wijckende, des winters treuriger van den hemel in de baren zinckt.

Zy zijn boven maete de gramschap onderhevigh 2): gequetst zijnde, vergiftigenze u met haren prickel, steecken heimelijck zoo fel, dat d'angel vast in d'aderen blijft zitten, en sterven in haere wraeckgierigheit.

Doch vreest ghy voor een' harden winter; wilt ghy tegens

---

1) Van de honighsnede en honightijt. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Van de gramschap der Byen, en de honighrampen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Taygete:* eene der Pleïaden.

den toekomenden tijt sparen, en u over haere ellende en jammerlijcken staet ontfarmen; zoo ontzieze niet met tijm te beroocken, en het onnutte wasch af te snijden: want dickwils at, eer men 't merckte, een gestarrende haeghdis de raten: een mot quam by doncker in de cellen snoepen: de vuige bommel zat en verteerde een anders kost: of de felle horsel mengde zich met eenen scherper angel hier onder: of een vervloeckte honighworm quam 'er in: of Arachne[1]), van Minerve gehaet, spon haer breet spinneweb in de deur. Hoe de korven meer van onnut wasch gezuivert zijn, hoeze naerstiger zullen aenhouden, om d'afbreuck van haer jongen te boeten, schuren van bloemen te vlechten, en de vacken te beleggen.

Maer indien de byen (dewijlze met ons de gebreken dezes levens onderworpen zijn) van zieckten quijnen, het welck ghy aen zekere tekens kunt mercken 1); terstont zienze 'r anders uit: het hooft wort mismaeckt en ysselijck mager: zy brengen de dooden, die d'oogen loken, buiten 's huis, en volgen in rouw het lijck achter aen: of hangen aen den ingangk, met de voeten aen een gevlochten: of houden zich al te zamen binnen 's huis, met geslote deuren, en verslapt van honger, verstijft van koude: dan latenze zich luider hooren, en brommen eenpaerigh, gelijck de koude zuiden wint zomtijts in het bosch ruischt: gelijck de zee ruischt, wanneer de baren hol gaen: gelijck het verslindende vier in den gesloten oven barrent. Dan zoude ick u raden haer met galbaen te beroocken, en door riete pijpen met honigh te bedruipen, om haer graegh te maecken, en de druiloorigen op den gewoonen kost te noodigen. Oock is het dienstigh hier gestoote galnoten onder te mengen, gedrooghde roozen, wijn wel sterck opgezoden, of Psythische rozijnen, Cekropischen thijm, en centauren[2]), sterck van reuck; oock een bloem, die in de beemden wassende, licht te vinden is, en by de huislieden sterrekruit genoemt wort: want uit den wortel spruiten vele steelen: z' is geelachtigh van kleur, doch glinstert midden in haer dichte bladen, gelijck purper van een bruine fiool. Men verciert menighmael

---

1) Kentekens van der Byen zieckte: en raet hier tegens gevonden. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Arachne:* de spin.

[2]) *Centauren:* een soort van korenbloemen.

d'altaren der Goden met deze kranssen: z'is wrang van smaeck: de huislieden pluckenze in gemaeide dalen, en by den oever van den krommen Mella. Koock den wortel van dit kruit in geurigen wijn, en zet dit voedtsel met volle manden voor de bykorven.

Maer tegens dat iemant haestigh al zijn byen moght verliezen, en geen middel wist om nieuwe jongen te winnen 1), zoo is het nu tijt den gedenckwaerdigen vont des Arkadischen meesters Aristeus t'ontvouwen, en hoe dickwils het verrotte bloet van geslage ossen byen voortbroght. Ick zal die gansche naemhaftige historie hooger ophalen, en beknopt van haren eersten oirsprongk beginnen.

Want daer de geluckige burgery te Kanopus [1]), van Alexander vergroot, aen den Nyl woont, die met zijnen watervloet het lant bewatert, waer over men met beschilderde schuiten vaert; en daer Persen [2]), met den pijlkoker gewapent, aengrenst, en het groene Egypten met een zwart slib gemest wort, door den vliet, die van den zwarten Moorjaen nederstroomende, door zeven monden uitbruist; al dit gewest stelt zijn welvaert in deze onfeilbaere kunst. Eerst kiest men tot dit werck een klein erf, deckt dit met luttel pannendacks, en sluit het met naeuwe wanden, waer in vier vensters naer de vier winden uitzien, en die over dwers van de zon beschenen worden. Dan zoeckt men eenen tweejarigen stier, wiens horens alreede krommen. Men stopt met gewelt beide zijn neusgaten, beneemt den muil den ademtoght, slaet hem met stocken doot, en spreit het geplette ingewant over d'ongevilde huit. Aldus latenze dit dier op gebroke tacken, thijm en versche kassie, in de beslote plaetse leggen. Dit beschickt men, wanneer de westen wint eerst op het water begint te blazen; eer de beemden op een nieuw beginnen te bloeien; eer de snaterachtige zwaluwe haer nest onder dack welft. Ondertusschen begint het gekneust gebeente en warme bloet te broeien, en daer schijnt een wonderlijck gedierte te grimmelen; eerst stompe beenen, voort snorrende veders onder een ge-

---

1) Raet om nieuwe Byen te winnen, gelijck eertijts Aristeus, en d'Egiptenaers. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Kanopus:* een stad in Egypte.

[2]) *Persen:* Perzië.

mengt; en allengs stijgenze in de dunne lucht, tot datze, gelijck een zomervlaegh 1), die uit de wolcken stort, uitbersten; of gelijck een lichte pijl uit den boogh des Persiaens vlieght, wanneer hy slagh levert.

O Zanggoddinnen, wat Godt holp ons aen deze kunst 2)? wie broght dezen nieuwen vondt eerst op de baen? Men zeit, dat Aristeus, een herder, Peneus en Tempe verlatende (overmits zijn byen van honger en zieckte storven) heel treurigh en klaghtigh aen den oirsprongk des gewijden vliets stont, en aldus zijn moeder aensprack: moeder Cyrene, die u op den gront van dit loopende water houdt; o moeder, waerom broght ghy my, die by het nootlot niet gezien ben, uit den doorluchtigen stamme der Goden (trouwen zoo de Thymbreesche Apollo, naer uw zeggen, mijn vader is) ter weerelt? Of waer is uw liefde te mywaert gebleven? Waerom zeit ghy my den hemel toe? naerdien ick, schoon ghy mijn moeder zijt, oock d'eere in dit sterflijcke leven moet missen, die ick door vee, en vruchten, met zulck een wackerheit en opmerckinge, zonder iets onbezocht te laten, verdiende? Welaen dan, neemt ghy zulck een verdriet in mijnen roem, ruck met uw eige hant de weelige bosschen uit: steeck de stallen in lichten brant: verdelgh den oegst: verbrant het gewas, en houw met de bijl den wijnstock in stucken.

Maer de moeder hoorde zijn klaght, onder in de kamer des diepen strooms, daer de Stroomgodinnen, rontom haer, Milesische vellen, waer aen geen zeegroen gespaert was, kemden; namelijck Drymo, Xantho, Ligea, en Fyllodoce, die het glimmende hair over den blancken neck lieten zwaeien; Nesæe, Spio, Thalie, Cymodoce, Cydippe, en de blonde Lykorias (d'een noch maeght, d'andere toen d'eerste reis van kint bevallen) Klio, en haer zuster Beroë; beide dochters van den Oceaen; beide met gout, beide met gespickelde rheesvellen omgort; Efyre, Opis, Asie, Deiopeie, en de snelle Arethuse, die endelijck haer pijlen nederleide. Klymene vertelde, onder dit ge-

---

1) Gelijckenis van een zomervlaegh en pijl. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Fabel van Aristeus, die zijn byen verloren hebbende, raet by zijn moeder zoeckt, die onder in den stroom, hare Nymfen vast met haer gezangk onderhoudende, den zoon vernam, hem onthaelde, en riet Proteus te vangen, om d'oirzaeck van het verlies zijner byen te weten. *Kantteekening der oude uitgave.*

zelschap, Vulkaens ydele bekommeringe, de schalckheit van Mars en zijn zoete sluickery, en overrekende alle der Goden vryaedjen, sedert het begin der weerelt. Terwijlze vast naer dit gezangk luisterende, haer spinrocken sponnen, quam Aristeus jammerklaght weder de Moeder ter ooren, en al wat 'er in het glazen vertreck was, zat stom: doch Arethuse, eer dan d' andere gezusters opziende, en met haer blonde hooft boven uit het water opborrelende, riep van verre: o Cyrene[1]) zuster, ghy zijt niet vergeefs om dit byster gekerm verschrickt; hier staet Aristeus zelf, voor wien ghy meest bekommert zijt, en schreit deerlijck aen het water van zijnen vader Peneus, en noemt u onbarmhartigh. De moeder hierom op een nieuw in haer hart ontstelt, zeit: welaen, breng hem, breng hem by ons: hy magh onbeschroomt zijnen voet binnen den goddelijcken drempel zetten: met een beveeltze, dat de stroom zich wijt genoegh ontsluite, op dat de jongelingk dat langs afstijge: en het water gingk berghswijs rontom hem overendt staen, en ontfingk den zoon in den ruimen boezem, binnen den stroom: en nu gingk hy zich verwonderen over zijn moeders hof, en het vochtige Rijck, en de meeren, van speloncken besloten, en de ruischende wouden; en om den geweldigen stroom der wateren verbaest, bezagh 'er alle de vlieten, die onder den grooten aerdtkloot, op verscheide plaetsen, verborgen leggen; Fasis[2]), en Lykus[3]), en de bron, waer uit de diepe Enipeus eerst komt springen; waer uit vader Tyberijn[4]) opborrelt, en Anio, en Hypanis[5]), die van kaien klatert, en de Mysische Kaikus, en d'Eridaen, met een paer vergulde stiershorens op het hooft, boven wien geen stroom geweldiger, over het weelige gewas, in de purperen zee nederbruist.

Na dat hy in d'overwelfde puimsteene kamer quam, en Cyrene d'oirzaeck van haer zoons droefheit verstont, die licht te troosten was; zoo gaven de Gezusters hem geschicktelijck het hantwater, en den ruigen hantdoeck: zommigen deckten

---

[1]) *Cyrene:* de dochter van den vloed Peneus, die door Apollo op den Pelion geschaakt en overgevoerd werd naar dat gedeelte van Afrika, 't welk naar haar *Cyrenaica* genoemd werd en waar zij hem Aristéus baarde.

[2]) *Fasis:* een rivier van Colchis.

[3]) *Lykus:* een rivier in Thessalië.

[4]) *Tyberijn:* Tiber.

[5]) *Hypanis:* een rivier van Scythië.

de tafel met bancket, zetten 'er volle bekers op, en beroockten d'altaren met Arabisch wieroock, en de moeder zeit: neem dien kop met Meonischen wijn; laet ons den Oceaen toedrincken; en met een aenbadtze den Oceaen, aller dingen vader, de Nymfen, haer zusters, Vooghdessen over hondert bosschaedjen, over hondert vlieten. Driemael begootze de brandende Vesta [1]) met klaren nektar: driemael vloogh de heldere vlam boven in het dack; een voorteken, waer mede zy hem moedighde, en toen aldus aenhief:

In de Karpatische zee onthoudt zich de blaeuwe Proteus, een waerzegger, die met zijn zeepaerden voor den wagen gespannen, over de groote vlackte henevaert. Dees bezoeckt nu de havens van Emathie [2]), en Pallene [3]), zijn vaderlijcke stadt. De Nymfen en zelf de stockoude Nereus eeren hem: want die waerzegger weet al wat 'er is, wat was, en namaels gebeuren zal; dit beliefde Neptuin zoo, wiens onbeschoft watervee en wanschape zeekalvers hy onder zee te weide drijft. Ghy moet dezen, o mijn zoon, eerst met stricken zien te vangen, op dat hy u al d'oirzaeck der byënzieckte ontvouwe, en hier tegens raet geve: want ongedwongen zal hy u niet leeren, nochte ghy kunt met bidden iet verwerven. Vang en verstrick hem met gewelt; zoo zult ghy endelijck hem zijn ydel bedrogh verleeren. Ick zelf wil u, wanneer de zon op de middagh steecke, het gras dorst lijde. en de schaduwe het vee allermeest verquicke, in de geheimkamer des ouden gryzerts leiden, daer hy vermoeit van het water, zich versteecke en nederlegge, op dat ghy hem al slapende met gemack daer betrappen mooght. Maer wanneer ghy hem vast en in uwe stricken hebt, dan zal hy u in verscheide gedaenten en schijn van dieren beguighelen; zich gezwint in een schrickelijck zwijn, gevlackten tiger, geschubden draeck, en rosse leeuwin veranderen; of zoo luide kraecken als een vlam, en zoo uwe stricken ontglippen; of in dun water gesmolten, u door de vingers druppen. Maer mijn kint, hoe hy zich meer in allerhande gedaenten herscheppe, zoo veel te stijver hou hem

---

[1]) *De brandende Vesta:* het brandende vuur. Het vuur namelijk was aan deze Godin geheiligd.

[2]) *Emathie:* Thessalië.

[3]) *Pallene:* de hoofdstad van het schiereiland van dien naam, 't welk een deel uitmaakte van Macedonië.

vast in uwe stricken, tot dat zijn lichaem die zelve gedaente aentrecke, waer in ghy hem eerst zaeght in slaep vallen. Zoo sprackze, en goot eenen helderen geur van Ambrosie uit, waer mede zy al haer zoons lichaem overstreeck, wiens locken hier door een zoete lucht van zich gaeven, en wiens leden een levendige kracht gevoelden.

Ter zijde in eenen uitgekabbelden bergh staet een geweldige spelonck, daer de wint doorgaens buldert, en de zee eenen krommen boezem maeckt; daer de zeeman eertijts voor onweder, dat haestigh opquam, veiligh moght leggen. Proteus weet zich in dit hol met een vreesselijcke steenrots op te sluiten. De Vlietgodin verborgh haren zoon by dezen donkeren schuilhoeck, en verdween zelf al stil in eenen nevel.

De hitte der Hontsdagen 1), die de lucht nu ontstack, briet den dorstigen Indiaen, en de zon, nu ten middewege aen den hemel, stack op het hooft, dat de kruiden verdorden, en koockte met haer stralen de kil der holle vlieten, datze tot op het warme slijm [1]) toe verzoden; wanneer Proteus, volgens zijn gewoonte, uit het water naer zijn hol toegingk; het natte gebroetsel der wilde zee, rontom hem hene huppelende, zout zeewater overal spuite, en veelerhande zeerunders op het strant in slaep vielen. Hy gingk (gelijck wel eer een stalwachter op het geberghte, wanneer hy de kalvers uit de weide naer huis drijft, en de lammers met blaten de wolven tergen) midden op een steenklip zitten, en overtelde zijn kudde. Aristeus deze gelegentheit voorkomende 2), leedt naulix dat de grijze zijn vermoeide leden nedervlijde, viel hem met luider kele op het lijf daer hy lagh, en knevelde den Zeegodt zijn handen. D'ander daerentegen, die zijn kunst niet vergeten had, veranderde zich wonderlijck in allerleie gedaenten, in een vier, in een afgrijsselijck dier en vloeienden vliet; maer ziende door geen bedrogh t'ontglippen, gaf het op, quam tot zich zelven, en sprack ten leste met een menschelijcke stemme: o allerstoutste jongelingk, wie geboodt u naer ons huis te

1) Beschrijvinge der Hontsdagen. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Aristeus vangt Proteus, die ontdeckt hem, hoe het schaecken van Eurydice dit jammer veroorzaeckt: en verhaelt Orfeus vruchtelooze hellevaert. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Slijm:* slijk.

gaen? Wat zoeckt ghy hier? Maer d'ander antwoorde: o Proteus, ghy weet het wel: oock kan u niemant bedriegen; misley my slechts niet. Wy komen op der Goden bevel herwaert, om het orakel, in onze verlegenheit, raet te vragen. Aldus sprack hy: waer op de Waerzegger ten leste zeer pijnelijck zijn gloeiende blicken en zeegroen gezicht naer hem toe sloegh, en stijf op de tanden knarssende, aldus den mont opende, om den vrager geluck te zeggen: een Godtheit straft u in haere verbolgenheit: ghy bedreeft een groot lasterstuck: d'ellendige [1]) Orfeus berockent u een zwaerder straf ('t en waere het nootlot dit schutte) als ghy verdiende, en klaeght byster over het schaecken zijner gemalinne [2]). Toen dat veege maeghdeken snel voor u door den vliet henevloot, zagh het die schrickelijcke waterslang niet op den oever, onder het gras, voor haer voeten leggen. Maer de Boomgodinnen huilden eenstemmigh, dat het over de hooge bergen heneklonck: de steenrotsen van Rhodope weenden, en het trotse Pangeesche geberghte [3]), en Rhesus strijtbare landouwen [4]), en Geten [5]), en Hebrus [6]), en d'Attische Orithye [7]). Orfeus, zoeckende met zijn galmende vedel zijn bedruckte liefde te sussen, zong, o lieve beddegenoot, 's morgens en 's avonts, by zich zelven van u, op den eenzamen oever. Oock gingk hy naer den mont des afgronts, en de poort der helle, en het nare en duistere bosch, en de geesten, en den vervaerlijcken Koningk toe, daer niemants hart door menschengebeden vermurwt wort: doch de dunne schimmen en zon-ontbeerende zielen, door dat gezangk bewogen, verhuisden uit d'onderste huizingen, by zoo menigh duizent als 'er vogels in de bosschen schuilen, wanneer d'avont of een slaghregen van 't geberghte valt 1); levenlooze lichamen van grootmoedige helden, mannen en vrouwen, vryers en ongehuwde vrijsters, en jongelingen, voor hunner ouderen

---

1) Gelijckenis van ontelbaere vogelen. *Kantteekening der oude uitgave*

[1]) *Ellendige:* ongelukkige.
[2]) *Zijner gemalinne:* Eurydice.
[3]) *Het trotse Pangeesche geberghte:* in Thracië gelegen, evenals de Rhodope.
[4]) *Rhesus.... landouwen:* Thracië.
[5]) *Geten:* de Europeesche Scythen.
[6]) *Hebrus:* een rivier in Thracië, uit de Rhodope afdalende.
[7]) *Orithye:* een Atheensche nimf, door Boreas bemind.

oogen, op het lijckvier geleit; en die hier van het zwarte slib en vuile riet des jammerpoels omringt, en van 't onbevaerbaere meir met zijn drabbigh water, en den Hellevliet, daer negenwerf omgeleit, gekeert en geschut werden: ja zelfs de huizingen, en de bodem des vergetelstrooms [1]), en de Razernyen, die heur hair met blaeuwe adderen opsnoeren, stonden stom: de Helhont stont en gaepte met drie muilen, zonder eens te bassen, en het gezangk hielt Ixions radt stil. Orfeus te rugh gekeert, was nu alle gevaer te boven, en quam weder boven in de lucht met zijn Eurydice, die hem op voorwaerde van Proserpijn toegestaen, van achter volghde; wanneer de reuckelooze minnaer haestigh een dolheit (trouwen verschoonens waert, wisten de helsche Goden van verschoonen) overquam, dies hy stil bleef staen, en alree het licht genaeckende, zagh, helaes! zonder eens om te dencken, van liefde verwonnen, naer zijn Eurydice om: toen liep al zijn moeite verloren, het verdragh des ongenadigen Konings lagh in stucken, en men hoorde driemael een naer geschrey uit den Poel van Avernus [2]). Zy riep: o Orfeus, wie heeft my ellendige en u bedorven? Wat dolheit gingk u over? Zie, het wreede nootlot ruckt my weder te rugh, en de slaep luickt mijn beschotene oogen: nu vaer wel: Ick met eenen geweldigen nacht omcingelt, wort weghgevoert, en helaes! niet langer uw eige, steeck mijn maghtelooze handen naer u toe. Dit sprackze, en verdween haestigh uit zijne oogen, gelijck een roock in de dunne lucht, en zagh hem sedert noit meer, die vergeefs naer heur schaduwe greep, en noch veel te zeggen had: nochte de helsche veerman leedt oit, dat hy het droeve moerasch weder overvoer. Wat zou hy doen? waer hene zich begeven, nu zijn ega tweemael geschaeckt was? Met welcke tranen zou hy de Geesten, met wat een gekerm de Goden vermorwen? Zy voer nu koudt met den Stygischen boot hene: men zeit, dat hy geheele zeven maenden langk, onder een rots, in de lucht, by den vliet Strymon, zat en schreide, en in een kille spelonck dit besteende, zoo dat zijn jammerklaght tigers beroerde, eicken beweeghde: Hoedanigh de treurige Filomele in populiere lommer kermt

---

[1]) *Des vergetelstrooms:* de Lethe.

[2]) *Avernus:* een meer in Campanië, bij Baja, door de ouden voor den toegang tot de onderwereld gehouden.

om het verlies van haer jongen 1), by een' ruwen huisman beloert, en noch kael uit het nest gelicht; dies de moeder, bedruckt op eenen tack gezeten, by nacht weent, haer deerlijck klaeghliet herhaelt, en over al dat gewest[1]) haer bedruckt gekerm laet hooren. Geene minne, geen huwelijck kunnen zijnen rouw verzetten. Eenzaem gaet hy zwerven over het Noortsche ys, den besneeuwden Tanais, en de Rifeesche ackers, die nimmer vry van rijp zijn; en klaeght om het schaecken van Eurydice, Plutoos vruchtelooze gifte. De Cikonische vrouwen, van hem afgeslagen, slingerden, onder het offeren aen de Goden, en het wijnfeest des Wijngodts, den verscheurden jongelingk wijdt en breet over den acker hene: zijn marmeren hooft van den hals afgeruckt, dreef toen, midden in den Eagrischen Hebrus, voor stroom hene: zijn stem en koude tong riepen al stervende: och, ellendige Eurydice: al d'oevers van den stroom galmden, Eurydice.

Dit sprack Proteus, en sprongk van boven neder in zee, en plompte in het water, dat de wieling boven zijn hooft schuimde: doch Cyrene hielt stant; want zy sprack eerst den saechachtigen[2]) aen: o mijn zoon, laet varen uw droevigh hartewee: Dit is d'eenige oorzaeck uwer quellaedje; hierom zonden de Nymfen, waer mede zy in de hooge wouden plagh ten reie te gaen, uwe byen die jammerlijcke plaegh over den hals. Bie haer ootmoedigh uwe gaven: smeeck om genade 2), en eer de verzoenbaere Boschgodinnen; want om uwe kerckbeloften zullenze u dit quijtschelden, en haer gramschap varen laten. Maer ick zal u eerst geschicktelijck uw gebedt leeren instellen. Kies vier van uw grootste en beste stieren uit, die nu op den bergh Lyceus weiden, en zoo veel jonge koeien, die noit juck droegen. Bouw voor hun vier altaren, by de hooge kercken[3]) der Godinnen: laet den gewijden strot uitbloeden, en het doode vee in een boomrijck woudt leggen.

---

1) Gelijckenis van den nachtegael, die zijn jongen mist. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Cyrene raet Aristeus de Nymfen en Orfeus en Eurydice met offerhande te verzoenen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Gewest:* streek.

[2]) *Saechachtigen:* vreesachtigen.

[3]) *Kercken:* tempels.

Wanneer het negenmael uit den oosten daeghde, zult ghy Orfeus een lijckoffer van vergetenisbarende mankop opdragen, een zwart schaep slaghten, het woudt bezoecken, en de verzoende Eurydice met een gekeelde vaerze eeren.

Hy toeft niet, verricht terstont zijn moeders bevel, komt by de kercken, stelt d'altaren op haer gebodt toe, en brengt 'er vier van de grootste en beste stieren, en zoo veel jonge koeien, die noit juck droegen. Na dat het negenmael uit den oosten daeght, draeght hy Orfeus lijckoffer op, en bezoeckt het woudt. Hier zienze haest een wonderlijck stuck, byen brommen in het gespreide ingewant der runderen, bersten ten buick en ribben uit, met eenen drang en dicken zwarm, die om hoogh aen eenen boom dicht by een blijft hangen, gelijck een tors [1]) druiven aen een taeie ranck 1).

Dit zong ick van den ackerbouw, geboomte en vee 2), terwijl de groote Cesar, gelijck een blixem, om hoogh aen den Eufraet oorlooghde, zeeghaftigh de gehoorzame volcken wetten voorschreef, en zich een heirbaen naer den hemel baende. Ten dien tijde voede het aengename Parthenope [2]) my Virgilius, die in d'oefeninge van een onvermaerde ledigheit groeide; mijn Herdersvaerzen speelde, en moedigh op mijn jeught, o Tityr [3]), van u onder den breeden beuckeboom zong.

1) Gelijckenis. *Kantteekening der oude uitgave.*
2) Besluit des Dichters. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Tors:* bij letterkeer voor *tros.*
[2]) *Parthenope:* Napels.
[3]) *Tityr* enz.: terugslag op den eersten Herderskout.

P. VIRGILIUS MAROOS

ENEAS.

HET EERSTE BOECK.

INHOUDT.

Terwijl Eneas, Anchises en Venus zoon, een man uitmuntende godtvruchtigh en manhaftigh, na zeven jaren omzwervens, in de Tyrrheensche zee, van Sicilie naer Italie toezeilde, zoo wert hy van Eool, den wintgodt, op Junoos verzoeck, door schrickelijck onweder, aen de kusten van Libye gejaeght; en hier op lant tredende, schoot zeven groote Harten, en deeldeze uit, onder juist zoo vele schepen, die na het onweder eerst met hem belandden; vertrooste zijn afgematte reisgenooten met de hoop der aenstaende ruste, en vermaende hen tot stantvastigheit, om voort d' overige moeite uit te harden. Ondertusschen handelt Venus met Jupiter, over de zaeck van haren Eneas en de Trojanen; en wijt Juno alle hunne gelede ellenden. Jupiter, in het tegendeel, de lange ry des nootlots ontvouwende, verquickt zijn dochters druck, door de hoop der geluckige nakomelingen, en Roomsche mogentheit. Venus hier door gesterckt, bejegent haren Eneas, die onkundigh van 's lants gelegenheit, vast herwaert en derwaert doolde, om dit gewest te bezichtigen: zy verkuntschapt den Vorst, hoe zijne verstroide schepen behouden zijn, en toont hem Karthago, 't welck niet verre van hier leggende, vast van Dido gebouwt wiert. Eneas dan, door zijn moeders gunst, van een wolck bewimpelt [1], gaet te gelijck met Achates naer Karthago toe, daer hy zijne mackers behouden ziet aenkomen, en van Dido minnelijck gewelkomt wort. Venus evenwel, overmits zy Junoos onthael nochte de lichtvaerdigheit eener vrouwe niet te veel toe betrouwde, wieghde Askaen, in het woudt van Idalie, in slaep, en vermomde met haer neefs [2]) gedaente Kupido, die onder het omhelzen en kussen de Koningin heimelijck met Eneas minne vergiftighde.

Eneas, de godtvruchte en strijtbare oorlooghshelt,
Vervolght van Junoos wrock, en dolende om te landen
In 't oude Italie, vervalt, door 't woest gewelt
Der Siciljaensche zee, in 't ende aen Didoos stranden.
Zijn moeder Venus wijst hem 't onbekende padt,
Dat naer Karthago loopt: zy deckt met eene wolcke
Achates, en haer' zoon; die vindt de nieuwe stadt,
En wint Elyzes [3]) gunst, ten troost van zijnen volcke,
Geberght, en wel onthaelt ter tafel, in 't pallais,
Belust om Trojes val te hooren, en hun reis.

---

1) *Bewimpelt:* bedekt.
2) *Neef:* kleinzoon.
3) *Elyze:* Dido.

Ick speelde [1]) wel eer een herdersliet 1), op een dun riet, en ten bosch uitgetreden, broght de gebuurlanden [2]) zoo verre, datze door hunne vruchtbaerheit den ackerman, hoe gierigh hy oock waere, vernoeghden: een gewenscht werck voor den huisman; maer nu trompet ick den schrickelijcken oorloogh, en zing van den oorlooghsman, die eerst door nootlot van de Trojaensche kusten gevlught, te Lavinie [3]) aen den oever belandde; die door het gewelt der Goden en Junoos onverzetbaren wrock gedreven, zoo lang te water en te lande omzworf, en zoo veel in den oorloogh overbroght, terwijl hy bezigh was met een stadt te stichten, en zijne Goden in Latium [4]) te voeren; waer uit de Latijnen en Vaders van Alba gesproten, en daer de hooge muren van Rome gebouwt zijn. O Zanggodin, errinner my d'oirzaecken; wat Godtheit men te na quam; of waerom de vergramde Koningin der Goden dien overgodtvruchtigen man aen zoo veele zwarigheden holp. Zijn de Goden in den hemel oock aen zulck een toornigheit onderhevigh?

De Tyriers hebben gesticht en bewoont het overoude Karthago, van verre recht over Italie, en den mont des Tibers gelegen: een maghtige rijcke en overstrijdtbaere stadt. Men zeit dat Juno geene landen zoo beminde dan deze stadt alleen, oock zulx, datze min wercks van Samos, haer geboortestadt, maeckte. Hier hingen haer wapens: hier stont haer wagen. De Godin begenadighde deze, en had alree voorgenomen haer (zoo het

---

1) De Poeet zwaeit over van Herderszangen en Lantgedichten naer Eneas: verhaelt des zelven zwarigheden in 't kort: oock 't ooghmerck des toghts: roept de Zanggodin aen: beschrijft Karthagoos oirsprongk en gelegenheit, en d' oirzaecken van Eneas omsuckelingen, en begint eerst van zijne reize uit Sicilie; waer over Juno verbittert wort, naer Eool, den wintergodt vaert, hem oprockent, die de stormwinden uitlaet, en onweder verweckt, waer door de vloot last lijdt, tot dat Neptuin opborrelt, de winden bestraft, het onweder stilt, en de schepen redt; gelijck een man van staet een stadt vol oproers. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Ick speelde* enz.: zinspeling op de *Herderskouten.*

[2]) *En .... broght de gebuurlanden* enz.: zinspeling op de *Lantgedichten.*

[3]) *Te Lavinie:* beter *Lavinium,* een stad van Latium, aldus genoemd naar Lavinius, broeder van Latinus, later *Laurentium,* naar een lauwerbosch, aldaar gevonden, en eindelijk nogmaals *Lavinium,* naar Lavinia, de huisvrouw van Eneas.

[4]) *Latium:* het oude *Latium* was de landstreek tusschen den Tiber en de Circeeën gelegen.

nootlot dit eenighsins gehengde) tot een vooghdes over alle volcken te zetten. Maer zy had gehoort, dat een afkomst uit Trojaenschen bloede gesproten, namaels de sloten van Tyrus zou verdelgen: dat hier uit een wijdtheerschende trots en manhaftigh volck zou opstaen, ten val van Lybie. Zoo lagh het by de Schickgodinnen [1]) geschoren. Saturnus dochter was hier voor beducht, en noch indachtigh aen den oorloogh, die zy de voornaemste eertijts, ten dienst van haer getrouwe stadt Argos, tegens Troje voerde. Oock waren haer d'oirzaecken van heure verbolgenheit en gramschap noch niet vergeten. Paris oordeel, en 't ongelijck door 't versmaden van haer schoonheit geleden, staecken haer noch diep in den krop. Zy docht noch aen 't gehate bastertbloet Ganymedes [2]), geschaeckt om zoo hoogh te zetten. Over al deze dingen verbittert, zoo keerdeze de Trojanen, van het zwaert der Griecken en den ongenadigen Achilles noch overgeschoten, en over al de zee gesolt, verre van Latium; zulcks datze van het nootlot gedreven, menigh jaer op zee, langs alle kusten omzworven. Zoo groot een zwarigheit was 'er aen vast, eer men het Roomsche [3]) volck kost planten.

Naulix gingenze vrolijck, uit het gezicht van Sicilie, t' zeil, en bruisden met de kopere voorstevens door de schuimende zee, of Juno, van eenen eeuwigen haet in haer harte gewont, mompelde dit by zich zelve: zal ick dan uit mijn opzet scheiden, en het opgeven? nochte den Koningk der Trojanen uit Italie kunnen keeren? quansuis het nootlot belet ons dit. Kost Pallas de vloot der Argiven in brant steken, en hen in zee verdrencken, alleen om de misdaet van eenen dollen Ajax, Oileus zoon? toenze den blixem zoo snel uit de wolcken smeet, de vloot verstroide, en de zee door stormwinden overendt zette; en hem, die vier en vlam ter doorschote borst uitaessemde, met eenen dwarrelwint

---

1) *Zoo lagh het by de Schickgodinnen geschoren:* men ziet hier door de toevoeging der woorden *by de Schickgodinnen,* in plaats van de meest gewone: „bij het *lot*", den oorsprong van de uitdrukking: „het is iemand *beschoren*" en: „hij is er mede *geschoren.*" 't Is van *scheren* dat de Parken, of schikgodinnen, aan den levensdraad verrichtten.

2) *'t Gehate bastertbloet Ganymedes:* deze, een zoon van Tros, was door Jupiter geschaakt, en met het schenkers-ambt vereerd, vroeger door Hebe waargenomen. De liefde van Jupiter voor dien knaap was eene der redenen van Juno's haat tegen Troje.

3) *Roomsche:* Romeinsche.

opgrijpende, tegens de scharpe steenrots aenklitste: en zal ick, gekent voor Koningin der Goden, en Jupijns gemalin en zuster, tegens een eenigh volck zoo menigh jaer oorloogh voeren? Wie zal langer Junoos godtheit aenbidden, of ootmoedigh haer altaren met offerhande vereeren?

De Godin, heet van verbolgenheit, hier over wrockende, komt in Eolie, het vaderlant der stormwinden, en een gewest, dat van razende buien zwanger gaet. Koningk Eool breidelt hier door zijn gezagh, in een woeste spelonck, worstelende winden en bulderende buien, en tuchtightze met boey en kercker. De bulderaers hier over gestoort, stormen op het slotwerck, dat 'er al de bergh van loeit en davert. Eool op den hoogen burgh gezeten, voert hier den scepter, streelt hunne hevigheit, en zet hunne oploopentheit neder: want zonder dat, zy gingen strijcken met hemel, aerde en zee, en veeghdenze door de lucht hene: maer d' almaghtige Vader hier over bekommert, slootze in duistere spelonckcn, en leide 'r een gevaert van hooge bergen boven op, en steldeze onder eenen Koningk, die volgens zijnen last den toom zou weten te vieren, en aen te halen. Juno gingk hem ootmoedighlijck aldus aen: Eool, wien de Vader der Goden en Koningk der menschen maght gaf de golven te streelen, en met winden op te blazen; een volck by my gehaet, bevaert de Tyrrhenische zee; voert Ilium met zijne gevlughte Huisgoden in Italie. Nu ga hene, en de stormwinden met kracht aensarrende, jaegh de schepen in den gront, of verstroyze van elckanderen, en slinger de lichamen over de zee hene. Ick heb gebot over zeven overschoone Nymfen, en zal Deiopeie, de goelijckste [1]) van allen, u ten huwelijck geven en opdragen, om ten loon uwer verdiensten, al haere dagen met u over te brengen, en u vader van een lieve vrucht te maecken. Hier op antwoorde de Wintvooght: o Koningin, ghy hebt slechts te gebieden wat u belieft; ick uw gebodt te gehoorzamen. Ghy zet my in dit gebiedt, zoo groot en klein het is: ghy helpt my aen den scepter, en Jupiters gunst: ghy doet my ten banckette by de Goden aenzitten, en schenckt my de vooghdy over wint en weder. Zoo sprekende neemt hy zijnen staf, en drijft den hollen bergh op de zijde; en de stormwinden bersten, als in slaghorde, door d'ope poorte uit, en blazen door het

---

[1]) *Goelijckste:* schoonste, naar de oude beteekenis van het woord.

aertrijck met een schrickelijck gedruisch. Zy storten op zee. De buien van Oosten en Westen, Zuiden en Noorden roeren te gelijck al het water om, van den gront op, en jagen de bruizende baren strandewaert aen. Hierop volght het geschrey der mannen, het gonzen der touwen. De wolcken rucken terstont den hemel en den dagh uit der Trojanen oogen. Een zwarte nacht stort op zee. De hemel kraeckt van donderslagh op donderslagh, en staet reis op reis in lichten brant van weerlicht en blixem; en de mannen worden overal met de doot gedreight, en zien niet dan de doot voor hun oogen. Terstont wort Eneas kout over al zijn lijf, en beide zijn handen ten hemel opheffende, zeit: o duizentmael geluckiger dan wy waren deze, wien het moght gebeuren, onder de hooge muren van Troje, in 't gezicht hunner ouderen, te sterven. O Diomedes, ghy braefste van alle Griecken, moght het my niet gebeuren, voor Ilium, in het velt, om te komen, en van uwe handen te sterven; daer de forsse Hektor door Achilles geweer; daer de groote Sarpedon sneuvelden? daer Simöis zoo vele schilden, helmen en lichamen van dappere mannen onder het water vat, en met zijnen stroom wechsleept? Terwijl hy dit spreeckt, zoo vat een vliegende Noortsche buy recht in het zeil, en jaeght de golven op tot aen den hemel toe. De riemen springen in stucken, de voorsteven went, en het schip wort over stagh gesmeten: hier op verheft zich het water, gelijck een steile bergh. Zommigen hangen boven op de golven: anderen zien het water gapen, tot op den gront. Het barnt op de platen, dat het bruist. De Zuidewint ruckt drie schepen op de blinde klippen. D'Italianen noemen de klippen, midden in zee gelegen, zeeouters. De zee steeckt haren rugh afgrijsselijck op. D'oostewint drijft 'er drie uit de zee naer het strant toe, op welzant en platen; en slooptze op de wadden, en beweltze met eenen hoop zants op de drooghten, dat er byster zuur uit zagh. Een geweldige zee waters slaet voor zijne oogen in een schip, het welck Lycius en den trouwhartigen Orontes voerde, van voor den boegh tot in het achterschip, zoo dat 'er de stuurman, over hals over hooft, in het water uittuimelt. De golf slingert het schip driewerf rontom, en de draeistroom slockt het in. Hier en daer ziet men eenige menschen op het diepe water zwemmen, en scheepstuigh, luicken en Trojaensche schatten boven drijven. Het onweêr had alree dat stercke schip van Ilioneus verslonden,

en dat van den dapperen Achates, en de schepen, die Abas en den stockouden Alethes voerden: alle de naden ter zijde onttornt zijnde, en de voegen gapende, zoo loopenze vol waters.

Ondertusschen vernam Neptuin door het groot gedruisch d'ontsteltenis der zee, en d'uitgelatenheit des onweders, en hoe het water tot op den bodem toe omgeroert wiert. Hier over zeer ontstelt, stack hy zijn hooft, om het onweder te paeien [1]), uit de diepte om hoogh, en zagh Eneas vloot over de gansche zee verstrooit, en de Trojanen door water en wint en onweêr in den uitersten noot gebroght; en roock dat dit door zijn zusters Junoos bedrogh en gramschap byquam: dies riep hy den Oosten en Westen wint voor zich, en bestrafteze aldus: zijt ghy zoo stout en vermeten op uw geslacht? Ghy winden, durft ghy zee en lucht, zonder mijnen last, onder een mengelen, en zulck een gewelt aenstellen? Ick zweere men zal u: maer het is best eerst die bijstere onweder neêr te zetten: hier na zult ghy my dit gruwelijck ontgelden. Flucks vertreckt, en zeght dit uwen Koningk: het gezagh over zee en fellen drietant zijn niet hem, maer my by lotinge toegekent. Hy heeft, o Oostewint, over d'afgrijsselijke steenrotsen, uwe behuizingen, te gebieden. Laet den Wintgodt in dat hof braveren, en in den gesloten kercker der winden regeeren. Zoo graeuwt hy, en stilt de holle baren, eer het woort uit den mont is, verdrijft de wolcken aen de lucht, en brengt de zon weder te voorschijn. Cimothoë [2]) en Triton, te gelijck aenduwende, zetten de schepen af van de scherpe rotsen. De Zeevooght zelf lichtze met zijnen drietant op, ontdeckt de groote zantplaten, stilt de zee, en glipt met zijn gladde wielen over het water hene: en gelijck, wanneer een ontelbare gemeente in rep en roer, 't onbeschofte graeuw aen 't hollen is, en steenen en branthout over straet vliegen, daer een dollicheit haer aenvoert; indienze dan by geval een' man van eere en aenzien vernemen, zoo zwijgenze, en geven gehoor. Hy regeert hun ongestuimigheit met beleefde woorden, en streelt hunne hevigheit: Aldus gingk al dat zeegedruis leggen, zoo ras de Vader de paerden mende, hun den teugel vierde, en op zijnen wagen door de heldere lucht varende en voortvliegende, over de baren henezagh.

---

[1]) *Paien:* stillen.

[2]) *Cimothoë:* een zeenimf, ook bij Hesiodus genoemd.

De vermoeide gasten van Eneas geven zich in aller yl naer het lant toe, dat hun naest leit, en zetten het op de kust van Libye aen 1). In eenen diepen inham leit een plaets, daer een eilant dwers voor leggende, al het water, dat uit der zee komt, op zijn zijden schut [1]), en van binnen een haven en krommen boezem maeckt: van weerzijde staen geweldige steenrotsen, en een dubbele ry van klippen steigert met hare kruin zoo hoogh in de lucht, dat men daer voor storm en onweder veiligh en stil, oock ruim genoech, achter leggen magh; van boven schemert het boschloof, en een zwart wout helt met zijn nare schaduwe over het water: van vore duickt een spelonck onder d'overhellende klippen, daer van binnen zoet water en zitplaetsen, van natuur uit steen gewrocht, in gevonden worden: een verblijf voor de Nymfen. Hier hoeven geen moegevare schepen aen gemaert [2]), of voor ancker te leggen. Hier quam Eneas aen met zeven zeilen, uit al de vloot by een vergadert: en de Trojanen sprongen graegh op het gewenschte lant, om ververssing te zoecken, en gingen doornat en zieck van ongemack ter zee geleden, op het strant nederleggen. Achates was d'eerste, die vier uit keien in dorre bladeren klinckende [3]), daer drooge tacken en rijs rontom leide, en het tonder ontvonckte. Toen haelden de vermoeiden het koren, van zeewater bedorven, en 't gereetschap haestigh voor den dagh, om het veltgewas by 't vier te droogen, en met steenen te breken en te malen. Eneas klimt ondertusschen op een steenrots, en ziet eens de geheele zee over, zoo verre als hy zien kan; om te vernemen, waer Antheus ergens van het onweder gesolt wort, of de Frygiaensche galeassen [4]), met dubbele ryen riemen; of Kapys, of waer Käikus wapens achter op om hoogh hangen. Maer hy verneemt nochte schip nochte schips gelijck; en ziet op den oever drie verdwaelde harten, van heele kudden gevolght, en een lange troep gaet in de dalen weiden. Toen bleef

---

1) Eneas loopt met de vlote naer Libye, en Karthago: daer de Trojanen zich op het lant verquicken, Eneas zeven harten schiet, en zijne reisbroeders troost, die de maeltijt bereiden. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Schut:* spleet.
[2]) *Gemaert:* gemeerd.
[3]) *Klinckende:* slaande.
[4]) *Galeassen:* Spaansch voor schepen.

hy staen, nam zijnen boogh en de pijlen, die de getrouwe Achates droegh, en schoot eerst de voorsten, die den kop en getackte horens in de lucht staken; daer na anderen, en verstroide met zijn schieten al den hoop, in het ruige woudt; en ruste niet, eer zeven van de grootsten ter aerde geschoten, het getal met de schepen overeen quam. Toen gingk hy naer de haven toe, en deeldenze onder de gasten om; oock den wijn, van den goeden Helt Acestes op den oever van Sicilie gevaet, en hun op hun vertreck geschoncken. Toen verzachte hy het hartewee zijner mackeren met dusdanige woorden: o reisbroeders [1]), die (want ons is noch niet vergeten wat wy voor dezen overbroghten) grooter zwarigheden uitstont; Godt zal ons oock hier in een blijde uitkomst verleenen. Ghy voert dicht langs de bassende Scylle en vreesselijck huilende steenrotsen hene: ghy bezocht de klippen van Polyfeem, den Reus. Grijpt weder eenen moedt; zet angst en droefheit aen d'een zijde: het zal u misschien vermaecken, hier namaels aen te gedencken. Door zoo veelerleie gevallen, door zoo groote zwarigheden streven wy naer Latium, daer ons een geruste woonplaets by nootlot beschoren is: daer het ons vry staet een nieuw Rijck en Troje te stichten: volhardt slechts, en wacht op een beter. Zoo spreeckt hy, en ontstelt van geweldige bekommeringen, toont een bly gelaet, en kropt zijne droefheit in. Zy gaen het wiltbraet en de maeltijt bereiden, stroopen het vel van de ribben, en halen 'er 't gewey [2]) uit. Zommigen houwen het vleesch in stucken, en steken het noch lillende aen het spit. Anderen zetten ketels op strant, en stoken 'er vier onder. Daer na sterckenze 't lijf, en in 't gras leggende, bancketteeren van 't vette wiltbraet, en zetten 'er eenen kroes vernen wijn [3]) op. De honger aldus geboet, en de tafels opgenomen, zoo beginnenze in 't langk en breet van hun verdoolde mackers te spreken; en twijfelen, tusschen hoop en vrees, ofze levendigh of doot zijn, en ofze hooren, hoemen om hen roepe. Inzonderheit steent de godtvruchtige Eneas om het ongeval van den dapperen Orontes; nu om Amykus; dan om de schrickelijcke fortuin van Lykus; nu om den stercken Gyas; dan om den stercken Kloanthus.

---

[1]) *Reisbroeders:* reismakkers.
[2]) *Gewey:* ingewand.
[3]) *Vernen wijn:* ouden wijn.

En nu liep dit ten einde, wanneer Jupiter op de tinne des hemels stont, en om hoogh uit de lucht de scheeprijcke zee, den vlacken aertbodem, stranden en breetstreckende volcken overziende, op het Rijck van Lybie bleef staroogen; en Venus, bedruckt en met tranen in hare blinckende oogen, hem, die vast over Eneas in zijn harte bekommert was, aldus aensprack 1): o ghy, die eeuwighlijck over Goden en menschen heerscht, en hen met uwen blixem in ontzagh houdt; waer in heeft zich mijn Eneas, waer in hebben zich mijne Trojanen zoo zeer tegens u kunnen vergrijpen, dat men, om hen buiten Italie te houden, hun, die zulck een afbreuck leden, de geheele weerelt te naeu maecke? Zeker ghy beloofde, dat na verloop van jaren, de Roomsche Vorsten weder van Teucers stam [1]) gesproten, uit hun zouden herkomen, om alleen over zee en aertrijk te regeeren. o Vader, waerom verandert ghy in uw voornemen? Ick trooste vast [2]) my zelve hier mede, over den ondergangk en droeven val van Troje, en zette hun toekomende geluck tegens dit ongeluck. Nu treet de zelve wederspoet noch deze mannen op de hielen, die door zoo menigerleie zwarigheden gedreven komen. O grootmaghtighste Koningk, wat zal het einde van hunne zwarigheden wezen? Antenor [3]) midden door Griecken ontslopen, kost wel tot in den boezem van Illyrikum deurbooren, en veiligh in 't binnenste van het Rijck der Liburnen [4]), en boven den oirsprongk van Timavus [5]) optrecken; daer het meir door negen monden schrickelijck steil uit den bergh geborsten, over ackers en velden henebruizende, al het lant rontom in eene bare zee zet. Hier stichtte hy evenwel de stadt Patavie, sloegh zich daer met zijne Trojanen neder, noemde

---

1) Ondertusschen spreeckt Venus Jupiter aen, om troost voor Eneas. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Van Teucers stam:* Teucer, zoon van den vloed Scamander en een nimf van den berg Ida, was de eerste der Koningen, die het land regeerden, dat later, naar Tros, Troas genoemd werd. Naar hem worden de Trojanen bij de Latijnsche dichters meermalen Teukriërs genoemd.

[2]) *Vast.* reeds.

[3]) *Antenor:* deze was de stichter van Padua.

[4]) *Het Rijck der Liburnen: Liburnia* was de naam van het hedendaagsche Croatië.

[5]) *Timavus:* een rivier, waar Padua aan gelegen is.

het volck naer zijnen naem, plantte daer de Trojaensche wapens, en gerust neergezeten, leeft 'er in vrede: maer wy, uw eige afkomst, wie ghy den hemel, uw hof, beloofde, worden na zware schipbreuck, 't is gruwelijck, door den wrock van een eenige verraden, en verre van d'Italiaensche kusten vervoert. Kroont ghy de godtvruchtigheit zoo? Zet ghy ons bloet zoo op den troon 1)? De Vader der Goden en menschen haer aenlachende met zijne oogen, waer mede hy lucht en weder doet opklaren, kuste zijn dochter, en sprack: o Cythereesche Koningin, vrees niet: al wat den uwen by nootlot beschoren is, dat staet vast. Ghy zult Lavinie, de beloofde stat, met uw eigene oogen zien, en den grootmoedigen Eneas hemelhoogh en tot in de starren verheffen. Ick blijf noch by mijn voorgaende opzet; en wil wel (naerdien ghy dit zoo zeer ter harte treckt) ront tegens u gaen [1]), en u in 't breede ontvouwen, hoe het in mijnen geheimen raet geschoren leit. Hy zal in Italie een vreesselijck oorloogh voeren, forsse volcken verpletten, en de Rutulen overwonnen, en Latium drie jaren bezeten hebbende, steden en muren stichten, en zijnen onderzaten goede wetten voorschrijven. Maer het kint Askaen, nu slechts met eenen bynaem Jülus genoemt (want het hiet [2]) Ilus, zoo lang de staet en het Rijck van Ilium noch duurden) zal dertigh jaren langk regeeren, den stoel [3]) van Lavinie verzetten, en het lange Alba dapper stercken. Daer zal Hektors afkomst, drie hondert volle jaren, den scepter voeren, tot dat Ilia, de Koningklijcke Non [4]), by Mars zwanger, twee kinders t'eener draght voortbrenge. Romulus, van een rosse wolvinne gezooght en opgekoestert, zal naderhant de heerschappy over het volck rustigh aenvaerden, de strijtbare stadt bouwen, en de burgers, naer zijnen naem, Romainen noemen; wien ick toelegge [5]) een eeuwighdurende gebiet, van plaetse

---

1) Jupijn troost haer met de toekomende glorie der Romainen, nakomelingen der Trojanen: voert Julius Cezar in top, ja onder de Goden, en zent Merkuur naer Karthago, ten beste van Eneas, die gaet het lant bezichtigen; daer Venus hem bejegenende, haren zoon het lant bekent maeckt, Didoos avontuur verhaelt, waerom zy vlughte, en Karthago bouwde. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Ront tegens u gaen:* openhartig met u spreken.

[2]) *Hiet:* heette.

[3]) *Stoel:* troon.

[4]) *De Koningklijcke Non:* de gewijde maagd.

[5]) *Toelegge:* beschikt.

nochte tijt bepaelt: ja de verbitterde Juno zelf, die nu, uit angst voor hare stadt Karthago, hemel, aerde en zee tegens den Trojaen oprockent, zal zich beter beradende, het Roomsche volck, tot den tabbert en de heerschappy der weerelt geboren, met my helpen opqueecken: dat is mijn wil. Na verloop des tijts zal het gebeuren, dat het huis van Assarakus [1]) Phthie [2]) en het doorluchtigh hof van Mycenen onder slavernye brenge, en over 't verwonnen Argos regeere. Julius Cezar, een Trojaen, naer den grooten Julus genoemt, en uit dien braven stam gesproten, zal zijn gezagh met den Oceaen, zijne faem met de starren bepalen: en ghy zult gerust van harte, hem, met den roof van Oosten geladen, namaels in den hemel onder de halve Goden, verwellekomen. Oock zal men hem dan met kerckbeloften paien, en na het opschorten der bloedige oorlogen, zachter tijden beleven. Vesta, de grijze Trouw, en de gebroeders, Quirijn [3]) en Remus, zullen de vierschaer spannen: de heilooze poorten des oorlooghs met yzer en stael wel dicht toegesloten worden: de godtlooze Razerny, van binnen op wreede wapens gezeten, en met hondert kopere knoopen d'armen op den rugh gevleugelt [4]), zal schrickelijck schuimbecken met haren bloedigen muil. Zoo sprekende, zent hy Merkuur, Majas zoon, van boven, op dat het lant en nieuwgeboude Karthago den Trojanen verblijf en huisvestinge gunnen: en Dido, des hemelraets onkundigh, hen niet buiten haer grenzen houde. Hy vlieght door de ruime lucht, op de riemen zijner vleugelen, strijckt terstont op den bodem van Lybie, en verricht zijnen last. De Punische ingezeten leit, Godt woud's [5]), zijn onbeschoftheit af, en de Koningin inzonderheit wort mewarigh, en den Trojanen toegedaen.

Maer de godtvruchtige Eneas, 's nachts met veelerleie bekommeringen bezigh, neemt voor met de zon, het verquickende licht, op te zijn, om 't onbekende lant te gaen bezichtigen, en te bezien aen welcke kusten het onweder hen vervoerde; of hier menschen of wilde dieren huishouden; naerdien d'ackers

---

[1]) *Het huis van Assarakus:* de Trojanen. Assaracus was de zoon van Tros en de grootvader van Anchises.

[2]) *Phthie:* een stad van Thessalië en geboorteplaats van Achilles.

[3]) *Quirijn:* Romulus.

[4]) *Gevleugelt:* gebonden.

[5]) *Godt woud's:* God wilde het zoo. 't Lat. heeft *Deo volente.*

ongeploeght leggen; en dan zijne mackers van alles te verwittigen. Hy verberght zijne vloot rontom in overhellende bosschaedje en nare schaduwe, onder een uitgehoolde steenrotse, en gaet zelf, met Achates alleen vergezelschapt, hene, hebbende tot zijn geweer en hantgebaer [1]) een paer schichten, elck met een breet yzer beslagen; als zijne moeder hem midden in het bosch tegenkomt, in de gedaente van een Spartaensche dochter, en gekleet en gewapent eveneens als zoo een maeght; of gelijck de Thracische Harpalice [2]) haer paert met sporen noopende, den snellen Hebrus voorby rent: want gelijck een jagerin wapperde de handige boogh op hare schouders, het hair vloogh om 't hooft in den wint, het lange kleet hing om haer lijf opgeknoopt, tot boven de bloote knien. Zy riep eerst: hout jongelingen, hebt ghy hier niet by geval een mijner zusteren zien dolen, met eenen pijlkoker en gespickelt lossevel op den rugh? of zaeght ghy iemant een schuimbeckende everzwijn al roepende najagen? zoo wijstme wat wegh zy opsloegh. Aldus sprack Venus, en Venus zoon antwoorde: Ick zagh nochte hoorde geen van uwe zusteren, o maeght, hoe zal ick u noemen? want uw aenschijn en spraeck melden dat ghy geen sterflijck mensch, maer zeker een Godin, of Febus zuster, of een bloetvriendin der Nymfen moet zijn. Ghy zijt dan wie ghy zijt, ter goeder ure bejegent ghy ons: verlicht onze zwarigheit, en onderrecht ons toch in wat gewest, aen welcke kust wy verzeilt zijn, die door storm en onweêr dus verre gedreven, hier Godt nochte goet mensch kennen. Wy zullen uw altaer rijckelijck met offerhande vereeren. Venus antwoorde: zeker ick ken my zulck een eere niet waerdigh. De Tyrische maeghden zijn gewoon pijlkokers te dragen, en purpere laerzen op de schenen te stricken. Ghy zijt hier in 't Punische gebiet, by de Tyriers, en Agenors stadt: doch het lant heet Libye, en het volck is met geene wapenen te dwingen. Dido uit de stadt Tyrus herwaert getogen, om haren broeder t'ontvlughten, heeft 'er het

---

[1]) *Hantgebaer:* handgereedschap.

[2]) *Harpalice:* deze was de dochter van den Thracischen Koning, door wien zij met koe- en paardemelk gevoed en in den wapenhandel opgeleid werd. Toen Neoptolemus, uit Troje teruggekeerd, haar vader den oorlog aandeed en hem in groot gevaar bracht, deed zij een aanval op diens benden, verloste haar vader en dreef den vijand op de vlucht.

gebiedt over. Het zoude te langk vallen al haer ongelijck, al haer wedervaren te vertellen: doch ick zal 'er licht over henelopen. Sicheüs, de rijckste van alle ingelanden, onder die van Fenicie, was haer man, en d'ongeluckige vrouw had hem dapper bezint [1]). De vader bestede haer vroegh aen hem, en nam het geluck aen, toenze noch een jonge maeght was: maer Pygmalion, haer broeder, zoo groot een schelm, als 'er uit moght komen, bezat het Rijck van Tyrus. Een wrock en krackeel rees tusschen de gezwagers: en de broeder, een godtvergeten mensch, en verblint van geltgierigheit, de liefde tot zijn zuster aen d'een zijde zettende, neemt onvoorziens zijnen slagh waer, doorstoot Sicheüs heimelijck met zijnen dolck voor het altaer, en de booswicht door zijne geveinsheit de bedroefde weduwe met ydele hope paeiende, bedeckte het stuck langen tijt voor haer: maer de geest haeres onbegraven beddegenoots verscheen haer zelf in den droom, en zagh 'er bijster bleeck en dootsch uit om zijn hooft. Hy wees haer het altaer met moort bekladt, en de wonde des moortpriems in zijne borst, en al de heimelijcke schelmery van het hof aen den dagh brengende, riedt haer stracks te vlughten, en het vaderlant te verlaten; en wees haer eenen heimelijcken schat van gout en zilver, van outs in d'aerde begraven, om zich op de reis daer van te dienen. Dido, aldus gewaerschuwt, maeckt zich vaerdigh, om met haer gezelschap door te gaen. Zy spannen te zamen, uit schrickelijcken haet, of schrick voor den wreeden tyran, randen de schepen aen, dieze by geval vaerdigh vinden, bevrachtenze met den schat, en gaen 't zeil met den rijckdom van den gierigen Pygmalion, onder het beleit van een vrouwe. Zy belandden ter stede, daer ghy nu die geweldige muren en het hof van 't nieuwe Karthago zult zien rijzen; en kochten lant, dat nu Byrsa [2]) heet, naer den naem van 't werck, en zoo groot is, als men met een ossenhuit kon beleggen. Maer nu zeght my eens, wat zijt ghy voor volck; van waer komt ghy? waer wilt ghy hene? Hy verzuchte eens op die vrage, uit het binnenste van zijn

---

[1]) *Had hem dapper bezint:* had hem zeer lief.

[2]) *Byrsa .... naer den naem van 't werck:* een ossenhuid heet *Byrsa* in 't Grieksch. Men kent de fabel van Dido, die zoo veel lands gekocht hebbende, als zij met een ossenhuid beleggen kon, de huid aan dunne riemen sneed en met deze een aanzienlijke oppervlakte omsloot.

harte, en antwoorde: o Godin, zoude ick het u al verhalen, van den beginne aen, en moght het u beuren de kronijck van onze zwarigheit aen te hooren; ick had wel meer dan al den dagh werck, en de zon zou eer aen den hemel ondergaen. Het onweder heeft ons, die van het overoude Troje (zoo ghy oit Troje hoorde noemen) langs zoo vele kusten omvoeren, by ongeval hier in Libye aen lant gejaeght. Ick ben de godtvruchtige Eneas 1), die mijn Huisgoden en heilighdom, uit den brant geborgen, by my in de vloot mevoer. Ick ten hemel toe vermaert, en van Jupijns afkomst, zoeck Italie, mijn vaderlant, en gingk hierom uit Frygie met twintigh schepen t' zeil, en verzocht [1]) mijn avontuur, op het goet geleide der Godinne, mijne moeder. Naulix zijn 'er van dat bijstere onweêr zeven schepen reddeloos afgekomen: en ick, uit Europe en Asie gedreven, en hier onbedreven en verlegen, zwerf aldus door de woestijnen van Libye. Venus kon dit niet langer hooren, en viel aldus in zijn geklagh: wie ghy zijt of niet; ick vertrouw dat de Goden u, die aen de Tyrische stadt belandde, het leven niet misgunnen. Ga slechts voort recht naer de Koningin en het hof toe 2): want ick verzeker u (indien de kunst van waerzeggen, en tekenbedieden niet los gaet) dat de wint op zee gekeert, en uw vloot met de maets geborgen is. Let op deze twalef zwanen, die, na dat Jupijns vogel haer, by klaren zonneschijn, uit den hemel op het lijf viel en verstroide, zich in eene vlucht vermeien; nu schijnenze, op een ry achter elckandere te strijcken; nu weder van der aerde af te steken. Gelijck zy den vogel ontslipt zijnde, op haer snorrende pennen drijven, en in eene vlught aen den hemel omtrecken, en rustigh uit de borst opzingen; zoo loopen uw schepen en jonge gasten, voor wint, voor stroom af, den mont van de haven in, of leggen alree aen den wal. Vaer slechts voort, en volgh het padt, dat voor u leit. Zoo sprekende, gingkze hene, blonck over haren roosverwigen neck, het hair gaf een goddelijcke lucht, als

---

1) Eneas verhaelt haer zijn ongeval. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Venus wijst hem naer het hof, en spelt de behoudenis zijner andere mackeren, uit de twalef zwanen, en openbaert zich in 't scheiden. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Verzocht:* beproefd.

ambrosie, van zich, het kleet sleepte heur na, en haer tret wees wel uit datze waerachtigh een Godin was. Eneas kende zijn moeder, en riep haer, terwijlze verdween, aldus aen: o ghy wreede, waerom vermomt ghy u voor uwen zoon zoo menighmael met eenen valschen schijn? Waerom magh men u de hant niet geven, en met kennis in montgemeenschap met u treden? Zoo beschuldight hy haer, en gaet stewaert aen 1). Maer Godin Venus bedeckteze, onder het henegaen, met eenen donkeren mist, en bewimpeldeze met dicken nevel; op dat niemant hen zage, nochte aenraeckte, nochte ophielt, of reden van hun aenkomste eischte. Zy vaert om hoogh naer Pafus, en keert vrolijck in haer hof, en den tempel, daar hondert altaren van Sabeeschen wieroock branden, en van versche roozekranssen riecken. Ondertusschen spoedenze wegh, daer hen het padt leide, en klommen alreede den heuvel op, die een groot stuck over de stadt hangt, en zijn gezicht heeft op het slot, recht daer tegens over gebouwt. Eneas verwondert zich over het gevaert, daer eertijts hutten stonden. Hy verwondert zich over de poorten, en het gewoel, en de gekassijde straten [1]). De Tyriers beyveren hun werck: Zommigen trecken de muren op, en arbeiden aen het slot, en wentelen steenen opwaert: Zommigen rojen erven, om huizen te bouwen, en stekenze af: Men kiest 'er Wethouders en Vroetschap, en stelt wetten in. Anderen delven hier de haven: Anderen leggen den gront, om den schouwburgh daer op te zetten, en houwen uit de rotsen heele pijlaren, om de tooneelen treflijck te vercieren; gelijck de byen, in de lente en zonneschijn, op het velt en de bloemen arbeiden; wanneerze hare aenkomende jongen opvoeden, of den klaren honigh stuwen, en de raten met zoeten nektar opvullen, of d'aenkomenden haren last afnemen, of in eenen troep, de bommels, dat vuigh gedierte, van de korven afkeeren. Men is 'er vierigh in 't werck, en de geurige honigh rieckt naer tijm. Eneas ziende hoe hoogh de stadt was, zeide: o hoe geluckigh zijt ghy, die uwe muren alree ziet oprijzen. Toen begaf hy zich, met

---

1) Hy spoeit stewaert, ziet de Tyriers Karthago bouwen; gelijck naerstige byen op bloemen en in bykorven arbeiden; gaet voort met een wolck bedeckt, en wacht de Koningin in den tempel, beschildert met Trojaensche historien. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *De kassijde straten: kassijen* is „plaveien", en *kassije* 't zelfde als 't Fr. *chaussée.*

eenen nevel bedeckt, midden onder den drang des volx, en wert, dat wel wonder was, van niemant gezien. Midden in de stadt stont een woudt, dat een aengename schaduwe gaf; daer de Punischen door storm op zee gelant, eerst een teken uitgroeven, hun van Koningin Juno aengewezen, namelijck een paertshooft, beduidende, dat dit een strijtbaer volck zou zijn, en getroost om het eeuwen langk te harden. Hier stichtte de Sidonische Dido, Juno ter eere, eenen grooten tempel, rijck en maghtigh om zijn schenckaedjen en het heilighdom der Godinne: men klom hier langs kopere drempels de trappen op: De balcken waren met koper gebonden: De kopere kerckdeuren draeiden en gierden op metale pannen. Hier in dit woudt bejegende hem een vremdigheit, die eerst zijn vrees verzachte. Hier begost Eneas eerst een gewenschte uitkomst in zijne zwarigheit te zien, en wat moedts te scheppen: want terwijl hy de Koningin in den tempel verwacht, elck dingk in 't byzonder bezichtight; terwijl hy zich verwondert over stadts welvaert, en de kunst der kunstenaren tegens malkander beziet, en den arbeit hier aen te kost gehangen: zoo ziet hy het gevecht voor Troje, 't een na het ander, en den oorloogh, waer van de gansche weerelt alree gewaeght, en de zoons van Atreus, en Priaem, en Achilles, even gestoort op hen beide. Hy bleef staen, begost te weenen, en sprack: o Achates, wat plaets, wat lant in de wijde weerelt heeft den mont alree niet vol van onze ellende? Zie Priaem daer: hier wort de dapperheit noch haeren lof en loon toegeleit: men beschreit hier noch ons jammer, en is met ons ongeval begaen. Laet uwe vrees varen; het zal u noch kunnen ten beste dienen, dat men hier van onze gelegenheit zoo groot een kennis hebbe. Zoo spreeckt hy, verzaet zijn droefheit met ydele schilderye, steent reis op reis, en de tranen biggelen langs zijne wangen: want hy zagh, hoe de Trojaensche jeught, aen deze zijde, den Griecken voor Troje vechtende, over den hals quam en voorjoegh [1]: aen d'andere zijde, hoe Achilles, met de pluimaedje op den helm, te wagen [2]) den Frygianen najoegh. Niet wijt van hier verneemt hy al schreiende de sneeuwitte tenten van Rhesus, die in zijnen eersten slaep overrompelt, geplondert en vermoort wiert van Diomedes,

---

[1]) *Voorjoegh:* voortdreef, wegjaagde

[2]) *T' wagen:* op een wagen.

Tydeus zoon, die de verhitte paerden naer het leger wendde, eerze het voeder van Troje geproeft, en uit Xanthus gedroncken hadden. Aen den anderen kant vlughte Troilus, en gaf zijne wapens ten beste: d'ongeluckige knaep, zich tegens Achilles, een ongelijcke party, verzettende, wort van de paerden nagesleept, en hangende achter over op den ledigen wagen, houdt den teugel noch, veeght d'aerde met zijn hooft en locken, en sleept zijn omgekeerde speer door het zant. Ondertusschen gingen de Trojaensche vrouwen ootmoedighlijck, met hangende haire, en sluieren om het hooft, naer den tempel der ongenadige Pallas, haer gebedt uitstorten, en sloegen bedrucktelijck voor haere borst. De Godin keerde haer den neck toe, en sloegh d'oogen neder. Achilles had Hektor driewerf om de muren van Troje gesleept, en liet het doode lichaem om gout lossen. Maer zwaerlijck verzuchte de helt, uit het binnenste van zijn harte, zoo ras hy den buit, den wagen, het lichaem zijnes vrients zelf, en Priaem zagh, die zijne weerlooze handen uitstreckte. Oock wert hy zich zelven onder de Grieckschе Vorsten gewaer, en d'Oostersche slaghordens, en de wapens van Memnon, den Moorjaen [1]). De dolle Penthesilea voert de troepen der Amazonen, met half ronde schilden gewapent, aen, en weert zich midden onder zoo veel duizent gewapenden. De Heldin gespt den gouden gordel onder haer bloote borst, en een maeght durf tegens mannen uittreden.

Terwijl Eneas, Dardans nakomelingk [2]), zich hier over verwondert; terwijl hy verbaest staet en staroogt, zonder zijn oogen daer eens af te slaen! zoo komt Dido 1), d'overschoone

1) Middelerwijl komt Dido aengetreden, gelijck Diane op de jaght, en gaet op haren troon zitten, daer Anteus met zijn scheepsvolck verschijnt, en Ilioneus het woort voert, en heul zoeckt, het welck Dido hem toestaet: waer op Eneas uit de wolck voor den dagh komt, zoo schoon gelijck yvoir, en gesteente in gout; de Koningin aenspreeckt, en bedanckt, en zijne mackers de hant geeft. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Memnon, den Moorjaen:* Memnon was de zoon van Tithon en Aurora, en regeerde over Ethiopië. Hij kwam Priam met een aanzienlijke macht te hulp en werd door Achilles verslagen.

[2]) *Dordans nakomelingh:* Dardanus was de zoon van Jupiter en van Elektra, dochter van Atlas. Om den doodslag, aan zijn broeder Jäfius gepleegd, was hij uit Creta gevlucht naar Klein-Azië, waar hij Teucers dochter Batia trouwde en zijnen schoonvader opvolgde in 't bewind. De stad, door hem gesticht, heette eerst, naar zijn naam, Dardinië, later Troje.

Koningin, naer den tempel getreden, met eenen grooten stoet Jongkheeren en Jofferen rontom haer; gelijck Diane, op den oever van Eurotas, of over de heuvels van Cynthus, ten reie gaet, en aen alle zijden gevolght wort van duizent Berghgodinnen; de pijlkoker hangt over de schouder, en over het velt henetredende, steecktze met hals en hooft boven alle Godinnen uit; waerom Latone heimelijck in haer schick is: zoo had [1]) zich Dido; zoo quamze hier onder hen allen rustigh aengestreken, en dreef het werck en den bouw des Rijcks voort. Daer na de deuren ingaende, gingze zitten midden in den gewelfden tempel, op eenen hoogen troon, omcingelt met hare lijfwacht. Zy schreef den volcke Wetten en Rechten voor, en gaf elck zijn gezet werck, of liet 'er om loten; wanneer Eneas onvoorziens Anteus, met eenen grooten toeloop, zagh aenkomen, en Sergestus, en den stercken Kloanthus, en al d'andere Trojanen, by verwaeit weder op zee van een geraeckt, en heel verre buiten hun streeck gedreven. Hy stont stom van verbaestheit, en Achates met hem, en t'effens blijde en verslagen, verlangden wel om hen te verwelkomen; doch kosten niet vatten, hoe het met hunne zaecken stont; daerom hieldenze zich noch binnen, en bewimpelt met de holle wolck, letten hoe het met de gasten gelegen was; waerze de vloot gelaten hadden; waerom zy hier quamen: want alle de schepen kozen hen uit tot deze bootschap: en zy gingen luitruchtigh naer den tempel, om heul te verzoecken. Zoo ras zy ingetreden, by de Koningin gehoor kregen, hief Ilioneus, de voorbarighste, met een bedaertheit aldus aen: o Koningin, wie Jupiter inwillighde een nieuwe stadt te stichten, en trotse volcken door billijckheit te toomen; wy ellendige Trojanen, langs alle kusten door onweder omgevoert, bidden u, verbie toch het schendigh verbranden onzer schepen: verschoon toch het godtvruchtige geslacht, en let wat nader op onze zaecken. Wy komen hier niet, om Libyaensche Huisgoden met den zwaerde te rooven, en met den buit weder in zee te loopen: zeker wy verdrevelingen hebben zoo veel harts nochte maghts niet. Een gewest leit 'er, dat de Griecken Hesperie noemen, een overout strijtbaer en vet en vruchtbaer lant: d'Oenotrianen hebben het weleer bewoont: nu

---

[1]) *Zoo had zich Dido:* zoo kleedde zich Dido.

zeit men dat de nakomelingen dit Italie, en het volck Italianen, naer den naem van hunnen overste [1]), noemden: derwaert aen was het gemunt, wanneer de bulderende Orion [2]) schielijck in zee opstekende, ons op de blinde zantplaten joegh; en de storm in zee te geweldigh aenwassende, de vloot, door de golven en tusschen de steenklippen door, wijdt en zijt verstroide. Wy, een klein getal, komen hier aen uwe kust gedreven. Wat slagh van volck woont hier? Want lant is dit, daer men den vremdeling zoo onbeleeft handelt? Men verbiet ons op strant te vernachten: men rockent de lieden op, en lijdt niet dat wy den voet effen op het lant zetten. Ontziet ghy geene menschen, nochte iemants maght; zoo ontziet toch de Goden, die geen goedt onbeloont, geen quaet ongestraft laten. Wy hadden Eneas tot eenen Koningk, een man zonder weerga, in rechtvaerdigheit, godtvruchtigheit en dapperheit ten oorloogh. Indien het nootloot hem geborgen, hy 'er 't lijf afgebroght hebbe, en noch niet ter zielen gevaren zy; zoo zorgh niet, of het u moght berouwen, zoo ghy d'allereerste hem door uwe beleeftheit verplicht. In Sicilie worden oock steden en wapens gevonden: en daer regeert de doorluchtige Acestes, gesproten uit Trojaenschen bloede. Gun ons de gerampeneerde vloot [3]) op strant te halen, hout in de bosschen te houwen, en riemen te schaven; op dat wy onzen Koningk en mackers weder bekomen hebbende, mogen (magh het ons gebeuren) vrolijck naer Italie en Latium toe trecken. Maer is de hoop met ons uit, en zijt ghy, o allerwaertste vader der Trojanen, in de Libyaensche zee vergaen, en is het met Julus omgekomen; zoo laet ons toch ten minste naer Sikanie, en de stadt, daer alree gebouwt, en Koningk Acestes, van waer wy herwaert quamen, wederom trecken. Zoo sprack Ilioneus, en Dardans nakomelingen bestemden [4]) te zamen mondeling zijn verzoeck. Dido, toen haere oogen op hen

---

[1]) *Naer den naem van hunnen overste:* naar *Italus,* zoon van Telegonus en Penelope. Deze was echter, toen Eneas bij Dido kwam, nog niet geboren, en kon dus zijn naam niet aan Hesperië gegeven hebben.

[2]) *Orion:* de zoon van Neptunus en Euryale; van hem vertelt de fabel, dat hij over de zee als over vasten grond liep.

[3]) *De gerampeneerde vloot: rampeneeren* is een basterdwoord, van *rumpere* of 't Fr. *rompre* afkomstig.

[4]) *Bestemden:* behandelen.

nederslaende, antwoorde kort aldus: o Trojanen, zet alle vrees en bekommering aen d'een zijde. De benaeutheit van mijnen staet, en de gront mijns Rijcks, noch nieuw en onbestorven, perssen my overal de grenzen met wacht zoo naeuw te bezetten. Wie kent Eneas geslacht, wie de stadt Troje, en zulcke dappere mannen niet? of weet van dien oorloogh en brant niet te spreken? Wy Punischen zijn zoo onbeschoft en plomp niet; nochte het nieuwe Tyrus leit zoo verre niet uit de bekende weerelt. Het zy ghylieden wenscht in het groote Italie, en aen Saturnus ackers, of Eryx grenzen [1]), en by Koningk Acestes te belanden; ick zal u veiligh geleiden, en met raet en daet bystaen: of wilt ghy u hier te zamen op onzen bodem nederslaen: de stadt, die ick bouwe, is voor u ten beste: haelt de schepen op lant. Trojaen en Tyrier zullen ons even lief zijn: en och, of uw Koningk Eneas met den zelven wint overgewaeit, hier zelf oock tegenwoordigh waere. Evenwel ick zal eenigh volck langs het strant afvaerdigen, en bevelen de kusten van Libye te doorsnuffelen, of hy ergens aen eenige bosschen opgeworpen, of in de steden omdwaele.

Vader Eneas en de kloecke Achates, door deze rede moet grijpende, verlangden nu al een poos, om uit de wolck voor den dagh te komen, en Achates sprack eerst Eneas aen: o Venus zoon, wat dunckt u nu hier van? Alle dingen zijn buiten gevaer, en vloot en mackers behouden: een alleen wort 'er gemist, dien wy zelf midden in zee zagen te gront gaen: al het ander komt met uw moeders zeggen overeen. Naulix sprack hy zoo, of de wolck, die hen bewimpelde, borst en verdween haestigh in de heldere lucht. Daer stont Eneas toen, en blonck in den klaren dagh, zoo braef [2]) van leest, en statigh van opzicht, gelijck een Godt: want de moeder zelf vercierde haren zoon met blont hair, en een gloeiende verf, en glinsterende oogen; eveneens gelijck des kunstenaers hant het yvoir een bevalligheit geeft; of als zilver en Parischen marmer in gout wort gezet. Onvoorziens aldus voor hun aller oogen verschijnende, spreeckt hy de Koningin aen: hier staet de man, dien ghy zoeckt, Eneas van Troje, uit de baren van Libye geborgen. O ghy, die alleen u ontfermt over de Trojanen en hunne onuit-

---

[1]) *Eryx grenzen:* de *Eryx* was een berg in Sicilië, bij Drepanum gelegen.
[2]) *Braef:* kloek.

spreeckbare zwarigheden, en ons (het overschot des volx, uit der Griecken handen ontslopen, te water en te lande door allerhande rampen uitgemergelt, en van alles behoeftigh) in uwe stadt, in uw hof opneemt. O Dido, wylieden, nochte al wat 'er van onze lantslieden, verstroit door de wijde weerelt, noch ergens overschiet, zijn niet maghtigh u dit naer den eisch te vergelden. De Goden (indien Goden noch werck van Godtvruchtigen maecken; indien rechtvaerdigheit en een oprecht geweten noch ergens plaets hebben) beloonen u dat naer uwe verdiensten. Ter goeder ure zijt ghy geboren: geluckigh waren uw ouders met zulck een gezegende vrucht. Zoo lang de stroomen in zee loopen; zoo lang de schaduwen rontom de bergen wandelen; zoo lang de starren aen den hemel gaen weiden; zal men van uwen naem en faem en eere weten te spreken: het zy oock waer wy belanden mogen. Zoo sprekende geeft hy zijnen vrient Ilioneus zijn rechte, Sergestus zijn slincke hant, en voort den stercken Gyas, en stercken Kloanthus, en daer na alle anderen.

De Sidonische Dido zat in 't eerste stom van verwondering om zulck een' man, daer na om zijn avontuur, en sprack aldus 1): o Godin Venus zoon, wat ongeval drijft u herwaert aen, na het uitstaen van zoo veel gevaers? wat gewelt vervoert u in dezen onbeschoften [1]) hoeck? Zijt ghy die Eneas, dien de zegenrijcke Venus, by Anchises, Dardans zoon [2]), zwanger, op den kant van Simois in Frygie, ter weerelt broght? Zeker my gedenckt, dat Teucer [3]), uit zijn vaderlant gedreven, en met Belus [4]) hulpe een nieuw koningkrijck zoeckende, te Sidon quam. Mijn vader Belus verwoeste toen het vette [5]) Cyprus, en

---

1) Dido antwoort beleefdelijck, noodight hem en de zijnen in haer hof, begiftight de schepen, en laet de maeltijt bereiden. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Onbeschoften:* ruwen.

[2]) *Anchises, Dardans zoon: zoon* staat hier voor „nakomeling."

[3]) *Teucer:* hier niet de stichter van Troje, over wien vroeger gesproken is, maar de zoon van Telamon en de broeder van Ajax, die, na het bemachtigen van Troje, door zijn vader verdreven werd uit Salamis, omdat hij den dood van Ajax niet op Ulysses gewroken had, naar Cyprus stevende en daar een stad stichtte.

[4]) *Belus:* de koning van Phenicië.

[5]) *Vette:* rijke.

regeerde over het eilant, dat hy met den zwaerde veroverde. Van dien tijt af wist ick al van den ondergangk van Troje, en van uwen naem, en de Grieecksche Koningen te spreken. De vyant zelf gaf den Trojanen grooten lof na, en dreef, dat hy uit den overouden stam der Trojanen gesproten was: weshalve, o jongelingen, neemt onbeschroomt uw verblijf in ons hof. Een gelijck avontuur heeft my oock, na veel omzwervens, ten leste hier op dezen bodem nedergezet. Ick, die weet hoe het omsuckelen smaeckt, ben genegen den ellendigen de hant te bieden. Zoo spreecktze, en leit Eneas voort in het Koningklijcke hof: voort beveeltze in alle kercken den Goden danckoffer te slaghten: en zent oock ondertusschen den gasten op het strant twintigh stieren toe; hondert geborstelde ruggen van groote zwijnen, hondert vette lammers met hunne moeders, en de gaven van den verheugenden Godt. Maer het heerlijcke hof wort van binnen overdadigh en Koningklijck opgepronckt; in het midden recht men de maeltijt aen, en behangt de plaets wel prachtigh met purper en kostelijck tapijtwerck: de tafels glimmen van al het zilverwerck en gout, waer op der voorouderen vrome daden (uitgevoert door zoo veel brave mannen, uit dien ouden stam gesproten) op een lange ry, gedreven staen.

Eneas, wiens vaderlijck gemoedt niet rusten kon 1), zont Achates haestigh vooruit naer de schepen toe, om Askaen van al hun wedervaren verslagh te doen, en hem mede in stadt te brengen. Het vaderlijck hart hangt geheel over den lieven Askaen. Voort beveelt hy hem te halen de geschencken, uit den brant van Troje geborgen; eenen sluier, stijf van gout geborduurt, en een behangsel, geboort met oranje beereklaeuw, waer mede Heleen van Argos plagh te proncken; want Leda, de [1]) moeder, haer deze kostelijckheden schonck voor wat byzonders, en dieze, van Mycenen naer Troje en d'ongeoorloofde bruiloft varende, medenam: behalve dit noch eenen scepter, dien Ilione, Priaems outste dochter, plagh te dragen, en eenen karkant [2]) van perlen, en een dubbele kroon van gout

---

1) Eneas verkuntschapt Askaen zijn wedervaren, en ontbiet kostelijckheden, om te verschencken. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *De:* haar.

[2]) *Karkant:* halsketen.

en gesteente. Achates teegh al zijn best naer de schepen toe, om dit te bestellen.

Maer de Godin van Cyprus lagh op haer luimen 1) om wat nieuws, wat vreemts aen te rechten, en Kupido in den schijn van den lieven Askaen herwaert te brengen, om de Koningin, terwijl de giften haer tot razens toe bekooren zouden, met den brant van minne t'ontvoncken, tot in het mergh van 't gebeente toe: want Venus vreest voor het weifelachtigh hof, en de dubbelhartige Tyriers: Zy heeft angst voor Juno, en des nachts om die zaeck bekommert, spreeckt den vluggen Minnegodt aldus aen: mijn zoon, op wiens maght en vermogen alleen ick my verlaten magh: o zoon, die op het geweer des oppersten vaders, waer mede hy de Reuzen verplette, niet past; tot u neem ick mijn toevlught, en verzoeck ootmoedigh uw goddelijcke hulp. U is bekent, hoe uw broeder Eneas, door Junoos ongerechtigen haet, over zee langs alle kusten, omzwerft; en ghy waert dickwils met onze droefheit begaen. De Punische Dido heeft hem nu vast, en houdt den man met smekende woorden op: en ick ben beducht waer Junoos onthael op uitdraeien wil: zy zal op dees gewenschte gelegentheit niet slapen: weshalve ick toelegh, om de Koningin by tijts listigh met minne t'ontvoncken, en op mijn hant te krijgen, op datze door geene Godtheit van opzet verandere, maer Eneas zoo gunstigh een hart toedrage, gelijck wy: vat nu onze meening, hoe ghy dit te wege kunt brengen. Het Koningklijcke kint, mijn eenige bekommeringe, maeckt zich vaerdigh, om op het gebodt zijns lieven vaders naer de Sidonische stadt te gaen, en de geschencken, na den brant van Troje overgebleven, mede te brengen. Dit kint zal ick, terwijl het slaept, op Cythera, den hoogen bergh, of Idalie, in de heilige plaetse wechschuilen; op dat het dit bedrogh niet eens riecke, of ons in den wegh loope. Ga, vermom u met zijn aenzicht niet langer dan eenen nacht: ga, mijn kint, deck uw aenschijn met de troni en het opzicht [1]) van het kint; op dat (wanneer Dido, onder het Koningklijck bancket, wel in haer schick, en verheught van den wijn, u op

---

1) Venus vermomt Kupido, om Dido t'ontvoncken, spreeckt den Minnegodt aen, en ontdeckt hem haer voornemen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Opzicht:* oogopslag.

haren schoot neme, omhelze en minnnelijck kusse) ghy haer het verborgen vier en bedrieghelijck vergift inblaest. De Minnegodt gehoorzaemt den bevele zijner lieve moeder, schudt zijne vleugels uit, en treet vrolijck hene, niet anders of het Julus zelf waer 1): maer Godin Venus schenckt Askaen eenen liefelijcken slaepdranck, en hem in haren schoot koesterende, voert het kint om hoogh, in het bosch van Idalie, en leit het op zachte marjolein, die met zijne bloemen en koele schaduwe dit wicht toeademt. Kupido zijne moeder gehoorzamende, gingk nu hene, wel gedient met Achates, zijnen leitsman, om de Tyriers Koningklijcke geschencken te brengen, en daer aenkomende, zoo was de Koningin al op het heerlijck tapijt en de goude sponde, recht in het midden, aengezeten.

De vader Eneas en Trojaensche jongelingen vergaderen vast 2), en men gaet op de purpere banckpeuluwen, voor hun gespreit, aenleggen. De dienaers geven het hantwater, leggen de weite uit de korven op den disch, en brengen ruige hantdoecken, om de handen te droogen. Binnen zijn vijftigh dienstmaeghden bezigh, op een lange ry, met spijze aen te rechten, en de zalen te bewieroocken. Hondert andere dienstmaeghden en hondert dienaers, alle even jeughdigh, zetten de gerechten op tafel, en schencken den wijn. De Tyriers komen oock by menighten de poort ingedrongen, en worden mede op de tapijten aengezet. Zy verwonderen zich over Eneas geschencken: zy verwonderen zich over Julus, en het aenschijn des blakenden Godts, en zijn nagebootste spraeck, en den sluier, en het behangsel, met oranje beereklaeuw geborduurt. Boven alle anderen kan d'ongeluckige Dido van Fenicie, de toekomende minnesmette overgegeven [1]), haren lust niet verzaden, en wort verhit, terwijlze hem belonckt, en te gelijck door het kint en de giften ontroert. Na dat de knaep, in Eneas armen, hem om den hals hing, en de geweldige groote liefde zijnes gewaenden vaders verzaet hadde, zoo vlоogh hy naer

1) Kupido neemt den schijn van Julus aen, en Venus voert Julus, in zijnen slaep, naer Idalie. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) De maeltijt begint: Dido omhelst den vermomden Kupido voor Askaen, wort verlieft, onthaelt hare gasten, vraeght Eneas naer Priaem en de zijnen, en begeert Trojes ondergang en zijn avonturen te hooren. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Overgegeven.* bestemd.

de Koningin toe, die druckte het kint aen heur hart, en kost haer oogen niet zadt zien, en d'ellendige [1]) koestert het zomtijts op haren schoot, niet eens denckende, hoe groot en maghtigh een' Godt zy op hare knien houdt. Maer hy, gedachtigh aen zijn Acidalische moeder [2]), begint Sicheüs allengs uit haer gedachtenisse te vegen; en pooght het gemoedt, nu al een poos verkoelt, en het hart van minne gespaent, door herbore minne t'overrompelen. Na dat het lijf gesterckt, en het eerste gerecht opgenomen was, zette men groote bekers op, en schonck den wijn, dat het schuimde. Het begost in 't hof te krioelen, en de gasten lieten zich hooren, dat de galm door de ruime zalen heneklonck. De lampen hangen aen de goude balcken, en de turcken [3]) verdrijven de duisternis by nacht. Toen eischte de Koningin eenen wijnkop, zwaer van gout en gesteente, waer uit Belus en alle zijn nakomelingen gewoon waren te drincken, en liet dien vol wijn schencken; waer na het al zweegh wat 'er was. O Jupiter, sprackze (naerdien men u houdt voor het hooft der gasteryen, en die haer wetten voorschrijft) geef toch, dat dees dagh den Tyriers en Trojaenschen vlughtelingen een dagh van blijschap zy, en onze nakomelingen hier aen mogen gedencken: dat Bacchus, schencker van de vreught, oock de goede Juno zich hier tegenwoordigh, onder 't gezelschap, vinden laten: en ghy, o Tyriers, begunstight en onthaelt dit vrolijck gezelschap. Zoo sprackze, en plengde d'eerste een luttel wijns, ten dranckoffer op de tafel, en proefde slechts den kop, en gaf het voort aen Bitias, hem aenmanende tot drincken. Hy neep met eenen veegh den schuimenden kop uit, zoo boortvol als die was: Na hem droncken d' andere hoofden. Iöpas, met zijn gekrolt hair, speelde op de gulde cyther de lessen van den grooten Atlas. Hy zong den loop der mane, en het verduisteren der zonne: oock waer uit menschen en vee hunnen oirsprongk namen: wat d'oirzaeck zy van blixem, donder en regen: van den Boer, en de natte Regenstarren, en beide de Beeren: waerom 's winters de dagh zoo haest onderga, en de nacht zoo langk valle. De Tyriers verdubbelden het

---

[1]) *D'ellendige:* de ongelukkige.

[2]) *Zijn Acidalische moeder:* dezen bijnaam ontleende Venus van de bron Acidalië in Beotië, waar de Gratiën gewoon waren zich in te baden.

[3]) *De turcken: turck* is toorts.

hantgeklap, en de Trojanen volgen hen. D'ongeluckige Dido broght mede den nacht over, met allerhande kout, en dronck de liefde vast in, en hadde het byster drock met vragen, dan naer Priaem, dan naer Hektor: dan met wat wapenen de zoon van Auroor [1]) te velde quam; dan naer Diomedes paerden; dan wat Achilles voor een helt was geweest. Ten leste sprackze: nu mijn wellekome gast, laet my eens hooren, van den beginne af, het verraet der Griecken, en uw ongeval en omsuckelingen; want het is nu de zevende zomer, dat ghy over al de weerelt te water omgezworven hebt.

---

1) *De zoon van Auroor:* Memnon.

HET TWEEDE BOECK.

INHOUDT.

Eneas, Dido believende, verhaelt haer, op een ry [1]), den ondergangk van Troje, die zich op deze wijze toedroegh. De Griecken, in het tiende jaer des oorlooghs voor Troje, afgemat, en hun vermogen mistrouwende, zoecken door lagen een gewenschte uitkomst des krijghs, en veinzen, 's nachts voor stadts verwoestinge, af te trecken, verbergen zich onder Tenedos; terwijlze op het velt voor Troje, achterlaten het houten paert, zoo afgrijsselijck hoogh [2]) gebouwt, dat men het niet binnen de poorten kon halen; en de bloem der Grieksche Vorsten zich in den buick verbergen moght. De Trojanen, ten deele door Sinons bedrogh aengevoert [3]), ten deele door Laokoöns straf verschrickt, breken een vack uit de vesten, en planten het paert op het slot. De Griecken, te midnacht, van Tenedos afzackende, vallen in stadt, langs den gesloopten muur, waer door men het paert binnentrock. Sinon, hier op den paerdebuick opsluitende, laet de gewapenden uit, die alles te vier en te zwaerde ontzeggen [4]). Middelerwijl waerschuwt Hektor Eneas in den slaep, raet hem te vlughten, en de vaderlijcke Huisgoden, uit den brant, te bergen. Eneas nietemin, meer wercks maeckende van een eerlijcke doot, dan een schandelijcke vlught, biet den vyant weerstant, doch vergeefs. D'eerste aenval geluckte den Trojanen wel, tot datze, volgens Chorebus raet, der Griecken wapens gebruickende, van hun eigen volck overvallen wierden. Ondertusschen wort Priaems hof bestormt, en Priaem zelf van Pyrrhus, Achilles zoon, om hals gebroght. Eneas, aldus vergeefs zich in alles quijtende, en nu geene uitkomst ziende, beveelt zijnen vader Anchises het Heilighdom, en hem op de schouders heffende, en Askaen, zijnen zoon, en Kreüze, zijne gemalin, medenemende, kiest de vlught, daer de Griecken hem op de hielen volgen. In dien last stekende, mist hy Kreüze, zijn beddegenoot, om wie te vinden de helt al de stadt omdwaelt, daer heur geest hem bejegent, van hare doot verwittight, en zijn geluck spelt; dies hy naer zijne megezellen keert, en hier een groot getal van mannen en vrouwen by een verzamelt vint, het welck bereit is, onder zijn geleide, te volgen, waer het hem believen zal.

---

1) *Op een ry:* achtereenvolgende.

2) *Zoo afgrijsselijck hoogh.... verbergen moght:* de zin is bij de eerste lezing niet zeer duidelijk. Vondel had gewis alle duisterheid vermeden, indien hij gezegd had: „zoo hoog, dat de bloem der Grieksche Vorsten zich in den buik verborgen had en het (gevaarte) niet onder de poort door naar binnen kon gehaald worden." Het *in den buick kruipen* ging in allen gevalle het *binnenhalen* vooraf.

3) *Aengevoert:* verschalkt.

4) *Zwaerde ontzeggen:* den krijg aandoen, bestormen.

Elck zwijght, en luistert scherp: De Vorst verhaelt in 't bree
Dien gloenden ondergangk, gebrouwen door de lagen
Van dat schijnheiligh paert: hoe Sinon tuck, en ree
Te decken 't loos bedrogh, en zulck een' sprongk te wagen,
Het paert aen 't baren holp: hoe Hektor Venus zoon
Den vaeck uit d' oogen dreef, en waerschuwde op te waken:
Hoe die zich redde op straet door levenden en doôn,
Het hof ontzetten wou, en d' afgestormde daken;
Tot dat hy op zijn' hals den grijzen vader nam,
Zijn ga verloor, en met zijn kint dien moort ontquam.

Elck zweegh stil, luisterde scherp toe, en had het oogh op hem. Toen hief vader Eneas, van het hooge banckkussen [1]) aldus aen 1): o Koningin, ghy doet my mijn droefheit, die met geenen mont uit te spreken is, vernieuwen: hoe de Griecken de Trojaensche mogentheit en het Rijck zoo deerlijck uitroiden; en voort al de jammeren, die ick met mijn eigene oogen aenzagh, en my zelven wel dapper troffen. Wat Myrmidoner, wat Doloper [2]), of soldaet van den wreeden Ulysses zou dat zonder tranen kunnen vertellen? Oock is het nu al over midnacht, en de starren aen 't nederdalen, raden ons te slapen: doch zijt ghy zoo zeer belust om onze ongevallen te weten, en in 't kort d'uiterste ellende van Troje te hooren; zoo zal ick (hoewel mijn hart yst, en van droefheit sluit, als ick 'er aen gedenck) echter aenvangen. De Griecksche Vorsten door den oorloogh afgeslaeft, en van het nootlot gestuit, bouwen,

---

1) Eneas begint zijn verhael van Trojes ondergangk aldus: De Griecken, ziende met openbaer gewelt niet uit te rechten, behelpen zich listigh met een houte paert, vol krijghsvolcks, op strant gelaten, en varen naer Tenedos; dies Troje de poorten open zet, en al de stadt naer buiten loopt, daer elck zijn meeninge van dit paert zeit, Laokoön het mede vuil schouwt, en met een spiets treft. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Het hooge banckkussen:* in Vondels dagen was men — getuige de voorstellingen op afbeeldingen enz. — aan den disch op houten banken gezeten, doorgaans een bank voor ieder paar, die van één of twee losse kussens was voorzien. Deze wijze van aanzitten schijnt Vondel voor den geest gezweefd te hebben, toen hij het *toro sic orsus ab alto* vertaalde. Beter behield hij de antieke kleur, toen hij later in de berijmde overzetting sprak van *'t hooge tafelbedde.*

[2]) *Wat Myrmidoner, wat Doloper:* de *Myrmidoners* en *Dolopers* waren Thessaliërs, gene met Achilles, deze onder 't bevel van Phenix, voor Troje gekomen

na het verloop zoo veler jaren, door ingeven der Godinne Pallas, een paert, zoo hoogh als een bergh; schieten 'er buickstucken van dennen hout in; en geven voor dat dit een godtsgifte [1]) zy, om behouden t'huis te geraken: zoo loopt het gerucht. Hier latenze eenigen van de braefste mannen, waer op het lot viel, ter sluick en heimelijck ter zijde inklimmen, en stuwen het geweldige hol en den buick vol gewapent krijghsvolck.

In 't gezicht van Troje leit Tenedos, een zeer vermaert en bekent eilant, dat maghtigh rijck was, zoo lang Priaem regeerde, en nu slechts een inham en onveilige ree voor de schepen is. Hier gaenze leggen, en verbergen zich onder lant, daer niemant woont; en wy meenen datze wech en naer Mycenen gezeilt zijn. Hier op staeckt geheel Troje zijn langkdurige droefheit. Men zet de poorten open: elck is graegh om buiten te gaen, en het Dorische leger te bezichtigen, en de geruimde plaetsen en het strant, daerze gelegen hadden. Hier, zeidenze, lagen de Dolopers; daer stont de tent van den wreeden Achilles; ginder lagh de vloot; daer plaght men te vechten. Zommigen staen verbaest om de gifte, hun ten bederve, de kuische Minerve toegewijt; en verwonderen zich om de grootte des paerts. Thymetes is d'eerste, die het raet binnen de muren te halen, en op den burgh te zetten; het zy door bedrogh, of om dat dit Troje nu most overkomen. Maer Kapys, en die verder zien, willen dat men deze schenckaedje, daer op zy quaet vermoeden, en de Griecken verraet mede voorhadden, in zee smacke, en in brant steke; of den hollen buick doorboore, en ziet wat 'er in steke. De gemeente staet in twijfel tegens elckandere gekant. Toen komt Laokoön, gevolght van eenen grooten hoop, met yver van de hoogen burgh af, d'eerste voor uit geloopen, en roept van verre: o ellendige burgers, wat dollicheit komt u over? waent ghy dat de vyant weghgevaren zy? of onder deze geschencken der Griecken geen bedrogh schuile? kent ghy Ulysses niet beter? In dit hout zijn heimelijck Griecken verborgen; of dit gevaert is gebouwt om onze muren te bestormen, de huizen t'ontdecken, en de stadt daer uit t'overvallen, of daer zit wat anders achter. Mannen, wacht u voor dit paert: het zy wat het wil;

---

[1]) *Een godtsgifte:* een offergift, den Goden opgedragen.

ick ben vervaert voor Griecken, al brengenze geschencken. Dit zeggende schoot hy met al zijne maght een spiets ter zijde, in den ronden buick en de ribben van het paert, datze al drillende daer in bleef steken, de holte daer van bomde, en door den weerstuit een naer geklanck gaf: en waer het zoo niet beschoren, nochte ons verstant verbijstert geweest, wy hadden door zijn aendrift [1]) met het yzer de schuilhoecken der Griecken te schande gemaeckt, en Troje en Priaems hooge slot stonden noch heden overendt.

Maer zie eens, ondertusschen sleepten de Dardaensche huisluiden eenen jongelingk 1), met de handen op den rugh gevleugelt, naer den Koningk toe, met een groot gedruis. Hy onversaeght, en van beits getroost [2]), of zijn bedrogh uit te wercken, of in zijn gewisse doot te gaen, quam onbekent hun al willens in den mont geloopen, om dit stuck te beleggen, en de Griecken binnen Troje te helpen. De jeught der stede schiet van alle kanten toe, uit nieusgierigheit om hem te zien, en den gevangen om strijt te beschimpen. Luister nu eens, hoe doortrapt de Griecken zijn, en uit een schelmstuck maeck rekeninge van al dien hoop: want toen dees nu verbaest en weerloos midden in den drang stont, en met zijne oogen het heir der Frygianen overzagh, zeide hy: och, waer zal ick my nu te water of te lande bergen? of wat uitkomst is 'er nu voor my, arme mensch, die nergens by de Griecken vry, en by de Trojanen, mijne vyanden, toch om hals ben? door dit kermen worden de harten omgezet, en al de hevigheit gaet over. Wy porren hem te zeggen, van wat geslacht hy zy, en te vertellen, wat hy nieuws brenge; en waer op hy zich laet vangen. Hy de vrees ter zijde zettende, spreeckt endelijck aldus: o Koningk, my kom 'er af wat het wil, ick zal zeker niet anders dan waerheit spreken, en voor eerst niet lochenen,

---

1) Ondertusschen wort Sinon gevangen gebroght, die zich veinst der Griecken handen ontvloden te zijn, en bloetverwant, en toghtbroeder van Palamedes, door Ulysses om hals gebroght; weshalve Ulysses quansuis op Sinon gebeten, hem lagen leide. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Door zijn aendrift:* door zijn aandrang.

[2]) *Van beits getroost:* èn het bezigen van *getroost* met een genit., èn het toekennen van den enkelv. vorm van den genit. aan den dualis *beide* is thans buiten gebruik; doch niettemin met ons taaleigen overeenkomstig.

dat ick een geboren Grieck ben: en of d'onbillijcke Fortuin Sinon in dit verdriet broght, noch zal men hem niet op lichtvaerdigheit of logens betrappen. Misschien is u wel iet ter ooren gekomen van Palamedes, Belus nakomelingk, den eerlijcken en wijt vermaerden man, dien de Griecken, overmits hy den oorloogh afriet, van verraet betightten, schelmachtigh overtuighden [1]), en onnozel ter doot broghten, en nu na zijne doot betreuren. Mijn arme vader zont my, zijnen bloetvrient, in mijn jonge jaren, herwaert in den krijgh, om hem te vergezelschappen. Zoo lang hy noch voorspoedigh regeerde, en het Rijck door zijnen goeden raet bloeide, was ick 'er oock van goeden naem en aenzien. Na dat hy door nijt van den schalcken Ulysses (het geen ick zegh is kenbaer [2]) om hals geraeckte, broght ick mijn leven ellendigh in eenzaemheit en droefheit over, en wrockte in mijn hart over den onschuldigen doot van mijnen vrient; doch kost dit zoo niet inkroppen, of my ontviel onbedachtelijck, dat ick (zoo my gelegentheit daer toe voorquaeme, en men met zege weder t'Argos, in het vaderlant, keerde) dit weder zou wreken, en haelde door die woorden bitteren haet op mijnen hals. Hier uit sproot mijn eerste bederf: hierom zocht Ulysses gedurigh my eenen nieuwen lack op den hals te worpen, en angst aen te jagen: hierom stroide hy dubbelzinnige geruchten onder het volck, en in zijn hart overtuight, wapende zich met treken, en ruste niet tot dat hy door Kalchas hulp [3]). Maer wat magh ick toch vergeefs deze onaengename dingen ophalen? of waerom houde ick u op? zoo ghy toch alle Griecken even vuil schouwt [4]), en het u genoegh zy te hooren, dat ick een Grieck ben: helpt my vry voort van kant: dat zoeckt Ulysses, en Atreus zonen zouden daer veel omgeven. Maer toen haeckten wy (die van zoo groote schelmeryen en Grieckscho treken niet wisten) om enkel den rechten gront te weten 1): daer op vaert hy al

1) Dit prickelt de Trojanen om Sinon dieper t' ondervragen, die hen met logenen paeit en misleit. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Overtuighden:* door kracht, door *over*wicht van (valsche) *getuigenissen,* schuldig deden voorkomen.

[2]) *Kenbaer:* bekend.

[3]) Hier valt de spreker zich in de rede.

[4]) *Schouwt:* acht.

bevende voort, en spreeckt uit een geveinst hart aldus: de Griecken zochten dickwils voor Troje op te breken, en door langdurigheit des krijghs afgemat, te vertrecken: en och, ofze het gedaen hadden. Dickwils hielden storm en onweder hen op, en zy schroomden met den Zuiden wint uit te loopen. Inzonderheit stormde en bulderde het schrickelijck, toen dit paert van ahorne balcken gebouwt, nu vaerdigh stont. Wy hierom beducht, zenden Eurypylus naer Febus orakel om raet te vragen, en hy brengt dees droeve antwoort uit het koor: toen ghy Griecken eerst naer Troje zoudt varen, most men de winden met bloetoffer en het slaghten der maeght[1]) paejen: zoo moet men nu oock door bloetoffer en het slaghten van eenen Grieck weder zoecken t'huis te geraken. Het volck dit hoorende, stont verbaest, en elck gingk een grilling over de leden, wiens beurt het worden zou: op wien het Apollo gemunt had. Toen ruckte d'Ithakaen[2]) Kalchas, den waerzegger, met groot getier onder het volck, en wou enckel weten wien de Goden daer mede meenden: en velen spelden my wel, dat de moordadige en schelmsche bedrieger het my nu betaelt zou zetten, en zagen, zonder een woort te durven reppen, wat 'er op handen was. Hy zweegh tien dagen stil, bleef dicht, en weigerde iemant te melden, of ter doot te brengen. Ten leste door bulderen van Ulysses voortgedreven, quam 't 'er naulix uit, gelijck het opgezet was, en hy verwees my ten outer. Elck bestemde 't, en het geen een ieder voor zich zelven vreesde, schoof hy van zijnen op mijnen hals helaes! alleen: en alreede was de rampzalige dagh voorhanden: men maeckte gereetschap[3]) om my te offeren; men mengde gerst met zout, en bont den offerbant om mijn hooft. Ick beken het, ick ontsloop den doot, ruckte de koorden in stucken, en lagh over nacht in liezen, moerasch en slijm verborgen, tot datze t'zeil gingen; zijnze anders t'zeil gegaen. Nu heb ick geene hoop van immermeer weder mijn vaderlant te zien, nochte oock mijn zoete kinders en lieven vader; op wienze het mogelijck,

---

[1]) *Maeght:* Iphigenius, de dochter van Agamemnon.

[2]) *D'Ithakaen:* Ulysses. Hier bezigt Vondel, die zich in den *Palamedes* doorgaans van de benaming *Ithakois* bediende, weder een anderen, misschien nog minder gelukkigen vorm.

[3]) *Gereetschap:* toebereidselen.

dewijl ick het ontkomen ben, zullen verhalen, en met den doot der onnozelen mijn misdaet boeten: weshalve ick u bidde, om der Goden wil, dien de waerheit bekent is; ter liefde van onbevleckte trouw; indien 'er noch ergens eenige onder menschen gevonden wort; ontfarm u over mijn groot ongeval: ontfarm u over my, die tot mijn onschult [1]) lijde. Wy door zijne tranen beweeght, schencken hem het leven, en zijn noch met den man begaen. Priaem zelf was d'eerste, die zijn knijpende banden geboot te slaken, en sprack hem vriendelijck aldus aen: ghy zijt wie ghy zijt, denck nu niet langer om de Grajen [2]), die al wech zijn: hou het voortaen met ons, en zegh ons de waerheit op het geen u gevraeght wort: waer toe zettenze hier dit groote geweldige paert? wiens werck is het? wat hebbenze'r mede voor? dient het tot godtsdienst? of is het een stormgevaert? Zoo sprack hy, en d'ander op bedrogh en Grieckscbe treken afgerecht, hief zijn losse handen ten hemel, roepende: ghy eeuwighdurende starren, en onuitbluschbaer vier, u neem ick tot getuigen; en ghy altaren en heilooze messen [3]), welcke ick ontvloden ben; en ghy offerbanden, waer mede ick gebonden was, toen men my offeren zou; het sta my vry den eedt, den Griecken gezworen, te breken: het sta my vry hen voortaen voor vyanden te houden, en al wat 'er schuilen magh aen den dagh te brengen: want ick ben niet langer aen eenige van mijn lantswetten verbonden: en ghy Trojanen, nu van gevaer verlost, houdt slechts uw belofte, en woort; zoo ick tot vergeldinge waerheit spreke, en het geen waer aen u dapper [4]) gelegen is. De Griecken stelden altijt al hunne hoop van [5]) den aengevangen krijgh ten einde te brengen op Pallas hulp: maer sedert dat de godtlooze Diomedes en Ulysses, aller schelmeryen meester, bestonden Pallas heilighdom, Trojes behoudenis, uit den heiligen tempel te rucken, en na datze de slotwacht ombroghten, het heilige beelt aenvatten, en durfden de bloedige handen aen de maeghdelijcke hairbanden der Godinne slaen; van dien tijt af ontzonck den Griecken de moedt, alles liep hun tegen,

---

1) *Tot mijn onschult:* onschuldig.
2) *De Grajen:* de Grieken.
3) *Messen:* offermessen.
4) *Dapper:* val.
5) *Van:* om.

hun maght was gebroken, en de Godin kreegh eenen weerzin in hen; daer Minerve geene donckere tekens van gaf: want naulix broght men het beelt in 't leger, of zy sloegh een paer blicken op, gelijck bernende kolen; het zilte zweet brack haer uit, en zy sprong driewerf met haren schilt en drillende speer op van d'aerde, dat het wonder was. Terstont riep Kalchas, dat men t'zeil most gaen, en het den Griecken onmogelijck viel Pergamum te verdelgen, 't en ware zy t'Argos de Goden op een nieuw raet vraeghden, en het goddelijck beelt (het welck zy over zee te schepe met zich voerden) wederom broghten. En datze nu naer Mycenen, hun vaderlant, gevaren zijn, is om den oorloogh met der Goden hulpe te hervatten, en onvoorziens ons van over zee weder op den hals te komen. Zoo leit Kalchas het voorspoock uit: en door zijnen raet hebbenze dit paert, tot boete van Pallas beelt en ontheilighde Godtheit, hier gezet, om het gruwzaeme stuck te zoenen: op dat nochtans dit eicken gevaert niet door de poort zou kunnen gehaelt en binnen de muren getrocken werden, nochte de burgery door den ouden godtsdienst beschutten; zoo beval Kalchas het gevaerte zoo geweldigh groot te bouwen, en hemelhoogh op te trecken: want quaemt ghy uwe handen aen Minerves geschenck te schenden; dat zou Priaems Rijck en den Frygianen tot eenen zwaren val (het welck de Goden liever den vyant laten overkomen) gedyen: maer haelde ghy het ongekrenckt in uwe stadt, zoo zou Asie van zelf wel haest Pelops vesten komen bestormen, en dat ongeluck ons en onzen nakomelingen te beurt vallen. Die valsche treken en doortraptheit des meineedigen Sinons deden ons dit gelooven 1); en wy, nochte door Diomedes, nochte Achilles van Larisse [1]), nochte door het tienjarigh belegh, nochte de maght van duizent schepen te dwingen, geven dit geloof, en worden door zijn bedrogh en gemaeckte tranen in 't net geleit.

Toen bejegende ons hier een schrickelijcke zaeck, waer over wy, arme menschen, ons noch meer ontstelden, en dat de slechte [2])

---

1) Dit geveinst verhael en gelaet wort gelooft, en door 't wonderteken van een paer slangen bevestight. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Achilles van Larisse:* Larisse was de schoonste stad van Thessaliё en aan de oevers van den Peneus gelegen.

[2] *Slechte:* eenvoudige.

gemeente dapper beroerde. Laokoön by lotinge tot Neptuins Priester gekoren, slaghte, gelijck men gewoon is, eenen grooten stier voor d'altaren. Maer zie, een paer slangen (my yst dit te verhalen) begeeft zich van Tenedos met geweldige krullen [1]) op zee, over slecht [2]) water, en streeft te gelijck naer strant toe: borst en bloedige mane steken boven de golven en te water uit: het lijf sleept door zee achter na, en kringkelt den rugh in geweldige boghten. De zee bruist van schuim, en stracks zijnze aen lant: bloet en vier brant haer ten besmette oogen uit: zy licken den sissenden beck met hare lillende tongen. Wy haer ziende, nemen al bestorven de vlught. Zy streven regelrecht naer Laokoön toe, krullen zich beide eerst om het lijf zijner twee kleine kinderen, en eten d'onnozele wichters het vleesch van de beenen: daer na randenze hem aen, die hun met geweer te hulpe komt en bystaet: en slingeren zich wel vast om end om hem hene; en na datze zich tweemael om zijne middel slaen; tweemael den geschubden rugh om zijnen hals vlechten, stekenze hooft en hals boven hem uit. Terstont zoeckt hy zich met zijne handen t'ontwarren, en steeckt, als zijn offerbant van etter en zwart vergift besmet is, terstont zulck een afgrijsselijcke keel op, dat het aen den hemel klinckt; gelijck de stier bulckt, als hy, voor het altaer eenen slagh wech hebbende en de bijl op den neck afschampte, op de loop geraeckt. Maer beide de draken schieten snellijck boven naer de kerck toe, tijen naer den burgh van de gestoorde Minerve, en verbergen zich onder de voeten en rondas der Godinne. Dat gaf allen verbaesden harten eenen nieuwen schrick, en men zeide, dat Laokoön zijnen rechten loon kreegh, die het heilige paert met scherp schon, en schelmachtigh de speer in de ribben schoot. Zy riepen alle te zamen, dat men het beelt naer de kerck most voeren, en de Godin om genade bidden. Hier op vallen wy aen een vack uit de muren te breken, en zetten de stevest open 1): elck slaet hant aen werck, zet het paert op rollen, en knoopt het een kabel van kennep om den hals. Het gevaert, ons ten bederve gebouwt, en zwanger

---

1) Hier op haelt men het paert binnen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Krullen:* bochten.
[2]) *Slecht:* effen, vlak.

van gewapenden, steigert de vesten op: jongers en ongehuwde meiskens zingen lofzangen, en achten zich geluckigh, datze de hant aen het zeel mogen slaen. Het gaet voort, en glijt al knickende midden in stadt. o Vaderlant, o Ilium, ghy woonplaets der Goden, en ghy Dardaensche vesten, zoo vermaert door oorloogh! Vierwerf bleef het op den drempel der poorte zelf stil staen, en vierwerf knarsten de harnassen in den buick. Wy onbedochte en blinde yveraers varen 'er evenwel mede voort, en zetten dat heilooze gedroght op het heilige slot. Kassandre [1]) door Godts schickinge noit by de Trojanen gelooft, haren mont opdoende, openbaerde ons toen het genakende ongeval. Wy rampzaligen vercierden op dezen dagh, onzen jongsten dagh, de kercken der Goden al de stadt door met loof, als of het feestdagh waer.

Middelerwijl gingk de zon aen den hemel onder 1), de nacht viel op zee, en bedeckte met groote duisternisse hemel en aerde, en den aenslagh der Griecken. De Trojanen langs de vesten gespreit, lagen stil, en de slaep beving hen van vermoeitheit. Toen nu d'Amirael zijn vier uitstack [2]), gingk het Grieksche heir, eer de stille maen, die ons begunstighde, noch op was, van Tenedos, met de vloot, die gereet lag, t'zeil naer het strant toe, daerze gelegen had: en Sinon ontsloot, onder d'onrechtvaerdige beschuttinge der Goden, al heimelijck het houten paert; waer door de Griecken, die hier binnen scholen, lucht schepten en vrolijck uit het holle hout te voorschijn quamen, namelijck, d'oversten Tissander [3]), en Sthenelus [4]), en de vervloeckte Ulysses, by een uitgeschote koorde nederglyende, en

---

1) Middelerwijl wort het nacht, en de Grieckscke vloot zeilt weder naer Troje, daer Sinon, het paert opsluitende, de Vorsten uitlaet, die de stadt overrompelen: dies Hektors geest Eneas opweckt, waerschuwt en raet te vlieden. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Kassandre:* Priaems dochter en profetes.

[2]) *Toen nu d'Amirael zijn vier uitstack:* echt Hollandsche uitdrukking, waarbij Vondel — evenals hij zich in den *Palamedes* Griekenland als een Gemeenebest, met Vereenigde Staten en stemhebbende Steden voorstelde — zich de Grieksche vloot voor den geest brengt als een vloot onder Piet Hein of Tromp. Het Lat. spreekt van *regia puppis;* wat op Agamemnons koningschip slaat.

[3]) *Tissander:* de zoon van den Thebaan Polynices en Argia.

[4]) *Sthenelus:* een Argoliër, zoon van Capaneus en Evadne.

Athamas [1]. en Thoas [2], en Neoptolemus, Peleus nakomeling [3], en vorst Machaon [4], en Menelaus, en Epeüs [5] zelf, die het bedrieghlijke paert bouwde. Zy overrompelen de stadt, terwijlze in eenen diepen slaep en hare dronckenschap versmoort leit. Zy brengen de wacht om hals; zetten de poorten open, laten hun spitsbroeders in, en rucken by een alle die van den aenslagh wisten.

Het was juist te dier ure, als de Goden den sterflijcken menschen, afgeslaeft van bekommeringen, rust verleenen, en zy liefelijck van den eersten slaep bevangen leggen; wanneer my docht in mijnen droom, dat Hektor heel bedruckt voor mijn oogen stont, en bitterlijck schreide: gelijck hy eertijts van bloedigh stof bekrozen [6], en met een koorde om en tusschen de gezwolle beenen door geslagen, achter den wagen gesleept en gesleurt wert. O my, hoe zagh hy 'er uit! hoe weinigh geleeck hy dien Hektor, die met Achilles wapens aen 't lijf wederkeerde, of de Grieckscke schepen in brant stack! zijn baert hing morssigh, het hair was geklist van bloet, en 't lichaem vol wonden, die hy onder zijn vaders vesten kreegh. My docht dat ick hem met schreiende oogen eerst aensprack, en bedruckt aldus uitborst: o licht van Dardanie! o vaste toeverlaet der Trojanen! waer zijt ghy zoo lang geweest? o Hektor, van waer komt ghy ons, die naer u verlangen, zoo spade by? Hoe komen wy u te zien, nu 'er zoo veele van den uwen gebleven, zoo vele zwarigheden by stadt en burgerye geleden, en wy afgemat zijn? Waerom is uw helder aenschijn zoo leelijck geschonden? of waerom moet ick u dus gewont zien? Hy zweegh daer op, en keerde zich niet eens aen mijne ydele vraegh; maer zwaerlijck zuchtende, uit het diepste van zijn hart, sprack: och, zoon van Venus, maeck u deur [7]; pack u wech uit dezen brant: de vyant heeft de vesten in: het trotse Troje gaet te gront: ghy hebt u voor Priaem en 't vaderlant genoegh ge-

---

[1] *Athamas:* de zoon van Demophoon.
[2] *Thoas:* de zoon van Andremon en veldheer der Etoliërs.
[3] *Nakomeling:* kleinzoon.
[4] *Machaon:* de beroemde geneesheer, zoon van Eskulaap.
[5] *Epeüs:* de zoon van Panopius en bouwmeester van het houten paard.
[6] *Bekrozen:* bevuild.
[7] *Maeck u deur:* maak u weg.

queten: waer Pergamum met menschenhanden te beschermen geweest; deze hant had het beschermt. Troje beveelt u zijn Heilighdom, en Huisgoden; neem hen mede tot gezelschap van uwe fortuin: zoeck hier mede een lant, daer ghy, na veel omsuckelens op zee, ten leste een stadt zult stichten. Zoo sprack hy, en haelde met zijn eige handen d'offerbanden, en de maghtige Vesta [1]), en het eeuwige vier uit het binnenste des tempels.

Ondertusschen bedrijft men op de vesten allerley misbaer; en hoewel vader Anchises huis achteraf in de boomen stont, nochtans hoorde men het geluit hoe langer hoe luider, en het schrickelijck gerammel der wapenen quam nader en nader. Ick schiet uit mijnen slaep 1), klim boven op het dack, en luister wacker [2]) toe: gelijck een herder op den top van eenen bergh staende, verbaest wort, zoo hy onverhoets het gedruis der vlamme hoort, die van eenen stercken wint in het koren gedreven wort? of het geruisch van een snelle beeck, die ten bergh afstortende, over ackers en velden hene vloeit; het weeligh gewas en den arbeit des ackermans om verre smijt, en snellijck heele bosschen met zich sleept. Toen zagh men hoe trouw de Griecken waren, en wat lagen zy ons geleit hadden. Deifobus groot huis in vier gezet, lagh al onder den voet; dat van Ukalegon, daer naest, stont al in lichten brant, en de vlam scheen overal in de Sigeesche zee: daer gaet een geschrey van mannen en geklanck van trompetten op. Ick grijp zinneloos naer wapens 1), bykans zonder kennis van wapens. Maer mijn hart brande van yver, om met mijne spitsbroederen eenen hoop krijghsvolx te verzamelen, en gelijcker hant naer den burgh te loopen: razerny en gramschap holpen mijn hooft aen 't hollen, en my viel in, hoe braef het zy in 't harnas te sterven.

Maer zie Panthus 2), der Griecken handen ontslipt, Panthus,

---

1) Eneas ten bedde uit en op het dack gestegen, luistert scherp toe, gelijck een herder, die brant of watersnoot verneemt. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Hij vlieght gewapent ten huize uit, en verzamelt hulp. *Kantteekening der oude uitgave.*

3) Panthus bejegent hem, en melt de zwarigheit: hier op geeft zich de Helt met zijne medegenooten naer den vyant, en moedight de jonge borsten, die, gelijck hongerige wolven, de Griecken aenranden. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *De maghtige Vesta:* 't zij een Godinnebeeld, 't zij het heilige vuur.

[2]) *Wacker:* aandachtig.

Othreus zoon, en Priester op Febus slot, met heilighdom en gevlughte Goden geladen, sleept zelf zijn neefken[1]) aen de hant, en buiten zinnen, neemt de vlught naer strant toe. Panthus, hoe staet het met den Staet? Wat slot verdadigen wy best? Naulix sprack ick dit, of hy antwoorde my dus al zuchtende: de jongste dagh van Dardanie, en de tijt, die niemant ontworstelen kan, is nu gekomen: 't is uit met de Trojanen: 't is met Ilium gedaen, en de groote eere der Teukren leit 'er toe. De wreede Jupiter heeft alles aen Argos overgegeven: de Griecken zijn meester van de stadt, die in brant staet: Het groote paert midden op den burgh staende, levert soldaten uit, en Sinon, wien het geluckte, stoockt 'er al braveerende den brant onder: anderen houden aen d'opengezette poorten wacht, met zoo vele duizenden, als 'er noit van Mycenen quamen: anderen staen schrap, en bezetten de naeuwe straten met hun geweer[2]): men biet het spits met bloote degens, gereet om toe te stooten: de voorste wacht aen de poorten biet naulix wederstant, en houwt blindeling toe. Op deze antwoort van Othreus zoon, en door het ingeven der Goden, vliegh ick naer den brant, naer den vyant toe, waer de wreede Erynnis[3]), waer het getier, en het geschrey, dat aen den hemel klinckt, my henevoert. Rifeus, en de stockoude Ifitus, Hypanis, en Dymas, ons by maneschijn gemoetende[4]), voegen zich by ons; oock Chorebus, Mygdons zoon, een jongelingk, die op Kassandre tot razens toe verslingert, eerst onlangs, als Priaems toekomende schoonzoon, te Troje hem en den Frygianen by geval te hulpe quam; wel ter quader ure, overmits hy de waerschuwinge zijner razende[5]) bruit in den wint sloegh. Toen ick deze al te zamen getroost zagh om te vechten, zeide ick hun: o jongelingen en vrome borsten, zijt ghy noch lustigh en rustigh, om my, die het uiterste wil wagen, te volgen: ghy ziet hoe de kans en staet gekeert is. Alle Goden, waer op dit Rijck steunde, hebben kercken en altaren verlaten: te vergeefs komt ghy de stadt, die al in brant staet, te hulp: laet ons

---

1) *Neefken:* kleinzoontje.
2) *Geweer:* wapentuig.
3) *Erynnis:* de wraakgodin.
4) *Gemoetende:* ontmoetende.
5) *Razende:* in geestdrift vervoerde.

evenwel, recht toe, recht aen, onder den vyant rucken, en sterven: wanhoop is d'eenige troost der wanhopenden. Dat maeckt de jonge borsten gaende. Wy (gelijck verscheurende wolven, die by doncker nacht, van dollen honger uit hun leger gejaeght, verwacht worden van hun hongerige jongen) loopen hier op, dwers door vyant, door zwaerden, midden door de stadt hene, in een gewisse doot, onder de schaduwe der vleugelen van den helduisteren nacht. Wie zou den moort en neerlaegh van dien nacht met woorden kunnen uitdrucken, of de zwaricheit naer den eisch beschreien? D'aeloude stadt, die zoo vele jaren heerschte, gaet te gront. Menighte van maghtelooze menschen worden overal nedergehouwen, op straet, in huizen, en godtgewijde kercken; en de Teukren boeten het alleen niet met den hals; maer de Griecken (want d'oude vromigheit ontvonckt zomtijts den moedt der overwonnelingen) komen oock te sneuvelen, hoewelze boven staen. Overal is groote rouw, overal schrick, en ze geraken alle niet op eenerhande wijze aen hunne doot. Androgeos was d'eerste 1), die ons met eenen grooten hoop Griecken gemoete, meinende datwe van zijn volck waren, en sprack, eer hy iemant kende, ons eerst vriendelijck aen: haest u, mannen: waer staeckt ghy zoo lang? anderen plonderen vast het brandende Pergamum, en gaen met den buit deur: komt ghy nu noch eerst uit de groote schepen? Dit zeggende, merckte hy flux (want men hem niet ront genoegh antwoorde) dat hy midden onder den vyant geraeckt was; en versloegh hier van, zweegh kort stil, en trat te rugge; gelijck iemant schielijck al sidderende de vlught neemt, die onvoorziens op een slang, onder scherpe dorens, treet, wiens blaeuwe hals [1]) van boosheit zwelt: zoo teegh Androgeos, ontstelt door deze bejegening, oock deur. Wy vallen 'er op in, en worden van alle kanten omcingelt van gewapende vyanden, die wy overal nederhouwen, overmits zy geen wegen kenden, en vol vreeze waren: zoo gunstigh was Fortuin ons in 't eerste. Chorebus hier op moedt scheppende en braveerende,

---

1) Androgeos ontmoet hun eerst onbekent, en merckende dat het vyanden zijn, treckt zijnen voet kort te rugge, gelijck iemant die onverhoeds op een slang treet. *Kantteekening der oude uitgave.*

Wiens blaeuwe hals: t. w. van de *slang.*

zeide 1): o spitsbroeders, laet ons dien wegh, dien ons 't geluck baende, inslaen: laet ons van schilden veranderen, en der Griecken wapens aenschieten. Wat leit 'er aen, of men zich tegens den vyant met list of dapperheit behelpe? Hun wapens zijn toch t'onzen beste. Zoo sprekende zet hy Androgeos helm met de pluimaedje op, vat zijnen braven schilt, en bint het Grieckscho lemmer op de zijde, Zoo doet Rifeus, zoo doet Dymas, en al de rustige maets: elck wapent zich met den gereetsten buit. Wy rucken onder de Griecken tegens het nootlot aen; worden dickwils by donker hantgemeen, en sturen menigen Mycener ter helle. Zommigen vlieden naer de schepen en strandewaert, om zich te bergen. Zommigen klimmen schandelijck, uit bloohartigheit, in het groote paert, en verschuilen zich weder in den buick. Och, het is verloren gevochten, als de Goden u tegen zijn.

Maer zie Kassandre, Priaems dochter, wert by heur hangende hair uit Minerves kercke en kappelle getrocken, terwijlze te vergeefs haer oogen, haer blaeckende oogen, naer den hemel sloegh; want de tangere handen waren gebonden. Chorebus dit ziende, wert dol, en den doot getroost, vloogh midden onder den vyant. Wy sluiten ons wel dicht in een, en volgen hem algelijck. Toen wert eerst, boven van de kerck, by ons volck op ons geschoten, en menigh geraeckte deerlijck om hals, dewijlze ons, om de Grieksche wapens en paertshaire pluimen, voor Griecken aenzagen. De Griecken toen van alle kanten te zamen ruckende, op het misbaer der maeght, en uit spijt datze hun ontweldight is, vallen 'er op in; de gestrenge Ajax, beide de zoons van Atreus [1]), en al de maght der Dolopen: gelijck zomtijts de vier winden tegens malkanderen aenbulderen, dat de bosschen knacken en kraecken; terwijl Nereus met zijnen beschuimden drietant de zee ophitst, en het onderste boven keert. De vyanden, die wy, by donker nacht, bedriegheIijck op

1) Chorebus raet hun zich met Grieksche wapenen te vermommen: zoo ruckenze onder den vyant, jagen hen ten deele op de vlught, en zien Kassandre by het hair slepen, dieze poogen t'ontzetten, daer een schrickelijck gevecht valt, gelijck stormwinden tegens elckanderen bulderen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *De zoons van Atreus:* Agamemnon en Menelaus.

de vlught en door al de stat dreven, komen ons het hooft bieden, en te kennen aen schilden, valsche wapens en onze spraeck. Wy worden stracks door de menighte overrompelt. Chorebus quam d'eerste door Peneleus hant te sneuvelen, voor het altaer der strijtbare Godinne; en Rifeus, de rechtvaerdighste en oprechtste van alle Teukren, bleef 'er mede: want het den Goden zoo beliefde: en Hypanis en Dymas, van hun eigen volck doorschoten, moeten 'er het leven laten: en, o Panthus, uwe groote godtvruchtigheit en Priesterlijcke huive konden u voor de doot niet beschutten. Ghy assche van Troje, en leste brant van mijne stadt, kunt getuigen, dat ick in uwen ondergangk nochte wapens nochte eenigh gevaer van vyanden schroomde; en waer mijn tijt daer geweest, ich had het hun met bloetstorten zuur genoegh gemaeckt. Ick geraeck van daer met Ifitus, en Pelias, die, overmits d'een out, d'ander van Ulysses gewont was, niet voortkosten.

Daetelijck begeven wy ons op het gekrijt naer Priaems hof toe 1). Hier gingk het zoo afgrijsselijck op een moorden en dootsmijten [1]), als of 'er in dezen hoeck alleen gevochten wiert, nochte elders menschen bleven; zoo was Mars uitgelaten; en wy zagen de Griecken op het hof aenvallen, en voor de poort met de schilden gereet om te stormen. De ladders hangen aen den muur, en zy klimmen vast by de posten op, en beschutten zich voor de pijlen, met hunne schilden in de slincke, en slaen de rechte aen het dack. De Dardaners van hun zijde stooten torens en daken van boven neder, en zoecken zich, in den uitersten noot, met dit geweer voor de doot te beschermen; en rollen vergulde balcken, en al wat van outs her tot pracht en prael diende, van boven neder. Anderen weder moedt grijpende, gaen den Koningk in het hof bystaen, en de vermeesterde burgers helpen en stijven, en houden met bloote degens en maght van volck de deuren beneden bezet. Daer was een deur gemaeckt, om van achter heimelijck in Priaems hof te kunnen gaen, en waer door d'ongeluckige Andromache, zoo lang het Rijck stont, dickwils alleen haren schoonvader plagh te bezoecken, en haer zoontje Astyanax by zijnen grootvader te brengen. Ick geraeck

1) Aldus vechtende geeft zich Eneas naer Priaems hof, van Griecken bestormt, van Trojanen verdadight. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Doodsmijten:* doodslaan.

op het opperste van het dack, waer van d'ellendige Trojanen te vergeefs vast met schichten schoten. Hier stont een toren 1), heel hoogh boven het dack opgehaelt, waer uit men over gansch Troje de Grieksche vloot en het leger plagh te kunnen zien: dezen tasten wy van alle kanten aen, en houwen de binten onder by den oppersten zolder in stucken; en stooten en storten de kap van boven neder; het welck terstont een' slag en vreesselijck gat onder de Griecken maeckte, dat anderen stoppen; onaengezien wy steenen en blocken en al wat 'er voor de handt was van boven neder smackten. Pyrrhus met zijnen blooten degen en blanck harnas, staet en braveert voor het poortael, en aen de poort: gelijck een slang voor den dagh komt, die van venijnig kruit gevoedt en opgezwollen, al den kouden winter onder d'aerde leit, en nu eerst vervelt en jeughdigh geworden, glimt, den gladden rugh intreckt, fier de borst in den zonneschijn uitsteeckt, en met haer driepuntige tonge drilt. De groote Perifas is by hem, en Automedon, Achilles voerman en schiltknaep, met al de jeught van Scyros, die te gelijck zich naer het dack begeven, en met vierwerck om hoogh smijten. Hy vooraen, grijpt een heirbijl in de vuist, valt aen het breken der poorte, en rucken der kopere deuren uit de metale pannen. Toen nu de dicke eicke balcken doorgehouwen waren, met een groot wijdt gat daer in, kost men tot in het binnenste van 't hof, in de ruime zalen en vertrecken van Priaem en d'oude Koningen zien, en dat 'er krijghsvolck voor de deur stont. Maer binnen in het hof gingk het jammerlijk op een huilen en woelen: de gewelfde kamers galmden van het misbaer der vrouwen, dat het aen den hoogen hemel klonck. De Joffers loopen al bevende heen en weêr het gansche hof deur, omhelzen de posten en kussenze: Pyrrhus dringt 'er, gelijck zijn vader plaght, met gewelt op aen, en sloten nochte wachters kunnen hem stuiten. Door 't gestadigh rammeien geraeckt de deur uit hare pannen, en stort met kopere stijlen met al op den vloer. Men maeckt met gewelt ruimbaen, en de Griecken binnen geraeckt,

1) De Helt geraeckt op den toren, van waer men vast nootweer biedt, en houwt dien van boven neder, en verplet de bestormers; daer Pyrrhus om laegh braveert en schittert, gelijck een vervelde slang, in den zonneschijn en de lente; en met gewelt ten hove inbreeckende, om verre smijt al wat hem voorkomt; gelijck een hooge springvloet dijcken en dammen. *Kantteekening der oude uitgave.*

smijten om verre al wat hun in den wegh staet; matsen [1]) wat hun eerst bejegent, en bezetten het overal met soldaten. Wanneer een vliet al schuimende door dijcken en dammen breeckt, en al 't gevaert, dat hem schutte, overweldight; dan stroomt hy zoo verbolgen over alle ackers en velden niet, nochte sleept stal en vee zoo geweldigh met zich. Ick zelf zagh Pyrrhus woeden en moorden, en Atreus zonen beide voor aen de poort. Ick zagh Hekube met hare hondert schoondochteren, en Priaem met zijn eigen bloet het vier besmetten, dat hy zelf uit godtvruchtigheit op het altaer ontstack. De vijftigh kamers zijner kinderen (waer van hy zoo vele nakomelingen verwachte) daer de posten prachtigh van roof en uitheemsch gout bloncken, lagen al onder den voet: waer de brant ophielt, daer hadden 't de Griecken in. Mogelijck wist ghy oock gaerne, hoe Priaem aen zijn endt geraeckte. Toen d'oude man den ondergangk der overweldighde stadt, de poorten van zijn palais ter neder gevelt, en den vyant binnen in zijn hof zagh 1), schoot hy, bevende van ouderdom, het harnas, in langen tijt niet gedragen, aen 't lijf, en gorde het zwaert te vergeefs op de zijde, en begaf zich midden in den drang der vyanden, om zich doot te vechten. Midden in het hof, onder den blaeuwen hemel, stont een groot altaer, waer over een oude laurier hing, die met de schaduwe van zijn loof de Huisgoden bedeckte. Hier zocht zich Hekube met hare dochteren, dicht by malkanderen (gelijck duiven, by byster onweder schielijck neergevallen) rontom het altaer te bergen, en zy omhelsden vast de beelden der Goden. Maer toen zy nu Priaem zelf in 't harnas zagh, dat hy eertijts in zijne jeught droegh, sprackze: mijn ellendige [2]) man, wat dollicheit rijdt u, dat ghy deze wapens aenschiet? of waer wilt ghy hene? Wy hebben zulck een hulp, zulcke beschermers nu niet van doen; al waer schoon mijn Hektor zelf hier tegenwoordigh. Kom toch hier by ons: dit altaer zal ons al te zamen beschutten; of wy zullen met malkanderen sterven. Zoo sprekende trockze hem

1) Priaem schiet evenwel het harnas aen, en Hekube by het altaer, met hare dochteren, gelijck duiven voor onweder schuilende, gezeten, treckt haren heer by zich. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Matsen:* slaan, hakken, snijden, dooden.
[2]) *Ellendige:* ongelukkige, deerniswaardige.

naer zich toe, en zette den stockouden man op de heilige plaets, daerze zat. Maer zie Polytes 1), een van Priaems zonen, die Pyrrhus moordadige handen ontkomen was, vliedt al gewont dwers door degens, door vyant, kamer in, kamer uit, en door de ruime zalen. Pyrrhus is 'er heftigh achter her, om hem af te maken, vat toe, doorstoot hem met de spiets, die ten leste noch onder zijner ouderen oogen gerakende, neder stort in zijn bloet, dat hem ontloopt, en hy geeft den geest. Toen kost Priaem, hoewel hy de doot voor zijn oogen zagh, zich van schelden niet onthouden, nochte zijn gramschap bedwingen, maer riep overluit: dat u de Goden (zoo 'er noch eenigh medoogen in den hemel is, of zy zich des bekreunen) dit schelmstuck, dit stout bestaen, betaelt zetten; en naer uw verdiensten loonen, die mijnen zoon in mijne tegenwoordigheit om hals brengt, en zoo schandelijck vermoort, onder zijn vaders oogen: maer die Achilles, van wien ghy logenachtigh stoft gesproten te zijn, droegh zich zoo tegens Priaem, zijnen vyant, niet; en schaemde zich voor my, die hem te voet viel, woort en trouw te breken; leverde my Hektors doot lichaem weder, om te begraven, en liet my vry te rugh naer mijn hof gaen. Zoo sprack d'oude man, en smeet maghteloos hem eenen schicht naer het lijf, die niet door gingk, terstont op het klinckende koper afstuitte, en slechts effen aen de vlam des schilts bleef hangen: Waer op Pyrrhus zeide 2): weest ghy dan de bode aen Achilles, mijnen vader: vertel hem dit, en vergeet niet mijn schendige stucken te verhalen, en hoe Neoptolemus van hem ontaert: sterf nu hene [1]). Zoo sprekende sleepte hy den bevenden gryzen man tot aen 't altaer toe, daer die vader quam te slibberen in eenen grooten plas van zijn zoons bloet; en Pyrrhus sloegh de slincke hant in 't hair, en trock met de rechte het bloote

---

1) Polytes komt gewont hier aengevlogen, en wort doorsteken; dies Priaem Pyrrhus schelt, en vergeefs eenen schicht naer het lijf schiet. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Pyrrhus antwoort bitter en schimpigh, en doorsteeckt den Koningk. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Sterf nu hene:* Hier staat *hene,* naar ik vermoed, meer welluidendheidshalve, om den zin te ronden, die met het eenvoudige *sterf* of *sterf nu,* te kort zou afbreken.

zwaert uit, en duwd 'et hem in de zijde, tot aen het gevest toe. Zoo quam Priaem aen zijn doot: dat lot viel hem te beurt, na dat hy Troje verbrant, en Pergamum in d'asch zagh leggen: dees trotse Koningk van Asie, die te vore over zoo veele landen en lieden regeerde. De romp van dien grooten man leit op strant, met het hooft van den buick, zoo dat men 't lichaem niet kende 1). Maer toen bevingk my eerst een groote schrick: ick wert verbaest, en begost om mijnen lieven vader te dencken; toen ick den Koningk, die zoo out gelijck hy was, aen die dootwonde zagh den geest geven. Ick begost te dencken, hoe Kreüze verlaten, mijn huis geplondert, en de kleene Julus in noot was. Ick zie om, en let wat volck noch ontrent my is. Alle te zamen haddenze my van vermoeitheit verlaten, en waren moedeloos van boven neder te berste, of in het vier gesprongen.

En nu schoot ick 'er alleen over, en zagh toen Tyndaers dochter [1], in Vestaes kerck [2], stil in eenen hoeck verborgen zitten. De brant lichtte my helder toe, waer ick doolde, en overal mijn oogen sloegh. Zy (het gemeen bederf, zoo van Troje, als van haer vaderlant, en bijster bang voor de Trojanen, op haer verbittert, om de verwoestinge van Pergamum; en voor de straf van de Griecken, en de gramschap van haeren man, dienze verliet) verstack zich, en zat, schuw voor alle man, by d'altaren. Mijn bloet begost te zieden: ick wert heftigh [3]), om my over den val mijnes vaderlants te wreken, en dat schelmsche wijf te straffen. Zal zy quansuis behouden naer Sparte reizen, en Mycenen, haer vaderlant, zien? en als een Koningin over ons triomfeeren gaen? Zal zy weder haren man t'huis komen, en gevolght van eenen sleep Trojaensche maeghden en Frygiaensche knechten, haer ouders

1) Dit baert schrick in Eneas, die begint om Kreüze te dencken, mist alle zijn spitsbroeders, en ziende Helene in Vestaes kerck zitten, wort ontsteken om haer te straffen; doch van zijn moeder nedergezet, en geraden naer zijnen vader en huis om te zien: dewijl de Goden zelfs Troje verdelgen: het welck zy hem toont, en hoe de stadt nederploft, gelijck een oude eicke van huislieden omgehouwen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Tyndaers dochter:* Helene, om wie de oorlog begonnen was.

[2]) *Kerck:* tempel.

[3]) *Heftigh:* begeerig.

en kinders zien? daer Priaem door het zwaert gesneuvelt, Troje verbrant leit, en het Dardaensche strant zoo menighmael bloet zweette? noch zoo niet: want hoewel met het straffen van een vrouwe geen eer in te leggen, nochte met haer van kant te helpen lof te behalen zy; nochtans zal men my prijzen, dat ick deze heilooze verdelge, en naer heur verdienste straffe: en het zal my lusten mijnen moedt aen haer te koelen, en de zielen van den mijnen te paejen. Zoo tuimelden mijn gedachten, en ick wert van dollicheit vervoert; als mijn goedertiere moeder, noit te vore zoo bescheidelijck [1]) van my gezien, zich voor mijn oogen openbaerde, en by nacht in een helder licht verscheen; gelijck een Godin, en hoedanigh en zoo groot, als zy zich in den hemel vertoont; en my by de rechte hant vast houdende, en haren roosverwigen mont opdoende, aldus sprack: wat onmatigh een droefheit, zoon, maecckt u zoo bijster verbolgen? Hoe raest ghy dus? Of waer is de zorge vervaren, die ghy voor ons droeght? Wilt ghy niet liever eerst gaen zien, waer ghy Anchises, uwen afgeleefden vader, gelaten hebt? Of uw gemalin Kreüse noch in het leven zy, en uw kint Askaen? die al te zamen van Griecksche troepen rontom becingelt, en had 'er mijn zorghvuldigheit niet voor geweest, nu al van het vier en zwaert der vyanden verslonden waeren. Legh de schult niet op de schoonheit van de Spartaensche Helene, die ghy haet; nochte wijt het Paris, maer d'ongenade der Goden, die deze mogentheit uitrojen, en Troje, dat zoo hoogh stont, ter neder storten. Zie toe, want ick zal al de vochtige wolcken (die nu voor uw gezicht geschoven, uwe sterflijcke oogen rontom belemmeren en benevelen) verdrijven. Vrees nochte weiger uw moeders bevel en geboden te gehoorzamen. Hier, daer ghy al dit gevaert om verre geworpen, en de steenen van malkanderen geruckt, en wolcken van roock met stof gemengt ziet opdrijven; daer schud Neptuin met zijnen grooten drietant de muren, doetze uit hunne grontvesten spatten, en keert de gansche stadt het onderste boven. Daer staet de felle Juno vooraen, houdt de Sceesche poort in, en roept al razende, met den degen op zy, de troepen, waer mede zy het houdt, uit de schepen. Zie eens om, daer zit de Tritonische Pallas boven op den burgh, en blinckt in

[1]) *Bescheidelijck:* duidelijk.

eenen nevel, met het wreede hooft van Meduse voor haer. Vader Jupijn zelf moedight de Griecken, steecktze een hart onder den riem [1]), en ruit zelf de Goden tegens de Dardaensche soldaten op. Pack u ras wech, zoon, en geef het op. Ick zal u nimmermeer begeven, maer u veiligh in uw vaders huis leveren. Zoo sprackze, en verdween in de dicke schaduwe van den nacht. Toen verschenen my vervloeckte gedaenten, en de groote Goden, die Troje te vyant had. Toen zagh ick eerst geheel Ilium aen kolen leggen, en Neptuins Troje in den gront vergaen: eveneens gelijck wanneer d'ackermans, boven op 't geberghte, bezigh zijn om eenen ouden boom, daerze met bijlen slagh op slagh in hieuwen, om verre te rucken, die daer door staet en waggelt [2]) met zijn kroon, en dreight en helt, of hy vallen wil, tot dat hy allengs doorgehouwen, ten leste kraeckt, en van zijnen stam afgescheurt, in 't vallen eenen grooten slagh maeckt. Ick stijgh naer beneden, en red my onder Godts geleide door vier, door vyant: het krijghsvolck maeckt ruimbaen, en de vlam wijckt voor my 1).

Maer toen ick nu aen vaders huis en het oude hof quam, wou vader (om wien ick meest begaen was, en dien ick gaerne eerst boven op het geberghte wou brengen) na Trojes ondergangk niet langer leven, nochte in ballingschap gaen omsuckelen. Ghylieden, zeit hy, die noch in het beste van uw leven, en in uw volle kracht zijt, stelt ghy 't op een vlughten. Zoo het den Goden beliefde my langer in 't leven te sparen, zy hadden oock deze woonplaets om mijnent wil beschermt. Wy hebben meer dan genoegh aen eene verwoesting gezien, en het innemen der stede overleeft. Laet my hier voor doot en berecht leggen, en gaet wech. Ick zal my zelven met mijn eige hant ombrengen: de vyant my om de plonderaedje wel voorthelpen. Het graf te derven is van kleen belangk. Ick heb al overlangk in wederwil der Goden geleeft, en ieder in den wegh geweest; sedert de vader [3]) der Goden en Koningk der

1) Hier door bewogen, neemt hy de wijck, naer zijn vaders huis, om hem te bergen, 't welck Anchises weigert. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Steecktze een hart onder den riem:* moedigt hen aan.

[2]) *Waggelt:* staat te waggelen.

[3]) *Sedert de vader* enz.: Anchises was namelijk, omdat hij gestoft had op de liefde van Venus, door Jupiter met den bliksem getroffen en van 't gezicht beroofd.

menschen my met den donder sloegh, en met den blixem trof. By dit opzet bleef hy stip, en was niet te verzetten. Wy daerentegens, en mijn gemalin Kreüse, en Askaen, en al het huisgezin, met tranen op de wangen, baden vader, hy zou toch ons al te zamen niet met zich ten val brengen, nochte tegens het perssende nootlot aendringen. Hy slaet het echter plat af, en blijft by zijn voornemen, en zit daer hy zit. Ick loop weder naer de wapens 1), en wensch in mijn ellende om de doot: want wat raet, of wat uitkomst was 'er nu voorhanden? Meent ghy, vader, dat ick zonder u eenen voet over den drempel zou kunnen zetten? en laet ghy zulck een gruwelwoort uit uwen mont gaen? Belieft het den Goden, dat 'er van deze groote stadt niets overblijve; en hebt ghy dat vastelijck besloten; en lust het u dan u zelven en d'uwen in den ondergangk van Troje te brocken: door dien wech kunt ghy lichtelijck aen uwe doot geraecken. Pyrrhus, die den zoon in 's vaders gezicht, den vader voor het altaer nederhieuw, zal noch warm en doornat van Priaems bloet, terstont hier zijn. Hebt ghy, lieve moeder [1]), my daerom door vier en zwaert gered; op dat ick den vyant binnen in 't hof; op dat ick Askaen en mijnen vader met Kreüse, den eenen in 's anders bloet verslagen zou zicn? Wapen [2]), mannen, wapen! ons jongste tijt is gekomen, nu wy verwonnen zijn. Voert my weder onder de Griecken: laet zien of ick den strijt kan hervatten: wy zullen heden al te zamen niet ongewroken sterven. Daer op gordde ick weder het zwaert op zy, hing den schilt aen den slincken arm, en vloogh ten huize uit. Maer zie mijn gemalin Kreüse viel my in de deur om de beenen, en bleef 'er aen hangen, en hielt den kleenen Julus voor mijn aenzicht. Gaet ghy om te sterven, zoo neem ons mede, overal waer ghy henegaet: of indien ghy, die u des [3]) best verstaet, noch eenige uitkomst door de wapens verwacht, zoo bescherm voor al dit huis: voor wien wilt ghy den kleenen

---

1) Eneas belght zich des, stelt zijnen vader de genaeckende zwarigheit voor oogen, en vlieght gewapent ten huize uit: Kreüze hem na, en houdt hem vast. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Moeder:* Venus.

[2]) *Wapen:* te wapen.

[3]) *Des:* daarop.

Julus, voor wien uwen vader, en my, die dus lang uw vrouw was, hier laten? Zoo schreeuwende vervuldeze het geheele huis met heur misbaer; en daer op gebeurde strax iet zeltzaems, dat wonderlijck luit: want zie, tusschen ons beide, en voor d'oogen van ons, zijn bedruckte ouders, scheen 'er, boven van Julus kruin af 1), een licht te stralen, en een vlam, die zijn hair effen aenraeckte, onbeschadigt leckte, en om zijn hooft weiden gingk. Wy verschrickten, en sidderden van vreeze, en zochten den brant uit het hair te slaen, en 't heilig vier met water te lesschen [1]. Maer vader Anchises sloegh zijn oogen vrolijck ten hemel, hief zijne handen om hoogh, en sprack: almaghtige Jupiter, zoo ghy door iemants gebedt te bewegen zijt; sla uwe oogen op ons neder; meer bid ick niet: en zoo onze godtvruchtigheit des waerdigh zy, zoo help ons oock, o vader, en bevestigh dit voorspoock. Naulix sprack d'oude man dit, of de donder gaf terstont eenen slagh ter slincke zijde, en daer verschoot, by duister aen den hemel, een star, die, als een fackel, met eenen langen klaren staert voortliep. Wy zagenze helder, over het dack van 't huis hene, nederdalen, zich in het bosch van Ide verbergen, en een spoor achter laten, het welck een lange streeck licht van zich gaf, en overal een lucht van zwavel en roock. Vader dan hier door overtuight, recht zich overendt, roept de Goden, en bidt het heilige gestarrente aen. Nu, nu niet langer gesammelt; ick ben bereit u te volgen, waer ghy my leiden zult. O Goden van mijn vaderlant, behoedt mijn huis: behoedt mijn neefken [2]: van u komt ons dit voorspoock, en Troje staet in uw gewoudt [3]. Ick geef het gewonnen, zoon, en weiger geensins u gezelschap te houden. Zoo sprack hy, en men vernam den brant nu bescheidelijcker [4]) langs de vesten, en de viervloet

1) Toen wert Julus hooft van een licht beschenen, het donderde, en een starre verschoot, en daelde in het bosch van Ida neder: waer op Anchises zich getroost te vlughten, met zijnen zoon, die zich gewilligh toont, en orde stelt: doch mist in 't vlughten zijn beddegenoot: weshalve hy haer loopt zoecken, daer zijn huis in brant staet, en Fenix en Ulysses den roof bewaeren. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Lesschen:* blusschen.
[2]) *Neefken:* kleinzoon.
[3]) *Gewoudt:* geweld.
[4]) *Bescheidelijcker:* schielijker.

quam al dichter naer ons toewentelen. Welaen dan, lieve vader, laet ick u op mijnen hals nemen. Ick zal u op mijn schouders zetten, en die last wil my niet zwaer vallen. Het ga zoo 't wil; wy zullen een en het zelve gevaer loopen, en beide eenerleie uitkomst verwachten. De kleine Julus magh aen mijn zijde gaen, en mijn gemalin van verre op ons spoor volgen. Ghy dienaers, let op het geen ick u zeggen zal. Daer leit, wanneer men uit der stadt komt, een heuvel, en oude vervalle kerck van Ceres, waer by een oude cypresseboom staet, dien onze voorouders lange jaren uit godtvruchtigheit eerden: op die plaets zullen wy langs verscheide wegen by een komen. Vader, neem ghy het Heilighdom en de vaderlijcke Huisgoden in uwen arm: het waer een gruwel, dat ick, nu versch uit zoo zwaer een gevecht en moort gekomen, dit zoude aenroeren, eer ick in stroomwater afgewasschen ben. Aldus sprekende sla ick een rosse leeuwenhuit om hals en schouders, en vly my onder mijnen last. De kleine Julus geeft my de rechte hant, en volght vader en mijn gemalin met ongelijcke schreden, kort op de hielen. Wy spoeden door dicht beplante wegen, en ick, te vore geen snorrende schichten nochte dicke drommen van Griecken, die my gemoetten, schroomende, ontstel my nu voor een kleen windeken, en het ritselen van elck bladt baert achterdocht en vrees, te gelijck voor mijn gezelschap, en voor mijnen last. Nu was ick al aen de poort, en meende door al 't gevaer te zijn, wanneer my docht dat ick schielijck getrappel van voeten hoorde; en vader in het doncker omziende, riep: zoon, vlie, zoon, daer zijnze: ick zie beuckelaers flickeren en harnassen schitteren. Ick weet niet wat wangunstige Godtheit my, die sidderde, toen van mijn zinnen beroofde: want terwijl ick buiten 's weeghs ga, en van het gewoone padt afsla, weet ick, helaes! niet, of mijn gemalin Kreüse, my door den doot ontruckt, achterbleef, dan ofze van van het padt afdwaelde, of van vermoeitheit ergens gingk nederzitten; naerdien ick ze naderhant noit meer met mijn oogen zagh, en niet eens docht om naer heur, die ick nu eerst miste, eens om te zien, of om te dencken, voor dat wy quamen by den heuvel en de plaets, van outs her aen Ceres toegewijt. Toen wy endelijck hier al te zamen malkanderen by een vonden, ontbrack zy 'er alleen, en bedroefde het gezelschap, en haren zoon, en man. Wat Godt of mensch liet ick zinnelooze onge-

lastert? wat zagh ick in 't ondergaen der stede, dat my zoo hardt viel? Ick beveel Askaen, mijnen vader Anchises, en de Trojaensche Huisgoden aen mijne spitsbroeders, en verschuilze in een boghtigh dal. Ick schiet het blancke harnas aen, ty weder naer stadt toe, en ben getroost my op een nieuw in de zelve zwarigheit te steecken, gansch Troje op en neêr te loopen, en mijn leven weder in gevaer te stellen. Voor eerst ga ick naer de vesten, en by doncker naer de poort toe, daer ick uitgingk; en volgh by nacht het zelve spoor, waer langs ick quam; en zie rontom. Mijn hart ysde, overmits het overal zoo dootsch en naer was. Daer na begeef ick my wederom naer huis toe? ofze misschien, ofze derwaert gegaen moght wezen. De Griecken waren 'er in gevallen, en hielden het geheele huis in: de wint joegh het verslindende vier naer boven in top: de vlam sloegh ten dake uit, en de voncken vlogen in de lucht. Ick ga voort tot aen Priaems hof, en bezichtige den burgh. Fenix en de vervloeckte Ulysses, tot wachters gekoren, bewaerden alree den buit, in de ruime galeryen en Junoos vryburgh. Van allen kanten werden hier de Trojaensche schatten, uit de verbrande kercken gerooft, en de tafels der Goden, en bekers van louter gout, en geplonderde gewaden by een gesleept. Vrouwen en kinders staen 'er op een lange ry al bevreest rontom 1); ja ick verstout my oock by doncker geluit te slaen, en luitskeels langs de straet te krijten, en vergeefs t'elckens bedrucktelijck Kreüse Kreüse te roepen. Terwijl ick haer aldus zocht, en al razende, zonder ophouden, huis in, huis uit, door de stadt liep, verscheen my Kreüzes ongeluckige geest en gedaente zelf, grooter van gestaltenisse, dan ickze gekent hadde. Ick stont verbaest, mijn hair te bergh, en kon geen geluit slaen. Toen spracke my dus aen, en benam my de zorge met deze woorden: mijn lieve man, wat mooghtghe u te vergeefs aldus afslaven? Dit gebeurt niet zonder wil en beleit der Goden: en ghy mooght Kreüse niet van hier met u nemen: d'opperste hemelvooght laet u dat niet toe. Ghy moet lang in ballingschap omzwerven, en een wilde woeste zee overvaren. Ghy zult in Hesperie [1])

---

1) Terwijl hy zijn gemalin zoeckt, verschijnt hem haer geest, die den droeven vertroost, en zijn geluck spelt. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Hesperie:* van het westen in het algemeen.

belanden, daer de Lydische Tyber[1]) langkzaem afvloeit, door het vette lant, dat mannen uitlevert. Daer zal u weelde, een koningkrijck en Koningklijcke dochter ten deele vallen. Schrey niet meer om uwe beminde Kreüze: want ick, Dardans afkomst en Venus schoondochter, zal de trotse gebouwen der Myrmidonen en Dolopen niet zien; nochte Grieckschc Jofferen gaen dienen; naerdien de groote Moeder der Goden my hier in dit gewest met der woon houdt: nu vaer wel, en volhardt in de liefde van ons beider zoon. Toenze dit gezeit hadde, verlietze my, die vast weende, en noch veel zeggen wou, en zy verdween in de dunne lucht. Driewerf pooghde ick toen haer t'omhelzen: driewerf greep ick vergeefs naer heuren geest 1), die my, gelijck een lichte wint en vlugge slaep, ontglipte.

De nacht aldus doorgebroght, zoo koom ick endelijck weder by mijn volck 2), en bevinde met verwondering, dat hier zoo groot een menighte en nieuw gezelschap van mannen en vrouwen en jonge jeught by een gekomen is; een deerlijcke[2]) hoop, vergadert om in ballingschap te gaen. Zy waren van alle kanten verzamelt, bereit goet en bloet by my op te zetten, en over zee te volgen, in wat lant ick hen voeren wou: en nu rees de morgenstar op den hoogen top van Ide, en voerde den dagh aen. De Griecken hielden de poorten bezet; en daer was geen hulp te verwachten; dies nam ick de wijck, en gingk, met mijnen vader op den hals, naer het geberghte toe.

---

1) Gelijckenis. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Eneas geraeckt weder by de vlughtelingen, bereit hem te volgen: dies neemt hy de wijck. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *De Lydische Tyber:* de Etruriërs waren, volgens een oude overlevering, uit Lydië herkomstig, en vandaar werd aan den Tiber de naam van *Lydische*, d. i. „Etrurische" gegeven.

[2]) *Deerlijcke:* deerniswaardige.

Abr a Diepenbeke delin. Petr. de Iode sculp

HET DERDE BOECK.

INHOUDT.

Eneas, na Trojes val, alle zijne lantslieden, van vier en zwaert noch overgeschoten, by een verzamelt, en, onder Antander, een vloot van twintigh schepen gebouwt hebbende, steeckt eerst over, in Thracie, daer hy den gront eener stede leggende, voor Polydoor, die van Polymnestor vermoort, hier noch spoockte, byster verschrickte; dies de helt naer Delos voer, en zich daer met Apolloos orakel beradende, en verstaende, dat hem d'oude moeder van zijn geslacht, dat is, 't eerste lant van des zelfs oirspronck, te zoecken stont; zoo streefde hy, door vader Anchises averechtse uitlegginge misleit, naer Krete: maer hier, na het stichten eener stede, oock met een zware pest geplaeght zijnde, zoo verliet de Vorst, door openbaringe zijner Huisgoden in den droom, dit Eilant, en zeilde naer Italie. Eerlangk stack een storm op, en de vloot dreef aen de Strofades, daer de Harpyen het volck quelden; dies gaf men zich naer Aktium, en vierde daer met zoenspelen zijn vaders jaergetijde, Jupijn ter eere. Van hier reisden zy langs Korcyre, en quamen in Epirus, staende toen onder 't gebiet van Helenus, Priaems zoon, na Pyrrhus doot aen Andromache getrouwt. Helenus onthaelde Eneas met alle beleeftheit, en spelde d'aenstaende zwarigheden, die hem, te water en te lande, over 't hooft hingen. De Helt uit Epirus gescheiden, en langs Tarentum, het voorste van d'Italiaensche kusten, gevaren, komt in dat gewest [1]) van Sicilie, daer de bergh Etna rijst, aendrijven. Hier neemt hy Achemenides, van Ulysses in 't Reuzenhol vergeten, op zijne bede, binnen 's boorts, na dat men, uit des zelfs mont, van der Reuzen wreetheit kennis kreegh; weshalve zy hun ancker lichtten, en noch gedachtigh aen Helenus waerschuwingen, het gevaer van Charybdis en Scylle schuwende, en de kusten van Sicilie omvarende, endelijck te Drepanum belandden; daer Anchises, zoo van hoogen ouderdom, als van langdurigh omsuckelen, ter zee afgemat, endelijck zijnen geest gaf. Toen Eneas van hier naer Italie zou varen, smeet Eool, de windtgodt, hem met onweder in Afrika, gelijck 't eerste boeck uitwijst.

Toen Troje lagh in d'asch, begaf hy zich op zee,
Belandde in Thracie, daer Polydoor noch waerde:
De Vorst berecht die ziel, niet zonder hartewee,
En zwerft, van kust tot kust, en vint de lang bezwaerde
Andromache, al een poos aen Helenus hertrouwt;
Die spelt hem zijn fortuin: zoo vaert men langs Tarenten,
En wint Sicilie, daer Polyfeem zich houdt,
En volght, vol wraecks, de vloot, met dolle dreigementen.
Men mijdt Charybde en Scylle, en wat men gaerne derft [2]);
Tot dat, te Drepanum, zijn troost, zijn vader sterft.

---

[1]) *Gewest:* deel.

[2]) *En wat men gaerne derft:* stoplap, om een rijm op *sterft* te bekomen.

Na dat het den Goden beliefde het Rijck van Asie en Priaems onderzaten zoo onnozel [1]) uit te rojen 1); en Ilium, dat trotse hof, nederplofte, en de gansche stadt Troje, door Neptuin opgebouwt, ter aerde lagh en smoockte: zoo worden wy door de goddelijcke wicheleryen aengedreven, om langdurigh in ballingschap omzwervende, ongebouwde landen te zoecken: wy bouwen een vloot in Frygie, by de stadt Antander [2]) zelf, en den bergh Ide, en vergaderen het volck by een, om op genade van 't nootlot uit te loopen, zonder te weten waer men zich zou nederslaen. Naulix was de lent en het voorjaer geboren, of Anchises, mijn vader, belaste op Godts geleide t' zeil te gaen 2). Toen verliet ick al schreiende den oever, en de haven van mijn vaderlant, en het velt, daer Troje stont; en voer, als balling 's lants, zeewaert in, vergezelschapt met mijne reisgenooten, zoon, Huisgoden en groote Goden.

Verre van hier bewoont en bouwt de Thrax nu een heel groot lant, dat Mars toegeheilight, en eertijts by den gestrengen Lykurgus [3]) geregeert wert. Van outs her stont dit lantschap en zijn gastvrye huizen voor de Trojanen altijt open, zoo lang het hun noch wel gingk. Ick vaer derwaert, en ter quader ure gelant, bouw hier d'allereerste stadt, in de boght aen zee, en noem de burgers Eneadynen [4]), naer mijnen eigen naem. Ick offerde aen mijn moeder Diane en de Goden, in welcker naem men dit werck begost: en slaghtte op het strant eenen witten

---

1) Na den ondergangk van Troje wordt Eneas, door d'orakels en voortekens der Goden, aengeport om in ballingschap te gaen. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Hy gaet t' zeil, belandt in Thracie, bouwt 'er een stadt, offert, en pooght tacken uit der aerde te trecken, die druipen van bloet. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Onnozel:* onschuldig.

[2]) *Antander:* beter *Antandrus*, een stad in Troas.

[3]) *Den gestrengen Lykurgus:* deze Lykurgus was een zoon van Dryos en Koning van Thracië. Zijn gestrengheid bewees hij daardoor, dat hij, de Thraciërs aan dronkenschap verslaafd ziende, al de wijnstokken door geheel zijn land liet uitroeien. Natuurlijk wekte deze doortastende maatregel den toorn op van Bacchus, die hem een dolheid aanjoeg, ten gevolge waarvan hij, altijd in den waan verkeerende, dat hij wijnranken wegsnoeide, eerst vrouw en kinderen aan stukken, daarna zichzelven de beenen afsneed en ellendig omkwam.

[4]) *Eneadynen:* Eneades was een stad in den Chersonesus, door Eneas gesticht, later door Cassander verwoest.

stier, voor den oppersten Koningk des hemels. Hier neffens rees by geval een heuvel, op wiens kruin een kornoelje- en myrteboom stonden, dicht van tacken, en naer [1]) van loof. Ick trat derwaert, en pooghde de groene struicken uit d'aerde te rucken, om d'altaren met bladen en ruighte te vercieren, en zie (my yst dit te verhalen) een wonderlijck voorspoock: want langs den boom, dien ick eerst uit den gront van zijnen wortel scheurde, droop zwart bloet, en d'aerde wert met etter besprengkelt. Al mijn leden sidderden van schrick, en mijn bloet wert koudt van angst 1). Ick vaer voort, om een taeje teen van noch eenen anderen struick te rucken, en d'oirzaeck dezer diepe geheimenisse naer te spooren; en uit de schorsse des anderen booms liep oock zwart bloet. Ick hier over vast malende met mijn zinnen, eerde de Boomgodinnen, en vader Gradivus [2]), beschermer der Thracische landouwen, op datze dit gezicht en voorteken ten beste wilden keeren: maer toen ick noch stijver trock aen den derden tack, en mijn knien met kracht tegens den zantgront aenzette (durf ick het zeggen of niet?) zoo wort 'er een jammerlijck gezucht uit het onderste van het graf gehoort, en my komt een stem ter ooren: Eneas, waerom verscheurt ghy my ellendige? Laet toch de dooden rusten. Zie toe, schen uwe godtvruchtige handen niet. Ick ben u zoo vreemt niet, maer een geboren Trojaen: dit bloet leckt uit dezen struick niet. Och, vlught uit dit moordadigh lant: vlught van dit goutgierigh strant: want ick ben Polydoor: het yzeren gewas van schichten, waer mede ick doorschoten ben, bedeckt my hier, en is met scherpe bouten opgegroeit. Toen rees mijn hair te bergh: ick verstomde, kost geen geluit slaen, en van angst om het hart beklemt, wist niet wat my te doen stont. Toen d'ongeluckige Priaem eertijts begost aen 't geluck des oorlooghs van Dardanie te mistrouwen, en 't belegh zijner stede te gemoet zagh, zont hy dezen Polydoor met eenen grooten schat van gout by den Koningk van Thracie, om daer heimelijck opgevoedt te werden. De Thrax, zoo ras de kans van Troje

---

1) Dies verschrickt hy, en hoort de stem van Polydoor, hier door Polymnestor vermoort: weshalve men geraden vindt dezen bodem te verlaten, en naer Delos vaert. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Naer:* somber.

[2]) *Gradivus:* bijnaam van Mars.

gekeert, en hun middelen gespilt waren, Agamemnons zijde (wiens wapens boven stonden) kiezende, paste op verbont nochte gastrecht; broght Polydoor om hals, en maeckte zich met kracht en gewelt meester van zoo veel gouts. O vervloeckte goutzucht, waer brengt ghy den mensch niet toe, wiens leven zoo kort is. Toen mijn schrick over was, verhaelde ick deze goddelijcke openbaringe eerst aen vader, daer na aen de hoofden des volcks, en verzocht hun meininge hier over te verstaen. Zy stemden uit eenen mont, dat men van dien verwaten bodem most wijcken, de plaets, door breuck van 't heiligh gastrecht geschonden, verlaten, en met de vloot voor wint afloopen. Wy vieren dan Polydoors lijckstaetsi; kruien geweldigh veel aerde by een, op zijn grafstede; stellen altaren met blaeuwe offerbanden en bruin cyppresseloof toe, om des overledens geest te pajen. De Trojaensche vrouwen staen daer rontom met hangenden haire, gelijck men gewoon is. Wy zetten dranckvaten op, die van laeuwe melck schuimen; brengen schalen met heiligh offerbloet; berechten alzoo de ziel des overledens, en nemen ons leste afscheit met luider stemme.

Hier na, zoo ras wint en weder dienen, storm en onweder over zijn, en een zuider koelte ons te schepe roept, begint het op strant te woelen: de maets winden de schepen af, en brengenze in het vlot. Wy varen de haven uit, en strant en steden deizen achterwaert. Midden in d'Egeesche zee wort een heiligh eilant [1]) bewoont, dat uit der mate Neptuin, den Zeevooght, en Doris, de moeder der Zeegodinnen, behaeght: en weleer driftigh rontom de kusten en stranden van Godt Apollo, dien godtvruchtigen schutter, vast gehecht wiert aen Gyarus, en het hooge Mykone; op dat het eens moght vast zitten, bewoont werden, en op geen buien passen. Ick zeil derwaert: en dees overlustige landouw verwellekomt de moegevare gasten in haer veilige haven; daer wy gelant zijnde, Apolloos geboortestadt eeren. Koningk Anius, t'effens Koningk des lants en Febus Priester, met offerbanden en den heiligen laurier om het hooft bevlochten, bejegent [2]) ons voort, en kent strax Anchises, zijnen ouden vrient. Hy geeft ons de hant, noodight ons by hem in

---

[1]) *Een heiligh eilant:* Delos.

[2]) *Bejegent:* ontmoet.

te gaen, en wy volgen hem op zijn huis 1). Ick eerde Apolloos tempel, van oude steenen opgebouwt; en badt vast: o ghy, die eertijts in Thymbre wiert aengebeden, verleen ons, vermoeit van omsuckelen, eens eenen eigen haert, en stadt, en kinders, en bestendige vesten. Behoe het andere [1]) Pergamum, en overschot van Troje, der Griecken handen en den zwaerde van den ongenadigen Achilles ontvloden. Wien volgenwe best? waer gebiet ghy ons hene te gaen? waer neder te slaen? o vader, geef ons een teken, en stort ons uwen geest in, om uwen wil te vatten. Naulix badt ick dit, of het sidderde en beefde strax al wat hier ontrent was, de deuren en de laurier des Godts; de gansche bergh rontom begost te daveren, en de drievoet te loeien, zoo ras de kappel opensprong, Wy vielen op onze aenzichten plat neder, en deze stem quam ons ter ooren: o Dardans afkomst, die het zoo hardt hebt, het zelve lant, waer uit de stam uwer voorouderen eerst gesproten is, zal u, op uwe wederkomst, in zijnen vruchtbaren schoot ontfangen: vraegh naerstigh naer uw overoude moeder: daer zullen Eneas huis, en kints kinders, en hun nakomelingen over de gansche weerelt regeeren. Dit sprack Febus, en toen hoorde men een geweldige blyschap zich onder het getier mengen: al te zamen vragenze, wat dit toch voor muren mogen zijn: waer Febus de dolende gasten heneroept, en beveelt neder te slaen. Mijn vader de historien der oude schrijveren opslaende, zeide toen: ghy hoofden des volcks, hoort naer mijn rede, en luistert naer 't geen, waer op ghy uwe hoop mooght vestigen. Midden in zee leit Kreten, het geboorteëilant van den grooten Jnpiter; en in Kreten, de bergh Ida, en de plaets daer ons geslacht opgewieght wert: daer leggen hondert groote gebouwde steden, vruchtbaere landen; van waer mijn voorvader Teucer (zoo ick recht gedenck aen 't geen my gezeit is) eerst quam naer de Rheteesche kusten gevaren, en koos die plaets uit, om daer zijn Rijck te stichten. Ilium en de muren van Pergamum waren noch niet gebouwt, en zy bewoonden de lage dalen. Teucer voerde hier den godts-

---

1) Anius wellekomt daer Anchises en Eneas, die bidt Apollo om een geluckige reis, die raet hem naer het lant zijner voorouderen te trecken: waer by Anchises Kreten verstaet, en vermaentze derwaert te zeilen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Andere:* Latijn voor tweede.

dienst van Cybele, der Goden moeder, in; broght de Korybanten met hunne cymbalen in het woudt van Ide, en de geheime offerhanden op de baen; en sloegh de leeuwen in 't garreel voor den wagen der Godinne. Zijt deshalve wel getroost, en laet ons volgen de bevelen der Goden, onze aenleiders. Laet ons offeren, op dat ons de wint diene, en recht naer de Gnossische Rijcken toevoere: zy leggen niet wijdt van hier. De derde dagh (Jupijn de voorste [1])) zal de vloot voor Kreten op de reede leggen. Aldus gesproken hebbende, zoo slaghte hy het offervee, dat men den altaren schuldigh is; eenen stier voor Neptuin; eenen stier voor den schoonen Apollo; zwart vee voor het onweder; wit vee voor den Westewint, die hun dienen kon. Het gerucht loopt hier, dat Idomeneus [2]) d'overste met gewelt uit zijn vaderlant gedreven zy; de vyant de Kretensche kusten verlaten hebbe; en huizen en wooningen ledigh staen. Wy verlaten de haven van Ortygie 1), en vliegen over zee voorby Naxos, daer de Bacchanten op de bergen rinckincken; voorby het grasrijcke Donyse, Oliaros, en Paros, sneeuwit van marmersteen; langs de Cyklades op zee gestroit, en d'eilanden, op het water dicht by een gezaeit. De varende gasten roepen om strijt, en de maets porren elckanderen aen: lustigh mannen, dat loopt recht op Kreten naer onze voorouders toe. De wint van achter inblazende, jaeght ons voort, en zoo geraken wy ten leste aen de kust der oude Kureten, d'eerste bouwers van dit eilant. Daer behartighde ick den bouw der stede, waer naer men zoo zeer gewenscht hadde; en noemde het volck (met dien bynaem wel gedient) de Pergamasche burgery. Ick vermaen hen te

1) Men verlaet dan Ortygie, en komt in Kreten, daer Eneas een stadt bouwt, doch wort geplaeght: dies vermaent Anchises hen weder naer Ortygie om bescheit te varen: maer de Huisgoden verschijnen Eneas, spellen de toekomende heerlijckheit der Trojanen, en raden hen naer Ausonie te trecken. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Jupijn de voorste:* Latijn voor: onder leiding van Jupijn.

[2]) *Idomeneus:* deze was Koning van Crete geweest en had den Trojaanschen oorlog bijgewoond. Naar zijn vaderland terugkeerende, deed hij dezelfde gelofte als zijn tijdgenoot Jephta, en werd als Jephta gestraft. Immers, de eerste, die hem, toen hij behouden in zijn vaderland voet aan wal zette, ontmoette, was zijn zoon, dien hij, volgens zijn gelofte, aan Neptunus offerde. Zijn landgenooten, hierover verontwaardigd, dreven hem het eiland wederom uit, waarop hij zich naar Italië begaf en aldaar de stad Salente stichtte.

offeren, en slot en huizen te bouwen. De schepen waren nu bykans op droogh gezet, en d'arbeitzame jeught begost te hylicken, het nieuwe lant te ploegen, en te bezaeien, ick haer wetten voor te schrijven, en de huizen om te deelen; wanneer schielijck de lucht bedorf, en veltgewas en ooft bedorven [1]), en ons een uitdroogende en deerlijcke smet en sterfte dat jaer over den hals quam. De menschen, wien het leven nu luste, storven haestigh weg, of sloegen aen 't quijnen, dat hun de beenen nasleepten. In de hontsdagen verbrande al wat op het velt stont, het gewas verdorde, en de doove air leverde geen koren uit: Hierom raet ons vader weder, over zee naer het orakel van Ortygie te reizen, en Febus om hulp te bidden; te vragen, wat uitkomst hy ons, die niet langer voortkunnen, weet aen te wijzen; waer wy troost in onze ellende mogen vinden; waer wy best onzen koers naer toe zullen zetten. Het was nacht, en alle dieren lagen van den slaep bevangen; wanneer my docht dat de heilige beelden der Goden, en de Frygiaensche Huisgoden, midden uit den brant van Troje met my gesleept, voor mijn oogen stonden, daer ick lagh en sliep; en zy blincken heel helder, daer de volle maen te venster in scheen. Toen begostenze my aldus aen te spreken, en mijn hart met dusdanige woorden te verlichten: het geen Apollo u t'Ortygie, daer ghy hene wilt, zeggen zou, zie dat spelt hy hier ongevraeght, en zent ons naer uwen drempel. Wy volghden, na den brant van Dardanie, u en uwe wapens: wy hebben onder uw geleide, de bruizende zee met de vloot gemeten: wy de zelve zulle uwe nakomelingen ten hemel toe verheffen, en hunne stadt aen de heerschappye der weerelt helpen: sticht slechts de groote muren voor uwe groote erfgenamen, en zwicht niet voor de langdurigheit der ballingschappe. Ghy moet van woonplaets veranderen: Apollo van Delos riedt u niet naer deze kusten te trecken, of op den bodem der Kretensen neder te slaen. Een plaets is 'er, de Griecken noemenze Hesperie, een overout strijt-en-vruchtbaer lant: die van Oenotrie hebben het eerst bewoont; nu zeit men dat hunne nakomelingen dit Italie, en het volck Italianen noemden, naer den naem van hunnen Vorst: dat is ons eigen erfgoet, en de rechte rustplaets:

---

[1]) *Bedorven*: bedierven.

hier behoorde Dardaen [1]) t'huis, en vader Iäsius [2]), uit welcken Vorst en stam wy gesproten zijn. Nu welaen, rijs op, en draegh dit ontwijfelbaer berecht blijdelijck uwen afgeleefden vader over. Ga hene, zoeck Korithum [3]) en Ausonie. Jupijn weigert u den Dikteeschen bodem [4]). Ick verschrickte van dat gezicht, en de stem der Goden: want het was geen droom; maer my docht dat ick hun aenzichten ooghschijnelijck kende; en de tronien, en de hoofden met tulbanden bevlochten, dicht voor mijn oogen tegenwoordigh zagh: toen brack my het koude zweet over al mijn lichaem uit. Ick vliegh ten bedde uit, hef mijn beide handen en hart al biddende ten hemel, en offere onbesmette dranckoffers op d'altaren. Na het offeren verwittigh ick vrolijck Anchises al mijn wedervaren, en vertel hem dit van stuck tot stuck. Hy kent strax de dubbele afkomst, en beide de ouders, en hoe hy door een nieuw misverstant der oude plaetsen bedrogen zy; en zeit: o mijn zoon, die in 't rampzaligh belegh van Troje geoefent zijt; Kassandre alleen spelde my zoodanige ongevallen: nu herdenck ick, hoe zy profeteerde, dat deze landen onzen geslachte belooft waren, en hoe menighmael zy het Italiaensche Rijck in den mont hadde: Maer wie kost toen gelooven, dat de Trojanen noch in Hesperie zouden belanden? of wie zoude toen het waerzeggen van Kassandre geacht hebben? Laet ons dan naer Febus luisteren, en van hem geraden, het beste volgen. Zoo spreeckt hy, en wy gehoorzamen blygeestigh zijn bevel. Wy scheiden oock van deze stadt, laten weinigen van den onzen achter, gaen t'zeil, en loopen met den hollen balk over den woesten waterplas. Na dat de schepen zoo diep in zee gesteken waren 1), dat men langer geen

---

1) Men steeckt in zee, en geraeckt in de Strofades, by de Harpyen, die bespringen de tafels der vlughtelingen, doch worden verjaeght, dies deze gedroghten verbittert, hun den toekomenden honger spellen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Dardaen:* Dardanus was, volgens sommigen, uit Italië herkomstig.

[2]) *Iäsius, uit welcken Vorst* enz.: de laatste woorden behoorden niet op *Iäsius* te slaan; want Eneas en de zijnen spruiten niet uit dezen, maar uit Dardanus voort. De schuld ligt echter niet bij Vondel, maar bij Vergilius, wiens uitdrukking te dezer plaatse min juist is.

[3]) *Korithum:* een stad in Etrurië.

[4]) *Den Dikteeschen bodem:* Creta, aldus naar een gebergte aldaar genoemd.

lant en niet dan water en wolcken zagh, hing my een blaeuwe [1]) regenbui en doncker onweder recht boven 't hooft, en het water begost 'er schrickelijck duister uit te zien. Terstont stack de wint op, de baren gingen hol, en wy geraeckten door het ongestuimigh weder van een. De lucht wert doncker, en het regende zoo dicht, dat het nacht scheen, en men geenen hemel bekennen kost: het weerlichte, blixemde, donderde uit de wolcken, slagh op slagh. Wy werden uit onze streeck gesmeten, en wisten niet waer wy henedreven. Palinuur [2]) zelf kon aen den hemel niet ramen of het dagh of nacht, nochte waer hy verzeilt was. Aldus hobbelden wy by de gis, drie dagen en drie nachten, blindeling op zee, zonder zon of maen of starren te zien. Ten vierden dage docht ons eerst, dat het lant begost op te hoogen, de bergen van verre zich op deden, en eenen roock van zich gaven. Men strijckt de zeilen, en valt aen de riemen. De bootsgezellen sloffen niet, en roeien dat het kraeckt, en het water schuimt, en vegen den blaeuwen plas. Ick landde eerst behouden in de Strofades, eilanden, die in de groote Iönische zee gelegen, in het Grieckscn zoo geheeten worden. De vervloeckte Celeno [3]) en andere Harpyen nestelden hier, sedert Fineus hof voor haer toegesloten wiert, en zy vol schricks daer van de tafels gejaeght werden. Wie zagh oit boozer gedroghten, of moordadiger pest, of de goddelijcke wraeck zich uit den afgront der helle schrickelijcker openbaren. Die vogels hebben maeghdetronien, eenen stinckenden buickloop, kromme klaeuwen, en haer aengezicht ziet altijt bleeck van honger. Toen wy herwaert gevoert, de haven ingeloopen waren, gingk een hoop ossen en bocken en geiten by driften langs het velt weeligh grazen, zonder datze iemant gade sloegh. Wy vielen 'er met ons geweer op aen, en beloofden den Goden en Jupijn zelf hun genot van dien buit. Daer na deckten wy den disch in de boght van het strant, en brasten van dien leckeren kost. Maer deze Harpyen schoten 'er terstont van de bergen vreesselijck op aen, en sloegen de vleugels tegens een, dat het klapte. Zy gingen met den kost strijcken, besmetten met haer vuile kraeu-

---

1) *Blaeuwe:* Latijn voor grauwe.
2) *Palinuur:* de stuurman.
3) *Celeno:* een der Harpyen, roofmonsters, half mensch, half vogel.

wels al watze aenraeckten, en gaven eenen boozen stanck, en ysselijck geschal van zich. Wy gingen noch eens de maeltijt bereiden, diep binnewaert in een spelonck, rontom met geboomte en nare schaduwen bedeckt, en staken het vier op d'altaren aen. De snorrende vlught quam noch eens, uit verscheide hoecken en heimelijcke holen, met haer scherpe pooten om buit aengevlogen, en besoedelde de spijs met den beck. Toen belaste ick mijnen reisbroederen, datze hun geweer zouden gereet houden, om onder dien bezeten hoop te smijten [1]). De maets zijn gereet, en verbergen degens en rondassen heimelijck onder het gras. Zoo ras men, in de boght van het strant, aen het gerucht vernam, datze weder quamen aensnorren, stack Miseen, om hoogh daer hy wacht hielt, de trompet. De maets vallen 'er op in, voeren hier eenen nieuwen krijgh, en willen die snoode zeevogels met de sabel te schande maecken; maer het scherp van 't geweer stuit op pennen en pluimen af, zonder den rugh te quetsen: zy gaen decken in de lucht, slaecken den half gegeten roof, en laten al de tafels van hare kraeuwels leelijck bemorst. Celeno, die altijt onweer kraeit, ging alleen op een hooge rots zitten, en schudde aldus haren krop uit: o ghy nakomelingen van Laomedon, komt ghy ons oock beoorlogen en bevechten? en wilt ghy d'onnozele Harpyen uit haer vaderlant jagen, om uw ossen en koeien, hier geslaght? Luistert nu hier na, en let op mijne woorden. Ick d'outste der Razernyen, openbare u het geen d'almaghtige vader aen Apollo, en Apollo my voorspelde. Ghy vaert naer Italie, en zult 'er als wint en spoet u dienen, oock belanden, en wel de haven bezeilen; doch niet eer de muren der beloofde stede voltrecken, voor dat d'afgrijsselijcke honger, en 't ongelijck ons met den degen aengedaen, u perssen in de tafelen te bijten, en die te verslinden. Zoo sprackze, en vloogh boschwaert in. Mijnen reisbroederen wert het bloet terstont koudt van schrick: het hart ontzonck hun, en zy bevelen niet meer met wapenen, maer met gebeden en beloften om vergiffenis aen te houden; het zy dit Godinnen of vervloeckte en vuile vogels zijn. Maer vader Anchises bidt op het strant de groote Goden met opgestreckte handen, en beveelt het volck naer den eisch der zaecke

---

[1]) *Smijten:* slaan.

te offeren. O Goden, belet die dreigementen: keert zulck een ongeval van onzen hals af; laet u verzoenen, en verschoont de godtvruchtigen. Daer op beveelt hy de schepen t'ontmaeren [1]), touw en takel klaer te maken, en den schoot te vieren. De wint zet de zeilen uit 1): wy bruizen door de schuimende baeren, en zetten onzen koers derwaert aen, daer wint en stuurman ons voeren willen. Alreede deed het boschrijcke Zacynthus zich midden in zee op, en Duluchium, en Samos, en Neritos met zijn steile rotsen. Wy vermijden de klippen van Ithaka, het Rijck van Laërtes, en vervloecken het lant, daer de wreede Ulysses gewonnen en geboren is; en eerlang ziet men de toppen des berghs Leukas door de wolcken uitsteken, en Apolloos kerck, gebouwt op de steenrotsen, waer voor de bootsgezellen yzen, doet zich op. Wy moegevaren loopen hier naer toe, en bezoecken het stedeken. De schepen leggen aen strant voor ancker. Ten lange leste buiten hoop aldus gelant zijnde, verzoenen wy Jupijn met offerhanden, ontsteken d'altaren, verplichten ons door beloften, en vieren, by de kaep van Aktium, de Trojaensche feestspelen. De reisgenooten naeckt met olie bestreken, worstelen naer der voorouderen wijs om strijt. Zy zijn verheught, datze zoo vele steden, onder het gebiet van Argos staende, ontkomen en midden door hun vyanden hene geraeckt zijn. Ondertusschen was het jaer verloopen: de zon hadde haer ronde gedaen; en met den Noorden wint bevroos het water in den kouden winter. Ick hang aen de posten eenen koperen schilt op, dien de groote Abas plagh te voeren, en zet 'er dit vaers by, om de zaeck kenbaer te maken: Eneas wijdt [2]) dien schilt, de Grieckse zege ontruckt. Daer na beveel ick hen uit de haven te zeilen 2), en op de doften [3]) neder

---

1) Men vaert van hier, voorby Zacynthus, Duluchium, Samos, en Ithaka, naer Leukas, en viert by Aktium de spelen van Ilium. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Van hier varenze langs Epirus de haven van Chaonie in, en komen te Buthrotum, daer Andromache Eneas aenspreeckt, die naer heur avontuur vraeght, het welck zy verhaelt. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Ontmaeren: maren* is 't zelfde als *meeren*, d. i.: een schip met touw vastleggen.

[2]) *Eneas wijdt* enz.: deze zelfde Alexandrijn wordt in de vertaling in versmaet teruggevonden.

[3]) *Doften:* roeibanken.

te zitten. De maets roejen, en vegen door zee om strijt: Wy verliezen de hooge sloten der Foacenzeren uit ons gezicht, varen langs Epirus, zeilen de haven van Chaonie in, en gaen den bergh op, in de stat Buthrotum.

Hier hooren wy ongelooflijcke dingen, namelijck, dat Helenus, Priaems zoon, gehuwt aen de gemalin van Pyrrhus [1]), Eakus afkomst, met des zelfs scepter over de Griecksche steden regeere, en Andromache aen eenen Trojaen hertrouwt zy. Ick stont stom van verwondering, en mijn gemoedt blaeckte van groot verlangen, om dien man aen te spreken, en kennis van zoo groot een avontuur [2]) te nemen. Ick ga van de haven, en laet de vloot aen strant. Juist by geval was Andromache toen bezigh, om voor Hektors gebeente, op zijn jaergetijde, offerspijs en lijckgaven te offeren, buiten de stadt, in het woudt, by den vliet, naer Simoïs genoemt; en zy riep Hektors geest naer het looze graf van groene zoden toe, waer op zy een paer altaren wijdde, om het lijck te beschreien. Zoo ras zy my zagh aenkomen, met Trojaensche lijfwacht bestuwt, ging het haer aen de zinnen, en zy versloegh door die onverwachte bejegening zoo bijster, datze stockstijf stont en keeck, en over al haer lichaem zoo koudt als ys wert: zy zeegh ter aerde neder, en sprack na een lange poos naulix aldus: o Godin Venus zoon, zie ick uwen schijn, of zijt ghy zelf de bode? Leeft ghy in der daet? of zijt ghy uit der tijt, waer is mijn Hektor dan? Zoo sprackze, en weende en huilde zoo bitterlijck, dat het door al het woudt klonck. Naulix kan ick haer, die de droefheit aen de zinnen gaet, antwoorden, en zelf ontroert, sta en stamer nu en dan een woort: noch leef ick, doch dit leven valt my zuur genoegh. Twijfel daer niet eens aen; want het geen ghy ziet is geen spoockery of bedrogh. Ey, wat geval heeft u, van zoo groot eenen man berooft, hier opgeholpen? of wat fortuin zet u weder in uwen ouden staet? Verwarmt Andromache, Hektors weduwe, Pyrrhus bedde? Zy sloegh beschaemdelijck haer oogen neder, en sprack flaeuhartigh [3]): och, Polyxena, Priaems dochter, ghy alleen waert

---

[1]) *De gemalin van Pyrrhus:* Andromache, de weduwe en Hektor.
[2]) *Zoo groot een avontuur:* in den samenhang, waar het in voorkomt, beteekent dit: zulk een gelukkige en tevens zonderlinge lotsverwisseling.
[3]) *Flaeuhartigh:* neerslachtig.

geluckigh boven alle anderen, die verwezen wiert, om op uw vyants graf, onder de hooge muren van Troje, te sterven, en niet om by lotinge met eenen vreemdeling te paren, nochte als slavin eenen triomfeerenden heer t'omhelzen. Wy na het verbranden onzes vaderlants, door zoo vele baren omgesleept, mosten in slavernye een vrucht ter weerelt brengende, noch den hoon van Achilles bloet inkroppen, en den hoovaerdigen jongelingk [1]) naer d'oogen zien; die sedert, te Lacedemon met Hermione, Ledaes dochter [2]), getrouwt, my, zijn dienstmaeght, aen zijnen dienaer Helenus overliet: maer Orestes blakende van vierige liefde tot zijne geschaeckte bruit, en aengeprickelt van de Razernyen, wreecksters zijner moederslaght [3]), beloert hem op zijn onverhoedste, en vermoort den zoon voor het altaer; gelijck zijn vader Achilles oock voor het altaer sneuvelen most. Door het sterven van Neoptolemus verviel een deel zijns gebiets aen Helenus, die Chaonie en 't geheele lant naer Chaon den Trojaen noemde, en de Pergama en den burgh Ilium op deze heuvels bouwde [4]). Maer zegh my toch eens, wat avontuur, wat wint voerde u herwaert? of wat Godt zette u onverhoets hier aen onzen oever? Hoe vaert Askaen? Leeft het kint noch? Is het noch wel te pas? dat kleentje, waer van Kreüze gelagh [5]), toen Troje in lichten brant stont? Denckt de knaep noch wel om zijn verloren vaderlant? Hoe vaert het [6])? Aert het oock naer de vromicheit van Eneas, zijnen vader, en de manhaftigheit van Hektor, zijnen oom? Dit verhaeldze al schreiende, en weende bijster, doch te vergeefs; als de helt Helenus, een zoon van Priaem, met eenen grooten stoet vergezelschapt 1), daer van de muren aenquam, zijne lantsluiden kende, vrolijck naer de stadt leide, en onder

---

1) Ondertusschen komt Helenus zijne lantslieden wellekomen, en in 't hof onthalen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Den hoovaerdigen jongelingk:* Pyrrhus of Neoptolemus.

[2]) *Hermione, Ledaes dochter:* lees: *kleindochter.* Helena, Leda's dochter, was de moeder van Hermione.

[3]) *Moederslaght:* moedermond.

[4]) *Bouwde:* nabootste.

[5]) *Gelagh:* in de kraam lag.

[6]) *Hoe vaert het:* waarschijnlijk veranderde Vondel bij 't nalezen van zijn werk, in de vorige zinsnede, *kint* in *knaap*, zonder er acht op te geven, dat dan ook *het* hier in *hij* had moeten veranderd worden.

het kouten t'elckens most schreien. Ick ga voort naer het kleine Troje toe, en Pergamum, gesticht naer het groote, zoo dat men den droogen Xanthus, den hernoemden vliet, kennen kost. Ick omhels den drempel der Sceesche poorte, en den Trojanen wort mede huisvesting in de stadt hunner lantsluiden gegunt. De Koningk verwelkomdeze in de lange galeryen. Midden in het hof wort hun de wijn geschoncken, de spijs in goude schotelen aengerecht; en zy lieten de schalen rontom gaen. Men broght hier aldus twee dagen over, als de wint begost te waeien, en uit den zuiden in het zeil te blazen. Toen gingk ick Helenus, den waerzegger, aldus aen 1), en ondervraeghde hem op deze wijs: o inboorling van Troje, en Godtstolck, die Febus wil en zin, en u op den wichelstoel, de laurieren van Klarus [1]), gestarrenten, vogelezangk en voortekens der snelle vogelvlught verstaet; nu zegh my toch eens (want Apollo spelde my doorgaens [2]) een geluckige reis; en alle Goden rieden ons naer Italie te trecken, en veergelege landen aen te doen: Alleen Celeno, de Harpy, spelde ons een zeltsaem voorspoock, dat gruwelijck waer te verhalen; en voorzeide een zwaere plaegh, en afgrijsselijcken hongersnoot) wat gevaer staet ons eerst te vermijden? of wat koers houdt men best om zoo groot een ongemack t'ontgaen? Helenus, gelijck men gewoon is, eerst runders geslagen en geoffert hebbende, bidt de Goden om vergiffenis, ontsnoert d'offerbanden, en laetze om zijn gewijt hooft nederhangen, en leit my met een heel godtvruchtige bekommeringe beladen, voort met zijn eige hant naer Febus tempel, en de Priester spelt my daer na met zijne godtvreezende lippen deze dingen: o Godin Venus zoon, dewijl het openbaer is, dat ghy met 's hemels oversterck geleide over zee treckt, (aldus lot [3]) de Koningk der Goden uw nootlot en wedervaren 2); en hier op draeit de zaeck) zoo zal ick, om langkheit te vermijden, u kort afvaerdigen, en berichten, hoe

---

1) Eneas vraeght hem naer den veilighsten wegh, om in Italië te geraken. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Helenus dient hem op zijn vraegh, en wijst hem wegh en middel aen. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *De laurieren van Klarus:* Claros was een stad van Ionië, door de godspraak van Apollo beroemd.

[2]) *Doorgaens:* zonder ophouden.

[3]) *Lot:* beschikt door het lot.

ghy met min gevaers d'uitheemsche wateren mooght bevaren, en in de haven van Ausonie nederslaen: want de Schickgodinnen beletten Helenus verder kennis te nemen, en Juno, Saturnus dochter, verbiet dit te melden. Voor eerst leit een lange ongebaende wegh en wijtstreckende landen tusschen dit lant en Italie, het welck ghy u inbeelt zoo dicht hier by te leggen; weshalve ghy uit onkunde oock pooght de naeste havens in te loopen. Ghy moet noch eerst met riemen in de Siciliaensche golven plenssen [1]), en met de schepen de zoute zee van Ausonie, en den jammerpoel, en het eilant van d'Eëesche Circe bezoecken, eer ghy veiligh een stadt in uw lant mooght stichten. Ick wil u mercktekens aenwijsen: prentse slechts wel vast in uwe gedachten. Wanneer ghy vast met bekommeringen beladen, een geweldige groote witte zeuge op d'aerde zult vinden leggen, met dartigh witte biggen om haer spenen, daer zy die geworpen heeft, onder de willigen, op den oever des onbekenden vliets; op die plaets zult ghy de stadt stichten: daer zult ghy na zoo veel omsuckelens gerust leven. Zijt niet eens verschrickt voor de tafelen, waer in ghy van hongersnoot bijten zult: het nootlot zal u den wegh banen, en Apollo nu van my aengebeden, zich daer tegenwoordigh laten vinden. Maer wacht u voor de landen en stranden van Italie, die hier naest aengelegen [2]), van onze golven begoten worden: alle die steden worden van boosaerdige Griecken bewoont. De Lokren [3]), van Naryx overgekomen, hebben hier steden gebouwt; en Idomeneus van Lyktus houdt den Salentijnschen bodem met soldaten bezet. Hier staet het kleine stedeken Petilie, gesterckt met zijnen muur, van Filoktetes, den Melibeeschen Vorst opgetrocken. En wanneer uwe vloot de zee over geraeckt is, en ghy vaerdigh staet om voor de gebouwde altaren, u van uwe beloften op het strant te quijten; zoo bedeck uw hair met eenen purperen sluier, op dat, onder de heilige brantofferhande, den Goden ter eere ontsteken, u geen heilooze gedaente bejegene, en den godtsdienst steure. Deze manier zult ghy zelf met uwe reisgenooten in 't offeren onderhouden. Laet uwe nakomelingen by dezen zuiveren Godtsdienst

---

[1]) *Plenssen:* plassen.
[2]) *De landen.... hier naest aengelegen:* de oostkust van Italië.
[3] *De Lokren:* of *Lokriërs,* waarover Ajax, de zoon van Oïleus, het bevel voerde.

blijven. Maer wanneer de wint u, na uw vertreck, aen de kust van Sicilie gevoert hebbe, en d'inham van 't enge Pelorus begin te sluiten; hou dan aen uw slincke hant naer lant toe; vaer dan liever verre om, en hou in zee naer de slincke hant toe: wacht u voor het water en strant, aen de rechte zy. Men zeit dat hier eertijts beide de landen aen malkandere vast (zoo kan de tijt van langer hant de dingen veranderen) door het gedruis en woest gewelt des waters van een gesprongen zijn, en de zee met kracht tusschen beide inschietende, de Hesperische zijde van Sicilie afscheurde, en landen en steden door een smal strant scheidende, midden door die twee met een eng water quam aenbruisen. Scylle bezet de rechte, d'ontembare Charybdis de slincke zijde, en slorpt de woeste baren schichtigh driewerf in den diepen maelstroom des afgronts, en braecktze desgelijcks weder naer de lucht, en geesselt de starren met schuim: maer Scylle, die haer hooft te water uitsteeckt, en de kielen op de klippen ruckt, zit in haere spelonck en heimelijcke schuilhoecken vast. Zy heeft een menschen aenzicht, en is tot den navel toe een maeght met blancke borsten: het onderlijf is een geweldigh zeegedroght, een wolfsbuick, waer aen een dolfijnsstaert hangt. Het is beter te verletten, en verre buiten Sicilie omloopende, den waterkant van Pachijn, een' driehoeck van Sicilie, langs te varen, dan eens de wanschape Scylle in haer woest hol te zien, en de steenrotsen, die tegens haer blaeuwe waterhonden aenbassen. Behalve dat, indien 'er eenige voorzienigheit, eenige oprechtheit by Helenus den waerzegger is; indien Apollo door zijnen mont waerheit spreeckt; zoo moet ick, o zoon van Venus, u een eenige zaeck, een eenigh ding boven al te vore zeggen, en noch eens wel te dege en meer dan eens vermanen. Voor eerst aenbidt en stort uwe gebeden uit voor Juno, die groote Godin. Draegh Juno gewillighlijck uwe beloften op, en smijt die maghtige vrouw met ootmoedige offergaven over stach [1]: zoo zult ghy Sicilie achter u latende, ten leste behouden aen de grenzen van Italie belanden. Wanneer ghy daer gevoert, de stadt Kuma genaeckt, en de meeren aen Apollo toegewijt, en de bosschen,

---

[1]) *Smijt die... vrouw... over stach:* zeemans-uitdrukking, bij Vondel meermalen voorkomende, doch hem te dezer plaatse waarschijnlijk uit de pen gevloeid, zonder dat hij er bij nadacht hoe zonderling hij die te pas bracht.

die rontom den jammerpoel [1]) ruischen; dan zult ghy de zinnelooze Waerzeghster zien, die diep onder de klip elck zijn avontuur spelt, en letters en namen op bladers schrijft. De Maeght weet al de vaerzen, dieze op bladers schrijft, op een zekere maet te schicken, en laetze in 't hol opgesloten leggen. De bladers blijven stil op hunne plaets, en wijcken uit hun orde niet: maer zoo dra de deur ontsloten, een luchtje daer onder blaze, en de toght de lichte bladers verstroie; zoo wil de Sibyl dat vervloge loof nimmermeer weder in haere spelonck nemen, nochte op zijne plaets schickende, tot een vaers passen: dan gaen de lieden radeloos wegh, en vervloecken den tempel der Sibylle. Hier zult ghy zoo veel wercks niet maken van een luttel tijts te spillen; hoewel de maets u stijf aenporren, om t'zeil te gaen, en het recht voor wint is; of ga eerst naer de Waerzeghster toe, en bidt haer, dat zy u geluck zegge, en gewilligh hooren late wat u beschoren zy. De Priesterin zal u kort afvaerdigen, d'Italiaensche volcken leeren kennen, den toekomenden oorloógh spellen, en melden op welcke wijze ghy alle voorvallende zwarigheit kunt vermijden, of uitharden; en om d'eerbiedigheit haer toegedragen, u een spoedige reis verleenen. Zoo veel stontme vry u mondeling te vermanen. Nu ga hene, en verhef het wijtvermaerde Troje door uwe vromigheit ten hemel toe. De Waerzegger my dit minnelijck aengedient hebbende 1), beval gaven van goudt en ingeleit ivoir gewrocht, te scheepe te brengen; en bevrachte de vloot met geweldigh veel zilverwercks, en Dodoneesch koper, en een pantser, drie dick van goude malien, en eenen braven helm met een pluimaedje verciert, wapens van Neoptolemus nagelaten. Oock beschonck hy vader, en zette hem paerden en hoplieden by. Hy verzagh en bezorghde ons en het bootsvolck oock met roeituigh en scheepstuigh. Ondertusschen beval Anchises de zeilen klaer te maecken, om niet te verletten, zoo dra de wint dienen wou, en de Godtstolck sprack vader zeer eerbiedighlijck aldus aen: o Anchises, die gezien by de Goden, waerdigh waert met Venus zoo geluckigh te paren, en twee-

---

1) Na deze vermaninge beschenckt Helenus hem rijckelijck, en Andromache het kint Askaen, en Eneas neemt verlof. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Den jammerpoel:* het meer Avernus.

mael in den ondergangk van Troje geborgen wiert; zie daer leit Ausonie voor u open: zeil vry derwaert; en al leit het dicht voor u, nochtans is het noodigh om te varen [1]. Dat gedeelte van Ausonie, daer Apollo u naer toe wijst, leit verre. Ga hene, zeit hy, o gezegende door uw zoons godtvruchtigheit; wat houde ick u langer met woorden op, en belet de vloot, nu de wint dienen wil? Andromache niet weiniger bedruckt, toen het op een scheiden gingk, broght geborduurde kleeders, welcker inslagh van gout was, en eenen Frygiaenschen rock voor Askaen: en gaf Helenus, in miltdadigheit van heerlijcke giften, niet toe, en bestopte het kint met kostelijck borduurwerck, en sprack: o jongske, aenvaert tot een gedachtenis het geen ick met mijn eige hant wrocht, en gedenck moey Andromache, Hektors gemalin, hier by, en het goede hart, dat zy u toedraeght: aenvaert de leste gaven van uw maeghschap: o eenige van 't maeghschap, die mijnen Astyanax gelijckt: zoo was hy van oogen, zoo van opzicht en wezen; en nu zoude die bloem, even out als ghy, te gelijck met u opluicken. Ick op mijn vertreck staende, sprack hen noch voor het leste aen, terwijl de tranen over mijn wangen liepen: nu vaert wel in der eeuwigheit: ghy hebt uwen noot verwonnen: wy moeten noch van 't eene gevaer in 't ander omsuckelen: uw rust is al geboren: ghy behoeft geen zee te ploegen, nochte naer het eeuwigh deizende [2]) lant van Ausonie om te zoecken. Ghy ziet hier Xanthus, en het nieuwe Troje met uwe eige handen gebouwt; doch ick wensch met eenen bestendiger zegen, en den Griecken min in den wegh dan d'oude stadt. Wanneer ick den Tiber ingevaren, de landen naest aen den Tiber gelegen, en de muren aen mijne lantsluiden geschoncken, kome te zien; dan zullen wy namaels de steden, en volcken van Epirus en Hesperie (die elckandere in maeghschap en bloet bestaen, en eertijts uit Dardaen en eenen zelven stam gesproten, oock een zelve avontuur uitstonden) door den bant van vrientschap vereenigen, en beide de Trojens in een smelten: doch dat blijve onzen nakomelingen bevolen.

---

[1]) *Is het noodigh om te varen:* is het noodzakelijk er omheen te varen.
[2]) *Deizende:* wijkende.

Wy worden over zee gevoert langs Ceraunie 1), de kaep naest hier aen gelegen, en waer langs men naer Italie vaert, en de wegh te water ruim zoo kort valt. Middelerwijl daelt de zon, en de duistere schaduwe bedeckt de bergen. Wy loten om het roeien, en spoeien, en vallen in den schoot der gewenschte landouwe, langs het water; en ververschen ons op het drooge zant, daer de vermoeiden uitrusten. De nacht van de uren aengevoert, was noch niet aen de Noortlijn gestegen, als Palinuur, die nimmer slofte, van den bultzack oprees, zagh hoe de wint woey, en het hooft eens in de lucht stack om te luisteren, en te letten, hoe de starren aen den stillen hemel stonden. Hy zagh den Boer, en de natte Regenstar en beide de Beeren, en Orion in zijn gouden harnas. Na dat hy den hemel klaer en helder bevont, stack men de trompet van de kampanje, dat het klonck. Wy lichten onze ankers, en breiden de vleugels onzer zeilen uit, en spoeden voort. Nu begost de morgenstont te blozen 2), het gestarrente onder te gaen, als wy van verre donkere heuvels, en Italie, noch laegh voor ons leggen zagen. Achates riep eerst: Italie, Italie: al het bootsvolck groette Italie blijdelijck en met luider kele. Toen liet vader Anchises eenen grooten barckemeier [1]) vol wijn schencken, dat het schuimde, en om hoogh op 't achterschip staende, riep aldus de Goden aen: o Goden, die, te water en te lande, over wint en weder gebodt hebt, verleent ons spoedige reis: geef ons voor wint. De wint wackert aen: het koelt naer wensch: de haven leit dicht voor ons open, en wy krijgen den burgh van Minerve en hare kerck in 't gezicht. Het bootsvolck haelt de zeilen in, en went de voorstevens naer strant toe. De haven loopt van het oosten met een' boght binnewaert; de steenklippen daer dwers voor leggende, keeren de zoute baren, die hier op breken, dat het schuimt: de haven schuilt 'er achter: de rotsen, zoo hoogh als torens, reicken van wederzijde hare armen uit, gelijck

---

1) Men vaert neffens Ceraunie, en Palinuur let 's nachts op wint en weder. *Kantteekening der oude uitgave.*

2) Met den dagh komt Italie op, en zy begroeten Italie, en loopen d'eerste haven van Italie in; daer zagh Eneas vier witte paerden, een voorteken des toekomenden oorlooghs. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Barckemeier:* beker.

dubbele muren, en de kerck [1]) wijckt wat van den waterkant af. Hier zagh ick het eerste voorteken, vier sneeuwitte paerden, verre van elckandren, in 't velt het gras afsnoeien: en vader Anchises riep terstont: o uitheemsche landouw, ghy zeght ons oorloogh aen: paerden worden ten oorloogh toegerust: dusdanige dieren dreigen ons met oorloge: evenwel die zelve dieren gewenden naderhant den wagen te trecken, en onder het juck gespannen, naer den breidel te luisteren. Daer is noch hoop van vrede. Wy aenbidden de heilige Godtheit van de strijtbare Pallas, die d'eerste ons van blijschap juichende, verwellekomt. Wy behangen onze hoofden voor d'altaren met eenen Frygiaenschen sluier, volgens Helenus ernstige bevelen, en dragen de Grieeksche Juno haer brantoffer kerckplichtigh op. Zoo dra wy onze beloften geschicktelijck hebben volbroght, zetten wy den boeghspriet zeewaert in, en verlaten de huizen der Griecken, en de verdachte landen. Hier na ziet men den inham (magh men den roep gelooven) van Herkules te Tarentum 1). Lacinie, aen Juno toegewijt, hooght recht hier tegen over, en de sloten van Kaulonie, en Scylaceum, de kaep, waer op zoo menigh schip vergaet. Daerna ziet men van verre den Siciliaenschen Etna uit der zee opstijgen, en wy hooren een geweldigh zeegedruis van verre, en klinckende steenrotsen, en geluiden van stemmen op strant gebroken: de wadden huppelen op, en de barningen worden met zant gemengt. Toen zeide vader Anchises: gewisselijck dit is die Charybdis, dit zijn die klippen, die gruwelijcke steenrotsen, waer van Helenus my al wist te zeggen. Lustigh mannen, rept u, redt ons, en te gelijck aen de riemen. Zy volgen zijnen last, en Palinuur de voorste van allen, went het schip over backboort tegens de bruissende baren aen, en al de maets desgelijcks kiezen met roeien en zeilen de zelve zijde. De schepen rijzen, terwijl men omloopt, hemelhoogh, en dalen, zoo dra het water valt, tot in den diepen afgront. Driewerf hoorde men het geluit uit de holle rotsen opklincken: driewerf

1) Hier na zien de Trojanen Tarentum, Lacinie, Scylaceum, en den bergh Etna; dies raet Anchises Charybdis te vermijden, en zoo lant men in Sicilie. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Kerck:* tempel.

zagh men het schuim bersten, en de starren besprengkelen. Wy middelerwijl vermoeit, verliezen den wint, tegens den avont; en twijfelende waer wy henevaren, belanden aen de kust der Reuzen. Een geweldige zeehaven leit 'er, vry van storm en onweêr: maer Etna, dicht hier by gelegen, dondert en blixemt 'er gruwelijck, en bederft al wat 'er ontrent leit. By wijlen berst de bergh naer de lucht uit met een zwarte wolck en pickigen omdwarlenden smoock en gloeiende voncken; en worpt brandende klooten om hoogh, en lickt de starren met tongen van vlam. By wijlen braeckt hy rotsen en ingewant van den bergh afgescheurt, uit zijne keel, en haspelt krack op krack gesmolte steenen in de lucht, en bernt van den ondersten gront op. Men zeit, dat Enceladus lichaem, half gebrant van den blixem, onder dit gevaert beklemt leit, en de geweldige Etna boven op hem gepackt, zijne vlam ten geborste schoorsteenen uitsnuift; en zoo menighmael de Reus zijn vermoeide zijde rept, davert en loeit 'er geheel Sicilie af, en de hemel wort met roock bevlochten. Wy, dien ganschen nacht in de bosschen gescholen, moeten een onmenschelijcke spoockery uitstaen; en kunnen niet zien waer dat geluit herkomt: want daer scheen geen licht, nochte niet een heldere star aen den hemel, maer donkere nevels, en de duistere midnacht bewimpelde de maen met een wolck.

Des anderen daeghs begost het uit den oosten te dagen 1), en de dageraet schoof de vochtige schaduwe van den hemel; wanneer haestigh een zeltzaem en misselijck slagh van een mensch, en heel dor en mager, en deerlijck gekleet uit het bosch voor den dagh komende, zijne handen ootmoedigh naer het strant toe uitstreckt. Wy zien om, en vernemen een gruwelijcke morssicheit, den langen baert, en een deken vol klissen en doornen om 't lijf; voort scheen hy een Grieck. Dees, wel eer gewapent met zijnen vader naer Troje gezonden, de Dardanische draght en Trojaensche wapens van verre ziende, bleef verbaest door dat gezicht, een luttel stil staen: stracks daer na vloogh hy al weenende naer strant toe, en badt aldus: Ick bidde u, om Godts wil, om 't hemelsche licht der zonne, waer

1) Met den dagh komt hier Achemenides voor den dagh, bidt de Trojanen om mede te varen, en verhaelt Anchises zijn avontuur. *Kantteekening der oude uitgave.*

by wy leven, o Trojanen, neemt my t'scheep, en vervoert my waer het u believe: dat zal my genoegh zijn. Ick beken wel, dat ick een van de Griecksche vloot ben; en, als een soldaet, naer Trojes bederf stont: maer heb ick met dat schelmstuck den hals verbeurt, zoo smijt my in 't water; en verdrinckt my in de wilde zee: moet ick sterven, het zal my noch een troost zijn van menschenhanden te sterven. Zoo sprack hy, viel ons te voet, en bleef aen onze knien hangen. Wy porren hem te melden wie hy zy; uit wat bloet gesproten; wat avontuur hem hier jage. Vader Anchises geeft zelf den versaeghden jongelingk stracks de hant, tot zijn verzekeringe. Hy ten leste wat bedaert van zijnen angst, spreeckt aldus: Ick ben Achemenides, een spitsbroeder van den ongeluckigen Ulysses, en uit Ithaka, van mijnen armen vader (och, waer hy arm gebleven) Adamastus gesproten, met wien ick naer Troje trock. Mijn mackers deze bloetgierige spelonck ontvliedende, en van verbaestheit [1]) hunnen macker vergetende, lieten my hier in dit woeste Reuzenhol, een huis van binnen geweldigh groot en doncker, en morssigh van vuil bloet en bloedige spijs. De Reus zelf is bijster langk, en stoot zijn hooft aen de starren, en (o Goden, helpt die pest uit de weerelt) men durf hem naulix aenzien, naulix aenspreken. Hy leeft by ingewant en zwart bloet der ellendige menschen. Ick zelf zagh, hoe hy een paer van onze maets, met zijne vuist uit al den hoop opgegrepen, en midden in het groote hol op zijnen rugh leggende, tegens de steenrots aenklitste, dat het spatte, en al de vloer van bloet en etter dreef. Ick zagh oock, toen hy de zwart bebloede beenders en schenkels tusschen zijn tanden kraeckte, hoe de laeuwe leden noch lilden in zijnen mont. Dat kost Ulysses niet ongewroken aenzien, nochte d'Ithakaen vergat uit wraeckgierigheit in zoo groot een lijfsgevaer zich zelven met loosheit te behelpen: want zoo dra de Reus, zat van brassen, en in wijn verzopen, zijn hooft nederleggende, en zich in 't hol uitstreckende om te slapen, geweldigh veel etters en brocken, met bloedigen wijn gemengt, te keel uitbraeckte; zoo riepen wy met gebeden de groote Goden te hulp, trocken het lot waer elck hem aentasten zou; sloegen gelijckerhant eenen ringk rontom zijn lijf hene, en boorden met eenen scherpen tuinstaeck hem uit den norssen kop zijn eenigh

---

[1]) *Verbaestheid:* verbijstering.

oogh, zoo groot als de volle maen, of een Griecksche rondas. Zulck een zoete wraeck namen wy ten leste van den moort onzer mackeren. Maer, o ellendige menschen, packt u voort, packt u voort, kapt het touw van strant af: want zoo afgrijsselijck en zoo groot als dees Polyfemus is, die zijn ruige schapen in de holle spelonck sluit, en hunne uiers melckt; zulcke hondert andere onnatuurlijcke Reuzen onthouden zich gemeenlijck in deze boght, en doorsnuffelen het hoogh geberghte. Driemael boogh de maen haer horens te zamen, sedert ick mijn leven hier in bosschen most overbrengen, onder eenzame schuilhoecken, nesten van wilde dieren en onbeschofte Reuzen, die ick van de klippen zagh nederstijgen, dat mijn hart voor hunne stem, en het getrappel der voeten beefde. Ick pluck van de struicken bezien, en steenachtige kornoeljen, eenen armen kost; en houde het lijf by kruiden, met wortel met al uit der aerde geruckt. Overal om troost uitziende, zagh ick eerst deze vloot naer strant toe komen, en quam 'er op aen, het moght dan wezen wie het woude. Het is my genoegh, dat ick dien schendigen hoop ontsluipe. Helpt ghy lieden my liever van kant; het is my eveneens hoe ick om hals kome. Naulix sprack hy dit 1), of wy zagen den groflijvigen herder Polyfemus, boven op den bergh, onder het vee aentreden, en naer het strant, daer hy dagelijcks komt, toestappen: een afgrijsselijck geweldigh groot wanschapen gedroght, van zijn eenigh oogh berooft. Een geknotte pijnboom is zijn staf, en onderstut hem in het gaen. Ruige schapen, zijn eenigh vermaeck, vergezelschappen hem: aen den hals hangt de fluit, die zijn quellaedje verzacht. Het strant af in bare zee komende, zoo wiesch hy het bloet van zijn loopende oogh af, dat hem uitgeboort was; en op zijn tanden knarssende, gingk midden door de golven, zonder d'ocksels eens nat te maecken. Toen zetten wy al verbaest het van verre op de loop, en namen den verlegen man, die het wel verdiende, binnen boort, en kapten al stil het touw af, en wacker aen de riemen vallende, gingen over het water strijcken. Hy roock het, en quam op dat gedruisch aenstappen:

---

1) Onder dit verhael zien de Trojanen Polyfeem genaken, en steken af: Polyfeem volgtze, en gilt dat het over de zee klinckt, waer op de Reuzen voor den dagh komen; een afgrijsselijck gezelschap, zoo groot als gewijde eicken en cypressen. *Kantteekening der oude uitgave.*

doch hem onmogelijck ons met zijne hant te bereicken, en in d'Iönische golven met naloopen t'achterhalen, zoo stack hy zulck een afgrijsselijcke klock [1]) op, dat 'er al de zee en het water af beefden, d'Italiaensche bodem dreunde en daverde, de boghtige speloncken van Etna loeiden. Maer de Reuzen, in de bosschen en op de hooge bergen, door dien kreet opgeweckt, vallen plotseling naer de zeehavens toe, en bedecken het strant. Daer zien wy de spitsbroeders van Etna by een staen, den kop in de lucht steken, en te vergeefs ons overdwers aengrimmen: een afgrijselijck gezelschap: gelijck hemelhooge eicken, en cypressen, met hun beziën geladen, de kruin om hoogh steecken, in het steile bosch aen Jupijn, en het woudt aen Diane toegeheilight. Een groote schrick jaeght ons om voort te spoeden, de touwen overal los te rucken, de zeilen by te zetten, en recht voor wint af te loopen 1). Hier tegens vermaent ons de raet van Helenus recht in 't midden tusschen Scylle en Charybdis door te varen, en het bystere gevaer des doots te vermijden; weshalve men goet vont liever onzen koers te veranderen, en besloot weder te rugh te zeilen. Maer zie Boreas begost uit het enge Pelorus te blazen, en men vaert voorby den mont van Pantagie, uit natuurlijcke rotsen gegroeit, en langs den inham van Megare, en het lage Thapsus. De reisgenoot van den ongeluckigen Ulysses, Achemenides, den zelven wegh weder te rugge varende, toonde my alle die plaetsen. Een eilant leit voor den boezem van Sikanie, tegens over het waterrijcke Plemmyrium; de voorouders noemden het Ortygie; men zeit dat d'Alfeus, een vliet van Elis, onder de zee heimelijck doorboorende, eenen wegh vondt, die, o Arethuse, nu door uwen mont vloeiende, zich met de Siciliaensche baren mengt. Wy eeren, niet zonder last, de groote Godtheit der zelve plaetse; en geraken hier na boven den vetten klaigront van Helorus, dat nu blanck leit. Daer na gaen wy strijcken,

---

1) De Trojanen varen snel voort, vermijden het gevaer van Scylle en Charybdis, voorby Pantagie, langs Megare en Thapsus, naer Ortygie, langs Helorus, en Pachyn, en zien Kamarine, Gela, Agragas, Selinus, en de Lilybeesche wadden: en belanden te Drepanum, daer Eneas vader sterft, met wiens lijckklaght de Helt zijn verhael besluit, en gaet rusten. *Kantteekening der oude uitgave.*

[1]) *Klock:* geluid, stem.

dicht langs de hooge klippen en de kaep van Pachijn; en van verre doet zich Kamarine op, dat men, volgens Apolloos orakel, niet reppen moght; en de Gelasche ackers, en geweldige stadt Gela, naer heuren stroom genoemt. Hier na vertoont het steile Agragas, eertijts een aenfockster van brave [1]) paerden, zijne heerlijcke muren van verre; en o palmrijck Selinus, ick streef u met een wackere koelte voorby, en vaer langs de Lilybeesche wadden, al harde klippen, die onder water leggen. Daer na krijgh ick de haven en onlustige ree van Drepanum. Hier, na zoo veele stormen in zee uitgestaen, verlies ick vader, helaes! den eenigen troost en verquickinge in alle voorvallende zwarigheden en bekommeringen. O allerliefste vader, hier begeeft ghy my, van langwijligh omsuckelen afgemat: te vergeefs, helaes! berghde ick u uit zoo groote gevaerlijckheden: en Helenus, de waerzegger, die my zoo vele rampen voorzeide, nochte de vervloeckte Celeno spelden my deze droefheit niet. Hier was d'uiterste pael van alle mijn omsuckelinge. Dit was het honck van de langdurige reize; en van daer scheidende, dreef een Godt my aen uwe kusten. Aldus verhaelde vader Eneas, terwijlze alle te zamen toeluisterden, den ondergangk van Troje, en zijne ballingschap, hem van boven opgeleit, en hier mede volendende, zweegh ten leste stil, en gingk rusten.

---

[1]) *Brave:* fraaie.